

A brexit forgatókönyvei és hatásai

Szerkesztette:
HALMAI PÉTER

Dialog Campus

A BREXIT FORGATÓKÖNYVEI ÉS HATÁSAI

A BREXIT FORGATÓKÖNYVEI ÉS HATÁSAI

Szerkesztette
Halmai Péter

A kiadvány a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001
„A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés”
című projekt keretében került kiadásra.

A kötet szerzői:

Arató Krisztina
Bóka János
Elekes Andrea
Halmai Péter
Kaszap Márton
Koller Boglárka
Kutasi Gábor
Regős Gábor
Szarvas Erik
Szemplér Tamás

Szakmai lektor:
Palánkai Tibor

A kézirat lezárva: 2018. március 31.

© Kiadó, 2020
© Szerkesztő, 2020
© Szerzők, 2020

A mű szerzői jogilag védett. Minden jog, így különösen a sokszorosítás, terjesztés és fordítás joga fenntartva. A mű a kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül részeiben sem reprodukálható, elektronikus rendszerek felhasználásával nem dolgozható fel, azokban nem tárolható, azokkal nem sokszorosítható és nem terjeszthető.

Tartalom

Előszó	9
Előszó II.	11
Új Európa 2019. március 29. után? – a brexit természetrajza (<i>Koller Boglárka</i>)	13
Bevezető	13
Belépés, integrációs politika és kilépés brit módra	14
Az Európai Unió álláspontja	17
Második szakasz – „félkemény” brexit?	22
Összegzés	24
Irodalomjegyzék	24
Érvek és ellenérvek a brexitkampányban – mit mondanak az Európai Unióról? (<i>Arató Krisztina</i>)	27
Bevezetés	27
Mítoszok és ellenmítoszok: az elméleti keret	28
Mítoszok és ellenmítoszok az Európai Unióban	32
1. mítosz: Béke	33
2. mítosz: Racionalitás	35
3. mítosz: Gazdasági együttműködés és siker	36
1. ellenmítosz: A demokrácia hiánya	37
2. ellenmítosz: A nemzeti szuverenitás fenyegetése	38
3. ellenmítosz: Cselekvésképtelenség	40
Érvek és ellenérvek a brexitkampányban	42
Következtetések	47
Irodalomjegyzék	48
A brexit és a brit pártverseny (<i>Kaszap Márton</i>)	53
A brit pártverseny alakulása a népszavazás előtt és után	53
A brexithez vezető út 2010-től	54
A népszavazás bejelentése 2013-ban	57
A 2015. évi parlamenti választás	58
A 2016-os brexitnépszavazás	63
A 2017. évi előrehozott választás	64
Összefoglalás	65
Irodalomjegyzék	66

A brexit jogi útvesztői (<i>Bóka János</i>)	69
A kilépés szabályozásának oka és koncepciója	69
A kilépés eljárása	70
A kilépési megállapodás	74
A kilépés joghatásai	77
A kilépő tagállam részvétele az EU munkájában	79
Az Egyesült Királyság és az EU jövőbeli kapcsolatai	80
Irodalomjegyzék	81
A brexit gazdaságtana (<i>Halmai Péter</i>)	83
A brexit alapkérdése: fennmarad-e reál gazdasági integráció?	83
EU-tagság és brexit	85
Mély integráció	86
Az EU-tagság előnyei	87
Kereskedelem	88
Pénzügyi kapcsolatok	96
Külföldi közvetlen beruházások (FDI)	98
Migráció	103
Deregulációs potenciál	106
Közös költségvetés	107
Puha versus kemény brexit	108
Jövőbeli kapcsolatok lehetőségei az Európai Unióval	109
A brit álláspont alapelemei	115
Brexittárgyalások	117
WTO-összefüggések	129
A brexit kereskedelem politikai útvesztői	130
Veszélyben a passporting. Brexodus?	132
Kísérlet a kör négyesítésére: Chequers, White Paper	136
Kilépési megállapodás	137
Az EU elhagyásának gazdasági hatása az Egyesült Királyságra	138
Az integráció hatásainak utólagos (ex post) elemzése	139
Előrettekintő (ex ante) elemzések	142
További összefüggések: fiskális hatások, migráció	162
A brexit rövid távú gazdasági hatásai. A bizonytalanság és a kockázatkerülés szerepe	164
A brexit következményei az EU és a globalizáció jövőjére	180
Brexitreferendum	181
Kik szavaztak a brexitre?	181
Az Egyesült Királyság politikai opciói	187
Következtetések	191
Irodalomjegyzék	194

Nemzetközi kereskedelem – mi várható a pénzügyi szolgáltatások területén? (<i>Elekes Andrea</i>)	209
Az Egyesült Királyság és az egységes piac (pénzügyi szolgáltatások)	210
Brexit – a pénzügyi ökoszisztémára gyakorolt potenciális hatások	212
EGT-tagság (soft brexit)	213
Szabadkereskedelmi megállapodás a határokon átnyúló pénzügyi szolgáltatások nyújtására vonatkozó passporting és a kölcsönös elismerés rendszerének megtartásával	213
Nincs megállapodás – a GATS-opció	213
Az EU GATS-kötelezettségvállalásai	215
Megállapodás nélkül	215
Passport nélkül (kemény brexit)	217
A versenyképességre gyakorolt potenciális hatások	219
Az üzleti környezet változása	220
Emberi erőforrás	221
Infrastruktúra	223
Záró gondolatok	224
Irodalomjegyzék	225
A brexit árfolyamhatása a nagy-britanniai magyar munkavállalók szemszögéből (<i>Kutasi Gábor</i>)	227
Bevezetés	227
A munkaerő-migráció gazdaságelmélete	228
Árfolyamelmélet	231
Következtetések	240
Irodalomjegyzék	241
A brexit Kereskedelmi Világszervezetet érintő összefüggései (<i>Szarvas Erik</i>)	243
Bevezetés	243
Az Egyesült Királyság státusza, jogai és kötelezettségei a Kereskedelmi Világszervezetben	245
Az árukereskedelem területe	248
Az engedményes piacra jutási listák tartalma	248
Az EU és az Egyesült Királyság piacra jutási engedményes listája	250
Mezőgazdasági támogatások	257
Szolgáltatáskereskedelem	261
Piacra jutási kötelezettségvállalások	261
Kivételek a legnagyobb kedvezményes elbánási kötelezettség (MFN) alól	263
Kormányzati beszerzések	263
Megállapodás a polgári légitársaságok kereskedelméről	264
Vitarendezés	264
A kilépéshez kapcsolódó esetleges átmeneti időszak kapcsán felmerülő kérdések	265
Összefoglalás	266
Irodalomjegyzék	268

A brexit lehetséges hatásai az Európai Unió költségvetésére (<i>Szemlér Tamás</i>)	273
Bevezetés	273
Az Egyesült Királyság nettó befizetői pozíciója	273
A belépéstől Fontainebleau-ig	274
A brit kedvezmény és következményei	275
A brexit potenciális hatásai	279
A brexit lehetséges közvetlen hatásai a közös költségvetésre	280
A brexit lehetséges közvetett hatásai a közös költségvetésre	281
Tágabb horizont: a brexit és a közös költségvetés átfogó reformja	283
Irodalomjegyzék	285
A brexit exportra gyakorolt hatása brit és magyar szemszögből (<i>Kutasi Gábor – Regős Gábor</i>)	287
Bevezetés	287
A kereskedelmi dezintegráció politikai gazdaságtani kontextusa	287
Módszertani háttér	292
Hatás a brit kereskedelemre	294
Exporthatás előrejelzése	296
Irodalomjegyzék	299

Előszó

2016. június 26-án a brit választópolgárok 72,2%-os részvétellel megtartott népszavazáson – elsőként az Európai Unió története során – az integráció elhagyásáról döntöttek.¹ Az eredmény a politikusokat és a közvélemény-kutatókat is váratlanul érte.

Az Egyesült Királyság EU-tagságának megszűnése – ahogyan a médiában már régóta nevezik: a *brexít* – hidegzuhanyként érte az európai integráció előrehaladását remélő szakembereket és általában az európai polgárokat. A brit tagság megszűnése a közvetlenül érintett tagállamon túl hatással lesz a többi tagállam és az Európai Unió helyzetére, további fejlődésére. Változhat az európai architektúra: az unióon belüli Európa kontinentális vonásai kerülhetnek előtérbe. Erősödhet az integrációt kezdeményező eredeti magállamok, különösen Németország és Franciaország befolyása.

Az NKE Nemzetközi és Európai Tanulmányok Karán hazánkban az elsők között kezdtek meg e témakör kutatását. Rövid idővel a jelzett referendum után 2016 júliusában kiváló szakértők bevonásával kerekasztal-beszélgetésre került sor a karon, majd 2016 őszén a brexít témakörét tárgyaló tanulmány jelent meg a kar három vezető oktatójának együttműködésében.² 2016. november 15-én pedig nagy érdeklődéssel fogadott, s jelentős médiavisszhangot kiváltó konferenciára került sor *A brexít scenáriói és hatásai* címmel a Nemzetközi és Európai Tanulmányok Karán.

E kötet elkészítésére a fenti konferencia kínált alkalmat. Már a rendezvényen határozott igényként fogalmazódott meg az elhangzott előadások megjelentetése. A kötet megjelenítésére az egyetemen működő, *A modern állam gazdasági szerepének legújabb dimenziói* elnevezésű Ludovika Kutatóműhely átfogó EU kutatási programja nyújtott lehetőséget.³ Mínthogy időközben a témakörben számos új fejlemény történt, a kötet célja nem az eredeti rendezvényen elhangzottak pusztá reprodukálása, hanem a tematikában szereplő problémakörök elméletileg igényes és a lehetőségek szerint naprakész feldolgozása volt.

A kötet a brit kilépés lehetséges scenárióit tárgyalja. Elemzi e folyamat legfontosabb területeit. Feltárja a politikai vitákat, a kilépés jogi vonatkozásait, s a leginkább részletes elemzésekben a brexít gazdasági összefüggéseit tekinti át.

Abban a reményben bocsátjuk útjára a kötetet, hogy az hozzájárulhat e bonyolult témakör mélyebb megértéséhez, a további elmélyült szakmai vitákhoz. A szerkesztés lezárásakor, 2018 tavaszán még nem látható előre: pontosan mi is lesz a megvalósuló út. A kutatók feladata a lehetséges scenáriók és azok hatásainak bemutatása. E feladatot a kötet szerzői legjobb tudásuk szerint végezték el.

¹ Viszonylag kis többséggel, mintegy 52%-os arányban.

² BÓKA–HALMAI–KOLLER 2016.

³ A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében működtetett Ludovika Kutatóműhely keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem felkérésére készült.

Noha a megoldások pontos jegyzéke nem áll rendelkezésre, az elemzésekből világosan kitűnt: *a dezintegráció sem a brit, sem az európai érdekek tekintetében nem ígér előnyöket.* Minél mérsékeltebb a dezintegráció, annál inkább keretek közé szoríthatóak az esetleges veszteségek. Messzire vezető, s nem csak brit horizontban jelentős kérdéseket vet fel: minderről miért nem tudtak időben a brit választópolgárok? A témakör tehát nemcsak az európai integráció egyik legsúlyosabb kihívásának tárgyalására, hanem a populizmus és a „tényeken túli” politizálás előretörésének, annak lehetséges következményei illusztrálására is alkalmat nyújthat.

Öszintén remélem, a kötet olvasói fontos új ismeretekhez, s az integráció és dezintegráció kérdésének objektív megítéléséhez szükséges szempontokhoz juthatnak a kötetben foglalt tanulmányok figyelmes áttanulmányozása nyomán. Ebben a reményben adjuk át a szakembereknek és a szélesebb olvasóközönségnek e művet.⁴

Budapest, 2018. április 19.

A kötet szerkesztője

⁴ Köszönettel tartozom valamennyi együttműködő kollégának. Külön megköszönöm Pásztor Szabolcs közreműködését, aki a kötetben általam írott tanulmány technikai szerkesztési munkáit végezte el.

Előszó II.

A kézirat kiadói munkálatai 2019-ben kezdődhettek meg. A 2018 elején elkészült szövegek legszükségesebb időszerűsítésére 2019. október – november hó során kaptak módot a kötet szerzői. Nem mindenki élt e lehetőséggel. Ugyanakkor az események előrehaladása ellenére egyértelműen aláhúzható: *a tanulmányok tartalma változatlanul időszerű.*

Először érdemes röviden áttekinteni: *mi is történt* az eredeti kézirat átadása és a kiadás között eltelt időben?

Az Európai Unió és Egyesült Királyság között 2018 novemberében előzetes megállapodás jött létre a kilépés feltételeiről. Azt azonban több kísérlet ellenére a londoni Parlament nem hagyta jóvá. Ezért a brit EU-tagság megszűnésének határidejét több ízben meg kellett hosszabbítani. 2019 júniusában T. May miniszterelnök lemondásra kényszerült. Az új miniszterelnök B. Johnson 2019 októberében kisebb módosítást ért el a kilépési megállapodásban az északír határellenőrzés leginkább vitatott témakörében. E megállapodást az új brit Parlamentnek 2020. január végéig el kellene fogadnia. (Arra a 2019. decemberi választások után – amelyet a konzervatív Johnson a Brexitet középpontba állító programmal nagy többséggel megnyert – reális lehetőség van.) A megállapodás révén egyrésztől (2020. január 31-én éjfélkor) megszűnhet az Egyesült Királyság EU-tagsága, másrészt az Egyesült Királyság a 2020. december végéig terjedő átmeneti időszakban¹ változatlanul a belső piac teljes körű résztvevője maradhat. (Ez az úgynevezett differenciált dezintegráció esete.) Ebben az időszakban kellene megállapodni az EU – brit kereskedelmi kapcsolatok jövőbeli működéséről. Minthogy a brit kormány a 2020 utáni hosszabbítás lehetőségét törvényi úton ki kívánja zárni, az EU-val a kereskedelmi megállapodást 2020 végéig tető alá kellene hozni. A megoldandó témakörök jellegére és bonyolultságára figyelemmel annak minimális az esélye. Hasonlóképpen az EU által kötött kereskedelmi megállapodások önálló kétoldalú megállapodásokkal történő helyettesítését is az előbbi időpontig kellene megoldani. Ezért 2020 végén könnyen ismét a következő kérdés merülhet fel: további hosszabbítás, vagy megállapodás nélküli (no deal) kiválás? Két dolgot szükséges aláhúzni: *egyelőre semmit sem lehet tudni a 2020 utáni EU–brit kereskedelmi kapcsolatok szabályairól, másrészt a kihullás veszélye – egy évre eltolva – változatlanul fennáll.*

Miért is időszerűek tehát változatlanul a kötet elemzései? Egyrészt a fentiekből is kitért: szinte minden eddigi lépés *a jövőbeni rezsim működését megelőző szakaszra*, a brit EU-tagság megszűnésére irányult. Az átmeneti időszakot követő rendszert tekintve csak a *kemény brexit* forgatókönyve dőlt el. (A tanulmányok meggyőzően bizonyítják: a „lágý”, kevesebb gazdasági veszteséget eredményező forgatókönyvek egészen a legutóbbi időszakig reális lehetőséget jelentettek.) *Minden más feltétel egyelőre továbbra is teljes mértékben bizonytalan.* Ezért a hatásvizsgálatoknak szükségképpen különböző scenáriókra is ki kell terjedniük. Ugyanakkor nagyon fontos a brexit okainak feltárása. Annak tisztázása: hogyan

¹ Az átmeneti időszak ismét, legfeljebb két évvel meghosszabbítható.

kerülhetett sor az egyértelműen jelentős gazdasági hátrányokkal fenyegető változásra? A kötet tanulmányai ez utóbbihoz is fontos adalékokkal szolgálnak. E mechanizmus megértése pedig a szűkebb témakörön túl az európai integráció, illetve a populista (post-truth) politika működése és perspektívái tekintetében is alapvető tanulságokat ígérhet.

Ezúton szeretnék köszönetet mondani a Dialóg Campus Kiadó vezetőinek és munkatársainak a kötet megjelenésének kitartó támogatásáért. Külön köszönettel tartozunk Karácsony Fanninak és Györi Józsefnek a szöveg igényes gondozásáért.

A brexit szomorú, de tanulságos történet. Okulhatnak belőle a szerzők és a témakör iránt érdeklődő olvasók is. Abban a reményben adjuk át a kötetet, hogy az szerény mértékben szolgálhatja a fentieket.

Budapest, 2020. január 15.

A kötet szerkesztője

Koller Boglárka

Új Európa 2019. március 29. után? – a brexit természetrajza

Bevezető

Norman Davies, neves brit történész, sajátos analógia mellett érvel Nagy-Britannia európai-sága kapcsán: „Nagy-Britannia európai kötődése nem kevésbé kétséges, mint Oroszországé. Az angol királyság a normann hódítástól kezdve a százéves háborúig ezer szállal kapcsolódott ugyan a kontinentális ügyekhez, modern történelmük legnagyobb részében az angolok mégis máshol próbálták szerencsét. Miután alávetették és asszimilálták szomszédaikat a Brit-szigeteken, vitorlát bontottak és létrehoztak egy tengerentúli birodalmat. Akárcsak az oroszok, ők is határozottan európaiak voltak, elsőrendű Európán kívüli érdekekkel. Kötődésük valójában megosztott volt. Az a szokásuk, hogy a kontinenst mintegy mesziről szemléljék, csak a tengerentúli birodalom megszűnésével kezdett halványodni... Az 1920-as években az első páneurópai mozgalom kezdeményezői nem is számítottak sem Nagy-Britannia, sem Oroszország csatlakozására.”¹

A 20. és 21. századi európai történelem sokszor igazolta a brit különállást. Az Európai Közösséghez történő csatlakozásuk időpontja (1973) és mikéntje, az integrációs szerepvállalásuk és az Európai Unióból történő távozásuk is Nagy-Britannia sajátos európai kötődését példázza. 2016. június 23-án, 72,2%-os részvétellel, a brit állampolgárok többsége az unió elhagyása mellett tette le a voksát. A hónapokig tartó bizonytalanság és találgatások után, 2017. március 29-én Theresa May brit kormányfő aktiválta a liszaboni szerződés 50. cikkét, vagyis elindította a kilépési folyamatot, amelyre a szerződés szerint legfeljebb két év áll rendelkezésre. May 2017. június 8-án előrehozott választással és a konzervatívok remélt győzelemével szerette volna megerősíteni a pozícióját, amelyre a brexittárgyalásokhoz szüksége is lett volna, stratégiája azonban kudarcot vallott. Az előrehozott választásokon a Toryk leszerepeltek, csak az északír unionistáknak köszönhetően maradhatott May a kormányfői székben, de már sokkal gyengébb pozícióban, mint tavasszal. A 2017 decemberéig lezajlott EU–brit tárgyalási fordulók nem hoztak komoly eredményt. E tanulmány lezárása előtt azonban jelentős mérföldkőhöz érkeztek a brexittárgyalások. 2017. december 8-án az Európai Unió és az Egyesült Királyság kormánya aláírták azt a tizenhat oldalas jelentést, amelyben megegyeztek az Egyesült Királyság kilépéséhez kapcsolódó feltételekben, ezzel megnyitva az utat a tárgyalások második fázisának megkezdése, vagyis az Egyesült

¹ DAVIES 2002, 29.

Királyság és az Európai Unió jövőbeli kapcsolata és az átmeneti időszakok kialakításáról szóló egyeztetések felé.²

A brexittárgyalások második szakasza kezdetekor érdemes csokorba gyűjteni az eddigi történéseket. A tanulmány a brexittárgyalások kapcsán néhány olyan mintát azonosít, amelyek hozzájárulhatnak ahhoz, hogy jobban értsük a brexit természetét és lehetséges kimeneteit. A tanulmány alapfeltevése szerint a brit integrációs szerepvállalás múltbéli történései is fontos tanulságokkal szolgálhatnak a jelenkori brexittárgyalások természetéről. A brit belépés, az integrációs szerepvállalás és a kilépéshez vezető események politikatörténeti bemutatását nyújtjuk, majd az uniós álláspontot ismertetjük. Végül a brexittárgyalások második fázisának időzítése és a lehetséges témái kerülnek bemutatásra.

Belépés, integrációs politika és kilépés brit módra

A brit külpolitikának és ehhez kapcsolódóan a brit Európa-politikának visszatérő motívuma, amely a brit csatlakozást is meghatározta, és a kilépés mikéntjére is hatással van: az Egyesült Királyság azon hozzáállása, hogy gazdasági és politikai ereje folytán képes saját képére formálni, alakítani a folyamatokat.

Harold Macmillan konzervatív kormánya 1961-ben jelentette be, hogy az Egyesült Királyság csatlakozni kíván az Európai Gazdasági Közösséghez, amely váratlan fordulat volt akkor a brit külpolitikában, és felülírta a britek korábban a hatok integrációja irányában tanúsított hozzáállását.³ Az Egyesült Királyság ugyanis alig egy évvel ezt megelőzően hozta létre a szabadkereskedelmi övezetként működő EFTA-t, és máris az EGK tagjainak sorába jelentkezett. A fordulat okai főként gazdasági természetűek voltak,⁴ de az Amerikai Egyesült Államok és a Kennedy-adminisztráció is növekvő nyomást gyakorolt a szigetországra azért, hogy az Egyesült Királyság végre vegyen részt az európai integrációban.⁵ A brit csatlakozásnak azonban komoly akadálya volt De Gaulle tábornok személye. Fontos kiemelni azonban, hogy a brit tárgyalási pozíció sem volt erős. Macmillan és a fő tárgyaló Edward Heath sokszor a brit belpolitikának céltzott és a honfitársaiknak tetsző üzeneteket fogalmaztak meg. Némi túlzással élve a brit miniszterelnök a csatlakozási folyamatot úgy értelmezte, mintha a hatok csatlakoznának az Egyesült Királysághoz, és nem pedig fordítva.⁶ Az Egyesült Királyság téves feltételezésekre alapozta stratégiáját. A britek abból indultak ki, hogy a hatok a mezőgazdasági politika jelentősebb döntéseit sem hozzák meg addig, amíg a Közösség nem dönt a brit, továbbá a dán és az ír csatlakozásról. Abban is hibáztak, hogy nem keresték más tagállamok, így a németek erősebb támogatását. A britek tárgyalási pozíciója ugyanis sokkal erősebb lehetett volna, ha a tárgyalások nem csupán a franciák és britek csatájáról szólnak, hanem kereskedelmi érdekkalkulációk alapján létrejött volna

² Joint Report from the Negotiators of the European Union and the United Kingdom Government on Progress during Phase 1 of Negotiations under Article 50 TEU on the United Kingdom's Orderly Withdrawal from the European Union.

³ A brit csatlakozás három felvonásáról lásd részletesen: ARATÓ–KOLLER 2015, 130–132.

⁴ ARATÓ–KOLLER 2013, 102.

⁵ ARCHER 2008, 24.

⁶ ARATÓ–KOLLER 2013, 103.

egy erős brit–német szövetség.⁷ A brit csatlakozásra végül De Gaulle sajtótájékoztató keretében mondott nemet. 1964-ben a munkáspárti Harold Wilson került hatalomra. A csatlakozás támogatottságát tekintve ő sem volt könnyebb helyzetben, mint Macmillan. A brit polgárok jelentős része ellenezte az ország EGK-tagságát. Wilson viszont tudta, hogy a brit gazdaságnak egyre nagyobb szüksége van az Európai Gazdasági Közösségre. Nagy-Britannia 1967-ben nyújtotta be másodszorra csatlakozási kérelmét. Bár de Gaulle nem volt olyan ellenséges Wilsonnal, mint Macmillannal, az álláspontján mit sem változtatott, és Wilsont is kikoszarolta.⁸ Nagy-Britannia végül 1969-ben, Georges Pompidou elnökké választását követően, harmadszorra is benyújtotta csatlakozási kérelmét az Európai Közösséghez, amelyre már nem elutasítás volt a válasz.

A tagságra történő hosszas várakozás sem változtatta meg a britek alapállását arra vonatkozóan, hogy saját képükre formálják az integrációt. Belépésük után két évvel, 1975-ben népszavazást tartottak az EGK-ban történő bennmaradásukról, amely akkor az igenek többségét hozta. Nem nyugodtak azonban bele a felvételért cserébe vállalt kompromisszumokba. A brit költségvetési visszafizetés kérdését a nyolcvanas évek elején Margaret Thatcher brit miniszterelnök a brit érdek képviselője elsődleges prioritásának tekintette, és sikeresen meg is valósította 1984-ben.⁹ Az európai integráció ezt követő évtizedeiben mindig találunk példát a brit különállásra, a maastrichti szerződés opt-outjaitól kezdve az alkotmányos szerződés brit szövegezési javaslatain keresztül egészen David Cameron kormányfő által kezdeményezett kompetencia-felülvizsgálatig 2012-ben, amely végül elvezetett a brexitnépszavazáshoz is.

A brit különállás a sajátos brit szuverenitáskonceptióból adódik. Nagy-Britanniában ugyanis a szuverenitás alapvetően a királynőhöz és a Westminsterhez kötődik, vagyis a politikai rendszer minden más referenciapontja e kettő függvényében értelmezhető csak, beleértve az európai integráció intézményeit és vívmányait is. A brexithöz vezető út is e szuverenitásharc jegyében értelmezhető. David Cameron kormányfő 2012-ben kezdeményezte az Egyesült Királyság és az Európai Unió úgynevezett kompetencia-felülvizsgálatát.¹⁰ A brit elképzelés a hatáskörök tagállamok felé történő visszajuttatásának lehetőségét is magában foglalta. Egy további lépésként Cameron 2013-ban ígéretet tett az uniós tagságról tartandó referendumra, és kinyilvánította, hogy egyedül az egységes belső piacot tekinti az Egyesült Királyság számára is megőrzendő uniós vívmánynak.¹¹ Cameron részéről ez egy belpolitikai stratégia része volt: az Egyesült Királyság Függetlenségi Pártja, az UKIP vitorlájából szeretne volna kifogni a szelet úgy, hogy ezzel a Konzervatív Párt (teljes nevén Konzervatív és Unionista Párt) megosztottságát is csökkenti. Ő maga nem akart kilépni az EU-ból, csupán át szeretne volna formálni az uniót, politikai tőkét kovácsolva a brit nemzeti szuverenitás védelmezői szerepéből. Egy darabig úgy tűnt, hogy jól taktikázik. 2014-ben a skót függetlenségi népszavazáson a skótok többsége az Egyesült Királyságban történő bennmaradás mellett voksolt, ő pedig 2015-ben megnyerte a választásokat. 2015-ben Cameron az Európai Tanács elnökének, Donald Tusknak és az európai döntéshozóknak is kifejtette,

⁷ MORAVCSIK 1998, 220.

⁸ ARATÓ–KOLLER 2013, 103.

⁹ ARATÓ–KOLLER 2015, 169–174.

¹⁰ ARATÓ–KOLLER 2015, 297.

¹¹ CAMERON 2013.

hogy milyen irányban kívánja megreformálni az uniót.¹² „Ahol szükséges, ott európai, de ahol csak lehetséges, nemzeti döntéshozatal a kívánatos” – hangsúlyozta Cameron álláspontját.¹³ A 2016. februári EU-csúcson David Cameron kijelentette: Nagy-Britannia számára többé nem út az egyre szorosabb integráció, továbbá azt is, hogy nem áll szándékában a brit adófizetők pénzéből korlátozások nélkül finanszírozni Nagy-Britanniában dolgozó európai uniós (többségében kelet-közép-európai) polgárok szociális juttatásait. A brit kormányfő hazája európai uniós tagságának újratárgyalása, új típusú integrációs gondolkodásmód meghonosítása mellett tette le a voksát. A brit elképzelést – ha nehezen is – sikerült Cameronnak az EU-val és a tagállamokkal elfogadtatnia, akkor is, ha az számos diszkriminatív elemet tartalmazott, főleg a kelet-közép-európaiaknak nyújtandó szociális juttatások terén. Cameron alapállása – akárcsak a brit belépéskor – az unió és a tagállamok vezetőivel folytatott tárgyalások során az volt, hogy az Egyesült Királyság olyan gazdasági és politikai erőt képvisel Európa számára, amely alapján az Európai Uniótól is elvárható kompromisszumkészséget a reformokat illetően.

Bár Cameronnak nem állt szándékában kiléptetnie az Egyesült Királyságot az unióból, s ő maga is a bennmaradás mellett kampányolt, választóinak tett ígéretét be kellett váltania. Kockázatos stratégiát választott a rövid távú politikai támogatás reményében. 2016. június 23-án népszavazást tartottak, ahol a kilépéspártiak kerültek többségbe. Cameron távozni kényszerült. A népszavazás történelmi fiaszkóvá vált. Az eredmény nyilvánosságra hozatala után a brit belpolitikában is felgyorsultak az események. Októberig elhúzódó miniszterelnök-választásra lehetett számítani, de hamarabb megtalálták Cameron utódját. A miniszterelnöki székért folytatott versengésből 2016. július 13-án a korábbi belügyminiszter, Theresa May került ki győztesen.¹⁴ Beiktatásával May rövid időre eloszlatta a bizonytalanságot az új népszavazás lehetősége és a referendum végrehajtásának esetleges elkerülése körül: ígéretet tett a kilépés végrehajtására, és intézményi változásokat is eszközölt. „A brexit brexitet jelent. Országunk az Európai Unióból történő kilépés mellett döntött. Miniszterelnökként biztosítani fogom, hogy ez megtörténjen.”¹⁵ Brexitminisztériumot hozott létre David Davis vezetésével. A yorki születésű konzervatív képviselőre, aki már a népszavazási kampányban is a kilépés mellett kampányolt, azért eshetett May választása, mert Boris Johnsonhoz vagy Liam Foxhoz képest visszafogottabb politikus, így kevésbé kockázatos választásnak tűnt. A népszavazás után Theresa May a Konzervatív Párt és a brit lakosság megosztottsága, valamint a brit belpolitikai viharok miatt hónapokig várt a notifikációval, amelyre végül 2017. március 29-én került sor. Az Európai Tanács elnökének, Donald Tusknak írt levelében Theresa May a következőképpen fogalmazott: „[A] mai napon e levéllel az Egyesült Királyság népe által meghozott demokratikus döntésnek kívánok érvényt szerezni. Az Európai Unióról szóló szerződés 50. cikke (2) bekezdésének megfelelően ezennel bejelentem az Európai Tanácsnak, hogy az Egyesült Királyság ki kíván lépni az Európai Unióból.”¹⁶

¹² BÓKA–HALMAI–KOLLER 2016, 60–61.

¹³ David Cameron levele Donald Tusknak, 2015. november 10.

¹⁴ BÓKA–HALMAI–KOLLER 2016, 58–79.

¹⁵ Theresa May says ‚Brexiteans Brexiteans and we will make a success of it’ in first speech as leader – latest live updates (2016).

¹⁶ *Az Egyesült Királyság miniszterelnöke által az Európai Tanács elnökének eljuttatott, 2017. március 29-én kelt levél.* XT 20001/17. Brüsszel, 2017. 03. 29.

Mindazonáltal a brexit mikéntje körüli bizonytalanság nem került le a napirendről. Bár May az úgynevezett „hard brexit” mellett tette le a voksát, elődje, Cameron hibás stratégiájának szellemében ő is politikai fiaszkót generált. Bár nem lett volna rá szüksége, 2017. június 8-ára előrehozott választást hívott össze abban a reményben, hogy pártja megerősödve kezdheti el a brexittárgyalások érdemi részét. A Toryk azonban súlyos vereséget szenvedtek. Csak hajszálon múlt, hogy May maradhatott a kormányfői székben. May meggyengült pozíciója a brit álláspont egyértelmű és világos megfogalmazására és a brexittárgyalásokra is hatással van. Sokáig úgy tűnt, hogy az Egyesült Királyság a „no-deal”, vagyis kilépési megállapodás nélküli távozás felé halad. 2017 novemberében, hat lezárt tárgyalási forduló után, a tárgyalópartnerek még mindig úgy vélték, hogy technikai megállapodásokon túl a kilépés legjelentősebb kérdéseiben nem sikerült egyezsége jutniuk. Decemberben azonban fordulat történt: 2017. december 8-án az Európai Unió és az Egyesült Királyság kormánya aláírták azt a tizenhat oldalas jelentést, amelyben megegyeztek az Egyesült Királyság kilépéséhez kapcsolódó egyes feltételekben, ezzel megnyitva az utat a tárgyalások második fázisának megkezdése, vagyis az Egyesült Királyság és az Európai Unió jövőbeli kapcsolatának kialakításáról szóló egyeztetések felé.¹⁷

Az Európai Unió álláspontja

Az Európai Unió eddigi történetében még nem volt arra precedens, hogy valamely tagállam saját akaratából távozzon a közösségből. A belépés és kilépés változó természetű aktus. Mindamellett, hogy mindkettőhöz szükség van nemcsak az uniós intézmények, de valamennyi tagállam jóváhagyására is, a kilépés a notifikációt követően időben behatárolt, a tárgyalásokra maximum két év áll rendelkezésre. Ez utóbbi körülmény, vagyis az idődimenzió megkülönböztetett szerepe az Európai Unió számára erős tárgyalási pozíciót jelent, amely az Egyesült Királyság részéről is az évtizedeken keresztül alkalmazottól eltérő tárgyalási stratégia alkalmazását követeli meg. Az Európai Bizottság elnöke, Jean-Claude Juncker a notifikációt követően azonnal deklarálta a brexittárgyalások kötelező kétlépcsőséget: először a kilépés feltételeiben kell megegyezni, csak azután kerülhet sor azokra a tárgyalásokra, amelyek a brit–EU viszony jövőjének kialakítására vonatkoznak. Az uniós intézmények és vezetőik tartották magukat e szabályhoz. Ragaszkodtak ahhoz, hogy nem bocsátkoznak tárgyalásokba az Egyesült Királyság és az unió jövőbeli kapcsolatáról. E szabály azonban a tagállami álláspontok kialakítására csak korlátozott hatással volt. A kormányköziség jegyében ugyanis az Egyesült Királyság a tagállamok vezetőivel bilaterális egyeztetéseket is kezdeményezett. Első útja Angela Merkelhez vezetett, de Francois Hollande-ot is felkereste.¹⁸

A bejelentés után a tényleges tárgyalások az Egyesült Királyság és az Európai Unió között 2017. június 19-én kezdődtek meg a már korábban kiadott tanácsi állásfoglalásban

¹⁷ Joint Report from the Negotiators of the European Union and the United Kingdom Government on Progress during Phase 1 of Negotiations under Article 50 TEU on the United Kingdom’s Orderly Withdrawal from the European Union.

¹⁸ BÓKA–HALMAI–KOLLER 2016, 63.

lefektetett elvek alapján.¹⁹ Egyik legfontosabb alapelvként az unió hangsúlyozta az egységes belső piachoz kapcsolódó négy szabadság elválaszthatatlanságát, amely kizárja az azok között történő válogatást (ügynevezett cherry-picking). Ugyanígy, már a tárgyalások megkezdése előtt az EU hangsúlyozta, hogy kizárja az ágazati alapon történő részvételt az egységes belső piacon. Alapelvként került megfogalmazásra az is, hogy a tárgyalásokra egyetlen csomagként kerül sor az átláthatóság és a részterületeken történő külön megállapodások elkerülése érdekében. A tanácsi iránymutatások között szintén kiemelt helyen szerepelt az, hogy a tagállamok nem folytathatnak külön tárgyalásokat és nem köthetnek külön megállapodásokat sem az Egyesült Királysággal a brexitről. A tárgyalások szakaszos végrehajtásának szabályát nemcsak a Bizottság, de az Európai Tanács hivatkozott iránymutatásai is hangsúlyozták annak érdekében, hogy a kilépés rendezett módon és a bizonytalansági tényezőkből adódó kockázatok minimalizálásával valósulhasson meg. Ennek értelmében két fő szakaszra bontották a notifikáció (2017. március 29.) és a kilépés (2019. március 19.) közötti időszakot. A jogbiztonság érdekében az első szakaszban (I. szakasz) a kilépés állampolgárokra, vállalatokra, külső partnerekre vonatkozó azonnali hatásait szükséges megtárgyalni, és a közös lépésekben megállapodni. Másrészt szintén az első tárgyalási szakaszban szükséges a kiválásból eredő jogok és kötelezettségek megváltozásából, megszűnéséből adódó körülmények rendezéséről megállapodni. A második szakaszban nyílt lehetőségek az Egyesült Királyság és az Európai Unió jövőbeli kapcsolatának kialakításáról szóló tárgyalások megkezdésére. A kilépési megállapodást már ennek szellemében, erre tekintettel kell majd létrehozni. E ponton érdemes megjegyezni, hogy az uniós álláspont megfogalmazása némi ellentmondást hordoz. Ugyanis a májusi tanácsi határozatban az áll, hogy „az unió és az Egyesült Királyság közötti leendő kapcsolatokról csak azt követően lehet megállapodást kötni, hogy az Egyesült Királyság harmadik országgá vált, a tárgyalások nem foglalkoznak az unió és az Egyesült Királyság közötti leendő kapcsolatok keretével kapcsolatos kérdésekkel azon túlmenően, hogy a tárgyalások során figyelembe veszik e keretet”.²⁰ Következésképpen a brexittárgyalásoknak nem része ugyan a jövőbeli kapcsolatok tárgyalása, de a kilépési megállapodásnak már figyelembe kell vennie a formálódó kereteket. A politika számára fontos változás a második szakaszban: e rendelkezés feloldja a jövőbeli kapcsolatokról történő tárgyalás tilalmát.

E második fázisban kiemelt szerepet kap az ügynevezett átmeneti időszak meghatározása is. Ehhez kapcsolódóan fontos alapelvként fektették le a tagállamok, hogy „amennyiben felmerülne az uniós vívmányok alkalmazásának korlátozott időtartamra történő meghosszabbítása, az szükségessé tenné a hatályos uniós szabályozási, költségvetési, felügyeleti, igazságszolgáltatási és végrehajtási eszközök és struktúrák alkalmazását is”.²¹ Ez azt jelenti, hogy amennyiben az Egyesült Királyság meghatározott átmeneti időszakban uniós vívmányhoz férhet hozzá, úgy az ezzel együtt járó jogi, intézményes és pénzügyi kötelezettségeket is vállalnia kell.

¹⁹ Lásd: Az Európai Tanács 2017. 04. 29-i rendkívüli ülésének (50. cikk) EUCO XT 20004/17 iránymutatásai. Brüsszel, 2017. 04. 29.

²⁰ A Tanács határozata a Bizottságnak a Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királyságával az állam Európai Unióból való kilépésének szabályait meghatározó megállapodásról folytatandó tárgyalások megkezdésére való felhatalmazásáról (2017). Brüsszel, 2017. május 3.

²¹ Az Európai Tanács 2017. 04. 29-i rendkívüli ülésének (50. cikk) EUCO XT 20004/17 iránymutatásai. Brüsszel, 2017. 04. 29.

A tárgyalások megkezdése előtt az Európai Unió kifejezte: a szabad mozgás gyakorlását kiemelt prioritásként kezeli azon uniós állampolgárok tekintetében, akik az Egyesült Királyságban vállaltak munkát, folytatnak tanulmányokat, és azon brit állampolgárok tekintetében is, akik az EU más tagállamaiban képzelik el a jövőjüket. A tanácsi iránymutatás világosan kifejezte, hogy az EU e tekintetben nem enged, és biztosítékokat vár a tárgyalások első szakaszában erre vonatkozóan. „A tárgyalások során alapvető prioritásként fogjuk kezelni, hogy kölcsönös garanciákról állapodjunk meg az Egyesült Királyság unióból történő kilépése által érintett uniós és egyesült királysági polgároknak és családtagjaiknak a kilépés időpontjában fennálló, az uniós jogból fakadó jogállásának és jogainak védelme érdekében.”²² Mindezeket túl ugyanolyan prioritásként kezeli a jogbiztonságot a vállalkozások működésére vonatkozóan is. Az EU célkitűzésként fogalmazta meg azt, hogy egyetlen pénzügyi megállapodás szülessen az Egyesült Királyság még uniós tagként vállalt pénzügyi kötelezettségvállalásainak rendezésére, beleértve a többéves pénzügyi keretet, valamint az Európai Beruházási Bank, az Európai Fejlesztési Alap és az Európai Központi Bank vonatkozásában vállalt brit kötelezettségeket. Az uniós álláspont megfogalmazásánál két tagállam különös figyelmet kapott. Egyrészt Írország és hozzá kapcsolódóan az Egyesült Királysághoz tartozó Észak-Írország. Az unió célkitűzésként fogalmazza meg azt, hogy el kell kerülni a határellenőrzés visszaállítását. A másik uniós tagállam Ciprus, amely külön is említésre került. A ciprusi brit felségterületek tekintetében is meg kell állapodnia az EU-nak és az Egyesült Királyságnak.

Az Általános Ügyek Tanácsa 2017. május 22-én hatalmazta fel az Európai Bizottságot a tárgyalások megkezdésére. Az Európai Unió részéről a tárgyalásokat a francia nemzeti, de uniós színekben is igen tapasztalt politikus, Michel Barnier vezeti. Barnier a kilencvenes években környezetvédelmi, majd európai ügyekért felelős miniszterként, a kétezres években külügyi, majd agrár- és halászati miniszterként tevékenykedett, az európai uniós politikában is vezető pozíciókat töltött már be. 1999 és 2004 között regionális politikáért és intézményi reformokért felelős biztos, 2009 és 2010 között hazája néppárti képviselőcsoportjának vezetőjeként európai parlamenti képviselő, majd 2010 és 2014 között az Európai Bizottság alelnöke és a belső piacért és szolgáltatásokért felelős biztos.²³

Az uniós főtárgyaló, Michel Barnier és a brit brexitügyi miniszter, David Davis abban egyeztek meg, hogy havonta egy egyhetes tárgyalási fordulót tartanak. Az Európai Unió és az Egyesült Királyság eddig hat tárgyalási fordulót teljesített. Mind a hat forduló három fő témára fókuszált: a polgárok jogai (1), Írország és az Egyesült Királyság közötti határ (2), valamint az Egyesült Királyság pénzügyi kötelezettségei a kilépést követően (3).

May költséges diplomáciai bravúrja – mérföldkő a brexittárgyalásokban 2017. december 8-án.

2017 decemberére az Európai Unió és az Egyesült Királyság már hat tárgyalási fordulót teljesített, de a technikai részleteken túl nem sikerült valódi előrehaladást elérni a kilépés feltételeit illetően. A kilépés időbeli behatároltsága miatt ez az Egyesült Királyság számára egyre gyengülő tárgyalási pozíciót jelentett, hiszen mindaddig, amíg nem sikerül az első fázist lezárni, nem kerülhet sor arról történő tárgyalásra, hogy milyen kapcsolatokat alakít

²² Európai Tanács 2017.

²³ Lásd Michel Barnier életrajzát. Elérhető: www.ec.europa.eu/info/sites/info/files/cv-barnier_en_0.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 12. 12.)

ki az unió és az Egyesült Királyság a jövőben. Az elemzők egy része már a no-deal, vagyis megállapodás nélküli távozás scenárióját vizionálta. A brit miniszterelnök azonban át-törést szeretett volna elérni még a 2017-es év vége előtt. Az első szakasz lezárása három fő kérdésben történő megegyezéstől függött.

Az első, az Egyesült Királyságban dolgozó uniós polgárok és az unió más tagállamaiban dolgozó brit polgárok és családtagjaik jogainak garantálása. Már a kilépési referendumhoz vezető kampányban és a politikai vitákban is kiemelt szerepet kapott az Egyesült Királyságban dolgozó uniós polgárok és családtagjaik státusza. Cameron korlátozni kívánta szociális juttatásait, amely hatalmas vitákat váltott ki a többi tagállam politikusai és polgárai körében is. A Visegrádi Négyek közös álláspontot alakítottak ki, amelyben garanciákat vártak polgáraik jogainak védelmére. „Az európai állampolgárok és az európai vállalatok nem kerülhetnek rosszabb helyzetbe, mint a brit állampolgárok és a brit vállalatok. Az EU és az Egyesült Királyság közötti kilépési megállapodásnak a viszonyosságon és a méltányosságon kell alapulnia.”²⁴ Az Európai Unió a tárgyalások során mindvégig a kölcsönösséget hangsúlyozta: vagyis a huszonegy uniós tagállamban maradó és dolgozó brit polgárok jogainak garantálását együtt kell az Egyesült Királyságban élő polgárok jogaival rendezni. A közös jelentésben a felek végül megállapodtak abban, hogy a jogbiztonság garantálása érdekében a kilépés után még nyolc évig megmarad az Európai Bíróság joghatósága a polgárok jogainak garantálása érdekében.

A második téma Írország és Észak-Írország kérdése volt. A brexit első fázisának lezárásához ugyanis Írország számára elfogadható megoldást kellett találni Észak-Írország tekintetében, amely a tárgyalások során az egyik legnagyobb kihívásnak bizonyult. Írország és az Egyesült Királyság 1973-ban együtt érkeztek az Európai Közösségbe, de most a tárgyalóasztal eltérő oldalán foglalnak helyet. Úgynevezett hard brexit megvalósulása esetén, amennyiben az Egyesült Királyság elhagyja az egységes piacot és kilép a vámunióból, Észak-Írország és Írország között szükségessé válik a határellenőrzés bevezetése, amely újra előhozhatja a térség nacionalista-unionista megosztottságát, és a vallási, politikai viták újbóli fellángolását is eredményezheti. Ez sem az Európai Uniónak, sem az Egyesült Királyságnak nem érdeke, ezért közös célkitűzésként fogalmazták meg azt, hogy a brexit ne veszélyeztesse az 1998-as nagypénteki megállapodás eredményeit. Ugyanakkor az Európai Unió az egységes belső piac integritását sem kívánja gyengíteni. Észak-Írország és Írország közötti szabad határ esetén ugyanis nincs biztosítva az unióba belépő áruk minőségének kielégítő ellenőrzése. Írország a brexittárgyalások vétóját is kilátásba helyezte, amennyiben nincs garancia, hogy nem lesz úgynevezett kemény, fizikai határ Írország és Észak-Írország között. Az írek ragaszkodtak Észak-Írország különleges státuszának megmaradásához, valamint ahhoz is, hogy az északírek, akik ír állampolgárok is, továbbra is szabadon kelhessenek át az északír–ír határon és uniós állampolgárként élhessenek Észak-Írországban. Donald Tusk Leo Varadkar, ír miniszterelnöknek írt levelében már korábban nyilvánvalóvá tette, hogy a brexittárgyalások során az ír álláspontot a legmesszemenőbbekig figyelembe veszik: „Hadd mondjam nagyon világosan: ha az Egyesült Királyság ajánlata elfogadhatatlan Írország számára, akkor az elfogadhatatlan lesz az EU számára is. Tudom, hogy egyes brit politikuskok számára nehéz ezt megérteni. De ez a hozzáállás abból adódik, hogy míg

²⁴ Joint Statement of the Heads of Governments of the Visegrad Group Countries: Towards Union of Trust and Action. 2016. június 28.

Írország uniós tagállam, az Egyesült Királyság elhagyja az uniót.”²⁵ Az északír unionisták (Demokrata Unionista Párt = DUP) ugyanakkor garanciákat kértek arra vonatkozóan May-tól, hogy Észak-Írország ugyanolyan feltételekkel hagyja el az Európai Uniót, mint az Egyesült Királyság többi része. Kifejezték azon álláspontjukat, hogy számukra elfogadhatatlan olyan megoldás, amely gazdaságilag vagy politikailag elkülöníti Észak-Írországot az Egyesült Királyság többi részétől.

December elejére Theresa May brit kormányfő és Jean-Claude Juncker közel kerültek az első fázis lezárásához, ezért munkaebédet hívtak össze december 4-ére a dokumentum nyilvánossá tétele előtt. Az ebédet azonban egy váratlan telefon, Arlene Foster a Demokrata Unionista Párt vezetőjének hívása zavarta meg, aki világossá tette, hogy semmilyen külön státuszt nem tud elfogadni Észak-Írország számára. May nehéz helyzetbe került: eredményt kellett produkálnia a már hónapok óta tartó, de komoly előrelépést nem eredményező tárgyalási fordulók után, immár politikailag meggyengült helyzetben, függve a DUP támogatásától. Ezen túl May ismét szembesült azzal, hogy a brexittárgyalások minden egyes lépésénél figyelemmel kell lennie a soknemzetiségű Egyesült Királyság egybentartására. A rá nehezedő nyomást tovább fokozta ugyanis, hogy Nicola Sturgeon, Skócia első minisztere is figyelmeztetett, amennyiben Észak-Írország bármilyen külön státuszt kap, akkor azt alapul véve Skócia is igényelni fog hasonlót.

A hétfőre (december 4.) tervezett közös bejelentést a brexittárgyalások első szakaszának lezárásáról elhalasztották. Maynek azonban az ír miniszterelnökkel és a DUP vezetőivel történt sorozatos egyeztetések során sikerült módosítania a szövegen, és olyan verziót véglegesíteni, amely az uniós tagállam Írország és a DUP számára is elfogadható. May december 8-án már módosított szöveget terjesztett elő. A végleges szövegben minden érintett megtalálhatta a számára fontos rendelkezéseket, így az Írország és Észak-Írország közötti fizikai határ létesítésének elkerülése, Észak-Írország az Egyesült Királyság integráns részeként történő kezelése is szerepel a közös jelentésben. Ugyanakkor mindezen megállapodásokat az Egyesült Királyság és az uniós közti későbbiekben kialakítandó kereskedelmi kapcsolatok természetének függvényében határozták meg. Vagyis a kérdés nyitva maradt: Hogyan lesz lehetséges „puhább” határ fenntartása, anélkül, hogy az egyetemes piac integritásán csorba esne?

A harmadik kulcsterület az Egyesült Királyság pénzügyi kötelezettségvállalása volt. Az Egyesült Királyság integrációs szerepvállalása történetének – különösen a nyolcvanas évek elején zajló brit költségvetési vita – ismeretében arra lehetett számítani, hogy ezen a területen nehéz lesz egyezsre jutni. A három kulcsterület közül azonban ez bizonyult a legkönnyebben elfogadhatónak. Az Egyesült Királyság számára ugyanis a pénzügyi feltételek vállalása jelentette annak a belépőnek a megváltását, amely abba a szobába vezet, ahol a számára fontos, a jövőbeli kapcsolatok kialakításáról lehet majd egyeztetni. Ezért a vártnál könnyebben belement a „válási számla” kifizetésébe, amely elemzők szerint 25,4 és 65,1 milliárd közötti euró kifizetését jelentheti.²⁶ Az Egyesült Királyság vállalta, hogy minden korábban vállalt pénzügyi kötelezettségét teljesíti, és még 2020-ig fizeti az Európai Unió közös költségvetésébe a brit hozzájárulást is.

²⁵ Remarks by President Donald Trump after his meeting with Taoiseach Leo Varadkar. Sajtóközlemény, 722/17. 2017. 12. 01.

²⁶ Lásd: DARVAS–EFSTATHIOU–RAPOSO 2017.

Második szakasz – „félkemény” brexit?

2017. december 11-én Theresa May a kilépés első szakaszának lezárásáról szóló közös jelentést bemutatta a brit alsóházban. Fontos változás a kormányfő politikai szóhasználatában, hogy elhatárolódott a kilépés „kemény” vagy „puha” besorolásától, és hangsúlyozta, hogy az elvek és célkitűzések nem változtak: „Elnök úr, ez nem egy kemény vagy puha brexitről szól. A tárgyalások második szakaszának megkezdéséhez szükséges megállapodás teljes mértékben összhangban van a Firenzében²⁷ és a Lancaster House-i beszédeimben²⁸ kifejtett elvekkel és célkitűzésekkel. Tudom, hogy egyesek kételkedtek abban, hogy elérnénk ezt. Az előttünk álló folyamat nem lesz könnyű. Az eddigi eredmények kompromisszumokat kívántak meg az Egyesült Királyságtól és az EU-tól is, azért, hogy közösen léphessünk előre. És ezt tettük. Természetesen, addig semmiben sem állapodunk meg, amíg mindenben meg nem állapodunk.”²⁹

Ahogy Donald Tusk is nyilatkozott, az első fázis lezárása bár fontos mérföldkőnek tekinthető, csupán azt jelenti, hogy a tárgyalások könnyebbik részén vannak túl a tárgyalófelek, az igazán nehéz kérdések csak most kerülnek majd napirendre. „A tárgyalások első szakaszának lezárása mérsékelt előrelépés, hiszen csak tíz hónap áll rendelkezésünkre ahhoz, hogy meghatározzuk az átmeneti időszakot és az Egyesült Királysággal való jövőbeli kapcsolatunkat. Egy örült versenyfutás várható az idővel, amelyben egységünk kulcsfontosságú lesz.”³⁰ A tárgyalások időzítését tekintve valóban szoros ütemezéssel lehet kalkulálni. Ahhoz ugyanis, hogy 2019. március 29. előtt a brit parlament dönthessen az EU–brit kilépési megállapodásról, 2018 őszéig nemcsak az EU–brit kereskedelmi megállapodás nagy kérdéseiben, de a részletekben is szükséges a tárgyalófeleknek megállapodniuk. A minimális ratifikációs idő ugyanis 5-6 hónap, vagyis októberig/novemberig meg kell születnie a megállapodásnak. Ez esetben is valószínűsíthető azonban 2019. március 29. után úgynevezett átmeneti periódus meghatározása, amely lehetővé teszi a zökkenőmentes kilépést. A brüsszeli Bruegel Intézet szerint azonban másfajta időzítés is elképzelhető. Ha ugyanis a részletekben nem sikerül megállapodniuk őszig a feleknek, akkor a részletekről történő tárgyalás elhúzódhat akár 2019 márciusáig. Ez esetben a ratifikáció 2019 márciusa utáni átmeneti időszakra eshet, és az is elképzelhető, hogy újfajta kereskedelmi megállapodás csak 2021-ben lép hatályba. Az átmeneti időszakban az Egyesült Királyság az egységes belső piac és a vámunió része marad, mint tagállam befizet az unió közös költségvetésébe, de már anélkül, hogy az uniós döntésekbe beleszólása lenne.

December eleje óta azonban az Egyesült Királyság mintha másképp értelmezné a közös jelentést. Nagy felháborodást váltott ki David Davis azon kijelentése, hogy a december 8-i megállapodást csupán szándéknyilatkozatnak minősítette és nem jogi kötelezettségvállalásnak.³¹ A közös jelentés tartalmának puhítását célzó nyilatkozatot az Európai Unió nem nézi jó szemmel. Az Európai Parlament brexitkoordinátora, Guy Verhofstadt twitter-üzenetben azonnal reagált: „Davis kijelentése haszontalan és aláássa a bizalmat. Az Európai

²⁷ Theresa May's Florence Speech.

²⁸ Theresa May's Lancaster House Speech.

²⁹ Theresa May's statement on EU negotiations. 11 December 2017.

³⁰ Invitation letter by President Donald Tusk to the members of the European Council ahead of their meeting on 14 and 15 December 2017.

³¹ DEMERTZIS–SAPIR 2017; *David Davis on moving onto phase two of brexit talks* (2017).

Parlamentben készülő szöveg is tükrözni fogja ezt [...] a megállapodást mihamarabb jogi dokumentumba kell átültetni.”³² Mindezek a jelek arra utalnak, hogy fordulatok várhatóak a tárgyalás második szakaszában is. Az Egyesült Királyság oldalán taktikai változtatások adódhatnak a brit belpolitika változásokból, egy esetleges ír vétóból, de Davis személyes politikai ambícióiból is. Mindezekén túl, a brit kormánynak a brexittárgyalások második szakaszában a brit állampolgároktól kapott visszajelzésekre is figyelnie kell. A 2017-es év ugyanis jelentős változást hozott a brit polgárok brexittattitűdjében. Egy reprezentatív felmérés alapján, míg februárban a britek 46%-a gondolta úgy, hogy az Európai Unió elhagyása a helyes lépés, addig ez 2017 végére 43%-ra csökkent. Ezzel párhuzamosan, míg februárban a britek 42%-a gondolta úgy, hogy a kilépés helytelen, mára ez 45%-ra emelkedett, vagyis most már azok vannak többségben, akik sajnálják a kilépést. A brexit terminus mellé immár a „bregret”, vagyis a kilépést sajnálók csoportjára használt fogalom is megszületett. Az attitűdváltozás ellenére, a britek többsége (52%) úgy gondolja, hogy a kormánynak a brexitreferendum eredményének megfelelően végre kell hajtania a kilépést.³³

Azt, hogy végül kemény, puha vagy félkemény kilépés lesz, még nem lehet tudni. A második szakasz tárgyalásai az Egyesült Királyság és az Európai Unió közötti kereskedelmi megállapodás körül bontakoznak majd ki. Az Európai Unió elhagyásával ugyanis megszűnhetne az Egyesült Királyság hozzáférése az egységes belső piachoz. Az Egyesült Királyság számára tehát prioritás minél előnyösebb feltételek elérése. Ha ugyanis nem sikerül 2019 márciusáig megállapodni, akkor immár külső államként az Egyesült Királyság magasabb vámtarifákkal és bürokratikus kereskedelmi korlátozásokkal is szembesülhet.

Ez sem az Egyesült Királyságnak, sem az Európai Uniónak nem érdeke. Az Egyesült Királyságnak jelenleg az Európai Unió a legfontosabb kereskedelmi partnere. 2016-ban előbbi exportjának 43%-a az Európai Unió tagállamaiba irányult, importjának 54%-a pedig az unióból érkezett. Az Európai Unió jelenleg szabadkereskedelmi megállapodásokban gondolkodik az Egyesült Királyság és az unió között, olyanokban, mint az EU és Kanada között 2014-ben aláírt, de még nem teljeskörűen hatályba lépett CETA (átfogó gazdasági és kereskedelmi megállapodás), vagy a Norvégiával, Izlanddal és Liechtensteinnel 1994-ben hatályba lépett EGT (Európai Gazdasági Térség). Mindkettő szabadkereskedelmi megállapodás, így az áruk eredetének ellenőrzése miatt szükséges a határellenőrzés bevezetése. Továbbá, a CETA-hoz hasonló megállapodás megkötésekor az Egyesült Királyság nem férne hozzá az uniós pénzügyi szolgáltatási piachoz. Az EGT-hez hasonló megállapodás megkötésekor pedig a személyek szabad mozgását továbbra is el kellene fogadnia feltételként. Elemzők szerint éppen ezért CETA-plusz vagy EGT-mínusz típusú szabadkereskedelmi megállapodás megkötéséért tárgyal majd a brit fél.³⁴ Nagy kérdés persze, hogy az unió milyen kompromisszumokra lesz hajlandó, és a tárgyalóasztal uniós oldalán helyet foglaló Írország számára melyik megoldás lesz elfogadható. A migráció, az Egyesült Királyságban élő és dolgozó uniós állampolgárok, valamint az EU-ban dolgozó britek jogai, az ír–északír határkérdés és a lelépési számla továbbra is terítéken lesznek, hiszen ezek mind a létrejövő kereskedelmi megállapodás természetétől függő kérdések.

³² Lásd: VERHOFSTADT 2017.

³³ Lásd: *There has been a shift against brexit, but the public still think we should go ahead with it* (2017).

³⁴ WARD 2017.

Összegzés

Milyen Európai Uniót képzeljük magunk elé 2019. március 29. után? Valószínűleg még az átmeneti időszakban leszünk az Egyesült Királyság és az unió közötti újfajta gazdasági, kereskedelmi és politikai kapcsolatok kialakításában. 2019 tavaszán már meg lehet mondani, hogy a Theresa May által még közvetlenül a referendum után ajánlott, úgynevezett hard brexit, vagy könnyített kilépés valósul-e meg. Az Európai Uniónak érdekében áll a kompromisszumkészség a tárgyalások második szakaszában, de nem állnak érdekében a túlzott kompromisszumok. A kilépés politikai, gazdasági és pénzügyi árát ugyanis el kell kérnie a szigetországtól, máskülönben a már eddig is különutas megoldásokat és opt-outokat favorizáló tagállamok, mint Dánia vagy Svédország is esetleg elgondolkodnának a kilépés lehetőségén, amely az unió jövője szempontjából igen kedvezőtlen scenárióhoz vezetne.

Irodalomjegyzék

- ARATÓ K. – KOLLER B. (2013): *Képzelt Európa*. Budapest, Balassi.
- ARATÓ K. – KOLLER B. (2015): *Európa utazása. Integrációtörténet*. Budapest, Gondolat.
- ARCHER, C. (2008): *The European Union*. London – New York, Routledge.
- Az Egyesült Királyság miniszterelnöke által az Európai Tanács elnökének eljuttatott, 2017. március 29-én kelt levél. XT 20001/17. Brüsszel, 2017. 03. 29. Elérhető: www.data.consilium.europa.eu/doc/document/XT-20001-2017-INIT/hu/pdf (A letöltés dátuma: 2017. 12. 12.)
- Az Európai Tanács 2017. 04. 29-i rendkívüli ülésének (50. cikk) EUCO XT 20004/17 iránymutatásai. Brüsszel, 2017. 04. 29. Elérhető: www.consilium.europa.eu/media/21750/29-euco-art50-guide-lines-hu.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 11. 28.)
- A Tanács 2017. 05. 03-i COM (2017) 218 határozata a Bizottságnak a Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királyságával az állam Európai Unióból való kilépésének szabályait meghatározó megállapodásról folytatandó tárgyalások megkezdésére való felhatalmazásáról. Brüsszel, 2017. 05. 03. final. Elérhető: www.eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:d053963b-3013-11e7-9412-01aa75ed71a1.0014.02/DOC_3&format=PDF (A letöltés dátuma: 2012. 12. 15.)
- BÓKA J. – HALMAI P. – KOLLER B. (2016): Válás angolosan. A BREXIT politikai, jogi és gazdasági agendái. *PUBliCo BoNo – magyar közigazgatás*, 2016/2. 58–79.
- CAMERON, D. (2015): *A New Settlement for the United Kingdom in a Reformed European Union*. David Cameron levele Donald Tusknak, 2015. 11. 10.
- CAMERON, D. (2013): *Nagy-Britannia és Európa*. Beszéd, 2013. 01. 23. Bloomberg, London. Elérhető: www.gov.uk/government/speeches/eu-speech-at-bloomberg (A letöltés dátuma: 2017. 11. 17.)
- DARVAS Zs. – EFSATHIOU, K. – RAPOSO, I. G. (2017): *Divorce settlement or leaving the club? A breakdown of the Brexit bill*. Elérhető: www.bruegel.org/wp-content/uploads/2017/03/WP_2017_03-.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 12. 28.)
- David Davis on moving onto phase two of Brexit talks* (2017). Elérhető: www.bbc.co.uk/programmes/p05qnhmh (A letöltés dátuma: 2017. 12. 27.)
- DAVIES, N. (2002): *Európa története*. Budapest, Osiris.
- DEMERTZIS, M. – SAPIR, A. (2017): *Brexit, phase two (and beyond): The future of the EU-UK relationship*. Elérhető: www.bruegel.org/2017/12/brexit-phase-two-and-beyond-the-future-of-the-eu-uk-relationship (A letöltés dátuma: 2017. 12. 27.)

- Invitation letter by President Donald Tusk to the members of the European Council ahead of their meetings on 14 and 15 December 2017.* Elérhető: www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/12/12/invitation-letter-by-president-donald-tusk-for-the-members-of-the-european-council/ (A letöltés dátuma: 2017. 12. 24.)
- Joint Report from the Negotiators of the European Union and the United Kingdom Government on Progress during Phase 1 of Negotiations under Article 50 TEU on the United Kingdom's Orderly Withdrawal from the European Union.* 2017. 12. 08. Elérhető: www.ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/joint_report.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 12. 11.)
- Joint Statement of the Heads of Governments of the Visegrad Group Countries: Towards Union of Trust and Action.* 2016. 06. 28. Elérhető: www.visegradgroup.eu/calendar/2016/joint-statement-of-the-160629 (A letöltés dátuma: 2017. 12. 24.)
- MAY, T. (2017): *Florence speech: a new era of cooperation and partnership between the UK and the EU. Prime Minister Theresa May set out how the UK will be the strongest friend and partner to the EU after we leave the EU.* Beszéd, 2017. 09. 22. Elérhető: www.gov.uk/government/speeches/pms-florence-speech-a-new-era-of-cooperation-and-partnership-between-the-uk-and-the-eu (A letöltés dátuma: 2017. 12. 12.)
- MAY, T. (2017): *Lancaster House Speech. The government's negotiating objectives for exiting the EU. Prime Minister Theresa May set out the Plan for Britain, including the 12 priorities that the UK government will use to negotiate brexit.* Beszéd, 2017. 01. 17. Elérhető: www.gov.uk/government/speeches/the-governments-negotiating-objectives-for-exiting-the-eu-pm-speech (A letöltés dátuma: 2012. 12. 12.)
- MAY, T. (2017): *Statement on EU negotiations. Prime Minister Theresa May updated the House of Commons on negotiations for the UK's departure from the European Union.* Közlemény, 2017. 12. 11. Elérhető: www.gov.uk/government/speeches/pm-statement-on-eu-negotiations-11-december-2017 (A letöltés dátuma: 2017. 12. 12.)
- MORAVCSIK, A. (1998): *The Choice for Europe. Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht.* London, UCL Press.
- Review of the balance of competences. Foreign and Commonwealth Office. United Kingdom* (2017). Elérhető: www.gov.uk/review-of-the-balance-of-competences (A letöltés dátuma: 2017. 11. 25.)
- There has been a shift against brexit, but the public still think we should go ahead with it* (2017). Elérhető: www.yougov.co.uk/news/2017/10/27/there-has-been-shift-against-brexit-public-still-t/ (A letöltés dátuma: 2017. 12. 27.)
- VERHOFSTADT, G. (2017): *After@DavidDavisMP's unacceptable remarks, it's time the UK government restores trust. These amendments will further toughen up our resolution.* Elérhető: <https://twitter.com/guyverhofstadt/status/940540781684719616?lang=en> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 01.)
- WARD, M. (2017): *Statistics on UK-EU Trade.* Elérhető: <https://researchbriefings.parliament.uk/ResearchBriefing/Summary/CBP-7851> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 01.)

Vákát oldal

Arató Krisztina

Érvek és ellenérvek a brexitkampányban – mit mondanak az Európai Unióról?¹

Bevezetés

2013. január 13-án David Cameron, az Egyesült Királyság miniszterelnöke beszédet mondott a Bloomberg médiavállalat londoni központjában.² Beszédében – amely stílusában, szerkezetében és tartalmában egyaránt emlékeztet, illetve utal Margaret Thatcher híres bruges-i beszédére, amelyet a College of Europe évnyitóján mondott el 1988-ban³ – ígéretet tett arra, hogy a brit választópolgárok népszavazás útján dönthetik majd el, hogy országuk az Európai Unió tagja marad, vagy sem. A brit és az európai polgárok meglepetésére a 2016. június 16-án megtartott népszavazáson a brit választópolgárok többsége (51,9%-a) a kilépés mellett döntött.

Mivel egy tagállam – ráadásul nagy és befolyásos tagállam – kilépése az Európai Unió történetében példa nélkül álló esemény és jelentős politikai, gazdasági és intézményi hatásokkal jár, számos elemzés jelent meg, és még fog is megjelenni a témában. Érdemes vizsgálni az eljárási kérdéseket (különös tekintettel az 50. cikk első alkalmazására); a lehetséges gazdasági hatásokat mind az Egyesült Királyság, mind pedig az Európai Unió vonatkozásában; és természetesen a folyamat politikai elemeit, mint a részvétel, a pártrendszer, a populizmus vagy a politikai kommunikáció egyes aspektusai. A jelen tanulmányban a „kilépés” (*leave*) és a „maradás” (*remain*) kampány érveit fogom elemezni – az érdekel, hogy a két ellentétes érvelés mögött milyen történetek, narratívák húzódnak meg, és hogy ezek mit mondanak az Európai Unióról.

Elemzésem a politikatudomány interpretív iskolájába sorolható. Az interpretív megközelítés azt vallja, hogy az emberi cselekvés – ugyanúgy, mint a politikai cselekvés – hiteken és preferenciákon alapul. Amikor az emberek döntenek (politikai döntést hoznak), tettüket az indokolja, hogy egyetértenek egyes pártok állításaival, vagy úgy gondolják, hogy választásuk hozzájárul a saját és/vagy a közösségük jólétéhez és jóllétéhez. Ezek a preferenciák, s különösképpen a mögöttük álló hitek és elképzelések nehezen azonosíthatók általános szociológiai jellemzők alapján (jövedelem, iskolázottság, nemzeti hovatartozás stb.). A politikatudomány interpretív iskolája ezért úgy érvel, hogy ezek a preferenciák elsősorban annak alapján fedezhetők fel, hogy az emberek mit mondanak: a narratíva, a diskurzus segítségével.⁴ Elemzésem távolról kapcsolódik továbbá a kampánytanulmányok

¹ A tanulmány első, angol nyelvű változatát lásd: ARATÓ 2016.

² CAMERON 2013.

³ THATCHER 1998.

⁴ MARSH–STOKER 2010.

(*campaign studies*) kialakulóban lévő területéhez⁵ – mivel a brexitkampány érveinek elemzésével foglalkozom, hiszen az Európai Unióval kapcsolatos gondolkodás koncentráltan jelent meg a népszavazást megelőző diskurzusokban.

A *Leave* és a *Remain* kampány érveinek elemzése során alkalmazott keretet tanulmányomban a politikai mítosz fogalma adja – tanulmányom első részében így a politikai mítosz fogalmának elemzésével foglalkozom. A második részben bemutatom az Európai Unióval kapcsolatos mítoszokat, valamint az – elsősorban az euroszeptikus politikai erők által hangoztatott, az előzőek ellenében megfogalmazott – ellenmítoszokat. A harmadik részben kerül ismertetésre és elemzésre a brexitkampány *Leave* és *Remain* oldalainak érvrendszere, az Európai Unióval kapcsolatos mítosz-ellenmítosz keretben. A tanulmányt következtetések zárják.

Mítoszok és ellenmítoszok: az elméleti keret

A társadalomtudományokban és a bölcsészettudományok számos területén alkalmazák a mítosz fogalmát: találkozhatunk vele az antropológia, a teológia, a nyelvtudományok, a pszichológia és a művészettörténet egyes területein, csakúgy, mint az irodalomban, történelemben és a politikatudományban.⁶ Itt – anélkül, hogy a mítoszméletről teljes képet szándékoznék adni – a kérdéskör politikatudományon belüli fő felfedezéseire koncentrálok. Christopher Flood szavaival: „A mítosz egy narratíva, egy történet, ami kapcsolódó események sorát mutatja be.”⁷ Szerinte érdemes megkülönböztetni a mítoszok két alaptípusát: a szent (*sacred*) mítoszokat és a politikai mítoszokat. Előbbi az eseményekre és narratívákra utal általában, amelyek istenek teremtéseinek (teológiai mítoszok), a világ teremtésének (világeredeti mítoszok) vagy az ember teremtésének (emberközpontú mítoszok) kérdése körül jöttek létre. Ugyanakkor szorosan kapcsolódva a szent mítoszokhoz funkcióikban, elterjedésükben és más vonatkozásokban, a politikai mítoszok segítenek megmagyarázni és megérteni egy politikai rendszert. A politikai mítosz fogalmának definíciói között vita van abban a kérdésben, hogy azok rendelkeznek-e szükségszerűen egy „igaz” alappal. Ha két eredetileg görög szóra választjuk szét a mitológiát, a *mythos* a hitre, a *logos* az észre és tudásra utal. Elemzők egy csoportja szerint a szent és a politikai mítoszok közötti választóvonal leginkább az igazság eleme, empirikus tények, események vagy más jól vizsgálható jelenség, ami csak a politika jellemzője.⁸ Ez az érv megtalálható Christian Floodnál, aki szerint a politikai mítoszok a múlt, a jelen és a megjósolt jövő narratívái, amelyeket elmesélői érthetővé akarnak tenni a közösség számára.⁹ Ebben a gondolatrendszerben a politikai mítosznak nem kell szentnek lennie (vitathatatlanak) a modern társadalmakban, de alapvetően igaznak kell, hogy elfogadják őket azokban a csoportokban vagy közösségekben, amelyekben ezek megjelennek.

⁵ Lásd: SCAMMELL 1999; SCHMITT-BECK-FARRELL 2004.

⁶ REID 2011.

⁷ FLOOD 2002.

⁸ Például: ARCHARD 1995; DELLA SALA 2010.

⁹ FLOOD 2002, 29.

Mivel a mindennapokban a „mítosz” szó használata a történetekre utal, amelyek nem igazak, vagy a természetüknél fogva kitaláltak,¹⁰ szükségszerű, hogy a magyarázat, amit nyújtanak, igazként legyen elfogadva a közösség által.¹¹ Ugyanakkor más szerzők szerint a politikai mítoszoknak nem központi tulajdonsága az igazságelem. Schöpflin György szerint a mítoszok olyan csoportot hoznak létre történetükkel, amely segít beazonosítani, hogy a csoport honnan jött, és mi különbözteti meg másoktól. Ezek a hitek (*mythos*) nem szükségszerűen kell, hogy tényekkel és racionalitásokkal találkozzanak (*logos*). „A mítosz inkább az érzékelésről szól, mintsem a történelmileg igazolt igazságokról (amennyiben egyáltalán léteznek), a módokról szól, amelyeken belül a közösségek bizonyos ügyeket normálisnak és természetesnek, másokat pedig rendellenesnek és idegennek tartanak.”¹² Botticci és Challand a politikai mítoszt úgy határozta meg, „mint a közös narratívára való hatásgyakorlás, ami egy társadalmi csoport politikai létezésének értelmet ad”. Számukra a politikai mítosz elemei azok, amelyek összesűrítik és reprodukálják ezt az értelmet, amelyeken egy bizonyos csoport osztozik, és amelyeken keresztül adott csoport politikai létezése adottá válik.¹³

A politikai mítoszok természetüknél fogva nem statikusak, az idő múltával különböző befolyásoknak – politikai kampányoknak, választásoknak, botrányoknak, gazdasági folyamatoknak, nemzetközi befolyásoknak stb. – köszönhetően fejlődnek és változnak. Valamely politikai közösség mítoszait tehát érdemes olyan fejlődési folyamat állomásának tekinteni, amelyet éppen adott pillanatban vizsgálunk.¹⁴ Így az Európai Unió jelenlegi mítoszainak elemzésekor is tudatosítanunk kell, hogy „csak” adott időpont pillanatfelvételét ragadjuk meg.

A mítoszok számos formában jelenhetnek meg. A politikusok beszédekben, interjúkban hivatkozhatnak rájuk; művészek a legkülönbözőbb formákban fejezhetik ki (zeneművek, vizuális művészeti alkotások, mozgóképek, irodalmi művek, blogok stb.); a politika mediatisált világában jellemző fotók, klipek, logók és más vizuális megjelenések legkülönbözőbb formáiban fejeződhetnek ki; különböző rituálékban is megtestesülhetnek, mint emléknapokon, ünnepségeken, felvonulásokon, díjakban; közösségi cselekvésekben, mint az ünnepségen, választásokon való részvétel, különböző döntések támogatásában stb.¹⁵ Bennett szerint a mítoszok annyira áthatóak, hogy nem csupán befolyásolják, hogyan érzékeljük a világot magunk körül, hanem olyan „szemüveggént” is értelmezhetők, amelyeken keresztül látjuk azt.¹⁶ A politikai mítoszok ezen felfogása tartalmazza azt a gondolatot is, hogy a mítoszok nem csak racionális konstrukciók: az érzelmek a ráció mellett kialakulásuk igen fontos elemei. A Botticci és Challand szerzőpáros így ír erről: „[A] politikai mítoszok

¹⁰ Ez az állítás különösen igaz az Európai Unió esetében – az Európai Parlament londoni tájékoztató központja működtet egy „Euomyths” nevű blogot, ahol az EU-ról szóló ferdített vagy igaztalan történetek mutatnak be és javítanak ki. Elérhető: www.europarl.europa.eu/unitedkingdom/en/media/euomyths.html (A letöltés dátuma: 2018. 01. 04.)

¹¹ TUDOR 1972.

¹² SCHÖPFLIN 1997.

¹³ BOTTICCI–CHALLAND 2006.

¹⁴ BLUMENBERG 1998.

¹⁵ FLOOD 2002, 161.

¹⁶ BENNETT 1980.

olyan, a tájékozódást segítő eszközök, amelyeken keresztül látjuk a világot, érzünk vele kapcsolatosan, és amelynek segítségével társadalmi csoportként cselekszünk.”¹⁷

A mítoszok – amelltt, hogy megjelenésük szórványos – néhány képben, ikonban vagy történetben kristályosodhatnak ki. A mítoszokat hosszan leírhatják írók, vagy elemezhetik tudósok; legtöbbjük azonban nagyon tömören, tisztán és érthetően kifejezhető a nyilvánosság számára. Bell szerint „[a] mítosz az emberiség történelmi összetettségének, árnyaltságának és megmutatkozó ellentmondásainak kisimítására szolgál”.¹⁸ A mítosz hatalma éppen az egyszerű történetek mesélésében rejlik, hiszen a társadalom fejlődését, közösséget és politikai rendszerét érthetővé teszi az emberek számára.¹⁹ Éppen ezért kommunikációs eszközként nagyon hatásosan tudják felhasználni a modern médiapolitikában.²⁰ A mítoszok „ikonikus természete” (*iconic nature*) magas fokú láthatóságot kölcsönöz azoknak a szereplőknek, akik „használgják” őket, de egyben ezek elemzését – különösen a társadalomtudományi kutatást – inkább megnehezíti.²¹

A politikai mítoszok különböző típusait ismerjük. Léteznek alapító vagy elsődleges mítoszok, amelyek egy közösség eredetéről szólnak, elmesélik, mikor és hogyan kezdődött a közösségi összetartozás, beleértve azokat a megkülönböztetéseket is, hogy kik tartoznak a csoporthoz (mi), és kik nem (ők). Az „aranykor” mítoszok a történelem sikeres időszakait idézik fel, az összetartozás dicsőséges voltát hivatottak rögzíteni, s a nagyszerű időkre való emlékezés reményül szolgálhat egy-egy válságos időszakban. A „szenvedés-mítoszok” múltbéli nehéz napokra mutatnak rá, ami szintén reményt adhat a jövőre tekintve, hiszen a közösség képes volt túlélni. Minden közösségnek vannak „kivételesség” mítoszai, amelyek egyedülállóságot és különös büszkeséget kölcsönöznek a tagok számára.²²

A mítoszok azért maradnak fenn, mert a közösségben mindig vannak olyan szereplők, akik újra és újra felidéznek, elmondják, használják ezeket a történeteket.²³ A „történetmesélők” (*storytellers*) a legkülönbözőbb szereplők lehetnek. A legláthatóbbak közülük a politikusok, akik nyilvánosan beszélnek közösségükről, mikor hozzá beszélnek: például emlénapokon, választási kampány alkalmából vagy interjúk során. A mítoszok azonban több más szereplő által is felidézhetők: újságírók, kommentátorok, aktuális eseményekről író bloggerek, társadalmi folyamatokat elemző kutatók, projekteket szervező és az egyesületi tagokat összetartó civil szervezetek vezetői vagy aktivistái, de a mindennapokban az iskolában a tanárok, családokban a szülők, kocsmában a barátok ugyanúgy a közösséget összetartó mítoszok recitálói. A mítosz átszövi a társadalmat. „A mítoszoknak társadalmi szereplőkre van szükségük, hogy életre keljenek, és hogy a történet továbbmesélését biztosítsák, ami hatással lesz a közösségre. Ha azonban a civil társadalom saját mítoszok megalkotását és előmozdítását választja (ami eltér a vezető által mondottaktól), a politikai uralom legitimitása valószínűleg megkérdőjeleződik.”²⁴ Ahhoz tehát, hogy a mítosz valóban a közösség összetartó erejévé váljon, az elit és közösség ugyanazon mítoszokat kell,

¹⁷ BOTTICCI–CHALLAND 2006, 321.

¹⁸ BELL 2003.

¹⁹ DELLA SALA 2010.

²⁰ FLOOD 2002.

²¹ BOTTICCI–CHALLAND 2006.

²² DELLA SALA 2010.

²³ BELL 2003.

²⁴ DELLA SALA 2010, 8.

hogy meséljen: ez nagyon fontos tényező, amelyet szem előtt kell tartanunk, amikor mítoszokat és ellenmítoszokat vizsgálunk majd a következő részben az Európai Unió esetében.

A mítoszok kialakulásuk során három fejlődési szakaszon mennek keresztül: az elterjedés időszakának, a kapcsolódó rituálék kialakulásának, valamint a „megszenteltség” korának fázisain.²⁵ A nemzetépítés kapcsán a kollektív identitás formáinak elemzői egy sor elméletet gyártottak, amelyek elmondják számunkra, hogyan terjednek el a közös történetek, narratívák, és hogy ki meséli el ezeket.²⁶ Az etnoszimbolisták szerint a szimbólumok és narratívák a kollektív emlékezetben mint építőkövek vannak jelen – tehát valamilyen módon eredendően „ott vannak”;²⁷ míg a konstruktivisták szerint mindannyian „elképzelt közösségek” (*imagined communities*) tagjai vagyunk, ahol az elítéltek az összetartozás történetét maguk hozzák létre.²⁸ A második szakaszban a rituálék a narratívákhoz, ünnepekhez kapcsolódnak, emléknapok (az Európai Unió esetében a „születésnap” május 9., a Schuman-beszéd napja), díjak (például az Aachen városa által 1950-ben létrehozott Károly-díj)²⁹ vagy más közösségi tevékenységek formájában. A harmadik fázisban a mítosz „megszenteltté” válik, nem a szó vallásos értelmében, hanem abban, hogy az adott politikai közösség létezése önmagában megkérdőjelezhetetlenné válik.

A politikai mítoszok nem statikusak. Kialakulásuk önmagában is folyamatnak tekinthető, amelynek lényege a változás, de az adott mítosz a narratíva keretein belül is változhat, valamint a közösséget érintő alternatív magyarázat is megjelenhet. Voltaképpen pontosabb lenne a közösség többsége által adott pillanatban elfogadott mítoszokat „domináns” mítoszoknak hívni – mivel a társadalmak pluralisztikus természete szükségszerűen alternatívákat hozhat létre. Reid szerint egy közösség történetével kapcsolatban felmerülő alternatív magyarázatokat – ellenmítoszokat – korábban figyelmen kívül hagyták a kutatók, de a téma legalábbis alulkutatott, és elméleti alapjai is pontosabb kidolgozásra szorulnak.³⁰

Roland Barthes francia irodalomtudós és filozófus volt az első, aki a *Mythologies* című írásában említette az ellenmítoszok fogalmát.³¹ A fogalmat John Fiske idézte és részben vitatta az *Introduction to Communication Studies* című kötetében, ahol azt állította, hogy a társadalmakban létező szubkultúrák alternatív magyarázatokat kínálnak a *mainstream* (domináns) mítoszokkal szemben.³² Mary Sheridan-Rabideau az ellenmítoszokat részben az új mítoszok megteremtési kísérleteként, részben pedig kritikai társadalmi cselekvésként írta le a versengő, főként domináns mítoszokkal szemben.³³ Az ellenmítoszok társadalmi funkcióinak azonosításakor Reid a mítoszok funkcióira épít általánosságban, az ellenmítoszok sajátosságaival kiegészítve.

Az önmeghatározás funkciója esetében (a „mi” és „ők” meghatározása a közösség számára) az ellenmítoszok kettős feladatot látnak el: elutasítják a domináns mítoszok adta definíciót, és „elfogadják az ellenmítoszt, amely kódolja egy bizonyos csoport identitását

²⁵ DELLA SALA 2010

²⁶ KOLLER 2012.

²⁷ SMITH 1986.

²⁸ ANDERSON, B. (1991): *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Revised edition. London, Verso.

²⁹ Lásd: www.karlspreis.de/en/ (A letöltés dátuma: 2018. 01. 02.)

³⁰ REID 2011, 26.

³¹ BARTHES 1972.

³² FISKE 1982, 90.

³³ SHERIDAN-RABIDEAU 2001.

olyan módon, hogy megkülönböztesse azt a domináns mítosz diskurzusától”. Az ellenmítoszok csakúgy, mint a domináns mítoszok, leegyszerűsítik a valóságot. Az ellenmítoszok az alternatív magyarázatokat szintén érthetővé teszik; a domináns mítosz egyszerűsített kódolását és a közösségről alkotott saját nézeteiket egyaránt használják.³⁴ A mítoszok általában azt magyarázzák meg, hogy adott közösség miért és hogyan került bizonyos helyzetbe, hogy mi történt a múltban és hogyan, ugyanakkor reflektálnak a jelenre és a jövőre. Ugyanez igaz az ellenmítoszokra, azzal a különbséggel, hogy ezek a domináns mítoszokkal szemben új magyarázatokkal állnak elő a közösség számára.³⁵

Az ellenmítoszok azért jönnek létre, hogy vetélkedjenek a domináns mítoszokkal. Arra ösztökélik a domináns mítoszok mesélőit, hogy a közösség összetartásának miértjéről szóló verziójukat vizsgálják felül, és alkossanak elfogadhatóbbat. Amennyiben a versengésnek kitett magyarázatok nem tudnak megújulni, az ellenmítoszok domináns narratívává is válhatnak valamely közösségen belül. Ebben a tanulmányban amellet érvelek, hogy az Európai Unióban jelenleg domináns mítoszok (amelyeket az elit, EU-hivatalnokok, az EU mellett elkötelezett tudósok és más, a hagyományos Monnet–Schuman diskurzust elbeszélők támogatnak) és az egyre komplexebb, euroszeptikus pártok és politikusok által kínált ellenmítoszok küzdelmét tapasztaljuk az Európai Unióban, s ezek az elbeszélésmódok voltak megfigyelhetők a brexitkampányban is.

Mítoszok és ellenmítoszok az Európai Unióban

Az az állítás, miszerint az Európai Uniónak / Európai Közösségnek megvan a maga politikai mitológiája már létrejötté óta, vita tárgyát képezi az elemzők körében. Obradovic szerint az európai projekt legitimációs válsága az eredetmítosz hiányából ered, vagyis abból, hogy a közösség nem rendelkezik organikus, szerves, mitikus alapokkal.³⁶ A legtöbb tudós azonban, aki a mítoszok témájáról az Európai Unió vonatkozásában írt – nem voltak túl sokan, bár számuk növekszik – ezzel éppen ellentétes állításokat fogalmazott meg. A Hansen és Williams szerzőpáros azt állítja, hogy az európai projektnek megvan a maga speciális mitológiája, habár ez szándékosan inkább nem politikai mitológia volt – a funkcionális, technokratikus kép, amit az EK lefestett magáról (a közösség nem konfliktusos, „nagypolitikai” ügyekkel foglalkozik, hanem technikai, szabályozási kérdésekkel, mint például a mezőgazdasági gépjárművek kerékméretének szabályozása), valójában mitikus magyarázatot adott az új politikai közösség születéséről és természetéről.³⁷ Vincent Della Sala szerint az Európai Unió erős alapító mítosszal rendelkezik, ami olyan emberi értékekre épült, mint béke, tolerancia, sokféleség, szolidaritás és az évszázadokra visszanyúló fejlődés, és ezek köré már rituálék is kiépültek.³⁸ Eric Jones pedig az európai integráció gazdasági mitológiájának létezésére gyűjtött illusztrációkat.³⁹

³⁴ REID 2011, 60–61.

³⁵ REID 2011, 63.

³⁶ OBRADOVIC 1996.

³⁷ HANSEN–WILLIAMS 1999.

³⁸ DELLA SALA 2010.

³⁹ JONES 2010.

Ebben a fejezetben bemutatom, hogy az Európai Unió és elődei sikeresen építettek mítoszokat egy létrejövő intézmény körül, és emellett is érvek, hogy ezekkel szemben másik narratíva is létezik napjainkban, amely az európai projekt ellenmítoszeit foglalja magában. A politikai diskurzusokban megjelenő kijelentések, vélemények és érvek alapján azonosítható ellenmítoszok általában az euroszkepticizmushoz kötődnek. Bár az euroszkepticizmus meghatározása meglehetősen problematikus – hiszen jelentése az EU létezésével és az EU-tagsággal szembeni explicit szembenállástól a jelenlegi Európai Unió intézményeivel vagy *modus operandijával* (legitimáció, szuverenitás gyakorlása, a hatalom EU-intézményekhez delegálása, új szakpolitikák bevezetése) kapcsolatos kritikáig terjedhet, ráadásul ezek az érvek Leconte szerint tagállamonként jelentős eltéréseket mutatnak⁴⁰ –, mégis úgy gondolom, napjaink EU-diskurzusában meg lehet találni a legelterjedtebb kritikus magyarázatokat.

A következő lista az Európai Unió történetével kapcsolatos kutatáson, a Koller Boglárkával közösen írt tankönyvhöz gyűjtött források feldolgozásán alapul.⁴¹ Ugyanakkor az érveim alátámasztására hozott példák természetesen tekinthetők véletlenszerű mintának is, hiszen szisztematikusan gyűjtött, akár kvalitatív társadalomtudományi módszertannak megfelelő mintáról ebben az esetben nem beszélhetünk. A felhasznált vélemények, gondolatok többnyire az alapítóatyáktól, tagállami és EU-politikusoktól vett idézetek és az EU történelmi kulcsdokumentumaiból származó szövegek, amelyek korszakokra jellemzőek. Tisztában vagyok vele, hogy képeket, szimbólumokat, rajzfilmeket, dokumentumfilmeket és más nem írott forrásokat is vizsgálhatnánk, de helyhiány miatt ilyen forrásokat keveset használtam állításaim alátámasztására. A fentebb már idézett Botticci és Challand szerzőpárosra újból utalva – a mítoszokat észrevenni, azokat vizsgálni meglehetősen könnyű, bármit is bizonyítani velük kapcsolatban azonban meglehetősen nehéz.⁴² Így a következő részt hipotézisként érdemes kezelni további kutatások számára, azzal a kitételrel, hogy a kutatási eszközöket és módszereket óvatosan kell a továbbiakban is kijelölni és kiválasztani.

1. mítosz: Béke

„A világbékét csak úgy lehet megőrizni, ha az azt fenyegető veszélyekkel arányban álló kreatív erőfeszítéseket teszünk. [...] Bármire is fogunk, annak elsősorban e két országra kell vonatkoznia. E célból a francia kormány egy behatárolt, ám jelentős kérdésre vonatkozó azonnali, konkrét lépést javasol. A francia kormány javaslata, hogy a francia és német szén- és acéltermelést együttesen egy közös Főhatóság ellenőrzése alá helyezték, egy Európa más országai előtt is nyitva álló szervezet keretein belül. A termelés egyesítése azonnal biztosítaná a gazdasági fejlődés valós közös alapjait, az európai szövetség első lépését, és ez által megváltoztatná ezeknek a hosszú idő óta a hadifelszerelések gyártásának szentelt vidékeknek a sorsát, amelyek a fegyverkezés legelső áldozatai voltak.”⁴³

Az idézett Schuman-nyilatkozatot az európai projekt alapító atyái szándékának bizonyítékaként szokás emlegetni: még mindig az Európai Unió alapító mítoszának legerősebb bizonyítékaként szolgál. Európa – különösen Franciaország és Németország – megtanulta

⁴⁰ LECONTE 2010, 8.

⁴¹ ARATÓ–KOLLER 2015.

⁴² BOTTICCI–CHALLAND 2006, 321.

⁴³ Lásd: *A Schuman-nyilatkozat* (1950).

a történelem leckéjét, s levonta a két nemzet közötti és az egész kontinensre kiterjedő, századokra visszanyúló, számos háború tanulságát. *Weaver* szerint az európai identitás-politikában, amelynek keretében az egyes közösségek meghatározzák, hogy ki tartozik hozzájuk és miért („mi”), és kik azok a mások, akik tőlük különböznek („ők”); az európaiak esetében a „mi” a jelenlegi Európa, s az „ők” voltaképpen a saját, háborúkkal tarkított múltjuk. „Európa megosztottsága és háborús múltja az a »másik«, amelyet meg kell haladni, és ezen az alapon megállapítható, hogy »Európa« csak akkor létezhet, ha elutasítjuk a múlt széttöredezettességét.”⁴⁴

A béke alapítómítosza az 1945 utáni európai integráció történelmi gyökereire támaszkodó publikációk támogatását is élvezi. A tizennegyedik századig visszanyúló Európa-eszméről több gyűjtemény is megjelent. Pierre Dubois, Dante Alighieri, Hugo Grotius, Immanuel Kant, Victor Hugo, Friedrich Naumann és más filozófusok, politikai tanácsadók és írók előfutárai voltak a főként a béke megteremtése érdekében elindított modern integrációs folyamatnak. Ezt, a Neill Nugent által „idealisztikusnak”⁴⁵ nevezett megközelítést megerősítik az európai intézmények is, saját történetük bemutatása során – meglepő módon olyan technokrata, az euró-zóna monetáris politikájáért felelős intézmény is, mint az Európai Központi Bank (ECB). Az európai intézmények – a PR-tevékenységük részeként és oktatási célból – rövid filmeket készítenek tevékenységükről, történetükről, s ezeket honlapjukon teszik közzé. Az Európai Központi Bank történetéről szóló rövid videó a második világháborús bombázásokkal kezdődik – holott alapítása az 1990-es évekre tehető –, mégis a béketeremtéssel hozza összefüggésbe saját születését, megerősítve az EU alapítómítoszáét.⁴⁶

Az EU háborúellenes, béketeremtő alapítómítoszáét hosszú ideig nem használták aktívan, talán természetesnek tekintették a „beszélők” (politikusok, közéleti szereplők stb.) és a közvélemény egyaránt. A békemítosz azonban visszatért az euró-zónát 2008 óta fenyegető, gazdasági és pénzügyi válság közepette. Angela Merkel német kancellár a következőt mondta 2011 októberében a Bundestagban, mikor támogatást kért a német álláspont képviselőitől:

„Senkinek nem szabadna magától értetődőnek tekintenie, hogy Európában újabb 50 év béke és prosperitás következik. Ez nem magától értetődő. Ezért mondom: ha az euró megbukik, Európa bukik meg. [...] Történelmi kötelességünk minden eszközzel megvédeni Európa egyesülési folyamatát, amit felmenőink kezdtek el a gyűlölet és vérontás századait követően. Egyikünk sem láthatja előre, milyen következményekkel járna, ha elbuknánk.”⁴⁷

Az Európai Bizottság 2014-ben hozta nyilvánosságra a *New Narrative for Europe* projekt keretében a *The Mind and Body of Europe* című dokumentumot, amelynek célja, hogy a művészet, a tudomány és a kultúra segítségével új, komplex narratívát teremtsen az Európai Uniónak. A dokumentum a következőképpen utal az integrációs folyamat eredetére:

⁴⁴ WEAVER 1996.

⁴⁵ NUGENT 2010, 9.

⁴⁶ Lásd: www.ecb.europa.eu/ecb/educational/movies/html/index.en.html?id=2 (A letöltés dátuma: 2014. 05. 03.)

⁴⁷ „Nobody should take for granted another 50 years of peace and prosperity in Europe. They are not for granted. That’s why I say: If the euro fails, Europe fails. [...] We have a historical obligation: To protect by all means Europe = s unification process begun by our forefathers after centuries of hatred and blood spill. None of us can foresee what the consequences would be if we were to fail.”
Forrás: www.youtube.com/watch?v=4mJoi8mlmYA (A letöltés dátuma: 2014. 05. 03.)

„Az európai integráció projekt mint fönix emelkedett fel az első és második világháború hamvaiból. 100 évvel ezelőtt Európa a csatamezőkön és árkokban veszítette el lelkét. Később, a koncentrációs táborokkal és a szélsőséges nacionalizmussal, antiszemitizmussal, a jogrend és demokrácia megszüntetésével és az egyéni szabadság feláldozásával, a civil társadalom elnyomásával összefüggő totalitárius rendszerekkel kárhózatba vitte önnönmagát. A második világháború vége óta azonban a kölcsönös tisztelet és szabadság, és a demokrácia értékeinek elve alapján egyesülő Európa eszméje megváltást hozott. Európa lelke vissza-került. Ma az európai integrációs folyamat a háború minden formájával szemben áll.”⁴⁸

2. mítosz: Racionalitás

Míg a Schuman-nyilatkozat – a béke megteremtése mellett – az európai föderáció megalapítására is utalt, a valóság azt mutatta, hogy ez a cél sokáig nem kerülhet napirendre. A *finalité politique* helyett a politikai szereplők és a teoretikusok az integráció folyamatára koncentráltak az 1950–60-as években. Az ágazati integrációra való hivatkozás, kezdve a szén- és acéliparral és a Főhatóság megalapításával, a neofunkcionalista iskola téziseinek megvalósulását mutatja. Ernst Haas, a neofunkcionalizmus egyik első teoretikusának mondata jól illusztrálja az új intézményrendszer természetét és szellemiségét: „Az egy irányba mutató gazdasági célok, amelyek a modern Európa bürokratikus, pluralisztikus és ipari életébe ágyazódtak, döntő fontosságú lökést eredményeztek. A gazdasági szakértő, a tervező, az újító iparos és a szak-szervezet vitte előre a mozgalmat, és nem a politikus, a tudós, a költő vagy az író.”⁴⁹

Tehát a létrehozandó rendszer híján volt mindenféle, a nagypolitikában emlegetni szokott értéknek, politikai motivációknak és hasonlókra való romantikus hivatkozásnak. Ez az a jelenség, amiért Obradovic azt állította, hogy 1992-ig az európai projektnek nem volt mítikus alapja.⁵⁰ Ugyanezen elemek alapján azonban Hansen és Williams azt bizonyította, hogy a neofunkcionalista antipolitikai nézetek szintén megalkották a maguk mítoszáit: a racionalitását.⁵¹ Ennek elemei a nagypolitika hiánya (helyette szakpolitikai viták zajlanak), a közösségi módszer (vagy a Monnet-módszer) – ahol a nemzeti kormányoktól független intézmények racionális szakpolitikai döntéseket hoznak – és a hatékonyság eszméje.

A racionalitás mítosza még ma is uralkodik: míg könyvek és tanulmányok sora született az Európai Unió politikai rendszeréről, amelyek azt sugallják, hogy az EU már (*sui generis*) politikai rendszer annak minden politikai következményével,⁵² az Európai Bizottság magát még mindig főként technokrata és bürokratikus intézményként, és nem politikai cselekvőként tételezi, amely leginkább az EU jogi eszközeinek hatékony végrehajtására és egyéb, az alapszerződésekben rögzített feladataira koncentrálna.

⁴⁸ *The Mind and Body of Europe* (2014).

⁴⁹ HAAS 1968.

⁵⁰ OBRADOVIC 1996, 198.

⁵¹ HANSEN–WILLIAMS 1999, 237.

⁵² Például NUGENT 2010; HIX–HOYLAND 2011.

3. mítosz: Gazdasági együttműködés és siker

Neill Nugent, az Európai Uniót bemutató tankönyvében⁵³ azt állítja, hogy ha az európai projekt történelmi gyökereit szeretnénk felkutatni, a középkori és az ezt követő időszakban született politikai és filozófiai szövegek helyett a gazdasági történetre kellene fókuszálnunk. Pollardot idézi a 19. századi európai gazdasággal kapcsolatosan:⁵⁴

„Európa iparosodása viszonylag könnyen ment végbe, többek között éppen azért, mert olyan feltételek között zajlott le, ami sok létfontosságú elemében egységes piac volt: ezt az időszakot a munkások nagymértékű szabad áramlása, az áruk még nagyobb mértékű szabad kereskedelme és a technológia, a tudás és a tőke áramlásának a legnagyobb szabadsága jellemezte.”

Az 1945 utáni integráció politikai jelentősége mellett nyilvánvalóan gazdasági jellegű volt. Az európai föderáció hosszú távú célként való elismerése mellett Robert Schuman azt is állította, hogy a középtávú cél az, hogy „a termelést modernizálják, és minőségét fejlesszék; egyenlő feltételek mellett lássák el a francia és német piacokat szénrel és acéllal [...], csakúgy mint más tagállamok piacait; illetve az életszínvonal és munkakörülmények kiegyenlítése és javítása a szóban forgó iparágak esetében”.⁵⁵ A *Journal of Common Market Studies* legelső számában Jean Monnet a gazdasági és politikai együttműködést egyaránt hangsúlyozta. „Ezekről a célokról azt gondoltuk, hogy időben elérhetők, ha a feltételek lehetővé teszik a tagállamok számára, hogy növeljék erőforrásaikat egy nagy és dinamikus közös piacon; és ha ugyanezek az országok a problémáikat többé nem csupán nemzeti ügyként, hanem közös európai felelősségi terület alá tartozóként kezelik.”⁵⁶

Az európai integráció gazdasági mítosza magában hordozza azt a gondolatot, hogy az európai intézmények által megtett lépések (az egyre szorosabb gazdasági egység megteremtése) csak az eddig ismert módon történhetnek és történhetnek, és elkerülhetetlenül a politikai unió felé vezetnek. Ahogyan az egységes piac kialakításáról szóló fehér könyv kijelenti: „Ahogyan a vámunió megelőzi a gazdasági integrációt, úgy a gazdasági integrációnak meg kell előznie az európai egységet.”⁵⁷ A gazdasági siker és prosperitás is az európai projekthez kötődött. Az EU-portálon – ahol röviden bemutatják az Európai Unió céljait, alapértékeit és rövid történetét – található a következő állítás:

„Az EU olyan egyedi gazdasági és politikai társulás 28 európai ország között, amely a kontinens nagy részét magában foglalja. Az EU a második világháború után került kialakításra. Az első lépéseket a gazdasági együttműködés elősegítése érdekében tették: abból az elgondolásból, hogy azok az országok, amelyek egymással kereskednek, gazdaságilag egymástól kölcsönösen függenek majd, és így nagyobb valószínűséggel elkerülik a konfliktust. [...] Az EU fél évszázada békét, stabilitást és prosperitást hozott, segítette az életszínvonal emelkedését, és megteremtette a közös európai valutát, az eurót.”⁵⁸

⁵³ NUGENT 2010.

⁵⁴ POLLARD 1981. idézi NUGENT 2010, 10.

⁵⁵ Robert Schuman gondolatát idézi STIRK–WEIGALL 1999.

⁵⁶ MONNET 1962.

⁵⁷ European Commission 1985.

⁵⁸ *The EU in brief*. Elérhető: www.europa.eu/european-union/about-eu/eu-in-brief_en (A letöltés dátuma: 2018. 01. 02.)

A legfontosabb EU-dokumentumok szintén a gazdasági együttműködést a növekedéssel, a prosperitással és a sikerrel összekapcsoló felfogást tükrözik. A római szerződések aláírásának 50. évfordulója alkalmából elfogadott berlini nyilatkozat megállapítja: „Nagyobb kihívásokkal szembesülünk, amelyek átlépik a nemzeti határokat. Ezen kihívásokra az Európai Unió a válaszuk. Csak együtt őrizhetjük meg a jövőben is az Európai Unió valamennyi polgárának javát szolgáló európai társadalmi modellünket. Ez a társadalmi modell egyesíti a gazdasági eredményességet és a társadalmi felelősséget. A közös piac és az euró erőssé tesz bennünket.”⁵⁹

A 2008-ban kezdődött gazdasági pénzügyi válság, ami a Lehman Brothers összeomlásával kezdődött, felszínre hozta az eurózóna rendszerszintű inkonzisztenciáit, és negatívan hatott a gazdasági növekedésre és foglalkoztatásra. Mindez felerősítette az EU intézményi és legitimációs problémáit, tisztán tükrözve az euró és az EU irányában általánosságban tapasztalt bizalmi szint csökkenését. Mióta a gazdasági együttműködés és prosperitás az Európai Unió egyik vezető mítosza, a gazdasági válság ténye megkérdőjelezi az egész projekt sikerességét. Ezt mutatják mindazon közvélemény-kutatások, amelyek a gazdasági válság éveiben az Európai Unióba vetett állampolgári bizalom drasztikus visszaesését mutatták.⁶⁰

1. ellenmítosz: A demokrácia hiánya

Bár a demokráciadeficit – az európai intézményi szerkezet sokat vitatott tulajdonosága – az 1980-as években jött létre,⁶¹ a Közösség kritikája a demokrácia nézőpontjából voltaképpen a Schuman-nyilatkozattal egyidős. A britek a hagyományos kormányközi együttműködésen kívül minden más természetű együttműködéssel szemben gyanakvók lévén hosszú vitákat folytattak a Képviselőházban az 1950. május 9-ét követő hónapokban. Ebben a vitában John Strachey hadügyminiszter a Montánunióhoz történő csatlakozás ellen érvelt:

„A Schuman-terv a valódi hatalmat Európa alapvető iparágain keresztül minden demokratikus kontrolltól független, felelősség nélküli testület kezébe helyezné [...] Részemről a nemzetközi egység ilyen tervezete elfogadhatatlan, amíg ezt a jellemzőt mint az egyik legalapvetőbb vonását tartalmazza, és kitartok a véleményem mellett. Olyan tervezetet látok magam előtt, amely a demokratikus kontrollnak gátat szab két alapvető iparág esetében; és ne feledjük, ezek azok az iparágak, amelyekben népünk megélhetése múlik. Országunk polgárai és kisebb mértékben Nyugat-Európa polgárai demokratikus ellenőrzést szereztek ezen iparágak felett. Nem tudtam és nem is tudok elfogadni egy olyan tervet, amely ezeket a demokratikus ellenőrzésen kívül helyezi.”⁶²

Az EU problematikus demokratikus természetéről folyó tudományos vita az 1992-es maastrichti szerződést követően újra felizzott. Habár az egyre bővülő szakirodalom nem nevezhető euroskeptikusnak, és nem is vádolható azzal, hogy érveivel az európai projekttel szemben ellenmítoszt építene, az általuk jelzett problémák visszaköszönnek a politikai vitákban és azok érveiben. Azok többek között az Európai Unió sajátos döntéshozatali rendszere

⁵⁹ Nyilatkozat a Római Szerződések aláírásának 50. évfordulója alkalmából. Elérhető: www.europa.eu/50/docs/berlin_declaration_hu.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 01. 02.)

⁶⁰ *Eurobarometer 87* (2017).

⁶¹ LÉCONTE 2010, 54.

⁶² *Secretary of State for War, John Strachey (Attlee Government) in the House of Commons*. 11 July 1950. Hansard 1803–2005.

miatt megnövekedett végrehajtó hatalom és egyúttal a nemzeti parlamentáris kontroll csökkenésére⁶³ utalnak; az Európai Parlament általános gyengeségére (annak ellenére, hogy a szerepe a közösségi döntéshozatalban jelentős mértékben megnövekedett),⁶⁴ a valós európai szintű választások hiányára,⁶⁵ az EU és polgárai közötti távolságra,⁶⁶ és arra, hogy a fenti problémákból adódóan az EU olyan szakpolitikákat alkalmaz, amelyeket nem támogat a polgárok többsége.⁶⁷

Az európai politikai térben az utóbbi időben gyakran használták ezeket az érveket, különösen az egyértelműen euroszeptikus pártok és képviselőik. Legismertebb közülük Nigel Farage, a Brit Függetlenségi Párt (United Kingdom Independence Party, UKIP) vezetője. Az Európai Parlamentben 2010. február 14-én elmondott beszédében Farage megkérdőjelezte Herman Van Rompuy (az Európai Tanács első elnöke) kinevezésének legitimációját, feltéve a kérdést – „Kicsoda Ön? Soha nem hallottam Önről, Európában senki sem hallott Önről.” Változatos sértegetések mellett azt is állította, hogy Van Rompuy „szándéka, hogy az európai demokrácia és az európai nemzetállamok csendes gyilkosa legyen”.⁶⁸

Habár mondanivalója számos csúsztatást tartalmazott, és stílusán is sokan felháborodtak (Farage-et 10 napra büntették beszédéért),⁶⁹ véleménye megegyezett az európai közvéleménnyel – 2009 ősze és 2013 tavasza között arra a kérdésre, hogy hogyan működik a demokrácia az Európai Unióban, a pozitív válaszok aránya 12 százalékpontot esett.⁷⁰

2. ellenmitosz: A nemzeti szuverenitás fenyegetése

Robert O. Keohane szerint aggasztó, hogy a nemzetközi kapcsolatok kulcsfogalmait folyamatosan újradefiniálják és újraértelmezik, amint a nemzetközi politikában változás áll be.⁷¹ A szuverenitás fogalma egyértelműen ebbe a kategóriába tartozik. A fogalom történetének és különböző interpretációinak teljes körű elemzésének szándéka nélkül fontos megjegyezni, hogy a szuverenitás fogalma legalább két értelmezést tesz lehetővé. A belső szuverenitás adott területen gyakorolt főhatalmat jelenti minden intézmény felett, beleértve a kormányzati legitimációhoz kapcsolódó népszuverenitást. A külső szuverenitás pedig az állam minden külső autoritástól való függetlenségére utal.⁷² Az európai integrációs folyamat következtében (a szuverenitás egy részének közös gyakorlása révén) a külső szuverenitás fogalma az Európai Unió tagállamai esetében differenciálódott. Bár a szerződésmódosítások teljes tagállami konszenzust írnak elő, az EU-jog közvetlen hatálya és szupremáciája, a minősített többségi szavazás (Qualified Majority Voting, QMV) mind gyakoribb alkalmazása a Tanácsban korlátozta (illetve megváltoztatta) a hagyományos európai szuverenitásfogalmat. Így az Európai Unióban „a kölcsönös függőség kiterjedt és intenzív körülményei között, a formális szuverenitás egyre

⁶³ RAIUNO 1999.

⁶⁴ WILLIAMS 1991.

⁶⁵ HIX 1999; MARKS 2002.

⁶⁶ WALLACE–SMITH 1995.

⁶⁷ SCHARPF 1991; STREECK–SCHMITTER 1991.

⁶⁸ *Nigel Farage harangues EU President Herman van Rompuy* (2010).

⁶⁹ Nigel Farage fined for verbal attack on EU president (2010).

⁷⁰ *Eurobarometer 79* (2013).

⁷¹ KEOHANE 2002.

⁷² HABERMAS 2002.

kevésbé egy területileg meghatározott határ, mintsem egy alkuforrás”.⁷³ Ahogyan Sir Geoffrey Howe, Margaret Thatcher külügyminisztere sokkal közérthetőbben megfogalmazta: „A szuverenitás nem olyan, mint a szüzesség, ami vagy van, vagy nincs... Inkább egy felhasználható forrás, mintsem korlát, amely meghatározza cselekvőképességünket.”⁷⁴

A szuverenitásprobléma ellenmítosán belül a politikusok aggodalmaikat a szuverenitás hagyományos fogalmának keretein belül fejezik ki. E „fogalmi vita” története az 1960-as évekig nyúlik vissza. De Gaulle francia köztársasági elnök volt az első vezető európai politikus, aki a külső szuverenitást szavakba öntötte és gyakorlatba is átültette. Szavaival élve:

„Az alapvető eltérés aközött, ahogyan a brüsszeli Bizottság vélekedik saját szerepéről és a saját kormányom meggyőződése között abban áll, hogy mi a Bizottságtól szakértői tanácsot várunk és azt, hogy fontos intézkedések a tagállamok döntései alá kellene, hogy rendelődjének. Ez a lappangó viszály légkörét hozta létre. A Szerződés azonban kikötötte, hogy a kezdeti időszakban egy döntés sem érvényes, hacsak nem egyhangú, és ez biztosítékot jelentett a francia szuverenitás megőrzése szempontjából.”⁷⁵

Ahogyan de Gaulle a szuverenitást annak tradicionális értelmében szándékozta megtartani, és nemcsak szavakkal, de tettekkel is, mint a luxemburgi kompromisszumot eredményező üres székek politikájával 1966-ban (ami a közösségi döntéshozatal egész dinamizmusát átalakította),⁷⁶ úgy az Egyesült Királyság is követte ezt a gondolkodásmódot. Margaret Thatcher bruges-i beszédében, amely a brit euroszkeptizmus alapjául szolgál, így összegezte nézeteit a nemzeti szuverenitással kapcsolatosan:

„Az első alapelvem a következő: a független szuverén államok közötti önkéntes és aktív együttműködés a legjobb módja egy sikeres Európai Közösség építésének. A nemzet elnyomása és a hatalom egy európai konglomerátum központjába való koncentrálása súlyosan károsítaná és kockáztatná azokat a célokat, amelyeket meg szeretnénk valósítani. Európa éppen azért lesz erősebb, mert Franciaország mint Franciaország, Spanyolország mint Spanyolország, Nagy-Britannia mint Nagy-Britannia maradhat, mindegyik a maga szokásaival, hagyományaival és identitásával. Ostobaság lenne megpróbálni őket európai mozaikba tuszkolni.”⁷⁷

A 2008-ban kezdődött gazdasági és pénzügyi válságnak a szuverenitásproblémára gyakorolt hatásait még pontosan fel kell tárnunk, néhány előzetes megállapítást azonban megfogalmazhatunk. Nem elméleti, hanem nagyon is gyakorlati problémaként tételezhető, hogy amikor az eurózóna országai feltételhez kötött pénzügyi segítséget adtak a csőd szélén álló görög kormánynak, Jean Claude Juncker, az Európai Bizottság elnöke kijelentette: „Görögország szuverenitása erőteljesen korlátozva lesz.”⁷⁸ Más országokat nem sújtották az életmentő csomag feltételei, mégis hangoztatták a nemzeti szuverenitás sérelmét az Európai Unióval szemben. David Cameron, az Egyesült Királyság miniszterelnöke 2010 után szóbeli és politikai küzdelmet folytatott az EU „szuverenitásátvételt” (*sovereignty takeover*) magával

⁷³ KEOHANE 2002.

⁷⁴ HOWE 1990; idézi KEOHANE 2002.

⁷⁵ DE GAULLE 2003.

⁷⁶ ARATÓ-KOLLER 114–118.

⁷⁷ THATCHER 1988.

⁷⁸ MAHONY 2011.

vonó válságstratégiájával szemben. Amellett érvelt, hogy a hatalomnak a helyi szinteken van a helye, és hogy a szupranacionális trendeket meg kell állítani.⁷⁹

Orbán Viktor, Magyarország 2010 óta regnáló miniszterelnöke a „szabadságharc” retorikai stratégiáját használja; ebben a szimbolikus harcban egyik legfontosabb ellenfele az Európai Unió. A stratégia sajátja a nemzeti szuverenitás visszaszerzése és megtartása, saját szavaival: „Ahogy öregszem, egyre szkeptikusabb vagyok. Az értékek fontosabbak a pénznél. A nemzeti szuverenitás egyre és egyre fontosabb számomra. A kérdés, »Ki kormányoz minket?« a legfontosabb.”⁸⁰ Orbán támogatta Cameron erőfeszítéseit, hogy megváltoztassa az európai szabályokat. Csatlakozna Nagy-Britannia mellé a „nemzeti szuverenitást lopakodva felemészítő Brüsszel”⁸¹ ellen.

3. ellenmitosz: Cselekvésképtelenség

Az Európai Unió döntéshozatali rendszere, az úgynevezett Monnet-módszer, amely megkísérel egyensúlyt teremteni a közösségi és a tagállami érdekek és szereplők között, hagyományosan lassú. Mivel a sokféle szereplő összehangolása meglehetősen összetett döntéshozatali rendszert eredményezett, jogtudósok és politológusok már az 1990-es évek óta vizsgálják az uniós döntéshozatal hatékonyságát. A vita során felvetődtek olyan érvek, hogy az egyre növekvő számú szakpolitika folyamatosan növekvő ügyméretet eredményezett,⁸² míg mások azt hangsúlyozták, hogy a hosszadalmas egyeztetések során egyszerűen elvész a közösségi jog tartalma.⁸³ Fritz Scharpf már az 1980-as évek végén úgy érvelt, hogy az Európai Unió sajátos csapdába esett – elemzése szerint az Egységes Európai Okmány reformjai képtelenek voltak fokozni a döntéshozatal hatékonyságát és rugalmasságát, mert a tagállami kormányok ennek az iránynak ellenálltak.⁸⁴ Míg a döntéshozatali folyamat gyorsasága nem feltétlenül a hatékonyság egyetlen lehetséges mércéje, a kutatások többsége mégis arra koncentrál, hogy mennyi idő telik el a bizottsági javaslat és a végső tanácsi döntés között. Heiner Schulz és Thomas König empirikus kutatásai szerint a Tanácsban kiterjesztett többségi döntéshozatal felgyorsította a jogalkotás folyamatát, ugyanakkor az Európai Parlament jogalkotási hatáskörének bővítése (amelyet a demokráciadeficit csökkentése indokolt) lassulást okozott.⁸⁵

A társadalomtudományi kutatás mellett a nyilvánosságban zajló politikai viták során is előkerült a döntéshozatal lassúságának kérdése. A 2008-ban kezdődő gazdasági-pénzügyi válság, amely kiegészült később a menekültválsággal, valamint mindezek következtében vezetési, bizalmi és legitimációs válsaggá is szélesedett, minden korábbi időszaknál intenzívebben hozta elő az Európai Unió hatékonyságával, döntéshozatali problémáival kapcsolatos kérdéseket. Politikusok és gazdasági szakértők kritizálták az Európai Uniót az euróválság és a menekültválság kezelésének módja miatt. Soros György számos cikkében és interjújában bírálta mindkét terület válságkezelését – sokatmondó, hogy az utóbbi időben többet

⁷⁹ CAMERON 2013.

⁸⁰ MOORE 2013.

⁸¹ Uo.

⁸² DEHOUSSE 1995.

⁸³ VAN DEN BOS 1994.

⁸⁴ SCHARPF 1988.

⁸⁵ SCHULZ–KÖNIG 2000.

beszélt az Angela Merkel vezetésével kapcsolatos problémákról, mint a Tanácsról.⁸⁶ Számos euroszeptikus politikus, mint Nigel Farage vagy Orbán, többször kritizálta az Európai Uniót vezetési problémái és döntésképtelensége miatt. Utóbbi a 2015 őszi párizsi terrortámadás idején a következőket mondta: „Akárhogy is, azt látjuk, hogy az unió sodródik, gyenge, bizonytalan és benuult. Tanácskozás és konferencia van rogyásig, de megoldások nincsenek. Ideológiák hálójában vergődünk ahelyett, hogy a józan ész és saját kulturális hagyományaink alapján cselekednénk.”⁸⁷

A kép egyszerű lenne, ha azt mondhatnánk, hogy az Európa vagy EU-párti politikusok általában a mítoszokat, az euroszeptikus oldalon pedig az ellenmítoszokat hangoztatják. Álljon itt egy példa ennek ellenkezőjére, nézzük, mit ír Guy Verhofstadt, volt belga miniszterelnök és az ALDE európai parlamenti frakciójának vezetője az Európai Unió vezetési válságáról:

„Az Európai Unió válságterületeinek a száma egyre nő. Az Egyesült Királyság brexittérszavazása, Lengyelország alkotmánybírássággal kapcsolatos botránya, az orosz expanzió, menekültek és migránsok, a fellángoló nacionalizmus – ugyanakkor az Európai Uniót fenyegető legnagyobb veszély belülről fakad, és ez pedig a vezetési válság, ami megbénítja az intézményrendszer működését. Ezt mintegy bizonyítandó, az EU tagállamainak vezetői (a brit miniszterelnök, Theresa May kivételével) nemrég Szlovákiában, Pozsonyban találkoztak azzal a céllal, hogy demonstrálják a meglévő szolidaritást és elindítsák a poszt-brexit reformfolyamatot. A találkozáson történt némi előrelépés az Európai Védelmi Unió vonatkozásában, ami üdvözlendő, valamint elismerték, hogy az Európai Unió jelenlegi szervezeti keretrendszere fenntarthatatlan; de alig esett szó a valódi intézményi vagy gazdasági reform mibenlétéről. Mindeközben a csúcstalálkozó végén az olasz miniszterelnök, Matteo Renzi megtagadta, hogy odaálljon a színpadra a francia köztársasági elnök, François Hollande és a német kancellár, Angela Merkel mellé. Mindez visszaigazolta, hogy a politikai vezetés irányt vesztett, és hogy az intézményrendszer diszfunkcionális. Az a csúcstalálkozó, amely az egységet lett volna hivatott demonstrálni, nyilvánvalóvá tette a megosztottságot.”⁸⁸

Áttekintettük tehát, hogy az Európai Unió vezető mítoszai, narratívái (a béke; a racionalitás-technokrata, nem politikai jelleg; a gazdasági együttműködés és siker), amelyekben az európai integráció alapítói, támogatói, kutatói és a közvélemény jelentős része hisz, milyen ellenmítoszokkal (demokráciahiány, szuverenitáselvétel, cselekvésképtelenség) szembesülnek. Ez a szembenállás és az egyes narratívák különösen koncentráltan jelentek meg a brexitkampány során. A következő részben ezeket az érveket és ellenérveket vizsgáljuk.

Áttekintettük tehát, hogy az Európai Unió vezető mítoszai, narratívái (a béke; a racionalitás-technokrata, nem politikai jelleg; a gazdasági együttműködés és siker), amelyekben az európai integráció alapítói, támogatói, kutatói és a közvélemény jelentős része hisz, milyen ellenmítoszokkal (demokráciahiány, szuverenitáselvétel, cselekvésképtelenség) szembesülnek. Ez a szembenállás és az egyes narratívák különösen koncentráltan jelentek meg a brexitkampány során. A következő részben ezeket az érveket és ellenérveket vizsgáljuk.

⁸⁶ Lásd például: SOROS–SCHMITZ 2016.

⁸⁷ Orbán Viktor napirend előtti felszólalása. 2015. november 16.

⁸⁸ VERHOFSTADT 2016.

Érvek és ellenérvek a brexitkampányban

A népszavazást követő egy évben számos tanulmány jelent meg a nemzetközi szakirodalomban a brexit egyes aspektusairól. Sara Hobolt például a választói viselkedést a politikai szociológia módszertanával kutatta, s azt találta, hogy a brexit támogatói elsősorban a kevésbé iskolázott, alacsony jövedelmű, kistelepülésen élő, általában elit- és bevándorlásellenes választópolgárok voltak, akik általánosságban a globalizáció veszteséinek tekinthetők.⁸⁹ A Loughborough Egyetem kutatói a kampány médiaelemzése során megvizsgálták, hogy az egyes pártok képviselői mennyit (a konzervatívok és különösen Boris Johnson többet, mint a többi párt) és hogyan szerepeltek a híradásokban, és mindez hogyan hatott a népszavazás kimenetelére.⁹⁰ Jensen és Snaith pedig azt vizsgálta, hogyan győzték le a politikai érvek a gazdasági érveket és érdekérvényesítést a kampány során.⁹¹

Ebben a tanulmányban azonban maguk a kampány során elhangzott érvek állnak a vizsgálódás középpontjában. Az interneten számos honlap nemcsak követte a híreket, hanem össze is gyűjtötte az elhangzott érveket. Bár ezek elsősorban a választópolgárok eligazodását kívánták támogatni, a mi elemzésünk számára is nélkülözhetetlenek. A kilépés (*Leave*) és a maradás (*Remain*) melletti érveket az 1. táblázatban gyűjtöttem össze.

1. táblázat

*A kilépés és a maradás melletti érvek a brexitkampányban*⁹²

Téma	KILÉPÉS	MARADÁS
Szuverenitás	„Nagy-Britannia nagy nemzet és büszke a történelmére. Arra kényszerült, hogy alárendelje magát Brüsszel senki által nem választott bürokratáinak. Az Európai Unión kívül Nagy-Britannia visszanyerheti az öt megillető helyét a világban mint független hatalom. Nagy-Britannia a világ ötödik legnagyobb gazdasága és a világ ötödik legnagyobb katonai erejével rendelkezik, saját nukleáris kapacitással. Az ENSZ Biztonsági Tanácsának tagja. Ha kiszabadul Európa kötelékéből, Nagy-Britannia újjá tudja építeni természetes kapcsolatait az angolul beszélő világgal, a Nemzetközösséggel, és megerősítheti különleges kapcsolatait az Amerikai Egyesült Államokkal.” ⁹³	„Az Európai Unión belül Nagy-Britannia erősebben van jelen a világban, és hatékonyabban befolyásolhatja a főbb globális döntéseket. Kilépés esetén is számos közösségi jogszabályt kellene betartani – az újakat viszont nem lenne lehetőségünk befolyásolni.” ⁹⁴ „Az EU-tagság magával hozza a szuverenitás egy részének elvesztését, de azért a befolyásért, amelyet ez cserébe hoz, megéri. Cserébe azért, hogy betartjuk az Európai Unió szabályait, az Egyesült Királyság ott ülhet a tárgyalóasztalnál, ahol ezeket alakítják, és a hangunk felerősödik a világban mindenek eredményeképpen.” ⁹⁵

⁸⁹ HOBOLT 2016.

⁹⁰ Loughborough University 2016.

⁹¹ JENSEN–SNAITH 2016.

⁹² A táblázatot az interneten található gyűjtemények alapján állítottam össze. Köszönet illeti Alan Emeryt, aki helyi információkkal látott el a vizsgálat során.

⁹³ *Arguments for and against Britain leaving the EU* (2018).

⁹⁴ *Get the Facts. Britain stronger in Europe* (2018).

⁹⁵ *Brexit: What are the pros and cons of leaving the EU* (2019).

Téma	KILÉPÉS	MARADÁS
Demokrácia	„Nagy-Britannia a modern parlamentáris demokrácia szülőhazája. Itt az ideje, hogy megszabadítsuk az Európai Unió homályos döntéshozatali rendszerétől, ahol a senki által nem választott Bizottság kezdeményezi a jogalkotást, a nemzeti vétő egyre inkább visszaszorul, és a választók érdektelensége a legitimitás utolsó morzsáit is felemészttette az Európai Parlament esetében.” ⁹⁶	„Az EU demokratikus ellenőrzési rendszere minden más nemzetközi szervezetnél (ENSZ, a NATO, a WTO, a Világbank) jobb.” ⁹⁷
Gazdaság	„Az Európai Unió túlszabályozása a brit gazdaságnak 126 milliárd fontjába került. A brüsszeli aktatologatástól megszabadulva a brit gazdaság kivirágzik majd, mint Svájc és Norvégia – Európa két legsikeresebb országa. Nagy-Britannia végre önállóan tud majd kereskedelmi tárgyalásokat folytatni az olyan hatalmakkal, mint Kína, Oroszország vagy az Amerikai Egyesült Államok, és megfelelően tudja majd saját nemzeti érdekeit érvényesíteni. Az Európai Unió tagállamaival folytatott kereskedelem folytatódik majd – nekik is érdekük megőrizni Nagy-Britannia hozzáférést az európai szabad piachoz. Az adófizetők azonnal megspórolnak több mint napi 20 millió fontot, ha már nem kell az Európai Unió költségvetésébe pumpálni a pénzt. A brit farmerek, halászok és kisvállalkozások megszabadulnának a kártékony brüsszeli politikáktól.” ⁹⁸	„Nagy-Britannia külkereskedelmének több mint felét az EU-val bonyolítja, ami mintegy 400 milliárd fontot hoz az országnak. Emellett eltörpül minden olyan megtakarítás, amely a közösségi költségvetéshez való hozzá nem járulásból fakadhat. Minden tíz brit munkahelyből kilenc közvetlenül az EU-tagsághoz kötődik, és tanulmányok kimutatták, a brexit elvetheti akár a brit GDP 10%-át is. Nemzetközi vállalatok azért fektetnek be Nagy-Britanniában, mert hozzáférhetnek az Európai Unió 500 millió fogyasztót számláló piacához. Még ha a brexit után Nagy-Britannia meg is győzné korábbi partnereit, hogy norvég mintára biztosítsanak hozzáférést az EU piacaihoz, el kellene fogadni azokat a szabályokat anélkül, hogy beleszólhatnánk azok tartalmába.” ⁹⁹ „Európa részeként virágzik a gazdaságunk – tizből kilenc szakember azt jósolja, hogy komoly gazdasági károkat okoz, ha kilépünk. • A Bank of England, az Egyesült Királyság központi bankja elnöke szerint a brexit gazdasági sokkhoz vezet majd – vagy recesszióhoz –, amely egyenlő a drámai költségvetési megszorításokkal, megszűnő munkahelyekkel és – a családok számára – a pénzügyi bizonytalanság éveivel. • Tizből kilenc gazdasági szakértő azt állítja, hogy a brexit gazdasági károkat okoz. A font értéke esik majd, ami azt jelenti, hogy drágább lesz, amit vásárolunk, és a hitelek törlesztőrésze emelkedik, valamint azt, hogy az ingatlanok értéke és a nyugdíjak csökkennek. • Összességében ma többet kapunk vissza, mint amit befizetünk. Nagy-Britannia ma 5,7 milliárd fontot fizet évente azért, hogy az Európai Unió egységes piacának, a világ legnagyobb szabadkereskedelmi övezetének a tagja lehessen (Forrás: The Institute for Fiscal Studies), de az EU-tagság gazdasági haszna mintegy 91 milliárd font (Forrás: Confederation of British Industry). • Az Egyesült Királyság gazdaságába évente mintegy 66 millió font befektetés érkezik az Európai Unió tagállamaiból (Forrás: Office of National Statistics).” ¹⁰⁰

⁹⁶ *Arguments for and against Britain leaving the EU* (2018).

⁹⁷ *Leave/Remain: The facts behind the claims. Full Fact & The UK in a Changing Europe* (2018).

⁹⁸ *Arguments for and against Britain leaving the EU* (2018).

⁹⁹ *Arguments for and against Britain leaving the EU* (2018).

¹⁰⁰ *Get the Facts. Britain stronger in Europe* (2018).

Téma	KILÉPÉS	MARADÁS
Személyek szabad mozgása / bevándorlás	<p>„Mióta Lengyelország és a többi kelet-európai nemzet csatlakozott az Európai Unióhoz, a migránsok arra használták az Európai Unió munkavállalás szabadságával kapcsolatos szabályait, hogy előltsék az Egyesült Királyságot. A lengyelek ma a legnagyobb lélekszámú bevándorló csoport Nagy-Britanniában. A hozzánk érkező bevándorlók száma így 180 000 fővel magasabb, mint a külföldre távozó britek száma. Ez elfogadhatatlan nyomás alá helyezi a lakhatást, a jóléti rendszereinket és az oktatási rendszert. Más Európai Unió tagállamok hanyag határellenőrzési rendszere megkönnyíti, hogy az illegális migránsok és terroristák bejussanak az Egyesült Királyságba, annak ellenére, hogy kimaradtunk a schengeni egyezmény rendszeréből. Most az EU azt akarja, hogy Nagy-Britannia is több migránst fogadjon be. A brexit azt is jelentené, hogy Nagy-Britannia újra visszaszerzi ellenőrzési jogát a saját határai felett.”¹⁰¹</p>	<p>„Ha elhagyjuk az Európai Uniót, való igaz, hogy saját bevándorláspolitikát folytathatunk, ugyanakkor önmagában ez nem állítja meg a migrációt. Amikor a BBC rákérdezett, hogy a kilépéskampány szereplői által meghatározott bevándorláspolitikát garantálná-e a bevándorlók számának csökkenését, Boris Johnson óvatosan megkerülte a választást.</p> <p>Aztán június 19-én azt mondta: „Barátaim, én bevándorláspárti vagyok. Török bevándorlók büszke leszármazottja vagyok. És hogy még jobban megdöbbensem önöket, még tovább megyek. Nemcsak bevándorláspárti vagyok, hanem bevándorlópartí is.” Ezek a szavak annak a kilépéspárti kampány vezetőjének a szavai, amely azt javasolja, hogy drasztikusan csökkenteni kell az Egyesült Királyságba érkező bevándorlók számát.</p> <p>„A tény az, hogy ha azt akarjuk, hogy a brit gazdaság prosperáljon, nagyszámú képzett és képzetlen munkavállalóra van szükségünk. Ha ők nem a saját kontinensünkről, Európából jönnek majd, akkor más kontinensekről fognak. A brit kilépés semmiképpen nem fogja megállítani az Egyesült Királyságba történő bevándorlást.</p> <p>Az Európai Unióból történő bevándorlás Nagy-Britannia gazdaságának jelentős értéket jelent, az EU tagállamainak állampolgárai sokkal több adót fizetnek be, mint amennyi szociális juttatást felvesznek.</p> <p>A bevándorlás mindig érzelmi kérdés is, ami érinti az emberek nemzeti hovatartozással kapcsolatos érzéseit. Nagyon könnyű, néha jól is esik másokat hibáztatni a vélt vagy valós problémáinkért.</p> <p>Természetesen brexit esetén az ezt követő gazdasági recesszió miatt Nagy-Britannia Európa más országaihoz képest sokkal kevésbé lesz vonzó, mindannyian szegényebbek leszünk, és csökkenni fog a bevándorlás. De ez már tényleg kimeríti majd az öngől kategóriáját.”¹⁰²</p>

¹⁰¹ *Arguments for and against Britain leaving the EU* (2018).

¹⁰² *Brexit – the people and arguments for and against* (2018).

Téma	KILÉPÉS	MARADÁS
Tagdíj	<p>„A kilépéskampány hívei azt mondják, hogy a brexit azonnali megtakarításhoz vezet, hiszen nem kell a továbbiakban tagdíjat fizetni.</p> <p>Azzal érveltek, hogy az Egyesült Királyság évi 20 milliárd fontot fizet be Brüsszelnek, vagyis hetente 350 milliót, amit meg lehetne spórolni és azonnal oda lehetne adni a brit egészségügynek (National Health Service, NHS). A kilépés mellett kampányolók közül néhányan elismerték, hogy ez valóltan adat volt, és elhatárolódtak az állítástól.”¹⁰³</p> <p>„Tavaly Nagy-Britannia 13 milliárd fontot fizett be és 4,5 milliárd fontot kapott vissza, mondja a Full Fact. Tehát Nagy-Britannia 8,5 milliárd font értékben járul hozzá az EU költségvetéséhez – ez az egészségügyi költségvetés 7%-a.”¹⁰⁴</p>	<p>„Az az állítás, hogy az Egyesült Királyság 350 millió fontot fizet be az Európai Uniónak, egyszerűen hamis. Ez az összeg akkor lenne valós, ha az Egyesült Királyság nem kapna vissza az EU költségvetéséből. A visszatérítés az az összeg, amelyet le kell vonnunk az összes befizetésből – a bruttó befizetésekből. 2014-ben ez az összeg 18,8 milliárd font volt. Mióta a különleges visszatérítés (British Rebate) rögzítésre került 1984-ben, az Egyesült Királyság automatikusan csökkentett összegű befizetésre kötelezett. Ez a rendszer nem változtatható meg az Egyesült Királyság beleegyezése nélkül.</p> <p>A brit Államkincstár és az Európai Bizottság egybehangzó véleménye szerint a befizetés összege az aktuális befizetés mértéke, amelyből le kell vonni a brit visszatérítés összegét. Az összeg évről évre változik, de a tavalyi évben mintegy 250 millió fontot tett ki hetente. Az összeg változékonyságát mutatja, hogy az Európai Unió pénzügyi jelentése szerint (melyet a brit Államkincstár közölt) 2013-ban évi 14,5 milliárd font volt (hetente 278 millió), míg 2009-ben csak 8,7 milliárd (hetente 168 millió).</p> <p>A 2014-es adat némileg alacsonyabb a 2013-as-hoz képest (14,4 milliárd font), míg a 2015-ös előrejelzés szerint 12,9 milliárd fontos befizetés várható. Ez 248 millió font hetente vagy 35 millió font naponta – nem 55 millió font, ahogy az gyakorta elhangzik.</p> <p>Az Egyesült Királyság kap is forrásokat az Európai Unió költségvetéséből (Brüsszelseből származó közvetlen kifizetések és pályázati források formájában), tehát a kilépéstől várt megtakarítások jócskán alacsonyabbak. Ezek a források többnyire farmerekhez kerülnek, valamint olyan elmaradott régiókhoz, mint Cornwall vagy Wales.”¹⁰⁵</p>
Jog	<p>„Túl sok brit jogszabály születik külföldön brüsszeli diktátumok eredményeképpen, és túl sok ítélet születik az Európai Unió Bíróságán. Az Egyesült Királyság bíróságai vissza kell, hogy szerezzék szuverenitásukat.”¹⁰⁶</p>	<p>„A kilépéskampány eltúlozza, hogy az Európai Bizottság hány jogszabályt határoz meg. Jobb az uniós jogszabályokat belülről befolyásolni, mint egyszerűen kisértálni.”¹⁰⁷</p>

¹⁰³ Hozzá kell tenni, hogy ezt a feliratot festették arra a kampánybuszra, amely a kampány ideje alatt járta az országot. Lásd: Reality Check: Have Leave campaigners changed their tune? (2016).

¹⁰⁴ Brexit: What are the pros and cons of leaving the EU (2019).

¹⁰⁵ *Leave/Remain: The facts behind the claims. Full Fact & The UK in a Changing Europe* (2018).

¹⁰⁶ Arguments made for and against Brexit during the EU referendum campaign (2018).

¹⁰⁷ Uo.

Téma	KILÉPÉS	MARADÁS
Védelem / Béke	„Úgy hírlík, Nagy-Britanniát hamarosan felkérlik arra, hogy járuljon hozzá az Európai Hadsereg kialakításához. A hírek szerint ezt kéri majd Angela Merkel a brit miniszterelnöktől egyéb engedményekért cserébe. Ez aláásná az Egyesült Királyság önálló katonai erejét, és mindenképpen meg kell akadályozni.” ¹⁰⁸	„Európa országainak mindegyikét fenyegeti az ISIS és az újjáéledő Oroszország. Ezekkel a kihívásokkal együtt kell megküzdenünk, ez a hatékonyság záloga – és ezeket az erőfeszítéseket aláásná, ha Nagy-Britannia hátat fordítana az Európai Uniónak.” ¹⁰⁹ „A világ körülöttünk bizonytalan. A nyugati demokráciákat számos fenyegetés éri mostanában: a feltörekvő Oroszország, a bizonytalan Közél-Kelet, terrorizmus, nukleáris latorállamok. Valóban ez a legjobb időpont arra, hogy szakítsunk szövetségeseinkkel, és új területet nyissunk a nemzetközi bizonytalanság közepette? Nagy-Britannia már nem nagyhatalom, Nagy-Britannia erősebb Németországgal, Franciaországgal és a többiekkel együtt az Európai Unióban, a diplomácia, a nemzetközi fejlesztés és a demokráciaépítés területén. Washington azt akarja, hogy Nagy-Britannia maradjon az Európai Unióban, és hogy erősítse a NATO európai pillérét. Az Európai Unió kívül Nagy-Britannia elveszítene globális befolyását.” ¹¹⁰

Forrás: a szerző szerkesztése

Érdemes a fenti érveket és ellenérveket a tanulmány második részében ismertetett mítoszok és ellenmítoszok keretében értelmezni és elemezni. Feltűnő, hogy a vita központi eleme – amelyet elsősorban a kilépéskampány hangsúlyozott – a szuverenitás visszaszerzésének visszatérő témája volt (1. ellenmítosz). A szuverenitás elvesztésének problémája megjelent egyrészt önálló érvként, amikor a brüsszeli bürokrácia nyomasztó súlyát tematizálták, vagy amikor annak előnyeit hangsúlyozták, hogy az Egyesült Királyság végre újra önálló szereplő lehet a nemzetközi politikában, méltóan ENSZ BT-tagságához. Másrészt azt is érdemes megjegyezni, hogy a szuverenitás kérdésköre más brexit melletti érvek keretein belül is megjelent. A szuverenitásprobléma része a jogi érvrendszernek – amely azt állítja, hogy túl sok brit jogszabály kapcsolódik Brüsszelhez, és ezt meg kell változtatni. Benne van a védelemmel kapcsolatos érvekben, amelyek azt állítják, hogy az európai hadsereg aláásná a brit katonai kapacitást, valamint a bevándorlás témájában is megjelenik, hiszen a cél az, hogy Nagy-Britannia visszanyerje a határai feletti ellenőrzés jogát.¹¹¹ A demokráciahiány ellenmítosza (2. ellenmítosz) szintén hangsúlyosan jelent meg a kampány során. Az Európai Unió bonyolult és átláthatatlan döntéshozatali rendszere, a senki által nem választott brüsszeli bürokrácia mint jogkezdeményező, a nemzeti vétő lehetőségének visszaszorulása, a csökkenő részvétel az EP-választásokon mint demokráciaprobléma pontosan idézi az ellenmítosz téziseit. Ezeket Nigel Farage, a kilépéskampány egyik legjelentősebb alakja már a kampányt megelőzően, évek óta mondta.

Érdekes módon a cselekvésképtelenség ellenmítosza (3. ellenmítosz) nem került elő a brexitkampány során. Azokban a témákban, ahol ez felmerülhetett volna (lassú reakció a gazdasági/pénzügyi válság vagy a menekültválság kezelése során) inkább a szuverenitásérv volt hasz-

¹⁰⁸ Uo.

¹⁰⁹ Uo.

¹¹⁰ *Arguments for and against Britain leaving the EU* (2018).

¹¹¹ Érdemes megjegyezni, hogy a jelen tanulmány nem vizsgálja az egyes érvek valóságtartalmát. A kilépéskampány során – ahogy a táblázatban is láthattuk, elismerték, hogy Nagy-Britannia eddig sem volt része a schengeni rendszernek, mégis érveltek a határellenőrzés „visszaszerzéséért”.

nálatos (Nagy-Britannia jobban jár, ha visszaszerzi függetlenségét, és önállóan kezeli határait és gazdaságpolitikáját).

Az Európai Unió mítoszai a maradáspárti kampány érveiként jelentek meg, válaszként a kilépéstábor vádakkal vegyes érveire. A leghíresebb mítosz – a béke mítosza (1. mítosz), amely azt tételezi, hogy az Európai Unió legfőbb missziója a béke megteremtése – nem jelent meg önálló érveként. Beleérthető ugyanakkor a védelmi problémákra adott *Remain*-válaszba – ha Nagy-Britannia kilép az Európai Unióból, az egyébként is sok konfliktussal küzdő világpolitika még egy válságterülettel szembesül.

Az Európai Unió mint az európai gazdasági prosperitás kulcsa (3. mítosz) a brexitvita egyik központi témájává emelkedett. Míg a kilépés mellett érvelők azt tematizálták, hogy a brit gazdasági érdekek sokkal jobban érvényesíthetők az EU-n kívül, különösen a nemzetközi kereskedelmi tárgyalásokon, a maradáspárti tábor azt hangsúlyozta, hogy Nagy-Britannia külkereskedelmének jelentős részét a kontinenssel bonyolítja, és hogy a kilépés rendkívül veszélyes, praktikus gazdasági összeomlás vízionálható. A gazdasági érvek összekapcsolódtak más témákkal is: a bevándorlással kapcsolatban hangsúlyozták a brit gazdaság munkaerőigényét, cáfolták a szociális juttatások túlzott kihasználásának érvét (a kelet-európai munkavállalók kapcsán). A gazdasági érvek megjelentek a tagdíjvitában is: míg a kilépéskampány a heti 350 millió fontos befizetést tette a kampány egyik szimbolikus elemévé, a maradáspártiak ízekre szedték ezt az érvet, és számadatokkal bizonyították az adat helytelenségét. Ezt egyébként a kilépéspártiak a népszavazás másnapján készséggel is ismerték. A 2. mítosz – a racionalitás, az EU nem politikai jellegének és technokrata jellegének kérdése – nem jelent meg a vitában (hacsak a demokráciahiány okaként inverz módon nem értjük bele a vitába ezt az elemet).

Következtetések

Ebben a tanulmányban amellel érveltem, hogy a politikai mítoszok valamely politikai rendszer megértéséhez kulcsfontosságúak. Mivel az Európai Unió úgynevezett *sui generis* politikai rendszer, úgy gondolom, esetében is azonosíthatók azok a mítoszok, narratívák, amelyek a politikai intézményrendszer köré épültek az elmúlt évtizedekben, és magyarázatot adnak az EU létezésére és működésének természetére. Ugyanakkor felvettem azt a problémát is, hogy a hagyományos proeurópai narratívák mellé alternatív magyarázatként egyre erősebbek az ellenmítoszok, amelyek elsősorban az euroszeptikus politikai erők érveit támasztják alá.

Kimutattam, hogy az európai integráció történetében példa nélküli esemény, a brexitnépszavazás ennek a mítoszépítési folyamatnak a részeként is értelmezhető. Azonosítottam a mítoszokat és az ellenmítoszokat a kilépés- és a maradáspárti kampányban, és azt találtam, hogy a kilépéspárti kampány az ellenmítoszokat (különösen a szuverenitás elvételének és a demokráciahiánynak a téziseit) használta és építette tovább, és cáfolta (gazdasági sikerek) vagy éppen figyelembe sem vette (béke és technokrácia) az eredeti mítoszokat. Úgy tűnik, a maradéskampány elsősorban a kilépéskampány érveire reagált, és azokat cáfolta – részben az eredeti mítoszok segítségével.

A jelen tanulmány megközelítése természetesen egy lehetséges megközelítés a sok közül annak érdekében, hogy megértsük, mi történt az Egyesült Királyságban 2016. június 23-án, és végiggondolhassuk, hogy lehetséges-e ilyen folyamat más tagállamokban is. Kutatásom, amely a brexitkampány diskurzusát és narratíváit vizsgálta, folytatható és folytatandó, elsősorban a politikai kultúra feltárásának irányában. Ebben a vonatkozásban különleges, új jelenség tűnt

fel a közelmúltban – az igazság utáni vagy tények utáni politika (*post-truth* vagy *post-factual politics*¹¹²), amely azt jelenti, hogy a politikai vita leválik a szakpolitikai részletekről, és hogy politikai érveket akkor is használnak és hangoztatnak a politikai szereplők, ha valóság tartalmuk nem létező. Ezek az elméleti fejlemények hozzájárulhatnak a politikai mítoszok megértéséhez (hiszen a politikai mítoszokkal kapcsolatos egyik legnagyobb vita, hogy szükséges-e, hogy legalább részben igazak legyenek). Megjegyzendő továbbá, hogy ezek a fejlemények nemcsak a brexit esetében érdekesek – sok elemző használta a *post-factual* jelzőt a 2016-os amerikai elnökválasztási kampányra.¹¹³ A politikatudomány interpretív megközelítése, a politikai mítoszok feltárása segíthet a politika változó természetének megértésében – az Egyesült Királyságon és a brexit témáján kívül máshol is.

Irodalomjegyzék

- ANDERSON, B. (1991): *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Revised edition. London, Verso.
- ARATÓ K. – KOLLER B. (2013): *Képzelt Európa*. Budapest, Balassi.
- ARATÓ K. – KOLLER B. (2015): *Európa utazása. Integráció történet*. Második, bővített, átdolgozott kiadás. Budapest, Gondolat.
- ARATÓ K. (2016): Pros and Cons in the Brexit Campaign – What do They Tell Us About the European Union? *ELTE Law Journal*, 2016/1. 49–42.
- ARCHAND, D. (1995): Myths, Lies and Historical Truth: A defence of Nationalism. *Political Studies*, Vol. 43. No. 3. 472–481.
- Arguments for and against Britain leaving the EU* (2018). Elérhető: www.debatingeurope.eu/focus/arguments-britain-leaving-eu/#WIT7CrpFw2x (A letöltés dátuma: 2018. 01. 08.)
- Arguments made for and against Brexit during the EU referendum campaign (2018). *The Telegraph*, 2018. 08. 06. Elérhető: www.telegraph.co.uk/news/2016/06/16/leave-or-remain-in-the-eu-the-arguments-for-and-against-brexit/ (A letöltés dátuma: 2018. 01. 08.)
- A Schuman-nyilatkozat* (1950). 1950. 05. 09. Elérhető: www.europa.eu/european-union/about-eu/symbols/europe-day/schuman-declaration_hu (A letöltés dátuma: 2016. 11. 04.)
- BARTHES, R. (1972): *Mythologies*. New York, The Noonday Press.
- BARROSO, J. M. D. (2012): *State of the Union 2012 Address*. Elérhető: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-12-596_en.htm (A letöltés dátuma: 2018. 01. 02.)
- BEETHAM, D. – LORD, C. (1998): *Legitimacy and the EU*. London – New York, Longman.
- BELL, D. (2003): Mythscapes: Memory, Mythology and National Identity. *British Journal of Sociology*, Vol. 54. No. 1. 63–81.
- BENNETT, W. L. (1980): Myth, Ritual and Political Control. *Journal of Communication*, Vol. 30. No. 4. 166–179.
- BLUMENBERG, H. (1985): *Work on Myth. Studies in Contemporary German Social Thought*. Cambridge, MA: MIT Press.
- BOTTICCI, C. – CHALLAND, B. (2006): Rethinking Political Myth. The Clash of Civilizations as a Self-Fulfilling Prophecy. *European Journal of Social Theory*, Vol. 9. No.3. 315–336.

¹¹² KEYES 2004.

¹¹³ Például: FREEDLAND 2016; DREZNER 2016.

- Brexit – the people and arguments for and against* (2018). Elérhető: www.about-britain.com/institutions/compare-brexit-arguments.htm (A letöltés dátuma: 2018. 01. 08.)
- Brexit: What are the pros and cons of leaving the EU (2019). *The Week*, 2019. 02. 26. Elérhető: www.the-week.co.uk/brexit-0 (A letöltés dátuma: 2018. 01. 08.)
- CAMERON, D. (2013): *EU speech*. Beszéd, 2013. 01. 23. Elérhető: www.theguardian.com/politics/2013/jan/23/david-cameron-eu-speech-referendum (A letöltés dátuma: 2019. 04. 02.)
- Commission (1985): *Completing the Internal Market*. White Paper from the Commission to the European Council (Milan, 28-29 June 1985) COM(85) 310.
- DEHOUSSE, R. (1995): Constitutional Reform in the European Community: Are there Alternatives to the Majoritarian Avenue? *West European Politics*, Vol. 18. No. 3. 118–136.
- DE GAULLE, C. (2003) [1971]: Memoirs of Hope. In NELSEN, B. – STUBB, A. eds.: *The European Union. Readings*. Basingstoke, Palgrave Macmillan. 27–45.
- DELLA SALA, V. (2010): Political Myth, Mythology and the European Union. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 48. No. 1. 1–19.
- DINAN, D. (2004): *Europe Recast. A History of the European Union*. Basingstoke, Palgrave Macmillan.
- DREZNER, D. W. (2016): Why the post-truth political era might be around for a while. *The Washington Post*. Elérhető: www.washingtonpost.com/posteverything/wp/2016/06/16/why-the-post-truth-political-era-might-be-around-for-a-while/?utm_term=.9f36658978f8 (A letöltés dátuma: 2019. 04. 02.)
- EMANOUILIDIS, J. A. (2013): *New Pact for Europe. First Report. Strategic Options for Europe's Future*. Elérhető: www.newpactforeurope.eu/documents (A letöltés dátuma: 2019. 04. 02.)
- Eurobarometer 79* (2013). Elérhető: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb79/eb79_publ_en.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 12. 20.)
- Eurobarometer 80* (2013). Elérhető: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb80/eb80_first_en.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 12. 20.)
- Eurobarometer 87* (2017). Elérhető: <http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/STANDARD/surveyKy/2142> (A letöltés dátuma: 2017. 12. 20.)
- Euromyths. Elérhető: www.europarl.europa.eu/unitedkingdom/en/media/euromyths.html (A letöltés dátuma: 2018. 01. 04.)
- European Commission (2014): *A New Narrative for Europe*. Elérhető: http://ec.europa.eu/debate-future-europe/new-narrative/pdf/declaration_en.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 12. 20.)
- FISCHER, J. (2000): *From Confederacy to Federation B Thoughts on the Finality of European Integration*. Speech by Foreign Minister Joschka Fischer at Humboldt University in Berlin. Beszéd, 2000. 05. 12. Elérhető: http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/sub_document.cfm?document_id=3745 (A letöltés dátuma: 2019. 04. 02.)
- FISKE, J. (1982): *Introduction to Communication Studies*. London, Routledge.
- FLOOD, C. (2002): *Political Myth: a Theoretical Introduction*. 2nd edition. London, Routledge.
- FOLLESDAL, A. (2006): Survey Article: The legitimacy Deficits of the European Union. *The Journal of Political Philosophy*, Vol. 14. No. 4. 441–468.
- FREEDLAND, J. (2016): Post-truth politicians such as Donald Trump and Boris Johnson are no joke. *The Guardian*, 2016. 05. 13. Elérhető: www.theguardian.com/commentisfree/2016/may/13/boris-johnson-donald-trump-post-truth-politician (A letöltés dátuma: 2019. 04. 02.)
- FUCHS, D. (2011): Cultural Diversity, European Identity and the Legitimacy of the EU. In FUCHS, D. – KLINGEMANN, H. eds.: *Cultural Diversity, European Identity and the Legitimacy of the EU*. Cheltenham, Edward Elgar. 27–60.

- Get the Facts. Britain stronger in Europe* (2018). Elérhető: www.strongerin.co.uk/get_the_facts#g-RYWZXzph6ztQeVII.97 (A letöltés dátuma: 2018. 01. 08.)
- HAAS, E. B. (1968): *The Uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces 1950–1957*. 2nd edition. Stanford CA, Stanford University Press.
- HABERMAS, J. (2002): *Zur Verfassung Europas. Ein Essay*. Berlin, Suhrkamp Verlag.
- HALLER, M. (2008): *European Integration as an Elite Process: The Failure of a Dream?* London, Routledge.
- HANSEN, L. – WILLIAMS, M. C. (1999): The Myths of Europe: Legitimacy, Community and the 'Crisis' of the EU. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 37. No. 2. 233–249.
- HIX, S. (1999): Dimensions and Alignments in European Union Politics: Cognitive Constraints and Partisan Responses. *European Journal of Political Research*, Vol. 35. No. 1. 69–106.
- HIX, S. – HOYLAND, B. (2011): *The Political System of the European Union*. 3rd edition. Basingstoke, Palgrave Macmillan.
- HOBOLT, S. B. (2016): The Brexit vote: a divided nation, a divided continent. *Journal of European Public Policy*, Vol. 23. No. 9. 1259–1277.
- HOWE, G. (1990): Britain's Place in the World. *International Affairs*, Vol. 66. No. 4. 675–695.
- INGLEHART, R. (1970): Public Opinion and Regional Integration. *International Organization*, Vol. 24. No.4. 764–795.
- JENSEN, M. D. – SNAITH, H. (2016): When politics prevails: the political economy of a Brexit. *Journal of European Public Policy*, Vol. 23. No.9. 1302–1310.
- JONES, E. (2010): The Economic Mythology of European Integration. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 48. No. 1. 89–109.
- KEYES, R. (2004): *The Post-Truth Era: Dishonesty and Deception in Contemporary Life*. New York, St. Martin's.
- KEOHANE, R. O. (2002): Ironies of Sovereignty: The European Union and the United States. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 40. No. 4. 743–765.
- KOLLER B. (2012): The Fading Civic Identity of EU Nationals. In ÁGH A. – VASS L. szerk.: *European Futures: The Perspectives of the New Member States in the New Europe*. Budapest, BCCB.
- Leave/Remain: The facts behind the claims. Full Fact & The UK in a Changing Europe* (2018). Elérhető: www.ukandeu.ac.uk/wp-content/uploads/2016/04/Leave-remain-the-facts-behind-the-claims.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 01. 08.)
- LECONTE, C. (2010): *Understanding Euroscepticism*. Basingstoke, Palgrave Macmillan.
- LINCOLN, B. (1978): *Discourse and the Construction of Society: Comparative Studies of Myth, Ritual and Classification*. Oxford, Oxford University Press.
- LORD, C. – MAGNETTE, P. (2002): *Notes Towards a General Theory of Legitimacy in the European Union. „One Europe or Several?”* Elérhető: <https://pdfs.semanticscholar.org/c006/c7b97251c3f5545e-e459cf19ccd959f6842.pdf> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 02.)
- Loughborough University (2016): *EU referendum 2016. Media analysis from Loughborough University Centre for Research in Communication and Culture*. Elérhető: <https://blog.lboro.ac.uk/crcc/eu-referendum/uk-news-coverage-2016-eu-referendum-report-5-6-may-22-june-2016/> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 02.)
- MAHONY, H. (2011): Greece faces 'massive' loss of sovereignty. *EUobserver*, 2011. 07. 04. Elérhető: www.euobserver.com/news/32582 (A letöltés dátuma: 2019. 04. 02.)
- MAJONE, G. (2005): *Dilemmas of European Integration*. Oxford, Oxford University Press.
- MARKS, G. et al. (2002): National Political Parties and European Integration. *American Journal of Political Science*, Vol. 46. No. 3. 585–594.

- MARSH, D. – STOKER, G. (2010): *Theory and Methods in Political Science*. London, Palgrave.
- Merkel addresses Bundestag on euro rescue plans (2011). Elérhető: www.youtube.com/watch?v=4mJo-i8mlmYA (A letöltés dátuma: 2014. 05. 03.)
- MONNET, J. (1962): A Ferment of Change. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 1. No. 1. 203–211.
- MOORE, C. (2013): Viktor Orbán Interview: Patriotism is a Good Thing. *The Telegraph*, 2013. 10. 15. Elérhető: www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/hungary/10373959/Viktor-Orban-interview-Patriotism-is-a-good-thing.html (A letöltés dátuma: 2018. 01. 05.)
- MÜLLER, J. (2013): *Safeguarding Democracy inside the EU: Brussels and the Future of Liberal Order*. Elérhető: www.gmfus.org/publications/safeguarding-democracy-inside-eu-brussels-and-future-liberal-order (A letöltés dátuma: 2019. 04. 02.)
- Nigel Farage fined for verbal attack on EU president (2010). *The Guardian*, 2010. 03. 02. Elérhető: www.theguardian.com/politics/2010/mar/02/nigel-farage-fined-mep-rompuy (A letöltés dátuma: 2018. 01. 05.)
- Nigel Farage harangues EU President Herman van Rompuy (2010). Elérhető: www.youtube.com/watch?v=byplWl5AQvY (A letöltés dátuma: 2019. 04. 02.)
- NUGENT, N. (2010): *The Government and Politics of the European Union*. Basingstoke, Palgrave Macmillan.
- Nyilatkozat a Római Szerződés aláírásának 50. évfordulója alkalmából (2007). Elérhető: www.europa.eu/50/docs/berlin_declaration_hu.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 01. 02.)
- OBRADOVIC, D. (1996): Policy Legitimacy and the European Union. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 34. No. 2. 191–221.
- Orbán Viktor napirend előtti felszólalása. 2015. november 16. (2015). Elérhető: www.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/beszedek-publikaciok-interjuk/orban-viktor-napirend-elotti-felszolalasa20151116 (A letöltés dátuma: 2018. 01. 05.)
- POLLARD, S. (1981): *The Integration of the European Economy since 1815*. London, George Allen & Unwin.
- RAIUNO, T. (1999): Always One Step Behind? National Legislatures and the European Union. *Government and Opposition*, Vol. 34. No. 2. 180–202.
- Reality Check: Have Leave campaigners changed their tune? (2016). *BBC*, 2016. 06. 28. Elérhető: www.bbc.com/news/uk-politics-eu-referendum-36641390 (A letöltés dátuma: 2018. 01. 08.)
- REID, J. (2011): *A Theoretical Explanation of the Construction of Counter Myth: a Case Study of Post-Apartheid South African Film*. Ph.D Dissertation, University of South Africa. Elérhető: <http://uir.unisa.ac.za/bitstream/handle/10500/5961/Dissertation> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 02.)
- Remarks by President Donald Tusk after his meeting with Taoiseach Leo Varadkar. Sajtóközlemény, 722/17. 2017. 12. 01. Elérhető: www.consilium.europa.eu/hu/press/press-releases/2017/12/01/remarks-by-president-donald-tusk-after-his-meeting-with-taoiseach-leo-varadkar/pdf (A letöltés dátuma: 2017. 12. 17.)
- ROMPUY, H. van (2012): *Towards a Genuine Economic and Monetary Union*. Elérhető: www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/cc/134069.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 02.)
- ROSS, G. (1994): *Jacques Delors and European Integration*. Cambridge, Polity Press.
- SCAMMELL, M. (1999): Political Marketing: Lessons for Political Science. *Political Studies*, Vol. 47. No. 4. 718–739.
- SCHARPF, F. (1999): *Governing in Europe: Effective and Democratic?* Oxford, Oxford University Press.
- SCHARPF, F. (1988): The Joint-Decision Trap: Lessons from German Federalism and European Integration. *Public Administration*, Vol. 66. No. 3. 239–278.
- SCHMITT-BECK, R. – FARRELL, D. M. (2004): Studying Political Campaigns and Their Effects. In FARRELL, D. M. – SCHMITT-BECK, R. eds.: *Do Political Campaigns Matter? Campaign Effects in Elections and Referendums*. London, Routledge. 1–21.

- SCHÖPFLIN, G. (1997): The Functions of Myth and a Taxonomy of Myths. In HOSKING, G. – SCHÖPFLIN, G. eds.: *Thy Myths of Nationhood*. London, Hurst & Company.
- SCHULZ, H. – KÖNIG, T. (2000): Institutional Reform and Decision-Making – Efficiency in the European Union. *American journal of Political Science*, Vol. 44. No. 4. 653–666.
- SCHUMAN, R. (1999): The Declaration of 9 May 1950. In STIRK, P. – WEIGALL, D. eds.: *The Origins and Development of European Integration: a Reader and a Commentary*. London – New York, Pinter.
- Secretary of State for War, John Stratchey (Attlee Government) in the House of Commons*. 11 July 1950. Hansard 1803–2005. Elérhető: http://hansard.millbanksystems.com/commons/1950/jul/11/schuman-plan-ministers-speech#SSCV0477P0_19500711_HOC_349 (A letöltés dátuma: 2018. 01. 05.)
- SHERIDAN-RABIDEAU, M. P. (2001): The Stuff that Myths Are Made of: Myth Building as Social Action. *Written Communication*, Vol. 18. No. 4. 440–469.
- SMITH, A. D. (1986): *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford, Blackwell.
- SOROS, G. – SCHMITZ, G. P. (2016): The EU is on the Verge of Collapse – An Interview. *The New York Review of Books*. 2016. 02. 16. Elérhető: www.nybooks.com/articles/2016/02/11/europe-verge-collapse-interview/ (A letöltés dátuma: 2017. 12. 20.)
- SPINELLI, A. – ROSSI, E. (2003): The Ventotene Manifesto. In NELSEN, B. F. – STUBB, A. eds.: *The European Union. Readings*. Basingstoke, Palgrave Macmillan. 3–6.
- STIRK, P. – WEIGALL, D. eds. (1999): *The Origins and Development of European Integration: a Reader and a Commentary*. London – New York, Pinter.
- STREECK, W. – SCHMITTER, P. (1991): From National Corporatism to Transnational Pluralism: Organised Interests in the Single European Market. *Politics and Society*, Vol. 19. No. 2. 133–164.
- THATCHER, M. (1988): *Speech to the College of Europe Bruges*. Elérhető: www.margaretthatcher.org/document/107332 (A letöltés dátuma: 2017. 12. 20.)
- The EU in brief*. Elérhető: www.europa.eu/european-union/about-eu/eu-in-brief_en (A letöltés dátuma: 2018. 01. 02.)
- The Mind and Body of Europe* (2014). Elérhető: www.ec.europa.eu/assets/eac/culture/policy/new-narrative/documents/declaration_en.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 01. 02.)
- TUDOR, H. (1972): *Political Myth*. London, Pall Mall.
- VAN DEN BOS, J. (1994): The European Community. In BUENO DE MESQUITA, B. – STOKMAN, F. eds.: *European Community Decision Making*. New Haven, Yale University Press.
- VERHOFSTADT, G. (2016): *Europe's Leadership Crisis*. Project Syndicate. Elérhető: www.project-syndicate.org/commentary/european-union-leadership-crisis-by-guy-verhofstadt-2016-09 (A letöltés dátuma: 2019. 04. 02.)
- WALLACE, W. – SMITH, J. (1995): Democracy or Technocracy? European Integration and the Problem of Popular Consent. *West European Politics*, Vol. 18. No. 3. 137–157.
- WEAVER, O. (1996): European Security Identities. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 34. No. 1. 103–132.
- WILLIAMS, S. (1991): Sovereignty and Accountability. In KEOHANE, R. – HOFFMANN, S. eds.: *The New European Community*. Boulder, Westview Press.

Kaszap Márton

A brexit és a brit pártverseny

A brit pártverseny alakulása a népszavazás előtt és után

Ha a brexithez vezető utat elemezzük a brit pártversenyben, nehéz eldönteni, hogy pontosan *mi* okozott *mit*? A brexitre népszavazás eredménye és következményei hatottak a brit pártverseny alakulására, vagy maga a brit pártverseny hozott olyan helyzetet, hogy kiírták a brexitre népszavazást? Ennek eldöntése meglehetősen nehéz feladat, szakértőnként változik, hogy ki melyik verziót preferálja. Aki a brexitre népszavazást adottságként kezeli, amely később befolyásolta a pártok egymás közti versenyét, az David Cameron 2013. január 23-i Bloomberg-beszédétől eredeztetheti a megváltozott pártverseny kezdetét, amikor a miniszterelnök bejelentette, hogy sikeres 2015-ös konzervatív győzelem után kiírják az ügydöntő népszavazást a kilépésről. Ha azt a megközelítést preferáljuk, hogy maga ez a bejelentés is már valaminek az eredménye volt, akkor pedig jóval korábbi időszaktól érdemes elkezdni a következtetéseket.

Felvetődik azonban a kérdés, hogy mégis mennyire távolra nyúlik vissza a brexitbejelentés előzménye a brit pártversenyben? Vajon az euroszkeptikus Egyesült Királyság Függetlenségi Pártjának 2009–2010-es megerősödésétől, amely a brit Konzervatív Párt számára kihívást jelentett? Vagy még előrébb, a 2008–2009-es pénzügyi és gazdasági válsághoz, amikor először vált igazán problémává a kelet-európai munkavállalók helyi munkavállalókra gyakorolt állítólagos negatív hatása? Vagy érdemes visszamenni David Cameron 2005-ös konzervatív pártelnöki megválasztásáig, amely euroszkeptikus fordulatot hozott a Konzervatív pártban azáltal, hogy szorgalmazták a Konzervatív Párt kilépését az Európai Néppártból, és helyette létrehozták az Európai Konzervatívok és Reformisták Pártját? Vagy még előrébb, egészen a 2004-es határnyitásig a kelet-európai munkavállalók előtt? Talán még előrébb, a brit euroszkepticizmus kialakulásához és meggyökerezéséhez a brit Konzervatív Párton belül az 1980-as, 1990-es években? Esetleg egészen az 1973-as brit csatlakozásig, amely óta Nagy-Britannia sosem találta igazán helyét az európai integrációban?¹

Nehéz ezekre a kérdésekre választ találni. Ha a brexitet egy történelmi bejelentéstől eredeztetjük, akkor könnyen elhatárolható dolgunk van, de lehet, hogy csalóka következtetésekre jutunk, mert nem adunk megfelelő súlyt korábbi eseményeknek. Ha viszont korábbi eseményeket is be kívánunk vonni, akkor hol húzzuk meg a határt? Mi legyen az a pont,

¹ „And perhaps because of our history and geography, the European Union never felt to us like an integral part of our national story in the way it does to so many elsewhere in Europe.” Theresa May firenzei beszéde 2017. szeptember 22. Elérhető: <https://blogs.spectator.co.uk/2017/09/theresa-mays-brexit-speech-full-text/> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 02.)

amit a kiindulási pontnak veszünk? Meggyőződésem szerint inkább a második utat kell választani; a brexitet tágabb folyamat részeként szükséges elemezni. Ugyanakkor ez rögtön azt is jelenti, hogy egyoldalú és szubjektív döntéssel kiemelünk egy kezdőpontot, amely aztán értelmezési keretet ad az egész folyamatnak. Ez nem feltétlenül az egyetlen járható út. Más kutatók más kezdőpontra és következtetésekre juthatnak.

A brexithoz vezető út 2010-től

Véleményem szerint, a brexithoz vezető út kezdetét leginkább a 2010-es koalíciós kormányban kell keresni, és abban, hogy a Konzervatív Párt 13 évnyi ellenzékiesség után nem tudott abszolút többséghez jutni az Alsóházban. Ennek következtében kénytelenek voltak koalíciós megállapodást kötni a Liberális Demokrata Párttal. Bár a koalíció végül a Konzervatív Párt számára sikeres volt, és a liberálisok csak mellékszereplőknek bizonyultak, a Konzervatív Párton belül többen elgondolkodtak azon, mi lehetett a 2010-es sikertelenség oka, és hogyan lehet ezt a következő választásokon, 2015-ben elkerülni. A konzervatív pártvezetés végül elfogadta azt az érvelést, hogy a 2010-es sikertelenség oka a rossz *kampányüzenet* volt. A 2010-es választások konzervatív kampánya ugyanis a Nagy Társadalom (Big Society) ötletére épült, amely megpróbálta olyan konzervatív párt képét mutatni, amely elődeitől eltérően senkit sem hagy az út szélén, mindenki felé nyit, és a brit társadalmat nem pusztán egyének halmazának, hanem valódi közösségnek tekinti. Különösen ez az utolsó mondat – amelyet a 2010-es konzervatív választási program úgy foglalt össze, hogy „[v]an olyan dolog, hogy társadalom – csak nem jelenti ugyanazt, mint az állam” – Margaret Thatcher individualista örökségétől történő elhatárolódásnak tekinthető. A Konzervatív Pártról korábban kialakult negatív és érzéketlen képet kívánták meghaladni. A Big Society ezért jó ötletnek tűnt, de a gyakorlati megvalósításban megbukott, mivel nagyon elvont és értelmezhetetlen ideológiai ötletthalmazzá mérséklődött. Szó volt például az önkéntes munka fontosságáról, a nagyobb közösségi felelősségvállalásról és a közösségek ünnepéről. Ugyanakkor pontosan a kidolgozatlansága miatt sokan úgy értelmezték a Big Society üzenetét, hogy minden folytatódik úgy, ahogyan eddig: az individualizmus, a privatizáció és a *laissez-fair politics*. A Big Society kudarcának felismerése és az ideológia feladása a 2010-es választások után nem sokkal meg is kezdődött, de végleg csak 2012-ben valósult meg, amikor az utolsó nagy ideológiai atyja – Stephen Hilton – is kénytelen volt elhagyni a Downing Street 10-et.² Helyére új ideológiai kampánycsapat érkezett az ausztrál Lynton Crosby vezetésével, aki a Big Society teljes egészével le kívánt számolni a 2015-ös választások megnyerése érdekében. Ezért, ha a brexitbejelentés eredetét kívánjuk meghatározni, a 2012-es dátum kínálkozik, amikor David Cameron miniszterelnök tanácsadója Stephen Hilton helyett Lynton Crosby lett. Innen vette kezdetét az a folyamatos jobbra húzódás, amely olyan problémákra kívánt választ adni, mint a gazdasági nehézségek és a bevándorlás. E fordulat – mint később láthattuk – láncreakciót indított el a brit belpolitikai életben.

Lynton Crosby korábban Ausztráliában vált sikeres kampánytanácsadóvá. Nagy szerepe volt abban, hogy John Howard jobbközép liberális ausztrál miniszterelnök háromszor is elnyerte az ausztrál szavazók bizalmát. Crosby akkori kampánytevékenységének legfőbb

² HILTON 2012.

eleme a megosztó politizálás volt (wedge politics).³ Ez azt jelentette, hogy a tradicionálisan jobbkozépre szavazó tömegek mellé muszáj megszerezni a „kék galléros” választók egy részét is. Ezért olyan kampányüzenetet kellett kidolgozni, ami könnyen értelmezhető és tiszta volt, és egyértelmű választás elé állította az embereket. Ilyen politikai üzenetvé vált a 2001-es ausztrál választásokon a menekültek és bevándorlók kérdése. Bár az ausztrál Liberális Párt végig a baloldali Munkáspárt mögött helyezkedett el a 2001-es kampány során, néhány iraki menedékkérő sikeresen újratematizálta a kampányt. Howard kijelentette, hogy „mi fogjuk eldönteni, hogy ki jöhet be ebbe az országba”. (We will decide who comes to this country.) Ez a kampányüzenet olyan erősnek bizonyult, hogy végleg uralkodóvá vált a 2001-es megmérettetés során. Az utolsó pillanatban érkező kampánytéma – ami tehát könnyen értelmezhető és megosztó volt – megfordította a választásokat. Sőt, Michael Howard újabb egymást követő két cikluson át élvezhette a szavazók bizalmát.

Lynton Crosby Nagy-Britanniában következetesen folytatta azt, ami sikeressé tette őt és kampányszervezését Ausztráliában. Egyrészt, a Konzervatív Pártnak is világos és könnyen értelmezhető üzenetre volt szüksége, amely a korábbi elvont és nehezen értelmezhető Big Society ellentétét jelentette. Másrészt, a Konzervatív Pártnak nyitnia kellett a „kék galléros” választók felé, akik elsősorban a Munkáspártban és az Egyesült Királyság Függetlenségi Pártjában (UKIP) voltak megtalálhatók. Két politikai témát emelt ki; a gazdaságot és a vezetői képességeket (economy and leadership). Mindezt arra a dilemmára építve, hogy az ország előtt álló évek vagy szakmai hozzáértést (competence), vagy pedig káoszt (chaos) hoznak. A két politikai témához pedig harmadik háttérváltozót is beemelt; a bevándorlást. A 2004-es kelet-európai munkavállalók előtti határnyitás kérdése valóban minden brit állampolgár által könnyen értelmezhető és napi tapasztalat volt. Ráadásul a radikális jobboldali UKIP párt is ennek köszönhette sikerét 2009 után. A bevándorlás napirendre emelése ezért a vezetői képességeket ki tudta volna emelni, és nyitni tudott volna a „kék galléros” szavazói tábor felé (különösen azért, mert ezt a réteget érintette a leginkább negatívan a 2004 után megjelenő kelet-európai bevándorlás a hasonló szociológiai háttér miatt). Ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy a 2012 utáni új konzervatív kampány nem volt egyenlő a korábbi ausztrál tapasztalatokkal. A bevándorlás nem vált kizárólagosan uralkodó témává, hanem más témákon keresztül fejtette ki a hatását; például a gazdasági nehézségek, a politikai vezetés szükségessége, illetve a tágabb brit–EU kapcsolatok újraértelmezése. Nagy-Britanniában tehát a bevándorlás nem direkt, hanem inkább indirekt módon vált a kampány részévé. Valószínűleg ennek az is az oka volt, hogy Nagy-Britanniában – Ausztráliával ellentétben – nagyon sok bevándorló élt már korábban is, akik szavazati joggal bírtak, így nem feltétlen lett volna kifizetődő a közvetlen és erős bevándorlásellenes kampány.

Az új téma egyúttal arra a dilemmára is választ kívánt adni, hogy mit kell kezdeni a Konzervatív Párttól elpártolt radikális jobboldali szavazókkal, akik leginkább az UKIP-ban találták meg helyüket. A Konzervatív Párt sokáig hezitált, mit is kezdjen a tőle jobbra elvándorolt szavazókkal; reagáljon rá, menjen politikailag jobbra, vagy maradjon meg középen mérsékelt centrista gyűjtőpárt formájában? Korábban Meguid (2005) szintén erre a dilemmára hívta fel a figyelmet a tanulmányában, amelyben leírja, milyen stratégiákat alkalmazhat egy nagy gyűjtőpárt nála jóval kisebb, de veszélyes, *egy témára* épülő párttal

³ SMYTH 2015.

(niche party) szemben. Meguid (2005) háromfajta lehetőséget vesz számba (idézi LYNCH–WHITAKER 2013, 289.):

1. *Elutasító* (dismissive), amely elbagatellizálja az *egytémájú* párt által képviselt ügy fontosságát, leveszi a politikai napirendről, mintha a probléma nem is létezne. Így a nagy párt megszünteti azt a felhajtóerőt, amely a kis pártot élte. Ebben az esetben semmilyen reakció nem elfogadható a nagy párttól a kis párttal szemben. Úgy kell kezelni, mintha nem is létezne a probléma.
2. *Alkalmazkodó* (accommodative), amely elfogadja a kis párt által képviselt téma fontosságát, ezért a nagy párt reagál rá. Ugyanakkor, mivel továbbra sem tekinti hiteles alternatívának a kisebbet, ezért teljes mértékben átveszi az adott politikai téma képviselését (issue ownership). Ebben az esetben ugyan a nagy párt komolyan veszi az új témát, de továbbra is elbagatellizálja a témát képviselő kis pártot.
3. *Versengő* (adversarial), amely nemcsak elfogadja a felvetett témát, de komolyan veszi a témát képviselő kisebb pártot is. Ebben az esetben a kisebb párttal szemben önálló álláspontot dolgoz ki a nagyobb párt, ami lehet megerősítő vagy elutasító, de mindenképp valamilyen jól elhatárolható reakció. A két párt immár egymással versenyezve próbálja meg ütköztetni a véleményét, és meggyőzni a választókat arról, hogy melyik alternatíva a jobb.

A Konzervatív Párt egyértelműen a *második* (alkalmazkodó) alternatíva mellett tette le a voksát. Ez tehát azt feltételezte, hogy a párt reagál az UKIP által felvetett bevándorlási kérdés fontosságára, de nem akar versenybe szállni velük. Helyette inkább átveszik az egész kérdés napirendre vételét, és saját maguk határozzák meg, hogyan kell azzal foglalkozni. Az UKIP-ot ezért egyrészt elbagatellizálták, másrészt az általa felvetett kérdést komolyan vették. Ez lényeges előremozdulást jelentett a Konzervatív Párt korábbi stratégiájához képest, amely inkább az *első* (elutasító) alternatíva volt. Az elutasítást jól mutatta, hogy David Cameron 2006-ban még úgy beszélt az UKIP-ról, mint „idióták, zavart elméjük és szalonrasszisták társasága”.⁴ Ugyanakkor a bevándorlási kérdés 2012-ig nem volt napirenden a Konzervatív Párton belül. A 2010-es Konzervatív Pártprogramban egy oldal foglalkozott a bevándorlással (Conservative Manifesto 2010, 21.), míg összesen hét oldal a környezetvédelemmel (Conservative Manifesto 2010, 89–98., képekkel együtt), Lynton Crosby megjelenése azonban végképp véget vetett az *elutasító* magatartásnak, és helyette az *alkalmazkodó* került előtérbe. A *versengő* alternatíva viszont továbbra sem került elő; a Konzervatív Párt egyedüli vetélytársa a 2015-ös választások során végig a Munkáspárt volt. Az UKIP-ot ezért továbbra sem vették egyenrangú félnek. Maga a 2015-ös kampány, amely a gazdaságról és vezetői képességekről szólt, a konzervatív David Cameront a munkáspárti Ed Milibanddel állította szembe, és nem más politikai szereplőkkel.

Az *alkalmazkodó* magatartás lényege tehát a radikális jobboldal kezdeményező szerepének a kisajátítása volt. Mindezt úgy kívánták elérni, hogy ne direkt módon az általa képviselt bevándorlási témát karolják fel, hanem általánosabb témát, amelybe ugyanakkor a bevándorlás is beletartozik. Ez a stratégia szinkronban állt azzal az elképzeléssel, hogy a Konzervatív Párt megtartsa korábbi mérsékelt szavazóit, és ezen túlmenően visszaszerezze a korábban elvándorolt radikálisokat. Az alkalmazkodó magatartás központi

⁴ ASSINDER 2006.

témája tehát nem a bevándorlás lett, hanem valami hasonló, de mégsem ugyanaz; a *brit–EU kapcsolatok*.

A népszavazás bejelentése 2013-ban

A brit–EU kapcsolatok sokáig jelentéktelen témának számítottak az Egyesült Királyságban. Bár az euroszkeptizmus hagyománya mindig is jelentős volt (lásd: EGEDY–GÁLIK 2017), ez nem jelentette azt, hogy különösebb érdeklődés lett volna az EU iránt. Különösen nem a parlamenti választásokon, amikor kizárólag belpolitikai témák uralkodtak. A közép- és kelet-európai munkavállalók előtti határnyitás ugyanakkor hirtelen és jelentős mértékben módosította e képet. Mivel ez egyértelműen összefüggésbe volt hozható a brit–EU kapcsolatokkal, az EU-téma is fokozatosan elkezdett jelentősebb témává válni.⁵ Az EU-téma eleinte csak az EP-választásokon jelent meg, és nem a parlamenti választásokon. Ugyanakkor az EP-választások az *arányos* választási rendszernek köszönhetően – ellentétben a parlamenti *többségi* rendszerrel – lehetőséget biztosítottak a kisebb pártok sikeresebb szereplésének is. Az EP-választások így alternatív arenát jelentettek kisebb pártok számára, hogy hallassák a szavukat. Később az EP-választás eredménye hatást gyakorolt a parlamenti választásokra is. Ilyen módon tehát az EU-téma Nagy-Britanniában először a *másodrendű* EP-választások során jelent meg, majd később az *elsőrendű* parlamenti választásokra is áttért. Az első parlamenti választás, amikor az EU-téma a kampány jelentős témájává vált, 2015-ben volt. Ez egyrészt nagymértékben összefügg az UKIP megerősödésével, másrészt Lynton Crosby megjelenésével a Konzervatív Pártnál.

A nagy kérdés már csak az maradt, hogyan lehet úgy a brit–EU kapcsolatokat a 2015-ös választások meghatározó elemévé tenni, hogy az egyértelmű és tiszta választás elé állítsa a szavazókat – amely tehát a Crosby-féle stratégia egyik meghatározó eleme volt. Erre a választ David Cameron 2013. január 23-án elmondott *Bloomberg-beszéde* adta meg, amely kilátásba helyezte, hogy a Konzervatív Párt sikeres újraválasztása esetén ügyszó a népszavazást írják ki a brit EU-tagságról. Az ötlet nemcsak jól megragadható témát jelentett, hanem kilátásba helyezte: az újraválasztás után, de még a népszavazás előtt Cameron reformtárgyalásokat folytat az EU-val az ország kedvezőbb tagállami feltételeinek biztosítása érdekében. Itt a Crosby-féle stratégia második eleme köszön vissza; a vezetői képességekre történő hivatkozás. Ha mindezeket párhuzamba állítjuk az UKIP-pal, akkor azt láthatjuk: az sem a népszavazás kiírásához nem volt elég erős, sem felelősségteljes politikai vezetővel nem rendelkezett. Nigel Farage pártelnök karizmatikus személyiség volt, de sokan megosztónak és veszélyesnek is tartották politikáját. Ezért a bloombergi bejelentés két téren

⁵ Ezt az egész jelenséget jól mutatja az UKIP politikai pályafutása az 1992-es alapítása óta. Bár mindig is következetesen euroszkeptikus állásponton voltak, a politikai támogatottságuk egészen jelentéktelen volt a 2000-es évek elejéig. A 2004-es határnyitás után azonban jelentős növekedés vette kezdetét, amelynek első átütő sikere a 2004-es EP választásokon elért jó szereplésük volt. Az UKIP szereplése – mivel központi témája az EU – jó indikátorra is lehet az EU-téma népszerűségének a brit társadalmon belül az évek során. Megjegyzést igényel ugyanakkor, hogy az EP-választásokon való szereplést nem lehetett párhuzamba állítani a parlamenti választásokkal, három ok miatt: (1) az EP-választások témája kedvezett az euroszkeptikus pártoknak, (2) az EP-választások jelentősége alacsonyabb, mint a parlamentinek (másodrendű választás), és (3) az EP-választások Nagy-Britanniában az egyedüli megmérettetés, amely arányos választási rendszerrel működik – kedvezve a kisebb pártoknak.

is elkezdte visszaszorítani az UKIP-ot; egyrészt a Konzervatív Párt győzelmi pozíciója miatt – csak ők tudtak népszavazást kiírni a tagságról –, másrészt David Cameron személyisége miatt is – aki felelősebb államférfiú képét mutatta, mint Nigel Farage. A 2013. januári bejelentés ezért fordulópontnak bizonyult a Konzervatív Párt – UKIP küzdelemben. Ez volt az a pillanat, amikor a konzervatívok feladták az *elutasítás* stratégiáját, és helyette áttértek az *alkalmazkodás* stratégiájára. A látványos stratégiaváltás időben egybeesett Steve Hilton távozásával és Lynton Crosby megjelenésével. Ha tehát a 2013. január 23-i Cameron-beszéd okát keressük, akkor érdemes a kampánycsapat váltásában gondolkodni. A kampánycsapat váltása pedig a 2010-es választások kudarcára és a Big Society sikertelenségére vezethető vissza.

A 2013. január 23-i Bloomberg-beszéd után az első jelentős visszajelzés az új kampánystratégia tesztelésére a 2014. évi Európa Parlamenti választások voltak. Itt lehetett a legjobban megvizsgálni, képes-e Cameron új politikája hatékonyan visszaszorítani az UKIP-ot. *Az eredmény totális kudarc lett.* Ez volt az első alkalom a második világháború után, hogy országos választást nem a Konzervatív Párt vagy a Munkáspárt nyert meg, hanem harmadik párt, az UKIP. Bár meglehetősen alacsony volt a részvétel (34,19%), az UKIP első helye meggyőző volt 27,49%-kal, a második Munkáspárt (25,40%) és a harmadik Konzervatív Párt (23,93%) előtt.⁶ A 2014-es választások ezért dilemma elé állították a konzervatívokat; érdemes-e tovább folytatni az *alkalmazkodó* stratégiát, vagy térjenek-e vissza az *elutasító* magatartáshoz. Mivel azonban egyrészt a 2013-as bloombergi beszéd már kényszerpályára állította Cameront – mivel egyértelműen megígérte a népszavazást a győzelme esetén –, illetve az *elutasító* magatartás lényege abban állt, hogy semmilyen körülmények közt nem szabad reagálni a kisebb kihívó pártra, csak egyetlen járható út maradt; mindenképp folytatni kell a már megkezdett *alkalmazkodó* stratégiát. Továbbá bízni abban, hogy jobb kampánnyal, illetve a megváltozott választási tét miatt (parlamenti választások) kedvezőbb lesz a kimenetel a Konzervatív Párt számára.

A 2015. évi parlamenti választás

A 2015. évi parlamenti választás kampánya rendhagyó volt. A korábbi választásokon az EU-kérdés mindig mellékes volt a fontosabb gazdasági, foglalkoztatási, egészségügyi, biztonságpolitikai és külpolitikai témák mögött. A 2015-ös választásokon ugyanakkor központi kérdéssé vált a Konzervatív Párt – és személy szerint David Cameron miniszterelnök – 2013-ban tett ígérete a brexitnépszavazásról. Noha nem a brexitnépszavazás uralta a kampányt, de az meghatározó kérdéssé vált. Ahogy azt a Konzervatív Párt egy kampányüzenete hangsúlyozta;

„A Munkáspárt és a Liberális Demokraták nem fognak referendumot kiírni a brit választópolgároknak. Az UKIP erre nem képes, és ráadásul mindegyik rájuk leadott szavazat

⁶ Commons Briefing Paper No. CBP-7529 UK Election Statistics: 1918–2017 (2017).

csak azt teszi még valószínűbbé, hogy Ed Miliband legyen a miniszterelnök. Ezért csak a Konzervatívok képesek[...] [kiírni a népszavazást].”⁷

Világos tehát, hogy a Konzervatív Párt e választások kimenetelét összekötötte a brexit-népszavazás lehetőségével. Míg a baloldali pártok nem lettek volna hajlandók kiírni a népszavazást, addig a radikális jobboldali UKIP túl gyenge lett volna ahhoz. Ezért egyértelmű választás elé kerültek a brit választópolgárok; vagy a brit *Konzervatív Párt* és a *brexitnépszavazás*, vagy az összes egyéb párt és nincs *brexitnépszavazás*. Bár a brexit kérdése csak egyike volt a politikai témáknak, valószínűleg mégis ez döntött.⁸

Az előzetes közvélemény-kutatások sokáig döntetlen eredményt jósoltak a Konzervatív Párt és a Munkáspárt között, végül meglepő módon stabil konzervatív többség lett. (A 650 fős Alsóházban a konzervatívok 331 főt szereztek, így nem volt szükségük újabb koalíciós kormányra.)⁹ A korábbi szoros eredmények láttán a brexitnépszavazás valószínűleg ügödöntő volt a két nagy párt versengésében. A konzervatívoknak sikerült, ha nem is nagy számban, de visszaszerezni radikális jobboldali szavazóikat az UKIP-től. Ugyanakkor ennek a sikernek komoly ára lett, és az új kormány mozgásterét a brexit ígérete jelentősen leszűkítette. David Cameronnak ugyanis be kellett tartania a kampányígéretét: meg kellett tartani a brexitnépszavazást legfeljebb 2017-ig – ugyanis 2013-ban azt mondta, hogy a következő ciklus első felében szeretné kiírni. A népszavazást – szintén az ígéretének megfelelően – újratárgyalási folyamat előzte meg Nagy-Britannia és az EU között. A jövőbeni népszavazásnak nem a *status quoról*, hanem az általa kivívott újratárgyalási pozícióról vagy a kilépésről kellett szólnia. Azt mondta, hogy megtesz Brüsszelben mindent a kedvezőbb EU-kapcsolat kialakításáért, amelyet aztán kész „szenvedélyesen megvédeni”, ha méltányos a britek számára.¹⁰ Az újratárgyalásokra azonban nagyon kevés idő jutott, hiszen a 2015. évi választások után nem sokkal (már az ősszel) bejelentette, hogy 2016. június végén kívánják megtartani a népszavazást. Tehát Cameron előbb írta ki a brexitnépszavazás időpontját, mint az újratárgyalásokat megkezdte volna. Összesen tehát 8-9 hónapja volt, hogy jelentős engedményeket érjen el Nagy-Britannia számára. Ráadásul ezek az újratárgyalások meglehetősen kellemetlen pillanatban érkeztek az EU számára is. 2015 nyarától alakult ki a *migránsválság*, amely kezelése az egész EU-t és a tagállamok jelentős részét lekötötte. A brit újratárgyalások ezért másodlagos súllyal bírtak, és nagyon rövid idő is jutott rájuk a szoros népszavazási határidő miatt. Ennek az lett a következménye, hogy Cameron meglehetősen

⁷ „Labour and the Lib Dems won't give people a referendum. UKIP can't – and a vote for them only makes it more likely that Ed Miliband will become Prime Minister. Only the Conservatives can[...].” Forrás: a Konzervatív Párt email levéllistája a 2015-ös választások előtt. Egyéb forrás: www.swindonconservatives.com/6-key-reasons-to-vote-conservative/ (A letöltés dátuma: 2019. 04. 02.)

⁸ A terjedelem hiányában sajnos nincs idő kitérni egy érdekes párhuzamra a 2015-ös választás és az 1974-es februári és októberi választások között. Mindegyik választáson a választási kampány témája volt az EU-kapcsolatok újratárgyalása. Mindkét esetben a tét egyben népszavazás kiírása is volt. Azonban míg az 1974-es választások után 1975-ben a britek a bent maradásról döntöttek, addig a 2015-ös után a 2016-os népszavazáson a kilépés mellett szavaztak.

⁹ *Commons Briefing Paper No. CBP-7529 UK Election Statistics: 1918-2017* (2017).

¹⁰ STONE 2016.

felszínes engedményeket tudott csak elérni az EU-nál.¹¹ Ezeket a látszatsikereket kellett volna 2016 júniusában a népszavazási kampány során győzelemként értékelni. Mint láthattuk, ez később nem sikerült.

A 2016. évi brexitnépszavazás során a legtöbb párt központi iránymutatás alapján foglalt álláspontot és folytatott kampányt. A bent maradás mellett kampányolt egyértelműen a Liberális Demokrata Párt, a Zöldek és a Skót Nemzeti Párt. Kilépés mellett foglalt álláspontot az euroszkeptikus UKIP párt. Szintén a bent maradás mellett volt, bár kevésbé egyértelműen, a Munkáspárt.¹² A Konzervatív Pártnak ugyanakkor egyáltalán nem volt központi álláspontja, ehelyett szabad döntést hagyott mindenkinek.¹³ Míg a Munkáspárt a bent maradás mellett volt, de meglehetősen erőtlén kampányt folytatott, és akadtak kilépéspártiak is (például Kelvin Hopkins képviselő), addig a Konzervatív Párt teljesen a parlamenti képviselőkre és az alapszervezetre bízta, ki hogyan szavazzon, ezért a Konzervatív Párton belül jelentős megosztottság alakult ki. A bent maradás mellett kampányolt a párt vezetése (például David Cameron, George Osborne, Philip Hammond, Theresa May) és a kilépés mellett néhány fontos, bár másodvonalbeli politikus (például Boris Johnson, Michael Gove, Jacob Rees-Mogg, Bill Cash). Mivel azonban a legfontosabb politikusok a konzervatívoknál a bent maradás mellett foglaltak állást, ezért az a benyomás keletkezhetett a szavazókban, hogy a Konzervatív Párt többsége is a *bent maradást* preferálja. Ez azért lehetett jelentős, mert ennek fényében igazából két nagy részre oszlottak a politikai pártok Nagy-Britanniában; alapvetően mindenki a bent maradás mellett volt, míg a kilépés mellett csak az elitellenes UKIP kampányolt, és a kilépéspárti konzervatívok. Ez az összpárti konszenzus nagymértékben alátámasztotta utóbbiak euroszkeptikus és elitellenes retorikáját. Valóban, úgy tűnhetett, hogy a tradicionális pártokkal szemben csak ők képviselnek markáns és különböző véleményt. Saját értelmezésük szerint ők voltak az egyetlen alternatíva az összpárti konszenzussal szemben.

A brexitnépszavazás eredménye a kilépés mellett döntött. Meglehetősen magas részvétel mellett (72,2%) a kilépés 51,9%-ot kapott, míg a bent maradás 48,1%-ot.¹⁴ Az országos arányokhoz képest regionálisan nagy eltérések voltak; Skóciában a bent maradás győzött 62,0%-kal, Londonban szintén 59,9%-kal és Észak-Írországban is 55,8%-kal. Ugyanakkor a kilépés mellett átlag fölött szavaztak a közép- és észak-angliai területek (például West Midlands [59,3%], East Midlands [58,8%], North East [58,0%], Yorkshire and the Humber [57,7%], East of England [56,5%]). Ha megnézzük ezeken a földrajzi területeken a korábbi választásokon tapasztalható politikai támogatottságot, akkor megállapítható, hogy itt erősödött a leginkább a radikális jobboldali UKIP párt. A 2014-es EP-választáson és a 2015-ös parlamenti választáson elért UKIP-sikerek is mind ezekhez a területekhez kötődtek. Egy lényeges különbség akadt a korábbi évek sikereihez képest; a *megszerzett szavazatok száma*.

¹¹ Ilyenek voltak; (1) az egyre mélyülő unió (ever closer union) szófordulat eltörlése Nagy-Britannia esetében, (2) az EU-s állampolgárok 7 év munkavállalás után kaphassanak munkavállalási kedvezményeket (in-work benefit), (3) azon kérdések, amelyeket az euró-zóna tagállamiai hoznak, de érintik nem euro-zóna országokat is, bármely ország kezdeményezésére meg lehessen vitatni. Forrás: www.independent.co.uk/news/uk/politics/eu-renegotiation-what-david-cameron-wanted-and-what-he-really-got-a6885761.html (A letöltés dátuma: 2019. 04. 02.)

¹² Labour voters in the dark about party's stance on brexit, research says (2016).

¹³ HOPE 2015.

¹⁴ *Commons Briefing Paper No. CBP-7529 UK Election Statistics: 1918-2017* (2017).

A párt a 2014-es EP-választásokat úgy nyerte meg 27,5%-kal, hogy mögötte 4 352 051 szavazat állt. A 2015-ös parlamenti választásokon nagyjából hasonlóan 3 881 099 szavazatot kaptak. A 2016-os brexitnépszavazáson ugyanakkor a kilépésre leadott szavazatok száma 17 410 742 volt, tehát az euroszeptikusoknak nemcsak sikerült megőrizniük és fenntartaniuk a korábbi évek sikereit, de ugrásszerűen meg is növekedett támogatottságuk. Ráadásul lényeges különbség: a 2014-es választásokon a részvétel csak 35,0% volt, ami megkérdőjelezte az UKIP győzelmének a mértékét, ám a 2016-os brexitnépszavazáson ez 72,2% volt, amelyet már nehéz volt úgy értelmezni, hogy másodrendű választáson a radikális és elkötelezett szavazók aktívabbak voltak, mint a mérsékelt és otthonmaradó állampolgárok.

Hogy miért döntöttek így a brit választók, az máig értelmezések és vita tárgya. Ami biztosra vehető, hogy a korábban negligált vagy lenézett UKIP korábbi eredményeit nem vették megfelelően komolyan a nagy pártok. A Munkáspárt egészen 2014-ig egyáltalán nem rendelkezett UKIP-ellenes stratégiával. Bár a konzervatívok korábban reagáltak, és 2012-től alkalmazkodó (*accomodative*) stratégiát folytattak, ez végül csak a 2015-ös választások megnyerésére volt elegendő. Ráadásul a brexitnépszavazás ígérete sem hozott vissza annyi szavazatot a konzervatívoknak, mint korábban remélték. A 2014-es EP-választásokon elért 4 352 051 UKIP-os szavazat a 2015-ös parlamenti választásokra csak 3 881 099-re csökkent. A Konzervatív Párt a 2010-ben megszerzett 10 703 654 szavazathoz képest 2015-ben 11 299 600 szavazatot kapott, vagyis csupán 600 ezerrel többet, ami megegyezett az UKIP visszaesésének mértékével. Az UKIP-os törzsszavazók azonban érintetlenül maradtak a maguk 3,8 milliós tömegével. Az alkalmazkodó stratégia ezért 2015-ben képes volt szoros kétpárti küzdelmet eldöntetni, de egyben hamis képet is keltett: azt sugallta, hogy az UKIP-ot végleg sikerült legyőzni. Márpedig ez nem így volt, a legtöbb UKIP-os szavazó megmaradt eredeti pártjánál. Ezért mind az elutasító (*dismissal*), mind az alkalmazkodó (*accomodative*) stratégia megbukott. A két nagy párt az UKIP által képviselt veszélyt nem vette megfelelően komolyan, és ehelyett inkább az egymás közötti rivalizálásra összpontosítottak.

Ez átvezet egy másik problémakörhöz, amely a brit pártrendszer pluralizációjához köthető. A brit pártverseny az 1970-es évektől kezdve már egyre kevésbé jelentette a két nagy párt vetélkedését, inkább egyéb, úgynevezett „harmadik pártok” megjelenését (például a Liberálisok, a Zöldek, az UKIP stb.). Ugyanakkor a relatív többségi választási rendszer miatt (*first past the post*) a két nagy párt egészen sokáig biztonságban érezhette magát, hiszen a parlamentbe végül csak ők ketten tudtak bejutni. A harmadik pártokat a választási rendszer meglehetősen aránytalanul alulreprezentálta. Ezért kialakult egy olyan kép, hogy a felszínen még mindig a két nagy párt – a Konzervatív Párt és a Munkáspárt – egymás közti küzdelméről szól a verseny, hiszen csak ők tudnak kormányt alakítani. Ugyanakkor a mélyben olyan átrendeződés vette kezdetét, amely miatt egyre többször „harmadik pártok” kezdtek el veszélyt jelenteni a nagyokra. Eleinte csak helyi és önkormányzati, majd EP-szinten, illetve devolúciós szinten. A legfontosabb aréna – a westminsteri alsóház – viszont érintetlenül maradt, itt továbbra sem voltak igazán befolyásosak a „harmadik pártok.” Ez a kényelmes helyzet valamennyire meg is tévesztette a nagy pártokat, hiszen csak az egymás elleni küzdelemre koncentráltak, és nem a kisebb pártok okozta veszélyre. Bár 2012 után fokozatosan mindkét párt megpróbált reagálni a kisebb pártok okozta veszélyre, ez korántsem maradt olyan fontos, mint az egymás elleni küzdelem. A relatív választási rendszer ezért „elaltatta” a nagy pártokat, és később is csak erőtlenül reagáltak a kisebb pártokra.

A pártverseny dinamikája is okolható a brexitnépszavazás eredményéért. A brit pártverseny hagyományosan a bal- és jobboldal antagonisztikus ellentétére épül. Ez az ellentét a második világháború után két jól elhatárolható és megkülönböztethető blokkot hozott létre. E kétpárti megkülönböztethetőség alapvetően a *társadalmi beágyazottságra* épült. Ugyanakkor a *pártprogramok* elég hasonlóak voltak az úgynevezett jóléti konszenzushoz köszönhetően. Mindkét párt hitt a gazdasági intervencióban, a teljes foglalkoztatottságban és a jóléti szolgáltatásokban. Az 1970-es évektől ez a megkülönböztethetőség átalakult; a *társadalmi beágyazottság* egyre kevésbé lett fontos. Ugyanakkor 1979-től Margaret Thatcher polarizációs politikájának köszönhetően (neoliberális fordulat) a *pártprogramon* keresztül megmaradt a két nagy párt megkülönböztethetősége. A Munkáspárt folytatni akarta a korábbi jóléti politikát, míg a Konzervatívok szakítani kívántak vele. Újabb fordulat 1997-ben történt, amikor a *társadalmi beágyazottság* után a *pártprogrambeli* hasonlóság is megvalósult. Tony Blair Munkáspártja feladta a korábbi jóléti politikát, és helyette csatlakozott a neoliberális konszenzushoz. 1997-től tehát mind a társadalmi támogatottságban, mind pedig a pártprogramban egyre nehezebb volt megkülönböztetni a két nagy pártot egymástól. Olyan centrista belpolitikai konszenzus alakult ki, amelynek keretében a két nagy párt egy sor kérdésben osztotta egymás véleményét; például 2004-es kelet-európai határnyitás pozitív hatása, a 2007–2008-as pénzügyi válság neoliberális kezelése (a bankok és pénzügyi szektor kimentése), a brit nemzetközi segélyezési politika magas költségvetése stb. Ebben a korszakban már nagyon nehéz volt megkülönböztetni a Konzervatív Pártot a Munkáspárttól mind a szociológiai beágyazottság, mind pedig a pártprogramok tekintetében.

Véleményem szerint ez a kétpárti konszenzus is hozzájárult a 2016-os brexitnépszavazás eredményéhez. Olyan bipoláris politikai rendszerben, mint amilyen a brit, a konszenzusos politika végső soron veszélyes a nagy pártokra. A konfliktus ugyanis nem a két nagy párt közt fog megjelenni, hanem a két nagy párt egységes konszenzusa és a „harmadik pártok” közt. Ezt a jelenséget gyakran elitellenességnek vagy anti-establishment érzésnek is hívják. Lényege az, hogy a konszenzust képviselő pártok nem képesek visszaadni a választók nézeteit és preferenciáit, ezért az alternatív pártok lesznek sikeresek. A 2016-os népszavazás során, mint láthattuk, mindegyik nagy (és a legtöbb kicsi) párt a bent maradás mellett kampányolt. Tehát pártpolitikai konszenzus alakult ki az EU-tagság előnyeit illetően. Ugyanakkor azok, akik ezzel nem értettek egyet – és sérelmezték a kelet-európai munkavállalók korábbi beáramlását –, nem tehettek mást, mint hogy az elitellenes UKIP vagy a kilépéspárti konzervatívok mögött tömörültek. Ráadásul nemcsak a népszavazás témája volt ideális az elit-tömeg szembenállásra, hanem a választási rendszer is. Míg a parlamenti választásokon relatív többségi választási rendszer van több jelölttel, akik közül a legnagyobb támogatottságú kicsi fog győzni (sokszor egészen minimális támogatottsággal, például 24%), addig a népszavazás *abszolút többségi rendszer*, és csak két választási opció van (igen/nem). Ez azért lehetett fontos, mert ezt a választást nem az adott választókerület legnagyobb „törpe támogatottságú” pártja nyerhette meg, amihez a többiek csak asszisztáltak, hanem a társadalom támogatottságának az 50%-a kellett. Másképpen fogalmazva, ezen a népszavazáson valóban az az érzés keletkezhetett, hogy a brit választók többsége dönthet a sorsáról, és nem egy jól szervezett kisebbség. Ezt jól alátámasztja a meglehetősen magas részvételi arány, különösen azokban az észak-angliai területeken, ahol általában kifejezetten alacsony szokott lenni a részvétel. Sokan voltak tehát olyanok,

akik évtizedek óta nem szavaztak, de most elérkezettnek látták az idejét, hogy elmondják a véleményüket. A népszavazás intézménye ezért külön segítette az elitellenes érzés megjelenését. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a korábbi elitellenes érzést meglehetősen hatékonyan korlátozta a parlamenti választások relatív többségi rendszere, de most épp ellenkezőleg, felerősítette a népszavazás intézménye. Mindebből természetesen az is látható, hogy a brexitnépszavazás témája már egészen elszakadt a brit–EU kapcsolatok problémakörétől. Helyette már olyan mély belpolitikai konfliktusok kerültek a felszínre, amelyekre a nagy pártok évtizedes küzdelme és az 1970-es évek óta megkezdődött pluralizációs folyamat hozható fel kiváló okként.

A 2016-os brexitnépszavazás

A 2016. június 23-i brexitnépszavazás meglepő eredménye – az, hogy győztek a kilépéspárti szavazatok annak ellenére, hogy a legtöbb párt és politikus az ellenkezőjét ajánlotta –, újabb dominóhatást indított el a brit belpolitikában. A kormányzó brit Konzervatív Párt 2015-ös meglepetésszerű győzelme hirtelen a feledésbe merült, és a kormánystabilitás megkérdőjeleződött. A népszavazás eredménye miatt David Cameron miniszterelnök másnap lemondott.¹⁵ Utódja volt belügyminisztere, Theresa May lett, aki bár saját maga a bent maradás mellett kampányolt, tudomásul vette a brit népszavazás eredményét, és kinevezése után azonnal leszögezte, hogy „a brexit brexitet jelent” (brexit means brexit),¹⁶ és a kilépésről szóló döntés megváltoztathatatlan. Ennek azért volt különös jelentősége, mert a brexitnépszavazás után néhány baloldali párt (Liberális Demokraták, Zöldek) felvetette az újabb népszavazás lehetőségét, és valamilyen formában a bent maradást.¹⁷ A legkényesebb helyzetben azonban a Munkáspárt volt; bár a bent maradás mellett kampányoltak a népszavazás során, ezt meglehetősen erőtlenül tették. Egyesek szerint pontosan ez volt az egyik oka annak, hogy a kilépés győzedelmeskedett, hiszen a bent maradási Munkáspárt rosszul mobilizált. Ráadásul a Munkáspárt nemrég jelentős változáson is átment. A 2015-ös elvesztett parlamenti választás után Ed Miliband lemondott, és helyére az erősen szocialista kötődésű Jeremy Corbyn lépett. Corbyn 2015-ös munkáspárti vezetői kinevezése se ment könnyen, hiszen jelentős konfliktus támadt a párton belül a mérsékelték (Ed Miliband és a korábbiak) és a radikálisok (Jeremy Corbyn és támogatói) között. A 2016-os brexitnépszavazás ezért a Munkáspárt belső vitáit újra felerősítette, és ismét megkérdőjeleződött Jeremy Corbyn alkalmassága a Munkáspárt vezetésére. Végül, a brexitnépszavazáson győztes párt, az UKIP is belső harcok martalékává vált. A párt vezetője, Nigel Farage a brexitnépszavazás utáni napon lemondott, mivel megítélése szerint elérte a legfontosabb politikai célkitűzését.¹⁸ Farage ezután csatlakozott az időközben zajló amerikai elnökválasztási kampányhoz a szintén elitellenes Donald Trump oldalán. Később, Donald Trump 2017. novemberi győzelme után Farage közkedvelt vendége lett amerikai talkshowknak, hiszen a brexit után az amerikai elnökválasztáson is a győztes oldalon állt. Az UKIP vezetőjének távozása ugyanakkor azt is jelentette, hogy az *egy ügyre* (EU-tagság) és *egy személyre* (Nigel Farage) épült radikális

¹⁵ David Cameron resigns after UK votes to leave European Union (2016).

¹⁶ Theresa May says ‚Brexit means Brexit’ and there will be no attempt to remain inside EU (2016).

¹⁷ Pickard 2017.

¹⁸ Nigel Farage resigns as Ukip leader after ‚achieving political ambition’ of Brexit (2016).

jobboldali párt elvesztette minden belső motorját és kohéziós erejét. Az utódlási harcokban több vezetéváltás is történt, amelynek köszönhetően a 2016/17-es két évben összesen öt vezetője volt a pártnak (Nigel Farage, Diane James, Paul Nuttal, Steve Crowther, Henry Bolton). Ezért nyugodtan kimondhatjuk, hogy a 2016-os brexitnépszavazás minden brit politikai pártot jelentősen érintett, és mindegyiket – még a kilépéspárti UKIP-et is – összességében meglehetősen *negatívan*. A dominóhatás tehát senkit sem hagyott érintetlenül.

A 2017. évi előrehozott választás

A brit pártversenyben újabb jelentős fordulat 2017. április 18-án történt, amikor Theresa May konzervatív miniszterelnök előrehozott választást jelentette be. A bejelentést megelőzően a brit kormány 2017. március 29-én hivatalosan is benyújtotta a kilépési kérelmét az Európai Unióhoz.¹⁹ Theresa May a brexittárgyalások nehézsége miatt nagyobb társadalmi felhatalmazást szeretett volna elérni. Az előrehozott választás révén meg akarta erősíteni belső és nemzetközi tárgyalási pozícióit. Theresa May legitimációs problémája és az előrehozott választás szükségessége abból fakadt, hogy David Cameron lemondása után a brit választópolgárok 2016-ban nem döntöttek Theresa May megválasztásáról. Hasonló helyzet állt elő, mint annak idején 2007-ben, amikor a munkáspárti Tony Blair miniszterelnök lemondása után párttársa, Gordon Brown került a hatalomra. Azonban Brown sosem írt ki előrehozott választást, így a brit állampolgárok azt érezhették, hogy Brown nem is legitim vezetőjük. Ennek különösen nagy jelentősége volt 2008-tól, amikor a Brown vezette brit kormány a pénzügyi és gazdasági válságra reagálva komoly válságkezelési intézkedéseket hozott (például bankok kimentése) úgy, hogy hatalmát nem demokratikus választáson nyerte el. Sokan a 2010-es munkáspárti kudarcot is annak tudták be, hogy Gordon Brown meglehetősen későn folyamodott a demokratikus felhatalmazáshoz, és nem korábban (például 2007-ben). Az előrehozott választás a brit belpolitikai hagyományoknak nem része (ráadásul 2011-ben a brit Alsóház elfogadta a *Fixed-term Parliaments Act*t, amely 5 évenkénti választásokat határozott meg).²⁰ A politikai felhatalmazás szükségessége a brexittárgyalások nehézségét tekintve indokoltnak tűnt.

A 2017. június 8-i előrehozott választás eredménye – akárcsak a 2015. évi parlamenti választásé vagy a 2016-os brexitnépszavazásé – váratlan volt. A brit Konzervatív Párt elveszítette az abszolút többségét. Bár a Konzervatív Párt több mint 2 millió fővel tudta növelni a szavazatainak számát 2015-höz képest, a parlamenti képviselői helyeinek száma tizenkét fővel csökkent.²¹ Ennek az oka azon túl, hogy a Munkáspárt meglehetősen jól szerepelt – 3,5 millióval többen szavaztak rájuk, mint 2015-ben, és a mandátumokat is harminc fővel növelték –, leginkább a választási rendszer *torzító* hatásának köszönhető. A Konzervatív Párt ugyanis úgy veszített mandátumokat, hogy közben növekedett a rá leadott szavazatok száma. A 2017. évi választásokat ezért sok minden más mellett – a rossz konzervatív kampány, Theresa May kevésbé karizmatikus személyisége, Jeremy Corbyn

¹⁹ May triggers article 50 with warning of consequence for UK (2017).

²⁰ Snap elections and the Fixed-term Parliaments Act: what happens next? (2017).

²¹ *Commons Briefing Paper No. CBP-7529 UK Election Statistics: 1918–2017* (2017).

karizmatikus személyisége, a brexittől való általános félelem – a választási rendszer aránytalansága is okozta.

A 2017. évi előrehozott választásnak a következő következményei voltak. Egyrészt, Theresa Maynek sikerült demokratikus választáson megerősítenie a legitimitását – ellenében Gordon Brownnal –, de ennek a mértéke vitatható volt; a parlamenti többséghez az észak-írországi Demokratikus Unionista Párt (DUP) külső támogatására volt szüksége, amely nem jelentett koalíciós megállapodást, csak külső támogatást. A konzervatív kormány ezért 2017-től egypárti és kisebbségi lett. Theresa May előrehozott választáson megmérettette magát, s e legitimáció birtokában továbbra is vezetheti a kormányt. Ugyanakkor a lecsökkent parlamenti támogatottság megnehezítheti a brexittárgyalásokat. A megtárgyalandó és elfogadandó törvényekhez ekkora alsóházi részesedés kevésnek bizonyult. Szintén hátrány, hogy nemcsak az ellenzéki pártok befolyása növekedett meg (például Munkáspárt, DUP), de a belső eruszkeptikus képviselők is. Így a választáson megszerzett demokratikus felhatalmazás az euroszeptikus és mérsékelt konzervatív képviselők belső harcait megnövelte. Ennek nyomait nem sokkal a 2017-es választási eredmény után érezni lehetett, amikor többen Theresa May alkalmatlanságát vetették fel a miniszterelnöki pozícióra.²² A Munkáspárt és annak elnöke, Jeremy Corbyn megerősödött. Corbyn visszaszorította a belső ellenzékét (a New Labour folytatását támogatókat), s 2017 őszére a Munkáspárton belül szinte kultikus támogatottságra tett szert.²³ A meggyengült Konzervatív Párttal szemben erősebb és egységesebb Munkáspárt állhatott, amely bármikor késznek mutatkozott a hatalmat átvenni.²⁴ (Ez 2018-tól kezdve folyamatosan kezdett az ellenkezőjére fordulni.) Az UKIP ezzel szemben tovább gyengült a 2016-os brexitnépszavazás sikere óta. A 2017-es választásokon már csak 600 ezren szavaztak rájuk, amely a 2015-ös eredményhez képest 3 millió (!) visszaesés. A radikális jobboldali párt ezért 2017 nyarán előbb átmeneti pártvezetőt választott (Steve Crowther), akit a 2017. évi őszi pártkongresszuson Henry Bolton új vezető megválasztása követett. Érdeemes azonban megjegyezni, hogy Bolton mögött is viszonylag gyenge volt a támogatottság, hiszen a kongresszusi szavazatok kevesebb, mint 30%-ával sikerült győznie. Ráadásul korábban nagyon kevesen ismerték a pártban, így a pártbeli beágyazottsága is mérsékelt volt. A 2017-es előrehozott választás ezért ellenében a 2016-os brexitnépszavazással, ahol minden politikai párt valamilyen formában veszített, most új helyzetet hozott. A konzervatívok meggyengültek, az UKIP összeomlott, míg a Munkáspárt erősödni kezdett.

Összefoglalás

A 2016. június 23-i brexitnépszavazás dominóhatást indított el a brit belpolitikában. David Cameron konzervatív miniszterelnök lemondott, és utódja Theresa May lett, aki egy év kivárás után, 2017-ben előrehozott választásokat írt ki, hogy megerősítse a brexit tárgyalási pozícióit. Ugyanakkor mivel az előrehozott választásokon a Konzervatív Párt elveszítette az abszolút többségét, Theresa May tárgyalási pozíciói inkább gyengültek, mint erősödtek.

²² Karla 2017.

²³ Jeremy Corbyn 'deeply embarrassed' by Labour's personality cult (2017).

²⁴ Corbyn declares that Labour is ready to take power (2017).

Hasonló módon, a dominóhatás a Munkáspártot is utolérte, ahol az időközben Jeremy Corbyn által megkezdett belső reform folytatódott. A Munkáspárt belső megosztottsága 2017 őszére mérséklődött. (Később újra felerősödött.) A brexitnépszavazáson győztes radikális jobboldali UKIP párt ugyanakkor – meglepő módon – az események legnagyobb vesztese lett. Az új politikai célkitűzés és a hozzá szükséges megfelelő pártvezető keresése közben a támogatottságuk katasztrofálisan lecsökkent. A korábbi 10-13%-os pártból a 2017-es választásokra 1,8%-os párt lett.

Ugyanakkor a tanulmány elején felvetődött a kérdés: a 2016-os brexitdominó önálló esemény-e, vagy tágabb összefüggés része? A 2016. évi brexitnépszavazást megelőzte a 2015-ös parlamenti választás konzervatív győzelme, azt pedig David Cameron 2013. január 23-i Bloomberg-beszéde, amelyet a 2012-es személycsere előzött meg a Downing Streeten (Steve Hilton helyett Lynton Crosby). A személycsere pedig szintén válasz volt korábbi eseményre, a 2010-es koalíciós kormányra és a Konzervatív Párt rossz választási szereplésére. Ezért a brexitdominó mögött is belpolitikai dominó áll. A nagy kérdés, hogy mi volt az a *legfontosabb esemény*, amely elindította az egész dominóláncolatot. E tanulmányban Lynton Crosby Downing Streetre való 2012-es megérkezését emeltük ki, amely alapvetően határozta meg az euroszeptikus kampányfordulatot a Konzervatív Párton belül. Talán a brexit szempontjából ez fontosabb, mint a 2010-es választási eredmény. Ugyanakkor az is lehetséges, hogy más kutató máshol húzza meg a határt. Az események láncolatában ugyanis éppen azt a legnehezebb meghatározni, hol található a *legelső* kiváltó ok.

A brit pártversenyben tapasztalható dominóhatás egyben azt is jelenti, hogy az események láncszerű sorozata tovább folytatódik. A brexittárgyalások során sok nehéz törvényt kellett elfogadnia a brit törvényhozásnak, amelyet a kisebbségi Konzervatív kormány és a párhuzamosan megerősödő Munkáspárt küzdelme jellemzett. A dominóhatás ezért a következő években is folytatódott.

Irodalomjegyzék

- 6 key reasons to vote Conservative* (2017). Elérhető: www.swindonconservatives.com/6-key-reasons-to-vote-conservative/ (A letöltés dátuma: 2019. 04. 03.)
- ASSINDER, N. (2006): UKIP and Cameron's war of words. *BBC News*. Elérhető: http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/4875502.stm (A letöltés dátuma: 2019. 04. 03.)
- Commons Briefing Paper No. CBP-7529 UK Election Statistics: 1918-2017* (2017). Elérhető: www.parliament.uk (A letöltés dátuma: 2019. 04. 03.)
- Conservative Manifesto (2010). Elérhető: www.conservatives.com/~media/Files/Manifesto2010 (A letöltés dátuma: 2017. 10. 30.)
- Corbyn declares that Labour is ready to take power (2017). *Metro*, 2017. 09. 27. Elérhető: www.metro.co.uk/2017/09/27/corbyn-declares-that-labour-is-ready-to-take-power-6960344/ (A letöltés dátuma: 2019. 04. 03.)
- David Cameron resigns after UK votes to leave European Union (2016). *The Guardian*, 2016. 06. 24. Elérhető: www.theguardian.com/politics/2016/jun/24/david-cameron-resigns-after-uk-votes-to-leave-european-union (A letöltés dátuma: 2019. 04. 03.)
- EGEDY G. – GÁLIK Z. (2017): *Nagy-Britannia és az európai integráció – A csatlakozástól a BREXITig*. Budapest, L'Harmattan.

- HOPE, C. (2015): Conservative Party to stay neutral during EU referendum. *The Telegraph*, 2015. 09. 21. Elérhető: www.telegraph.co.uk/news/newsttopics/eureferendum/11880864/Conservative-Party-to-stay-neutral-during-EU-referendum.html (A letöltés dátuma: 2019. 04. 03.)
- Jeremy Corbyn ‚deeply embarrassed’ by Labour’s personality cult (2017). *Sky*, 2017. 09. 26. Elérhető: <https://news.sky.com/story/jeremy-corbyn-deeply-embarrassed-by-labours-personality-cult-11054307> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 03.)
- KARLA Adam (2017): Boris Johnson tests Theresa May’s patience. Will she fire him? *Washington Post*. Elérhető: www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2017/10/03/boris-johnson-tests-theresa-mays-patience-will-she-fire-him/?utm_term=.ca8c6164b7ac (A letöltés dátuma: 2019. 04. 02.)
- Labour voters in the dark about party’s stance on brexit, research says (2016). *The Guardian*, 2016. 05. 30. Elérhető: www.theguardian.com/politics/2016/may/30/labour-voters-in-the-dark-about-partys-stance-on-brexit-research-says (A letöltés dátuma: 2019. 04. 03.)
- LYNCH, P. – WHITAKER, R. (2013): Rivalry on the right: The Conservatives, the UK Independence Party (UKIP) and the EU issue. *British Politics*, Vol. 8. No. 3. 285–312.
- May triggers article 50 with warning of consequence for UK (2017). *The Guardian*, 2017. 03. 29. Elérhető: www.theguardian.com/politics/2017/mar/29/theresa-may-triggers-article-50-with-warning-of-consequences-for-uk (A letöltés dátuma: 2019. 04. 03.)
- MEGUID, B. M. (2005): Competition between unequals: The role of mainstream party strategy in niche party success. *American Political Science Review*, Vol. 99. No. 3. 347–359.
- Nigel Farage resigns as Ukip leader after ‚achieving political ambition’ of brexit (2016). *The Guardian*, 2016. 07. 04. Elérhető: www.theguardian.com/politics/2016/jul/04/nigel-farage-resigns-as-ukip-leader (A letöltés dátuma: 2019. 04. 03.)
- SMYTH, Jamie (2015): Mythical’ Lynton Crosby is master of ‘wedge politics’ in Australia. *Financial Times*. Elérhető: www.ft.com/content/ebfeeb0-c8c8-11e4-b43b-00144feab7de (A letöltés dátuma: 2019. 04. 02.)
- Snap elections and the Fixed-term Parliaments Act: what happens next? (2017). *The Guardian*, 2017. 04. 18. Elérhető: www.theguardian.com/politics/2017/apr/18/what-is-the-fixed-term-parliaments-act (A letöltés dátuma: 2019. 04. 03.)
- Steve Hilton: The ‚big society’ guru who’s opting out ... for now (2012). *The Guardian*, 2012. 03. 02. Elérhető: www.theguardian.com/politics/2012/mar/02/steve-hilton-big-society-guru (A letöltés dátuma: 2019. 04. 03.)
- STONE, J. (2016): EU referendum: Full transcript of David Cameron’s last-ditch plea for Britain to Remain. The Prime Minister said Britain had come far – and could go further still in the EU. *Independent*. Elérhető: www.independent.co.uk/news/uk/politics/eu-referendum-brexit-latest-live-david-cameron-full-speech-remain-leave-a7093426.html (A letöltés dátuma: 2019. 04. 03.)
- Theresa May says ‚Brexit means Brexit’ and there will be no attempt to remain inside EU (2016). *Independent*, 2016. 07. 11. Elérhető: www.independent.co.uk/news/uk/politics/theresa-may-brexit-means-brexit-conservative-leadership-no-attempt-remain-inside-eu-leave-europe-a7130596.html (A letöltés dátuma: 2019. 04. 03.)
- Theresa May’s Florence speech on Brexit, full text (2017). *The Spectator*, 2017. 09. 22. Elérhető: <https://blogs.spectator.co.uk/2017/09/theresa-mays-brexit-speech-full-text/> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 03.)

Vákát oldal

Bóka János

A brexit jogi útvesztői¹

A kilépés szabályozásának oka és koncepciója

A lisszaboni szerződés módosításai óta az Európai Unióról szóló szerződés (EUSZ) 50. cikke kifejezetten szabályozza az EU-ból történő kilépés lehetőségét és eljárási rendjét. Ezt megelőzően a kilépésről igen különböző jogi álláspontok láttak napvilágot, amelyek uniós jogi rendelkezés hiányában a nemzetközi szerződésekre, illetve a nemzetközi szervezetekre vonatkozó nemzetközi jogi szabályozásból igyekeztek a megoldást levezetni a problémára. A magyar szakirodalomban is megtalálható a lehetséges jogi megoldások valamennyi árnyalata a tagállamok „egyértelmű” kilépési lehetőségétől² a kilépés kizártságát nem jelentő bizonytalanságon át³ addig, hogy „a felmondás lehetősége legalábbis kétséges, még annak az érvnek a fényében is, hogy a határozatlan, tehát elvben »örök« időre szóló szerződés az állam szuverenitásának olyan messzemenő korlátozását jelenti, ami csak a felek kétségtelenül megállapítható ilyen irányú szándéka esetén fogadható el”.⁴

A kilépés kifejezett szabályozásáról elsőként az alkotmányos szerződés (ASZ) rendelkezett volna (I-59. cikk). Az ASZ abból indult ki, hogy a kilépés a nemzetközi jog alapján egyébként is lehetséges, és ehhez képest kívánatos a kilépés szabályait az uniós jog hatókörébe helyezni, és azt az érintett felek speciális igényeihez alakítani. Fontos hangsúlyozni azonban, hogy a szabályozás létét nem a jogi praktikumnak, hanem politikai megfontolásoknak köszönheti: az euroszeptikus tábor egyik markáns üzenetét cáfolva azt a politikai jelzést közvetíti, hogy az unió nem merev entitás, és a kilépés politikai lehetősége nyitva áll. Az ASZ rendelkezéseit változtatás nélkül tartalmazó, hatályos EUSZ 50. cikke bevett értelmezése is az, hogy az EU nem szövetségi állam, és az egyoldalú kilépés lehetőségével a szuverenitás legbelső magját továbbra is a tagállamok hordozzák. Ez az érv – politikai jelentősége mellett – fontos szerepet játszott több tagállam alkotmánybíróságának érvelésében, amikor a hatályos és korábbi alapszerződések összeegyeztethetőségét vizsgálták a tagállami alkotmányos berendezkedéssel.⁵ Az EUSZ 50. cikke létének következménye

¹ A tanulmány 2018 januárjában készült. 2019 novemberében, a kötet kiadói munkái során a szerző kisebb kiegészítéseket tett a szövegben.

² VÁRNAY–PAPP 2016, 198.

³ KENDE et al. 2014, 201.

⁴ BRUHÁCS 2009, 133.

⁵ Lásd: A német Szövetségi Alkotmánybíróság 1993. október 12-i Maastricht-döntése (BVerfG 89, 155, 190), a cseh Alkotmánybíróság (Ústavní soud) 2009. november 3-i döntése a lisszaboni szerződés alkotmányosságáról, ÚS 29/09, a magyar Alkotmánybíróság 143/2010. (VII.14.) AB határozata, a lengyel Alkotmánybíróság (Trybunał Konstytucyjny) 2010. november 24-i határozata, K 32/09.

jogi szempontból az is, hogy egyes tagállamok tagsága megszűnésének minden más módja és útja kizárt. Ez a brexit szempontjából azért jelentős, mert a kilépni kívánó tagállam nem hivatkozhat az EUSZ 50. cikkétől eltérő kilépési jogalapra (például felmondás vagy a körülmények alapvető megváltozása), sőt a tagállamok – az EUSZ módosítása hiányában – még egyező akaratral sem térhetnek el az EUSZ által biztosított eljárási rendtől.⁶

Sajnálattal kell azonban megállapítanunk, hogy amennyiben a lisszaboni szerződésnek volt olyan célkitűzése, hogy a kilépés lehetőségének nevesítésével a politikai jelzés mellett a jogbizonytalanságot is enyhítse, ez a törekvése nem járt sikerrel. Már az Alkotmányos Szerződés mintául szolgáló cikkének első elemzése is hangsúlyozták, hogy a szabályozás a kilépési szándék bejelentése és a kilépés közötti időszak intézményi-jogi viszonyait jórészt rendezetlenül hagyta.⁷ Ehhez hozzátehetjük, hogy a szabályozatlanság a kilépési szándék bejelentése előtti időszakra is kiterjed, a kilépés utáni időszak viszonyait a szerződések pedig eleve nem kívánták *a priori* rendezni.

A kilépés eljárása

Az EUSZ 50. cikke nem támaszt tartalmi követelményeket a kilépési eljárás megindításához, és az érintett tagállamnak még indokolási kötelezettsége sem áll fenn. Több szerző szerint ez ellentétes a kilépés *ultima ratio* jellegével, és a kilépési eljárás megindítása előtt a tagállamnak kísérletet kellene tennie a szerződések módosítására.⁸ A brexit sajátossága, hogy ez Nagy-Britannia esetében megtörtént, és a népszavazás a kialakult további brit koncessziók ellenére – vagy éppen azok miatt – foglalt állást a kilépés mellett. Az EUSZ 50. cikkének *ultima ratio* jellegéből következik az is, hogy részleges kilépés nem lehetséges. Egyes szerzők elfogadni látszanak olyan megoldást az EUSZ 50. cikke alapján, ami a szerződésekől származó bizonyos kötelezettségek alól mentesítené csak a kilépő tagállamot, cserében a döntéshozatali eljárásokban való korlátozott részvételért.⁹ Ez a javaslat azonban az EUSZ 50. cikkét teljesen kiforgatná valódi jelentéséből. Hasonló a helyzet a szerződések területi hatályának korlátozásával: ez nem kilépéssel, hanem a szerződések módosításával oldható meg a tagság fenntartása mellett. A szerződések módosításával elvileg megoldható, hogy Nagy-Britannia tagállam marad, de a szerződések hatálya Skóciára és Észak-Írországra korlátozódik – ez azonban aligha több gondolat kísérletnél.

A kilépési eljárás nyitómozzanata, hogy a tagállam saját alkotmányos követelményeivel összhangban a kilépésről határoz, és ezt a szándékát bejelenti az Európai Tanácsnak. Mivel az alkotmányos követelményeknek való megfelelés az EUSZ-ben nevesített kritérium, nincsen akadálya annak, hogy az Európai Tanács, illetve a kilépésről szóló megállapodás

⁶ Ettől eltérő álláspontot képvisel Blutman László (2013), aki szerint a „közös megegyezéssel való megszüntetés nyilvánvalóan lehetséges a nemzetközi jog általános szabályai alapján”, és ezt az álláspontot alkalmazza egyes tagállamok kilépésére is. Álláspontunk szerint a nemzetközi jog általános szabályai csak az Európai Unió, mint egész közös megegyezéssel történő megszüntetésére lehetnek alkalmazhatóak.

⁷ FRIEL 2004.

⁸ TERHECHTE 2008, 152.

⁹ DÖRR 2015. Ezzel ellentétes álláspont: *EP Directorate-General for Internal Policies, Policy Department C: United Kingdom's Renegotiation of Its Constitutional Relationship with the EU: Agenda, Politics and Risks*, PE 536.489 (2015).

jogszerűségéről állást foglaló EU Bíróság annak megvalósulását érdemben vizsgálja. Bár egyes szerzők némileg túlzó álláspontja szerint adott esetben a tagállamon az is számon kérhető, hogy ezek az alkotmányos követelmények megfelelnek-e az EUSZ 2. cikkében említett alapelveknek,¹⁰ annyi bizonyos, hogy a döntésnek az arra alkotmányosan feljogosított tagállami intézménytől kell származnia, és azt alkotmányos eljárás szerint kell meghoznia. Ez az álláspont teljesen védhető akkor, ha a kilépési döntés olyan körülmények között született, amelyre az EUSZ 2. cikkében említett értékek súlyos és tartós megsértése jellemző. Ilyen esetben – az uniós polgárok jogainak védelme érdekében – nem lenne szerencsés, ha az EUSZ 50. cikkében említett kétéves időszakot követően a szerződések a tagállamra nem lennének alkalmazhatóak – függetlenül attól, hogy az EUSZ 7. cikkében említett vagy ahhoz kapcsolódó eljárások valamelyikére sor került-e.

A brexit esetében ennek veszélye természetesen nem állt fenn. A kitétel ettől függetlenül nagyon is érdemi jelentőséget kapott, mert vitatottá vált, hogy a kilépésre vonatkozó döntésnek a parlamenttől vagy a kormánytól kell származnia. Az Egyesült Királyság Legfelsőbb Bírósága 2017. január 24-én kelt döntésével¹¹ úgy határozott, hogy csak a parlament által elfogadott törvény hatalmazhatja fel a kormányt az EUSZ 50. cikke szerinti nyilatkozat megtételére. A Legfelsőbb Bíróság érvelése szerint az 1972. évi European Communities Act (ECA) olyan dinamikus eljárási rendet alakított ki, amely révén az uniós jog az Egyesült Királyság jogrendszerének részévé válik, és elsőbbséget élvez az Egyesült Királyság jogrendszerének belső forrásaival szemben. Az ítélet lényegi különbséget lát aközött, hogy az Egyesült Királyság belső joga uniós jogalkotás révén változik meg az ECA mechanizmusának köszönhetően, vagy a belső jog az EU-ból történő kilépés miatt változik. Ez utóbbi alapvetően megváltoztatja az Egyesült Királyság alkotmányos berendezkedését, és az uniós jogot mint jogforrást leválasztja a belső jogról. Az Egyesült Királyság alkotmánya ilyen alapvető változtatást csak parlamenti jogalkotáson keresztül tesz lehetővé. A kilépés a brit állampolgárok egyes alapvető jogait is érinti, ami szintén parlamenti törvényhozást tesz szükségessé. Az ECA erre vonatkozóan nem adott kifejezett felhatalmazást a kormánynak, így annak hatásköre (prerogative powers) arra nem terjed ki. A 2016. évi népszavazást elrendelő törvény sem határozta meg a népszavazás jogkövetkezményeit, így az eredményhez kapcsolódóan változtatások a brit jogrendszerben csak egyféleképpen hajthatók végre: parlamenti jogalkotással.¹²

A legfelsőbb bíróság határozatában a devolúcióval kapcsolatos kérdéseket is vizsgált, és e körben a kormány álláspontját tette magáévá. Bár a devolúcióval kapcsolatos jogalkotás az uniós tagság viszonyaiból indul ki, és az uniós jog végrehajtása körében bizonyos hatásköröket a regionális intézményekhez telepít, ez nem jelenti azt, hogy a kilépéssel kapcsolatban ezek az intézmények bármilyen szerephez juthatnának, és a brit parlament erre vonatkozó döntését nem vétőzhatják meg.

¹⁰ HILLION 2015.

¹¹ R (on the application of Miller and another) (Respondents) v Secretary of State for Exiting the European Union (Appellant) [2017] UKSC 5. (2017).

¹² A parlament alsóháza (House of Commons) 2016. december 7-én határozatot fogadott el, amelyben arra hívta fel a kormányt, hogy az EUSZ 50. cikke szerinti nyilatkozatot 2017. március 31-ig tegye meg. Azonban ez a nyilatkozat még a Kormány jogi álláspontja szerint sem volt tekinthető felhatalmazó jogi aktusnak, csak politikai nyilatkozatnak.

Mintegy másfél hónapos jogalkotási procedúrát követően, az államfő 2017. március 16-án írta alá a kormányt az EUSZ 50. cikke szerinti nyilatkozat megtételére felhatalmazó törvényt.¹³ A törvény végleges verziója a Lordok Háza által elfogadott módosító javaslatokat elvetve nem helyezte parlamenti gyámság alá a kormányt a kilépésre, illetve az EU és az Egyesült Királyság jövőbeli kapcsolataira vonatkozó nemzetközi szerződések leterjedését és aláírását illetően – így ezekhez előzetes parlamenti hozzájárulás a törvény alapján nem volt szükséges. Ez természetesen nem érintette a parlament ratifikációval kapcsolatos jogosítványait.

Arra vonatkozóan az EUSZ nem tartalmaz időkorlátot, hogy az alkotmányos követelményekkel összhangban meghozott kilépési döntést mikor kell bejelenteni az Európai Tanácsnak. Annyi bizonyos, hogy a közlésnek kifejezettnek és célzatosnak kell lennie, vagyis formájában az Európai Tanácshoz címzett vagy az Európai Tanácson jegyzőkönyvbe vett nyilatkozatnak kell lennie, ami tartalmában az EUSZ 50. cikkében foglalt kilépési eljárás megindítására vonatkozik. A brexit esetében a népszavazás eredményéről történő tájékoztatás, illetve a népszavazás politikai következményeinek megvitatása nem tekinthető ilyennek. Az Európai Tanács meglehetősen rugalmas volt e tekintetben, és több hónapos függő jogi helyzetet is tolerált – már csak azért is, mert egyébként a közlés kikényszerítésére viszonylag kevés eszköz áll rendelkezésére. Elképzelhető azonban olyan helyzet, hogy a közlés halogatása már az EUSZ 4. cikk (3) bekezdésében foglalt lojális együttműködés követelményét sérti. Különösen ez lehet megállapítható akkor, ha a kilépni kívánó tagállam előrehaladott tárgyalásokat folytat harmadik országokkal a kilépés utáni gazdasági és kereskedelmi kapcsolatokról, és a közlést az Európai Tanácshoz csak ezek eredményének ismeretében teszi meg, vagy dönt a közlés mellőzéséről. Ennek fényében nem éreztelen, hogy az Egyesült Királyság már az EUSZ 50. cikke szerinti közlést megelőzően szabadkereskedelmi megállapodások megkötését kezdeményezte Kínával és Indiával. Az bizonyos, hogy ilyen megállapodások megkötésére az Egyesült Királyságnak uniós tagállamként nincsen jogosultsága. Viszont azt is nehéz belátni, hogyan tárgyalhat az Egyesült Királyság ilyen megállapodásokról, mielőtt az EUSZ 50. cikke alapján az Európai Tanáccsal közölte volna kilépési szándékát. Önmagában az a tény, hogy sem a kilépési, sem a szabadkereskedelmi tárgyalások nem zárhatók le két év alatt, nem lehet elégséges indok, hiszen az EUSZ 50. cikk (3) bekezdése értelmében ez az időszak meghosszabbítható. A meghosszabbításhoz az Európai Tanács egyhangú döntése szükséges a kilépő tagállammal egyetértésben, azonban – tekintettel egy nem tárgyalásos (*non-negotiated*) kilépés óriási jogi, gazdasági és társadalmi kockázataira – jóhiszemű tárgyalások esetén aligha lehet kétséges a hosszabbítás támogatása.

A türelemjáték viszont jogi szempontból az egyetlen racionális választás akkor, ha a felek nem kívánják kizárni a bennmaradás lehetőségét. Kérdéses: vajon az EUSZ 50. cikke „egyirányú utca”-e abból a szempontból, hogy felhívása esetén az eljárás szükségszerűen a kilépéshez vezet: csak a kilépés időpontja kétséges (ez lehet a kilépésről szóló megállapodás hatálybalépésének időpontja, a bejelentéstől számított két év, vagy az Európai Tanács és az érintett tagállam által meghosszabbított határidő), de a kilépés ténye nem.¹⁴ Az EUSZ

¹³ *European Union (Notification of Withdrawal) Act 2017* (2017).

¹⁴ A kilépés viszont nem „egyirányú út” abból a szempontból, hogy a kilépett tagállam kérheti újbóli felvételét az EU-ba. A felvételre az EUSZ 49. cikkében meghatározott rendes csatlakozási eljárást kell követni, vagyis a kilépett tagállam számára nincsen visszafelé vezető „királyi út”.

50. cikke kifejezetten csak a határidő meghosszabbítását teszi lehetővé, a kilépési eljárás megszüntetését vagy a kilépési nyilatkozat visszavonását nem.¹⁵ Az ASZ azonos szövegű rendelkezései mögött meghúzódó megfontolás az volt, hogy a kilépési tárgyalások elhúzásával a maradó tagállamok ne lehetetleníthessék el a kilépést. Az „egyirányú utca” azonban a brexit esetén újabb értelmet nyer: ha az EUSZ 50. cikkének felhívása szükségszerűen kilépéshez vezet, akkor a kilépési döntés közlése nem használható zsarolási eszközként újabb szerződésmódosítások vagy *opt-outok* kikényszerítésére. Jogtechnikailag megoldható lenne időközönként automatikusan megújuló vagy eleve határozatlan időre szóló meghosszabbítás az EUSZ 50. cikk (3) bekezdése alapján, ami hatásában a kilépési tárgyalások berekesztésével egyenértékű, ez azonban aligha összeegyeztethető a szerződés szellemével. A fent említett jogpolitikai okokból a kilépési nyilatkozat egyoldalú visszavonásának megengedhetősége ellen igen komoly érvek szóltak. Ugyanakkor jogdogmatikai szempontból nehéz érvelni amellett, hogy az Európai Tanács és a kilépő tagállam egyhangú döntésével a kilépési folyamatot ne állíthassa le.¹⁶ Azonban látnunk kell, hogy egy ilyen megoldás a kis tagállamok esetében semmilyen változást nem hozna a kilépés politikai dinamikájában, ellenben a meghatározó nagy tagállamok – mint az Egyesült Királyság – zsarolási potenciálját jelentősen növelné. A kérdést az EU Bírósága döntötte el 2018. december 10-én kihirdetett ítéletében, amely értelmében az Egyesült Királyság saját alkotmányos követelményeivel összhangban az EUSZ 50. cikke értelmében tett kilépési nyilatkozatát egyoldalúan is visszavonhatja, és ebben az esetben az Egyesült Királyság változatlan feltételek mellett az Európai Unió tagja marad. Az EU Bírósága döntését a tagállami szuverenitás védelmének jogi köntösébe öltöztette: az EUSZ 50. cikke által biztosított kilépési lehetőség a tagállami szuverenitás gyakorlásából fakadó döntés, és – az EUSZ 50. cikkének kifejezett ellentétes rendelkezésének hiányában – a szuverenitásból fakadó jogosítvány ennek egyoldalú visszavonása is. Az ezzel ellentétes jogértelmezés a tagállam szuverén jogát korlátozná, és ahhoz vezetne, hogy egy tagállam szándéka ellenére lenne kénytelen elhagyni az EU-t.¹⁷ Az EUSZ 50. cikke által megkívánt közlés Theresa May miniszterelnök által 2017. március 28-án aláírt és másnap az Egyesült Királyság EU melletti állandó képviselője által az Európai Tanács elnökének átadott levél formájában történt meg. A levél egyik jogi érdekessége, hogy az az Európai Atomenergia-közösségből (EURATOM) való kilépés szándékát is megfogalmazza. Az EU és az EURATOM elkülönült jogi személyiséggel rendelkező nemzetközi szervezetek, amelyek azonban céljaikat, intézményeiket és jogrendszerüket tekintve ezer szállal kötődnek egymáshoz. Praktikusan nehezen lenne elképzelhető, hogy egy állam

¹⁵ Az Egyesült Királyság Legfelsőbb Bíróságának hivatkozott ítélete is implicit módon ezt az értelmezést támasztja alá, amikor az uniós jog leválasztását a brit jogról az EUSZ 50. cikk szerinti nyilatkozat megtétele „szükségszerű” következményének tekinti (par. 81). Valójában ez a kilépéssel és nem a nyilatkozat megtételével következik be, vagyis a nyilatkozat csak akkor vezet ide szükségszerűen, ha abból szükségszerűen következik a kilépés is. Ennek megítélésére azonban az EUSZ 50. cikkének értelmezésével csak az EU Bírósága lenne jogosult, a legfelsőbb bíróság azonban nem érezte szükségét annak, hogy e kérdésben előzetes döntéshozatali eljárást kezdeményezzen. A „szükségszerű” következmény másik lehetséges olvasata, hogy a kilépésről szóló nemzetközi szerződés szükségszerűen felülírná az ECA-t – annak formális módosítása nélkül is. Ez pedig olyan jogalkotási tevékenység, amire a kormánynak nincsen alkotmányos felhatalmázása.

¹⁶ Ilyen lehetőség mellett érvel: LAZOWSKI 2012.

¹⁷ C-621/18. sz. ügy, Wightman and Others v Secretary of State for Exiting the European Union; ECLI:EU:C:2018:999. Az ítélet az „egyre szorosabb egység” elvére is hivatkozik, és – talán nem véletlenül – kihirdetését a kilépési megállapodás ratifikálását célzó parlamenti szavazás napjára időzítették.

ügy vegyen részt az EURATOM munkájában, hogy nem tagja az EU-nak, ugyanakkor fordított intézményi megoldás nem ütközne különösebb jogi nehézségekbe. Az EURATOM Szerződés 106a. cikke kifejezetten lehetővé teszi és szabályozza a kilépést azzal, hogy erre az EUSZ 50. cikkét rendeli alkalmazni. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy a 2016. június 23-i népszavazás kérdése kizárólag az EU-tagságra vonatkozott, az EURATOM-ról a kérdésben nem történt említés. A kilépési szándék közlésére felhatalmazó 2017. évi törvény szintén csak az EU-ból történő kilépésre utal. A kilépési szándékot közlő miniszterelnöki levél volt tehát az első hivatalos dokumentum, ahol ez a kérdés egyáltalán szóba került.

A kilépési megállapodás

Az EUSZ 50. cikkében szabályozott eljárás filozófiája az, hogy a kilépés – ellentétben a csatlakozással – nem tagállamok közötti, hanem az Európai Unió és a kilépő tagállam közötti ügy. Ezért nem szükséges a kilépési megállapodás ratifikációja a tagállamok alkotmányos rendelkezései szerint. Ugyanebből a filozófiából következik azonban, hogy a kilépési megállapodás nem tekinthető az elsődleges uniós jog részének, így az Európai Unió Bírósága előtt megsemmisítési eljárás tárgya lehet. Gyakorlatilag nehezen feloldható jogi problémát jelentene, ha a letárgyalt és elfogadott kilépési megállapodást vagy annak egy részét az EU Bíróság megsemmisítené, mert döntésének jogkövetkezményeit egy már nem EU-tag állammal szemben kellene érvényesíteni. Ennek kockázata enyhíthető azzal, ha az elfogadott megállapodás az EU Bíróság jogszerűséggel kapcsolatos támogató véleményének feltételével lépne hatályba, de nem egységesek az álláspontok a tekintetben, hogy ilyen vélemény az EU Bíróságtól kérhető-e.¹⁸ A kilépési megállapodás egységes értelmezésének biztosítása sem könnyű feladat. A tagállamok és uniós intézmények e célból elvileg kezdeményezhetik az Európai Unió Bíróságának jogértelmezését, azonban a kilépett tagállam számára ilyen lehetőség csak akkor áll nyitva, ha a kilépési megállapodás ezt kifejezetten lehetővé teszi.¹⁹ Hasonló megállapítás tehető az EU Bíróság jogértelmezésének kötelező erejéről.

Az EUSZ a kilépési megállapodás letárgyalását és elfogadását a lehető legkevesebb eljárási akadállyal kívánja terhelni. A döntéshozatalhoz elegendő minősített – igaz, az Európai Unió működéséről szóló szerződés (EUMSZ) 238. cikk (3) bekezdés b) pontja szerinti emelt küszöbű – többség a Tanácsban és egyszerű többség az Európai Parlamentben. Az Európai Bizottság (a továbbiakban: Bizottság) szerepe meglepően csekély, az EUMSZ 218. cikk (3) bekezdése alapján pusztán ajánlásokat nyújt be a Tanácsnak, és a Tanács határoz a tárgyalások megkezdéséről, illetve jelöli ki az unió főtárgyalóját. A Bizottság és a Tanács közötti hatásköri villongások már jól láthatóan megkezdődtek: a Tanács főtárgyalóként Didier Seeuws-t jelölte ki, míg a Bizottság is létrehozta saját munkacsoportját a kilépés kezelésére, amit Michel Barnier vezet. Várható volt, hogy a Tanács és a Bizottság között kialakul egyfajta munkamegosztás, amelynek keretében a Tanács a politikai, a Bizottság pedig a tisztán technikai jellegű kérdésekben játszik vezető szerepet. Ezt a *modus vivendit* megkérdőjelezte a Bizottság személyi döntése, amellyel nehézsúlyú és politikai szempontból nem semleges

¹⁸ Nemleges álláspontot képvisel: RIEDER 2013, 157. A Bíróság nemzetközi megállapodásokkal kapcsolatos véleményéről az EUMSZ 218. cikk (11) bekezdése rendelkezik, azonban az EUSZ 50. cikke csak az EUMSZ 218. cikk (3) bekezdésére utal vissza, a (11) bekezdésre nem.

¹⁹ LAZOWSKI 2012, 528–529.

szereplőt helyezett kulcspozícióba. A tárgyalások meghatározó és a nyilvánosság előtt legtöbb szereplő figurája mindaddig kétség kívül Michel Barnier volt.

A 2017 júniusában megkezdett kilépési tárgyalások első szakaszában alapvetően három területen igyekeztek konszenzusra jutni a felek: az uniós polgárok jogvédelme az Egyesült Királyságban és a brit állampolgárok védelme az EU-ban, Észak-Írország speciális helyzetének rendezése, illetve a felek közötti pénzügyi elszámolás. Az EU következetes álláspontja az volt, hogy sem az átmeneti intézkedésekről, sem a kilépés utáni kapcsolatokról nem kezdhetők meg a tárgyalások, amíg e területeken „elégleges előrelépés” nem tapasztalható.

Az Európai Tanács 2017 áprilisában az alábbi alapelveket határozta meg, amelyek irányadóak az Egyesült Királysággal kötendő valamennyi megállapodásra, illetve az átmeneti időszakra:

- valamennyi megállapodásnak a jogok és kötelezettségek egyensúlyán kell alapulnia, és egyenlő bánásmódot kell biztosítania;
- az egységes piac integritása kizárja, hogy abban egy állam szektorális alapon vegyen részt;
- egy állam, amely nem tagja az EU-nak és nem terhelik a tagállamokra irányadó kötelezettségek, nem élvezheti ugyanazokat az előnyöket és jogokat, mint egy tagállam;
- az egységes piac négy szabadsága oszthatatlan;
- az EU megőrzi önállóságát döntéshozatali rendje és az EU Bíróságának hatáskörei tekintetében.

A tárgyalások eredményét az Európai Unió és az Egyesült Királyság tárgyalóinak 2017. december 8-án közzétett közös jelentése (Joint Report) foglalta össze.²⁰ Eszerint az állampolgárok védelme körében megállapodás született arról, hogy a meghatározó alapelv az állampolgárok kölcsönös és reciprocitáson alapuló hatékony védelme, amely elismeri a meghatározott időpont (a kilépés időpontja) előtt gyakorolt szabad mozgáshoz fűződő jogosítványok joghatásainak fennmaradását. A kilépés időpontjában egymás területén jogszerűen tartózkodó személyek és hozzátartozóik esetében tilos az állampolgárságon alapuló megkülönböztetés, és bizonyos esetekben a további családgyejesítés is megengedett. Az egységes jogértelmezés érdekében a tagság alatt keletkezett jogok megítélése során az Egyesült Királyság bíróságai továbbra is tekintetbe veszik az EU Bíróságának joggyakorlatát, és meghatározott ideig jogértelmezési kérdéseikkel továbbra is fordulhatnak ahhoz. A folyó eljárásokban a Bizottság és az Egyesült Királyság kormánya beavatkozóként továbbra is felléphet.

Észak-Írország és az Ír Köztársaság kapcsolatát illetően viszonylag koherens megállapodás született az állampolgársági opció fenntartásáról, illetve a folyamatban lévő uniós regionális fejlesztési projektek folytatásáról. A „kemény” vagy „puha” határok kérdésében

²⁰ *Joint Report from the negotiators of the European Union and the United Kingdom Government on progress during phase 1 of negotiations under Article 50 TEU on the United Kingdom's orderly withdrawal from the European Union* (2017).

azonban a közös nyilatkozat jobbára csak az Egyesült Királyság igen homályos politikai szándékait említi meg – bármilyen kézzelfogható, reális megoldási javaslat nélkül.²¹

A pénzügyi elszámolás tekintetében az alapkérdés az volt, hogy a kilépő tagállam kötelezhető-e a kilépést követően is anyagi hozzájárulásra az EU költségvetéséhez, illetve kötelezhető-e azon veszteségek megtérítésére, amelyeket kilépésével az EU-nak és tagállamainak okoz. Az elvi megállapodás értelmében az Egyesült Királyság a 2019. és 2020. évi uniós költségvetések végrehajtásában úgy vesz részt, mintha tagállam lenne, és a 2020. december 31-én fennálló költségvetési és egyéb kötelezettségvállalások finanszírozásából arányos részt vállal.

Mindezek alapján az Európai Tanács 2017. december 15-én úgy foglalt állást, hogy megkezdhető a kilépési tárgyalások második szakasza. A Bizottság december 20-án nyilvánosságra hozott tárgyalási pozíciója – a brit kívánságnál valamivel rövidebb – legfeljebb 2020. december 31-ig tartó átmeneti időszakra tett javaslatot. Ez alatt az idő alatt az *acquis* és annak minden módosítása – kivéve az ebben az időszakban az EU és tagállamai által kötött nemzetközi szerződéseket²² – az Egyesült Királyságban hatályos jogot képez. Ennek alkalmazásával kapcsolatban az uniós intézmények ellenőrzési jogosítványai – ideértve az EU Bíróságát is – változatlanul fennmaradnak, annak ellenére, hogy azok munkájában az Egyesült Királyság nem vesz részt, illetve azokba tagokat nem jelölhet. Az átmeneti időszak célja, hogy hidat képezzen a jelenlegi állapotok, illetve az EU és az Egyesült Királyság kilépést követő kapcsolatrendszere között. Ennek megfelelően a második fázisban már e kapcsolatrendszerről is elvi megállapodás születhet.

A Bizottság 2018. február 28-án hozta nyilvánosságra a kilépési megállapodásra vonatkozó tervezetét, amely 168 cikkből, két jegyzőkönyvből és több függelékből álló komplex jogi instrumentum.²³ A tervezet nem egyszerűen jogi nyelvezetre fordítja le a közös jelentés politikai megállapodásait, hanem javaslatokat is megfogalmaz a közös jelentésben említett, de nem rendezett kérdésekben, illetve utólagosan beilleszti a Tanács 2018. január 29-én elfogadott kiegészítő tárgyalási álláspontját.²⁴

A tervezet számos rendelkezése azonnal éles politikai viták tárgyává vált. E helyütt két olyan szakaszára hívjuk fel a figyelmet, amely – bár nem került az érdeklődés középpontjába – alapvető jelentőségű lehet az EU és Nagy-Britannia jövőbeli kapcsolatainak alakulása

²¹ Mivel Nagy-Britannia részéről ezt követően sem érkezett érdemi javaslat az Ír-szigetet kettéválasztó határvonal problémájának kezelésére, a Bizottság a kilépési megállapodás szövegére tett javaslatában (lásd alább) „közös szabályozási térség” (common regulatory area) létrehozását irányozza elő az EU és Észak-Írország között. Észak-Írország a vámunió része maradna, Észak-Írországot az Egyesült Királyság többi részétől uniós vámhatár választaná el. Ez a megoldás tenné lehetővé a személyek szabad mozgásának fenntartását Észak-Írország és az Ír Köztársaság között. Theresa May már a javaslat nyilvánosságra hozatalának napján egyértelműen elutasította ezt a megoldást, de továbbra sem tett alternatív javaslatot. A Bizottság álláspontja szerint a javaslat csak „legvégső megoldás” arra az esetre, ha a felek egyéb megállapodásra nem jutnak.

²² Ez a kivétel a Bizottság 2018. február 28-án közzétett kilépési megállapodásra vonatkozó tervezetéből már nem olvasható ki; itt az *acquis* az átmeneti időszak utolsó napján hatályos joganyagot jelenti, ideértve az érintett időszak alatt az EU és tagállamai (értelemszerűen Nagy-Britannia nem tartozik ebbe a körbe) által kötött nemzetközi szerződéseket is.

²³ Lásd: www.ec.europa.eu/commission/publications/draft-withdrawal-agreement-withdrawal-united-kingdom-great-britain-and-northern-ireland-european-union-and-european-atomic-energy-community_en (A letöltés dátuma: 2019. 04. 03.)

²⁴ A kiegészítő tárgyalási álláspont elérhető: www.consilium.europa.eu/media/32504/xt21004-ad01re02en18.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 03.)

szempontjából. Az átmeneti rendelkezések körében a 124. cikk 3. pontja értelmében a lojális együttműködés elvére tekintettel az Egyesült Királyság az átmeneti időszakban tartózkodik minden olyan lépéstől és kezdeményezéstől, amely ellentétes lehet az EU érdekeivel, különös tekintettel minden olyan nemzetközi szervezetre, ügynökségre, értekezletre vagy fórumra, amelynek saját jogon tagja. A 124. cikk 1., 2. és 4. pontjai pedig olyan rendszert vázolnak fel, amelyben az Egyesült Királyság továbbra is kötve van az EU, illetve tagállami által kötött nemzetközi szerződésekhez, ugyanakkor nem vehet részt az EU részéről az ezen egyezmények által létrehozott testületek munkájában, és az EU kizárólagos hatáskörébe tartozó kérdésekben nem válhat nemzetközi szerződések kötelezettjévé – kivéve, ha erre az EU felhatalmazza.²⁵

Ebben a struktúrában, ami a 19. század második felének hírhedt egyenlőtlen nemzetközi szerződéseit idézi, az Egyesült Királyság egyértelműen alárendelt helyzetbe, az EU szatellit államának pozíciójába kerül. Ez a pozíció aligha alkalmas arra, hogy Nagy-Britannia megkezdje önálló politikai-gazdasági pozícióinak kiépítését, ami alapján legalább elméleti esélye lenne számára is elfogadható megállapodás megkötésére az EU-val fenntartandó jövőbeli kapcsolatait illetően. Ennek fényében az átmeneti időszak időtartamát illetően az Egyesült Királyságnak valójában nincsen jó opciója: rövid, határozott ideig tartó átmeneti időszak végéig aligha lenne képes számára jó megállapodást kötni, elhúzódó, esetleg nyílt végű átmeneti időszak pedig az egyoldalú függőséget tartósítaná. A kilépési megállapodás tárgyalásai 2018. november 14-én a szöveg megállapításával véget értek. Az EU 27 tagállama 2018. november 25-én a megállapodást megerősítette, az Egyesült Királyság részéről azonban a megállapodás ratifikációja nem várt politikai nehézségekbe ütközött. Ezek a nehézségek a kilépés határidejének többszöri módosítását (az aktuális határidő: 2020. január 31.), Theresa May kormányának bukását, Boris Johnson miniszterelnöki kinevezését, a Parlament felfüggesztésével kapcsolatos alkotmányos feszültségeket és előrehozott választás kiírását eredményezték – csak a legfontosabb eseményeket említve.

Az Európai Unió és az Egyesült Királyság által elfogadott kilépési megállapodás azonban még jelen tanulmány megírásának időpontjában (2019 novemberében) sincsen. A 2018-as kilépési megállapodás szövegén a felek 2019 októberében változtatásokat eszközöltek, amelyeket az Európai Tanács jóváhagyott, de a brit Parlamentben többszöri próbálkozásra sem alakult ki támogató többség.

A kilépés joghatásai

A kilépés joghatásairól az EUSZ 50. cikke lakonikusan csak annyit állapít meg, hogy „a szerződések az érintett államra nem alkalmazhatók”, de ennek tényleges tartalma igen

²⁵ Az angol szöveg szerint „shall not become bound by international agreements”, ami alapján ilyen egyezmények letárgyalása és megkötése valószínűleg megengedett, de hatálybaléptetésük nem.

bizonytalan. A polgárok szintjét illetően a többségi álláspont az, hogy a kilépő állam állampolgárai megszűnnek uniós polgárnak lenni, bár ezzel ellentétes nézet is ismert.²⁶

A kilépő tagállam szintjén annyi bizonyos, hogy a kilépő állam és az EU közötti jogi kapcsolatok jelentős részben fennmaradhatnak, és a kilépő államnak a szempontjából hatályát veszített uniós jogalkotás egy részét belső jogalkotással kell pótolnia, amely során természetesen nem függetlenítheti magát az uniós szabályozás tartalmától.²⁷ Ezt a koncepciót a kilépési szándékot közlő miniszterelnöki levél már tartalmazta annak megfogalmazásával, hogy az ECA-t módosító törvény a kilépés napjától kezdődő hatállyal az uniós jogot belső joggá fogja alakítani, ahol „az praktikus és helyénvaló”.

A jogbiztonság, a jogfolytonosság és az üzleti szereplők megnyugtatása érdekében az ezirányú kodifikáció előkészítése már 2017. március 30-án megkezdődött egy white paper nyilvánosságra hozatalával. A jogalkotás még 2018. június 16-án ért véget a European Union (Withdrawal) Act 2018 elfogadásával²⁸ és számos elvi, illetve jogtechnikai kérdést hozott felszínre. Az egyik leginkább megosztó elvi kérdés az EU Alapjogi Chartájának jogi státusza az Egyesült Királyságban a kilépést követően. A törvény az Alapjogi Chartát nem tette a belső jog részévé, de az ezzel szembenő parlamenti módosító javaslat csak 310–301-es szavazati aránnyal maradt kisebbségben. A Kormány – érezve a vita jelentőségét – 2017. december 5-én elemzést tett közzé arról, hogy a Charta egyes cikkei a belső jog mely rendelkezéseiben fognak továbbélni a kilépés után.

Jogtechnikai szempontból a legjelentősebb problémát az jelenti, hogy az uniós joganyag jelentős része nem transzformálható mechanikusan belső joggá, mert uniós intézményekre utal vissza: számukra ad végrehajtási jogosítványokat, illetve irányukba ír elő kötelezettségeket. E joganyag egyedi parlamenti revíziója nem megoldható, ezért olyan áthidaló megoldásokat kell találni, amelyek gyorsak, praktikusak, de biztosítják a megfelelő parlamenti kontrollt. A törvény a kilépést követő két évig biztosítaná a kormány tagjai számára azt a lehetőséget, hogy a belső joggá tett uniós joganyag „fogyatékoságait” (például uniós intézményekre vagy az alapszerződésekre tett utalások) orvosolják. A módosítások nem eredményezhetnek adóteher-előírást vagy -növelést, visszamenőleges jogalkotást, illetve nem minősíthetnek valamely magatartást bűncselekménnyé. A kilépést megelőző időszakban a kormány még ennél is szélesebb jogkört kapna bármilyen jogalkotásra (ideértve parlamenti törvények módosítását is – kivéve az 1998. évi Human Rights Act-et), ha úgy ítéli meg, hogy ilyen szabály megléte a kilépés napján vagy azt megelőzően szükséges. E rendelkezések érthető ellenállást váltottak ki az ellenzék részéről. E rendelkezések alkalmazását az Európai

²⁶ RIEDER 2013, 168–172. A Bizottság által a kilépési megállapodás szövegére tett javaslat a definíciók között úgy határozza meg az uniós polgár fogalmát, hogy az az EU valamely tagállamának állampolgárát jelenti, Nagy-Britannia pedig a tagállamok megelőző definíciójának felsorolásában nem szerepel. Mint azonban fentebb láttuk, a kilépési megállapodás nem része az elsődleges uniós jognak, így elképzelhető, hogy a kérdésben az Európai Unió Bíróságának kell majd kimondania a végső szót. 2018 januárjában öt brit állampolgár holland bíróság előtt indított eljárásban előzetes döntéshozatali eljárás kezdeményezését indítványozta abban a kérdésben, hogy Nagy-Britannia kilépése az EU-ból miként érinti uniós polgárságukat és ahhoz kapcsolódó jogait. Forrás: www.standard.co.uk/news/world/british-expats-living-in-netherlands-launch-court-bid-to-keep-eu-citizenship-rights-after-brex-it-a3742356.html (A letöltés dátuma: 2019. 04. 03.)

²⁷ NICOLAIDES 2013.

²⁸ A törvényjavaslatot (European Union [Withdrawal] Bill) a kormány 2017. július 13-án nyújtotta be. A második olvasat (tulajdonképpen az első érdemi vita) 2017. szeptember 12-én zárult igen szűk többséggel (326 szavazat 290 ellenében). A soron következő, bizottsági szakasz 2017. december 20-án zárult le.

Uniónak is szoros figyelemmel kell követnie, mert a törvényjavaslat indokolása egyik lehetséges alkalmazási területként éppen „az uniós polgárok számára a belső jogrendszer által biztosított jogok módosítását, korlátozását vagy megszüntetését” jelöli meg, amennyiben erre vonatkozóan nem születik megállapodás a kilépési tárgyalások során.

A törvényjavaslat értelmében az EU Bíróságának kilépés előtt hozott ítéletei továbbra is kötnék az Egyesült Királyság bíróságait, de azoktól a legfelsőbb bíróság, illetve a skót High Court of Justiciary eltérhet olyan standardok alkalmazásával, amelyek a saját korábbi döntéseitől való eltérés mérlegelése során irányadóak.

A kilépő tagállam részvétele az EU munkájában

Első ránézésre nyilvánvaló és egyértelmű szabályt tartalmaz az EUSZ 50. cikk (4) bekezdése, aminek értelmében a kilépő tagállam az Európai Tanács és a Tanács kilépéssel kapcsolatos tanácskozásain és határozatainak meghozatalában nem vesz részt. Ebből *a contrario* viszont az következik, hogy minden egyéb döntéshozatali eljárásban a kilépő tagállam egészen a kilépés pillanatáig megőrzi jogosítványait. Ez két szempontból is problematikus megoldás: egyrészt nem indokolt, hogy az EU jövőjét akár évtizedekre meghatározó stratégiai döntésekben olyan tagállam vegyen részt, amelyik néhány év vagy hónap múlva már nem tagja az Uniónak, másrészt ezekben a döntésekben való részvétel megint csak a kilépő tagállam zsarolási potenciálját növeli a maradékkal szemben. Ennek a dilemmának bizonyos elemei már a brexit kapcsán is jelentkeznek, ugyanis az Egyesült Királyság bejelentette, hogy a Tanács 2017 második felében rá eső soros elnökségi feladatait nem kívánja ellátni. A döntés mögött brit oldalról valószínűleg az a megfontolás húzódik meg, hogy a kilépési megállapodás, illetve az új kereskedelmi és egyéb egyezmények letárgyalása a brexitminisztérium mellett a *Foreign and Commonwealth Office* minden erőforrását is igénybe veszi, és emellett nem lesz képes az elnökségi feladatok megfelelő ellátására. Az EU szempontjából azonban a döntés másik olvasata fontosabb: ne egy kilépő tagállam koordinálja hat hónapon keresztül az EU meghatározó intézményének munkáját.²⁹

Az Európai Parlamenttel kapcsolatban az EUSZ hasonló rendelkezést nem tartalmaz, így az Egyesült Királyságban megválasztott európai parlamenti képviselők a kilépés időpontjáig valamennyi parlamenti döntés meghozatalában – így a kilépési megállapodás jóváhagyásában is – részt vehetnek. Az Egyesült Királyság részt vett az 2019 májusi európai parlamenti választások lebonyolításában, az Egyesült Királyságban választott EP-képviselők a tanulmány kiigazításának időpontjában (2019 november) is tagjai az EP-nek.

Az EUSZ a Bizottság biztosaira vonatkozóan sem tartalmaz külön rendelkezést. A brit biztos, Jonathan Hill lemondása után kialakult helyzetben valamennyi érintett számára magától értetődő volt, hogy az Egyesült Királyság jogosult újabb biztos jelölésére a Juncker

²⁹ Az EU akceptálta a brit felvetést és a 2007/5/EK tanácsi határozatot úgy módosította, hogy az Egyesült Királyság mellőzésével az utána következő tagállamok soros elnöksége egy félévvel előbbre kerül. A soros elnökség változásáról hivatalosan a Tanács 2016. július 26-án kelt 2016/1316/EU határozata rendelkezett (HL L 208/42, 2016.8.2.). A határozat úgy fogalmaz, hogy az Egyesült Királyság kilépésre vonatkozó szándékát figyelembe kell venni függetlenül attól, hogy az EUSZ 50. cikke szerinti kilépési nyilatkozatot a tagállam akkor még nem tette meg. További forгатókönyvként felmerült még Málta elnökségének meghosszabbítása, illetve beugró tagállamok elnöksége. Beugró tagállamként ajánlkozott többek között Belgium és Magyarország is.

Bizottságba, amit meg is tett. Az Egyesült Királyság azonban nem jelölt biztost a von der Leyen Bizottságba, és ezt az álláspontját a vele szembeni kötelezettségszegési eljárás megindítását követően sem vizsgálta felül. A von der Leyen Bizottság tehát úgy alakul meg, hogy abban nem érvényesül az egy tagállam – egy biztos elv, ami önmagában is számos jogkérdést vet fel.

A brit állampolgár uniós tisztviselők kilépés utáni helyzete sem egyértelműen rendezett. A tagállami állampolgárság a kinevezés feltétele, azonban a tagállami állampolgárság megszűnése nem eredményezi automatikusan a jogviszony megszűnését: a tisztviselő az EU Személyzeti Szabályzata 49. cikke értelmében ilyenkor lemondásra kötelezhető. E tekintetben a Bizottság kilépési megállapodásra vonatkozó javaslata sem tartalmaz további részleteket – valószínűleg abból kiindulva, hogy a kilépést követően ez már az uniós tagállamok és intézmények belügye.

A Nagy-Britanniában működő uniós intézmények relokációja folyamatban van. Ennek eljárási rendjét az Európai Tanács 2017. június 22-i ülésének margóján fogadta el, a döntést ennek megfelelően a Tanács hozta meg 2017. november 20-án. Az Európai Gyógyszerügynökség új székhelye Amszterdam lesz, az Európai Bankhatóság pedig Párizsba költözik. A Galileo Security Monitoring Centre (GSMC) tartalék infrastruktúrája, amelynek jelenleg Swanwick ad otthont, a Bizottság 2018. január 24-i döntése értelmében Spanyolországba települ át.³⁰

Az Egyesült Királyság és az EU jövőbeli kapcsolatai

A kilépés részletes szabályait és az érintett tagállam, illetve az unió jövőbeli kapcsolatait nagy valószínűséggel nem lehet egyetlen megállapodásban rögzíteni, annak ellenére, hogy a kapcsolódó tárgyalások elvileg párhuzamosan is folyhatnak. Ennek jogi akadálya, hogy az EUSZ 50. cikkében szabályozott egyszerűsített döntéshozatali folyamat kizárólag „az illető állam kilépésének részletes szabályaira” vonatkozik, a kilépés utáni kapcsolatokra nem. A kilépés utáni kapcsolatokat szabályozó megállapodások megkötésére az egyes tartalmi elemeknek megfelelően a nemzetközi megállapodások megkötésére vonatkozó uniós jogi rendelkezéseket kell alkalmazni – ezek jelentős részét pedig a tagállamoknak alkotmányos berendezkedésüknek megfelelően ratifikálniuk kell majd. A kilépéshez kapcsolódó további jogalkotási feladat a szerződések hozzáigazítása a kilépés utáni helyzethez, ez azonban jogtechnikai szempontból nem problematikus, a kilépő tagállam részvétele nélkül lefolytatott felülvizsgálati eljárás.

Az Egyesült Királyság és az EU jövőbeli kapcsolataira vonatkozó forgatókönyvek igen sokfélék. A felmerülő kérdések még elsősorban nem jogi, hanem politikai jellegűek, és csak a stratégiai döntések meghozatalát követően lehet azok implikációjáról értelmes jogi diskurzust folytatni.³¹

³⁰ A GSMC a Galileo műholdas navigációs rendszer működtetésében játszik szerepet. Elsődleges földi infrastruktúrája Franciaországban található.

³¹ A brexit utáni politikai orientációs lehetőségekről Nagy-Britannia perspektívájából lásd: EGEDY 2016.

Irodalomjegyzék

- Az Európai Tanács 2018. 01. 29-i XT 21004/18 irányelve Elérhető: www.consilium.europa.eu/media/32504/xt21004-ad01re02en18.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 04.)
- BLUTMAN L. (2013): *Az Európai Unió joga a gyakorlatban*. Budapest, HVG-ORAC.
- BRUHÁCS J. (2009): *Nemzetközi jog I. – Általános rész*. Pécs, Dialóg Campus.
- DÖRR, O. (2015): Art. 50 EUV, para. 30. In GRABITZ, E. – HILF, M. – NETTESHEIM, M. Hrsg.: *Das Recht der Europäischen Union*. Nettesheim, C. H. Beck.
- EGEDY G. (2016): Brexit – Az „angloszféra” perspektívája. *Kommentár*, 2016/6. 10.
- EP Directorate-General for Internal Policies, Policy Department C: United Kingdom’s Renegotiation of Its Constitutional Relationship with the EU: Agenda, Politics and Risks, PE 536.489 (2015). Elérhető: www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/536489/IPOL_STU%282015%29536489_EN.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 04.)
- European Commission Draft Withdrawal Agreement on the withdrawal of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland from the European Union and the European Atomic Energy Community* (2018). Elérhető: https://ec.europa.eu/commission/publications/draft-withdrawal-agreement-withdrawal-united-kingdom-great-britain-and-northern-ireland-european-union-and-european-atomic-energy-community_en (A letöltés dátuma: 2019. 04. 04.)
- European Union (Notification of Withdrawal) Act 2017*. (2017). Elérhető: <https://services.parliament.uk/bills/2016-17/europeanunionnotificationofwithdrawal/documents.html> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 04.)
- FRIEL, R. J. (2004): Providing a Constitutional Framework for Withdrawal from the EU: Article 59 of the Draft European Constitution. *The International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 53. No. 2. 407–428.
- HILLION, C. (2015): Accession and withdrawal in the Law of the European Union. In CHALMERS, D. – ARNULL, A. eds.: *The Oxford Handbook of European Union Law*. Oxford, OUP.
- Joint Report from the negotiators of the European Union and the United Kingdom Government on progress during phase 1 of negotiations under Article 50 TEU on the United Kingdom’s orderly withdrawal from the European Union* (2017). Elérhető: www.ec.europa.eu/commission/publications/joint-report-negotiators-european-union-and-united-kingdom-government-progress-during-phase-1-negotiations-under-article-50-teu-united-kingdoms-orderly-withdrawal-european-union_en (A letöltés dátuma: 2019. 04. 04.)
- KENDE T. – NAGY B. – SONNEVEND P. – VALKI L. szerk. (2014): *Nemzetközi jog*. Budapest, CompLex.
- LAZOWSKI, A. (2012): Withdrawal from the European Union and Alternatives to Membership. *European Law Review*, Vol. 37. No. 5. 523–540.
- NICOLAIDES, P. (2013): Withdrawal from the European Union: A Typology of Effects. *Maastricht Journal*, Vol. 20. No. 2. 209–219.
- R (on the application of Miller and another) (Respondents) v Secretary of State for Exiting the European Union (Appellant) [2017] UKSC 5 (2017). Elérhető: www.supremecourt.uk/cases/uksc-2016-0196.html (A letöltés dátuma: 2019. 04. 04.)
- RIEDER, C. M. (2013): The Withdrawal Clause of the Lisbon Treaty in the Light of EU Citizenship: Between Disintegration and Integration. *Fordham International Law Journal*, Vol. 147. No. 1. 157.

TERHECHTE, J. P. (2008): Der Vertrag von Lissabon: Grundlegende Verfassungsurkunde der europäischen Rechtsgemeinschaft oder technischer Änderungsvertrag? *Europarecht*, Vol. 2. No. 143. 152.

VÁRNAY E. – PAPP M. (2016): *Az Európai Unió joga, 4. kiadás*. Budapest, Wolters Kluwer.

Halmai Péter

A brexit gazdaságtana¹

Az alábbi tanulmány a brexit közgazdaságtani összefüggéseit foglalja össze. Az EU elhagyásának potenciális következményei jelentős mértékben érintik a kereskedelmet, a beruházásokat, a termelékenységet, a jövedelmeket, a munkapiacot és a közpénzügyeket. A gazdasági érvek az alábbi öt kulcsdimenzió körül csoportosíthatók:

- Külkereskedelem az EU-val és más gazdaságokkal;
- Külföldi közvetlen tőkeberuházás (FDI) az Egyesült Királyságba;
- Munkaerő és bevándorlás;
- A kereskedelem, a migráció és a gazdasági szabályozás hatása a termelékenységre;
- Az EU-tagságból és egyéb konstrukciókból származó fiskális költségek.

E közgazdaságtani témakörök mélyebb – alapvetően makroökonómiai, nemzetközi gazdaságtani és gazdaságpolitikai – elemzése előtt a gazdasági integráció alapkoncepciója igényel szembesítést a brexit kihívásával.

A brexit alapkérdése: fennmarad-e reálgazdasági integráció?

A brexit lehetséges gazdasági forgatókönyvét tekintve alapvető kérdés a brit tagi jogállás megszűnése után *a négy alapszabadságra épülő belső piac*hoz való viszony. Ha a jogi értelemben vett kiválás után *az Egyesült Királyság* valamilyen mértékben (legalább részben) *része maradna a belső piacnak, akkor reálgazdasági értelemben nem kerülne ki az európai integráció rendszeréből.* Ez utóbbit *lágú (soft) brexit*nek nevezik. Míg a belső piac visszafordíthatatlan elhagyása a *kemény (hard) brexit*.

A brexit (egészen pontosan: a kemény brexit) mellett érvelők – egyebek mellett – az alábbiakat hangsúlyozták:

- Megszüntetnék a felesleges szabályozásokat. Ez hatalmas terhet venne le a brit vállalkozások válláról, amelyek így hatékonyabbá válhatnának;
- Az Egyesült Királyság jobb kereskedelmi szerződéseket tudna kötni, mint az EU, a brit cégek kereskedelempolitikai feltételei javulhatnának a világpiacon;

¹ A tanulmány megírásának időpontja 2018. február. A leírtak az akkori helyzetet tükrözik. Az azóta végbement, s a szövegben szükségképpen nem szereplő fejlemények elsősorban a brexithez kapcsolódó átmeneti időszak pontosításában voltak lényegesek. *A 2021-től működő EU–brit kereskedelmi rendszer tisztázatlansága, illetve a bemutatott elméleti problémák 2019 végén is változatlanul érvényesek.* A szöveg 2019 decemberi kiigazításai csak a legszükségesebb módosításokra terjedtek ki.

- A brit kormány szabadon dönthetne arról, kit enged be az országba, és kit nem, ami csökkentené a társadalmi-kulturális feszültségeket, és kiegyensúlyozottabb munkaerőpiaci viszonyokhoz vezetne;
- Nagy-Britannia megszabadulna a közös költségvetés nettó befizetői pozíciójától.

Mi történik a vámokkal, ha az Egyesült Királyság kilép az EU-ból? Az Egyesült Királyság csökkentheti a harmadik országokkal szemben alkalmazott importvámokat, miközben – tárgyalt megállapodások hiányában – az exportvámok és a nem vámjellegű akadályok növekednek. Ha az Egyesült Királyság önállóan a WTO-rendszerébe kerül, csökkentheti az addig az EU-vámunió (a közös vámtarifa) által meghatározott importvámokat.² A WTO-rendszerben az Egyesült Királyság vagy magasabb MFN-vámot határoz meg az EU-val megállapodással rendelkező 60 országból érkező importra, vagy el kell törölnie az összes akadályt az összes WTO-tag előtt (lásd például Szingapúr esetét).

Hasonló a helyzet az EU esetében. Ha nincs új megállapodás az EU-val, az Egyesült Királyság EU-ba irányuló exportját az EU sztenderd MFN-vámjai terhelnék (szemben a jelenlegi akadály nélküli belső piaci lehetőséggel). Az EU-ba exportáló brit vállalatok emellett – minthogy a kilépés után az Egyesült Királyság már nem tagja az EU vámuniójának – magasabb adminisztratív költségekkel, továbbá magasabb nem vámjellegű akadályokkal szembesülnének (utóbbival annyiban, amilyen mértékben az EU termék- és szolgáltatási sztenderdek eltérnek az Egyesült Királyságétól).

A brexitforgatókönyvek nagy kihívása, hogy a britek olyan megoldást szeretnének, amelyben:

- egyszerre férnek hozzá bizonyos mértékig az Európai Unió áru- és szolgáltatáspiacához, illetve különösképpen pénz- és tőkepiacához;
- és zárhatják le munkaerőpiacukat (vagyis bizonyos értelemben korlátozhatják a személyek szabad mozgását).

Fentiek előre jelezhetik *a kiválási tárgyalások érzékeny pontjait*. Az EU-tagállamok, illetve az uniós intézmények vezetői határozottan jelezték, hogy a négy alapszabadság nem lesz „kizárható” Nagy-Britannia számára a csatlakozási tárgyalások során.³ Ráadásul a belső piaci hozzáférés feltétele a kevésbé versenyképes tagállamok kohéziós kiadásaihoz történő hozzájárulás. Az EU meghatározó tagállamai – preventív megfontolásokból – nem lehetnek érdekeltek a kilépés előnyös precedensében.

² Ez utóbbi vámok esetenként magasak. Például az állati termékek átlagos vámterhelése az EU-ban mintegy 20%. Az EU-ban az átlagos vámtéher 2014-ben 5,3% volt, némileg magasabb, mint egyes fejlett gazdaságokban. Az Egyesült Államokban e mutató 3,5% volt (IMF 2016).

³ Szigorú tárgyalásokat ígért François Hollande, az előző francia elnök. Forrás: www.lefigaro.fr/international/2016/03/03/01003-20160303ARTFIG00371-migrants-brexit-l-avertissement-de-hollande.php (A letöltés dátuma: 2019. 04. 04.); Emmanuel Macron pénzügyminiszter a Financial Times-ban, továbbá Wolfgang Schäuble német pénzügyminiszter is hasonló álláspontot képviseltek. Forrás: www.spiegel.de/international/europe/german-finance-minister-schaeuble-warns-against-brexit-a-1096942.html (A letöltés dátuma: 2019. 04. 04.); Jean-Claude Juncker az Európai Bizottság elnöke pedig egyenesen a következőképpen fogalmazott: „A dezertróket nem fogjuk tárt karokkal fogadni.” Forrás: www.lemonde.fr/europe/article/2016/05/20/juncker-la-france-a-des-chose-a-dire-sur-l-europe-qu-elle-les-dise_4923015_3214.html (A letöltés dátuma: 2019. 04. 04.); Michel Barnier korábbi francia miniszter, illetve EU-biztos személyében pedig kivételesen felkészült és hatékony főtárgyalót jelölt ki az Európai Bizottság.

EU-tagság és brexit

Az EU-tagság *hozzáfértést nyújt az egységes piachoz*. (A belső piac nemcsak az EU-tagállamokra vonatkozik. Valójában a teljes Európai Gazdasági Térségre kiterjed.) Az egységes piacon az áruk, a szolgáltatások, a tőke és a személyek szabad mozgása érvényesül. Az Egyesült Királyság számára különösen fontos a szolgáltatások egységes piaca. Az Egyesült Királyság GDP-jének négyötöde, exportjának kétötöde szolgáltatás.

Az EU-tagság egyúttal *preferenciális piacra jutást* eredményez számos további országban, illetve számos további ország számára. Az EU érvényes kereskedelmi megállapodással rendelkezik mintegy 60 országgal. További megállapodásokról folytat tárgyalásokat 67 országgal (köztük Brazíliával, Kanadával, Indiával, Japánnal és további államokkal). E tárgyalások nem csak a vámok megszüntetését célozzák. Azok talán még fontosabb célja a piacok megnyitása a szolgáltatások, a beruházások és a közbeszerzések területén. A már megkötött megállapodásokkal érintett országok GDP-je az Egyesült Királyság GDP-jének két és félszerese, a folyamatban lévő tárgyalások révén érintett országok hasonló aránya pedig az Egyesült Királyság bruttó hazai termékének a tíz és félszerese (IMF 2016).

A tagság révén az egyes tagállami pénzügyi vállalkozások szolgáltatásokat nyújthatnak az egységes piac többi részében (e jogosítványt „*passportnak*” nevezik).⁴ A pénzügyi vállalkozások esetében az útlevel lényege a prudenciális sztenderdek kölcsönös elfogadása. Az útlevel alapján az Egyesült Királyságban létrehozott pénzügyi vállalatok üzletágakat (branches) állíthatnak fel, közvetlenül kínálhatják szolgáltatásaikat a belső piacon – a határokon túl is (például valamely nemzetközi tulajdonban álló vállalat központot létesíthet az Egyesült Királyságban, s onnan kínálhatja fel szolgáltatásait az egész belső piacon). Útlevel nélkül az ilyen vállalatnak valamennyi érintett országban meg kellene felelnie a különböző, a szolgáltatások nyújtásához megszabott előírásoknak. A vállalatoknak továbbá más járulékos (elkülönült tőkestruktúrát és menedzsmentet igénylő) intézményeket is fel kellene állítania.

Az egységes piac lényeges feltétele a *négy alapszabadsággal összefüggő sztenderdek harmonizálása*. Az inputok és az outputok szabad mozgását akadályozó nemzeti szabályok lehetetlenné tennék az egységes piac működését. A tagállamok kifogást emelhetnek a vállalataikat diszkrimináló szabályokkal szemben. A negatív integráció (azaz az egységes piacot akadályozó tényezők kiiktatása) mellett előrehaladt a pozitív integráció: új, egységes szabályok kialakítása; a szociális, foglalkoztatási, egészségügyi, biztonsági és környezeti politikák harmonizációja.

Az EU-tag Egyesült Királyság *számos kivételt* ért el az EU-szabályozás hatálya alól. Kimaradt a többi tagállam által elfogadott formulából, amely szerint azok az „egyre szorosabb unió” felé haladnak. Az opt out révén kimaradt az euró bevezetésnek kötelezettsége alól. Az Egyesült Királyság adófizetői nem kényszerülnek az euróövezeti gazdaságok támogatására.

Az Egyesült Királyság nem része a schengeni övezetnek. 2016 februárjában további jelentős előnyöket tartalmazó koncessziókat (például valamely EU-tagállamból újonnan érkező

⁴ Az „útlevel” különösen fontos a pénzügyi vállalkozások számára. Ám az nem kizárólag rájuk vonatkozik. Például az Egyesült Királyságban működő gyógyszeripari vállalatok könnyebben léphetnek a belső piacra az Európai Gyógyszer Ügynökség (EMA – European Medicines Agency) által kiadott egységes marketingfelhatalmazással.

dolgozók támogatásának korlátozása, esetükben alacsonyabb gyermektámogatások nyújtása stb.) vívott ki.

A 2016. júniusi népszavazás közvetlen előzménye az EU-val kötött megállapodás volt. 2013-ban a brit miniszterelnök ígéretet tett: kedvezőbb feltételeket ér el az EU-tagság tekintetében, majd azt követően népszavazásra kerül sor arról, hogy az Egyesült Királyság tagja marad-e az EU-nak, vagy kilép abból. A 2015. májusi parlamenti választáson győztes Konzervatív Párt programjának is alapvető eleme volt e referendum igénye. A brit igényekről folytatott tárgyalásokat 2016. február 18–19-én zárták le az Európai Tanács találkozóján. A megállapodás négy területet tartalmazott: a gazdasági kormányzás, a versenyképesség, a szuverenitás és a szociális kedvezmények, illetve a személyek szabad mozgása témakörében. A megállapodás elismerte az Egyesült Királyság különleges státuszát, új optoutot tartalmaz a további integráció tekintetében. Lényegében megerősítette Európa fennálló differenciált integrációját.

Mély integráció

A kereskedelem és a kereskedelmi megállapodások természete az elmúlt negyedszázadban radikális mértékben megváltozott. A világgazdaságban jelentősen megnőtt a preferenciális megállapodások száma: az 1990. évi 51-ről 2015-ben 279-re.⁵ A kereskedelmi megállapodások egyre „mélyebbek”: számos szabályozási kérdést és politikai területet is tartalmaznak. Azok túlmutatnak a vámokon. A legutóbbi negyedszázad konstrukcióiba a szolgáltatások, a beruházások, a verseny, a szellemi tulajdon védelme egyaránt beletartoznak.

A kereskedelmi intézmények változása mentén az 1990-es évek elejétől a kereskedelem természete is drámai mértékben megváltozott. Különösen a termelés növekvő nemzetköziesedése és a globális értékláncok növekedése igényelnek kiemelését.⁶

Az Európai Unió a mély integráció (új integrációs paradigmát idézve: mélyintegráció) kiindulópontja, majd egyben annak leginkább fejlett, komplex rendszere.⁷ A kereskedelmi megállapodások tartalma széles körű elemzésének alapján a megállapodás által tartalmazott intézkedésekből felépíthető a „mélység” mértékszám.⁸ A jelenleg érvényben lévő 279 kereskedelmi integrációs megállapodás közül az Európai Unió a legmélyebb. 44 szakpolitikai területet tartalmaz: a tőkemozgásra vonatkozó szabályoktól a munkamobilitásig.⁹

Az integráció nem egyszerűen a vámok csökkentése, hanem a szabályozási eltéréseket csökkentő (leépítő) politikákat követel, amelyek nemzetközi megállapodásokon alapulnak, és egyoldalúan nem érhetőek el.¹⁰

⁵ MULABDIC–OSNAGO–RUTA 2017.

⁶ A brexitreferendum után a japán kormány levélben az Egyesült Királysághoz és az Európai Unióhoz fordult. Abban az Egyesült Királyságban működő japán üzletemberek számos, a részletekre is kiterjedő kérését körvonalazza a jövőbeni brit–EU kereskedelmi szerződés tartalmát illetően.

⁷ Lásd részletesen: HALMAI 2020.

⁸ HOFMANN et al. 2017.

⁹ MULABDIC–OSNAGO–RUTA 2017.

¹⁰ VAN REENEN 2016.

Az EU-tagság előnyei

Az EU-tagság hozzájárult az Egyesült Királyság gazdasági prosperitásához. A brit tagság (1973) óta az egy főre jutó GDP megduplázódott. Jobban nőtt, mint az EU-n kívüli angolszász államokban, beleértve az Egyesült Államokat (lásd: 1. ábra). E jelentős teljesítményt részben a hazai szakpolitikák magyarázhatják.¹¹ Ám a földrajzi közelség és a korlátok nélküli integráció a világ legnagyobb piacába ugyancsak kiemelt igénylő tényezők. A versenyző piacokkal rendelkező kisebb országok számára az előnyök még nagyobbak lehetnek (például az ugyan- csak 1973-ban csatlakozott Írország csaknem megnégyszerezte egy főre jutó GDP-jét).

1. táblázat
Növekedési ütemek a nagy recesszió előtt (évi %)

	Reál GDP/fő	Reál GDP/munkaóra
1950–1973		
Franciaország	4,02	5,29
Németország	5,00	5,91
Egyesült Királyság	2,42	2,81
Egyesült Államok	2,45	2,57
1973–1995		
Franciaország	1,65	2,67
Németország	1,76	2,86
Egyesült Királyság	1,76	2,40
Egyesült Államok	1,81	1,27
1995–2007		
Franciaország	1,75	1,75
Németország	1,56	1,70
Egyesült Királyság	2,55	2,17
Egyesült Államok	2,16	2,21

Forrás: CRAFTS 2017

Crafts (2016) részletesen áttekintette az európai integráció brit növekedésre gyakorolt hatásait. Kutatásai szerint az európai integrációhoz történt csatlakozás révén jelentős mértékben nőtt az egy főre jutó brit GDP. Különösképpen a termelékenység növekedése volt szembetűnő. Annak fő oka a megnövekedett termékpiaci verseny volt. A csökkenő kereskedelmi akadályok mérsékeltek a hazai vállalatok piaci erejét. A vállalatok válaszként nagyobb beruházások révén és más módokon növelték termelékenységüket.

A sokpólusú világban az Egyesült Királyság gazdaságilag erősebb EU-tagként. Az Egyesült Királyság globális befolyása és alkuereje más európai gazdaságokkal együttesen erősebb (1. ábra). Az EU képviseli a globális GDP és kereskedelem legnagyobb hányadát. Az Egyesült Államok és Kína szorosan követik. Az Egyesült Királyság kiválásával azonban az EU részesedése kisebb lesz, mint az Egyesült Államoké a GDP és a kereskedelem, illetve

¹¹ Az euroszkeptikusok e növekedési teljesítményt a Thatcher-kormányzat 1980-as években folytatott gazdaságpolitikájának tulajdonítják. E gazdaságpolitikai irányt többé-kevésbé az azt követő kormányzatok is fenntartották.

mint Kínáé a GDP tekintetében. Az Egyesült Királyság részesedése a globális GDP-ből Kanada és Ausztrália együttes teljesítményével hasonlítható össze. Az EU aránya a világ népességében és területében viszonylag kicsi. Az Egyesült Királyság e mutatókban a világ 1%-át sem éri el.

Az EU-tagság előnyei az Egyesült Királyság esetében három fő hatásmechanizmus révén érvényesültek: a kereskedelem, a külföldi beruházás és a pénzügyi szektor területén.¹² Az EU-ba irányuló brit export, illetve az onnan származó import fókuszba alábecsüli a brexit valódi költségeit.

Az Egyesült Királyság az EU-tagság révén jelentős előnyökre tett szert. Annak fontos összefüggései:

- a kereskedelem előnyös a brit növekedés tekintetében, különösképpen aláhúzó az ágazat
- *on belüli kereskedelem* (intra industry trade) hatása a teljes tényezőtermelékenység (TFP) növekedésére;
- lényeges a tagság és a *közvetlen külföldi beruházások* (FDI) közötti kölcsönhatás;
- a *pénzügyi szolgáltatások specializációjának* előnyei az Egyesült Királyságban nagymértékben az FDI-vel és a kereskedelemmel fennálló kölcsönhatástól függenek.

Campos és Coricelli (2015a) elemzései szerint az Egyesült Királyságban az egy főre jutó GDP fejlődésében 1970 körül pozitív irányú strukturális törés történt. Abban több tényező játszott közre. Közöttük az EU-tagság lényeges szerepet játszott (lásd: 1. ábra). A brit csatlakozás fő célja az ország relatív gazdasági hanyatlásának a megállítása volt (CRAFTS 2012). 1950-ben az Egyesült Királyság egy főre jutó GDP-je egyharmaddal volt magasabb, mint az alapító tagállamok (EU6) átlaga. 1973-ban pedig csaknem 10%-kal volt alacsonyabb azokénál. A strukturális törés óta ez az arány viszonylag stabil.

Campos és munkatársai (2014) az EU-tagság hatásait mindvégig pozitív előjelűnek mutatták ki. Az egységes piaci program kezdetéig (1986-ig) e pozitív hatás viszonylag mérsékelt volt. A nettó előnyök az egy főre számított kibocsátásban 1992-ben érték el a csúcst. Azok egészen 2010-ig nagyjából állandó szinten maradtak. A munka termelékenysége (az egy dolgozóra jutó GDP) 1992 és 2010 között évről évre emelkedett.¹³

Kereskedelem

Az EU-tagság *csökkentette a kereskedelmi költségeket* az Egyesült Királyság és az EU többi tagállama között. A vámunió nyilvánvalóan a vámjellegű akadályok megszűnésével járt. Lehetővé vált a termékek és szolgáltatások szabad kereskedelme. Ugyanakkor a kereskedelmi költségek csökkentése tekintetében nagy fontosságú az egységes piac létrehozása az európai integrációban, a *nem vámjellegű akadályok* folyamatos csökkentésének, leépítésének folyamata. A nem vámjellegű akadályok az intézkedések széles, a kereskedelmi költségeket emelő

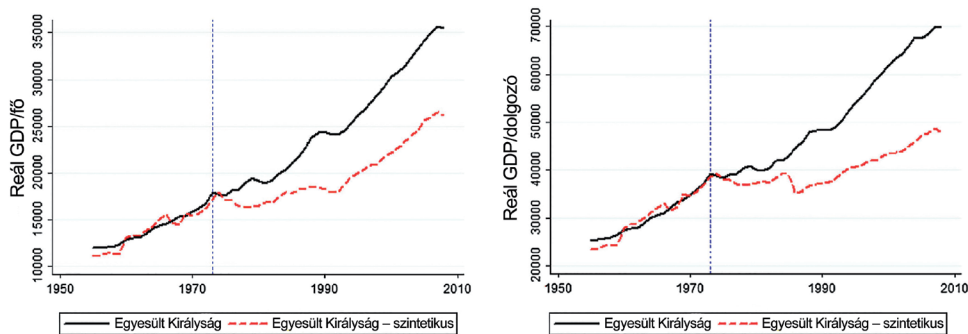
¹² CAMPOS–CORICELLI 2015b.

¹³ Az Egyesült Államok esetében az 1990-es évek közepén a termelékenységi trend felfelé irányuló, az euróövezet esetében pedig lefelé irányuló törése mutatható ki (BERGEAUD et al. 2014).

körét fogták át. Azok közé tartoztak a határellenőrzések, a származási szabályok ellenőrzése, a termékek minőségére és a biztonságra vonatkozó előírások.

A kereskedelmi költségek, akadályok csökkenése a *kereskedelem jelentős növekedését* eredményezte az Egyesült Királyság és az EU többi tagállama között. E nagyobb kereskedelem révén a brit fogyasztók alacsonyabb áron jobb termékekhez és szolgáltatásokhoz juthatnak. Ugyanakkor a megnövekedett exportlehetőségek a vállalkozások és a dolgozók javára válnak: magasabb jövedelemhez juthatnak, lehetségessé válik a komparatív előnyöket kihasználó specializáció. E csatornák révén a megnövekedett kereskedelem a kibocsátást, a jövedelmet és az életszínvonalat is növeli az Egyesült Királyságban. E *statikus hatásokon* túl a kereskedelem növekedése a termelékenység emelkedését és az innováció erősödését mozdítja elő (ez utóbbiak az úgynevezett *dinamikus hatások*).

Gravitációs kereskedelmi modellek jelzik: az EU-csatlakozás nagyon hatékony volt a kereskedelmi volumen emelkedése tekintetében. Ennek fő okai a *gazdasági integráció viszonylag mély szintje és a kereskedelmi költségek csökkenése* voltak.

1. ábra

Az EU-tagság nettó haszna

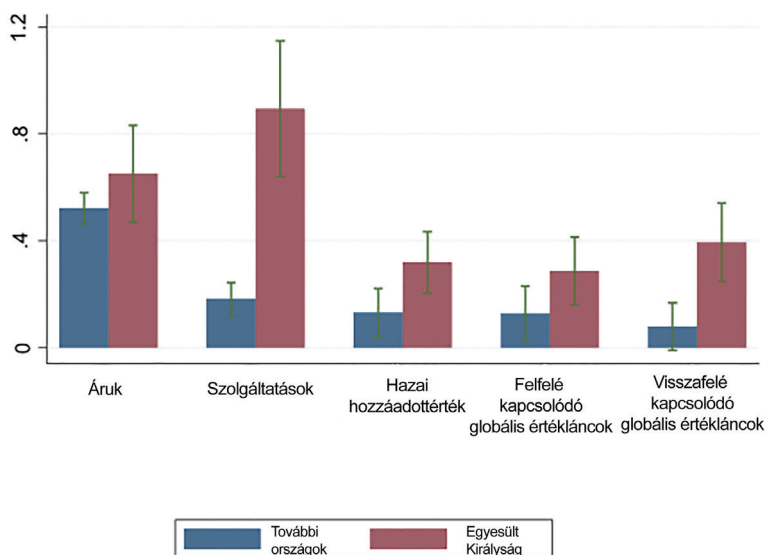
Forrás: CAMPOS et al. 2015a

A Világbank adatainak felhasználásával a mély megállapodások, így az Európai Unió kereskedelmi hatásai becsülhetőek. Mulabdic és munkatársai (2017) gravitációs egyenletet becsültek, amelyet az 1995–2011 közötti időszak mélységének mérésével növeltek meg. E módszer révén kvantifikálható a közös kereskedelmi szabályozás hatása az Egyesült Királyság termékimportjára és -exportjára, a szolgáltatásokra és a hozzáadott értékre.

A *mély kereskedelmi megállapodások növelik az áruk, szolgáltatások, a hozzáadott érték kereskedelmét*. E hatás sokkal erősebb volt az Egyesült Királyság számára (lásd: 2. ábra). Különösen a kereskedelmi megállapodások mélysége növelte erőteljesen a szolgáltatások kereskedelmét: az EU-tagság eredményeképpen a brit szolgáltatáskereskedelem több mint kétszeresére nőtt.¹⁴ Az EU-tagság növelte a hazai hozzáadott értéket a brit nagykereskedelmi exportban. Növelte a globális értékláncokba történő integrációt. Az Egyesült Királyság által a nagykereskedelmi exportban közvetített hozzáadott érték 31%-kal, míg a külföldi hozzáadott

¹⁴ MULABDIC–OSNAGO–RUTA 2017.

érték aránya a brit exportban 37%-kal nőtt. Következésképpen a mély kereskedelmi integráció intézményei és a kereskedelmi áramlások között komplementer kapcsolat áll fenn.

2. ábra

A „mély” megállapodások kereskedelmi hatásai

Forrás: MULABDIC et al. 2017

Baier et al. (2008) eredményeit felhasználva megállapítható, hogy az EFTA elhagyása és az EU-csatlakozás révén az Egyesült Királyság összes kereskedelme 1988-ra 21,1%-kal nőtt.¹⁵ A kereskedelmi volumen és a jövedelem közötti rugalmasság feltételezett mértékével (0,5)¹⁶ számolva az Egyesült Királyság GDP-je 1988-ra pusztán az EU- csatlakozásból eredően 10,6%-kal lett magasabb. Alternatív módszerrel (tényellentétes szintetikus elemzés) számítva az EU-csatlakozás a GDP-t 10 év után 8,6%-kal emelte meg.¹⁷ Más megközelítések az előbbieknél is magasabb GDP-hatást mutattak ki.¹⁸ Kiemelést igényelnek az alábbiak:

- e kimutatott arányok sokkal magasabbak, mint amelyeket a csatlakozáskor előrejeleztek (lásd: 2. táblázat), mert a „dinamikus hatásokat” is megragadják;
- fontos transzmissziós hatás szötte át a megnövekedett verseny termelékenységi hatását, ami ellenszerűl szolgált a rossz menedzsmenttel és a rosszul működő ipari kapcsolatokkal szemben¹⁹;

¹⁵ CRAFTS 2016.

¹⁶ Lásd: FEYRER 2009.

¹⁷ CAMPOS et al. 2014.

¹⁸ HENREKSON et al. 1997; BADINGER 2005.

A fentiekkel szemben a brexitkampány során megjelent egyik tanulmány szerint az Egyesült Királyság az EU-tagság miatt állítólag rosszul jár: a GDP 11,5%-át veszíti el (CONGDON 2014).

¹⁹ CRAFTS 2012.

- az egységes piac megteremtésére figyelemmel az EU-tagság a Thatcher-reformok integráns része volt;
- a tagság előnyei messze ellensúlyozták a tagsággal kapcsolatban a közös költségvetésbe teljesítendő befizetések bármely becslését, amelyek nem érték el a GDP 1,1%-át.
- E hatás a GDP-szintre érvényesült, nem a potenciális növekedés ütemére. Utóbbi döntő tényezői a hazai kínálati oldali politikák.

2. táblázat:

Előzetes becslések a brexit real-GDP szintre gyakorolt hosszútávú hatásaira (%)

LSE	-7,9
HM Treasury	-3,8-tól -7,5-ig
NIESR	-7,8

Megjegyzés: LSE: London School of Economics,
NIESR: National Institute of Economic and Social Research

Forrás: EBELL-WARREN 2016

A brexit hosszú távú hatásainak becslése az előbbieken leírt módszer változatait használja fel, jellemzően a kereskedelemre vonatkozó hatásának a kiszámítására, majd a GDP-t is tartalmazó hatás kidolgozására. Az alapgondolat a következő: múltbeli bizonyítékokat alkalmaznak a jövő előrejelzésére. Ez azonban több tekintetben kétséges eljárás: szükségképpen nincsenek gravitációs modellbecslések az EU „volt tagjaira” vonatkozóan, amelyeknek kereskedelmi áramlásai jóval eltérnek azoktól az országokétól, amelyek soha nem voltak EU-tagok. Ugyanakkor ha a termelékenységet érő fő hatás a megnövekedett verseny volt, azt például Nicolas Crafts szerint az EU-ból történő kilépés önmagában nem nagyon fordítja meg.²⁰ Az Egyesült Királyságban a verseny intenzitása az egyik legmagasabb az EU-tagállamok között.

A növekedés forrásai mindenekelőtt a tényező inputok (tőke, humán tőke, a munkaórák száma és az inputok termelékenysége) növekedési rátái. Mélyebb szinten a gazdaságtudomány a gazdasági növekedés mikroökonómiai alapjait vizsgálja meg. Abban központi helyen szerepelnek az ösztönző struktúrák, amelyek meghatározzák a beruházásokat és az innovációt, az új technológiákat. Azok *intézményektől és politikáktól függenek*. Számos kínálati oldali politika gyakorol hatást a növekedési teljesítményre: a verseny, az oktatás, az infrastruktúra, az innováció, a szabályozás és az adóztatás területén. Azok még az EU-tagok esetében is nagymértékben a nemzeti kormányok ellenőrzése alatt állnak.

Mennyire fontos az EU-val folytatott kereskedelem az Egyesült Királyságnak? Az EU egyike a világ legnagyobb gazdaságainak. Az EU az Egyesült Királyság legnagyobb kereskedelmi partnere. A nominális GDP-ben kifejezve az EU többi része közel ugyanakkora, mint az Egyesült Államok gazdasága. Közel ötször nagyobb az Egyesült Királyság gazdaságánál.

A kereskedelem nominális értékében az EU még szignifikánsabb az Egyesült Királyság számára. Utóbbi áru- és szolgáltatásexportjának mintegy a fele az EU-ba jut. (Mindez 2014-ben a GDP 13%-a volt. Ez az arány a 2006. évi csúcs után némileg csökkent.) Ám ha csupán az EU-val folytatott kereskedelmet tekintjük, az integráció kereskedelmi hatásait alábecsüljük.

²⁰ CRAFTS 2017.

A brit külkereskedelem mintegy 60%-a vagy EU-tagállamokkal, vagy EU-kereskedelmi szerződéssel rendelkező országokkal folyik.²¹ Ez az arány kb. 85%-ra nőne, ha a folyamatban lévő kereskedelmi tárgyalások sikerre vezetnek.²²

Sampson (2017) egyenesen a következőképpen fogalmaz: „Az Egyesült Királyság kis, nyitott gazdaság komparatív előnyökkel a szolgáltatásban, amely erősen támaszkodik az EU-val folytatott kereskedelemre”.²³ Az Egyesült Királyság kereskedelmi nyitottsága (külkereskedelme, azaz exportja és importja aránya a bruttó hazai termékhez, a GDP-hez képest) 0,57 volt, míg az Egyesült Államoké 0,28, Németországé pedig 0,86.²⁴

Az Egyesült Királyság részvétele a globális piacokon egyre inkább a viszonylag bőségben rendelkezésre álló képzett munkán, a vállalkozóbarát törvényi szabályozáson és mindezek földrajzi feltételein alapul. E jellemzők szabják meg a komparatív előnyök működési módját a termékek és szolgáltatások kereskedelmében. Kiemelést igényel: ugyanezek a jellemzők határozzák meg az Egyesült Királyságba irányuló külföldi közvetlen beruházások (FDI) áramlásának irányát és természetét.

Minthogy az Egyesült Királyság viszonylag kis nyitott gazdaság, a szükséges inputok eléréséhez és a termelés hatékony nagyságrendjéhez az export és az import piacok minél szabadabb hozzáférése van szüksége. A kereskedelem és a külföldi közvetlen beruházások szoros kölcsönhatásának alapja a *globális értékláncok* kiemelkedő szerepe a brit gazdaságban. Az Egyesült Királyság a (pénzügyi, IT és média) szolgáltatások és bonyolult termékek (gyógyszerek, autók) nettó exportőre. Ugyanakkor ezt az exportot nagyrészt importált tőke, inputok és technikai know-how teszik lehetővé. Valójában a pénzügyi szolgáltatások, az infokommunikációs technológiák és a kommunikáció vonzotta a külföldi közvetlen tőke legnagyobb részét. 2015-ben a brit külföldi közvetlen beruházások állományának 39%-a a jelzett ágazatokban volt megtalálható. A feldolgozóipar ugyanennek a 17%-át tette ki.²⁵

Európa földrajzi helyzete és gazdasági nagysága okán az Egyesült Királyság természetes kereskedelmi partnere. Az Egyesült Királyságba irányuló *külföldi közvetlen beruházás* meghatározó motívuma a hatalmas méretű és magas igény szintű európai piacon történő eladás volt az elmúlt több mint négy évtizedben. A földrajzi tényezők fontossága, azon belül az országok közötti távolság meghatározó fontossága a nemzetközi áru- és tőkeáramlások kapcsán empirikusan igazolható tény.²⁶ Következésképpen az EU-n kívüli országokkal kötendő új kereskedelmi megállapodások kisebb lehetőséget nyújtanak az Egyesült Királyság számára, hogy előnyt szerezzen a javak, a szolgáltatások kereskedelméből, a beruházásokból és a rendelkezésre álló humán tőkéből, mint a brit kereskedelem jelenlegi feltételrendszere.

Mennyire fontos az Egyesült Királysággal folytatott kereskedelem az Európai Uniónak?

Egyes EU-tagállamok számára az Egyesült Királyság piaca nagyon fontos. Egészében azonban az EU piaca fontosabb az Egyesült Királyság számára, mint megfordítva. Az Európai Unióba irányuló brit export az Egyesült Királyság GDP-jének 12%-át teszi ki, míg az EU-ból érkező brit import az EU-tagállamok GDP-jének 3%-át képviseli. Az Egyesült Királyság EU-ba

²¹ The City UK 2014.

²² BUSCH–MATTHES 2016. Megjegyzést igényel: időközben a Trump-adminisztráció transzatlanti kereskedelmi és befektetési partnerség, vagyis a *TTIP-megállapodásról* folytatott tárgyalásokat leállította.

²³ SAMPSON 2017.

²⁴ Világbank 2017.

²⁵ ONS 2016.

²⁶ ANDERSON 2011.

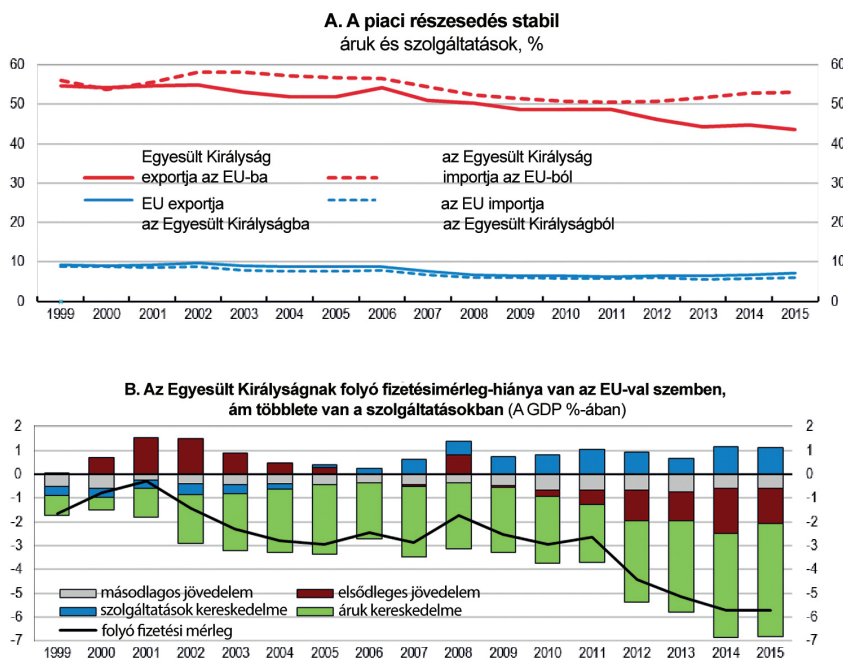
irányuló teljes exportjának 40%-át pénzügyi és más üzleti szolgáltatások (utóbbiak között jelentős részben üzleti tanácsadás és jogi szolgáltatás) teszik ki.²⁷

Az Egyesült Királyságnak külkereskedelmi deficitje van az EU-val szemben. Ugyanakkor csekély többlettel rendelkezik az Egyesült Államokkal és Japánnal szemben. A szolgáltatásokban az Egyesült Királyságnak többlete van. A többi tagállam exportja az Egyesült Királyságba GDP-jük 3%-át teszi ki.

A többi EU-tagállamból származó import egynegyede Németországból, további egynegyede pedig Franciaországból és Hollandiából érkezik. Spanyolország, Belgium, Olaszország és Írország is lényeges kereskedelmi partner. Ha az Egyesült Királyságba irányuló exportot az érintett ország GDP-jében fejezzük ki, a brit piac Írország, Málta, Ciprus, Belgium és Hollandia számára a leginkább fontos.

A formális kilépés közvetlenül a kereskedelmet érinti.

Az Egyesült Királyság fő kereskedelmi partnere az EU. Az egységes piac kedvez a brit pénzügyi szektornak, a City kihasználhatja komparatív előnyeit. Az EU-országokba irányuló export révén realizálódik a brit GDP 13%-a. Ez a teljes brit export mintegy 45%-a. Az importban az EU aránya még magasabb (3/A ábra).²⁸ Mintegy hárommillió brit munkahely kapcsolódik az EU-ba irányuló exporthoz.

3. ábra

Az Egyesült Királyság és az Európai Unió fontos kereskedelmi partnerei

Forrás: ONS 2016: *Balance of Payments: Oct to Dec and annual 2015*, Office for National Statistics, March; and Eurostat 2016, *Annual National Accounts* (database), April.

²⁷ Office for National Statistics 2016a, 2016b; Világbank 2017.

²⁸ 2014-ben az Egyesült Királyság teljes importjának 53%-a érkezett az Európai Unió többi tagállamából.

Hogyan érinti az EU-val folytatott kereskedelem az Egyesült Királyságot? Az Európába irányuló brit export erőteljesen növekedett az EGK-ba történő belépést követően. Nehézséget jelent pusztán a tagság hatásának azonosítása a kereskedelmi dinamikában. Tanulságos lehet a Svájjal történő összehasonlítás. A svájci külkereskedelem aránya az EU-tagállamokkal a legutóbbi fél évszázadban nagyjából változatlanok tűnik. A kétoldalú szerződések inkább a kereskedelem fenntartását, nem pedig annak növelését mozdították elő. Ezzel szemben a többi EU-tagállammal folytatott brit kereskedelem a jelzett időszakban jelentős mértékben nőtt (a csúcspont 2006-ban érte el). A globális kereskedelem a pénzügyi krízis kitörése után jelentős mértékben csökkent. A brit részesedés az EU-kereskedelemben ugyancsak csökkent. Ám változatlanul az EU maradt az Egyesült Királyság legnagyobb külkereskedelmi partnere.

Az Európai Unió egységes piacát nemcsak a vámmentes kereskedelem, hanem a nem vámjellegű akadályok folyamatos csökkenése jellemzi. A kereskedelmi akadályok csökkenése növelte a kereskedelmet az Egyesült Királyság és az Európai Unió között.

Az EU-val folytatott kereskedelem az Egyesült Királyság számára lényeges előnyökkel járt. E kereskedelem kedvez a brit fogyasztóknak az alacsonyabb árak és a jobb minőségű, szélesebb választékot nyújtó termékek és szolgáltatások révén. Ugyanakkor a brit dolgozók és vállalkozások számára is új lehetőségeket, több munkahelyet, nagyobb értékesítést és profitot eredményezett az exportlehetőségek bővülése. Lehetővé vált a komparatív előnyöket nyújtó ágazatokra történő szakosodás. E csatornák révén a megnövekedett kereskedelem emeli a kibocsátást, a jövedelmeket és az életszínvonalat az Egyesült Királyságban.

A kereskedelem kibocsátásra és foglalkoztatásra gyakorolt hatásainak bemutatása bonyolult feladat. Ki kellene mutatni, mi történt volna EU-tagság hiányában. Empirikus tanulmányok szerint a kereskedelmi akadályok EU-tagság révén történő mérsékelése lényegesen növelte az Egyesült Királyság jövedelmét.²⁹ A kereskedelem javította az erőforrások allokációját. Lehetővé tette a brit gazdaság specializációját a komparatív előnyök szerint, és növelte a méretgazdaságosságot. Mindezekon túl Bloom és munkatársai (2011) azzal érvelnek, hogy a kereskedelem előnyöket generál a nagyobb verseny révén, termelékenységi nyereséget hozva a vezető élvonalas gyakorlat átvétele révén. Az EU-val folytatott szabad kereskedelem alacsony áron, szélesebb választékban elérhető termékeket eredményezett.³⁰

*A közös (egységes) piac az európai projekt fő célja.*³¹ A kereskedelem szerepe abban kettős: egyrészt elhárítja a heves konfliktusokat, másrészt előmozdítja a gazdasági növekedést. A kereskedelmi nyitottság növekvő versenyt és technológiai innovációt teremt. Mindezek növekedéshez és a jólét emelkedéséhez vezetnek.

Az EU-csatlakozás az Egyesült Királyság *kereskedelmi nyitottságát* is növelte. A Penn World (PWT) adatbázis³² szerint a brit gazdaság nyitottsága az 1950-es évek végétől 1970-ig kb. 40% volt. E mutató 1973–2010 között mintegy 55%-ra nőtt.³³ Az egyik szokásos magyarázat szerint a brit gazdaság a szolgáltatásokra specializálódott. Az UNCTAD legutóbbi adatai szerint a szolgáltatások kereskedelme ugyanolyan ütemben nőtt (hasonló kezdeti szintről)

²⁹ lásd: CRAFTS 2016; CAMPOS et al. 2014.

³⁰ BREINLICH et al. 2016.

³¹ SAPIR 2011.

³² Lásd: www.rug.nl/ggdc/productivity/pwt/ (A letöltés dátuma: 2019. 04. 04.)

³³ A pontos adatok a következők: a brit nyitottság 1972-ben 42,46%, míg 1974-ben 58,82% volt. Azóta is hasonló szinten áll, míg például Németország esetében 1999 után jelentősen tovább emelkedett.

az Egyesült Királyságban, mint az euróövezet tagállamaiban. Ám az áruk kereskedelmében divergencia figyelhető meg.³⁴

Az ágazaton belüli kereskedelem (intra industry trade) igényel aláhúzást. Az általános kereskedelmi nyitottság határát elérve az EU6-on belüli kereskedelem az 1958. évi mintegy 35%-ról 1973-ban 50%-ra nőtt. Ehhez járult az iparágon belüli kereskedelem jelentős növekedése. (Annak aránya Olaszország esetében az 1958. évi 42%-ról 1973-ra 57%-ra, Belgium esetében ugyanebben az időszakban 62%-ról 72%-ra növekedett.) Az ágazaton belüli kereskedelem globálisan is nőtt.³⁵ Ugyanakkor az európai tagállamok magas szintről induló kereskedelmében annak további növekedése is figyelemre méltó. Az Egyesült Királyság ágazaton belüli kereskedelmének átlagos szintje a hatvanas években 50% alatt volt. Ez az arány a hetvenes évek második felében és azt követően 70% fölé emelkedett.³⁶

A kereskedelem előnyös, ám az ágazaton belüli kereskedelem még inkább előnyös. A Nemzetközösség tagállamaival folytatott kereskedelem bizonyosan növeli az Egyesült Királyság GDP-jét. Ugyanakkor az EU-val folytatott kereskedelem még fontosabb a brit GDP, s különösképpen a brit TFP számára. A Nemzetközösséggel folytatott kereskedelem jellemzően iparágak közötti. Azt a komparatív előnyök hajtják előre. A kereskedelmi nyereség nagyrészt a specializációból és a méretből származik. Ám az EU-tagállamokkal folytatott, nagyrészt iparágon belüli kereskedelem által generált nyereség alapvetően a megnövekedett versenyen és a technológiai innováción alapul. Ez utóbbi hatása *a brit termelékenység növekedésére* lényegesebb és tartósabb.³⁷

Az Egyesült Királyság kereskedelmi mérlege hiányt mutat a többi EU-tagállammal szemben, ám a szolgáltatások területén (különösen a pénzügyi szolgáltatásokban) többlete van (3. ábra, B rajz). A pénzügyi szolgáltatások teljesítették 2015-ben a brit kibocsátás 7%-át, s a foglalkoztatás 4%-át. A pénzügyi szolgáltatások exportja révén realizálódik a brit GDP több mint 2,5%-a, szemben a többi EU-tagállam GDP-jének 0,5%-ával (4. ábra, A rajz). Az EU a célállomása a brit pénzügyi export mintegy 40%-ának (2000-ben még 50%-ának). A brit pénzügyi szektor azonban továbbra is az EU-piacról függ, mert a brit export abszolút nagysága növekedett. Valójában a teljes brit pénzügyi szolgáltatásexport a 2000-es években csökkent (4. ábra, B rajz).³⁸

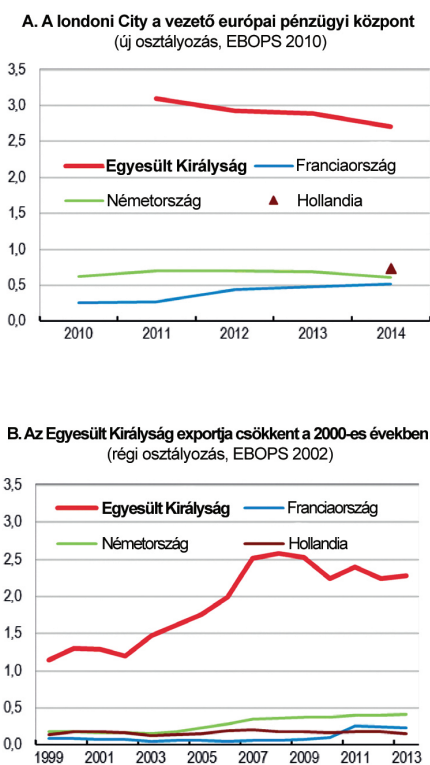
³⁴ Ugyanakkor, míg az áruk kereskedelme az Egyesült Királyság esetében deficitet mutat, a szolgáltatások esetében fordított a helyzet.

³⁵ Brühlhart (2009) szerint az iparágon belüli kereskedelem bilaterális kereskedelemben elfoglalt arányát kifejező Grubel–Lloyd-index az 1960-as évek elején mért 0,25%-ról 1975-ben 0,4%-ra nőtt. Ám 1990-ben és 2006-ban egyaránt 0,52% maradt.

³⁶ OECD 1987.

³⁷ CAMPOS–CORRICELLI 2016.

³⁸ Megjegyzést igényel: statisztikai változások az idők folyamán csökkentik az adatok összehasonlíthatóságát. Az EU abszorbeálja a svájci pénzügyi szolgáltatásexport 45%-át. Bankjai passportjogai hiánya ellenére Svájc kedvező megállapodást tárgyalt ki az EU-val, amikor EGT-csatlakozását tervezte az 1990-es évek elején.

4. ábra

A brit pénzügyi szolgáltatások exportja jelentős (a GDP %-ban)

Forrás: OECD 2016: „Trade in services by partner country”, in OECD International Trade and Balance of Payments (database), April.

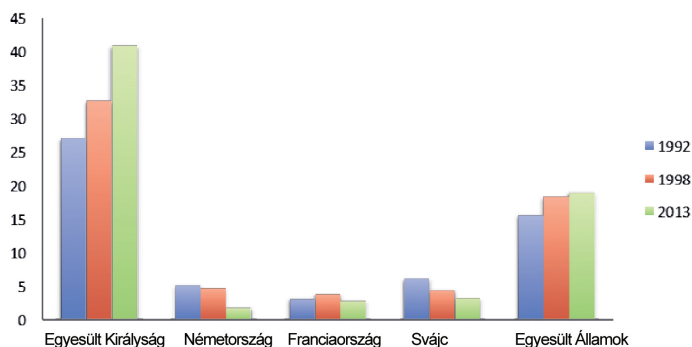
Pénzügyi kapcsolatok

Mennyire fontos az EU az Egyesült Királyság pénzügyi szektora számára? A pénzügyi szektor az elmúlt évtizedekben jelentősen nőtt. Az Egyesült Királyságban az 1970-es évekhez képest a pénzügyi szektor eszközértéke megnégyesződött. A brit pénzügyi szektor eszközeinek értéke 2014-ben a GDP 830%-át tette ki. A pénzügyi szolgáltatások teljesítik a nemzeti jövedelem 8%-át. Ez az arány mintegy 50%-kal magasabb, mint az EU-átlag. Az Egyesült Királyság egyes pénzügyi tranzakciókban világelső. A magánkötvények, a *hedge fundok* és a *határokon átnyúló bankhitelek* tekintetében messze megelőzi a többi EU-tagállamot.³⁹ A brit *biztosítási ágazat* a legnagyobb Európában és a harmadik a világban. A pénzügyi szolgáltatások (köztük a nyugdíjak és a biztosítások) képviselik a szolgáltatásexport több mint egynegyedét, s a legnagyobb külkereskedelmi többletet nyújtják a brit gazdaságban.

³⁹ Bank of England 2015.

Az Egyesült Királyság *pénzügyi szektora növekedésében jelentős szerepet töltött be az egységes piac*. A brit pénzügyi szektor vállalkozásai számára előny származott az útlevélből. Az egységes piac kiépítésétől a brit pénzügyi szolgáltatáskereskedelem a GDP arányában jóval gyorsabban nőtt, mint az OECD hasonló átlaga.⁴⁰ Az Egyesült Királyság pénzügyi és biztosítási szolgáltatásexportjának mintegy egyharmada az EU többi tagállamába irányult. A brit banki befektetések többsége is az EU-ban található. A befelé irányuló működő tőkebefektetés (FDI) az 1990-es évek eleje óta ugyancsak gyorsult. Következésképpen a pénzügyi szektor erősen érintett lenne az egységes piacra lépés elvesztése esetén.

Az Egyesült Királyság hasznot húzott az európai integrációból pénzügyi ágazata fejlődését tekintve. A belső piachoz történő hozzáférés hozzájárult az Egyesült Királyság mint vezető pénzügyi központ pozíciójának megerősítéséhez.⁴¹

5. ábra

Devizatranzakciók: országarányok az összes tranzakcióban

Forrás: <https://voxeu.org/article/some-unpleasant-brexiteconometrics>

London hagyományosan a nemzetközi valutatranzakciók fő központja. Az 1990-es évek elejétől az Egyesült Királyság részesedése a valutatranzakciókban erőteljesen – a világpiac 25%-áról több mint 40%-ára – növekedett.⁴² Megjegyzést igényel: a valutatranzakciók 2013-ban napi 6 trillió USD-t tettek ki (ez a globális pénzügyi tranzakciók legnagyobb tétele). Noha még az USD dominál, a valutatranzakciók több mint egyharmada euróban történik. Mint az 5. ábra mutatja: az Egyesült Királyság lényeges részesedést szerzett a devizatranzakciókban az euróövezet fő szereplői, Németország és Franciaország, továbbá Svájc terhére (5. ábra). E jelenségnek döntően technológiai okai lehetnek, ám az EU-tagság is fontos szerepet tölthet be abban.

Az EU egységes piaca töltött be központi szerepet az Egyesült Királyság mint nemzetközi pénzügyi központ megszilárdulásában. A brit pénzügyi szektor komparatív előnyei (hagyomány, rugalmas szabályozás, termékdiverzifikáció, emberi tőke, nyelv stb.) segítették az európai integráció előnyeinek, lehetőségeinek a kihasználását. Az Egyesült Királyság a legnagyobb szereplő az eurótranzakciókban, miközben nem tartozik az euróövezetbe.

⁴⁰ Bank of England 2015.

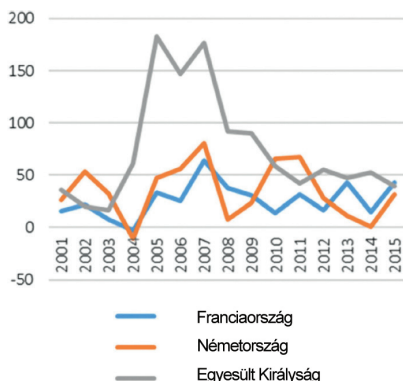
⁴¹ CAMPOS–CORRICELLI 2016.

⁴² LANE–MILESI-FERRETTI 2007.

Külföldi közvetlen beruházások (FDI)

Az Egyesült Királyság hosszú ideig a külföldi közvetlen beruházások (FDI) egyik legjelentősebb célpontja volt. A külföldi közvetlen beruházások a brit gazdaság teljesítményének fontos determinánsai.

A külföldi közvetlen beruházások beáramlása a legutóbbi pénzügyi és gazdasági krízis előtti években minden idők legmagasabb szintjét érte el. Noha e beáramlás a krízis kitörését követően csökkent, továbbra is az Egyesült Királyság annak egyik fő célpontja Európában (lásd: 6. ábra).

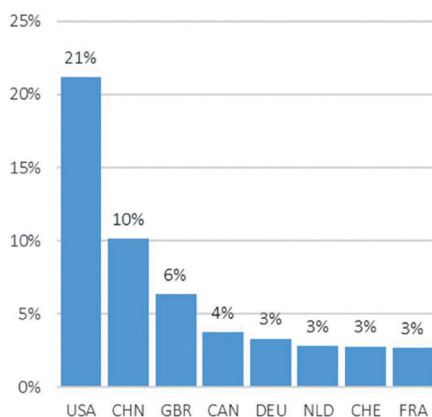

6. ábra

Külföldi közvetlen tőkebeáramlás (miliárd USD)

Forrás: DHINGRA et al. 2017

2014-ben a világ külföldi közvetlen beruházási állományának 6%-a az Egyesült Királyságban volt megtalálható. Ezt az arányt csak az Egyesült Államok és Kína múlta felül (lásd: 7. ábra).

7. ábra

Arány a külföldi közvetlen tőkebefektetések állományából

Forrás: DHINGRA et al. 2017

2015-ben a világ zöldmezős beruházási projektjei 7,4%-a az Egyesült Királyságban valósult meg. Összehasonlításképpen: ugyanez az arány Németország esetében csak 1,6% volt.⁴³

A beruházás és a beruházás adott országban történő elhelyezésének okai sokfélék és bonyolultak. Két alapvető, egymást nem kizáró dimenzió igényel kiemelését:

1. *keresleti oldal*: hozzáférés a külföldi piachoz vagy a fogadó országban, vagy a szomszédos országokban;
2. *kínálati oldal*: helyi, komparatív előnyök kihasználása bizonyos folyamatokban vagy a termelés inputjában, ezek a globális értékláncok létezésének az alapjai.

Miért vonzó hely jelenleg az Egyesült Királyság a külföldi közvetlen beruházások számára?

Keresleti oldalon az Egyesült Királyság 60 millió fogyasztóból álló piaccal rendelkezik. Az egy főre jutó átlagos GDP mintegy 41 000 USD. Egyes külföldi közvetlen beruházások csak a brit piac kiszolgálására irányulnak. Ám az Egyesült Királyság leggyakrabban exportplatformként szolgál az érintett vállalatok számára, hogy hozzáférjenek az egységes európai piachoz, azaz a többi tagállam piacaihoz. Az EU-tagság révén a brit lokáció jelenleg is 443 millió további fogyasztó elérését tudja biztosítani a nem EU-ban működő vállalatok számára. Az Egyesült Királyság nélkül számított EU-tagállamok (EU27) egy főre jutó GDP-je 33 000 USD. Mindez mind az ipari, mind a szolgáltató ágazatokra érvényes. A passporting jogok lehetővé teszik, hogy a pénzügyi szolgáltató vállalkozások zavartalanul kiszolgálják a fogyasztókat az országhatárokon keresztül.

Önmagában a piaci hozzáférés nem magyarázhatja meg: miért az Egyesült Királyság a külföldi közvetlen beruházás elsősorú célpontja az EU-ban. Valamennyi tagállam számára lehetséges e piacra jutás. Kínálati oldali tényezők magyarázhatják az Egyesült Királyság vonzerejét a globális értékláncba tartozó egységek lokációja tekintetében. Az Egyesült Királyság ebben az üzleti modellben a következő előnyöket kínálja:

- fizikai javak alacsony szállítási költségét a nyersanyagoktól a késztermékekig az értéklánc mentén;
- biztonságot és védelmet nyújtó jogi környezetet, a szellemi tulajdon tekintetében is;
- a képzett munkához történő hozzáférést.

E kínálati oldali tényezők, amelyek a külföldi közvetlen beruházást az Egyesült Királyságba vonzzák, és az országban tartják, belülről kapcsolódnak a brit EU-tagsághoz. Az egységes piac megkönnyíti a javak szállítását az értéklánc mentén olyan vállalatokkal, amelyek az inputokat nagyrészt más EU-tagállamokból vásárolják. Ebben az esetben nem merülnek fel származási szabályok, a kereskedelem vámmentes, s csak minimális nem vámjellegű bürokratikus költségek vonatkoznak rá. Ezen túlmenően az Egyesült Királyság vonzerővel rendelkezik a magasan képzett európai munkaerő számára, amely a teljes belső piac tekintetében zavartalanul elérhető. Mindezek további lokációs előnynek tekinthetők. Következésképpen *az áruk, a szolgáltatások és a személyek szabad mozgása a belső piacon növeli az Egyesült Királyság külföldi közvetlen működőtőke-vonzó képességét.*

⁴³ lásd: DHINGRA et al. 2017.

3. táblázat

A foglalkoztatás aránya a külföldi tulajdonban álló leányvállalatokban az Egyesült Királyságban, ágazatonként

A teljes foglalkoztatás aránya							
	Külföldi foglalkoztatás összesen (2014)	Külföldi tulajdonú leányvállalatok	EU-tulajdonú leányvállalatok	Nem EU-tulajdonú leányvállalatok	Németországi tulajdonú leányvállalatok	Amerikai tulajdonú leányvállalatok	Kínai és indiai tulajdonú leányvállalatok
Mezőgazdaság, halászat, faki-termelés	491 458	2%	1%	0%	0%	0%	0%
Bányászat	61 187	52%	22%	30%	3%	12%	18%
Élelmiszer-, italgyártás	430 319	34%	18%	16%	1%	8%	0%
Textilipar	171 000	10%	5%	5%	0%	2%	0%
Papír- és nyomdaipar	183 397	19%	10%	8%	1%	5%	0%
Gumi, műanyag, kőolajszármazékok gyártása	176 204	29%	15%	14%	2%	8%	7%
Vegyszer- és gyógyszeripar	152 653	44%	13%	31%	3%	21%	1%
Ásványfeldolgozás	484 439	23%	10%	13%	2%	5%	4%
Számítógép-, gép-, elektromosberendezésgyártás	535 766	41%	16%	25%	5%	16%	0%
Autó- és szállítóberendezésgyártás	290 749	46%	15%	31%	5%	9%	9%
Bútoripar	171 767	12%	6%	7%	1%	4%	3%
Közművek	329 850	34%	27%	7%	7%	3%	4%
Építőipar	1 551 054	8%	6%	2%	0%	1%	2%
Nagy- és kiskereskedelem	5 078 376	19%	9%	10%	2%	7%	0%
Szállítás	1 248 629	27%	19%	8%	7%	2%	0%
Szállás, ételmezés és turizmus	3 068 907	13%	6%	7%	1%	4%	3%
Média és kiadás	407 403	26%	9%	17%	2%	13%	1%
Információs technológia	833 555	25%	8%	18%	1%	10%	2%
Pénzügy és biztosítás	1 115 694	30%	11%	18%	2%	11%	0%
Ingatlan	1 425 237	10%	5%	5%	0%	2%	0%
Professzionális szolgáltatások	3 873 933	11%	5%	6%	0%	4%	0%

A teljes foglalkoztatás aránya							
	Külföldi foglalkoztatás összesen (2014)	Külföldi tulajdonú leányvállalatok	EU-tulajdonú leányvállalatok	Nem EU-tulajdonú leányvállalatok	Németországi tulajdonú leányvállalatok	Amerikai tulajdonú leányvállalatok	Kínai és indiai tulajdonú leányvállalatok
Oktatás és kutatás	3 576 685	1%	0%	1%	0%	1%	0%
Egészségügy	3 740 822	4%	2%	2%	0%	1%	1%
Egyéb	785 724	3%	1%	2%	0%	1%	0%
Összes (a közszektor kivételével)	30 184 808	14%	7%	7%	1%	4%	1%

Forrás: DHINGRA et al. 2017

A 3. táblázat mutatja: a külföldi tulajdonú leányvállalatok a magánszektor foglalkoztatásának 14%-át tették ki az Egyesült Királyságban 2014-ben (3. táblázat). A külföldi közvetlen beruházásállomány a brit GDP 58%-át, a beáramlás a 2014. évi beruházások 10%-át képviselte. E beruházások nagy része az EU-tagállamokból és az Egyesült Államokból érkezett. Allen és Dar (2013) kimutatták: az Egyesült Királyság kifelé irányuló külföldi közvetlen beruházásának csaknem a fele az EU-ba irányul. A befelé irányulónak pedig a fele származik onnan. A brit foglalkoztatás 7, illetve 4%-a az EU-tagállamok és az Egyesült Államok vállalkozásai tulajdonában álló leányvállalatokban valósul meg. Ezek az arányok a külföldi közvetlen beruházások áramlásával konzisztensek, gravitációs modellt követve, éppen úgy, mint a kereskedelmi áramlások.⁴⁴ A külföldi közvetlen beruházások áramlása földrajzilag közeli és nagy gazdaságok között következik be. E „közelséget” növelik a közös intézmények. Bruno és munkatársai (2016) becslése szerint a külföldi közvetlen beruházások beáramlása az Egyesült Királyságba 1986 és 2014 között az EU-tagság hiányában 22%-kal kevesebb lett volna.

A külföldi közvetlen beruházások az egyértelmű komparatív előnyökkel rendelkező ágazatokban összpontosulnak: a pénzügyi szektor, a bányászat, a szállító berendezések előállítás, valamint a magas helyi igényeket kielégítő ágazatok (élelmiszer és ital). Az e tőkét működtető vállalkozások korábban létező brit vállalatok és külföldi vállalatok összeolvadása vagy akvizíciója következménye. A leányvállalatok vagy külföldi vállalatok nagyobbak, termelékenyebbek, innovatívabbak és több embert alkalmaznak, mint a hazai tulajdonú vállalatok ugyanabban az iparágban (lásd például az Egyesült Királyság tekintetében).⁴⁵ Külföldi tulajdonú leányvállalatok pozitív tovagyűrűzéseket nyújtanak szállítóik és fogyasztóik irányában.⁴⁶ Az előnyök egy része azért jön létre, mert a külföldi vállalatok az egyébként is nagyon termelékeny vállalatokba ruháznak be.⁴⁷ Ugyanakkor néhány előny annak köszönhető, hogy multinacionális vállalat részét képezik. A külföldi tulajdon a beruházás, a K+F, a munkahelyteremtés és új kereskedelmi csatornák keresése irányában gyakorol új ösztönzést.⁴⁸

⁴⁴ ANDERSON 2011.

⁴⁵ GRIFFITH–REDDING–SIMPSON 2004.

⁴⁶ JAVORCIK 2004.

⁴⁷ CRISCUOLO–MARTIN 2009.

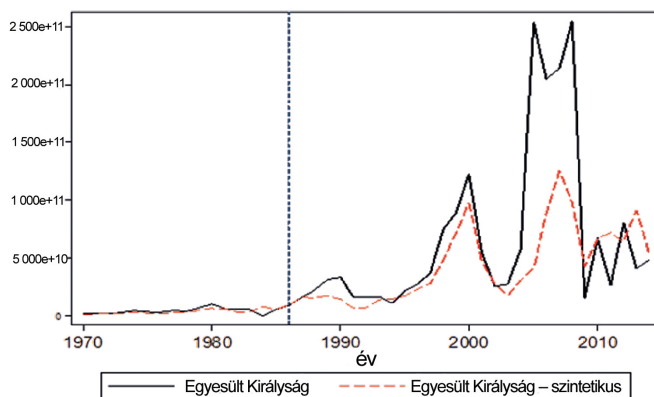
⁴⁸ ARNOLD–JAVORCIK 2009; GUADELUPE–KUZMINA–THOMAS 2012.

Mennyire fontos az EU az Egyesült Királyság beruházásaiban? Az Egyesült Királyság FDI-állománya meghaladja a GDP 57%-át. Az EU-n belül a legmagasabb FDI az Egyesült Királyságba irányul, a Nagy-Britanniába irányuló FDI több mint a fele az EU-ból származik. A legnagyobb szereplők abban Hollandia, Franciaország, Luxemburg és Németország, illetve az EU után az Egyesült Államok.

Az FDI láthatóan szorosan kapcsolódik az egységes piachoz. Az Egyesült Királyság vonzó célpont a külföldi befektetések számára. Viszonylag liberalizált hazai piaci és az erős jogi, intézményi keretek jellemzik. Ugyanakkor az FDI-t a belső piac elérésének lehetősége is vonzza. Szignifikáns kapcsolat mutatható ki az EU-tagság és a befelé irányuló FDI között.⁴⁹

A befelé áramló FDI fontos szerepet tölt be a brit gazdaságban. A válság előtt (2008-ban) az Egyesült Királyságba irányuló FDI-beáramlás 142 milliárd GBP csúcsot ért el. Azóta annak értéke csökkent (2014-ben 28 milliárd GBP volt). A beáramló FDI a legutóbbi 10 évben a GDP 0,4–11%-át tette ki. Ez tette lehetővé a magasabb belső felhasználást. Egyébként a brit háztartásoknak kellett volna hasonló nagyságrendű pótlólagos megtakarítást teljesíteniük. Amilyen mértékben az FDI eredményeképp nőtt az aggregált beruházás, annyiban az FDI magyarázza a többletkibocsátást és jövedelmet. Például Haskel és munkatársai (2007) szerint szignifikáns kapcsolat áll fenn a befelé irányuló FDI és a termelékenység között az Egyesült Királyságban. A külföldi jelenlét 10 százalékpontnyi növekedése a termelékenység 0,5%-os növekedésével járt együtt.

Az FDI és a külföldi beruházás más formái különösen fontosak voltak a brit pénzügyi szektorban. Az Egyesült Királyság nemzetközi kötelezettségei a GDP 500%-át tették ki 2015 végén. Annak mintegy fele monetáris és pénzügyi intézményekbe történt befektetés volt. A befelé irányuló FDI felét pénzügyi közvetítésre és biztosításra fordították. Ez az arány magasabb az Egyesült Királyságban, mint a fejlett országok (beleértve az Egyesült Államokat) mediánja (Standard and Poor's 2015). Az Egyesült Királyság meghatározó pozíciója a nemzetközi pénzpiacokon nagyrészt az FDI-vel magyarázható.

8. ábra

Milyen lenne a nettó FDI-beáramlás, ha Nagy-Britannia 1986-ban kimarad az egységes piacból?

Forrás: CAMPOS et al. 2015b

⁴⁹ FOURNIER et al. 2015; BRUNO et al. 2016; DHINGRA et al. 2016b.

A külföldi közvetlen beruházások jól megalapozottak. Az FDI nemcsak hozzájárul az élenjáró menedzsment gyakorlat diffúziójához, növeli a versenyt és fellendíti a technológiai innovációt. Ugyanakkor mindezt viszonylag rugalmasabb és fenntartható módon valósítja meg (például portfólioberuházások).

Az Egyesült Királyság az FDI egyik fő célpontja Európában. A nettó FDI-beáramlása csekély volt az 1990-es évek közepéig. Két időszakban azonban jelentős volt a bővülés: a kilencvenes évek második felében, illetve a nagy pénzügyi válságot megelőző időszakban. Időközben az FDI aránya a szolgáltatások területén bővült.⁵⁰ Az irodalom eddig kevésbé tártta fel annak potenciális okait, hogy a beruházók miért az Egyesült Királyságot választják Németországgal vagy Írországgal szemben. Az európai integráció mindazonáltal szignifikáns szerepet játszhat. Campos és Coricelli (2015b) úgynevezett „tényellentetés” becsléseket végzett az egységes piaci program 1986. évi elindításának az Egyesült Királyság nettó FDI-beáramlására gyakorolt hatásairól. A 8. ábra szaggatott vonala mutatja, mi lett volna a nettó FDI-beáramlás, ha az Egyesült Királyság kimarad az egységes piacból (8. ábra). Az ábrából egyértelműen kitűnik: az egységes piac kulcsszerepet töltött be az FDI mobilizálásában. A belső piacból történő kimaradás esetéhez képest kimutatható nettó FDI-többlet az euró bevezetése után, a dotcom buborék kipukkadása és a nagy recesszió közötti időszakban mutatható ki. Az Egyesült Királyságba történő nettó FDI-beáramlás a tárgyalt időszakban jelentős ingadozást mutatott. (Talán a nem helyhez kötött szolgáltató szektor magas részarányát tükrözve.) Végezetül látható: a belső piac előnyei 2009 után már csak mérsékelt módon növelték tovább a nettó FDI-t.

Migráció

Mekkora a migráció az EU-ból? A migráció nemzetközileg elfogadott definíció szerint: az emberek több mint egy évre jönnek dolgozni az érintett országba. Az Egyesült Királyságba irányuló, e definíció szerinti migráció az 1990-es évek elejétől növekedett. A migránsok száma az EU-ból az előző évtizedben nőtt. 1995 és 2015 között az EU-tagállamokból érkező migránsok száma megháromszorozódott. E folyamat különösen a keleti kibővülés után erősödött fel, elsősorban Lengyelországból.⁵¹

2006 óta az Egyesült Királyságba érkező bevándorlók száma évi 500 ezer fő körül ingadozott. Az EU-tagállamokból érkező bevándorlók száma a nem EU-tagállamokból érkezők szintjére emelkedett. Az EU15-tagállamok esetében a gyengébb munkapiacok magyarázhatják e folyamatot. Bulgária és Románia esetében az átmeneti tilalom 2013 végétől megszűnt, s azóta erőteljes a beáramlás onnan. A 2004-ben csatlakozott országok esetében a beáramlás 2006–2008 időszakában nőtt, azóta stabilizálódott.⁵²

2014-ben az Egyesült Királyságba irányuló nettó beáramlás fele az EU-ból származott. A biztos állással rendelkező vagy munkát kereső dolgozók éves bevándorlása az aktív munkaerő 0,8%-át teszi ki. E bevándorlás az elmúlt két évtizedben segítette az Egyesült Királyságban

⁵⁰ DRIFFIELD et al. 2013.

⁵¹ VAN REENEN 2016.

⁵² lásd: OECD 2016.

a munkaerő növekedési rátáját az EU többi részének átlaga felett tartani. Az EU-tagállamokból érkezett, foglalkoztatott migránsok száma meghaladja a 2 millió főt. Ez a brit munkaerő 6%-a.

Mi a makroökonómiai hatása az EU-ból kiinduló migrációnak? *Az EU-migránsoknak magas a foglalkoztatási rátájuk.* Az EU-ból érkező migránsok láthatóan nagyrészt foglalkoztatási kilátásokért vándorolnak be az Egyesült Királyságba. Jellemzően magas munkanélküliségi rátával jellemezhető tagállamokból.⁵³ Az EU-ból érkező migránsok 40%-ának már van munkahelye az Egyesült Királyságba érkezésükkor. További negyedrészüket munkát keres. Az EU-ból érkező migránsok foglalkoztatási aránya magasabb, mint az Egyesült Királyságban születetteké.⁵⁴

Főképp az EU-ból érkezett bevándorlók jelentősen hozzájárultak a brit GDP növekedéséhez. Az EU-ból érkező bevándorlók foglalkoztatási aránya magasabb volt, mint a helyben születetteké, illetve a többi migráns csoport esetében. A legmagasabb az EU8-tagállamokból érkező migránsok foglalkoztatási rátája. Az EU-ból érkező bevándorlók képzettsége kedvező. (Az EU8-ból érkezők munkabére általában alacsony.) A bevándorlás kulcsfontosságú szerepet töltött be a munkapiacra. Az Egyesült Királyságban 2005–2015 között mintegy 2,5 millió munkahely jött létre. Abból 2,2 milliót bevándorló tölt be. (Azok 60%-a az EU-ból érkezett.) A bevándorlók átlagosan 0,7%-kal járultak hozzá a brit GDP előállításához. Ez utóbbi az évi növekedésnek nagyjából a fele. Az EU-ból érkező munkavállalók némileg magasabb arányban járultak hozzá a teljesítményhez. A bevándorlás enyhíti a népesség idősödésének a hatásait. Hosszú távú gazdasági előnyt eredményez a brit gazdaság számára.

Kevésbé bizonyítható, hogy az EU-ból érkező migránsok a brit állampolgárok állásvesztését vagy alacsonyabb béreit okozták. Az empirikus tanulmányok nem támasztják alá, hogy rögzített „lump of labor” (fixed „lump of labor”) volna elérhető a munkavállalók számára, illetve az EU-migránsok kiszorították volna az Egyesült Királyságban születetteket állásaikból. Ugyanakkor bizonyítható, hogy az EU-migránsok munkája előmozdította a vállalatok számára, hogy a dolgozók jobban illeszkedjenek a munkába, lehetővé téve, hogy hatékonyabban dolgozzanak, és általában javítsák a munkakínálatot.

Csekély bizonyíték van arra, hogy a migránsok befolyásolják az Egyesült Királyságban születettek foglalkoztatását.⁵⁵ Valójában a brit születésűek foglalkoztatása rekordszintre emelkedett, miközben nőtt a migráció az EU-tagállamokból. Gilpin és munkatársai (2006) nem találtak bizonyítékot arra, hogy a migráció hozzájárult volna a brit munkanélküliséghez.⁵⁶ Monacorda és munkatársai (2012) érvelése szerint a migránsok és a brit születésűek általában nem versenyeznek ugyanazokért az állásokért. A migránsok túlnyomórészt alacsonyan fizetett szolgáltatási területen működő munkahelyekre lépnek be, noha képzettségük magasabb.⁵⁷ Az Egyesült Királyságban születettek a magasabban fizetett ágazatokban növelték a foglalkoztatottságot. A kevésbé képzettek esetében a magasabb munkanélküliséggel fennálló kapcsolat gyenge.⁵⁸ Wadsworth (2015) nem figyelt meg kapcsolatot a kevésbé képzettek (definíció szerint: akik 16 éves korukban hagyták el az iskolát), az ott született NEET (Not in Education,

⁵³ Az EU-n belüli kelet–nyugati migráció hajtóerőiről lásd: ATOYAN et al. 2016; KAHANEC et al. 2014.

⁵⁴ WADSWORTH et al. 2016.

⁵⁵ PORTES 2016.

⁵⁶ Lucchino és munkatársai (2012) vizsgálták a kapcsolatot az aggregált munkanélküliség és a Nemzeti Biztosító regisztrációja között, s nem találtak kapcsolatot.

⁵⁷ lásd: DUSTMANN et al. 2013.

⁵⁸ LEMOS–PORTES 2008.

Employment or Training) ifjúság arányában, sem a bevándorlók arányának változásában, s a munkanélküliség változása a magasabb és alacsonyabb migránsbeáramlást teljesítő régiók között sem bizonyított.

A brit munkapiacon végzett elemzések szerint a bevándorlóknak nincs nagy hatásuk az átlagbérré.⁵⁹ A kevésbé képzettek bérét illető bizonyítékok vegyesek. Egyes iparágakban a migrációnak negatív hatása lehet. Számos kutatás⁶⁰ csekély negatív hatást talált az alacsonyabb jövedelemre és pozitívakat a magasabb jövedelemre. Mások azonban nem találtak meggyőző eredményeket. Wadsworth és Vaitilingam (2015) arra következtetnek, hogy ha voltak is hatások, azok csak csekély mértékűek lehettek.⁶¹

A migráció egyaránt növelte a kibocsátást és a termelékenységet. A migráció közvetlenül hozzájárult a munkakinálat bővüléséhez, ezzel közvetlenül növelte a kibocsátást. Az EU-ból érkező bevándorlók általában képzettebbek az Egyesült Királyságban születettek-nél. Az iskolázottsági szint rése a migránsok és az ott születettek között idővel emelkedett.⁶² Túlreprezentáltak mind a magasán, mind az alacsonyan fizetett állásokban. Empirikus vizsgálatok szerint a migráció pozitív hatást gyakorol az egy főre jutó GDP-re.⁶³ A nettó migráció 50%-os csökkenése a termelékenység 0,3%-os mérséklődésével jár.⁶⁴

Az EU-ból érkező bevándorlók *pozitívan járulnak hozzá a közpénzügyekhez.* Támaszkodnak a brit jóléti rendszerre, mint ahogyan a brit bevándorlók is támaszkodnak arra más EU-tagállamokban. (Mintegy 30 000 brit állampolgár kap munkanélküli segélyt más EU-tagállamban.) Minthogy az EU-tagállamokból érkező bevándorlók nagy többsége dolgozik, kevésbé valószínű, hogy munkán kívüli juttatásokban is részesülnének. Az új tagállamokból érkezők alacsonyabb bért kapnak, ezért gyakrabban jogosultak adóhitelre. A bevándorló (azon belül: más EU-tagállamból érkező) háztartások nettó fiskális hozzájárulása az Egyesült Királyságban pozitív.

Az EU-ból érkező migránsok nettó fiskális hozzájárulást teljesítenek az Egyesült Királyság számára. Mint láthattuk, az EU-ból érkező migránsok foglalkoztatási aránya magasabb, mint a brit állampolgárok esetében. A bevándorlók általában fiatalabbak és jobban képzettek.⁶⁵ Következésképpen átlagosan kevesebb munkanélküli segélyt kapnak, és kevésbé terhelik az egészségügyi szolgáltatásokat. Az EGT-migránsok a munkában állók támogatásának 10%-át kapják. A brit munkaerő 6%-át teszik ki, tükrözve az alacsonyan fizetett fizikai dolgozók magasabb arányát. Az EU-ból, s különösen a 2004-ben csatlakozott tagállamokból érkező migránsok a becslések szerint nettó pozitív fiskális hozzájárulást teljesítenek.⁶⁶ A közvetett fiskális hozzájárulás is valószínűleg pozitív, abban a mértékben, amennyiben a migráns

⁵⁹ lásd: MONACORDA et al. 2006; DUSTMANN et al. 2005.

⁶⁰ BLANCHFLOWER–SHADFORTH 2009; NICKELL–SALEHEEN 2008; DUSTMANN et al. 2013.

⁶¹ Egyes kutatások szerint a migráció legutóbbi hullámával érkezettek a korábbi migránsok munkaerőpiaci helyzetére gyakorolhattak – mérsékelt – negatív hatást (MANACORDA–MANNING–WADSWORTH 2012).

⁶² WADSWORTH 2015.

⁶³ BOUBTANE et al. 2015.

⁶⁴ PORTES 2015.

⁶⁵ Migration Observators 2016.

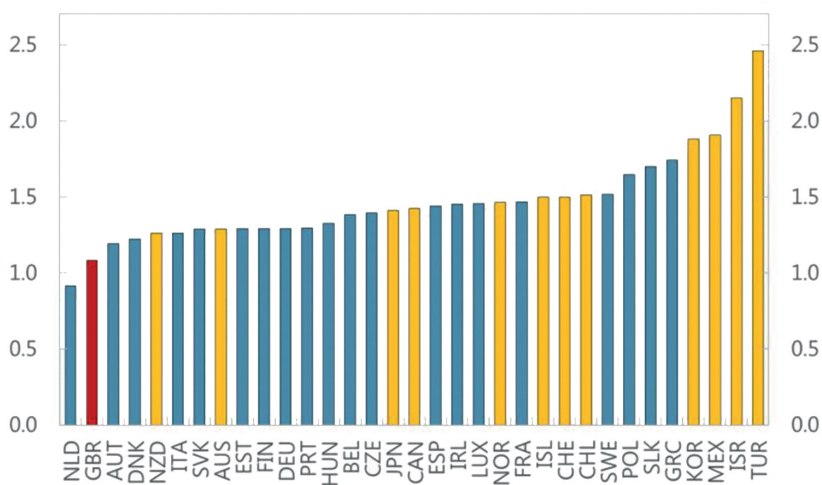
⁶⁶ DUSTMANN–FRATTINI 2014.

Dustmann és Frattini (2014) szerint 2001 és 2011 között az európai bevándorlók nettó fiskális hozzájárulása csaknem 20 milliárd font volt. Jonathan Portes szerint az EGT-országokból érkezők több mint 3 milliárd font adót fizettek és mintegy 0,5 milliárd font támogatást igényeltek.

dolgozók a vállalatok hatékonyabb működését teszik lehetővé, illetve a migránsok képzési költségeit nagyrészt máshol viselték.

Deregulációs potenciál

Milyen deregulációs potenciált nyújthat az EU elhagyása? Egészében a brit szabályozottság jelenleg is viszonylag mérsékelt. Viszonylag liberális a termék- és a munkapiacok szabályozása. Az Egyesült Királyság az európai gazdaságok között második helyen áll a termékpiacok liberalizálásában, az Egyesült Államokkal azonos szabályozottsági szinten (lásd: 9. ábra).⁶⁷

9. ábra

OECD termékpiaci szabályozási indexek (PMR) összehasonlítása

Megjegyzések: A kék szín az EU-tagállamokat jelöli, a sárga pedig a nem EU-s tagországokat

Forrás: OECD 2016

Az EU-tagság nem korlátozza a deregulációt. Az EU-gazdaságok általában liberalizáltabbak, mint az OECD-átlag. A legkevésbé szabályozott piac az EU-tagállamok között Hollandiáé. 1998 és 2013 között az EU-tagállamok termékpiaci liberalizációs besorolásukat jelentősebb mértékben javították, mint az EU-n kívüli gazdaságok. (Utóbbiak között az EU-val liberalizált kereskedelmet folytató Norvégia, Izland és Svájc, továbbá más angolszász államok – Ausztrália, Kanada, Új-Zéland és az Egyesült Államok találhatóak.) Az Egyesült Királyság az OECD-tagállamok munkapiaci rugalmassági sorrendjében a negyedik helyet foglalja el. Foglalkoztatásvédelmi szabályozása (EPL) mérsékeltőbb, mint Franciaország, Hollandia és Németország esetében.

⁶⁷ E besorolás az OECD termékpiaci regulációs indexén alapul, 2013. évi adatok felhasználásával.

Az Egyesült Királyság a nemzetközi összehasonlításban a leggyengébben a hazai szinten ellenőrzött szabályozások (szabályozási eljárások, licenc és engedélyező rendszerek komplexitása) esetében szerepel. (E szabályokat az EU nem kívánja meg.) Például a tervezés, illetve a lakóházak építésére vonatkozó szabályok és korlátozások teljesen hazai ellenőrzés alatt állnak. Azokat egyes elemzők gazdaságilag különösen károsnak tekintik.

Valószínű, hogy a jelenleg EU-szinten meghatározott számos szabályozást az EU-ból történő kilépést követően hasonló hazai szabályokkal helyettesítik. Például az európai környezeti szabályozás költséget jelent a brit vállalkozások számára. Ugyanakkor az Egyesült Királyságnak a brexit után EU-szabályok hiányában is gondoskodnia kellene a környezetvédelemről. Hasonlóképpen a Bank of England jelezte, valószínűtlen, hogy a jelenlegi EU-pénzügyi szabályozást teljesen elvetnék. E szabályok közül több globális, az Egyesült Királyság által kifejezetten támogatott sztenderdeken alapul. Továbbá számos EU-szabályozást megtartanak, ha a britek jelentős hozzáférést kapnak a belső piacchoz (például a svájci modellhez hasonló konstrukció esetében).

A puha brexit szcenárió nem engedne nagyobb változást a szabályozás területén. Az egyéges piacon történő részvételhez Norvégiának és Svájcnek is ugyanazokat a szabályozásokat kell alkalmazniuk, mint az EU-tagállamoknak. (Ám a szabályozás meghatározásában történő részvétel lehetősége nélkül.)

Közös költségvetés

Mennyit fog az Egyesült Királyság kormánya az EU-nak fizetni? A britek nominálisan jelentős hozzájárulást teljesítenek az EU közös költségvetéséhez. Gazdaságuk méretéhez képest azonban hozzájárulásuk viszonylag mérsékeltnek minősíthető. A nettó hozzájárulás aránya évente változik, átlagosan a GDP 0,3%-a. Az Egyesült Királyság hozzájárulása 2014-ben bruttó 7 milliárd euró volt, a harmadik legmagasabb összeg az EU-ban. A nettó hozzájárulás azonban a GDP 0,3%-át tette ki. Alacsonyabb volt, mint Ausztria, Dánia, Finnország, Franciaország, Németország, Olaszország, Hollandia és Svédország esetében.

Az EU közös költségvetése nagyjából a GNI 1%-át teszi ki. Ám az Egyesült Királyság 1984-től visszatérítést (rebate) kap. Ezért, illetve különféle további korrekciók miatt a brit hozzájárulás az EU közös költségvetéséhez a GNI arányában az egyik legkisebb: 2/3%, összehasonlítva például Belgium 1/3%-ával.⁶⁸ Ugyanakkor e hozzájárulások lényegesen meghaladják az EU-ból – különböző kiadási programok keretében – az Egyesült Királyságba áramló pénzüsségeket. E beáramló pénzüsségek ugyancsak nagyok, de nem a legnagyobbak: az Egyesült Királyságnak viszonylag kicsi a mezőgazdasági szektora – kisebb, mint az összes hozzáadott érték 1%-a, továbbá csak néhány régió jogosult az EU regionális fejlesztési támogatására. Ezért az Egyesült Királyság az EU-költségvetés nettó hozzájárulója.

⁶⁸ IMF 2016.

Puha versus kemény brexit

Az EU-ból történő kiválás folyamata valószínűleg hosszú és bonyolult lesz. Az 50. cikk szerint a kilépés feltételeit szabályozó megállapodás kidolgozására két év áll rendelkezésre. Ha két év után nem sikerül megállapodásra jutni, az Egyesült Királyság nem élvezheti az egységes piac előnyeit. Polgárai pedig nem utazhatnak és élhetnek tovább szabadon az EU-ban. Csak valamennyi tagállam egyetértése esetén hosszabbítható meg a tárgyalásokra rendelkezésre álló időszak.

A visszavonás (withdrawing) tárgyalási folyamata és az új megállapodás az 50. cikk szerint bonyolult folyamatot feltételez. Abban az Európai Bizottság, az Európai Tanács, az Európai Parlament és az EU Tanácsa egyaránt jelentős szerepet tölt be. A többi tagállam megnövelt („erőteljes”) minősített többsége szükséges (azaz legalább 20 tagállam a 27-ből, illetve a 27 tagállam lakosságának legalább 65%-a). A kereskedelmi témaköröket tartalmazó megállapodást kell jóváhagynia az Európai Parlamentnek és az Európai Tanács minősített többségének.

A visszavonás jelentős bizonytalanságot tartalmaz. Az 50. cikket még sohasem alkalmazták. Minél hosszabb ideig tartanak a tárgyalások, annál nagyobb a veszélye az új megállapodás tagállami politikai küzdelmek tárgyává válásának. A viták kieleződése különösen akkor lehetséges, ha az Egyesült Királyság meg kívánja tartani hozzáférését az egységes piachoz, egyidejűleg szabadságát növelni kívánja a szabályozásokat és a migrációt illetően.

A brexit gazdasági forgatókönyvének alapdimenziója tehát a belső piachoz történő hozzáférés, kezdve a „puha” változattól egészen a „kemény” brexitig terjedően, ugyanakkor alapvető jelentőségű a kilépés koreográfiája. A megoldandó nagyszámú, bonyolult témakörre és a korlátozott időbeli lehetőségekre figyelemmel felmerülhet a „no-deal”, vagyis kilépési megállapodás nélküli, azaz *rendezetlen távozás* lehetősége is.

Mi történik a vámokkal, ha az Egyesült Királyság kilép az EU-ból? Az Egyesült Királyság csökkentheti az importvámokat, miközben – kitérve megállapodások hiányában – az exportvámok és nem vámjellegű akadályok növekednek. Ha az Egyesült Királyság önállóan a WTO rendszerébe kerül, csökkentheti az addig az EU-vámunió (a közös vámtarifá) által meghatározott importvámokat. Ez utóbbi vámok esetenként magasak. Például az állati termékek átlagos vámterhelése az EU-ban mintegy 20%. Az EU-ban az átlagos vámtéher 2014-ben 5,3% volt, némileg magasabb, mint egyes fejlett gazdaságokban. Az Egyesült Államokban a mutató 3,5% volt.⁶⁹ A WTO-rendszerben az Egyesült Királyság vagy magasabb MFN-vámot határoz meg az EU-val megállapodással rendelkező 60 országból érkező importra, vagy el kell törölnie az összes akadályt az összes WTO-tag előtt (lásd például Szingapúr esetét).

Hasonló a helyzet az EU esetében. Ha nincs új megállapodás az EU-val, az Egyesült Királyság EU-ba irányuló exportját az EU sztenderd MFN-vámjai terhelnék. (Szemben a jelenlegi akadály nélküli belső piaci lehetőséggel.) Az EU-ba exportáló brit vállalatok továbbá – minthogy a kilépés után az Egyesült Királyság már nem tagja az EU-vámunióknak – magasabb adminisztratív költségekkel, továbbá magasabb nem vámjellegű akadályokkal szembesülnek. (Utóbbival annyiban, amilyen mértékben az EU termék- és szolgáltatási sztenderdek eltérnek az Egyesült Királyságtól.)

⁶⁹ IMF 2016.

Az EU-val szükséges kereskedelmi megállapodás kitárgyalása komplex feladat. A lehetséges elrendezések attól függően változnak, hogy az Egyesült Királyság tagja marad-e az Európai Gazdasági Térségnek (mint Norvégia) egészen addig terjedően, hogy teljesen kilép, lemondva az összes EU-szabályról és -szabályozásról (4. táblázat). A különféle lehetőségeknek eltérő hatásuk van. A brexit hívei között sincs egyetértés a preferált elrendezésben. A tárgyalások időt igényelnek. A kilépés rendezésére az 50. cikk aktiválása után két év áll rendelkezésre. A formális kilépés és az új megállapodás közötti időben az MFN-szabályok érvényesek.

4. táblázat

Lehetséges brexit utáni megállapodások az Európai Unióval

Konstrukció	Példa	Jellemzők
Európai Gazdasági Térség (EEA)	Izland, Norvégia és Liechtenstein	Hozzájárulás az EU költségvetéséhez
		Az áruk, a szolgáltatások, a tőke, a személyek szabad mozgása
		Nem része az EU-vámunióknak
		Nagyon korlátozott hatás az EU-szabályozás meghatározásában
Európai Szabadkereskedelmi Társulás (EFTA)	Svájc	Hozzájárulás az EU költségvetéséhez
		Külön szektoronkénti megállapodások szükségesek
		Nincs passporting jog a bankok számára
		Nem része az EU-vámunióknak
Vámunió	Törökország	Nagyon korlátozott hatás az EU-szabályozás meghatározásában
		Fő szabályként vámmentes piacra jutás az egységes piacon, kivéve a mezőgazdaságot és a pénzügyi szolgáltatásokat
Szabadkereskedelmi megállapodás (FTA)		Az EU külső vámtarifák átvétele a nem EU-kereskedelemben
		Fő szabályként vámmentes piacra jutás az egységes piacon, de az EU-sztenderdeknek és termékszabályozásnak történő megfelelés szükséges
		Nincs szabad hozzáférés a szolgáltatáspiachoz, nincs banki passporting jog
WTO MFN		EU-val történő kereskedelem az EU külső vámtarifái alapján

Forrás: OECD (www.oecd.org) alapján

Jövőbeli kapcsolatok lehetőségei az Európai Unióval

Az Egyesült Királyság jövőbeli kapcsolatai az Európai Unióval széles skálán értelmezhetőek. Nem lehetséges a tárgyalás eredményeinek előzetes meghatározása. Nem lehet részletes formális eredményeket előzetesen garantálni. Más országok példái alapján mutathatók be a lehetséges konstrukciók.

Egyrészt az *Európai Gazdasági Térség tagállamaihoz hasonló státus* kiépítése lehetséges a brexit megvalósulása esetén (*EGT-tagság*). Az Egyesült Királyság megtarthatja tagságát az EGT-ben. Helyzete Norvégiához válna hasonlóvá. Az Egyesült Királyság továbbra is hozzáférne a belső piachoz. Ugyanakkor változatlanul meg kellene felelnie az egységes piac teljes szabályrendszerének. A négy alapszabadság rendszerében a személyek szabad mozgását

is fenn kellene tartania. Egyidejűleg elveszítené a belső piaci szabályok meghatározásában és az EU további döntéseiben történő részvétel lehetőségét. Támogatnia kellene a kohéziós tagállamokat. Ugyanakkor Norvégia a belső piaci részvételen túl nem része a vámunióknak, s nem élvezzi az EU kereskedelmi megállapodásainak előnyeit.

Norvégia, Izland és Liechtenstein úgy részesül az EU belső piacában, hogy magának az EU-nak nem tagjai. Az Európai Gazdasági Térség tagjaiként férnek hozzá a több mint 500 millió fogyasztóhoz, az uniós költségvetésbe történő közvetlen befizetési kötelezettség nélkül. Ugyanakkor az EGT-tagoknak úgy kell átvenniük az EU belső piaci joganyagát, hogy a szabályozási döntésekbe nem szólhatnak bele. Minthogy nem tagjai az EU-nak, az európai intézmények munkájában sem vehetnek részt. Noha nem befizetői a közös költségvetésnek, pénzügyi terheket kell viselniük a szegényebb EU-tagok támogatásában. (Egy norvégra nagyobb összeg jut, mint amennyit a britek – nettó értelemben – fizetnek fejenként a közös költségvetésbe: 2014–2015. átlagában évi 115, illetve – a britek esetében – 79 euró. Norvégia nettó hozzájárulása a GDP 0,16%-a volt a jelzett években, míg a britek aránya a GDP 0,25%-a volt.)⁷⁰ Nem meglepő módon a brit népszavazás előtti napokban Erna Stolberg norvég miniszterelnök azt üzent a brit szavazóknak: ezt a változatot utálnák.⁷¹ Ráadásul a belső piac definitív eleme a szabad munkaerő-áramlás. Ezért a belső piacon maradás a brit munkaerőpiac brexit esetén remélt fokozottabb védelmét sem tenné lehetővé. Az EGT-tagokhoz hasonló jogállás a szuverenitás együttes gyakorlásához (az uniós döntéshozatalhoz) képezt a szuverenitás csökkenését hozná Nagy-Britannia számára.

Kétoldalú megállapodás. A fentebb bemutatott EGT-forgatókönyvön túl felmerülhet a „svájci formula” alkalmazása is. A precedens Svájc. Kétoldalú szerződések révén vesz részt a belső piacon. Ugyanakkor nem része a vámunióknak. Noha Svájc és az EU általános biztossági megállapodással rendelkezik, nincs szélesebb hozzáférés a pénzügyi szolgáltatásokhoz. Svájc is a schengeni rendszer része. Alkalmazza a belső piaci szabályokat. Támogatást nyújt az átlagosnál fejletlenebb EU-tagállamoknak. Nem rendelkezik szavazati joggal az EU jogalkotási rendszerében.

Svájc az EGT-nek sem tagja, mégis hozzáférhet a belső piachoz. Kétoldalú megállapodásokkal vette át a szükséges joganyagot. (Csak „önként” tettek így, de a gyakorlati eredmény nagyjából ugyanaz volt, mintha a norvég megoldást választották volna.) A Svájci Alap révén ugyancsak részt vesz a kohéziós tagállamok támogatásában. (Svájc nettó hozzájárulása azonban jóval csekélyebb Norvégiáénál az európai finanszírozáshoz: az Európai Bizottság adatai szerint a 2014–2015. évek átlagában a GDP 0,02%-a, egy főre vetítve pedig 12 euró volt.) Svájc – az Egyesült Királyságtól eltérően – a belső határellenőrzés nélküli schengeni övezetnek szintén tagja. Ugyanakkor a 2014-ben tartott svájci népszavazáson úgy döntöttek, hogy csak kvóták alapján engedik be az uniós munkavállalókat. Az EU továbbra is ragaszkodik a szabad munkaerő-áramláshoz. Svájccal szemben különböző válaszingedményeket fogadtak el. (Közöttük a *guillotine clause-t*, amelyet a kvóták bevezetése esetén léptetnének életbe. Nem meglepő módon a svájci hatóságok – immár több mint három éve – csak vizsgálják a népszavazás nyomán alkalmazandó intézkedések lehetőségét.) Nincs tehát precedens a négy alapszabadság EU által is tudomásul vett differenciálására.

⁷⁰ Az Európai Bizottság idézett adatai Nagy-Britannia esetében a 2008–2014. évek átlagát mutatják. Lásd: DARVAS 2016.

⁷¹ GURZU 2016.

Felmerülhet, hogy egyszerűen *szabadkereskedelmi megállapodást* kössenek az EU-val, a bevándorlást pedig az ausztrálhoz hasonló pontrendszerrel⁷² korlátozzák. (Ezt támogatja a brexit melletti kampány két legfontosabb szereplője, Boris Johnson volt londoni polgármester, jelenleg külügyminiszter és Michael Gove volt igazságügy-miniszter is.) E konstrukció hasonló lenne Kanada státusához. Kanada a brexitnépszavazás időszakára már előrehaladott tárgyalásokat folytatott az Európai Unióval szabadkereskedelmi megállapodás megkötéséről.⁷³ A megállapodás messze nem jelent korlátok nélküli áruforgalmat, több területen vámok és kvóták maradnak a rendszerben. A megállapodás különféle, a belső piacon ismeretlen piacvédelmi lehetőségeket is tartalmaz. E konstrukció minden bizonnyal kevés lenne a briteknek, de legalábbis számos piacon szenvednének el veszteségeket.

E változat feltételezhetően nehezen volna elfogadható a többi EU-tagállam számára. Ugyanakkor Londonban is rádöbbenek: számos brit állampolgár más uniós tagállamokban dolgozik, s az ő védelmüket is szolgáló konstrukcióra lenne szükség.

Am a belső piacnak nemcsak a munkaerő, hanem *a tőke és a szolgáltatások szabadsága* is alapvető eleme. Annak hiánya nagyon hátrányos lenne a brit bankszektor számára. (A brit gazdasági teljesítmény közel egytizedét egyedül a londoni pénzügyi központ, a City nyújtja.) Jelenleg bármelyik brit bank az egész EU-ban végezhet műveleteket. A belső piacból történő kiválás esetén ezt a lehetőséget (*passporting*) elveszítenék.⁷⁴ Ha sikerülne is megállapodást kötniük a pénzügyi szolgáltatásokról, kimaradnak az uniós döntéshozatalból. Vagyis olyan szabályokat kell átvenniük, amelyek meghozatalába nem szólhatnak bele. (Pedig például a biztosítások közvetítésénél – Brüsszelben általános vélemény szerint – „mindig a britek lobbiztak”. A klíringházaikban pedig – köszönhetően az egységes piacnak – naponta több mint ezermilliárd euró cserél gazdát.)⁷⁵

A szabadkereskedelmi megállapodásnál a *vámunió* az EU-val erősebb kapcsolódást eredményezne, Törökország analógiájára. Annak keretében teljes vámmentesség, illetve az egyéb korlátozó tényezőktől mentesség jellemezné az áruforgalmat. Ugyanakkor a vámunió rendszerében nem érvényesül a négy alapszabadság (nemcsak a természetes személyek mozgása, hanem a *passporting* vonatkozásában sem); nincs továbbá intézményes lehetőség a szabályozásba történő beleszólásra. A törökök tehát úgy élvezik az árupiacra történő belépés előnyeit, hogy egyidejűleg szinte minden más szempontból önállóak maradnak. A törökök ugyanis éppen azt az aszimmetrikus lehetőséget kapják meg, amelyet a britek is szeretnének: hozzáférést a közös árupiachoz és önállóan szabályozható munkaerőpiacot. Ugyanakkor a török helyzet annyiban nagyon más, hogy oda nem áramlik jelentős számú munkaerő.

WTO-szabályok. A WTO-szabályokat az Egyesült Királyságnak és az EU-nak egyaránt be kell tartania. Am, ha az Egyesült Királyság elveszíti a belső piaci hozzáférést, akkor lényegében ugyanolyan státusa lesz, mint az EU-val preferenciális kereskedelmi megállapodással nem rendelkező államoknak. Azaz e rendszerben a kereskedelem a legnagyobb kedvezmény

⁷² Az a jól képzett, fiatal munkaerő bevándorlását teszi lehetővé.

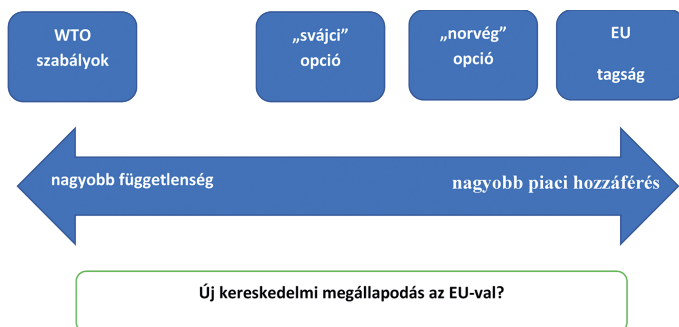
⁷³ Az elnevezés átfogó gazdasági és kereskedelmi megállapodás (CETA). A népszavazást követően felerősödött e – még létre sem jött – konstrukció brexitre történő alkalmazásának igénye. Liam Fox brit nemzetközi kereskedelmi miniszter – mindezekkel összefüggésben – a kanadai kormány segítségét kérte a brexittárgyalásokhoz. BUTLER–MONAGHAN 2016; David Davis brexitminiszter pedig a brexit kívánatos forgatókönyvét tekintve mintaadónak minősítette e rendszert. WINTOUR 2016.

⁷⁴ HÜTTL–MERLER 2016.

⁷⁵ BATSAIKHAN 2016.

elve (MFN) alapján valósulna meg az Egyesült Királyság és az EU között. Ugyanakkor az Egyesült Királyság visszanyerné teljes szabadságát a belső szabályozásban, illetve a migráció visszafogásában. Nem kellene a továbbiakban hozzájárulnia az EU kohéziós rendszeréhez. Megállapodás hiányában e helyzet felé tart az Egyesült Királyság és az EU közötti kapcsolat.

Általánosságban: az új szabadkereskedelmi rendezés átváltási kapcsolatban áll a függetlenséggel (lásd: 10. ábra). Az EGT-tagság nem tűnik összhangban állónak az EU elhagyására irányuló választói felhatalmazással. Az EGT rendszerében az Egyesült Királyság továbbra is arra kényszerülne, hogy kövesse az EU belső piaci joganyagát, támogatást nyújtson a kevésbé fejlett tagállamoknak, s biztosítsa a munkaerő szabad áramlását. A WTO-szabályok alapul vétele felszabadíthatja az Egyesült Királyságot e követelmények teljesítése alól. Az Egyesült Királyság elvileg bármekkora importvámokat bevezethet, ám egyidejűleg magasabb exportvámokkal szembesülhet, s nem lesz hozzáférése a belső piachoz. Az Egyesült Királyság a lehetséges opciók között kompromisszumként „testre szabott rendezést” (*bespoke arrangement*) kereshet az EU-val. E megállapodásnak valószínűleg egyensúlyban kell tartania a belső piaci hozzáférés és a függetlenség céljait. Ám a belső piaci hozzáférés szükségképpen az EU belső piaci szabályainak történő megfelelést követeli meg. Azaz csak korlátozott függetlenséget tehet lehetővé. Minthogy a megállapodás politikai folyamat eredménye lesz, annak tartalma előre nem állapítható meg.

10. ábra

A brexit lehetséges forgatókönyvei: nagyobb piaci hozzáférés versus nagyobb szabadság

Forrás: IMF 2016

Milyen kereskedelempolitikai kapcsolatai lehetnek az Egyesült Királyságnak a világ többi részével az EU-ból történő kilépést követően? Az Egyesült Királyságnak valószínűleg újra kell tárgyalnia számos kereskedelmi megállapodást az EU-n kívül. Az Egyesült Királyság az EU tagjaként számos, az EU által kötött szabadkereskedelmi megállapodás részese. Az EU-ból történő kilépése esetén megszűnik e szabadkereskedelmi hozzáférés lehetősége. Ebben az esetben nem lehet a kontinuitás feltételezését alkalmazni.⁷⁶ Következésképpen: ha az Egyesült Királyság nem lesz képes jogi kontinuitást biztosítani azoknak a megállapodások-

⁷⁶ Annak révén a jogutód állam örökölheti a jogelő állam szerződéses jogait és kötelezettségeit, mint például Csehszlovákia felbomlása esetében.

nak, amelyekben EU-tagsága révén vett részt, azokat újra kell tárgyalnia.⁷⁷ A bécsi egyezmény állam(ok) megszűnésének esetére vonatkozik. Az Európai Unióból történő kilépés esetén nem ez a helyzet. Határozottan kijelenthető: az államok közötti jogutódlás alapján jogi kontinuitás e kereskedelmi megállapodások esetében nem teremthető.

Az Egyesült Királyságnak az EU-val folytatott különlegesen bonyolult tárgyalásokkal egyidejűleg kellene új kereskedelmi rendezést kitárgyalnia EU-n kívüli kereskedelmi partnereivel. E feladat önmagában is nagy kihívást jelent. Az egyidejűleg hozzáadódik a megemelkedett bizonytalansághoz, illetve a várható kereskedelmi zavarokhoz. Mindazok valószínűleg túlmennek az 50. cikk kétéves „ablakán”.

A brexitről történt népszavazás időpontjában az EU-val történő egyetlen lehetséges elrendezés sem állt előtérben. Az EGT-tagság biztosíthatná az áruk, a tőke, a szolgáltatások és az emberek szabad mozgását. Ugyanakkor az Egyesült Királyság csak korlátozott befolyással lehetne a szabályozásra. Nettó hozzájárulás terhelné a kohéziós országok részére nyújtott transzferekkel összefüggésben. A partnerség e fajtája inkább kisebb államokra (Izland, Liechtenstein, Norvégia) volt alkalmazható.

Az Egyesült Királyság kereshetett volna ennél „szimmetrikusabb” megállapodást, amely tükrözné nagyságát. Ám az idő múlásával a brexit aláássa alkupozícióját. Az EU-tagállamok – az EU egységének megőrzése érdekében – egyre kevésbé lehetnek kompromisszumkészek. Az EGT-típusú rendezés a személyek szabad mozgását tartalmazná. Ugyanakkor az Egyesült Királyság valószínűleg szorosabb ellenőrzést fog keresni ezen a területen. További korlátozások vezethetők be az EU-ból történő formális kivonulás után (2018 végén). Alternatíva lehetne az EFTA-tagság, Svájc-hoz hasonlóan. Ebben az esetben azonban az Egyesült Királyság elveszítené a banki passportot, tárgyalnia kellene a kereskedelmi megállapodásokról az egyes tagállamokkal, továbbá szükséges lenne az EU-sztenderdek és szabályozások megtartása. Az EU vámuniótagsága és a szabadkereskedelmi megállapodás rendezése az EU-val csökkentené az egységes piacra történő belépés lehetőségét. Ugyanakkor az Egyesült Királyságnak meg kellene felelnie az EU-szabályozások széles körének. A „teljes” kemény brexit az EU-szabályozásoktól teljes függetlenséget hozhat. Ugyanakkor a belső piac-hoz történő hozzáférés a WTO MFN-rezsimjének alkalmazása esetén csökkenne leginkább.

5. táblázat

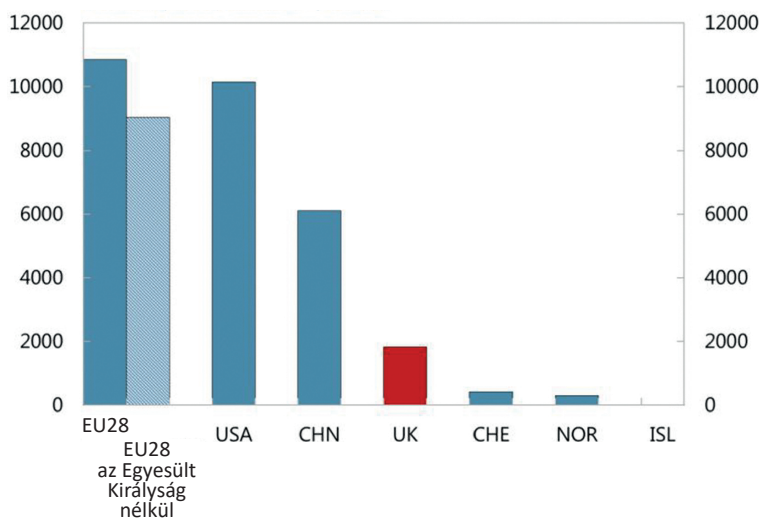
A szabadkereskedelmi megállapodás tárgyalásának időtartama, példák

Tárgyalás	Időtartam (évek)
Svájc–Kína	4
EU–Korea	4
EU–Mexikó	4
USA–Ausztrália	3
EU–Kanada	5
EU–Svájc	10

Forrás: OECD (www.oecd.org)

⁷⁷ Az EU-megállapodások területi alkalmazási klauzulát tartalmaznak. Az explicit módon kimondja: az adott megállapodás csak azokra a területekre érvényes, amelyekre az EU-szerződések kiterjednek. Ezért ha az Egyesült Királyság kilép az EU-ból, az érintett megállapodások többé már nem vonatkoznak az Egyesült Királyságra.

Az Egyesült Királyság és az EU közötti kereskedelem – bármely fenti változat esetében – eltérő mértékben költségesebbé válik. A vámellenőrzési költségek várhatóan növekedni fognak. Ez a kereskedelem eltereléséhez vezethet az EU-n kívüli országok irányába. Az MFN-rendszeren kívül azonban az áruk kereskedelme viszonylag akadálymentes maradhat. Az MFN-szabályok szerint maximális vámok alkalmazhatók az áruexport értékének több mint 95%-ára, körülbelül 3% átlagos vámteherrel. (Az autók [10%] és dohány vámterhelése jóval magasabb lehet.) A szolgáltatások rendszerint kivételt képeznek a vámfizetési kötelezettség alól. Ám a törvények és szabályozások valóban korlátozzák a hozzáfértést nem vámjellegű akadályokkal. Az Egyesült Királyság valószínűleg egyre nagyobb nehézségekkel szembeülhet a pénzügyi szolgáltatások európai exportjában.

11. ábra

Bruttó hazai termék egyes világgazdasági szereplők esetében (folyó áron, milliárd GBP, 2014)

Forrás: IMF, World economic outlook

Az Európán kívüli országokkal kötött kereskedelmi megállapodások esetleg kevésbé kedvezőek lesznek, s hosszú időt igényelhet lezárásuk. Az Európai Unióból történő hivatalos kilépés után az Egyesült Királyság számára az EU jelenleg 36 szabadkereskedelmi megállapodása (53 EU-n kívüli országgal) nem lesz többé alkalmazható. Az EU-val köthető új szabadkereskedelmi megállapodások esetleg kevésbé előnyösek lesznek. Az Egyesült Királyság alkupozíciója gyengébb, mint az EU egészének alkupozíciója (lásd: 11. ábra). Az Egyesült Királyság képes lehet néhány importtermék, leginkább az élelmiszerek esetében alacsonyabb importvámokat alkalmazni. Annak révén csökkenthetők a fogyasztói árak, ám egyidejűleg egyoldalú módon alááshatja saját tárgyalási pozícióját. A jelenleg hatályban lévő szabadkereskedelmi megállapodások kitargyalásához legalább 3 évre volt szükség (5. táblázat). A teljes folyamat valószínűleg hosszabb időt vesz igénybe. Az érintett országok nagy száma, a kereskedelemre háruló negatív következmények egyaránt ebben az irányban hatnak.

A brit álláspont alapelemei

A hivatalos brit álláspont szerint az Egyesült Királyság a brit EU-tagság megszűnése után nem tartaná fenn tagságát az EU egységes belső piacán, és a vámunióban sem (*hard brexit*). Theresa May korábban előszeretettel használt kifejezése szerint: a brexit brexitet jelent. A miniszterelnök többször hangoztatott indokolása szerint ugyanis ahhoz, hogy az Egyesült Királyság megőrizhesse tagságát az egységes piacon és a vámunióban, olyan feltételeket kellene teljesítenie, mintha ki sem lépett volna az EU-ból. E feltételek közé tartozna mindezekelőtt az unión belüli szabad munkaerőmozgás elvének további érvényesítése brit részről. (E felfogás szerint a brit választók a brexitreferendumon valójában a korlátozás nélküli munkaerő-beáramlás uniós elvét utasították el.)

Ugyanakkor a brit kormány „*merész és nagyratörő*” szabadkereskedelmi egyezmény megkötését javasolta az Európai Uniónak. Az Európai Tanács elnökének, Donald Tusknak 2018. március 29-én átadott levél szerint e szabadkereskedelmi megállapodásnak átfogóbbnak kellene lennie minden korábbi hasonló egyezményénél, hogy kiterjedjen egyebek mellett a pénzügyi szolgáltatási szektorra is. Ugyanakkor más brit politikusok (például Tony Blair) szerint azok közül, akik komolyabban megvizsgálták a kérdést, senki nem hiszi, hogy az Európai Unióval külső országgént kötendő szabadkereskedelmi megállapodás – amelyre a konzervatív kormány törekszik – akár megközelítőleg is ugyanolyan feltételeket teremtené az Egyesült Királyság számára, mint a további tagság az EU egységes belső piacán. Ugyanakkor az átfogó, a szolgáltatásokra és pénzügyi piacokra kiterjedő szabadkereskedelem igényével egyidejűleg a britek gyakorlatilag kizárnának mindenféle tartós hozzájárulást az EU közös költségvetéséhez. A kohéziós transferekhez történő hozzájárulás a jelenlegi EU-logika megkerülhetetlen eleme a belső piac akár részleges elérése ellenében. Felmerül a kérdés: miért menne bele Brüsszel e brit igények kielégítésébe?

Theresa May ugyanakkor többször hangoztatta azt a nézetét is, hogy az esetleges rossz megállapodásnál az is jobb, ha az EU-val folytatandó tárgyalásokon esetleg egyáltalán nem születik egyezés. A miniszterelnök szerint rossz megállapodás lenne például az, ha az EU meg akarná büntetni az Egyesült Királyságot a kilépésért, ahogyan azt „Európában néhányan szorgalmazták”. A rendezetlen kilépés (a „*cliff edge*” *brexit*) a gazdasági szakemberek számára rémálomnak minősíthető. A „sziklafal pereme” kifejezés a kiválásnak azt a változatát jelöli, amelynek alapján az Egyesült Királyság európai uniós tagsága a kilépési feltételek fokozatos életbelépésére szolgáló átmeneti időszak nélkül szűnne meg. Sőt akár úgy, hogy nem születik megállapodás az EU-val (*no deal*).

A bemutatott álláspont nem tekinthető következetesen végiggondolt és kidolgozott pozíciónak. Bizonyos értelemben a referendum előtt folytatott hecckampány következményéről van szó. A jelzett sarokpontok alapján nehéz elképzelni a kölcsönösen elfogadható megállapodást.

Ezért is tanulságos a Financial Times által 2017 júniusában felvázolt⁷⁸ *hat lehetséges forgatókönyv*, amelyek a következők voltak:

Nincs megállapodás (no deal). Semmiben nem sikerül megállapodni az EU-val, azaz a „padlógázzal a szakadékba” forgatókönyv lép érvénybe. Az Egyesült Királyságot többé már nem kötik az EU-s megállapodások. Ezért fennálló nemzetközi kapcsolatait jogilag semmi

⁷⁸ GILES–BARKER 2017.

nem fogja szabályozni. Ennek a káosznak a legnagyobb nyertesei azok lennének, akik kezdetől fogva a leginkább keményvonalas brexitálláspontot képviselték, hiszen az ország teljesen a nulláról építheti fel kapcsolatait, mindenféle kötöttségek nélkül. A vesztesek sora azonban jóval hosszabb lehet: a vámellenőrzések miatt óriási felfordulás lenne a kereskedelemben, a légi forgalom átmenetileg megbénulna, a brit kamionosok nem fuvarozhatnának az EU területén (és fordítva), és így tovább. Emellett az ír–brit határ lezárása régen nem látott politikai feszültséget okozna Észak-Írországból, ráadásul az EU nemzetközi bíróságokon követelhetné, hogy az Egyesült Királyság fizesse ki a kilépési számlát.

Szétválásról szóló megállapodás. Ez a forgatókönyv kevésbé lenne romboló hatású, mint az előző, hiszen a kilépésről sikerülne megállapodni. Azonban átmenetileg így is rendezetlenek maradnának a kereskedelmi kapcsolatok, ezért a Világkereskedelmi Szervezet (WTO) szabályai lépnének érvénybe. A nyertesek – legalábbis rövid távon – a hazai piacra termelő brit feldolgozóipari vállalatok lennének, amelyek könnyebben tudnának versenyezni a vámokkal sújtott EU-s termékekkel. A vesztesek egyértelműen a külkereskedelemben érintett vállalatok lennének, mind EU-s, mind brit részről. A személygépjárműveket 10%-os, a mezőgazdasági termékeket akár 20% feletti vámmal sújthatnák, de lennének olyan termékek, amelyekre még ennél is magasabb teher rakódna. Az Egyesült Királyság ezzel történelmének egyik legprotektionistább időszakába lépne. A potenciális kár mértéke attól függene, hogy mikor sikerül kereskedelmi megállapodást kötni az EU-val.

Részben vámentes kereskedelmi megállapodás. Bizonyos termékek esetében sikerülne megegyezni a vámentességről, ez azonban a szolgáltatói szektorra nem vonatkozna. A vámellenőrzések miatt így is fennakadások lennének a kereskedelem lebonyolításában. A nyertesek elsősorban az EU-tagállamokban működő feldolgozóipari vállalatok lennének. Az övezetnek 2016-ban 95 milliárd fontos kereskedelmi többlete volt a szigetországgal szemben. Természetesen a brit vállalatok is profitálnának a vámentességéből, ám összességében messze nem olyan mértékben. A legnagyobb vesztes London és az óriási pénzügyi szektor lenne. A szolgáltatásokra ugyanis nem vonatkozna a vámentesség. Ez közvetve az egész országnak nagyon fájna, hiszen a gazdasági teljesítmény 80%-át a szolgáltatói szektor nyújtja, ráadásul jelentős, 88 milliárdos szolgáltatáskereskedelmi többlettel rendelkezik.

Átfogó kereskedelmi megállapodás. Az Egyesült Királyságnak sikerülne új kereskedelmi megállapodást kötnie az EU-val, ami már a szolgáltatói szektort is érintené. Azonban minél átfogóbb lenne ez az alku, annál inkább korlátozná a szigetország szuverenitását. Ráadásul ilyen megállapodás valószínűleg pénzügyi kötelezettséggel is járna Brüsszel felé, illetve a munkaerő mozgásának korlátozásában is kompromisszumokat kellene kötni. Míg a vállalatok nagy nyertesei lennének ilyen egyezségnek, a brexitpárti népesség valószínűleg erős ellenérzésekkel fogadná, hiszen elsődleges céljuk éppen az Egyesült Királyság „függetlenségének” visszanyerése volt. Márpedig ebben az esetben számos területen változatlanul az uniós szabályok érvényesülnének. (A brexit hívei szerint továbbra is „az EU diktálna”.)

Vámunió. A két félnek sikerül megegyeznie teljesen új vámunió létrehozásáról, amivel teljesen kiküszöbölhetők lennének a kereskedelmi fennakadások. Ebben az esetben az Egyesült Királyságnak joga lenne az EU-tól független külkereskedelmi megállapodásokat kötnie a mezőgazdasági és a szolgáltatói szektort érintően, az árukra vonatkozó külső vámokat viszont az EU szabná meg. Ilyen megállapodás nagy megkönnyebbülést jelentene a feldolgozóipari vállalatoknak, hiszen nem lenne szükség a határon vámellenőrzésekre, másrésztől viszont az Egyesült Királyság nem köthetne független (kétoldalú) egyezséget a vámok csökkentéséről

például az Egyesült Államokkal. Ráadásul a mezőgazdasági és a szolgáltató szektor számára a vámunió nem jelentene komoly előrelépést az átfogó kereskedelmi megállapodáshoz képest.

Közös (belső) piac. Kereskedelmi szempontból az Egyesült Királyság gyakorlatilag az EU tagja maradna: az áruk és szolgáltatások vámok nélkül, szabadon áramolhatnának, megmaradna a teljes jogi harmonizáció az EU-val. A gazdasági szereplők közül ezzel a forgatókönyvvel szinte mindenki nyerne, hiszen zavartalanul folytatódhatna az együttműködés. Politikai szempontból viszont egészen más a helyzet. A briteknek tiszteletben kellene tartaniuk a munkaerő szabad áramlására vonatkozó EU-s alapelvet, az Európai Bíróság pedig továbbra is jelentős hatalommal bírna az őket érintő jogi ügyekben. Bár ez a brexitforgatókönyv lenne a legkevésbé káros, semmi előnyt nem jelentene az EU-tagsághoz képest, miközben több előnyt is elveszíténének, vagyis lényegében saját magukat lőnék lábon.

Brexittárgyalások

A mindeddig precedens nélküli kilépési megállapodás a brexit folyamatában a notifikációt követően lefolytatott tárgyalások során születhet meg. Annak lehetősége – mint már láthattuk – időben behatárolt. A tárgyalásokra legfeljebb két év áll rendelkezésre a megállapodáshoz. A tárgyalási időszak esetleges meghosszabbításához valamennyi tagállam jóváhagyására szükség van. Az idődimenzió megkülönböztetett szerepe, az Európai Unió számára erős tárgyalási pozíciót eredményezett. Az Egyesült Királyság részéről pedig az évtizedeken keresztül alkalmazottól eltérő tárgyalási stratégiát követelt meg. Az Európai Bizottság elnöke, Jean-Claude Juncker a notifikációt követően azonnal meghirdette a *kétlépcsős brexittárgyalások* igényét: először a kilépés feltételeiben kell megegyezni, s csak azt követően kezdődhetnek meg a brit–EU viszony jövőbeli kereteinek kialakítására irányuló tárgyalások.

A brit bejelentés után (May miniszterelnök 2017. márciusi levele az 50. cikk aktiválásáról) a tényleges tárgyalások az Egyesült Királyság és az Európai Unió között a már korábban kiadott tanácsi állásfoglalásban lefektetett elvek alapján 2017. június 19-én kezdődtek meg.⁷⁹ Alapelvként az unió az egységes piachoz kapcsolódó *négy alapszabadság elválaszthatatlanságát* hangsúlyozta. Ez az elv kizárja az alapszabadságok között történő válogatás (az úgynevezett cherry-picking) lehetőségét. Éppen így az EU már a tárgyalások megkezdése előtt hangsúlyozta: kizárja az ágazati alapon történő részvételt az egységes piacon. Alapelvként fogalmazták meg: a tárgyalásokra egyetlen csomagban kerül sor az átláthatóság és a részterületeken történő külön megállapodások elkerülése érdekében. A tanácsi iránymutatások között szintén kiemelt helyen szerepelt: a tagállamok nem folytathatnak a brexitről külön tárgyalásokat, és nem köthetnek külön megállapodásokat sem az Egyesült Királysággal.

A tárgyalásokat *két szakaszban* kívánták lefolytatni. A Bizottság és az Európai Tanács hivatkozott iránymutatásai is ezt hangsúlyozták annak érdekében, hogy a kilépés rendezett módon és a bizonytalansági tényezőkből adódó kockázatok minimalizálásával valósulhasson meg. Ezért a notifikáció (2017. március 29.) és a kilépés közötti időszakot (az eredeti időzítés szerint légekésőbb 2019. március 19.) két fő szakaszra bontották. A jogbiztonság érdekében az *első szakaszban* (I. szakasz) a kilépés állampolgárokra, vállalatokra, külső partnerekre

⁷⁹ Lásd: Az Európai Tanács 2017. április 29-i rendkívüli ülésének (50. cikk) EUCO XT 20004/17 iránymutatásai a brexittárgyalásokra vonatkozóan.

vonatkozó azonnali hatásait kívánták megtárgyalni, és az e témakörökre irányuló közös lépésekben volt szükséges megállapodni. Másrészt ugyancsak az első tárgyalási szakaszban kellett a kiválással összefüggésben a jogok és kötelezettségek megváltozásából, megszűnéséből adódó körülmények rendezéséről megállapodni. A *második szakaszban* (II. szakasz) nyílt lehetőség az Egyesült Királyság és az Európai Unió jövőbeli kapcsolatának kialakításáról szóló tárgyalások megkezdésére. A kilépési megállapodást már ennek szellemében lehet létrehozni. A májusi tanácsi határozat szerint „[a]z unió és az Egyesült Királyság közötti leendő kapcsolatokról csak azt követően lehet megállapodást kötni, hogy az Egyesült Királyság harmadik országgá vált, a tárgyalások nem foglalkoznak az unió és az Egyesült Királyság közötti leendő kapcsolatok keretével kapcsolatos kérdésekkel azon túlmenően, hogy a tárgyalások során figyelembe veszik e keretet”.⁸⁰ Következésképpen a brexittárgyalásoknak közvetlenül nem volt része a jövőbeli kapcsolatok tárgyalása. Ám a kilépési megállapodásnak már figyelembe kellett vennie a formálódó kereteket. A tárgyalások második szakaszában már nem érvényesült a jövőbeli kapcsolatokról történő tárgyalás teljes tilalma.

E második fázisban kiemelt szerepet kapott az úgynevezett átmeneti időszak meghatározása is. Ehhez kapcsolódóan fontos alapelvként fektették le a tagállamok: „[A]mennyiben felmerülne az uniós vívmányok alkalmazásának korlátozott időtartamra történő meghosszabbítása, az szükségessé tenné a hatályos uniós szabályozási, költségvetési, felügyeleti, igazságszolgáltatási és végrehajtási eszközök és struktúrák alkalmazását is.”⁸¹ Ha az Egyesült Királyság meghatározott átmeneti időszakban uniós vívmányhoz férhet hozzá, akkor az ezzel együtt járó jogi, intézményes és pénzügyi kötelezettségeket is vállalnia kell.

A tárgyalások megkezdése előtt az Európai Unió aláhúzta: a szabad mozgás gyakorlását kiemelt prioritásként kezeli az Egyesült Királyságban munkát vállaló vagy tanulmányokat folytató uniós állampolgárok, illetve az EU más tagállamaiban élő brit állampolgárok tekintetében is. Mindezeket túl ugyanolyan prioritásként kezeli a jogbiztonságot a vállalkozások működésére vonatkozóan is. Az EU célkitűzésként fogalmazta meg továbbá: egyetlen pénzügyi megállapodás szülessen az Egyesült Királyság még uniós tagként vállalt pénzügyi kötelezettségvállalásainak rendezésére, beleértve a többéves pénzügyi keretet, valamint az Európai Beruházási Bank, az Európai Fejlesztési Alap és az Európai Központi Bank vonatkozásában vállalt brit kötelezettségeket. Az unió lényeges célkitűzésként fogalmazza meg: el kell kerülni a határellenőrzés visszaállítását, különös tekintettel Észak-Írországra, illetve a ciprusi brit felségterületekre.

A tárgyalások megkezdését követő első szakasz lezárása 2017 decemberében három fő kérdésben történő megegyezéstől függött: az Egyesült Királyságban dolgozó uniós polgárok és az unió más tagállamaiban dolgozó brit polgárok és családtagjaik jogainak garantálása. A jogbiztonság garantálása érdekében a kilépés után még nyolc évig megmarad az Európai Bíróság joghatósága a polgárok jogainak garantálása érdekében.

A második az Írország és Észak-Írország közötti fizikai határ létesítésének elkerülése. Egyidejűleg Észak-Írország az Egyesült Királyság integráns részeként történő kezelése is szerepel a közös jelentésben. Ugyanakkor mindezeket a megállapodásokat az Egyesült Királyság

⁸⁰ A Tanács határozata a Bizottságnak a Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királyságával az állam Európai Unióból való kilépésének szabályait meghatározó megállapodásról folytatandó tárgyalások megkezdésére való felhatalmazásáról. Brüsszel, 2017. május 3.

⁸¹ Az Európai Tanács 2017. április 29-i rendkívüli ülésének (50. cikk) EUCO XT 20004/17 iránymutatásai a brexittárgyalásokra vonatkozóan.

és az unió közötti későbbiekben kialakítandó kereskedelmi kapcsolatok természetének függvényében határozták meg. Változatlanul nyitott kérdés: hogyan lehetséges „puhább” határ fenntartása anélkül, hogy az egységes piac integritásán csorba esne?

A harmadik kulcsterület az *Egyesült Királyság pénzügyi kötelezettségvállalása* volt. A három kulcsterület közül azonban ez bizonyult a legkönnyebben elfogadhatónak. Az Egyesült Királyság számára a pénzügyi feltételek vállalása a jövőbeli kapcsolatok kialakításáról folytatandó egyeztetés előfeltételének bizonyult. Ezért az eredetileg feltételezettnél könnyebben belement a „brexitszámla” kifizetésébe. (Az várhatóan mintegy 25,4 és 65,1 milliárd euró közötti összeg lehet.)⁸² Az Egyesült Királyság vállalta, hogy minden korábban vállalt pénzügyi kötelezettségét teljesíti, és még 2020-ig fizeti az Európai Unió közös költségvetésébe a brit hozzájárulást.

2017. december 11-én Theresa May a kilépés első szakaszának lezárásáról szóló közös jelentést bemutatta a brit alsóháznak. Fontos változás a kormányfő politikai szóhasználatában, hogy elhatárolódott a kilépés „kemény” vagy „puha” besorolásától. Hangsúlyozta: az elvek és célkitűzések nem változtak.

A második tárgyalási szakasz sarkalatos napirendi pontja volt a brexit utáni átmeneti időszak. Arra London szerint azért volt szükség, mert a brit EU-tagság megszűnésének eredetileg várható időpontjában, 2019 márciusában még sem az Egyesült Királyság, sem az Európai Unió, sem az EU-tagállamok nem lehettek abban a helyzetben, hogy zökkenőmentesen meghonosíthassák az új kapcsolatokat megalapozó feltételrendszer számos elemét. Theresa May 2017. decemberi alsóházi beszámolójában hangsúlyozta: az Egyesült Királyság már „a szigorúan korlátozott időtartamú” bevezetési időszakban sem lesz az EU egységes belső piacának és vámuniójának tagja, mivel addigra kilép az EU-ból is.

May szerint ugyanakkor London azt javasolja, hogy ebben az időszakban az Egyesült Királyság és az Európai Unió még a jelenlegi feltételekkel férhessen hozzá egymás piacához. Egyidejűleg pedig már megkezdődne a jövőbeli kapcsolatokat alátámasztó új eljárásrendek és rendszerek bevezetésének előkészítése.

A brit kormányfő alsóházi tájékoztatóján hangsúlyozta: a brit kormány szándékai szerint az átmeneti időszakban az Egyesült Királyságba érkező külföldi EU-munkavállalóknak már regisztrációs kötelezettségük lenne. Theresa May szerint ez is a majdani új brit bevándorlási rendszer előkészítésének része lesz. A brit kormány többször megerősített szándéka szerint azok a külföldi EU-állampolgárok, akik a brit EU-tagság megszűnésének eredetileg várt időpontjában, 2019. március 29-én már öt éve folyamatosan és törvényesen az Egyesült Királyságban tartózkodnak, jogosultak lesznek a letelepedett státusra. Azt egyszerű, szinte automatikus hatósági eljárással megszerezhetik.

London az EU-val elért megállapodásban rögzítette azt is, hogy akik a brit EU-tagság megszűnésének napjáig öt évnél kevesebb ideje, de szintén életvitel-szerűen és törvényesen az Egyesült Királyságban tartózkodnak, ugyancsak maradhatnak, amíg nagy-britanniai tartózkodási időtartamuk eléri az öt évet. Attól az időponttól ők is jogosultak lesznek állandó tartózkodási engedélyre. Az új regisztrációs kötelezettség azokra vonatkozik majd, akik az Egyesült Királyság kilépése után érkeztek.

Theresa May alsóházi tájékoztatójában kijelentette: az Egyesült Királyság az átmeneti időszakban már elkezdheti saját független jövőbeli kereskedelempolitikájának előkészítését.

⁸² Lásd: DARVAS–EFSTATHIOU–RAPOSO 2017.

Kereskedelmi egyezményekről kezd tárgyalásokat leendő partnerországokkal. Ha lehetséges, alá is írja e megállapodásokat, amelyek az átmeneti időszak vége után lépnek érvénybe. London az Európai Unióval is szabadkereskedelmi megállapodást szeretne kötni a brexit utáni időszakra.

2017 decemberében tehát az Európai Unió és az Egyesült Királyság megegyezésre jutottak a kilépési tárgyalások első szakasza, a kilépés alapfeltételei tekintetében. Ahogy Donald Tusk is nyilatkozott, az első fázis lezárása, bár fontos mérföldkőnek tekinthető, csupán azt jelentette: a tárgyalások könnyebbik részén túl vannak a tárgyalófelek. Az igazán nehéz kérdések csak azután kerültek napirendre. „A tárgyalások első szakaszának lezárása mérsékelt előrelépés, hiszen csak tíz hónap áll rendelkezésünkre ahhoz, hogy meghatározzuk az átmeneti időszakot és az Egyesült Királysággal való jövőbeli kapcsolatunkat. Őrült versenyfutás várható az idővel, amelyben egységünk kulcsfontosságú lesz.”⁸³ A Bizottság javaslatot tett a tárgyalások második szakaszának a megkezdésére.

Egyidejűleg az Egyesült Királyság uniós kiválását követő esetleges átmeneti időszakról szóló tárgyalások mielőbbi megkezdésének jóváhagyására kérte Donald Tusk, az Európai Tanács elnöke a bennmaradó EU-tagállamok vezetőit. Az EU a bizonytalanság mérséklése érdekében kész volt egyeztetést kezdeni a London által javasolt kétéves átmeneti időszakról, de ennek megvoltak a feltételei. A szigetországnak ebben az időszakban is teljes mértékben be kell tartania az uniós jogot, beleértve az újonnan elfogadott szabályokat is, eleget kell tennie a költségvetési kötelezettségvállalásoknak, és alá kell vetnie magát az Európai Bíróság joghatóságának. Az uniós döntéshozatal ugyanakkor az átmeneti időszakban már a huszonhét tagállam körében folytatódik. Abban nem vehetne részt a brit kormány – mondta Tusk a Theresa May brit kormányfővel folytatott brüsszeli megbeszélését követően.

Az átmeneti időszakról szóló tárgyalások megkezdése egyben azt is jelentette, hogy a brit kilépés utáni helyzetről szóló tárgyalások átmenetileg háttérbe szorultak. A brexit utáni időszakról szóló tárgyalások egyébként nagy valószínűséggel kicsúsztak volna a határidőből. Tehát fontosabbnak tűnt az átmeneti időszak feltételeinek a megteremtése. Már 2017 őszén világhosszá vált: átmeneti időszakra mindenképpen szükség lesz. A kiválás ügyeinek a rendezése időt igényel. E tárgyalási forduló sem volt azonban érdektelen a hosszabb táv szempontjából. Az egyeztetések során kirajzolódott, hogy az EU, illetve az Egyesült Királyság milyen viszonyt szeretne kialakítani a másik féllel.

Az Európai Parlament is elsöprő többséggel támogatta a 2017 decemberi EU–brit alkut. Ugyanakkor kiemelték: az esetleges átmeneti intézkedések csak akkor hagyhatók jóvá, „ha biztosítják a jogok és kötelezettségek megfelelő egyensúlyát, időben korlátozottak – legfeljebb három évre szólnak –, és rendelkeznek az uniós vívmányok érvényességének meghosszabbításáról”. Az átmeneti időszakban az Egyesült Királyság nem lehet része az EU intézményeinek és szerveinek, viszont az újonnan elfogadott uniós szabályokat ennek ellenére el kell fogadnia. A határozatban végezetül kívánatosnak nevezték a lehető legszorosabb jövőbeli kapcsolat kialakítását az Egyesült Királyság és az Európai Unió között.

Az Európai Bizottság másfél évvel az Egyesült Királyság tervezett uniós kilépése után, 2020. december 31-én zárna le a javasolt átmeneti időszakot – jelentette ki Michel Barnier, a brüsszeli testület brexitügyi főtárgyalója 2017. december végén Brüsszelben, a bizottság

⁸³ Invitation letter by President Donald Tusk to the members of the European Council ahead of their meeting.

tárgyalási irányelveit ismertetve. E dátum már korábban várható volt, ám ez volt az első hivatalos megerősítése annak.

Az átmeneti időszak alapvető sajátosságai

Az átmeneti intézkedéseket a kiválási egyezmény hatálybalépésétől kezdve legkésőbb 2020. december 31-éig kellene alkalmazni. A Bizottság álláspontja szerint a kiválási egyezményt 2018 októberére véglegesíteni kellett, hogy a szigetország kilépésének tervezett időpontjáig, 2019. március 29-éig legyen elegendő idő a ratifikációra is.

Az átmeneti időszak végéig az ország a szabályok alakításában már nem vehet részt. A tanácsi üléseken nincs szavazati joga. Az Európai Bizottság a London által javasolt átmeneti időszak kapcsán előzetesen kiemelte: az Egyesült Királyság ebben az időszakban *része marad az egységes piacnak*. Az országnak teljeskörűen be kell tartania az EU-jogot, beleértve az újonnan elfogadott szabályokat, eleget kell tennie a költségvetési kötelezettségeknek, illetve alá kell vetnie magát az Európai Bíróság joghatóságának, miközben már nem vehet részt az uniós döntéshozatalban.

Nincs á la carte menü az átmeneti időszak vonatkozásában – hangoztatta Barnier. A brüsszeli Bizottság szerint az átmeneti időszakot egyértelműen meg kell határozni, és pontosan megszabott időtartamra szükséges korlátozni. Erről a kiválási egyezmény részeként kell megállapodniuk a feleknek. Barnier rámutatott továbbá, hogy az Európai Unió által megkötött nemzetközi szerződések a távozás napjával érvényüket veszítik az Egyesült Királyság számára. „Az ország ezzel körülbelül 750, általunk aláírt egyezményből fog kilépni” – fogalmazott.

A Bizottság arra is emlékeztetett: a brexittárgyalások első szakaszában elért eredményeket mielőbb jogilag kötelező szerződésbe kell foglalni, továbbá rendezni szükséges a kiválás feltételei kapcsán még megoldásra váró kérdéseket. A Bizottság tárgyalási irányelveit 2018 januárjában fogadta el az uniós tagállamok kormányait tömörítő Tanács.

Az átmeneti időszak az Európai Unió álláspontja szerint a 2019. tavaszi kilépést követően legfeljebb 2020. december 31-éig tarthat.⁸⁴ E 21 hónapig tartó időszakban a britek az Európai Bíróság joghatósága alatt maradnának. Az átmeneti időszakban minden uniós állampolgárt ugyanazok a jogok illetnék meg az Egyesült Királyságban, mint jelenleg. Ám a britek már semmilyen uniós jogszabály megalkotásába nem szólhatnak bele. Ugyanakkor valamennyi, az EU-t illető pénzügyi kötelezettségvállalásukat teljesíteniük kell.

A tranzíciós időszak alatt az Egyesült Királyságnak továbbra is maradéktalanul tartania kellene magát az uniós joganyaghoz, az *acquis communautaire*-hez. Ebbe az átmenet ideje alatt hatályba lépő új jogszabályok is beletartoznak. Michel Barnier mindezzel összefüggésben 2018 januárjában rámutatott: az EU nem enged abból az elvből, hogy az egységes piac megbonthatatlan.

Nagy-Britannia átmenetileg a belső piac része marad. A szemezgetésről szó sem lehet – szögezte le az EU főtárgyalója.

⁸⁴ Ha a kilépési tárgyalások második szakaszáról, a 2021-től érvényes kereskedelmi kapcsolatokról 2020 végéig nem sikerül megállapodni – ami könnyen lehetséges, mert e különlegesen összetett problémakör kitérgyalására valószínűleg több idő szükséges –, akkor magát az átmeneti periódust is meghosszabbíthatják a felek.

Miközben az átmeneti időszakban hiánytalanul alkalmazniuk kell a jogszabályokat, a britek a kilépés után többé már nem lehetnek jelen az uniós intézményekben, és nem vehetnek részt az uniós döntéshozatalban sem. Az EU27-ek által elfogadott iránymutatások csak arra adnak lehetőséget, hogy a britek kérésére eseti alapon konzultációkat tarthassanak az EU és a londoni kormány között. Az uniós főtárgyaló aláhúzza: a britek az átmenet alatt semmi esetre sem lesznek megfigyelői státuszban, hiszen ők a kijárat irányába, és nem pedig befelé tartanak.

Az EU27-ek álláspontja szerint a britek az átmenet alatt ugyan tárgyalhatnak harmadik országokkal új nemzetközi és kereskedelmi egyezményekről, ám azokat a végleges távozásig nem írhatják alá, és nem léptethetik életbe sem. Ha pedig ettől el akarnának térni, ahhoz az EU27-ek jóváhagyását kellene kérniük. Barnier emlékeztetett rá, hogy a kilépés pillanatában Nagy-Britannia 750 olyan nemzetközi egyezménynek mutat hátat, amelyet korábban a nevében az EU kötött.

Brüsszel arra is felhívta a brit kormány figyelmét, hogy *az átmeneti időszaktól csak akkor lehet valami, ha az utolsó részletekig megállapodnak a kilépés feltételeiről*. Barnier emlékeztetett rá, hogy az EU részéről ugyan 2017 decemberében konstatálták, hogy elégséges előrelépés történt az első szakaszt illetően, de a konkrétumokat még ki kell tárgyalni és jogi szövegbe is önteni 2018 októberéig. Arra a kérdésre, hogy mit tehet az Egyesült Királyság, ha az átmeneti időszakban olyan új uniós szabályok születnek, amelyekkel nem értenek egyet, Barnier azt mondta: az Egyesült Királyság kérte, hogy legyen átmeneti időszak, így el kell fogadniuk ennek az időszaknak a feltételeit. Az Egyesült Királyság döntött úgy, hogy kilép az EU-ból, ezért magától értetődik, hogy az átmeneti időszakban nem ülnek többé képviselői az EP-ben, nem lesz uniós biztosuk, és nem vehetnek részt a nemzeti kormányok ülésein, hacsak nem hívják meg őket. Megjegyezte, hogy egyes indokolt esetekben természetesen meghívják majd a brit kormány képviselőjét, de az ilyen esetekről egyenként fognak dönteni.

2018. októberig kívánták végső formába önteni a britekkel a kilépés feltételeit és megegyezni az átmeneti időszak szabályairól. Nemzetközi szerződésbe foglalják a megegyezést, amelyet a nemzeti törvényhozásoknak is meg kell vitatniuk, és jóvá kell hagyniuk.

Barnier kiemelte: Londonnak mihamarabb tisztáznia kell az álláspontját, hogy az átmeneti időszak után is szeretne-e az európai uniós belső piacban maradni, esetleg csak a vámunióban venne részt, vagy a teljes elszakadást pártolja.

Pénzügyi szolgáltatások

A brexit egyik legnagyobb gazdasági áldozata a kiterjedt brit pénzügyi szektor EU-ból történő esetleges kiszorulása lenne. Fentiekből kiderült: *van ára a hozzájárásnak*. Ez végső soron előrelépés a kategorikus elutasításhoz képest. Kérdés persze, hogy mekkora is az az ár. Ha annak mértéke összevethető a korábbi évek hozzájárulásaival, akkor a brit politikusoknak nehéz megmagyarázniuk a brexit fájdalmas és nehézkes hercehurcáját. Sokkal kevesebért pedig az EU-nak nem érdemes „odaadnia” az egységes piacot. Ez utóbbi esetben ugyanis (szigorúan elméletileg és elvi szintre leegyszerűsítve) minden nettó befizető tagország jól járhatna a kilépéssel. Nem egyszerű megoldani azt sem, hogy a hazai és az uniós joghatóság egyszerre felügyelje és szabályozza a brit pénzügyi szektort.

A brexit londoni Cityt terhelő kockázataira nagy londoni elemzőházak is felhívták már a figyelmet. A legrészletesebb elemzést erről a kockázatról az Oliver Wyman globális vállala-

lati tanácsadó cég készítette. A ház modellszámításai szerint a legrosszabb forgatókönyvek megvalósulása esetén az EU-piacához kötődő üzleti aktivitás a londoni pénzügyi szolgáltatási szektorban 40-50%-kal zuhanna. Az a tovagyrűző másodlagos hatásokkal együtt 38 milliárd font bevételkieséssel és 75 ezer munkahely megszűnésével is járhat.

Egy másik elemzőház, a Centre for London tanulmánya szerint: ha London pénzügyi központja elveszítené hozzáférését az Európai Unió egységes belső piacához, az 70 ezer citybeli pénzügyi szolgáltatási munkahely megszűnéséhez vezethetne. Ennek súlyos következményei lennének. (London teljes önálló exportján belül a pénzügyi és egyéb kapcsolódó szolgáltatások exportjának értéke eléri az évi 100 milliárd fontot, a londoni gazdaság teljes exportjának 50%-át.)

Csak *korlátozott hozzáférésük* lesz a brit bankoknak az Európai Unió egységes piacához a brexit után, amennyiben a brit kormány nem enyhít merev álláspontján – figyelmeztetett Brüsszel. A Bloomberg beszámolója szerint 2018 januárjában az Európai Bizottság tisztségviselői az EU további 27 tagállamának diplomáciai képviselői számára egyértelműen kijelentették: bár a brit kormány széles körű megállapodásra törekszik a pénzügyi intézmények teljes EU piaci hozzáférése érdekében, „kemény” brexit esetében csak a Kanada esetében is működő korlátozott megközelítés tűnik megvalósíthatónak.

Az Európai Bizottság teljes mértékben kizárta a brit bankok teljes körű európai útleveleinek fenntartását, amely szabad szolgáltatásnyújtást biztosítana számukra az egységes európai piacon.

A brit pénzügyi szektor EU-s piaci hozzáférése valószínűleg *három pillérre* épülne: 1. egy Kanada-típusú szabadkereskedelmi megállapodásra, 2. némi ekvivalenciára (vagyis az EU legalább olyan szigorúnak fogadja el a brit szabályozást egyes kérdésekben, mint a sajátját, de ez bármikor visszavonható), 3. szabályozási együttműködésre.

Ugyanakkor a May-kormány pénzügyminisztere szerint Nagy-Britannia és az Európai Unió közös érdeke a pénzügyi szolgáltatásokra is kiterjedő kétoldalú szabadkereskedelmi megállapodás elérése. Philip Hammond szerint a londoni pénzügyi szolgáltatási szektor erőközpont. Nemcsak a brit gazdaság, hanem egész Európa gazdaságának egyik hajtómotorja. Hammond szerint a londoni City pénzügyi központját nem az EU passporting-rendszere – a londoni bankok euróövezeti szolgáltatásnyújtási jogosítványainak mechanizmusa – teremtette meg. Annak alapja valójában a következő, nem megtestesült tényezők elegye: az angol nyelv, az angol jogrendszer, az időzóna, a kapcsolati hálózatok, a kockázattávallási hajlandóság és a szabályozói hozzáállás. Mindez együtt olyan „ökoszisztémát” hozott létre, amelyet lehetetlenség lenne máshol lemásolni.

Ugyanakkor vámjellegű és egyéb akadályok emelkedhetnek Nagy-Britannia és az Európai Unió évi 640 milliárd euró értékű kétoldalú kereskedelmi forgalma elé, *ha* a brit kormány ragaszkodik ahhoz az álláspontjához, hogy a brit EU-tagság megszűnése után *kivonul az EU egységes belső piacáról és vámuniójából is*.

Michel Barnier szerint ez a szolgáltatási szektor külkereskedelmére is vonatkozik. A szolgáltatási ágazatok állítják elő a brit hazai össztermék (GDP) 80%-át. A vámunió tagjai az EU-n belüli kereskedelembe nem alkalmaznak vámokat, a külső kereskedelmi partnerektől importált termékekre pedig egységes terheket szabnak ki. Ez azzal is jár, hogy az EU egyes tagjai önállóan nem köthetnek teljes körű vámmentességet biztosító szabadkereskedelmi egyezményeket nem EU-tag külső partnerekkel.

Északír határ: belső vagy külső választóvonal?

2017 decemberében mindkét fél egyetértett: az Ír Köztársaság és Észak-Írország közötti határon nem szabad visszaállítani a határellenőrzéseket a brit kilépés után sem. Észak-Írország az Egyesült Királyság része. Am gyakorlatilag már majdnem húsz éve megszűnt a szárazföldi határ, ami az Ír-szigeten elválasztja egymástól Írországot és az Egyesült Királyságot.

Arról viszont nem volt egyetértés: hogyan tartsák egyben az Ír-sziget piacát és az Egyesült Királyság piacát is egyszerre. Az Európai Bizottság és az Egyesült Királyság a 2017. decemberi közös nyilatkozat szerint háromféle forgatókönyvet tudott elképzelni:

1. Szabadkereskedelmi egyezmény az Egyesült Királyság és az EU között. Ebben az esetben vámhatárt kell felállítani Észak-Írország és az Ír Köztársaság között. Van ilyenre példa: Norvégia és Svédország között ki vannak jelölve azok a határátkelők, ahol folyhat a kereskedelem, és elég hatékonyan működik a vámoltatás is.
2. London „különleges megoldást” dolgoz ki. Például az Egyesült Királyság külön engedélyezi az északír cégeknek, hogy hozzáférjenek a brit piachoz. A brit cégek pedig a jövőben megkötendő egyezmény feltételei mellett kereskedhetnek Észak-Írországban.
3. Az Egyesült Királyság továbbra is az európai vámunióban marad, vagy ha az egész ország nem is marad bent, Észak-Írország igen.

„Kemény” brexit esetén Észak-Írországnak is ki kellene lépnie a vámunióból és a közös piacból, és így elvileg fel kellene állítani a fizikai határellenőrzést az északír–ír határon. Mindez az 1998-as nagypénteki egyezménnyel szemben állna.

Az EU27 szerint – valószínűleg a vitás kérdés szőnyeg alá söprése érdekében – valójában kellő mértékű előrelépés történt a britekkel a téma rendezése felé és a kilépési tárgyalások első fordulója lezárható. (Noha a britek még később sem tudták, hogy pontosan mit is akarnak 2019 tavaszától az uniós viszonyrendszerben.) Az EU-nak 2018 elején meg kellett szövegeznie: miben állapodtak meg, melyek a kilépés feltételei, és azokból mi következik a brit kilépés utáni idők tekintetében. Közben pedig ádáz harc dúlt a brit kormányban: mi történjen 2019 tavasza után a vámunió és az egységes piac tekintetében, milyen viszonyrendszert alakítsanak ki az EU-val.

A 2018 márciusában közzétett szöveg a fentebb említett harmadik opciót fejtette ki részletesen. „Ha el akarjuk kerülni, hogy bármilyen infrastruktúrát kelljen építeni az északír határon, akkor a legegyszerűbb megoldás az, hogy Észak-Írország bent maradjon a vámunióban. Ugyanis az árukereskedelem vámoltatásához feltétlenül szükség van infrastruktúrára” – jelentette ki egy bizottsági szakértő.

Ez azt jelentené, hogy a személyek, szolgáltatások és a tőke (elvileg) nem lépheti át ellenőrzés nélkül a határt, de az árukereskedelem igen. Ha az egész Egyesült Királyság része maradna az európai vámunióknak, a probléma meg volna oldva. Ha nem, akkor az EU vámunió határa az Ír-sziget és Nagy-Britannia közötti Ír-tengeren lenne.

Michel Barnier, a brit kilépéssel foglalkozó uniós megbízott 2018 elején visszautasította, hogy arra biztatná Londont, maradjon az európai vámunióban. Mindössze az történt, hogy felkészülnek arra az eshetőségre, ha a brit kormány nem képes kidolgozni Észak-Írországra szabott különleges megoldást.

A testület ugyanis a megállapodásra vonatkozó 119 oldalas szövegtervezetében 2018 elején írta: az EU vámuniója részének tekinti majd a problematikus északír országrészt. A britek szerint viszont előbbi az alkotmányos rend megbontását jelentené.

A bizottsági javaslat szerint az északír terület továbbra is az uniós vámunió része maradna (közös jogi fennhatóságot javasol Brüsszelnek és Londonnak az északír szárazföld felett), miközben a britek a kemény brexitre készülnek. Az uniós javaslat e tekintetben úgy szólván az Egyesült Királyság alkotmányos egységét teszteli. Ezt azonnal szóvá is tette May a brit parlamentben, és kijelentette: ilyen uniós javaslatot nincs az a brit kormányfő, aki valaha is elfogadna. Ám e megoldási irány – a brexittárgyalások kontextusában – semmiképpen sem lehetne meglepetés a brit félnek.

May 2018. március 2-ai beszédében arra utalt: valamilyen rugalmas megoldást kell találni az északír–ír határ kérdésére. Ha Nagy-Britannia a 2020 végéig tartó átmeneti időszak után ki akar lépni az EU egységes piacáról és a vámuniójából, akkor az Egyesült Királyság részének számító Észak-Írország és Írország között vissza kellene állítani a fizikai határ-ellenőrzést. Ez utóbbi viszont megsértené az 1998. évi nagypénteki békeegyezményt. Ezt May mindenképpen el szeretne volna kerülni. Ugyanakkor ágazatokra szabott kereskedelmi egység (,,vámpartnerség”, lásd alább) létrehozását kívánta az EU-val elérni.

Második szakasz: a kapcsolatok jövőbeli rendezése

Az Európai Unió szűkre szabott, „kanadai stílusú” (CETA) kereskedelmi megállapodásra tesz ajánlatot Londonnak, ha a brit kormány rövid időn belül nem áll elő saját részletes elképzeléseivel – írta vezető uniós tisztviselőket idézve 2017. december 22-én a *Financial Times*.

EU-források szerint ez a terv tükrözi azokat a brüsszeli, párizsi és berlini aggályokat, hogy Theresa May brit miniszterelnök hozzáállása a jövőbeni kapcsolatokhoz valójában nem tesz lehetővé érdemi tárgyalásokat a brit EU-tagság megszűnése utáni kereskedelmi kapcsolatrendszerrel. Ha az Egyesült Királyság olyan kereskedelmi modellt próbálna erőltetni, amely tartalmazná az uniós egységes belső piacának előnyeit, ugyanakkor elvetné az EU szabályozási kötelmeit, akkor az Európai Unió „magához ragadja a kezdeményezést”. Brüsszel ebben az esetben Kanada és az EU szabadkereskedelmi megállapodásának modelljére alapozott javaslattal állna elő 2018 tavasza végén vagy nyara elején.

A kanadai–EU szabadkereskedelmi szerződés elsődleges problémája London szempontjából: az nem terjed ki a szolgáltatások kereskedelmére. Ugyanakkor a brit hazai össztermék (GDP) 80%-át a szolgáltatási szektor állítja elő. Azon belül is kivételes súlya van a londoni City pénzügyi szolgáltatási szektorának. London teljes exportján belül a pénzügyi és a kapcsolódó egyéb szolgáltatások exportjának értéke eléri az évi 100 milliárd fontot, a brit gazdaság teljes exportjának 50%-át.

David Davis, a brexittárgyalásokat brit részről irányító minisztérium vezetője a BBC-nek nyilatkozva 2017 végén ki is emelte: a brit kormány a Kanadával kötött uniós egyezménynél jóval szélesebb körű, „Kanada-plusz-plusz-plusz” szabadkereskedelmi megállapodásra törekszik az EU-val. Olyan konstrukcióra, amelynek hatálya a szolgáltatások kereskedelmére is kiterjed. A brit kormány ugyanakkor ki akar lépni az EU egységes belső piacáról és vámuniójából is. Az EU-tagság megszűnése után nem kívánja teljesíteni azokat a feltételeket, amelyeket az Európai Unió a belső piaci és a vámunióbeli tagsághoz megszab. E feltételrendszer egyik

sarkalatos eleme a munkaerő megkötések nélküli áramlása az uniós országok között, London viszont szabályozni kívánja az EU-országokból érkező bevándorlást is. David Davis a BBC televízió politikai magazinműsorában megerősítette, hogy a brit kormány célja mindenre kiterjedő, a brit kilépés után is vámmentes kétoldalú kereskedelmet biztosító szabadkereskedelmi megállapodás elérése az Európai Unióval. Arra a megállapításra, mi szerint Kanadának hét évébe telt ilyen egyezmény megkötése az EU-val, Davis kifejtette: az összehasonlítás nem helytálló. Nagy-Britannia ugyanis eddigi EU-tagsága bázisán a teljes szabályozói konvergencia helyzetéből kezdheti meg a szabadkereskedelmi tárgyalásokat.

A *Financial Times*nak egy vezető EU-diplomata ezekkel az elképzelésekkel kapcsolatban a következőket mondta: London „még mindig valamiféle *brexítálmvilágban* él”. Nagy-Britanniának „le kell számolnia saját illúzióival”.

A tárgyalások időzítését tekintve valóban szoros ütemezéssel lehet kalkulálni. Ahhoz ugyanis, hogy 2019. március 29. előtt a brit parlament dönthessen az EU–brit kilépési megállapodásról, a tárgyalófeleknek 2018 őszéig nemcsak az EU–brit kereskedelmi megállapodás nagy kérdéseiben, de a részletekben is meg kellene állapodniuk. A minimális ratifikációs idő ugyanis 5–6 hónap, vagyis októberig/novemberig meg kell születnie a megállapodásnak. Ez esetben is valószínűsíthető azonban 2019. március 29. után úgynevezett átmeneti időszak meghatározása a zökkenőmentes kilépés érdekében. Ám másfajta időzítés is elképzelhető. Ha ugyanis a részletekben őszig a feleknek nem sikerül megállapodniuk, akkor a tárgyalás akár 2019 márciusáig is elhúzódhat. Ez esetben a ratifikáció a 2019 márciusa utáni átmeneti időszakokra eshet. Az is elképzelhető, hogy újfajta kereskedelmi megállapodás csak 2021-ben lép hatályba. Az átmeneti időszakban az Egyesült Királyság az egységes belső piac és a vámunió része marad. Tagállamként befizet az unió közös költségvetésébe anélkül, hogy az uniós döntésekbe már beleszólása lenne.

A *második szakasz tárgyalásai* az Egyesült Királyság és az Európai Unió közötti kereskedelmi megállapodás körül bontakoznak ki. Az Európai Unió elhagyásával ugyanis megszűnik az Egyesült Királyság hozzáférése az egységes belső piachoz. Az Egyesült Királyságnak jelenleg az Európai Unió a legfontosabb kereskedelmi partnere. 2016-ban előbbi exportjának 43%-a az Európai Unió tagállamaiba irányult, importjának 54%-a pedig az unióból érkezett. A brit fél valószínűleg CETA-plusz vagy EGT-mínusz típusú szabadkereskedelmi megállapodás megkötéséről kíván majd tárgyalni.⁸⁵ Nagy kérdés ugyanakkor: az unió milyen kompromisszumokra hajlandó, s a tárgyalóasztal uniós oldalán helyet foglaló Írország számára melyik megoldás elfogadható. A migráció, az Egyesült Királyságban élő és dolgozó uniós állampolgárok, valamint az EU-ban dolgozó britek jogai, az ír–északír határkérdés és a kilépési számla továbbra is terítéken lesznek, hiszen ezek mind a létrejövő kereskedelmi megállapodás természetétől is függő kérdések.

Macron francia elnök 2018 január végi londoni látogatásán a BBC-nek nyilatkozva kijelentette: ha Nagy-Britannia a brexit után is hozzá akar férni az unió belső piacához, akkor ennek előfeltételeit is teljesítenie szükséges. Azok a következők: az unión belüli szabad munkaerőmozgás elvének érvényesítése, a további befizetés az EU-költségvetésbe és az EU-bíróság joghatóságának elismerése.

Az unió egységes belső piacának integritását meg kell őrizni. Ha a City pénzügyi szektora a brit EU-tagság megszűnése után is jelen akar lenni e piacon, annak ára: London továbbra

⁸⁵ WARD 2017.

is hozzájárul az uniós költségvetéshez, és elismeri e szolgáltatási területen az uniós joghatóságot. A választás az Egyesült Királyságé, de nincs helye megkülönböztetett hozzáférésnek az egységes belső piachoz – fogalmazott a francia elnök.

A tárgyalások második szakasza a *kilépés mellett a jövőbeni kapcsolatok rendezését* célozza. E tárgyalások valamiféle jövőbeni *különleges partnerség* kialakítását célozhatják. Ugyanakkor Barnier az EU részéről ismételt felszólította a brit kormányt: e tárgyalások megkezdését megelőzően tisztázza álláspontját arról, milyen jövőbeni viszonyban lenne érdekelt. Az uniós főtárgyaló szerint az idő szorít, hiszen lehetőség szerint 2018. október végéig alá kellene írni a végleges megállapodást a brit kilépésről (*kilépési okmány*) és ehhez csatolandó – az átmeneti időszakra vonatkozó – rendelkezésekről. Ez a csomag aztán az uniós intézmények és a tagállamok elé kerülne ratifikációra úgy, hogy még a kilépési dátum előtt lezáruljon a folyamat. Az EU27-ek terve szerint 2018 októberében a jövőbeni viszonyról szóló politikai nyilatkozatot is elfogadnák. Ám ez még nem jelentené a tárgyalások végét, csupán a fő elvek meghatározását.

Az átmeneti időszak után az Egyesült Királyság és az EU közötti kapcsolatokat tekintve *három fő opció* kínálkozik:

1. Az Egyesült Királyság teljesen elszakad, és új szabadkereskedelmi megállapodást köt az EU-val;
2. Bent marad a vámunióban – csak az áruk mozoghatnak szabadon;
3. Bent marad az egységes piacon – az áruk, a szolgáltatások, a tőke és a személyek is szabadon mozoghatnak.

Fenti három elvi lehetőség tekintetében az Egyesült Királyságban a tárgyalt időszakban nagyfokú politikai megosztottság volt jellemző. A kilépési megállapodást 2018 októberig tervezték végleges formába önteni. Ezzel az időzítéssel elegendő idő maradna a megállapodás ratifikációjára az Egyesült Királyság kilépésének időpontjáig. A kilépési szerződést az Európai Parlamentnek, az EU Tanácsának és a brit parlamentnek is jóvá kell hagynia.

Az EU27 egységessége miatt a britek nagyon gyenge tárgyalási helyzetbe kerültek.

A brit kormányon belül 2018 elejére erőteljessé vált a megosztottság. Még mindig nem volt egyértelmű: a brit kormány a *kemény vagy a puha brexit* megvalósítását kívánja-e. Nem volt egyértelmű álláspont meghirdetve: az Egyesült Királyság bent marad-e az EU vámunióban, vagy sem. Ez utóbbi pedig – mint az előzőekben láthattuk – alapkérdés az ír–északír határ ügyében. Ha az Egyesült Királyság nem marad a vámunióban, akkor a jelképes határ valóságossá válik. Ez utóbbi pedig politikai robbanással fenyegetne.

Ezt a megállapítást a *Financial Times* is osztotta. Az üzleti lap szerint Philip Hammond pénzügyminiszter – a szoros brit–EU kapcsolat első számú képviselője a May-kormányon belül – úgy vélte: miután az ír–északír határ kérdését nem lehet másként megoldani, mint a közeli EU–brit viszony fenntartásával, ez önmagában elég indok lehet arra, hogy az Egyesült Királyság a *puha brexit mellett* döntsön.

A kabinet állítólag „kanadai–EU szabadkereskedelmi (*CETA*) modell plusz, plusz, plusz” viszonyt alakítana ki a szigetország és az unió között. Ez azt jelenti, hogy a Kanada–EU megállapodáshoz hasonló konstrukcióból indulnának ki. Majd ezt követően a termékek és a szolgáltatások terén az előbbiben szereplőnél jobb egyezséget kötnének az unióval. Ez szabályozási együttműködést feltételez a felek között.

A jövőbeni brit–EU kereskedelmi kapcsolatok rendszere – egyes sajtójelentések szerint – hivatalos neve: *backstop* lenne. (E kifejezés magyarul az ütköző és az átmeneti megállás között helyezkedik el.) Jól jellemzi a 2018 elején kialakult helyzetet.

A brit miniszterelnök 2018 márciusában ismételten megerősítette: az Egyesült Királyság *el akarja hagyni az egységes piacot és vámuniót*. Az északír–ír határ problémáját illetően ködös javaslatot tett az EU irányában (például „megbízható” kereskedők révén történő kereskedés). A jövőbeli EU–brit kereskedelmi viszonyt tekintve *vámpartnerségről* beszélt. Utóbbi az EU-ba érkező áruk esetén kívülről egységes fellépést jelentene, de egymás között az EU és Nagy-Britannia valamilyen rugalmas szabályrendszer szerint kereskedne. E rugalmasságot, ágazatokra szabott megállapodást sürgetve kijelentette: a britek számára a jövőbeli EU-kereskedelem rendszerére *sem a kanadai, sem a norvég modell nem megfelelő*. A fentiek szerinti „*finomhangolt*” kereskedelmi megállapodás kitárgyalása nagyon hosszú időt igényelne. A javasolt megközelítés valójában a kilépéssel kapcsolatos előnyök szemezgetésére emlékeztet. May az EU-beli kritikákat elferdítve azzal védekezett: a világban a szabadkereskedelmi megállapodások mind-mind ilyen szemezgetések rendszeréből állnak össze. Az EU legalapvetőbb problémája a következő: a brit kormány valójában az egységes piaccal járó négy alapvető szabadságjogot (árúk, szolgáltatások tőke és munka szabad áramlása) akarja megbontani. Egyrészt korlátozná a bevándorlást (a személyek szabad mozgását), ugyanakkor egyidejűleg teljes hozzáférést szeretne elérni az uniós piachoz a pénzügyi szolgáltatások területén.

Az Egyesült Királyság a *pénzügyi szolgáltatások szabad áramlásáról* történő megállapodást is össze szeretné kötni a 2021-től induló kereskedelmi kérdésekkel. Javasata szerint a brit pénzügyi szabályozás azonos lenne az unióssal. Egyidejűleg a brit szolgáltatók szabadon hozzáférnének az egységes piachoz. Ezt a kérést azonban az EU korábban már elutasította.

Ugyanakkor az EU27 világossá tette: nem tárgyal a vámuniós és egységes piaci tagság, illetve a szabadkereskedelem között elhelyezkedő, mindeddig ismeretlen középútról. Amelyben az Egyesült Királyság kimazsolázná: mely területeken, mely szabályokat hajlandó követni, és melyeket nem, ráadásul nem fogadná el, hogy a jogvitákat az Európai Bíróságon rendezzék.

E precedens elfogadása akár az Európai Unió széthullásához vezetne, mert más országok is hasonló igényeket fogalmazhatnának meg. Végül teljes káosz alakulna ki, felbomlana a jogbiztonság, annak minden gazdasági-politikai-szociális következményével együtt.

Ugyanakkor a *Financial Times* szerint az Európai Unió szankciókra is kész lenne Nagy-Britanniával szemben annak megakadályozására, hogy a brit EU-tagság megszűnése után London például egyoldalú adócsökkentésekkel vagy a szabályozások lazításával kívánna gazdasági előnyökhöz jutni az unió kárára. Az uniós dokumentumtervezet szerint: minthogy a brit gazdaság „túl nagy és túl közel van”, az EU nem kezelheti „közönséges kereskedelmi partnerként” a kilépés után. Ezért új intézkedési eszköztár összeállítása szükséges. Annak révén a brexit után is korlátok szabhatóak az Egyesült Királyság számára az adózás, az állami támogatás, a környezetvédelmi előírások és a munkavállalói jogok területén. Egyetlen szektort sem lehet kivételezetté tenni a lehetőleg zéró vámtarifa és mennyiségi korlátozások szabályrendszere mentén. Ugyanakkor az EU27 számos területen (a társadalombiztosítás, a képesítések és képzettségek elfogadása stb.) a kölcsönösség és a diszkriminációmentesség tilalmát is rögzítette.

A Business Insider 2018 tavaszán megállapította: Theresa May számára elérkezett az igazság pillanata. Vagy választ a kemény és a puha válás közül, amelyek között nincs középút, vagy teljesen elveszíti az ellenőrzést a kilépés folyamata felett. Az utóbbival kormánya

összeomlását, újabb belpolitikai káoszt kockáztat egy évvel az Egyesült Királyság EU-ból történő de facto kilépése előtt.

Jacob Rees-Mogg képviselő, aki a kemény brexit híveinek szószólójaként lép fel, még azt a lehetőséget is megpendítette, hogy az ország 2019. március végén átmeneti periódus nélkül lépjen ki az EU-ból. A brit gazdaság számára ez utóbbi katasztrófa-forgatókönyvnek volna tekinthető.

Manfred Weber, az Európai Parlament legnagyobb pártcsaládjának (Európai Néppárt) vezetője hangsúlyozta: egyre jobban aggódik, hogy a britek végül megállapodás nélkül esnek ki az EU-ból (*no deal*). A jelek szerint „továbbra sem képesek felemelni a fejüket a homokból”, és szembenézni a nagyon szűk tárgyalási mozgásterükkel. A brit kilépés előtt ráadásul még az Európai Parlamentnek is el kell fogadnia a kilépési szerződést, amely a jövőbeli EU–brit viszony, így a kereskedelmi kapcsolatok tekintetében is lényeges.

A brit parlament mindkét háza – feltehetően 2019 elején – is szavaz a végső brit kilépési feltételekről. Ha azok esetleg túlzottan kedvezőtlenek lennének, elméletileg lehetséges: a parlament megpróbálja a brexitet megállítani.⁸⁶ Ám a 2018. elején leginkább valószínű forgatókönyv⁸⁷ szerint a képviselők többsége is tiszteletben tartja „az emberek akaratát”.

WTO-összefüggések

A brexittel összefüggésben a kereskedelempolitika területén először annak tisztázása szükséges, hogy *a kilépés jár-e következményekkel az Egyesült Királyság WTO-ban meglévő kötelezettségeire*, milyen lépések megtételét teszi szükségessé az Egyesült Királyság, illetve az Európai Unió részéről.

E kérdéskör tisztázása azért is fontos, mert *az Egyesült Királyság WTO-kötelezettségei szolgáltatják majd a kiindulópontot az önálló brit kereskedelempolitika alakításához*, a későbbi kétoldalú preferenciális megállapodások létrehozásához, beleértve az EU-val brit részről szorgalmazott partnerségi egyezményt. Ráadásul, ha a kilépésre rendezetlen módon – tehát kilépési megállapodás nélkül – kerülne sor, az EU és az Egyesült Királyság közötti kereskedelem feltételeire 2019. március 30-tól a WTO-szabályok és a felek által a szervezetben vállalt áru- és szolgáltatás-kereskedelmi piacra jutási kötelezettségek lennének irányadóak.

Az Egyesült Királyság nem kizárólag az EU részeként, hanem saját jogán tagja a WTO-nak. Az Egyesült Királyság alapító tagja a WTO-nak. Ratifikálta a WTO-t létrehozó megállapodást. Az Egyesült Királyságra is vonatkozóan az Európai Unió áru- és szolgáltatás-kereskedelmi engedményes listákat csatolt az egyezményhez.

⁸⁶ Érdekes, nem könnyen megválaszolható jogi problémákat vetne fel e helyzet kialakulása. Azaz: ha az aktivált kilépési folyamatot az azt kezdeményező tagállam le kívánná állítani. Időközben – pontosabban 2018 decemberében – az Európai Bíróság úgy döntött, hogy a kilépési kérelem az érintett tagállam részéről egyoldalúan is visszavonható. C - 621/18. sz. ügy. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:62018CC0621&from=EN>

⁸⁷ E helyzet természetesen változhat. Tony Blair és John Major korábbi brit miniszterelnökök egyaránt határozottan a brexit ellen foglaltak állást. Álláspontjuk szerint a szűk többséggel zárult referendumon a választópolgárok megfelelő információk nélkül vettek részt. Ezért a kitérgyalt, már a pontos feltételeket tartalmazó kilépési megállapodást ismét népszavazásra kellene bocsátani.

Az Egyesült Királyságnak *nem kell újra csatlakoznia a WTO-hoz. Ám az EU-ból való kilépéskor saját WTO-kötelezettségvállalási listákat szükséges kialakítania* és egyeztetnie a WTO-partnerekkel. Az önálló engedményes listák tartalma az Egyesült Királyság politikai szándékának függvénye. Az eddigi jelzések szerint brit részről nem kívánnak módosítani az EU-listákban szereplő, jelenleg rájuk vonatkozó kötelezettségeken.

Következésképpen az Egyesült Királyság *kötelezettségvállalási listáinak kialakítása nem a nulláról indul, és főként technikai jellegű tárgyalásokat igényel majd.* Az EU engedményes listáinak tartalmi reprodukálása minimalizálhatja a listák kapcsán folytatandó érdemi WTO-tárgyalások körét. Mindez gyorsíthatja a listák kialakításának folyamatát, és hozzájárulhat, hogy a tervezett kétoldalú szabadkereskedelmi megállapodásokhoz az Egyesült Királyságnak megfelelő tárgyalási tartaléka maradjon.

A brexit kereskedelempolitikai útvesztői

A brexittárgyalások előrehaladásával nem csökkent a megoldandó kereskedelempolitikai kérdések száma és bonyolultsága. Sőt a részletek felé haladva egyre újabb, szinte megoldhatatlan problémákkal szembesültek a tárgyaló felek.

A legalapvetőbb problémák a következők:

1. *Mikor jöhet létre az EU–brit kereskedelmi megállapodás?* A 2017. decemberi kompromisszum erre a kérdésre nem adott egyértelmű választ. A britek azt feltételezték: a tárgyalások első szakasza befejezésének deklarálása után, egyebek mellett a brexit számlával összefüggő brit engedmények (kapituláció?) után végre megkezdődhet a kilépés utáni kereskedelmi kapcsolatok rendezése. A tárgyalások e második szakasza valóban kiterjedhet a kilépés utáni kereskedelmi rendszer elveinek tisztázására. Ám *megállapodás e területen csak a kilépés után lehetséges.* Az első lépés a kilépésről szóló megállapodás megkötése. Az elvek előzetes tisztázásán túl a kilépés utáni EU–brit kereskedelmi kapcsolatokat szabályozó megállapodás részletei csak a kilépést követően határozhatóak meg. E tárgyalások tehát a 2017 decemberében előzetesen elfogadott átmeneti időszakban folyhatnak le, legkésőbb 2020 végéig. Ha a jelzett időpontig létrejön a megállapodás, s azt a szerződő felek ratifikálják, a kereskedelmi kapcsolatok rendezett keretben maradhatnak. Ha mindez a jelzett időpontig nem lehetséges, a tervezett átmeneti időszak rövidnek bizonyulhat.
2. *Melyek e megkötni kívánt kereskedelmi megállapodás leginkább kritikus elemei?* A megállapodás lehetséges tartalma mindeddig ismeretlen. A leggyakrabban felmerülő „CETA+++...” konstrukció alapvető problémái:
 - *A szabadkereskedelem alapvetően eltér a belső piaci konstrukciótól.* A szabadkereskedelmi rendszerben elkerülhetetlen az önálló brit vámtarifa megteremtése és a *határellenőrzés* bevezetése az EU–brit határon. Az utóbbi definitív módon kizárja az északír–ír határprobléma eddig elképzelt kezelését. Brit részről kivitelezhetetlen megoldások merülnek fel. (Például annak igénye, hogy az EU külső határain az EU vámszervei ne csak a közös vámtarifát, hanem szükség esetén a brit vámtarifát is alkalmazzák, s átfogó nyomomonkövetési rendszerben kontrollálják a beérkező áruk tényleges áramlását, e rendszer révén pedig de facto kettős vámrendszert alkalmazzanak – a beérkező áruk tényleges célországait alapul véve.

E bonyolult rendszerben elvileg nélkülözhető lenne a határellenőrzés. Hogy ez hogyan lehetne ténylegesen megvalósítható, s e bonyolult rendszer működtetése miért lenne az EU érdeke, nem ismeretes.)

- *A szabadkereskedelmi rendszerben drasztikusan romlanának az ágazaton belüli kereskedelem lehetőségei.* A határellenőrzés szigorú származási szabályok érvényesítését is megköveteli. Mindezek után pedig már számos, eddig az EU-ból származó termék veszítené el e jellegét. Lehetetlenné válik a brit eredetű alkatrészek és részegységek származó termékként történő egybeszámítása az EU végtermékekben, s egyidejűleg megfordítva az EU-eredetű alkatrészek és részegységek egybeszámítása az Egyesült Királyságban előállított végtermékekben. Egyes brit autógyárak logisztikai központjai jelenleg a kontinentális Európában szervezik a bonyolult beszállítói klasztereket. E bonyolult kooperációs láncolatok a határellenőrzés megteremtése után elveszítenék kereskedelempolitikai alapjaikat.
 - *Az áruk és szolgáltatások minőségével kapcsolatos előírások és engedélyezések rendszere* – a többnyire nem megalapozott nagy deregulációs várakozások nyomán – az új körülmények között alapvetően megváltozhat. A szabályozási különbségek új technikai akadályként nehezíthetik az áruk és szolgáltatások áramlását.
 - *Mindez különösen nagy problémát jelenthet a pénzügyi szolgáltatások tekintetében.* A határokon átnyúló pénzügyi szolgáltatások további működésének elemi feltétele az eddigi engedélyezési rendszer fennmaradása. Utóbbi hiányában a passporting-jogok nem lesznek fenntarthatóak.
 - *Elképzelhető-e az áru- és szolgáltatáspiacok folyamatos hozzájárulása a kohéziós transzferekhez történő hozzájárulás nélkül?* E hozzájárulás az európai integráció eddigi logikája szerint a magasabb fejlettségű és versenyképességű tagállamok kötelezettsége. Makrogazdasági előnyökért pénzügyi transzfereket nyújtanak. Ha e makrogazdasági előnyök e terhek nélkül is elérhetőek („ingyen ebéd”), a brit precedens után a közös költségvetés összes nettó befizetője kezdeményezhetné: mentesüljön a kohézió terhei alól. Ez a konvergenciamechanizmus megbénulásához, az európai integráció eddigi rendszere működésképtelenségéhez vezetne. Ilyen precedens nyilvánvalóan nem teremthető.
3. *További alapvető probléma: mikor rendezheti az Egyesült Királyság az EU-n kívüli államokkal kereskedelmi kapcsolatait?* Ilyen megállapodásokat csak az EU-ból történő kiválás után köthet. Azok kitérője azonban időt igényel. Ráadásul, lehetséges, hogy az érintett országok csak az EU–brit kereskedelmi megállapodás megkötése után kívánnak alkut kötni az EU-t elhagyó Egyesült Királysággal. Mi a helyzet a jelzett átmeneti időszakban? Ez az átmenet csak az EU–brit kereskedelemre érvényes. A brit EU-tagság megszűnése után az Egyesült Királyság már nem hivatkozhat a korábbi elbánásra. Amíg nem rendezik új szerződések e kereskedelmi kapcsolatokat, a britek jelenleg csak az általános WTO- (azaz MFN-) kapcsolatokat szerint kereskedhetnek az egyes érintett kereskedelmi partnerekkel, tekintet nélkül arra, hogy azokat milyen szerződéses kapcsolat fűzi az Európai Unióhoz.

Veszélyben a passporting. Brexodus?

A londoni City bankjait elsősorban az aggasztja, hogy *elveszhetik európai passportingjogaikat*. Az Európai Bizottság álláspontja szerint a City pénzügyi szektorának befektetési szolgáltatásokat nyújtó vállalatai elveszíthetik ezeket a jogosultságaikat, ha az Egyesült Királyság kivonul az EU egységes belső piacáról is.

Ezzel – az Európai Parlamenttől származó, 2017. februári összeállítás szerint – 359 953 pénzügyi „útlevél” jogosultság kerülhet veszélybe. A brit EU-tagság időszakában 5476 brit illetékességű cég összesen 336 421 különféle pénzügyi jogosultsággal („útlevéllel”) rendelkezett a többi EU-tagállamban, azaz ott is szolgáltatatható a brit engedély birtokában. Ez mind veszélybe kerül a brit kilépéssel (ha addig nem születik megnyugtató megállapodás a kérdés és 16 folyamatban lévő banki-tőkepiaci szabályozás ügyében). Ezzel együtt az Egyesült Királyságban történő szolgáltatás céljára 23 532 darab pénzügyi jogosultsággal rendelkeznek az EU27, illetve az Európai Gazdasági Térség országaiban.

Ugyanakkor a brit bankrendszer zavartalan működtetése érdekében Londonnak a brit EU-tagság megszűnése után is akadálytalanul hozzá kell férnie a *magas szakképzettségű külföldi EU-munkavállalókhöz*, akár úgy is, hogy a kormány a brit fővárosra külön bevándorlási szabályokat határoz meg – írja a London First nevű üzleti érdekképviseleti szervezet 2017 januárjában ismertetett tanulmányában.⁸⁸ A londoni üzleti szektor hazai és külföldi érdekeinek képviselőjét ellátó nem profitorientált szervezet száznégy oldalas javaslatcsomagjának fő elemei közé tartozik a „*londoni vízum*” lehetőségének megvizsgálása. Ez a London First szerint azt jelentené, hogy a londoni üzleti szektorban munkára jelentkező magasan képzett külföldi EU-szakemberek számára a brit kormány külön regionális migrációs szabályozást honosíthatna meg.

A tanulmány hangsúlyosan kitér a londoni City pénzügyi szolgáltatási központjának fontosságára is. Kiemelve, hogy meg kell őrizni a City globális vezető szerepét a pénzügyi szolgáltatásokban. A London First szerint a londoni köz- és magánszektornak egyaránt az addigiaknál „sokkal erőteljesebb hangon”, egységesen és világosan fel kell szólítania Theresa May brit miniszterelnököt, hogy egyértelmű nyilatkozatban vállaljon kötelezettséget a londoni pénzügyi szektor és professzionális kiszolgáló ágazatainak védelmére.

A szervezet szerint a szektor képviselőinek követelniük kell a kormánytól a londoni pénzügyi szolgáltatási ágazat további hozzáférését is az európai piacokhoz. Olyan szabályozással, amelyben a brit EU-tagság megszűnése után is megőrizhetők a City pénzügyi szolgáltatási vállalatainak *passportingjogai*, vagyis az euróvezeti piacokra szóló szolgáltatásnyújtási engedélyei.

Londoni pénzügyi elemzők már a brit EU-tagságról rendezett – a kilépést pártolók által szűk többséggel megnyert – 2016. júniusi népszavazás óta folyamatosan figyelmeztetik a brit kormányt: súlyos veszteségeket okozhat a Cityben, ha az Egyesült Királyság az EU-tagság megszűnésével együtt kivonul az EU egységes belső piacáról is, és mindezek következtében a City bankjai elvesztik európai szolgáltatásnyújtási jogaikat. Előzőleg az Oliver Wyman globális vállalati tanácsadó cég állított össze tanulmányt erről, modellszámításokkal kimutatva, hogy a legrosszabb forgatókönyvek megvalósulása esetén az EU-piachoz kötődő citybeli üzleti aktivitás akár 40-50%-kal zuhanna, 38 milliárd font (14 ezer milliárd forint) bevételkiesést és 75 ezer munkahely megszűnését okozva a Cityben.

⁸⁸ Külön londoni övezet jön a Brexit-sokk enyhítésére? (2017).

A brit törvényhozás felsőháza is arra hívta fel a kormány figyelmét 2017 elején ismertett tanulmányában: távozásra készítheti a City pénzügyi szolgáltatási cégeit, ha nagyon rövid időn belül nem tisztázódik, hogy a brit EU-tagság megszűnése után e vállalatok milyen feltételekkel tevékenykedhetnek az Európai Unióban maradó országok piacain.

A Lordok Háza EU-bizottságának jelentése szerint ez súlyos költségvetési kockázatokkal is jár. A City bankjai és a kiszolgáló háttérintézmények a brit költségvetés teljes jövedelemadó-bevételeinek 12%-át, a társaságiadó-bevételek 15%-át adják. A szektor 1,1 millió alkalmazottat foglalkoztat, egyharmadukat Londonban.

A változó körülmények jól jellemezhetik a változó ingatlan- és bérleti piaci körülmények. 2017-től már nem London a világ legdrágább üzleti központja a nemzetközi nagyvállalatok számára. A brit EU-tagságról tartott 2016. júniusi népszavazás óta jelentősen meggyengült font leszorította a dollárban számolt londoni lakhatási és irodabérleti költségeket. Évente 88 800 dollárba kerül a nemzetközi üzleti vállalkozásoknak egy-egy alkalmazottjuk londoni iroda- és lakásbérleti díja – derül ki a Savills felméréséből. 2014-ben ugyanezekre a költségekre a Londonban tevékenykedő nemzetközi vállalatoknak átlagosan 124 500 dollárt, 2015-ben 112 675 dollárt kellett fordítaniuk minden egyes alkalmazott után.

Előbbiek alapján London, amely 2016-ban a globális költséglistán még az első helyen állt, az új rangsorban két hellyel hátrébb szorulva már csak a harmadik helyre került. (Miótán a dollárban számolt kereskedelmi és lakóingatlan-költségek egyetlen esztendő alatt 21,2%-kal zuhantak. A csökkenés oka, hogy a font hozzávetőleg éppen ennyit gyengült a dollárhoz képest azóta, hogy a brit EU-tagságról 2016. júniusban tartott népszavazáson a résztvevők szűk, 51,9%-os többsége a kilépésre voksolt.)

Az új felmérésben az első helyre New York, a második helyre Hongkong került, alkalmazottanként 111 900, illetve 105 400 dolláros átlagos évi iroda- és lakóingatlan-bérleti költséggel. London után Párizs, Tokió, San Francisco, Los Angeles, Dubaj, Sydney és Miami következik a világ legdrágább üzleti központjainak felső tízes mezőnyében, 50 ezer és 75 ezer dollár közötti éves költségszintekkel.

London a *világ pénzügyi szolgáltatási központjai között* a legutóbbi felmérés szerint még az első helyen állt, de várhatóan ezt a helyezését sem tarthatja meg sokáig. Az egyik legnagyobb londoni pénzügyi tanácsadó csoport, a Z/Yen Group, amely félévente állít össze globális rangsort a világ vezető pénzügyi központjairól, 2017 őszi ranglistáján változatlanul Londont sorolta az első helyre, de már csak minimális előnnyel New York előtt. A cég jelezte, hogy a következő rangsorban komoly változások lehetnek, mivel az ennek összeállításához megkezdődött felmérés befektetői értékeléseiben jelentősen romlott London pénzügyi központként betöltött szerepének megítélése a brit EU-tagság megszűnése miatt.

A brit EU-tagságról rendezett 2016. júniusi népszavazás óta Párizs, Frankfurt, Dublin, Luxemburg, Amszterdam, Madrid, Pozsony, Varsó és Málta is aktívan igyekszik átcsábítani a Londonban honos pénzügyi szolgáltatási vállalatokat, vagy azok egyes részlegeit.

Kifuthatnak az időből a *biztosítók* a brexitre való felkészülés során, vagyis az Egyesült Királyság előbb léphet ki az EU-ból, mint hogy új európai székhelyükön meg tudnának telepedni – figyelmeztetett egy vezető iparági forrás. A 60 milliárd font méretű londoni vállalati biztosítási piac nagy része útlevéllé (passporting rights) kapcsolódik az európai piacokhoz. Ez a jog eltűnik a brexit után, ezért a biztosítóknak az EU más országaiban kell székhelyet keresniük, ha tovább akarnak működni a kontinensen. A *Financial Times* idézte Mark Weilt, a Marsh nemzetközi alkusz cég nagy-britanniai vezérigazgatóját, aki szerint: „Fennáll

a kockázata, hogy az iparág kifut az időből. A biztosítók Londonhoz hasonló, tehetségekkel és szabályozói rugalmassággal rendelkező helyeket keresnek maguknak. Ezeknek a helyeknek azonban nincs elég sávzélességük, a helyi szabályozók nincsenek kellően felkészülve a kérelmek elbírálására. Mindez különösen az új termékportfóliók, kárrendezési szabályok kialakítása során okozhat rengeteg bonyodalmat a biztosítókknak.”

Bár számos európai felügyelet készül a rohamra, az ír jegybank például 25%-kal növelte biztosítási divíziójának létszámát, még így is nagy a kockázata, hogy nem tudják időben befogadni a Londonból érkező biztosítókat. A várakozások szerint a biztosítók esetében Dublin, Luxembourg, Málta és a holland nagyvárosok lesznek népszerűek. A bankoknál Dublint, Frankfurtot és Párizst szokták emlegetni.

A hirtelen és rendezetlen brexitre is fel kell készülniük a brit bankoknak – közölte a Bank of England. A brit jegybank szokatlanul szigorú stresszteszttekkel és a fogyasztási hitelek átfogó vizsgálatával készül fel a legrosszabbra is. Biztosítaniuk kell a nagy-britanniai székhellyel rendelkező bankoknak, hogy nem kell visszavágniuk hitelezési tevékenységüket, ha a szigetország hirtelen, rendezetlenül lép ki az EU-ból – közölte a Bank of England 2017 tavaszán.

A brit jegybank elvárja a bankoktól, hogy a legkülönfélébb brexitkimenetekre készüljenek, és ezekre vonatkozóan elkészítsék saját vészforgatókönyveiket („contingency plans”). A hirtelen alkalmazkodás a piaci likviditás elapadásával és a befektetési banki tevékenység zavaraival járhat, ezeket a hatásokat a minimálisra szeretnék csökkenteni.

A brit jegybank elnöke ugyanakkor kívánatosnak nevezte, hogy legyen olyan átmeneti időszak a kilépés után, amikor még a jelenlegi feltételekkel nyújthatnak európai országokban szolgáltatásokat a bankjaik.

A brexit miatt nagy-britanniai vagyonuk közel ötödét, mintegy 1,8 ezer milliárd eurót helyezhetnek át az Európai Unió megmaradó 27 tagállamába a nemzetközi nagybankok, legalábbis a Bruegel mértékadó brüsszeli agytröszt szerint.⁸⁹ A kutatóintézet 2017. februári elemzésében arra jutott, hogy ennek kapcsán tízezer bankszektorbeli, illetve további húsz-ezer ahhoz kapcsolódó szolgáltatásszektorbeli állás szűnhet meg az Egyesült Királyságban. Jelenleg ugyanis az Egyesült Királyság a kontinens vállalati banki központja, tehát jellemzően itt van a székhelye azoknak a pénzintézeteknek, amelyek cégeknek nyújtanak szolgáltatásokat. Az európai piacon belül 90%-os a londoni pénzügyi szektor részesedése a nem lakossági szegmensben. Ha a britek kilépnek az EU-ból, és nem sikerül megállapodniuk arról, hogy továbbra is akadálymentesen hozzáférjenek a banki szolgáltatási piachoz az EU-ban, akkor ezt az üzletágat jelentős részben át kell majd telepíteniük a kontinensre. Természetesen az EU-nak is lenne bőven dolga ebben az esetben, hiszen a brit bankszektor jóval hatékonyabb, mint a kontinentális. Ezért az uniós országokban – a brit bankrendszer kiválása után – romolhat a pénzügyi szféra hatékonysága. Következésképpen fel kellene gyorsítaniuk a bankunió létrehozását, integrált uniós piacot kellene létrehozniuk a pénzügyi szolgáltatások terén, mivel e tekintetben eléggé el vannak maradva a brit bankrendszertől, írják a Bruegel idézett kutatói.

Nem sok választja el a *Lloyds Bankot* attól, hogy Berlinbe tegye át európai székhelyét, így a brexitet követően is biztosítani tudná az európai uniós piachoz való hozzáférést – írta 2017 elején névtelen forrásokra hivatkozva a *Reuters*. Ezzel már a Lloyds is csatlakozott azon bankok táborához, amelyek már korábban bejelentették londoni távozásukat. A britek legnagyobb jelzáloghitelezője a Berlinben lévő fiókjait még idén új leánybankká alakítaná.

⁸⁹ SAPIR–SCHOENMAKER–VÉRON 2017.

A Lloyds az egyetlen olyan brit lakossági bank, amelynek még nincs EU-tagállamban leánybankja. Berlin melletti elköteleződésével a Lloyds lenne az első nagybank, amely hivatalosan is a német fővárost választaná EU-s központjának. Több európai nagybank inkább Frankfurtot mérlegeli, mint valószínű európai központot.

A Lloyds Berlin melletti döntése azért is lehetséges, mivel a német fővárosban van a bank pénzügyi, kockázatkezelési és emberi erőforrásokért felelős európai központja is. Így lényegében csak az ottani üzletágak státuszát kellene megváltoztatni – nyilatkozta a hírügynökségnek az egyik forrás. A Lloyds a Bank of Scotland üzletágain keresztül van jelen Berlinben, amelyeket még 2008-ban vásárolt fel. Ezt megelőzően az HSBC és az UBS figyelmeztetett, hogy egyenként ezer állást is átköltöztethetnek Londonból a brexit miatt. Ezt követően pedig a Barclays is bejelentette, hogy elhagyja Londont.

A brexittárgyalások kimenetelétől függően csak a *Londonból történő kiköltözés* egyes bankoknak akár több százmillió euróba is kerülhet szerkezetátalakítási, finanszírozási vagy jogi ráfordítás formájában. Eddig elsősorban arra helyeződött a figyelem, melyik banknak mekkora munkaerő-állományt szükséges áthelyeznie Londonból valamely másik EU-s országba. A Deutsche Bank például nemrég közölte: 9000 londoni munkahelyéből 4000-et költöztethet át Frankfurtba.⁹⁰ Az első becslések is megjelentek arra vonatkozóan, hogy csak a költözés folyamata mennyibe fog kerülni az egyes bankoknak. Egyik meg nem nevezett nemzetközi nagybank pénzügyi igazgatója szerint tíz- és százmillió euróba fog kerülni nekik a költözés a brexittárgyalások kimenetelétől függően. A százmillió eurós nagyságrendű költség azokra a forgatókönyvekre vonatkozik, amikor a teljes kockázatkezelést és könyvelést másik EU-s központba kell áthelyezni. Ha a brexittárgyalások kimeneteleként a jövőben is kiszolgálhatják Londonból a bankok a kontinensen lévő ügyfeleiket, akkor a kisebb összegekre vonatkozó becslések válnak valóra.

Az Oliver Wyman számításai szerint 5 százalékponttal, közel 1,5 milliárd dollárral *csökkenhet* az európai befektetési bankok *tőkearányos megtérülését a brexit*, elsősorban a költségek megkétszereződése és a tőke kevésbé hatékony felhasználása miatt. A Goldman Sachs Europe vezére, Richard Gnodde pedig arra hívta fel a figyelmet, hogy a bankok az ügyfelekre is rengeteg költséget továbbháríthatnak majd.

Az EU döntéshozói olyan törvényjavaslatot fogadhatnak el, amely a jelenleg Londonban lévő *euróklíring üzlet elmozdítására* ad jogot, vagyis a brexit után – ha nincs más választás – unión belülre hozhatják az euróklíring tevékenységet. Természetesen a londoni pénzügyi szektornak ez nem tetszik. Szerintük az áthelyezés kettészakítaná a piacokat, megemelné a kereskedési költségeket, és gyengítheti az eurót – és persze több ezer munkahelyet veszélyeztet a Cityben. Az euróban denominált derivatívumokhoz kapcsolódó klíring tevékenység nagy részét Londonban végzik. Vagyis amikor euró derivatívumokkal kereskednek, harmadik szereplő áll a vevő és az eladó közé. Ez a harmadik szereplő (klíringház) garantálja, hogy az ügyletben mindkét fél megkapja a csere ellenértékét akkor is, ha közben az ellenoldali fél esetleg csődöt jelent, vagy bármi történik vele. Az ügy a brexittárgyalásoknak is részét képezi.

A Deutsche Banknál is döntöttek 2017 júliusában: a népes kereskedési és befektetési banki részleget még a brexit előtt hazaviszik Londonból Frankfurtba, jelentette a Bloomberg hírügynökség. Ez újabb komoly érvágás a Citynek. A hírügynökség forrásai szerint a bank

⁹⁰ Lásd: www.bloomberg.com/news/articles/2017-07-05/deutsche-bank-is-said-to-bolster-frankfurt-hub-in-london-retreat (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)

gyakorlatilag a teljes londoni tevékenységét hazavinné a következő 18 hónap során. Ugyanakkor a tervek még változhatnak, ha változás lenne közben a brexit eddigi tervezett feltételeiben.

Mindez újabb komoly lépés abban a folyamatban, amit a pénzügyi szektoron belül csak *Brexodusnak* hívunk – mondta a hírügynökségnek Gildas Surry, az egyik Deutsche Bankkal is komoly kapcsolatban álló vagyongazdálkodó munkatársa. Szerinte jelenleg minden komolyabb európai bank azon dolgozik, hogy londoni tevékenységét hazatelepítse. Az Európán kívüli, komoly londoni jelenléttel rendelkező külföldi bankok is sorra jelentik be tevékenységeik kontinensre költöztetését. A költözés egyébként jól illik a Deutsche Bank márciusban bemutatott új stratégiájához is, amely elsősorban a befektetési banki tevékenységet és a vállalati ügyfelek kiszolgálását helyezné előtérbe, s hangsúlyozná a bank német kötődését – írja a hírügynökség.

Ha az Egyesült Királyság valóban elveszítené jogosultságait az uniós pénz- és tőkepiacokhoz való hozzáférésekkel kapcsolatban, akkor a költözés Londonból nem választás, hanem kényszer lesz számos pénzügyi intézmény számára. A Deutsche Bank jelenleg a teljes befektetési bank tevékenységéhez kapcsolódó könyvelés jelentős részét az Egyesült Királyságban végzi, ennek áttelepítése Frankfurtba tőke- és időigényes folyamat – mondták a bank ügyeit közelről ismerő források. Így ez valószínűleg több lépcsőben valósul majd meg.

Frankfurt eddig a Brexodus nagy nyertesének tűnik. A Standard Chartered, a Nomura Holdings, a Sumitomo Mitsui Financial Group, a Daiwa Securities uniós központjának választotta a várost. A Citigroup, a Goldman Sachs, a Morgan Stanley hasonló lépést fontolgat. A Deutsche Bank jelenleg több ezer embert foglalkoztat Londonban. A bank összes bevételének egyötöde képződik Nagy-Britanniában, nagyjából 5 milliárd euró.

Felfüggeszthetik, sőt akár vissza is fordíthatják kiköltözésüket Londonból a bankok, amennyiben megegyezés születik róla, hogy Nagy-Britannia az egységes EU-s piac része marad – mondták befolyásos bankárok 2017 decemberében a *Financial Times*nek.⁹¹

2017 decemberében egy vezető amerikai bankár azt mondta az üzleti napilapnak, hogy „ha 2019. március 31-én 10 perccel éjfél előtt kihúznának egy nyulat a kalapból”, a bankok, köztük az övé is megváltoztatná korábbi döntését a Londonból való kiköltözésről. Hasonlóan nyilatkoztak mások is a *Financial Times* idézett, 2017. decemberi cikke szerint.

A 2018 tavaszi helyzetet tükröző részletes leírást követően – a Bevezetésben jelzett lehatárolásokra is figyelemmel – összefoglalhatók az azóta történt legfőbb lépések a jövőbeli kapcsolatok rendezése területén. Az alábbiak keretében természetesen nem lehet mód az eddigi tárgyalások bemutatására. Ám a már jelzett problémákat jól illusztrálhatja az előző brit kormány által a jövőbeli kereskedelmi kapcsolatok rendezésére tett javaslat, s annak sorsa.

Kísérlet a kör négyszögösítésére: Chequers, White Paper

Az Európai Unió a tárgyalások kezdetétől alapvetőnek tekintette a következőket:

- *A belső piac négy alapszabadságát:* az áruk, a tőke, a szolgáltatások és a személyek szabad mozgását nem lehet szétbontani. (A „kimazsolázás” – cherry picking – tilalma.)
- *Biztosíték* szükséges, hogy az ír–brit határon nem lesz határellenőrzés.

⁹¹ Lásd: www.ft.com/content/246af992-dc24-11e7-a039-c64b1c09b482 (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)

Az EU egyértelmű választást várt a brit féltől valamelyik lehetséges modell mellett. A „testre szabott megoldás” lényeges fenntartásokkal járhat. Ugyanakkor az EU nem lehetett érdekelt a kilépés előnyös precedensében.

Szabadkereskedelmi megállapodás esetén súlyos kérdések merülhetnek fel: vagy a nagypénteki megállapodás megtartása, vagy – az Ír-tengeren húzódó vámhatár esetén – az Egyesült Királyság területi integritása kerülhetne veszélybe. EGT tagság esetén pedig az EU-állampolgárok számára a szabad munkavállalás, illetve az Európai Bíróság joghatósága továbbra is fennmaradna. Ráadásul az Egyesült Királyságnak nem lenne beleszólása a belső piaci szabályok kialakításába. A vámunió pedig nem tenné lehetővé önálló kereskedelmi megállapodások megkötését harmadik országokkal.

2018 júliusában az akkori brit kormány a fenti modellek *között* elhelyezkedő javaslatot tett. (Chequers javaslat, másként: White Paper)⁹² A dokumentum *új típusú szabadkereskedelmi övezet, gazdasági partnerség* kiépítését ajánlotta. Annak fő jellemzői: zavartalan hozzáférés az áru- és a pénzügyi piacokhoz, a személyek szabad mozgása nélkül; kvázi „közös vámterület” vámunió nélkül („új támogatott vámkonstrukciók szakaszos bevezetése ... szükségte lenné tenné a vám-és határellenőrzést az Egyesült Királyság és az EU határán olyan módon, mintha közös vámterületet alkotnának”)⁹³; „közös szabálykönyv”; „a pénzügyi szolgáltatások új gazdasági és szabályozói konstrukciói, megőrizve az integrált piacok kölcsönös előnyeit”; „nyílt és méltányos kereskedelmi környezetet garantáló, kötelező érvényű rendelkezések, vállalva az állami támogatások általános szabályozásának betartását a versenyhatóságok közötti együttműködési konstrukciók létrehozásával, és vállalva a magas követelményszint fenntartását a csökkentést kizáró rendelkezések révén olyan területeken, mint a környezetvédelem és a foglalkoztatási szabályok”.

Mindez az Európai Unió szerint a következőket jelentette volna: a brit fél kimazsolázná a neki tetsző részeket a belső piacból (illetve szélesebb értelemben az EU-val történő együttműködésből), a többit pedig egyszerűen nem tartaná meg. 2018 őszén a salzburgi csúcson a Chequers-i javaslatokat elutasították. Az Egyesült Királyságnak választania kellett az akadálytalan uniós kereskedelem, a „gazdasági szabadság” és a problémamentes északír határ között.

Kilépési megállapodás

A 2018. őszi *első kilépési megállapodástervezet* a fentieket tükrözte. Az északír határkérdéssel összefüggésben a megállapodásba bekerült az úgynevezett *tartalékmegoldás* (backstop). Utóbbi volt az Egyesült Királyságban a legsúlyosabban bírált eleme a brit kormány és az EU között létrejött 2018 őszi kilépési megállapodásnak. A tartalékmegoldás alapján – ha más megoldás nem születik – egységes vámügyi szabályozás lépett volna életbe az Európai Unió és az Egyesült Királyság között az ír-északír határellenőrzés újbóli bevezetésének elkerülésére.

⁹² Lásd: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/786626/The_Future_Relationship_between_the_United_Kingdom_and_the_European_Union_120319.pdf

⁹³ A két térség egyetlen „egyesített vámterület” maradt volna: a brit kikötőkben a Nagy-Britanniába szánt árukat és az EU-ba szánt árukat szétválasztanák. A kizárólag a brit piacra szánt árukra a brit vámokat, az EU-s piacra szánt árukra pedig a Brüsszelben megállapodott vámot vetették volna ki. (Ezt nevezték brit részről „vámpartnerség”-nek.)

E tervezetet az északír–ír tartalékmegoldással T. May, akkori miniszterelnök a brit alsóházban háromszor is megpróbálta elfogadtatni. Ám a megállapodást mindhárom alkalommal jelentős arányban leszavazták. Ezért 2019 nyarán kénytelen volt távozni hivatalából. Az új brit kormányfő (B. Johnson) elérte, hogy a korábbi tartalékmegoldás a kilépési megállapodásból kikerüljön. Helyette a 2019. október 17-én elfogadott megállapodásban a gyakorlatban nehezen megvalósítható, komplex rendszert harcolt ki az EU-tól. Annak keretében az északír terület az északír–ír határ átjárhatósága érdekében bennmarad a belső piacon, egyidejűleg az Egyesült Királyság vámtérségébe tartozik. Az áruk vámolását nem az északír–ír határon, hanem az egyes kikötőkben végzik majd. A brexitet követő átmeneti időszak vége után, azaz 2021-től kvázi tengeri határ jön létre. Harmadik országokból az északír területen keresztül az EU-ba áramló áruk után is az Egyesült Királyságnak kellene beszednie a vámokat. Mindezek révén az 500 km-es északír–ír határ nyitva tartása és az Egyesült Királyság vámunióból való teljes kilépése egyidejűleg elérhetőnek tűnik.

Sokan úgy vélték: eredményes kereskedelmi tárgyalások révén lehetséges olyan megállapodás az Egyesült Királyság és az Unió között, amely az eddighez hasonló – határellenőrzés nélküli – kereteket nyújthat a felek számára a kereskedelem terén. Ám a tárgyalások megakadtak. Egyértelműen úgy tűnik: az átmeneti időszak letelte után az Egyesült Királyság klasszikus harmadik országnak lesz tekinthető. A brit kormány 2021. január 1. után várhatóan visszaállítja a határellenőrzést az EU-ból érkező árukra.

Mindezek arra utalnak: *a brexit* a népszavazás után még viszonylag kevesek által várt *teljes dezintegráció felé halad, annak valamennyi lehetséges következményével együtt.*

Az EU elhagyásának gazdasági hatása az Egyesült Királyságra

Az EU elhagyásának az Egyesült Királyságra gyakorolt gazdasági hatása nagy nehézségekkel mérhető fel. Az Egyesült Királyság státuszának széles terjedelmű potenciális szenáriói vannak a brexitnépszavazás után. Azok számos csatornával kombinálódnak: a kereskedelem, a beruházás, a munkapiac, a termelékenység és a közpénzügyek területén. Az egyes permutációk esetében fontos politikai választások kínálkoznak. Azok tartalma lényegében nem előrelátható. Kilépés esetén fontos politikai döntéseket kell hozni a monetáris, fiskális és a prudenciális politikák ívéről.

A brexit gazdasági következményeinek előrejelzését megnehezíti a hasonló precedensek hiánya. E kihívásokkal szembesülve a témakör kutatása során *három megközelítés* kínálkozik a brexit hatásainak becslésére:

- a csatlakozási tapasztalatok hatásait feldolgozó tanulmányok, azaz az integráció hatásainak utólagos (*ex post*) feltárása a dezintegráció lehetséges következményeinek felmérése érdekében;
- a brexit hatásainak (*ex ante*) szimulációja számszerűsíthető egyensúlyi modellek alkalmazása révén;
- *redukált formájú (ex ante) becslés* az EU-tagság kereskedelemre gyakorolt hatásairól.

Az *ex post* tanulmányok a már megtörtént tényeken alapulnak. Az *ex ante* megközelítések elméletekre alapoznak, az elméleteken alapuló átfogó modellekre vagy számítási sémákra.

Mindhárom megközelítésnek számos korlátja van. Az eltérő eredmények a szignifikáns módon eltérő módszerekkel és feltételezésekkel, azokkal is összefüggésben az egyes hatások eltérő mértékben történő figyelembevételével (vagy mellőzésével) magyarázhatók. Ám egyidejűleg áttekintve a különböző lehetséges megközelítéseket, kiegyensúlyozott kép alkotható a dezintegráció lehetséges következményeiről. A közgazdaságtudományi kutatások elsősorban a lehetséges hosszabb távú hatások feltárására képesek. (A brexit után kialakuló új állandósult állapotot – steady state – viszonyítják az EU-tagság viszonyaihoz.) Jóval kevesebbet tudunk az átmenet lehetséges dinamikájáról. Hasonlóképpen a gazdasági bizonytalanság és a feltételezett hatások brexit előtti érvényesüléséről az Egyesült Királyság vagy az EU27 gazdaságára.

Az integráció hatásainak utólagos (ex post) elemzése

Az ex post elemzések szükségképpen kevésbé szilárd elméleti alapokon nyugszanak. Ugyanakkor az objektív és reális szemlélethez ezeknek az eredményeknek a beépítése is szükséges. E tanulmányok az EU integráció vagy éppen a dezintegráció átfogó jóléti hatásait próbálják meg számszerűsíteni. Ugyanakkor nagyon nehéz utólag az európai integráció hatásainak az egyéb hatásoktól történő elkülönítése. A jólét alakulását az integráción túl számos egyéb, nehezen számszerűsíthető tényező is befolyásolja. Ugyanakkor az ex post tanulmányok áttekintéséből kitűnhet: a brexit pesszimistább scenárió esetében szignifikáns módon rosszabb gazdasági hatásokkal járhat, mint az ex ante modellelemzések során esetenként kitűnt.

Az ex ante kereskedelmi modellek esetenként alábecsülik a gazdasági integráció kereskedelmi hatásait. A kereskedelmi megállapodások ex post elemzése szignifikáns módon *magasabb kereskedelmi hatásokat* mutatnak ki, mint az elméleti alapú ex ante modellek.⁹⁴ A hagyományos gravitációs modellek (az ex post elemzések egyik fő eszköze) szintén alábecsülhetik a kereskedelmi hatásokat.⁹⁵ A modernebb gravitációs megközelítés szignifikánsan magasabb eredményekre jut. Például Baier és munkatársai (2008) szerint az EU (illetve elődei) tagsága a kereskedelmet tizenöt éves időszak alatt a különböző tagállamokban 10–125%-kal növelte.

A növekedési és jövedelmi hatások számszerűsítését megkísérlő ex post tanulmányok három vonulata igényel megkülönböztetést:

- A brexit nyomán bekövetkező kereskedelemcsökkenés által indukált jövedelemcsökkenés kifejezhető az általános kereskedelem–jövedelem összefüggésre alapozva. E módszer révén három tanulmány is a brit nemzeti jövedelem 10% körüli vagy azt meghaladó mértékű csökkenését jelzi pesszimista scenárió megvalósulása esetén.⁹⁶ Fontos nehézséget jelent: a kereskedelem–jövedelem kapcsolat nem szabható specifikus módon az Egyesült Királyságra.
- Számos tanulmány regressziós becsléseket alkalmaz.⁹⁷ Noha az eredmények részleteikben eltérőek, e tanulmányok az EU-tagság mérhető hatását azonosították a GDP-szintre: e hatás hosszú távon 20% vagy a feletti. (Némi bizonytalansággal: az eredmények nem teljesen robusztusak, a növekedési regressziók pedig ritkán teljesen kifogástalanok.)

⁹⁴ BUSCH–MATTHES 2016.

⁹⁵ BAIER–BREGSTRAND 2007; EGGER et al. 2011.

⁹⁶ OTTAVIANO et al. 2014a; 2014b; AICHELE–FELBERMAYR 2015; CRAFTS 2015.

⁹⁷ HENREKSON et al. 1997; BADINGER 2005; CRESPO et al. 2008.

- Campos és munkatársai (2014; 2015a) szintetikus alternatív tényellentétes becsléseket alkalmaznak. A klinikai tanulmányok megközelítési módszerét utánozva szintetikus kontrollcsoportot alkotnak az Egyesült Királysághoz hasonló gazdasági teljesítményű országok kiválasztásával, a csatlakozás (1973) előtti hosszabb idővel. Az EU-tagság hatása levezethető a brit teljesítmény és a kontrollcsoport eredményei közötti különbségből. Campos és munkatársai (2015a) szerint hosszú távon (a brit EU-csatlakozástól 2008-ig) az egy főre jutó GDP közel 24%-kal magasabb, mint a szintetikus kontrollcsoportban. Ez az eredmény azonban nem nagyon robusztus. Különböző robusztussági próbák után a termelékenység növekedése évtizednyi időszakára vonatkozó eredmények közel 10% körüliek. Ez is jelentős eredmény, különösképpen, ha figyelembe vesszük: idővel azok tovább nőhetnek.⁹⁸

Az EU-tagság hatásait vizsgáló kutatások szerint a brit kibocsátás szintje folyamatosan nőtt. Ám nem mutatható ki állandó változás a potenciális növekedési ütemben pusztán az EU-tagságból eredően.⁹⁹ E tanulmányok szerint az EU-csatlakozás a jövedelmek növekedéséhez vezetett az Egyesült Királyságban, ám nem volt hatással a gazdaság hosszú távú növekedési ütemére. E megközelítés egyes fő képviselőinek vonatkozó műveit¹⁰⁰ már áttekintettük a 2. alfejezetnél, az EU-tagság hatásainak bemutatása során.

Az Európai Unió, az euróövezet, a schengeni rendszer, illetve más szabadkereskedelmi megállapodások hatásai *gravitációs modell* révén is vizsgálhatóak. Felbenmayer és munkatársai (2017b) fő eredményeit a kereskedelmi integrációs megállapodások utólagos elemzéséről a 6. táblázat tartalmazza, a gravitációs modell alapján a termékek és szolgáltatások aggregált regressziójában (6. táblázat). A koefficiensek a megközelítő százalékos növekedést mutatják a kétoldalú kereskedelemben az egyes kereskedelmi integrációs fokozatok szerint: az EU-nak (az Egyesült Királyság nélkül), a brit EU-tagságnak és fordítva (aszimmetrikus módon), az euróövezetnek, a schengeni rendszernek és a szabadkereskedelmi megállapodásoknak (2011-től az EU-Dél-Korea szabadkereskedelmi egyezményének) köszönhetően. A becslések éves adatokon alapulnak. Kétoldalú, rögzített hatások bevonásával implicit módon ellenőrizték az összes állandó kereskedelmi determinánst az országpárok között. Beleértve a 2000 előtti kereskedelmi megállapodásokat és az EU, az euróövezet, illetve a schengeni rendszer részét képező országpár-kombinációkat. A schengeni belső határok, az Európai Unió, az euróövezet és a szabadkereskedelmi övezetek számainak koefficienseit figyelembe kell venni az alternatív helyzet tekintetében: amelyben a számításba vett határok nem schengeni határok, amelyben egy-egy országpár államai nem tagjai az euróövezetnek, illetve nincs szabadkereskedelmi megállapodásuk.

A kétoldalú import a termékkereskedelemben az EU27 országokban (amelyek nem tartalmazzák az Egyesült Királyságot) 2000–2014 között 62,4%-kal nőtt. A bilaterális szolgáltatás import pedig 67,9%-kal emelkedett ugyanebben az időszakban. E magasan szignifikáns hatás az egységes piac és a vámunió hatását kombinálja. Az EU-tagság hatása az Egyesült Királyságra aszimmetrikus. Az EU27 importja az Egyesült Királyságból a termékek esetében 64,7%-kal, míg a szolgáltatásoknál 88,1%-kal nőtt. Az Egyesült Királyság importja a többi

⁹⁸ BUSCH–MATTHES 2016.

⁹⁹ CRAFTS 2016.

¹⁰⁰ CRAFTS 2016; CAMPOS et al. 2015.

EU-tagállamtól ugyanebben az időszakban csak 18,2%-kal nőtt, ám 59,7%-kal a szolgáltatások esetében. Mindez világosan jelzi: a vámok megszüntetésének és a technikai harmonizációnak az EU-ban világos, pozitív hatása van a kétoldalú importra.

Az EU-tagsággal kapcsolatos idézett eredmények összehasonlíthatóak az irodalomban elérhető eredményekkel. A szabadkereskedelmi megállapodások kereskedelmi hatása rendszerszerűen nagyobb a PPML regressziókban, mint az OLS-ben.¹⁰¹ Dai és munkatársai (2014) a szabadkereskedelmi megállapodások hatását a termékek kereskedelmében 57,3%-nak mutatták ki. Bregstrand és munkatársai (2015) a kereskedelmet létrehozó hatást 66–157% közötti tartományban becsülték, a specifikációtól függően. Head és Mayer (2015) metaelemzése arra jutott, hogy a szabadkereskedelmi megállapodások átlagosan mintegy 60%-kal nagyobb kereskedelemhez vezetnek. A vonatkozó hatások nagysága a specifikus mintától és az alkalmazott empirikus becslési módszertől egyaránt függ.

Az euróövezeti tagság a termékkereskedelm 8,7%-os, s a szolgáltatások 15,8%-os növekedését eredményezte. A vonatkozó irodalom különböző hatásokat mutat 0 és 40% között.¹⁰² Baldwin és munkatársai (2008) az eredmények heterogenitását a rosszul specifikált modellekkel magyarázzák. A szabályos gazdasági modellezés alkalmazásával és más EU-integrációs lépések bevonásával a fentiekben bemutatott becslések a lehetséges hatások alsó határán találhatók.

6. táblázat
Európai integráció és import (2000–2014)

Dep. Var.:	Bilateral Imports	
	Goods	Services
	(1)	(2)
Both EU27	0,485***	0,518***
	(0,07)	(0,07)
EU – UK, asymmetric	0,500**	0,632**
	(0,12)	(0,17)
UK – EU, asymmetric	0,167	0,468***
	(0,10)	(0,17)
Both Euro	0,083**	0,147**
	(0,04)	(0,06)
Schengen	0,090***	0,064***
	(0,01)	(0,02)
EU – KOR	0,312**	0,347**
	(0,06)	(0,07)
Other FTA	0,111*	0,011
	(0,06)	(0,06)

Forrás: FELBERMAYR et al. 2017b

¹⁰¹ SANTOS SILVA – TENREYRO 2006.

¹⁰² MICCO et al. 2003; BALDWIN–TAGLIONI 2007; BUN–KLAASSEN 2007; BERGER–NITSCH 2008; BERGIN–LIN 2012; CAMARERO et al. 2014.

Valamely határ Schengenen belülré kerülése a termékek kereskedelmét mintegy 9,4%-kal, a szolgáltatásokat pedig 6,6%-kal emeli. A jelzett arányok összehasonlíthatóak más becslésekkel, ám alacsonyabbak egyes korábbi tanulmányokban szereplőknél.¹⁰³ Azok többsége általában nem vett figyelembe más EU-integrációs lépéseket.

A legmélyebb szabadkereskedelmi megállapodás az EU és valamely harmadik ország között a Dél-Koreával 2011-ben kötött megállapodás. E megállapodás a termékkereskedelmet 2016-ig 36,6%-kal, a szolgáltatásokat 41,5%-kal növelte. Csak néhány további kereskedelmi megállapodást kötöttek a jelzett (2000–2014. évi) időszakban. Azok a termékkereskedelmet 11,7%-kal, a szolgáltatásokat pedig 1,1%-kal emelték.

Egyes vélemények szerint az EU–Dél-korea szabadkereskedelmi megállapodás a brit részről az EU-val igényelt „mély és átfogó kereskedelmi megállapodás” mintája lehet. Felbermayr és munkatársai (2017b) e becsléseket 50 ágazatra terjesztették ki. Ennek eredményei nagyrészt megerősítették az eddig tárgyalt táblázatba foglalt eredményeket.

A következőkben az előretékinő (ex ante, a fentebb jelzett második és harmadik) megközelítés bővebb bemutatásával folytatjuk az elemzést.

Előretékinő (ex ante) elemzések

Az ex ante modell alapon nyugvó tanulmányok átfogó elemzés keretét képezik, ugyanakkor valamennyi hatást nem tükrözhetik.

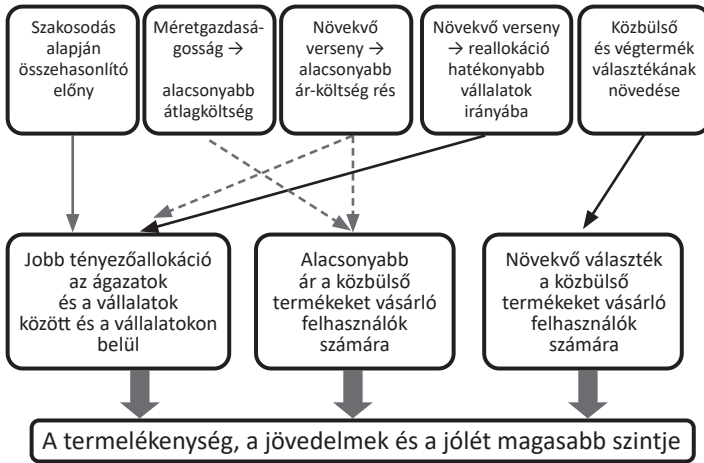
A brexitreferendumot megelőzően készült modellelemzések eredményei tekintetében bizonyos egyetértés alakult ki. A dezintegráció hátrányai meghaladják az esetleges gazdasági előnyöket. Az elemzések egy része esetében a nettó költségek viszonylag mérsékeltnek voltak tekinthetőek. A brexitet megelőzően kialakult, széles körben elterjedt álláspont szerint a brexit nettó gazdasági költsége az egyjegyű számok alsó tartományában helyezkedik el. Nagyrészt szignifikáns módon a GDP 5%-a alatt.¹⁰⁴ E nézőpontból a *brexit gazdasági hatásai menedzselhetőnek látszottak*. Az EU elhagyására vonatkozó döntés kizárólag a szuverenitásra vonatkozó politikai döntésnek tűnt.

Fentiekkel kapcsolatban *alapvető módszertani kételyek* merülnek fel. Az alkalmazott módszerek valószínűleg nem tették lehetővé a *nagyságrendileg nagyobb kockázatok* azonosítását. Még e modell alapú tanulmányok sem tartalmaznak valamennyi, a gazdasági integrációból származó, a jólétet érintő hatást.¹⁰⁵ A 12–14. ábrák áttekintést adnak a nehezen feltárható hatásokról. Azok közé tartoznak a pozitív statikus és dinamikus kereskedelmi hatások a növekedés és a jólét tekintetében, továbbá az integráció nem kereskedelmi hatásai. Utóbbiak az erőteljesebb versenyből, innovációból, a vállalatok erőteljesebb szelekciójából származnak. Nincs általánosan elfogadott, mély elméleti alapokon nyugvó ex ante becslési módszer a jelzett specifikus hatások átfogó integrálására.

¹⁰³ FELBERMAYR et al. 2017b.

¹⁰⁴ CEBR 2015; CBI 2013.

¹⁰⁵ BUSCH–MATTHES 2016.

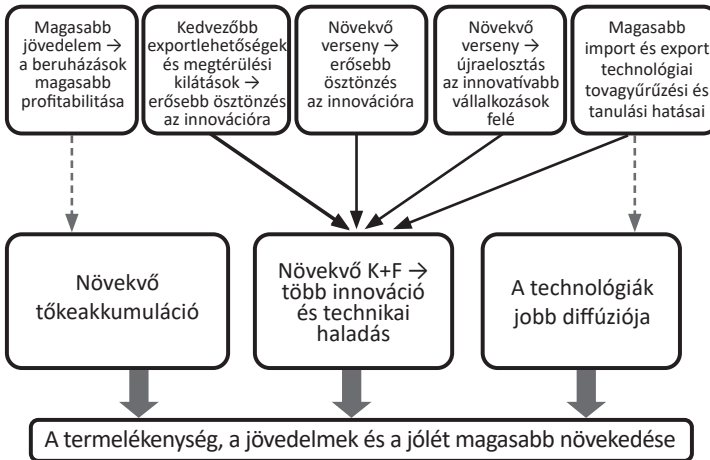

12. ábra

A kereskedelem egyes statikus jóléti hatásai

Megjegyzés: Az ábrán alkalmazott jelzések: Vékony szürke nyíl (bal oldalon): a legtöbb ex ante CGE és NTQM kereskedelmi modellben lefedett hatások. Szaggatott szürke nyíl: legalább egy, de csak néhány ex ante modellben lefedett hatás. Fekete nyíl: az ex ante modellekben nem lefedett hatás.

Forrás: BUSCH–MATTHES 2016

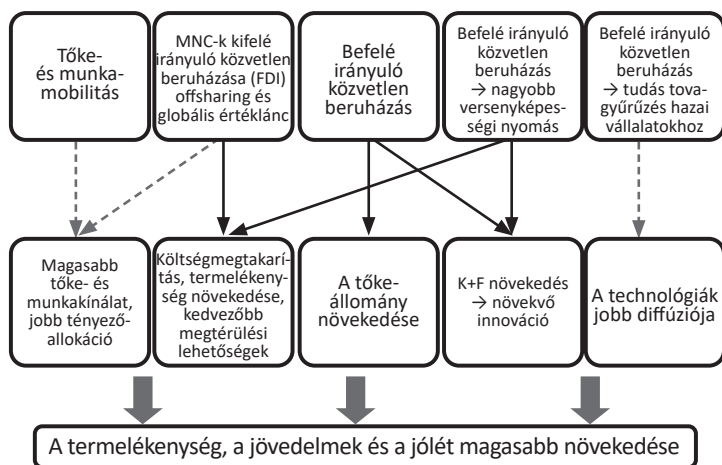

13. ábra

A kereskedelem egyes dinamikus növekedési hatásai

Megjegyzés: Az ábrán alkalmazott jelzések: Szaggatott nyíl: A hatást csak néhány ex ante modell fedi le. E modellek csak egyes hatásokat tartalmaznak. Fekete nyíl: E hatást ex ante modellek nem tartalmazzák.

Forrás: BUSCH–MATTHES 2016

14. ábra

A nem kereskedelmi integráció egyes hatásai

Megjegyzés: Az ábrán alkalmazott jelzések: Szaggatott nyíl: A hatást csak néhány ex ante modell fedi le. E modellek csak egyes hatásokat tartalmaznak. Fekete nyíl: E hatást ex ante modellek nem tartalmazzák.

Forrás: BUSCH–MATTHES 2016

Szimulációk általános egyensúlyi modellekkel: strukturális brexitbecslések

A brexit tanulmányozásában kézenfekvő, számos alkalommal alkalmazott, legszélesebb megközelítés a *kiszámítható általános egyensúlyi* (CGE) modellek felhasználása. Az elemzés kiindulópontja: *a dezintegráció a kereskedelmi költségek növekedéséhez vezet az Egyesült Királyság és az EU-tagállamok (esetleg további államok) tekintetében.* E modellek feltételezéseket tartalmaznak a kereskedelmi költségek növekedését illetően, a brexit különböző scenáriói szerint eltérő mértékben. A kereskedelmi költségek növekedése hatást gyakorol a kereskedelemre, a termelésre, a fogyasztásra, a jólétre. E modellek az általános egyensúlyi megközelítés keretében lehetővé teszik e hatások számszerűsítését. Kimutathatóvá válik a dezintegráció kereskedelemterelő hatása az Egyesült Királyság és a nem EU-tagországok között. E modellek fontos adalékokat nyújthatnak a brexit különböző scenáriói lehetséges makrogazdasági hatásairól.

A modellre hatást gyakorol a dezintegráció nyomán a *nem vámjellegű akadályok kialakulása*: a vámjáráások, a piacra jutás korlátozása és szabályozása. A brexit feltételezett hatása e területen is számszerűen jelenhet meg: a nem vámjellegű akadályokat tipikusan ad valorem (értékben megjelenő) kereskedelmi költségként fejezik ki. Ugyanakkor nincs általánosan elfogadott módszertan a nem vámjellegű akadályok számszerűsítésére. Ezért mindig vizsgálni szükséges a szimuláció eredményeinek robusztusságát a változás valószínű alternatív specifikációját illetően a kereskedelmi költségek tekintetében. Ugyanakkor e modellek nem, illetve legfeljebb csak részben tartalmazhatják a globális gazdaságra hatást gyakorló

mechanizmusokat. Mindez a különböző modellszimulációk eredményei összehasonlításának igényét húzhatja alá.¹⁰⁶

A szimulációs megközelítés jó példája Dhingra és munkatársai (2016a; 2016b) elemzése. A brexit brit kereskedelemre és életszínvonalra gyakorolt hatásainak felméréséhez a globális gazdaság kvantitatív kereskedelmi modelljét alkalmazták Costinot és munkatársai (2013) alapján. A brexit hatásait 31 ágazat és 35 ország esetében kvantitatív kereskedelmi modell révén becsülték. Az alkalmazott modell lehetővé tette, hogy a kereskedelmet a közbülső termékek, inputok és a végtermékek tekintetében a szolgáltatásokra is kiterjedően becsüljék. Az alkalmazott modell a brexit hatását az Egyesült Királyság és az EU, illetve az Egyesült Királyság és a világ többi része közötti kereskedelem vonatkozásában is tartalmazza.

Az Egyesült Királyság EU-ból történő kilépése következményeinek elemzése érdekében feltételezések szükségesek a brexit utáni kereskedelmi költségek tekintetében. Minthogy az EU–brit kereskedelmi kapcsolatok brexit utáni szabályai nem ismeretesek, Dhingra és munkatársai (2016a; 2016b) két scenáriót elemeztek: *az optimista scenárióban a brit–EU kereskedelem költségei alacsonyok, míg a pesszimista scenárióban a kereskedelem költségei jobban nőnek.*

Az optimista scenárió feltételezése szerint az Egyesült Királyság kereskedelmi kapcsolatai Norvégiához hasonlóak lesznek. Az Európai Gazdasági Térség tagjaként Norvégia hozzáfér az egységes piachoz. Minthogy Norvégia nem tagja az EU vámuniójának, némi nem vámjellegű akadállyal szembesülhet (amelyek nem érvényesek az EU-tagokra: a származási követelmények és az antidömpingvámok). A pesszimista változat kiinduló feltevése: az Egyesült Királyság a brexit időpontjáig nem tud új kereskedelmi megállapodást kötni az EU-val. Ezért a brit–EU kereskedelemre a brexit után a WTO-szabályok vonatkoznak. Ez utóbbi esetben a kereskedelmi költségek nagyobb mértékben növekednének.

Mindkét scenáriót előtekintve értelmezték. Feltételezték az európai integráció további fejlődését a következő évtizedben. Ugyanakkor az Egyesült Királyság, minthogy elhagyja az EU-t, a jövőbeli integrációból csak csekélyebb hasznot húzhat. A pesszimista scenárió szerint az integráció az elmúlt 40 évben tapasztaltnál hasonló ütemben halad előre, míg az optimista scenárió kiinduló feltevése szerint az integráció sebessége korábbi üteme felére mérséklődik. Ugyanakkor a jelzett scenáriók nem tartalmazzák a brexit lehetséges hatásait az EU-n kívüli harmadik országokkal.

A becslés ugyanakkor a kereskedelem mellett figyelembe veszi a pénzügyi transfereket is. Az EU-tagok között az Egyesült Királyság is hozzájárul az EU közös költségvetéséhez. A brit nettó hozzájárulás 2013-ban a GDP 0,53%-a volt (HM Treasury 2013). A brexit egyik előnye lehet az Egyesült Királyság számára a korábnál mérsékeltebb hozzájárulás az EU közös költségvetéséhez. Ám a brexit nem jelent szükségképpen nulla brit hozzájárulást a közös költségvetés számára.

Az egységes piacon történő részvétel az EGT-tagok (például Norvégia) részéről egyúttal jelentős befizetési kötelezettséggel jár. Egy főre számítva Norvégia pénzügyi hozzájárulása a brit nettó hozzájárulás 83%-a.¹⁰⁷ Ezért az optimista scenárióban feltételezték: az Egyesült

¹⁰⁶ Kehoe és munkatársai (2016) néhány jellemző múltbeli hibát azonosítottak a kiszámítható kereskedelmi modellekben. Aláhúzták az országokon és ágazatokon belüli heterogenitások fokozottabb figyelembevételének igényét.

¹⁰⁷ House of Commons 2013.

Királyság hozzájárulása az EK közös költségvetéséhez 17%-kal (azaz a GDP 0,09%-ával) csökken.

A pesszimista scenárió esetében nagyobb brit fiskális megtakarítást feltételeztek. Míthogy a brit nettó hozzájárulása a közös költségvetéshez a GDP mintegy 0,31%-a, Dhingra és munkatársai (2016a; 2016b) feltételezése szerint e pesszimista scenárióban az Egyesült Királyság e részt, azaz a GDP 0,31%-át takarítja meg.

Dhingra és munkatársai (2016a; 2016b) fő eredményeit a 7. táblázat összegzi (7. táblázat). Abban az egy főre jutó jövedelem változása egyúttal az életszínvonal változását mutatja. *Az optimista scenárióban („puha brexit”), amelyet elsősorban a nem vámjellegű akadályok jelenlegi és jövőbeli alakulása vezérel, a jövedelem 1,28%-kal csökken.* (A számítás a közös költségvetésbe történő alacsonyabb befizetésekből származó fiskális hatásokat is tartalmazza.) A nem vámjellegű akadályok különösen fontos szerepet játszanak a szolgáltatások kereskedelmének korlátozásában, ahol az Egyesült Királyság jelentős exportőr. *A pesszimista scenárióban („kemény brexit”) e jövedelmi veszteség 2,61%-ra emelkedik.*

7. táblázat

A brexit hatásai a brit életszínvonalra a GDP százalékában

	Optimista scenárió	Pesszimista scenárió
Brexit kereskedelmi hatásai	-1,37%	-2,92%
Fiskális megtakarítás	0,09%	0,31%
Egy főre jutó jövedelem változása 1.	-1,28%	-2,61%
Egyoldalú liberalizáció	0,30%	0,32%
Egy főre jutó jövedelem teljes változása 2.	-0,98%	-2,29%

Megjegyzések:

1. Optimista scenárió: Az EU és Egyesült Királyság között a nem vámjellegű akadályok 2%-kal nőnek + kizárás a nem vámjellegű akadályok EU-beli jövőbeni csökkenéséből (-5,7%), 17% megtakarítás a nettó fiskális transzferből (amely jelenleg a brit GDP 0,53%-a).
2. Pesszimista scenárió: MFN-vámtarifa + az EU és Egyesült Királyság között a nem vámjellegű akadályok 6%-kal nőnek + kizárás a nem vámjellegű akadályok EU-beli jövőbeni csökkenéséből (-12,8%), 0,31% megtakarítás a nettó fiskális transzferből.
3. Egy főre jutó jövedelem változása 1.: kereskedelmi és fiskális változások együttes hatása.
4. Egyoldalú liberalizáció: az Egyesült Királyságba irányuló import valamennyi vámterhe egyoldalú eltörlésének a szimulációja.
5. Egy főre jutó jövedelem teljes változása 2.: valamennyi fenti hatást tartalmaz: a kereskedelmi és fiskális hatásokat, továbbá az egyoldalú liberalizáció hatásait is.

Forrás: DHINGRA et al. 2016

A csökkenő kereskedelem növekvő költségei mindkét scenárióban lényegesen meghaladják a fiskális megtakarításokat. Az idézett – egyelőre csak korlátozott összefüggéseket tükröző – elemzés szerint a brexit egy átlagos brit háztartás jövedelmét az optimista scenárióban évi 850 fonttal, míg a pesszimista scenárió esetében évi 1700 fonttal csökkenti (lásd: 7. táblázat).

A brexitet követően az Egyesült Királyságot nem köti többé az EU közös külső vámrendszere. A brexit hívei szerint az Egyesült Királyság hasznot húzhat a brit import összes vámjának esetleges eltörléséből. Az *egyoldalú liberalizáció* lehetséges hatásainak feltárása érdekében Dhingra és munkatársai (2016a; 2016b) megismételték elemzésüket, feltéve a kérdést: mi történik, ha az Egyesült Királyság megszünteti az összes importvámot?

A 7. táblázat mutatja a szimuláció eredményét. Az egyoldalú liberalizáció a GDP 0,3%-ával csökkentené a brexit költségeit mindkét scenárió esetében. A brexit összes hatása továbbra is negatív előjelű maradna. Annak fő oka: a WTO-vámok már jelenleg is alacsonyak. Ezért a további csökkenés nem okoz nagy eltérést. Jelenleg az integráció fő kérdését már nem a vámok csökkentésének ügye képezi. Nemzetközi megállapodásokon alapuló politikák, szabályozási különbségek kimunkálása szükséges a szolgáltatások területén, amely egyoldalúan nem érhető el.

Dhingra és munkatársai (2017) újabb elemzésükben a brexit hatásait 31 ágazatra és 35 országra kvantitatív kereskedelmi modellel becsülték. A kereskedelmet a közbülső termékekre is becsülték. Ez utóbbi Eaton és Kortum (2002) multiszektorális változatán alapul, amelyet Caliendo és Parro (2014) fejlesztettek tovább. Három csatornát vesznek figyelembe, amelyek révén a brexit hatással lehet a kereskedelmi költségekre: vámok, nem vámjellegű akadályok és az EU-n belüli, jövőbeli költségcsökkenés, amelynek az Egyesült Királyság csak EU-tagságának fennmaradása esetén maradhatna részese. A kereskedelmi költségek jövőbeli további csökkenése lényeges dimenzió. Mejeau és Schwellnus (2009) becslése szerint az EU-n belüli kereskedelmi költségek mintegy 40%-kal gyorsabban csökkennek, mint a kereskedelmi költségek más OECD-tagállamok között. Dhingra és munkatársai (2017) optimista scenáriót is modelleznek: abban az Egyesült Királyság változatlanul a belső piac résztvevője marad. A pesszimista scenárióban pedig az Egyesült Királyság és az EU közötti kereskedelem a WTO-szabályok szerint történik. Ugyanakkor szimuláltak olyan brit tagsági scenáriót is, amelyben a brit nettó hozzájárulás a közös költségvetéshez csökkent.

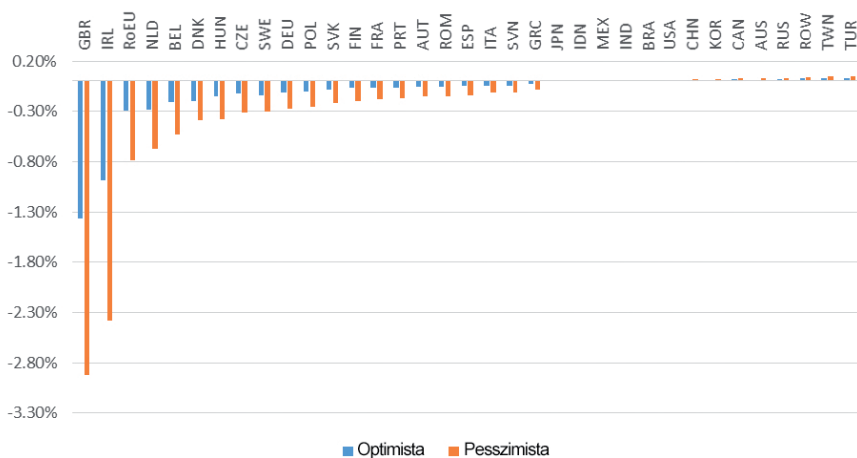
Az optimista scenárióban nincsenek vámok az Egyesült Királyság és az EU között. A nem vámjellegű akadályok (NTB) az EU és az Egyesült Államok közötti kereskedelmében a csökkenthető NTB egynegyedével növekednek. Az Európai Unión belüli kereskedelmi költségek pedig 20%-kal gyorsabban csökkennek, mint a világ többi részén. (Mindezek a brexit után tíz évvel.) A közös költségvetéshez történő brit nettó hozzájárulás pedig Norvégia hozzájárulásával egyenlő. A pesszimista esetben az EU legnagyobb kedvezményes (MFN) vámjai érvényesülnek az Egyesült Királyság és az Európai Unió közötti kereskedelemben. A nem vámjellegű akadályok az Egyesült Államok és az Európai Unió közötti kereskedelmében a csökkenthető NTB háromnegyed részével nőnek. Az EU-n belüli kereskedelmi költségek 40%-kal gyorsabban mérséklődnek, mint a világ többi részén, mindez ugyancsak tíz évvel a brexit után. Az Egyesült Királyság ez utóbbi esetben egyáltalán nem fizet be az EU közös költségvetésébe.

Dhingra és munkatársai (2017) szerint az Egyesült Királyságot *a magasabb kereskedelmi költségek miatt erő hatékonysági veszteség lényegesen meghaladja a fiskális megtakarításokat*. A megnövekedett kereskedelmi költségek jólétet csökkentők, mert az Egyesült Királyság magasabb importárakkal szembesül, s kevésbé képes a komparatív előnyök szerinti specializációra. Mindez csökkenti a hatékonyságot és a kibocsátást. A magasabb kereskedelmi költségek további csatornák révén is hatást gyakorolnak a jólétre: a termékválaszték csökkentése és az árretek (mark-ups) emelése révén. Továbbá lehetővé teszik a kevésbé hatékony vállalkozások fennmaradását. Ez utóbbi csökkenti az aggregált termelékenységet.¹⁰⁸ Mindezek a mechanizmusok magasabb kereskedelmi akadályokat tartalmaznak, amelyek alacsonyabb jóléthez vezetnek.

¹⁰⁸ MELITZ 2003.

Az optimista esetben Dhingra és munkatársai (2017) szerint a brexit az egy főre jutó fogyasztás 1,3%-kal alacsonyabb szintjéhez vezet, pesszimista esetben e csökkenés ennek a duplája, 2,7%. E becslések alapját a magasabb nem vámjellegű akadályok és az EU-n belüli kereskedelmi költségek csökkenéséből történő kizárás képezi.

A 15. ábra szerint az EU-tagállamok is veszteségeket szenvednek a brit–EU kereskedelem csökkenése esetén (15. ábra). Írország kivételével azonban e veszteségek nagyságrenddel kisebbek, minthogy a kereskedelem kevésbé fontos az EU27 tagállamoknak, mint az Egyesült Királyságnak. A brexit az optimista változat esetében az EU-ban az egy főre jutó fogyasztás 0,14%-os csökkenését eredményezi. A pesszimista scenárió esetében az egy főre jutó fogyasztás az EU-ban 0,35%-kal mérséklődik. Nem EU-tagállamok hasznot húzhatnak a brexitből a kereskedelemeltérítő hatások miatt. E hatások azonban nagyságrendileg csekélyebbek, mint az Egyesült Királyságot, illetve az EU-tagállamokat érő hatások.¹⁰⁹ Más tanulmányok kvalitatív és kvantitatív értelemben hasonló eredményekre jutottak.¹¹⁰ Utóbbiak elemzéseiket Eaton és Kortum (2002), illetve Ciuriak és munkatársai (2015) munkájára alapozták. (Utóbbi szerzők a globális elemző projektmodell egyik változatát alkalmazták.)

15. ábra

A brexit becsült jóléti hatásai

Forrás: DHINGRA et al. 2016

Az egyik alapvető kérdés a *pénzügyi szolgáltatások* modellezésének a módja. London Európa pénzügyi központja. A pénzügyi szolgáltatások állították elő 2014-ben a brit GDP 7,5%-át, s az export 13%-át teljesítették.¹¹¹ Wyman (2016) szerint a brit pénzügyi szolgáltatások bevételeinek mintegy negyede a többi EU-tagállamhoz kötődő üzletekből származik. Ha az Egyesült Királyság elhagyja az egységes piacot, a brit pénzügyi vállalkozások elveszítik

¹⁰⁹ DHINGRA et al. 2017.

¹¹⁰ AICHELE–FELBERMAYR 2015.

¹¹¹ ONS 2016a; 2016b.

passport jogait, és magasabb akadályokkal kerülnek szembe az európai pénzügyi piacokhoz történő hozzáférés tekintetében. A brexit tanulmányozására alkalmazott kereskedelmi modellek nem tartalmazzák a pénzügyi szolgáltatások lokációját megalapozó agglomerációs hatásokat. Túlbecsülhetik a brexit hatásait, ha agglomerációs externalitások szigetelik el az Egyesült Királyság pénzügyi szolgáltató szektorát a magasabb kereskedelmi költségekkel szemben. Illetőleg alábecsülik e hatásokat, ha a brexit London pozícióját fenyegeti Európa pénzügyi központjaként.

A másik lehetséges út a brexit hatásainak vizsgálatára a pénzügyi szolgáltatások tekintetében esettanulmányok felhasználása. Azok megmutathatják: mekkora üzletet veszíthet London a pénzügyi szolgáltatások egyes alszektoraiban. E megközelítést alkalmazva Djankov (2017) szerint – ha az Egyesült Királyság és az Európai Unió között a WTO-szabályok szerint folyik a kereskedelem – a pénzügyi szolgáltatások bevételei 12–18%-kal, a foglalkoztatás pedig e területen 7–8%-kal csökkenhet. Dhingra és munkatársai (2017) a pesszimista scenárióban a pénzügyi szolgáltatások teljesítményének 6,4%-os csökkenését mutatták ki. Mindezek további kutatások igényét húzhatják alá.

Az *IFO kereskedelmi modell*¹¹² statikus, általános egyensúlyi modell a nemzetközi kereskedelemre. Abban 44 ország és 50 termék-, illetve szolgáltatási ágazat szerepel. E kereskedelmi modellben a kereskedelmi áramlást a vámok és a nem vámjellegű akadályok nehezítik. A modell a globális hozzáadott érték és kereskedelem több mint 90%-át átfogja. A modell speciális vonása a nemzetközi hozzáadott értékláncok részletes képe. A modellben felhasznált adatok a világ input-output adatbázisából (WIOD = World Input-Output Database) származnak. A modell további előnye, hogy viszonylag egyszerű ökonometriai egyenletekkel parametrizálható, amelyek az egyensúlyi feltételekből erednek. A modell központi eleme a gravitációs egyenlet, mint a becslés alapja.

Két ágazatspecifikus paraméter különös fontossággal bír: a vámok változása és a kereskedelem változása közötti *kereskedelmi rugalmasság*, illetve a nem vámjellegű kereskedelmi akadályok hatása. A modell kimunkálása során felhasználták a kereskedelmi rugalmasságra, illetve az integrációs megállapodások kereskedelmi hatásaira vonatkozó eddigi tudományos eredményeket. Azok a strukturális gravitációs modell felhasználása során az ágazati (szektorális) kereskedelmi áramlások elemzésében különösen fontos szerepet tölthettek be.¹¹³ Az integrációs megállapodások különböző fokai (európai vámunió és egységes piac, Gazdasági és Monetáris Unió, schengeni rendszer, egyéb szabadkereskedelmi megállapodások) szétválasztása révén az alkalmazott scenáriókban lehetséges a kereskedelmi liberalizáció különféle fokozatai jóléti és kereskedelmi hatásainak a becslése.

Az IFO-modell scenáriói a következő kérdésekre irányulnak: ha az Egyesült Királyság kilép az EU-ból, milyen kereskedelmi áramlások, ágazati termelési struktúrák és reáljövedelmek alakulnak ki, különös tekintettel a vámok újból történő alkalmazására, illetve további nem vámjellegű akadályok keletkezésére?

Az alapév a komparatív statikus szimulációban a 2014-es – azaz a szélesebb értelemben vett brexit kampányt megelőző utolsó „békeév” – esztendő, amelyre teljes körű adatbázis áll rendelkezésre valamennyi vizsgált ország és ágazat esetében. A parametrikus becslések

¹¹² FELBERMAYR et al. 2017a.

¹¹³ Minthogy a becslések statisztikai bizonytalanságot tartalmaznak, az a szimulációs eredményt is érintheti. Monte Carlo-szimulációk szerint e gazdasági becslések magas pontossággal rendelkeznek. A konfidencia-intervallum a modell változókra meglehetősen szűk, így alig lehet változás az eredmények értékelésében.

a 2000–2004. évi adatokon alapulnak. A számított szintek hatása a reáljövedelemre és a kereskedelmi áramlásra statikus. A kereskedelem dinamikus hatásait a szimuláció nem tartalmazza. (A kereskedelmi liberalizációból eredő dinamikus nyereséget több tanulmány bizonyítja.¹¹⁴ Következésképpen a modell alkalmazása révén történő elemzés a reálisnál alacsonyabb hatásokat jelez.

A brexit potenciális hatásait célszerű különböző scenáriók alkalmazásával áttekinteni. A lehetséges scenáriók az Egyesült Királyság és az EU között továbbra is érvényesülő – Norvégia vagy Svájc helyzetéhez hasonló – kereskedelmi integrációtól az általános WTO-szabályok alkalmazásáig terjednek. A brexit gazdasági költségeit eltérő kereskedelmi költségeken alapuló scenáriók révén becsülték. Az alkalmazott scenáriók kiindulópontja a már létező intézményi konstrukcióval szerzett tapasztalat. E bázison végezhető el az EU és az Egyesült Királyság közötti lehetséges jövőbeni rezsimek elemzése. A szimulációk alapvetően a puha és a kemény brexit változatait tartalmazzák. E változatok azt fejezik ki: milyen messze lesz az Egyesült Királyság az EU-tól a kilépés után. Kemény a brexit, ha csupán az általános WTO-szabályokat alkalmazzák, s puha, amennyiben kereskedelmi integrációs megállapodás jön létre az Európai Unió és az Egyesült Királyság között.¹¹⁵

A strukturális gravitációs becslések a szimulációhoz nélkülözhetetlen ágazatspecifikus paramétereket nyújtják: a vámokhoz viszonyított kereskedelmi rugalmasságot (ad valorem kereskedelmi költségek) és a kereskedelmi integrációs megállapodásokra vonatkozó becsléseket (a nem vámjellegű akadályok mérsékelésének értékét). Mindezek értelmezhetővé teszik a különböző scenáriók eltérő kereskedelempolitikai tartalmának gazdasági hatásait.

*Az IFO-modellben található fő scenáriók az alábbiak:*¹¹⁶

WTO-szenárió („kemény brexit”): Az Egyesült Királyság nem része többé az egyseges piacnak és a vámunióknak. Nincs új kereskedelmi integrációs megállapodás az EU27 és az Egyesült Királyság között. WTO MFN-vámokat alkalmaznak egymás között, miképpen azt jelenleg a WTO-szabályok alapján a harmadik országokból érkező importra nyújtják. Az EU által 2014-ben harmadik országoknak (termék szinten) nyújtott ágazati, a kereskedelemmel súlyozott MFN-vámokat használják fel a szimuláció céljára. Továbbá aszimmetrikus, nem vámjellegű akadályokat feltételeznek. (Utóbbiakat az EU27 és az Egyesült Királyság között a gravitációs becslésekből számított kereskedelmi költségek alapján számították.) Az Egyesült Királyság e scenárió keretében elveszíti továbbá a harmadik országok részéről élvezett valamennyi létező vám- és nem vámjellegű preferenciáját, amelyek az EU-val fennálló szabadkereskedelmi megállapodáson alapulnak (például EU–Dél-Korea).

Globális Britannia (Global Britain) scenárió. Ugyanaz a kapcsolat a vámok és a nem vámjellegű akadályok tekintetében az EU27 és az Egyesült Királyság között, mint a WTO-szenárióban, fontos eltéréssel: e scenárióban az Egyesült Királyság egyoldalú módon kizárja a vámokat és a nem vámjellegű korlátokat szabadkereskedelmi megállapodás révén az Egyesült Államokkal, Kanadával és Japánnal. A vámokat szimmetrikusan kiiktatják, nullára állítják be az érintett államok között. A nem vámjellegű akadályokat csökkentik az EU–Dél-Korea szabadkereskedelmi megállapodáshoz hasonlóképpen, amelyet a scenárió is alapul vesz.

¹¹⁴ SAMPSON 2016.

¹¹⁵ FELBERMAYR et al. 2017b.

¹¹⁶ FELBENMAYER et al. 2017b.

Mély és átfogó kereskedelmi megállapodás (DCFTA: Deep and Comprehensive Trade Agreement) *scenárió*. (A modell készítői e változatot – eltérően e tanulmány kategória használatától – „lágy brexitnek” nevezik.): Az Egyesült Királyság kilép az egységes piacból és a vámunióból, ugyanakkor az EU27 és az Egyesült Királyság „mély és átfogó megállapodást” tárgyal ki. E „mély és átfogó megállapodás” nemcsak a vámokra, hanem mélyen a határ mögött elhelyezkedő (a szolgáltatások, beruházások esetében alkalmazott) nem vámjellegű akadályokra is vonatkozik. E konstrukció az EU–Dél-Korea közötti 2011. évi megállapodás eredményeként kialakult rendszert tükrözi. Az EU–Dél-Korea szabadkereskedelmi megállapodás gravitációs modellből származó becsült kereskedelmi költségeket tekintik a „mély és átfogó megállapodás” lehetséges hatásának.

A magasabb kereskedelmi költségek megnövelik a brit export árát az EU27 országokban és megfordítva. Az export kölcsönösen csökkenő versenyképessége kereskedelemcsökkenést, illetve kereskedelmeltérítést okozhat. Az Egyesült Királyság, éppenígy az EU27-tagállamok esetében a harmadik országokkal folytatott kereskedelem növekedhet, mind a magánfogyasztás, mind a vállalatok beszerzései tekintetében. Ám a kereskedelmeltérítő hatásokat a brexit esetében a hozzáadottérték-láncok egymáshoz kapcsolódása korlátozza.

A szimulációs eredmények szerint a brexit valóban *a termékek és a szolgáltatások kereskedelmének jelentős csökkenéséhez vezet az Egyesült Királyság és az EU27 között*. Abban mind az árhatások (a kereskedelemmel szembeni magasabb akadályok következtében), mind a *jövedelmi hatások* (a csökkenő GDP miatt) lényeges mechanizmusok. A WTO-szenárióban a Németországba irányuló brit export 50%-kal csökken. Hasonló eredmény mutatkozik a globális brit szenárió esetében is. Összehasonlíthatóak a kereskedelmi hatások a szenáriók és az egyes országok között: a WTO-szenárióban (illetve a Globális brit szenárióban) –53%-tól (–28%-tól) Litvánia esetében –22%-ig (–6%-ig) Luxemburg esetében terjednek. *Mély és átfogó kereskedelmi megállapodás* szenárióban az EU27-be irányuló brit export 24%-kal mérséklődik. Németország brit exportja 33%-kal csökken a WTO-szenárió, s 9%-kal a *Mély és átfogó kereskedelmi megállapodás* szenárió esetében. A szolgáltatások exportja tekintetében a legerősebbek e hatások.¹¹⁷

Tanulságosak az ágazati hatások. A WTO és a Globális brit szenárió esetében a Németországba irányuló brit export tekintetében a nagykereskedelem és a járművek ágazatainak kivitele csökken a legnagyobb mértékben. Igen nagymértékű a csökkenés (–52%, illetve –25%) még a legmérsékeltebb változást eredményező *Mély és átfogó kereskedelmi megállapodás* szenárió esetében is. A legkiugróbb visszaesés a pénzügyi szolgáltatások esetében következne be: azok exportja a WTO-szenárióban 71%-kal, a *Mély és átfogó kereskedelmi megállapodás* esetében pedig 55%-kal esne vissza.¹¹⁸

A német export esetében a nagykereskedelmi szolgáltatás több mint 50%-kal esne vissza mindegyik szenárióban. A *Mély és átfogó kereskedelmi megállapodás* esetében a német termékexport viszonylag mérsékeltlen változna: a gyógyszeripari termékek exportja csökkenne a leginkább (17%-kal), míg a járműexport nem változna. Megváltozna mindez a kemény brexit esetében: a gépek exportja 32%-kal, a járművéké 28%-kal esne vissza.

Az *IFO-modellel* végzett szimulációk lényeges eleme volt a szektorális hozzáadottérték-hatások bemutatása. A német ágazatok jövedelemtermelése a WTO-szenárió esetében a kö-

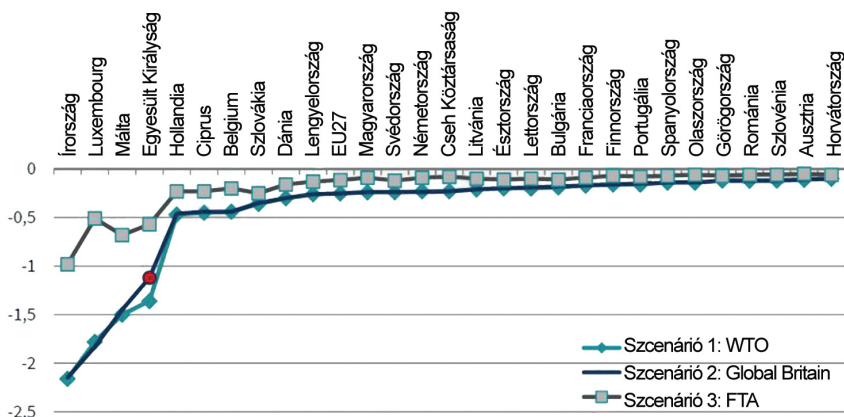
¹¹⁷ FELBERMAYR et al. 2017b.

¹¹⁸ FELBERMAYR et al. 2017b.

vetkezőképpen alakulna. A veszteségek háromnegyede a feldolgozóipar területén keletkezne. (Kivétel az egyéb szállítóeszközök – hajók, repülőgépek, vasúttechnika – előállítás, valamint a bányászat és kőbányászat.) A szolgáltatások vegyes eredményt mutatnak. Ugyanakkor a brexit egyúttal lehetőségeket is nyújt az EU27 egyes ágazatai számára. Az idézett szimulációk szerint például a német pénzügyi szolgáltató szektor, a tanácsadás – beleértve az infokommunikációs szolgáltatásokat, a jogi tanácsadást és a számviteli szolgáltatást –, továbbá az építészeti és mérnöki tervezés egyaránt növelhetnék az előállított hozzáadott értéket.

Jóval kedvezőtlenebb irányzatokat mutatnak a szimulációk a brit gazdaságban a szektorális hozzáadott érték alakulását tekintve. A szolgáltató ágazatok egészében 22 milliárd euró, míg a feldolgozóipar 6,3 milliárd euró veszteséget szenvedne el a brexit után. A szolgáltató ágazatok közül különösen a nagykereskedelem, az építési és mérnöki szolgáltatás, illetve a jogi és számviteli tanácsadás szenvednének el jelentős veszteséget.

Az IFO-modell szimulációi fontos eredményeket nyújthatnak az egy főre jutó GDP alakulása tekintetében is. E szimulációk eredményei eltérésként értelmezhetőek a brexit nélküli növekedési pályához képest. A statikus modell e változást (a brexitsokkot) egyszeri szinthatásként fejezi ki. A különböző brexitszenáriók hatását a 2014. évi tényhelyzethez képest a 16. ábra mutatja (16. ábra). A brexit lényegesen költségesebb az Egyesült Királyság, mint valamely átlagos EU-tagállam számára. A WTO-szenárióban az Egyesült Királyság GDP-je 1,4%-át veszíti el, míg az EU27 átlaga e tekintetben 0,25%. Meglepő módon Írország, Málta és Luxemburg esetében a szimuláció nagyobb GDP-csökkenést mutat ki a brexit során, mint az Egyesült Királyság esetében. Hollandia a brit veszteség egyharmadát veszíti el. Németország esetében 0,25%, Franciaországnál 0,17%, Spanyolország esetében pedig 0,14% a GDP csökkenése a brexit esetében. Skandinávia, továbbá Lengyelország és Magyarország esetében e hatás az előbbieknél negatívabb.¹¹⁹

16. ábra

Az egy főre jutó GDP-re gyakorolt hatások (%-ban)

Megjegyzés: Szöveg: Szenárió 1: WTO; Szenárió 2: Global Britain; Szenárió 3: Szabadkereskedelmi megállapodás (FTA)]

Forrás: FELBERMAYR et al. 2017b

¹¹⁹ FELBERMAYR et al. 2017b.

A Globális Britannia scenárió esetében az Egyesült Királyság némileg mérsékeltbb (1,1%-os) GDP-csökkenést szenvedne el. Ugyanakkor egyértelműen megállapítható: az a gondolat, hogy a britek néhány új szabadkereskedelmi megállapodás révén ellensúlyozzák az EU-ból történő kilépés hatását, zsákutca. Erre irányuló számítások szerint *a szabadkereskedelmi megállapodások erőteljesebb előtérbe helyezése sem lehet képes a brexit által okozott veszteség ellensúlyozására*. Földrajzilag és kulturálisan távoli országokkal folytatott kereskedelem szignifikáns módon magasabb kereskedelmi költségekkel jár, mint a közeli európai partnerekkel folytatott kereskedelem.

A *Mély és átfogó kereskedelmi megállapodás* scenárió segíthet a brexitből eredő veszteségek lényeges csökkentésében, valamennyi európai partnert beleértve. E scenárió esetében a GDP az Egyesült Királyságban 0,6%-kal, az EU27-ben pedig átlagosan 0,11%-kal csökken. Különösen Luxemburg tudná szignifikáns módon csökkenteni veszteségét a meghatározó szolgáltatási ágazatok kisebb surlódásának köszönhetően. Írország ebben az esetben is többet veszítene, mint az Egyesült Királyság, ám jóval kevesebbet, mint a kemény brexit scenáriókban. A német veszteség a GDP 0,1%-ára mérséklődne. A háztartások egy főre jutó reáljövedelme az EU-tagállamokban 0,1–1,6% közötti mértékben csökkenne. (Az eltérés oka a GDP alakulásához képest: a vám mint állami jövedelem része a GDP-nek, de nem része a háztartások jövedelmének.) Kemény brexit scenárióban a brit veszteség az EU-átlag minimum ötszöröse, a puha brexit esetében pedig négyszerese. Az EU kiemelkedően a legfontosabb kereskedelmi partnere az Egyesült Királyságnak. Ezért a gazdaság – akárcsak részleges – elkülönítésének negatív hatása lesz. Fordítva: a jövőbeli kereskedelmi kapcsolatok tervezésének részletei nagy hatással lesznek a brit gazdaságra. Az EU27 gazdaságaira a puha brexitnek csekélyebb a hatása, ugyanakkor az EU-tagállamok közül senki nem tud hasznot húzni a brexitből – legyen az akár kemény vagy puha.

Redukált formájú becslések

Az előzőekben alkalmazott általános egyensúlyi megközelítés statikus kereskedelmi modelleken alapult. Azok nem veszik figyelembe a kereskedelem termelékenységre gyakorolt dinamikus hatásait. *Valójában e dinamikus hatások figyelembevétele esetén az eddig bemutatott hatások két-háromszor nagyobbak lehetnek.*¹²⁰

Az eddig ismertetett módszerhez képest alternatív lehetőség a brexit következményeinek értékeléséhez az úgynevezett *redukált formájú empirikus tanulmányok* eredményeinek felhasználása az EU-tagság hatásairól. Baier és munkatársai (2008) a kétoldalú kereskedelem egyéb meghatározó tényezőinek ellenőrzése után azt találták, hogy az EU-tagok lényegesen intenzívebb kereskedelmet folytatnak más EU-tagállamokkal, mint az EGT vagy az EFTA tagjaival. Becsléseik szerint: ha az Egyesült Királyság kilép az Európai Unióból, s belép az EFTA-ba, kereskedelme a többi EU-tagállammal mintegy negyedrésszel csökkenne.

A brexit redukált formájú megközelítése *két lépést foglal magában*:

- *gravitációs egyenlet alkalmazása a kétoldalú kereskedelemre*, amelyben a kereskedelem szintje a gazdaság nagyságától, a földrajzi távolságtól és más, a kereskedelmi költségekre hatást gyakorló tényezőktől függ, az EU-tagság hatásának a becslésére;

¹²⁰ lásd például: BLOOM et al. 2014; SAMPSON 2016.

- az előbbieket hatását *az egy főre jutó jövedelemrugalmasság becslésével* kombinálják, így megkapható az EU-tagság hatása az egy főre jutó jövedelemre.

E megközelítés nem valamely specifikus kereskedelmi modellre támaszkodik.¹²¹ Lehetővé teszi a kutatók számára empirikus változatok felhasználását az EU-csatlakozást követő kibocsátásváltozások tanulmányozására. Fő korlátját a kamatparaméterek kauzális becsléseinek nehézségei képezik.

Dhingra és munkatársai (2017) a redukált formájú megközelítést is alkalmazzák.¹²² Baier és munkatársai (2008) módszerére támaszkodnak. Utóbbi az egyes tagállamok EU-csatlakozásakor kereskedelmi változatokat azonosít az egyes országok szerint. Baier és munkatársai (2017) becslései az EU elhagyását és az EFTA-csatlakozást is tartalmazzák.¹²³ Azok az Egyesült Királyság kereskedelmét az EU-tagállamokkal 25%-kal csökkentenék. Az EU-n kívüli országokkal történő kereskedelemeltérítés hiányát feltételezik: Freyer (2009) becslését alkalmazva – amely szerint a külkereskedelem egy főre eső jövedelemrugalmassága 0,5 és 0,75 között van –, *a brexit az Egyesült Királyságban az egy főre jutó jövedelem 6,3–9,5%-os csökkenéséhez vezethet. (Ez körülbelül 4200–6400 font évente brit háztartásonként).*¹²⁴

Megjegyzést igényel: a redukált formájú megközelítés *többszörösen nagyobb veszteségeket mutat ki, mint a modellalapú szimulációk*. E becslések jóval magasabbak, mint a statikus kereskedelmi modellek alapján kimutatott költségek. Mindez jelzi: a kereskedelemből származó *dinamikus nyereség* lényeges lehet az integráció és a dezintegráció hatáselemzései során. A brexitből, különösképpen a „kemény” brexitből jelentős nem triviális jóléti veszteségek származnának. E becslések robusztusságát Dhingra és munkatársai (2016a) számos teszt révén vizsgálták. Ezek az eredmények egybeesnek más, számos további modellképző feltételezést alkalmazó kvantitatív eredményekkel.¹²⁵

Ugyanakkor a kereskedelem változását illetően mindkét módszer hasonló előrejelzéseket nyújt. Például Dhingra és munkatársai (2017) kvantitatív modellje optimista esetben a brit külkereskedelem 9%-os, pesszimista változat esetén pedig 16%-os mértékű csökkenését tartalmazza. Ugyanők redukált formájú becsléseikben e csökkenést 12,5%-ra teszik. A redukált formájú becslések a kvantitatív kereskedelmi modellekből hiányzó csatornákat ragadják meg. A brexit tanulmányozására alkalmazott számszerűsíthető modellek a technológiát exogénnek

¹²¹ „Sajnos nincs olyan kánonszerű kvantitatív kereskedelmi modell, amely magában foglalná ezeket a dinamikus hatásokat, mivel az elmélet bonyolult és még fejlődésben van.” (VAN REENEN 2016, 374.)

¹²² A London School of Economics (LSE) kutatói rendkívül kiterjedt munkát folytattak a brexit megalapozott gazdasági hatáselemzése területén. E munkák eredményei Dhingra, Sampson, Van Reenen és munkatársaik publikációiban kerültek közreadásra.

¹²³ Baier és munkatársai (2008) becslései az 1960–2000 közötti kereskedelmi adatokon alapulnak. Homogén kereskedelmi hatást feltételeznek az egyes EU-tagállamok között. Ugyanakkor Mulabdic és munkatársai (2017) 1995–2011 közötti adatokon alapuló elemzése a termékek és a szolgáltatások kereskedelmére egyaránt kiterjedt. Becsléseik szerint a brexit az Egyesült Királyság és az EU közötti szolgáltatás-kereskedelem termék-kereskedelmét némileg meghaladó csökkenéséhez vezethet. E csökkenés a brexitet követően nagyobb a teljes brit–EU kereskedelemben, mint Baier és munkatársai (2008) eredményei szerint.

¹²⁴ Dhingra és munkatársai (2017), Van Reenen (2016), valamint Busch és Matthes (2016) szerint az Egyesült Királyság a brexit következtében pesszimista scenárióban hosszú távon 10% vagy a feletti GDP-veszteséget szenvedhet el. E hatások nagyjából azonosak az ex post tanulmányokban (például Nicholas Crafts műveiben) a brit EU-tagságból származó GDP-többlet becslésével.

¹²⁵ lásd: EMMERSON et al. 2016.

tekintik. Alábecsülik a brexit költségeit, ha a kereskedelmi integráció emeli a termelékenység növekedést, vagy a technológia javulásához vezet.¹²⁶ Sampson (2016) szerint, ha a kereskedelem a tudás vállalatok közötti tovagyrűzése révén is emeli a termelékenységet, közel háromszorosára nőhet a kereskedelemből származó közvetlen előny Melitz (2003) változatában. A kereskedelem és a gazdasági integráció más formái magas fokú korrelációt mutatnak. Ezért Feyrer (2009) jövedelemrugalmasságra vonatkozó becslése nemcsak a kereskedelem, hanem a szorosabb integráció további következményeit is megragadja. Következésképpen *a redukált formájú becslések a brexit szélesebb hatásait tükrözik*. E szélesebb hatások a külföldi közvetlen beruházásokból, a migrációból és a nemzetközi technológiai diffúzió változásaiból származnak.

Külföldi közvetlen beruházás és migráció

A brexit gazdasági hatásainak elemzése elsősorban a kereskedelem változásaira irányul. Ugyanakkor a brit gazdaságot az EU-ból történő kilépés után a külföldi közvetlen beruházás és a migráció csökkenése is kedvezőtlenül érinti. Az egységes piac rendszerében a külföldi beruházók az Egyesült Királyságból a teljes EU-piachoz hozzáférhettek. A külföldi működőtőke jelentőségét jól jellemezheti annak a foglalkoztatásban betöltött szerepe (lásd: 3. táblázat).

A brexit hatása a külföldi közvetlen beruházásra és annak állományára közvetlenül a kereskedelmi költségek növekedésétől függ. Az Egyesült Királyság piacainak kiszolgálását tekintve a közművek, az élelmiszerek, az italok és a dohányárak előállítására területén az elmúlt időszakban is nőtt az FDI-beáramlás. Ugyanakkor az inputok importjának és a kibocsátás exportjának növekvő költsége a belső piacról a brexit után csökkentheti a nemzetközi értékláncokban történő brit részvételt. Az Egyesült Királyság FDI-állományának jelenlegi összetételét adottnak tekintve a negatív hatás lehet a meghatározó.

Az ipar területén a multinacionális cégek leányvállalatainak részvétele a hazai termelésben különösen fontos a komplex értéklánccal és a magas exporttartalommal jellemezhető ágazatokban: az elektronikában, a gépgyártásban, a közlekedésben és az autógyártásban, a vegyszer- és gyógyszer-gyártásban. Az Egyesült Királyságban működő amerikai érdekeltségű vállalatok jellemzően a belső piacra irányuló exportplatformként történő működése a jellemző. A Bureau of Economic Analysis szerint az Európában működő amerikai leányvállalatok kibocsátásuk 50%-át adják el a befogadó országban, 25%-át az egységes piac más tagállamaiban értékesítik, s a fennmaradó 25%-ot viszik harmadik országokba a multinacionális piaci szervezet révén.¹²⁷

A brexit multinacionális tevékenységre gyakorolt hatásait jól jellemezheti az autógyártás példája.¹²⁸ Az Egyesült Királyság jelenleg az EU negyedik autógyártója. 2014-ben a brit autógyártás közel 300 000 dolgozót alkalmazott. Exportja 5,1%-át tette ki a teljes brit exportnak. A brit gépkocsixport 40%-a az Európai Unió többi tagállamába irányult. A motorgyártók és kereskedők szövetsége tagjai 70%-a szerint a brexitnek közepes mértékben negatív hatása lesz hosszú távon az ágazatra.

¹²⁶ BUSTOS 2011.

¹²⁷ RAMONDO–RODRIGUEZ-CLARE–TINTELNOT 2015.

¹²⁸ DHINGRA et al. 2017.

A gépkocsigyártásról gazdag adatbázis áll rendelkezésre. Az lehetővé teszi az export strukturális gravitációs modelljének a kiterjesztését Dhingra és munkatársai (2017) kutatásaiban a multinacionális autógyártók lokációs döntéseit illetően. Head és Mayer (2015) össze-szerelő és értékesítési helyekre vonatkozó információt használ fel. A modell 49 összeszerelő országból 75 célországba irányuló termékáramlást fog át 2000 és 2013 között. A modell meg-mutatja, hogyan és miért dönt a székhely, hol helyezze el a termelést. (Például miért választja a BMW a „Mini” gyártására az Egyesült Királyságot, amikor Franciaországban adja el azt.)

Dhingra és munkatársai (2017) a magasabb kereskedelmi költséget közvetlen hatásként hozzáadják az árhoz. Vizsgálatuk fő eredményei a brit termelési helyszínnel összefüggésben:

- A nem vámjellegű és vélhetően a vámjellegű akadályok növekedése miatt a kereske-delmi költségek nőnek, ezért az Egyesült Királyság kevésbé vonzó, mivel költsége-sebbé válik a szállítás Európa többi részébe;
- nőnek a koordinációs költségek a székhely és a helyi termelőüzemek között. A fontos személyzet szállítása a vállalaton belül megnehezülhet, ha migrációs ellenőrzés mű-ködik a határokon. Az eltérő szabályozó normák, technikai szabályok a tervezést, a K+F-et és a konzultációs szolgáltatásokat bonyolultabbá és költségesebbé teszik.

E tényezők a gyártó helyszín reorganizációjához vezethetnek, s hatást gyakorolhatnak az Egyesült Királyságban megvalósuló termelőtevékenység méretére. Head és Mayer (2015) részletes modellje átfogó makroökonómiai bizonyítékot nyújt: a brexit komoly költséggel jár-hat az autógyártás területén, különösképpen, ha az Egyesült Királyság feladja a belső piachoz történő hozzáférést.

Head és Mayer (2015) kvantitatív modellt alkalmaznak a kereskedelmi és külföldi közvet-len beruházást érintő hatások azonosítására. Elemzésük szerint a kereskedelmi és a vállalaton belüli koordinációs költségek növekedése a brexitet követően 12%-kal csökkentheti a gépkocsi-gyártást az Egyesült Királyságban. Bruno és munkatársai (2016) gravitációs egyenlet révén végzett becslése szerint az egységes piac elhagyása esetén az Egyesült Királyságba irányuló közvetlen külföldi beruházás mintegy 22%-kal csökkenhet. Minthogy a külföldi közvetlen beruházás pozitív hatást gyakorol a hazai beruházásra és a termelőtevékenységre, annak csökke-nése mérsékeli a brit kibocsátást és életszínvonalat.¹²⁹

Az egységes piac elhagyása esetén az Egyesült Királyságban lehetővé válik az EU-tagállamokból történő *migráció korlátozása*. A migrációs politika hatásainak előzetes elem-zése nehézséget jelent. Portes és Forte (2017) a migráció redukált formájú módszertanát al-kalmazza. Az EU-tagállamokból lecsökkenő migráció az Egyesült Királyságban az egy főre jutó GDP 0,9–3,4%-kal történő csökkenéséhez vezethet. Nem ismerjük a kereskedelem-ben, a külföldi közvetlen beruházásokban, illetve migrációban történő változások együttes hatá-sát. Nem tudjuk, e tényezők hogyan hatnak egymásra. E kölcsönhatás fontos lehet. Például a pénzügyi szolgáltatások területén a magasan képzett dolgozók felvételében különösen je-lentős a migráció révén érkezők szerepe.

¹²⁹ DHINGRA et al. 2017.

Kemény versus puha dezintegráció

Mulabdic és munkatársai (2017) az Egyesült Királyság és az Európai Unió közötti brexit utáni megállapodások csökkenő mélysége szerint három különböző scenáriót alkalmaztak:

- a „puha” brexit esetében a rendezés az EGT-konstrukció révén valósulna meg;
- a második az EU harmadik országokkal jelenleg fenntartott átlagos kereskedelmi megállapodások mélységének a szintjét veszi alapul;
- a harmadik scenárió esetén nincs megállapodás.

Az elvégzett mennyiségi elemzés szerint a brit–EU kereskedelem mindegyik scenárióban csökken. *E csökkenés a brexit utáni brit–EU megállapodás mélységével fordított arányban áll.* A csökkenés a hozzáadott érték tekintetében 6%-tól 28%-ig terjedhet. A legnagyobb visszaesés a szolgáltatások és a globális értékláncok tekintetében következhet be. A 8. táblázat tartalmazza az összesített eredményeket (9. táblázat). A bemutatott előrejelzéseket átlagos hatásoknak szükséges tekinteni. A kezdetben gyenge válasz nem azt jelenti, hogy a kereskedelem nem változik nagymértékben. A kereskedelmi áramlásoknak a kereskedelmi költségekben megjelenő változásokhoz történő alkalmazkodáshoz időre van szükségük. E változások hatásai – teljes terjedelmükben – hosszabb távon érvényesülnek.

A 8. táblázat szerint *átváltási (trade off) kapcsolat áll fenn a kereskedelmi integráció mélysége és a kereskedelem intenzitása között.* A „mély” kereskedelmi megállapodások közvetlenül befolyásolják a kereskedelmi kapcsolatokat. A szolgáltatásokra vonatkozó kötelezettségvállalások a piacra jutást garantálják a résztvevők számára, illetve közvetett módon beruházások, verseny és egyéb „mély” intézkedések révén könnyítik meg a több határt átlépő gazdasági tevékenységeket.

8. táblázat

Az Egyesült Királyság EU-val folytatott kétoldali kereskedelme eltérő scenáriókban

	„Norvég” scenárió	„Átlagos preferenciális” scenárió	„Nincs megállapodás” scenárió
Áruk	-12%	-38%	-50%
Szolgáltatások	-16%	-48%	-62%
Hazai hozzáadott-érték (HAÉ)	-6%	-20%	-28%
Közbülsők HAÉ-e	-5%	-18%	-26%
Külföldi HAÉ	-7%	-25%	-34%

Megjegyzés: HAÉ a globális értéklánc felfelé, illetve lefelé irányuló kapcsolódásaiban.

Forrás: MULABDIC et al. 2017

A fenti átváltás körülhatárolja a jövőbeni politikai választások lehetőségeit. A politikacsinalók választhatnak: „mély” megállapodásban vállalnak egyre szorosabb, a kereskedelmi integrációt elmélyítő kötelezettségeket („lágý” brexit), vagy gyengébb kötelezettségeket („kemény” brexit), kevesebb kereskedelemmel. A csekélyebb kötelezettségeket tartalmazó megállapodás az Egyesült Királyság esetében – az empirikus eredmények alapján – erősen negatív hatást gyakorolhat a globális értékláncok keretében megvalósuló kereskedelemre

és a szolgáltatáskereskedelemre. Utóbbiak erősebb mértékben alapulnak az EU mélyebb rendezést tartalmazó rendszerén.

A brit–EU jövőbeli kereskedelem alapvető kérdései továbbra is nyitottak. Ezért a fentebb idézett elemzés¹³⁰ sem tartalmazza a következőket: egyrészt a brexit után az Egyesült Királyság új kereskedelmi megállapodásokat köthet más kereskedelmi partnerekkel; másrészt folytatódhat az európai integráció további mélyülése, az „egyre szorosabb unió” kiépülése. E divergens folyamatok nehezen előrejelezhető módon gyakorolhatnak hatást a brit–EU kereskedelem jövőbeli alakulására.

Ugyanakkor *a kereskedelmi integráció magas foka valószínűleg a politikai integráció bizonyos formáját is megköveteli*.¹³¹ E komplementaritás a gazdasági és politikai integráció között lehet az európai projekt magja.¹³² Lehetséges, hogy a legmélyebb kereskedelmi megállapodásokat nehéz az EU keretein kívül fenntartani.

Kereskedelmi és növekedési hatások

A közgazdaságtudományi szakirodalom nem nyújt következetes válaszokat az exit hosszú távú hatásairól a potenciális növekedési ráták tekintetében. Egyszerű AK növekedési modellek¹³³ esetében a hatás a brexit beruházásokra gyakorolt hatásától függ. A legújabb endogén növekedési modellek – a méretgazdaságosság növekedéséről vagy csökkenéséről szóló feltevézésekkel – szintén igazolják a növekedési ütemek változásait.

Az EU-tagság hatásait vizsgáló kutatások szerint a kibocsátás szintje folyamatosan nőtt. Ugyanakkor nem mutatható ki állandó változás a potenciális növekedési ütemben pusztán az EU-tagságból eredően.¹³⁴ E tanulmányok szerint az EU-csatlakozás a jövedelmek növekedéséhez vezetett az Egyesült Királyságban, ám e munkák szerint *nem volt hatással a gazdaság hosszú távú növekedési ütemére*.

A témakörben folytatott kutatások szerint – mint az előzőekben láthattuk – az Egyesült Királyság hosszabb távon gazdaságilag rosszabbul jár, ha elhagyja az EU-t. Ugyanakkor a becslések tartománya széles. (Egyes módszertani szempontból vitatható tanulmányok nettó előny potenciálját jelzik.) A legtöbb formalizált megközelítés szerint *az Egyesült Királyság állandó nettó veszteséget szenved a kibocsátási szint és a jövedelmek tekintetében*. Az igazi eltérés a következő: egyes, a referendum előtt készült tanulmányok viszonylag mérsékelt, menedzselhető mértékűnek tűnő¹³⁵ GDP-veszteséget jeleztek, míg különösen a dinamikus hatásokat is tartalmazó elemzések súlyos, akár a GDP 10%-a körüli vagy azt meghaladó veszteséget mutattak ki a brexit esetére (lásd a 4.1. és a 4.2. alfejezeteket).

A nettó veszteséget kimutató tanulmányok jellemzően *a kereskedelem csökkenésének* a hatását hangsúlyozzák. E megközelítések azon a feltételezésen alapulnak, hogy az Egyesült Királyság nem lesz képes teljesen felkészülni az egységes piachoz történő hozzáférés

¹³⁰ MULABDIC–OSNAGO–RUTA 2017.

¹³¹ BROU–RUTA 2008; CAMPOS–CORICELLI–MORETTI 2015a.

¹³² PADOA-SCHIOPPA 1999.

¹³³ Az endogén növekedés legegyszerűbb modelljét az AK-modellek képezik. E modellek a beruházást állítják középpontba. A növekedést a beruházás által vezérelt folyamatnak tekintik.

¹³⁴ CRAFTS 2016.

¹³⁵ Egyszámjegyű, a skála alsó sávjában elhelyezkedő GDP-veszteséget.

elvezítésére, a más piacokon történő erőteljes expanzióra. A becslések negatívabbak azokban a scenáriókban, amelyekben a briteknek egyedül kell lépniük, s a WTO MFN-szabályai között valósulhat meg a kereskedelem. Ez utóbbi változat esetében alakulna a leginkább kedvezőtlenül a nemzetközi kereskedelem.¹³⁶

Egyes, az EU-tagság és a kereskedelem közötti pozitív kapcsolatra ökonometriai bizonyítékokat tartalmazó tanulmányok a kilépést követően a kereskedelem csökkenésének közvetlen és azonnali hatásai miatt a *munkatermelékenység jelentős csökkenését* feltételezik.¹³⁷

Az Egyesült Királyság nettó nyereségét feltételező csekély számú tanulmány vagy kizárólag az EU-tagsággal összefüggő költségvetési és szabályozási költségek megszűnésére koncentrál¹³⁸ a vámok egyoldalú megszüntetését feltételezi, ami megkönnyíti a brit termelés expanzióját; vagy feltételezik, hogy az Egyesült Királyság a csökkenő kereskedelmi bevételt ellensúlyozó deregulációba kezd, egyidejűleg az egységes piachoz újratárgyalt hozzáféréssel, illetve újabb államokkal kötött szabadkereskedelmi megállapodásokkal.¹³⁹

Milyen hatást gyakorolhat a brexit a kereskedelemre? Az esetleg megnövekvő akadályok megnehezíthetik az EU-val folytatott kereskedelmet, azon belül a brit exportot. A következők eltérőek lehetnek attól függően, hogy az Egyesült Királyság képes-e kompenzálni e hatásokat, s mindazt milyen módon.

Alapvető kérdés: a brit exportot érő hatások szignifikánsak lesznek-e.¹⁴⁰ Mások hangsúlyozzák: az egységes piacra történő bejutás elvesztése, túl a kereskedelemből származó jövedelem szignifikáns veszteségein, jelentős termelékenységi veszteséggel jár.¹⁴¹ A vámok esetleges emelkedése a WTO-scenárióban nem nyújt teljes képet. Lényegesebbek a *nem vámjellegű korlátok*, amelyek a kilépés után ugyancsak megemelkedhetnek.¹⁴²

Egyes szerzők a brexitet megelőzően feltételezték: az EU gyorsan megállapodásra juthat az Egyesült Királysággal. Abban akár fennmaradhatna az egységes piacra lépés lehetősége, szabályozási koncessziókkal. Egyes akkori álláspontok szerint az Egyesült Királyság méret- és kereskedelmi deficitje ennek javára működhet, míg mások a brit–EU kereskedelem diszparitásaira mutattak rá, az ellenkezője mellett érvelve. A tárgyalások világossá tették egyes várakozások teljes megalapozatlanságát.

A népszavazás előtt a kilépést ajánlók feltételezték: az Egyesült Királyság képes lenne kereskedelmét a gyorsan növekvő térségekre reorientálni.¹⁴³ E tekintetben alapvető: az Egyesült Királyságnak van-e jogi lehetősége a fennálló kereskedelmi szerződések folytatólagos érvényesítésére és/vagy képes-e a gyors új rendezésre. Alapvető kérdés: milyen könnyen képes az Egyesült Királyság a kereskedelem növelésére más gazdaságokkal, ha elhagyja az EU-t?

Az Európai Unió természetes kereskedelmi partner, más exportpiacokkal történő helyettesítése legfeljebb részben tűnik lehetségesnek. A gravitációs modell mutatja: valamely

¹³⁶ lásd a már idézettekben túl: Bertelsmann Stiftung 2015; Oxford Economics 2016; OTTAVIANO et al. 2014a; 2014b; PwC 2016; NIESR 2016 stb.

¹³⁷ például DHINGRA et al. 2016; HMT 2016; a „WTO-scenárió”-ról a NIESR 2016; OECD 2016.

¹³⁸ MINFORD (2016).

¹³⁹ lásd liberalizált scenáriók, Open Europe 2015.

¹⁴⁰ lásd például: BURRAGE 2014.

¹⁴¹ DHINGRA et al. 2016.

Az EU-tagság kereskedelemre gyakorolt hatása empirikus becsléseinek robusztusságáról lásd: OECD 2016, 19–20.

¹⁴² OTTAVIANO et al. 2014.

¹⁴³ lásd például: MANSFELD 2014.

országnak az Egyesült Királyságtól fennálló földrajzi távolsága jó előrejelzője a kereskedelmi szintnek az áruk és a szolgáltatások tekintetében. Az európai gazdaságok természetes partnerek az Egyesült Királyság számára.¹⁴⁴ A jelzett eredmények jelzik: az EU-tagság nemcsak egyszerűen eltéríti a brit exportot más piacokról Európa felé, hanem pótlólagos kereskedelmi lehetőségeket teremt.

Az Európába irányuló export jelentős arányú átterelése más piacokra erőteljes kereskedelempolitikai aktivitást feltételez. Az Egyesült Királyságnak új kétoldalú kereskedelmi megállapodásokat kellene kitérgyalnia az EU által megteremtett konstrukciók helyett. Az új megállapodásokhoz és azok implementációjához nemzetközi tapasztalatok szerint hosszú évek szükségesek, még akkor is, ha a kölcsönös előnyök világosak (lásd: 5. táblázat). Például Új-Zélandnak öt évre volt szüksége a Kínával kötött szabadkereskedelmi megállapodás implementációjához. A Kína–Svájc megállapodást viszonylag hamar – három év alatt – érték el, ám az áruk és szolgáltatások viszonylag szűk körére. Ugyanakkor az EU–Kanada kereskedelmi megállapodáshoz hét évre volt szükség.

További lehetséges kérdés: a brexit nyomán esetleg egyoldalúan alkalmazott nulla vám-tarifák javíthatják-e az életszínvonalat?

Az importvámok csökkentésének előnyei valószínűleg korlátozottak. Ha az Egyesült Királyság teljesen elhagyja az EU-t, az importvámok szabadon nullára csökkenthetők. E vámcsökkentés – minden más tényezőt változatlanul véve – elvileg javíthatja a brit fogyasztók jólétét. Ez a kereskedelmi elméletek sztenderd eredménye, illetve a Minford (2016) tanulmányában bemutatott érv lényege. Bármely megállapítás erről az érvelésről a scenáriókra és a további hatásokra vonatkozó feltételezések (például az árfolyam leértékelődése) valószínűségétől függ.

Az importvámok egyoldalú nullára csökkentésének alapja: az a feltételezés, hogy tökéletes verseny érvényesül, s valamennyi jóléti előny a brit fogyasztóknál halmozódik fel.¹⁴⁵ Bizonyos termékek esetében a vámcsökkentés jelentős lenne. Az átlagos vámteher induló szintje 5,5%. Kérdés: elérhető-e a nulla százalék, vagy a kiinduló szint mérsékelése lenne reális (például az Egyesült Államokhoz hasonló szintű, 3,5%-os átlagos terheléshez). Minford (2016) elemzésében a scenárió a brit termelés szolgáltatások irányába történő eltolódását tartalmazza. (A mezőgazdaság hozzájárulása az összes hozzáadott érték 1%-ára, az iparé pedig 12%-ára csökkenne.) Az érintett szektorokban működő termelők politikai ellenvéleményt nyilváníthatnak e fejleményeket illetően. Ugyanakkor elvileg még akár az is lehetséges, hogy a hazai politikai nyomás növeli az importvámokat a kilépést – az átmeneti időszak lezárultát – követően. Ez utóbbinak pedig éppen ellenkező hatása lenne a brit fogyasztókra.

A WTO-szabályok alkalmazásának nyilvánvaló következménye lenne az EU-ba irányuló export vámtarifáinak növekedése a jelenlegi nulla vámookról. A tényleges ráta még nagyobb is lehet, mint az elméletileg lehetséges. (Figyelembe véve a nem vámjellegű költségeket. Ottaviano és munkatársai (2014) szimulációjukban 7% tényleges rátát alkalmaztak. Hogy ez meghaladja-e az importvámok csökkentésének egyoldalú előnyeit, attól függ, mennyire rugalmas az EU-ba irányuló brit export e rátákra, továbbá az Egyesült Királyság mennyire könnyen képes termelését más piacokra irányítani. Az árfolyam valószínűleg folyamatosan

¹⁴⁴ Lásd még FOURNIER et al. 2015; HEAD–MAYER 2015.

¹⁴⁵ A scenárió további feltételezései: az Egyesült Királyság a GDP 0,8%-át takarítaná meg az EU közös költségvetésébe történő hozzájárulásából, továbbá képes lenne a társadalombiztosítási járulékot 2%-kal csökkenteni.

leértékelődik, minthogy szükség van az Egyesült Királyság külkereskedelmi forgalomba kerülő áruinak és szolgáltatásainak eladására más gazdaságok számára. Ez segítheti az export reorientációját, ám potenciálisan megszüntetheti az importvámok csökkentésének hatását. A brit importvámok kilépés utáni csökkentése néhány ágazatot (például az autópárt) az EU exporttarifák egyidejű növekedésének és az EU-n kívülről érkező versenyző import vámjai csökkentésének tenné ki.

Fontos kérdés: mennyire segítheti az Egyesült Királyságot az EU-szabályozás mérséklése? Az EU elhagyása elvileg lehetővé teszi, hogy az Egyesült Királyság megszabaduljon a feleslegesnek minősülő szabályozástól. Ennek eredményeképpen elvileg csökkenhetnek az üzleti költségek, s magasabb kibocsátás, beruházás és foglalkoztatás válhat elérhetővé. Például az Open Europe (2015) scenáriókban az Egyesült Királyság kilép az Európai Unióból, szabadkereskedelmi megállapodást köt az EU-val, s intenzív deregulációt valósít meg. E lépések nettó haszna a GDP 0,5-1,5%-a lenne. A kérdés a következő: vajon valószínű-e az intenzív dereguláció, továbbá az valóban a kibocsátás nagy többletét eredményezi-e?¹⁴⁶

A szabályozási költségek csökkentésének potenciálja a belső piacra jutás megnehezedéséből származó veszteségek ellensúlyozására csekélynek tűnik. A szabályozások költségének és hasznának felmérése különösen bonyolult. Brit kormányzati hatástanulmányokra támaszkodva az Open Europe (2015) szerint az EU-szabályozások évi 33 milliárd font költséggel járnak, évi 59 milliárd font haszonnal szemben. Az Open Europe szerint évi nettó 8 milliárd font költséget jelentő szabályozás törölhető el az EU-ból történő kilépés esetén. Mindez számos fontos irányelv elvetését jelentené. Például a munkaidő, a klímavédelem (például a megújuló energiaforrások), a pénzügyi szabályozás (például szolvencia II. biztosító társaságoknál) esetében. Az említettek közül az első kettőnél jelentős hazai ellenállás valószínűsíthető.¹⁴⁷ A harmadik esetében pedig az Egyesült Királyságnak a korábbi EU-szabályozással egyenértékű hazai rendszert szükséges bevezetnie. Ugyanakkor, még ha e csökkentések lehetségesek is, a közvetlen megtakarítások kiegyenlítődnek, ha a kereskedelmi veszteségek, illetve a belső piachoz történő hozzáférés romlásából adódó terhek a GDP 0,5%-ánál nagyobbak.

Valójában *valószínűleg jelentős termelékenységnövekedésre van szükség a belső piaci hozzáférés romlásából eredő lehetséges veszteségek kiegyenlítéséhez*. Empirikus kutatások jelzik, hogy a mérséklődő kereskedelmi hozzáférés (piacra jutás) a kibocsátási szint állandó csökkenését okozza. Azt tovább rontja a hozzá társuló beruházáshiány, a kisebb kereskedelem-ből eredő termelékenységszűkülés, s ha korlátozó bevándorlási politikával társul, a munkaerőhiány, illetve a munkaerő megfelelőségének hiánya. *Elméletileg* lehetséges, hogy az EU-ból történő kilépést követően a megnövekvő politikai rugalmasság és a dereguláció eredményeképpen megnövekvő termelékenység e hatásokat ellensúlyozza. Ugyanakkor az Egyesült Királyság gazdasága már jelenleg is nagymértékben deregulált. A brit termelékenységi problémák a szakértelemmel, az infrastruktúrával és tervezési problémákkal kapcsolatosak, s nem az EU-tagsággal együtt járó szabályozási terhekkkel.¹⁴⁸ Mindez felveti a kérdést: a megkívánt termelékenységi nyereség elérhető-e gyorsan és fenntartható módon. Másfelől a szabályozási politikák a kilépést követő növekedést illetően kevésbé támogatóvá válhatnak.

¹⁴⁶ IMF 2016.

¹⁴⁷ Figyelembe kell venni, hogy az Egyesült Királyság – más tagállamokkal együtt – már EU-tagként egyedi opt outot kapott a munkaidő-direktíva tekintetében.

¹⁴⁸ LSE Growth Committee 2013.

További összefüggések: fiskális hatások, migráció

Az Egyesült Királyság *valószínűleg nem takarítja meg valamennyi költségvetési hozzájárulását* az EU elhagyásával. Mint már korábban szerepelt: a britek az évi GDP mintegy kétharmad százalékával járulnak hozzá az EU költségvetéséhez. Az EU elhagyása esetén az Egyesült Királyság megtakarítása az évi GDP mintegy egyharmad százaléka lehet. Azaz a megtakarítás közel lehet a GDP egyharmad százalékát kitevő nettó hozzájáruláshoz. Az EU-tól érkező források 95%-a K+F-re, egyetemi kutatásokra, regionális fejlesztésre, illetve agrárgazdasági célokra szolgál. Ha ezekre kevesebbet költenek, akkor az érintett brit aktorok jutnak kevesebb forráshoz. Másfelől, ha az Egyesült Királyság az EU-ból történő kilépése után is hozzáférést keres az egységes piacchoz, valószínűleg ugyanúgy pénzügyi hozzájárulást kell teljesítenie egyes tagállamok javára, mint Norvégiának és Svájcnak. (Utóbbiak nem formálisan járulnak hozzá a közös költségvetéshez, hanem kifizetéseket teljesítenek az átlagnál kevésbé fejlett tagállamok számára.)

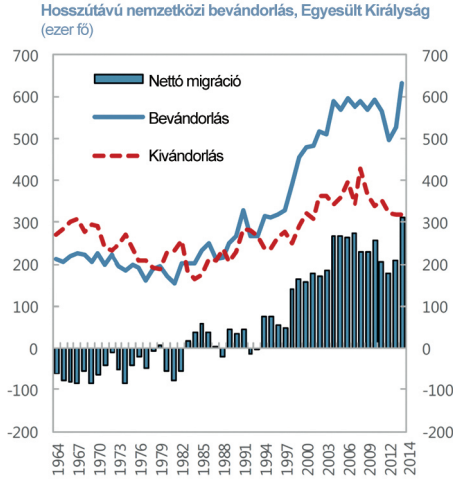
A kereskedelmi feltételek megnehezedéséből származó esetleges GDP-veszteségek jóval meghaladhatják a mérséklődő EU-hozzájárulásból eredő megtakarításokat. Mindez *nettó fiskális veszteséget* eredményezne. Makroökonómiai modelleket alkalmazó empirikus elemzések szerint az EU elhagyása esetén a kereskedelmi jövedelem veszteségéből eredő fiskális bevételek csökkenése, illetőleg a potenciálisan alacsony termelékenység jóval felülmúlják az elérhető közvetlen fiskális megtakarításokat. (Például feltételezve, hogy a GDP-arányos bevétel állandó, a kibocsátás minden százaléknyi vesztesége a fiskális bevételnek a GDP körülbelül 0,4%-át kitevő csökkenésével jár, egyidejűleg értelemszerűen növelheti a fiskális deficitet).¹⁴⁹ Következésképpen *bármely kibocsátási veszteség egyúttal nettó fiskális veszteséget eredményez az Egyesült Királyság számára.*

További lényeges kérdés: mi lehet a befelé irányuló migráció korlátozásának a hatása? Mivel a migránsok minden esetben növelik a termelékenységet, *a migráció tilalma valószínűleg csökkenti az egy főre jutó GDP-t.* A korlátozott migráció hatásai felmérését nehezíti a korlátozások pontos tartalma ismeretének a hiánya (például hogyan alakul a már az Egyesült Királyságban élő és dolgozó migránsok helyzete.

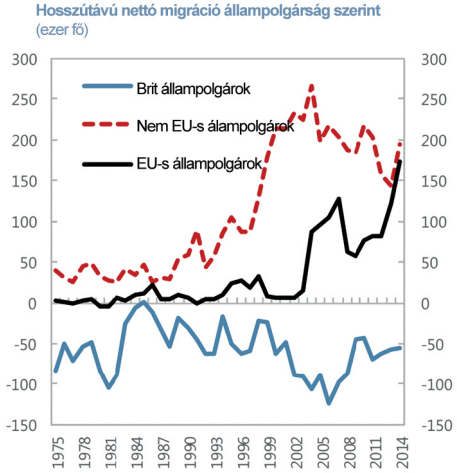
Felmerült: az Egyesült Királyság magasan képzett EU-dolgozók pontrendszer alapján történő kiemelése révén növelni tudná termelékenységét (miképpen már ma is teszi a „Tier 2” rendszerben a nem EU-bevándorlók tekintetében). E politika hatása nem világos: az EU-migránsok általában jobban képzettek és máris túlreprezentáltak a magasan fizetett (valamint az alacsonyán fizetett) állásokban. Az alacsonyabban fizetett állásokba belépni képes EU-migránsok számát csökkentve a termelékenységet növeli a „batting average” hatás, ha e hatás lassítja a foglalkoztatás növelését az alacsonyabban fizetett állásokban. Valószínűbbnek tűnik, hogy a nettó hatás a brit vállalatok korlátozása. (Néhány ágazatot különösen hátrányosan érintene a bevándorlás korlátozása: a vendéglátást, az élelmiszer- és italgépjáratást, az építőipart.) Rolfe–Hudson–Sharpe (2016) szerint a munkaadók aggódnak, hogy képesek lesznek-e az üres állások betöltésére, ha az EU-ból történő migrációt korlátozzák. (Az Egyesült Királyságba irányuló migrációról lásd a 17. ábrát.)

¹⁴⁹ IMF 2016, 28.

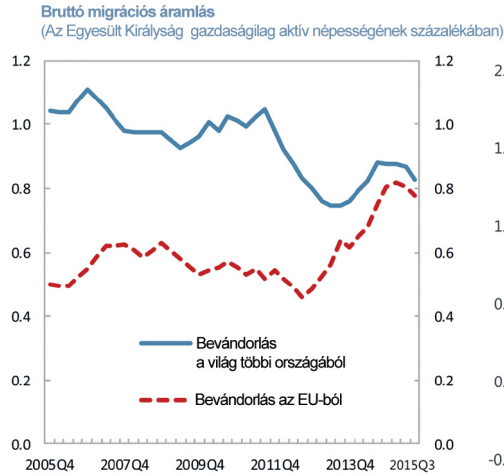
A 90-es évektől megnövekedett az Egyesült Királyságba irányuló nettó migráció...

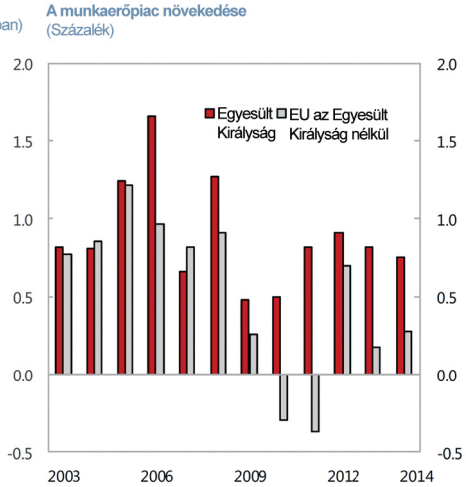
...Eu-országokból is...

...jelentősen megnövele a munkaerőpiac hatékonyságát...

...amely gyorsabban növekedett, mint az EU többi országában

17. ábra

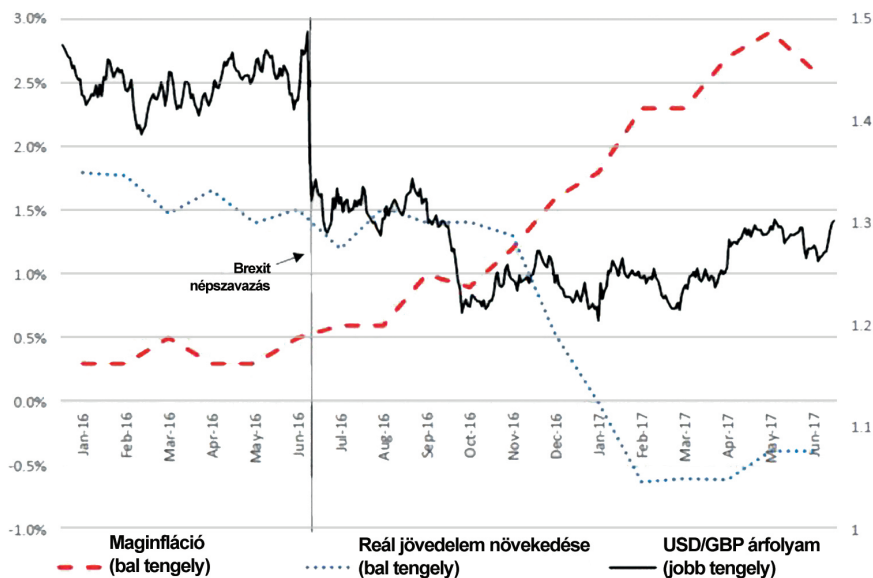
Egyesült Királyság: a migráció és a munkaerőpiac

Forrás: IMF 2016

A brexit rövid távú gazdasági hatásai. A bizonytalanság és a kockázatkerülés szerepe

A brexit hatásait a népszavazást megelőzően készítette, a brexit problémáit egyértelműen megjelenítő tanulmányok nem zárták ki a referendum utáni azonnali piaci összeomlás lehetőségét. Aláhúzták: a népszavazást követően az eszközárak az Egyesült Királyságban (kisebb mértékben az EU többi részében) valószínűleg eshetnek. Különösen jelentős lehet a likviditás kiszáradása a brit bankok finanszírozásában, ami hitelnymást (credit squeeze) okozhat a brit háztartások és vállalkozások számára.¹⁵⁰

Noha a fentiekre nem került sor, a népszavazást követően – a világgazdasági konjunktúra és az EU-tagállamok gazdasági teljesítményének javulása ellenére – nagymértékben leértékelődött a brit font (GBP), emelkedett az infláció, csökkentek a reálbérek, és jelentős mértékben mérséklődött a gazdasági növekedés dinamikája (lásd: 18. ábra).¹⁵¹ A referendum eredménye már – kedvezőtlen – pénzügyi és reálgazdasági hatásokban is tükröződik.

18. ábra

Az árfolyam, az infláció és a reálbérek növekedése az Egyesült Királyságban

Forrás: SWANSON 2017.

¹⁵⁰ Bank of England 2015.

A Bank of England a referendum körüli időszakban – a font pénzpiacok zavartalan működése érdekében – pótlólagos hosszú távú repó műveleteket hajtott végre.

¹⁵¹ Egy évvel a referendum után a brit font árfolyama 12%-kal csökkent az amerikai dollárhoz képest, az infláció évi 0,5%-ról 2,6%-ra emelkedett, míg a reálbérek 0,5%-kal csökkentek. A GDP növekedési üteme egy évre számítva 1,7%-ról 1,0%-ra csökkent.

A bizonytalanság és a növekvő kockázatkerülés valószínűleg jelentős szerepet játszhat az átmeneti időszakban. Elhúzódó időszak valószínűsíthető, amelyben az Egyesült Királyságnak új rendezésről szükséges tárgyalnia az EU-val és más kereskedelmi partnerekkel. Az Egyesült Királyságnak és az Egyesült Királyságban működő vállalatoknak pozícionálniuk kell önmagukat. Az új rendezés körüli bizonytalanságok a beruházások és a bérek visszatartására ösztönözhetnek. Az egyes vállalkozások – a belső piactól függésük mértékében – eldönthetik: elhagyják-e az Egyesült Királyságot, s más EU-tagállamban működnek-e tovább a jövőben. Ugyanez vonatkozik a háztartásokra, amelyek a brexit miatt esetleg tartózkodnak tartós javak és ingatlanok vásárlásától. Mindezek további keresletcsökkenéshez vezethetnek. A kereslet csökkenése további munkanélküliséget generál. A foglalkoztatás bizonytalansága valószínűleg a háztartások fogyasztásának a további mérséklődését okozhatja.

E kockázatok meghatározásához még a népszavazást megelőzően a *korlátozott és hátrányos bizonytalanságokat kifejező scenáriókat* képezték.¹⁵² Azok, s az azokba foglalt feltételezések, egyszerűsítő feltevések az alábbiak:

- *Korlátozott bizonytalanság, az EGT-rezsimhez történő konvergenciával.* E scenárióban a háztartások és a vállalatok viszonylag bíznak az új hosszú távban. Ezért a bizonytalanság viszonylag gyorsan mérséklődik. Az új kereskedelmi rendezés (arrangement) – minthogy a vámunió kívül helyezkedik el – bizonyos költséggel jár. A kibocsátás hosszabb távon e pályán 1,5%-kal alacsonyabb az alapváltozatnál. E bizonytalanság hatása – a korábbi tapasztalatokra figyelemmel – mintegy negyede lenne a globális pénzügyi válság során tapasztaltak.
- *Kedvezőtlen (adverse) scenárió,* amelyben az EU-val folytatott tárgyalások nem alakulnak zavarmentesen, és az Egyesült Királyság esetleg megsérti a WTO-szabályokat. A hosszú távú következmények viszonylag lassan bontakozhatnak ki. A tárgyalások várható nehézségei jelentős bizonytalanságot okoznak, s az előző scenáriónál nagyobb növekedési veszteséget okozhatnak. A bizonytalanság szintje a globális pénzügyi krízis időszakához lenne hasonló. Ám lassabban jut el a csúcra, és hosszabb ideig gyakorolhat hatást. E scenárióban a kibocsátás hosszabb távon mintegy 4,5%-kal alacsonyabb az EU-tagság esetén várható mozgáspályánál.

A scenáriók illusztratív jellegűek, nem tekinthetők előrejelzésnek. Nem jelölnek alsó, illetve felső határértékeket. Különösen nagy bizonytalanságot okoz az EU-ból történő kilépés utáni lehetséges differenciált típusú megállapodások kereskedelmi, beruházási és termelékenységének hatásainak felmérése. A bemutatott scenáriók racionális feltételezéseken alapulnak. Ugyanakkor nem értelmezhetők más tanulmányok feltételezései megkérdőjelezéseként. A feltételezések változása eltérő eredményekhez vezethet. Néhány tanulmány szignifikáns mértékben magasabb hatást mutatott ki az Egyesült Királyság GDP-jére az EU elhagyásának esetében. A fenti megközelítésben a *középtávú bizonytalanságok* állnak a középpontban.¹⁵³ Azaz a bemutatott rövid távú hatásokat lényegében a *bizonytalanságok vezérlik*, nem pedig a jelentős hosszú távú költségek feltételezése.

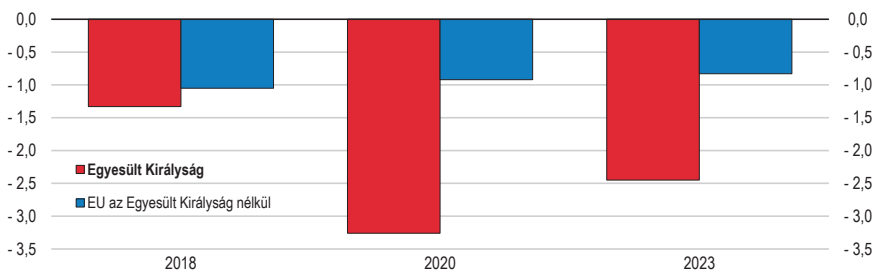
Mindkét fenti scenárió változatlan monetáris politikát feltételez az EU-ból történő kilépést követő két évben. E technikai feltételezés egyszerűsíti az eredmények értelmezését.

¹⁵² IMF 2016.

¹⁵³ IMF 2016.

Nem tekinthető tehát normatív következtetésnek. (A Bank of England hangsúlyozza: a népszavazási döntés után a monetáris politika kurzusa a kereslet, a kínálat és az árfolyam hatásainak megállapításától függ. Függetlenül attól, hogy a monetáris politika alkalmazkodó vagy kevésbé alkalmazkodó.)

A scenáriókat a korábbi tapasztalatok, az ökonometria bizonyítékok és a strukturált makroökonómiai modellek szimulációi határozzák meg. Ezek az inputok, amelyeket a „pénzügyi programozás” rendszerében teljeskörűen ellenőriznek. Mindezek alapján készítik el a makroökonómiai előrejelzést.¹⁵⁴ A scenáriók szerint a bizonytalanság kapcsolódva az új kereskedelmi kapcsolatokra történő áttéréssel jelentős költségeket okoznak (19. ábra).

19. ábra

*A brexit rövid távú hatása a reál-GDP-re az Egyesült Királyságban és az Európai Unióban.
Eltérés a bázisscenáriótól (EU tagság) (%)*

Forrás: OECD 2016

- A korlátozott (limited) scenárióban a GDP növekedése 1,4%-ra mérséklődik, a GDP új hosszú távú szintje az alapvonal scenárió alá kerül, s 2019-ben a növekedési ütem 1,5% lehet. A kedvezőtlen scenárióban a GDP az első évben 0,8%-kal csökken, s 2019-ben az alapvonal scenáriónál 5,6%-kal volna alacsonyabb. (Utána a bizonytalanság és a kockázati hatás mérséklődhet.) Az ezt követő években – az alacsonyabb bázis következtében – az alapvonal scenáriónál magasabb növekedési ütem is lehetséges, ám a kibocsátás szintje végig alacsonyabb.
- A kereskedelmi mérleget tekintve a közvetlen hatás annak javulása. Ám annak oka az árfolyam leértékelődése, a csökkenő fogyasztás és beruházás, nem pedig az export növekedése. E javulás középtávon eltűnik. A fenntartható fizetésimérleg-egyensúlyhoz hosszú távon a reálbérek és az árfolyamok alkalmazkodása szükséges.
- *Munkanélküliségi arány.* A munkanélküliség 2019-re 5,5% a korlátozott scenárióban és 6,5% a kedvezőtlen mozgáspálya esetében. Annak növekedése mérsékelt, ami a brit munkaerőpiac rugalmasságát tükrözi.¹⁵⁵ E rugalmasság magában foglalja, hogy a munkaidő és munkabérek a vállalati költségek kiigazodásának a terheit viselik.

¹⁵⁴ Az eszközöket és feltételezéseket lásd részletesen: IMF 2016.

¹⁵⁵ A belefoglalt rövid távú Okun-féle kapcsolat nagysága 0,35, tekintettel a kibocsátási részre – amely szűkebb, mint a potenciális kibocsátás kedvezőtlen alakulása miatt bekövetkező GDP-csökkenés (lásd hasonlóan: BALL et al. 2013). Konzisztens a pénzügyi krízis során fellépő pénzügyi bizonytalanságok hatásainak feltárására irányuló kutatások eredményeivel. Utóbbiak viszonylag csekély munkanélküliségi hatást mutattak ki. Az nagyrészt az Egyesült Királyság rugalmas munkapiacának köszönhető (DENIS–KANNAN 2013).

Míndez világosan látható volt a pénzügyi krízis alatt. Jelentősen nőtt a részmunkaidős foglalkoztatottak száma. A fiatalok körében a munkanélküliség nagyobb mértékben nőhet. A magasabb fiatalkori munkanélküliség lényeges hatást gyakorolhat az elérhető életkereketek alakulásában.

- *A fiskális egyensúly mindkét scenárióban romlik.* Az automatikus stabilizátorok működését feltételezve az alacsonyabb bevételek magasabb hiánnyal és államadósággal járnak, még az EU közös költségvetésével fennálló transzferek változásai után is.¹⁵⁶
- *Az árfolyam-leértékelődés* – 5% a korlátozott bizonytalansági scenárióban, illetve 1,5% a kedvezőtlen scenárióban – hatása és a kínálati potenciál fokozatos romlása (minthogy a vállalatok csökkentik a beruházást és a foglalkoztatást) magasabb inflációs rátához vezet: utóbbi 2,75% a korlátozott, s 4% a hátrányos scenárióban. A csökkenő kibocsátás és a magas infláció a BoE szerint is alapvető kihívást képeznek.

E scenáriók összehasonlíthatóak a más tanulmányokban foglalt mozgáspályákkal. A rövid távú elemzések a hosszú távú hatások meghatározását meghatározott tartományba helyezik. A korlátozott, illetve a kedvezőtlen scenárió egyaránt e tartományban helyezkedik el. A scenáriók plauzibilitása az alátámasztó feltételek – közöttük a hosszú távú feltételek – plauzibilitásától függ: a korlátozott scenárió az EGT-tagságot feltételezi, ami a kevésbé fejlett tagállamok számára nyújtott hozzájárulást feltételez. Egyidejűleg érvényesül a személyek szabad mozgása és a belső piac szabályrendszere: a PwC „WTO-scenárió” magában foglalja a passporting elvesztését és az MFN-vámok alkalmazását.¹⁵⁷

Milyen lenne a *háztartások jövedelmére* gyakorolt valószínű hatás? Létezik olyan vélemény, miszerint az EU-tagság előnyei túlnyomórészt a magas jövedelműeknél (az elitnél) jelentkeznek, míg a jövedelemeloszlás alsó sávjában elhelyezkedők veszítenek. Ám ha dezaggregáljuk a brexit várható költségeit, a gazdasági terhek egyenlően oszlanak el a jövedelmi csoportok között.¹⁵⁸ Ez nem meglepő: az EU jellemzően gazdag, magas képzettségű munkaerővel rendelkező tagállamokból áll. Azok jobban hasonlítanak az Egyesült Királyságra, mint Kína és India feltörekvő gazdasága (amely utóbbiakból származó import lefelé nyomta a kevésbé képzett brit dolgozók bérét).

Az Európai Unió tagi státusa, mint már tárgyaltuk, jelentős mértékben hozzájárult a brit GDP növekedéséhez. Az egy főre jutó GDP eltérése az 1970-es évek és a legutóbbi pénzügyi és gazdasági válság között jelentős mértékben mérséklődött az Egyesült Államok, Franciaország és Németország viszonylatában.¹⁵⁹

Noha az egyenlőtlenség nőtt, jelentős a különbség az Egyesült Államokhoz képest: a brit medián reálbérek is jelentősen növekedtek a tárgyalt időszakban,¹⁶⁰ s az 1990-es évek óta az alsó decilis helyzete is javult. Drámai mértékű volt a változás 2007 után: 2014-ben például több mint 8%-kal csökkentek a medián reálbérek. Ez utóbbi bizonyosan fűtötte a ha-

¹⁵⁶ Az évi nettó megtakarítás az IMF szakértői szerint a GDP 0,4%-a lenne. Hasonló arányt feltételezett az Institute for Fiscal Studies. E hatást a modellezés során 2018 közepétől érvényesítették.

¹⁵⁷ A scenáriókat a hozzáférhető adatokkal leginkább megalapozott évek szerint hasonlították össze. A legnagyobb veszteség a két PwC-scenárióban: –3,4% 2019-ben és –5,5% 2020-ban.

¹⁵⁸ BREINLICH et al. 2016.

¹⁵⁹ AGHION et al. 2013.

¹⁶⁰ BELFIELD et al. 2016.

ragot az elittel szemben. Ám a bankkrízisért és az azt követő megszorításért aligha hibáztatható az Európai Unió.

A háztartások összetételének változatlanóságát feltételezve a háztartások jövedelmei a GDP-vel párhuzamosan csökkennek, különösen rövid távon.

A bruttó nemzeti jövedelem a kilépés következtében csökken. A háztartások nominális jövedelmei valószínűleg a nemzeti jövedelemmel együtt hosszú távon mérséklődnek. A munka és a tőke aránya a jövedelmekben nagyrészt hosszú távon is stabil. A háztartások reáljövedelmeit tovább csökkenti az árfolyam-leértékelődés következtében erősödő infláció.

Rövid távon a háztartási jövedelmek arányamérséklődhet, ahogyan a munka részesedése mérséklődik a jövedelmek között. Ennek oka valószínűleg a bér alkuerő csökkenése. Ez volt tapasztalható a pénzügyi válság időszakában.

A brexit gazdasági fájdalmait valószínűleg megosztja a fogyasztói árakra kifejtett hatása. Breinlich és munkatársai (2016) az elosztási következményeket a háztartások heterogén kiadási modelljére vonatkozó adatok alapján a jövedelemeloszlás különböző deciliseiben tanulmányozták. Az elemzés alapját a brexit aggregált hatásaiból következő ágazati árváltozások képezték.¹⁶¹ Mindez fontos tényezője a reáljövedelmek alakulásának.

A reáljövedelem csökkenése nagyrészt egyenlően oszlik el a különböző jövedelmi decilisek között. A középosztályt némileg erőteljesebben érinti, mint a leggazdagabbakat és a legszegényebbeket. Specifikus kiadási modelljeikre alapozva az átlagos jövedelmű háztartások reáljövedelmük legalább 4%-ának elvesztésével (1637 font évente) szembesülnek, ha az Egyesült Királyság elhagyja az EU-t, és a WTO-szabályok szerint kereskedik, összehasonlítva azzal a helyzettel, ha az EU-ban marad.¹⁶²

Az árak leginkább a szállítás (4% és 7% között), az alkoholos italok (4–7%), élelmiszerek (3–5%) és a ruházat (2–4%) területén emelkednének. E termékcsoportok előállítására erőteljesen támaszkodik importált inputok felhasználására. Azokkal szemben a szolgáltatások árai kevésbé emelkednek.

A háztartások legszegényebb tizede (az alsó decilis) számára a reáljövedelem-veszteség rövid távon 1,7–3,6%, hosszú távon pedig 5,7–12,5%. A leggazdagabb háztartások számára a rövid távú veszteség 1,8–3,9%, a hosszú távú pedig 6–13,4%. A középosztályt némileg többet veszít, mint a gazdagok és szegények. Specifikus háztartások tekintetében is széles körűek e hatások. Például a nyugdíjasok rövid távon reáljövedelmük 2–4%-át veszítik el.

A brexit komoly hatással lehet az egyenlőtlenségek alakulására, megváltoztatva a nominális jövedelem háztartások közötti elosztását.¹⁶³ Ezeknek az elosztási hatásoknak a feltárása fontos jövőbeli kutatási feladatot képez.

A *monetáris politikát* és a kamatlábakat érintő hatások között a következőket szükséges kiemelni. A kockázati felárak növekedhetnek. A BoE nehéz döntés előtt áll a jegybanki kamatlábak („politikai ráták”) tekintetében. Két fő hajtóerő működik: egyrészt a kockázati felár, ami összekapcsolja a kölcsönadót a kölcsönzéssel, másrészt a politikai ráta szintje.

Rövid távon a kockázati felárak valószínűleg emelkednek, és beépülnek a lakossági (retail) kamatrátába. Megjegyzést igényel:¹⁶⁴ a brit bankoknak valószínűleg magasabb

¹⁶¹ Dhingra és munkatársai (2016), valamint Breinlich és munkatársai (2016) az ágazati árváltozásokat a háztartási kiadásokban képviselt relatív fontosságukkal súlyozták.

¹⁶² DHINGRA et al. 2017.

¹⁶³ E változások csatornáit Breinlich és munkatársai (2016) nem tanulmányozták.

¹⁶⁴ IMF 2016.

veszteségeket és magasabb költségeket kell elviselniük. Megnöhet a szuverén adósság terhe, főképpen, ha az Egyesült Királyság megítélése romlik.

Elvileg a BoE a jegybanki kamatok csökkentése révén mérsékelheti a magasabb felár hatásainak ellensúlyozását. Lehetséges, hogy a BoE nem lehet képes a ráták csökkentésére. Mégis teljesítheti az inflációs célt, ha jelentős veszteség érné a potenciális kibocsátást az alacsonyabb beruházás következtében, vagy ha az inflációs várakozások nőnének.¹⁶⁵

Eltérő lehet az egyes ágazatok érintettsége. Az exittel kapcsolatos kockázatok tekintetében a pénzügyi szektor és a magas hozzáadott értéket előállító iparágak lehetnek a leginkább sebezhetőek. A brexit eltérő scenárióiban (tekintettel az eltérő vámterhekre, a belső piaci hozzáférés lehetőségére vagy hiányára, a fiskális terhek nagyságára) eltérő megállapítások lehetségesek az egyes ágazatokat érintő hatásokról.¹⁶⁶

Az Egyesült Királyság *pénzügyi központként* jelentős előnyöket élvez az egységes piacon. Jelentős hálózat épült ki a pénzügyi szektor támogatására. A brexit ügyfélkapcsolatokat boríthat fel. Az egységes piachoz történő hozzáférés elvesztése hátrányosan érinti a brit pénzügyi vállalatokat. Az Egyesült Királyságban működő pénzügyi vállalkozások – mind a hazaiak, mind a külföldiek – szabályozási bizonytalanságokat érzékelnek, s üzleti modelljük felülvizsgálatára kényszerülnek. Néhány pénzügyi szolgáltatás esetében – szabályozási okokból – még az EGT-tagság sem biztosíthat zavartalan hozzáfutást a belső piachoz. A passporting elvesztése kedvezőtlen hatást gyakorolna az Egyesült Királyságban működő bankokra. Valószínű a költségek növekedése. Egyes pénzügyi vállalkozások elhagyhatják az Egyesült Királyságot. Az Egyesült Királyságban működő eszközmenedzsereket és az elszámolóházakat („clearing houses”) is hátrányosan érintheti. A brit fizetési és letelepedési rendszerek is korlátozhatják az EU-partnerek elérését. A brit biztosítótársaságok a korábbinál elszigeteltebbé válhatnak. A határokat átlépő felügyeleti elismerés (cross-border supervisory recognition) hiánya jelentős hatást gyakorolhat a londoni biztosítási piacra. A brit biztosítottakat is érintheti a kilépés szabályozási bizonytalansága.

Számos további ágazatot is hátrányosan érinthet a brexit. Különösen a kínálati láncokon keresztül szorosan az EU-hoz kapcsolódó szektorokat, például a gyógyszeripar, az űr- és repülő, a gépkocsi ágazatokat.¹⁶⁷ Aláhúzást igényelnek az útleveljogok (passporting rights), illetve a K+F projektek EU-finanszírozásának példái.

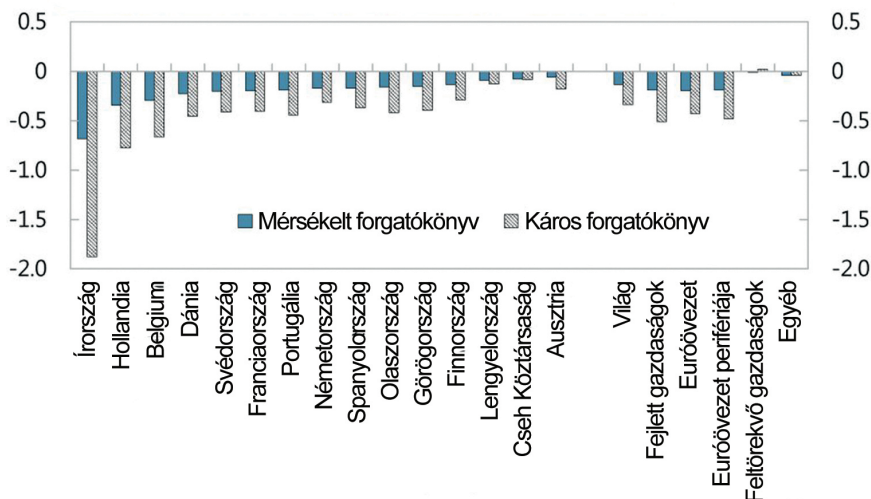
Izgalmas kérdés a brexit más országokra gyakorolt gazdasági hatásainak áttekintése. Más országok az EU-t elhagyó Egyesült Királyságtól gazdaságilag távolabb kerülnek, bár e hatás viszonylag mérsékelt. Az EU-tagállamok között a kereskedelmi kapcsolatok tekintetében Málta, Írország, Ciprus, Hollandia és Belgium a leginkább érintettek. Dhingra és munkatársai (2015) szerint a brexit Írországot érintheti a leginkább kedvezőtlenül, közel olyan mértékben, mint az Egyesült Királyságot. Az EU többi részét érő hatás az előbbiekhöz képest nagyjából egyharmad nagyságrendű. Franciaország, Németország, Olaszország és Spanyolország kevésbé érintettek, mint az EU-átlag. A pénzügyi kapcsolatok tekintetében

¹⁶⁵ Az NIESR szimulációi a monetáris feltételek szigorodását jelzik. Korlátozások nélküli monetáris politikával, amely a Taylor-szabályt követi, a BoE közzétett paramétereivel.

¹⁶⁶ Az Oxford Economics (2016) becslése szerint a kilépés az építőipar, a mezőgazdaság, a közművek és a pénzügyi szolgáltatás ágazatait érintheti a leginkább kedvezőtlenül, s egyetlen szektor sem ér el nyereséget. A Bertelsmann (2015) szerint a vegyipar és a pénzügyi szolgáltatásokat érinti a leginkább, ugyanakkor bizonyos előnyöket hozhat a bányászat és az élelmiszeripar számára.

¹⁶⁷ DHINGRA et al. 2016c.

pedig Luxemburg, Hollandia, Ciprus, Málta és Írország esetében mutatható ki a legnagyobb érzékenység.¹⁶⁸ Az IMF elemzése szerint nem valószínű, hogy bármely tagállam gazdasága nyerne a brit gazdaság kilépéséből. (Az országok közötti tovagyrűzések szimulált hatását a 20. ábra mutatja be.)

20. ábra

A további EU-s és más országokra gyakorolt kisugárzó hatás a mérsékelt és a káros forgatókönyvek esetében (a GDP %-ában)

Forrás: IMF 2016

Az Egyesült Királyságból *negatív tovagyrűzések* alakulnak ki a világ többi része, kiemelten az EU27 irányában. A kibocsátás az előzetes szimulációk szerint 2018-ban az EU 27-ben 0,2–0,5%-kal kerülhet az alpvonal szcenárió alá, illetve 0,0–0,2%-kal a világ többi részében. A kibocsátási veszteségek széles változatai az egyes gazdaságok között az Egyesült Királysággal szemben fennálló kereskedelmi és pénzügyi érzékenység eltéréseit, illetve a hátrányos tovagyrűzésre adható politikai válaszok eltérő lehetőségeit tükrözik. A nagyobb EU-tagállamok, továbbá Írország, Hollandia és Belgium tapasztalhatják a legnagyobb veszteségeket. Írország esetében a jelentős kereskedelem, a pénzügyi kapcsolatok és a munkaerő-összefüggések egyszerre fejtenek ki jelentős hatást. Barrett és munkatársai (2015) rávilágítanak az Írország esetében fennálló kockázatokra. Nemcsak a kereskedelmi kapcsolatokból származókra, hanem a specifikus ágazati kockázatokra, s az Egyesült Királyságból származó FDI-re, az energiára és a migrációra.

- Az Oxford Economics (2016) csak kis veszteségeket mutat ki az EU többi részében, ugyanakkor Írország vesztesége közel a fele a brit veszteségnek. Az OECD (2016) szerint az EU vesztesége 2020-ban általában a GDP 1%-a, mintegy harmada az Egyesült Királyság általuk kimutatott veszteségének.

¹⁶⁸ IMF 2016.

- Potenciális enyhítő tényező lehet a vállalkozások (elsősorban a pénzügyi vállalkozások) áttelepülése az Egyesült Királyságból egyes EU-tagállamokba.
- Növekvő kockázat a kockázati felárak további növekedése a brexit után, beleértve az euróövezeti periféria gazdaságait. (Az IMF e hatásokat sem modellezte.)
- Az EU közös költségvetése kiadásainak mintegy háromnegyedét a kohéziós kiadásokra (gazdasági, szociális és regionális fejlesztésre), továbbá a mezőgazdasági politikára és a vidékfejlesztésre költik. Az EU-finanszírozás nettó kedvezményezettjei (Magyarország, Észtország, Bulgária, Dánia, Litvánia, Lettország, Lengyelország és Románia) hazai GDP-jük 3%-át meghaladó évi támogatást kapnak. Az Egyesült Királyság pedig nettó befizető. Kilépése – egyéb változások nélkül – mintegy 10%-kal mérsékelné az EU-támogatások lehetőségeit.
- A nem EU-tag G20-országok kereskedelmi érintettsége mérsékelte. Ugyanakkor lehetséges anyagi hatás további országok esetében is. Hong Kong, Izland, Norvégia és Szingapúr saját GDP-je arányában magas termék- és szolgáltatásexportot tartanak fenn az Egyesült Királyság irányában. A termékexport pedig 2014-ben Egyenlítői-Guinea, Seychell-szigetek, Belize, Norvégia, Costa Rica, Izland, Guayana, Tuvalu, Mauritius, Algéria, a Salamon-szigetek, Fidzsi, Dél-Afrika és Vietnám esetében magasabb volt az EU-átlagnál.

A megnövekedett bizonytalanság megterheli a pénzügyi feltételeket és a bizalmat. A brexit jelentős bizonytalansághoz vezet rövid távon. Tovább emeli a kockázati felárakat, és gyengíti a bizalmat. Az EU-ból történő kilépés következménye a további pénzügyi volatilitás és a jövőbeni politikai fejlemények miatt megnövekvő bizonytalansági időszakot eredményez. Az Egyesült Királyság kilépéséről szóló tárgyalásoknak 2017–2019. között kellene végbemenniük. A kilépés után akár évekig tartó – az OECD (2016) feltételezése szerint 2019–2023 között folytatott – EU-kereskedelmi tárgyalásokra kerülhet sor. Mindezek *megnövekvő bizonytalanságokat* okoznak viszonylag hosszú időszakban.

Múltbeli tapasztalatok szerint nagyon bizonytalan, hogy mindez a magasabb gazdaságpolitikai bizonytalansági indexben vagy a nagyobb részvénytőzsi ingadozásban magasabb vállalatikötvény-felárakkal jár együtt. A bizonytalanság lenyomja az eszközárakat, mérsékeli a banki hitelek elérhetőségét, s növeli annak költségeit a magánszektor számára. A bizalmatlanság következtében a háztartások és a vállalkozások ideiglenesen elhalaszthatják kiadási döntéseiket. E sokkok hatást gyakorolnak az Egyesült Királyságra, és továbbterjedhetnek más európai országokra. Miképpen az euróövezeti, illetve a globális válság megmutatta, a hátrányos pénzügyi sokkok az egyik országból gyorsan átterjedhetnek a többiekre.

Ha a pénzügyi feltételeket érő *keresleti sokk* lassan enyhül is, a *kereskedelmi sokk* – az Egyesült Királyság kilépésekor – jelentős lehet. Mindez magasan tartja a bizonytalanságokat. Nagyon valószínűtlen, hogy a brexittel összefüggő kereskedelempolitikai tárgyalások (az EU-val, illetve EU-val kereskedelmi megállapodással rendelkező országokkal) sikeresen lefolytathatóak 2019 tavaszáig. Ezért az EU-val és más országokkal folytatott kereskedelem – az átmeneti időszakot követően – kezdetben az MFN-bázisra térhet vissza. Ez emelheti a brit exportőrökkel szembeni vám- és nem vámjellegű akadályokat. Továbbá a brit bázisú pénzügyi szolgáltató vállalatok egész EU-ra kiterjedő „passport” jogainak esetleges megszűnése további jelentős extra akadály. Az új kereskedelmi megállapodás – amelyre az OECD eredeti feltételezése szerint csak 2023-ban kerülhetne sor – csökkenti a brit exportőrökkel

szembeni korlátozásokat, de azt nem szünteti meg teljesen. A kereskedelem csökkenése nemcsak közvetlen negatív hatást gyakorol a gazdasági tevékenységre, hanem visszafogja az Egyesült Királyság általános gazdasági dinamizmusát is. Az Egyesült Királyságban kialakuló sokkokat még a népszavazás előtt az OECD-ben kalibrálták, és a NIGEM-moddal szimulálták.¹⁶⁹

A kereskedelmi sokkok hatását az OECD METRO-modelljével elemezték.¹⁷⁰ Két különböző szintet feltételeztek:

- Amikor az Egyesült Királyság elveszíti preferenciális hozzáférést az EU-piachoz, szembesül az EU *MFN-vámokkal*, ugyanakkor az Egyesült Királyság is MFN-vámokkal terhelheti meg importját. (Feltételezték, hogy az egyenlő lesz az EU jelenlegi MFN-vámjaival.) Hasonlóképpen az Egyesült Királyság MFN-elbánással szembesül valamennyi többi exportpiacán, s egyidejűleg maga is MFN-importterhelést alkalmazhat. Az MFN-vámokat a WTO kötelező (bound) rátái felhasználásával közelítették meg. Ez a módszer alábecsüli a határokon működő akadályok valódi nagyságát. (A határokon komplex vegyes vámok és nem vámjellegű intézkedések is működnek.) Az Egyesült Királyság és az EU közötti pénzügyi szolgáltatások kereskedelmi költségei a konzervatív feltételezés szerint 20%-kal növekedhetnek meg. Egyes tanulmányok szerint az EU-ba irányuló brit pénzügyi szolgáltatások exportja a felére csökkenhet, ha a banki passport jog elveszne.¹⁷¹
- Az Egyesült Királyság *szabadkereskedelmi megállapodást* köt az EU-val. Fokozatosan visszatérnek a jelenlegi vámmentes kereskedelmi rezsimre. Ugyanakkor más országokkal továbbra is az MFN-rezsim szerint folytatják a kereskedelmet.

Míthogy az Egyesült Királyság a jövőben nem lesz képes az EU-sztenderdek és szabályozások befolyásolására, a szabályozó rezsimiek idővel eltérőek lehetnek az Egyesült Királyság és az EU között. Ez új kereskedelmi költségeket okozhat. Annak nagyságrendje az OECD előzetes becslése szerint az EU-kilépés után a szabályozás deregulációjából elérhető költségmegtakarítás felét tenné ki.¹⁷² Az Egyesült Királyság új, az EU-val kötött szabadkereskedelmi megállapodás esetén a származási szabályok kötelezettségével is szembesül. Ezen kívül a pénzügyi szolgáltatások kereskedelmi költségei jelentős mértékben nőhetnek. A szolgáltatások más akadályait a fentebb idézett munka során nem modellezték. Ez valószínűleg a szolgáltatáskereskedelem végső lassulásának az alábecsléséhez vezethet.

Az export reálértéke kezdetben 8%-kal csökken, ha az Egyesült Királyság elveszíti preferenciális hozzáférést az EU-piachoz, illetve az EU-val szabadkereskedelmi megállapodással rendelkező harmadik országokhoz (10. táblázat). Az EU és az Egyesült Királyság közötti kereskedelmet az MFN alkalmazása csökkenti, ám az MFN-korlátozások (restriction) más országokkal szemben ezután megváltoztatják a hatást. A más országok által alkalmazott korlátozások részben nagyobbak, mint az EU által alkalmazottak. Ha az Egyesült Királyság és az EU27 között új szabadkereskedelmi megállapodást tárgyalnának ki, s visszaállítanák a korábbi szabadpiaci hozzáférést (re-install previous freemarket access), a brit export még akkor is mintegy 6,5%-kal csökkenne a jelenlegihez képest.

¹⁶⁹ OECD 2016.

¹⁷⁰ OECD 2015.

¹⁷¹ Capital Economics 2016.

¹⁷² OECD 2016.

9. táblázat
A rövid távú kereskedelmi sokk lebontása

	Kereskedelem az EU-tagállamokkal és a harmadik országokkal a WTO MFN-vámok alapján	Szabadkereskedelmi megállapodás az EU-val, kereskedelem WTO MFN-vámok mellett a többi állammal
Teljes brit export	-8,1%	-6,4%
Közbülső termékek		
• Brit export	-8,4%	-6,4%
• Brit export az EU-ba	-5,8%	-3,1%
• Brit import az EU-ból	-9,4%	-6,3%
Fogyasztási javak		
• Brit export	-8,2%	-6,9%
• Brit export az EU-ba	0,9%	-5,9%
• Brit import az EU-ból	-9,7%	-5,6%
Tőkejavak		
• Brit export	-6,1%	-5,6%
• Brit export az EU-ba	6,4%	0,3%
• Brit import az EU-ból	-1,1%	2,2%

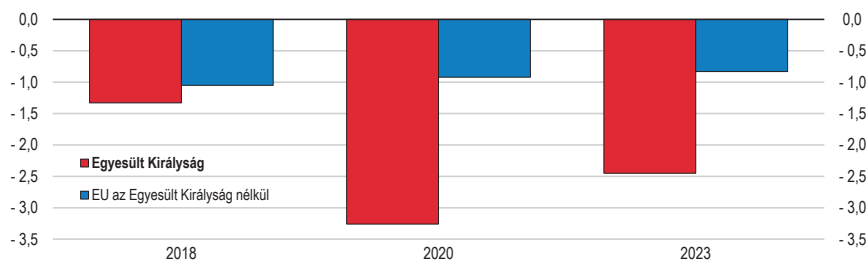
Megjegyzés: fogyasztási javak = végtermékek a magánfogyasztás számára.

Forrás: OECD (www.oecd.org)

A kereskedelem az áruk valamennyi fő kategóriáiban alacsonyabb lenne, akadályozva az értékláncok működését. A kereskedelem csökkenésének a közbeeső (intermedier) inputok esetében különösen negatív hatása van, mivel a félkész termékek és komponensek tipikusan további feldolgozás és a hazai termékkel történő kombináció érdekében keresztüllépnek a határokon (mielőtt a következő szakaszban exportálnák, és elérné a végső fogyasztót). Nemcsak a brit termelők szállítanának kevesebb közbülső terméket az EU-ba. Annak fordítottja is érvényes: a közbülső termékek importja az EU-ból az Egyesült Királyságban található értékláncokba több mint 9%-kal csökkenne az Egyesült Királyság MFN-szenárióban (lásd: 9. táblázat). Az Egyesült Királyság és az EU27 közötti új szabadkereskedelmi megállapodás ezt csak részben szüntetné meg. A brit–EU értékláncok így kevésbé szorosan kötődnének egymáshoz. A termelési költségek emelkednének. Az EU piacok nem teljes helyreállása részben az enyhén divergáló szabályozórendszerek feltételezéséből ered. Ezért a nem vámjellegű intézkedések és a származási szabályok kereskedelmi költségeit a brit exportőrök viselik.

Az EU-val fennálló szabadkereskedelmi konstrukció esetén is több ágazatban a korábbinál kisebb lenne a kereskedelem. A részletes szektorális elemzés szerint az élelmiszer- és mezőgazdaság (-7%), a vegyi anyagok (9%), a fémek (-11%) és a szállítóeszközök (-12%) ágazatai területén a legnagyobbat gyakorolt negatív hatás. A szolgáltatások a brit gazdaságban a foglalkoztatás 80%-át képviselik. A szolgáltatások esetében az üzleti szolgáltatások teljesítménye 2%-kal, a pénzügyi szolgáltatásoké 6%-kal csökkenne. E csökkenés egy része a szolgáltatások és az ipar közötti komplementaritáson nyugszik: a szolgáltatások szükségesek az áruk előállításához és a kereskedelemhez. A termelés csökkenése esetén egyidejűleg mérséklődik a szolgáltatások teljesítménye is. A scenáriók valószínűleg alábecsülték

a potenciális új akadályokat a szolgáltatáskereskedelemmel szemben. (Csak a pénzügyi szolgáltatásokat érintő akadályokat foglalták bele az elemzésbe.)

21. ábra

*A brexit rövid távú hatása a reál-GDP-re az Egyesült Királyságban és az Európai Unióban¹⁷³
(a GDP %-ában)*

Forrás: OECD 2016

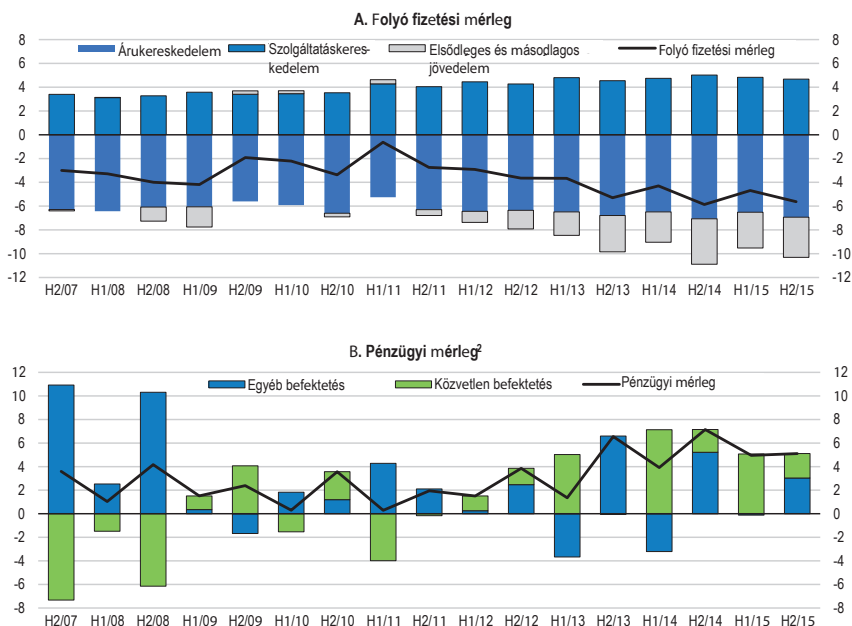
A brexit nagy negatív sokkot válthat ki az Egyesült Királyság gazdaságában. Az tovaryürüzik további európai országokra. Nulla alsó határú kamatokat feltételezve az Egyesült Királyság kibocsátása az előzetes szimulációk szerint 2017-ben és 2018-ban 0,5%-ot csökkenhet a brexit nélkül elérhető dinamikához képest. 2019-ben kereskedelmi sokk léphet fel. Annak következtében további 1,5%-ot mérséklődhet a brit GDP. (E hatások még nagyobbak lennének a font leértékelődése nélkül, amelyet a szcenárió tartalmaz.) 2020-ban a szimuláció szerint a reál-GDP több mint 3%-kal maradhat el a brexit nélkül elérhető kibocsátás szintjétől. (Annak nagysága egy háztartásra vetítve évi 2200 font.) 2023-ra a kockázati felárak mérséklődhetnek. A gazdaság alkalmazkodik a nagy kereskedelmi sokkokhoz. Azt elősegíti az effektív reál-árfolyam folyamatos leértékelődése. A reál-GDP mintegy 2,5%-kal marad el az egyébként elérhető szinttől (lásd: 21. ábra).

Az export csökkenése esetén a külső egyensúly helyreállítása a reálárfolyam csökkenése révén megvalósuló alkalmazkodást követel. A brit kereskedelem feltételei erőteljesen romolhatnak: az exportörök árai csökkentésére kényszerülhetnek, míg az importárak a font leértékelődése miatt megemelkednek. A mérséklődő export és beruházás, továbbá a reálárfolyam leértékelődése miatt akár jelentős mértékben (az előzetes szimuláció szerint 2020-ban 9% feletti mértékben) csökkenhet az import volumene. A munkanélküliség mintegy 1,5%-kal lehet az alapvonal felett. Az üzleti beruházások visszaesése különösen jelentős mértékű (2020-ban 20% feletti) lehet. A részvényárfolyamok is erőteljesen (kezdetben mintegy 15%-kal) csökkenhetnek.

A negatív sokkok lényegesen (2019–2021 között a GDP mintegy 1%-ával) növelhetik a költségvetési hiányt. (Elsősorban a csökkenő adóbevételek és a növekvő munkanélküliséggel kapcsolatos kiadások következtében.) Mindez kiegyenlíti az EU-tagság esetleges nettó fiskális megtakarításait az érintett időszakban. Az Egyesült Királyság némi többletbevételt érhet el a kilépés utáni vámokból, ha a multilaterális MFN-terheket ráterheli kereskedelmi partnereire. (Ám az az előzetes számítások szerint legfeljebb a GDP 0,3%-a lehet.) Ha új szabadkeres-

¹⁷³ Eltérés a bázisszcenáriótól (EU tagság) (%).

kedelmi megállapodást kötnek az EU-val ez jelentősen csökken. Következésképpen csekély lehetőséget nyújthatnak az EU-kapcsolatokból eredő esetleges költségvetési megtakarítások a brit fiskális politika mozgásterének jelentős bővítésére. (Hacsak nem kerül sor más adók és kiadások módosítására vagy a költségvetési hiány növelésére.)

22. ábra

A brit folyó fizetési mérleg nagy hiányának finanszírozása jelentős tőkebeáramlást igényel (GDP %-a)

Megjegyzés:

1. A számok félévi adatokra vonatkoznak, amelyek két negyedév átlagát tartalmazzák.
2. Az egyéb befektetések a portfólió befektetéseket, a pénzügyi derivatívákat, kereskedelmi hiteleket, más eszközöket, passzívákat és tartalék eszközöket foglalnak magukban.

Forrás: OECD 2016, *OECD Economic Outlook: Statistics and Projections* (database), April and ONS (2016), „Balance of Payments: Oct to Dec and annual 2015”, Office for National Statistics, March.

A sokkok következtében az EU27 GDP-je az alapvonalhoz képest mérséklődhet. 2020-ra ez az arány már egy százalékra emelkedhet. Míg a magasabb kockázati prémium hatása ezekben az országokban enyhül, a brit importkereslet lényeges csökkenése lesz tapasztalható néhány tagállam esetében. A font nagyobb mértékű leértékelődése megnövelheti a negatív hatást, mélyebb bizalmi sokkokat válthat ki más európai országok esetében. Az euró esetleges leértékelődése segíthet néhány negatív hatás kiegyenlítésében, ám egyidejűleg növelné a brit kibocsátásra nehezedő negatív hatásokat.

A centrifugális erők pontosan nem számszerűsíthetőek. Ám jelentős lefelé mutató kockázatot képeznek. Az Egyesült Királyság kilépését követően kétségek merülhetnek fel az egységes piac, sőt az egész Európai Unió jövőjét illetően. Az Egyesült Királyság egysége is veszélybe kerülhet. Mindezek növekvő kockázatok, a beruházás és a kibocsátás fen-

tiéknél is nagyobb csökkenését eredményezhetik. A nagy folyó fizetési mérleg hiány, illetve az adósságrefinanszírozás további kockázatokat jelent kilépés esetén.

Az Egyesült Királyság nagy folyó fizetési mérleg hiánya jelentős tőkebeáramlást igényel (lásd: 22. ábra). A brit folyó fizetési mérleg hiánya 2015 második félévében a GDP kb. 5,5%-a volt. Az utolsó negyedévben a GDP magas szintjét (7%-ot) érte el. Szignifikáns mértékben kevésbé finanszírozták közvetlen beruházások az év második felében. *Hirtelen nagy tőkeáramlások esetén jelentős kockázatok alakulhatnak ki.* Az államadósság refinanszírozása is nagyobb stressz alá került. Az államadósság a GDP közel 90%-át teszi ki. Annak mintegy negyed részét külföldiek finanszírozzák. (Az államadósság átlagos lejárata 15 év.) 2016 januárjában az ötéves államadósság aukciója nagyjából sikertelen volt. A külföldi befektetők finanszírozási hajlandósága sebezhető. A tőke menekülése a bankrendszert is érintheti, noha annak tőke és likviditási tartalékai erősebbek, mint a válság előtt.) A BoE bejelentette, hogy kiegészítő likviditási támogatást ajánl fel a bankoknak. A kockázatok növekedése a kibocsátás további veszteségéhez vezethet.

Hosszabb távú hatások. Kínálati oldali sokkok, növekvő költségek

A hosszú távú hatásokat tekintve elgondolkodtató lehet a következő vízió: *a brexit kereskedelemre gyakorolt negatív hatása az idő előrehaladásával nő.* A kereskedelem tovább esik. A szabályozások eltérése gyorsan növekszik. E differencia növekvő kereskedelmi költségeket eredményez. Az exportorientált külföldi közvetlen beruházások visszaesése különösen az iparban és a pénzügyi szolgáltatásokban kedvezőtlenül érinti az exportkapacitást.

A külföldi közvetlen beruházás csökken, amint az Egyesült Királyság kevésbé vonzó célpontnak tűnik. *A brexit az Egyesült Királyság FDI-vonzását mérsékeli.* Ha a belső piac nem lesz hozzáférhető, elkerülhetetlennek tűnik a beáramló FDI csökkenése. E folyamat egyidejűleg az új gondolatok és tudás beáramlását is mérsékeli. Ez mérsékeli az állótőke beruházásokat, csökkenti az exportkapacitást. Kedvezőtlenül érinti az innovációt és a termelékenységet, a műszaki haladást. A brit vállalatok között a multinacionális cégeknél a legmagasabb a menedzsment minősége. A csökkenő FDI kedvezőtlenül érinti a szervezeti hatékonyságot, és tovább mérsékeli a termelékenység dinamikáját. Az FDI egy része más EU-országokba áramolhat, mert az Egyesült Királyság mind az EU-beli, mind az EU-n kívüli beruházók számára kevésbé vonzóvá válik. A feldolgozóiparon túl ugyanez történhet a pénzügyi ágazat területén, ha a passporting elvesztése miatt mérséklődnének a pénzügyi szolgáltatások exportjának a lehetőségei. Egyes pénzügyi cégek már jelezték: brexit esetén újragondolják brit jelenlétüket, illetve annak nagyságrendjét.

Az alacsonyabb bevándorlás csökkenti a munkakínálat növekedését. A brexit után a bevándorlást valószínűleg jelentősen korlátozzák. A lényeges növekedési hatás ellenére a bevándorlás a brit népesség jelentős problémája marad. A bevándorlók számának csökkentését célzó döntés aligha lehet képes hosszú távon a brit munkanélküliség befolyásolására.¹⁷⁴ A bérek csekély növekedése a termelékenység alacsony dinamikájának a következménye. A brit munkapiaci feltételeket és jövedelmi szinteket a többi EU-tagállamhoz viszonyítva érintheti

¹⁷⁴ A Brexit referendument kezdeményező brit miniszterelnök eredetileg a következő célt fogalmazta meg: a nettó bevándorlást évi 100 000 fő alá csökkentik, az ország pedig az EU-ban marad.

a kiválás, a brit gazdasági prosperitás mérséklődése, beleértve a beruházások visszaesését. A brexit csökkentheti a migrációt. A brit beruházások esetleges visszaesése ugyancsak mérsékeli a külföldi menedzserek és más szakképzett munkaerő beáramlását.

A tudás vesztesége csökkenti a technikai haladást. A mérsékelt bevándorlás és a gyengébb FDI csökkentheti a tudás akkumulációját. A bevándorlás ellenőrzését célzó egyes intézkedések (például a Kanadában vagy Ausztráliában alkalmazott pontrendszer) segíthetnek az új bevándorlók tudásszintjének megnövelésében. Ha e kontroll erős és hatékony, a magasabb minőség hatása valószínűleg kiegyenlítheti a létszám csökkenését. A tudás beáramlását kedvezőtlenül érinti az FDI csökkenése is. Az együtt jár a külföldi legjobb gyakorlatok átvétele mérséklődésével, beleértve a menedzsment gyakorlatot.

A további deregulációnak elvileg lehet némi pozitív hatása. A dereguláció kedvezhet a vállalkozásoknak, lehetőségei azonban korlátozottak. Az Egyesült Királyságban a második legalacsonyabb az OECD termékpiacon szabályozási indikátora, a Világbank Doing Business rangsorában pedig a hatodik a világon. A hálózati iparágak szabályozása a legkevésbé korlátozó az OECD-országok között. Ugyanakkor a szabályozások reformjának a dinamikája lassult a legutóbbi években. Ez jelzi: ha már alacsonyok a torzítást jelző mutatók, nehéz további reformokat megvalósítani. Egyes ágazatokban (posta, utak) kimutatható az eltérés a legjobban teljesítő országok teljesítményétől. Összességében az EU-tagság nem akadályozta liberális piacpolitikák megvalósítását. A brit szabályozások jellemzően mérsékeltébbek más EU-tagállamokhoz viszonyítva. Egyes területeken más tagállamok teljesítenek a legjobban, s az Egyesült Királyság nem használja ki a teljes, hozzáférhető szabályozási teret. E területeken a szabályozások csökkentése erős hazai korlátok átlépését igényli. Ez utóbbi kihívást jelent. A brit munkapiaci szabályozás a legkevésbé korlátozó az OECD-ben. Ugyanakkor sok brit vállalat tekinti túl szorosnak az EU egyes szabályozásait (például ideiglenes munkavállalói, illetve a munkaidő-direktívát). Nincs biztosíték, hogy a brexit után automatikusan vállalkozó-barátabb szabályok váltják fel a kifogásolt EU-előírásokat.

A brexit hosszabb távú hatásainak számszerűsítése

A brexit hosszabb távon *jelentős strukturális változásokat* generálhat a brit gazdaságban. Azok az új kapcsolatokat, új politikákat és a hátrányos kínálati sokkokat tükrözhetik. E változásokat az alacsonyabb kereskedelmi nyitottság, az FDI mérséklődése, a kisebb K+F beruházás, a migráció csökkenése, az alacsonyabb menedzsmentminőség és a kiegészítő szabályozási reformok váltják ki. E hatások feltételezhetően egy évtized vagy annál hosszabb idő alatt halmozódnak fel. A kereskedelmi nyitottság, a szabályozási teljesítmény, a menedzsmentminőség, a K+F-intenzitás (belső beruházás) változásainak a teljes tényezőtermelékenység (TFP) alakulására kifejtett hatásuk révén hosszú távú kínálati oldali hatása van. A mérséklődő migráció következtében csökkenő munkakínálat és a tőkeállományra irányuló hátrányos hatások a brexitnépszavazástól (2016-tól) kezdődő negatív sokkok sorozatában újabb kínálati oldali kihívásokat képeznek.

Az OECD által végzett előzetes modellezés¹⁷⁵ keretében a *központi szcenárióban a brit GDP több mint 5%-kal marad el az az alapvonal szcenáriótól.* (A három fő szcenárió fő

¹⁷⁵ OECD 2016.

jellemzőit a 10. táblázat, illetve a 23. ábra tartalmazza.) Ez az évi növekedési ütem 0,3%-kal történő mérséklődésével egyenértékű 2016–2030 között. A sok háromötödét a *termelékenység alacsonyabb szintje* magyarázza – beleértve az alacsonyabb tőkeállomány közvetett hatását. E szcenárió hatásainak jelentős része a kereskedelmi nyitottság csökkenéséből származik. Erősebb szabályozási reformok, a kereskedelem kisebb csökkenése, az FDI előbbieknél kedvezőbb alakulása mérsékelhetik a kibocsátásra gyakorolt hatást az *optimista szcenárióban*. Ám a GDP az alaponaltól e mozgáspálya esetén is 2,7%-kal marad el 2030-ban. Szabályozási reformok hiányában, a kereskedelmi nyitottság, az innováció és a migráció erőteljes csökkenése még negatívabb eredményt okoz: a brit GDP a kedvezőtlen szcenárióban 7,5%-kal maradna el az alaponaltól 2030-ban.¹⁷⁶

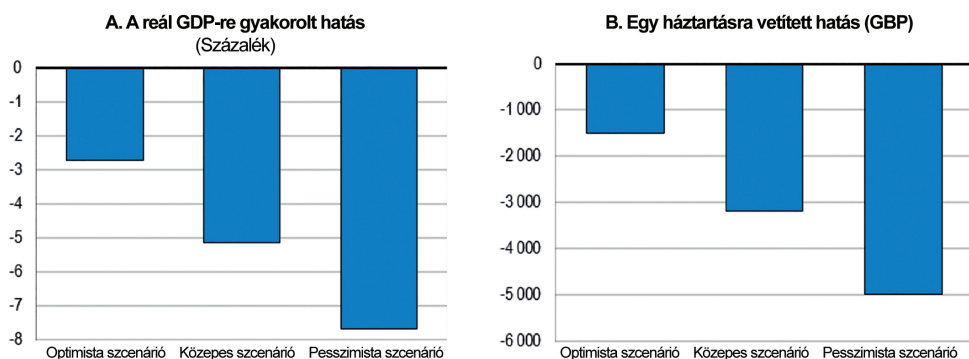
10. táblázat

Hosszabb távú forgatókönyvek feltevései

	Egység	Szcenáriók		
		Optimista	Központi	Pesszimista
Kereskedelem	%	-10	-15	-20
Külfölditőke- (FDI-) állomány	%	-10	-30	-45
Évi nettó bevándorlás	ezer	-56	-84	-116
Üzleti K+F	% of GDP	-0,11	-0,29	-0,48
ETCR-csökkenés	ETCR-index	-0,4	-0,2	0
A menedzsment minőségének csökkenése	%	-5	-10	-20

Megjegyzés: ECTR: energia, közlekedés és kommunikáció szabályozási indikátor, 0 és 6 közötti skála, a legkevésbé korlátozótól a leginkább korlátozóig terjedően.

Forrás: OECD (www.oecd.org)

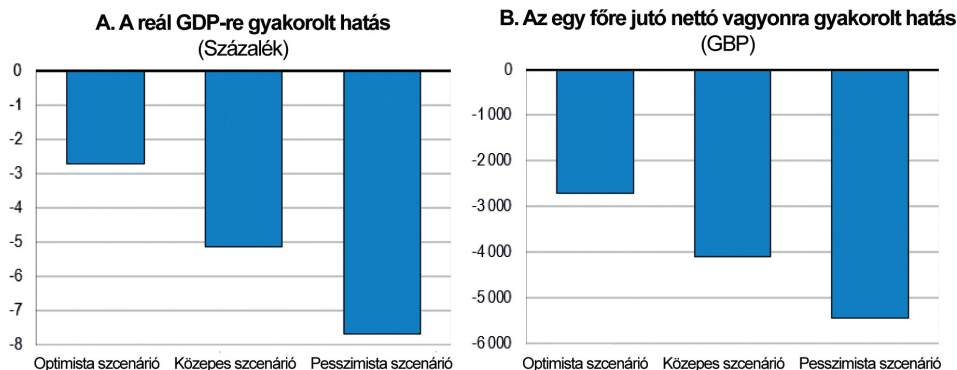
23. ábra

*A brexit hosszabb távú hatásai a reál-GDP-re az Egyesült Királyságban.
Az eltérés a bázisszcenáriótól (EU tagság), 2030*

Forrás: OECD 2016

¹⁷⁶ OECD 2016.

A hatás egy főre vagy egy háztartásra vetítve kisebb. A központi scenárióban a GDP-csökkenés háztartásonként 3200 GBP 2030-ban az alapvonalhoz képest. A pesszimista scenárióban ugyanez 5000 GBP.

24. ábra

A brexit hosszabb távú hatása az Egyesült Királyság GDP-jére és nettó vagyonára (különbség a bázisscenáriótól 2015. évi árakon) 2030

Forrás: OECD 2016

A kibocsátás csökkenésén kívül (az alapvonalhoz képest) *a brexitből eredő különféle sokkok kumulatív hatása szintén csökkenti* az Egyesült Királyság számára a jövőbeli hozzáférhető nettó vagyon, a nettó eszközök állományát. A hazai megtettesült (fizikai) tőke lecsökkent összege és a brit lakosok által az Egyesült Királyságon kívül tartott nettó pénzügyi eszközök értéke 2030-ban a központi scenárió szerint 4%-kal lesz az alapvonal alatt. Egy főre számítva ez 4300 GBP csökkenéssel egyenlő. Ennek csaknem egésze az üzleti szektor tőkeállománya hosszabb távú csökkenéséből ered a brexitből származó negatív sokkok eredményeként, amelyet csak kismértékben egyenlíthet ki jobb külső pozíció. A pesszimista scenárióban az Egyesült Királyság nettó vagyon (2015. évi árakon) 5,5%-kal lesz az alapvonal alatt (lásd: 24. ábra).

A további európai reformok előnyösek lennének az Egyesült Királyság számára. A brexit-től eltérően az EU-ban történő bennmaradás, a belső piac további kiterjesztése és az európai reformok előmozdítása az Egyesült Királyság és az EU többi tagállama életszínvonalát emelné. Mindez az adminisztratív terhek további csökkentését célzó reformokat, deregulációt, különösen a kis- és középvállalatok körében, illetve ambiciózus kereskedelempolitikát igényelne. A belső piac a szabályozás heterogenitása csökkentésével és EU-n belüli komplexitásával előmozdítja az áruk és szolgáltatások kereskedelmét és az FDI-t, mindezzel pótlólagos gazdasági előnyöket generál.

A verseny akadályait csökkentő reformok növelik (növelnék) a kereskedelmet és az FDI-t az összes EU-tagállam, közöttük az Egyesült Királyság esetében. A lehetséges nyereségek alsó határát megkapjuk, ha az OECD által az EU-nak ajánlott reformokat – beágyazva a PMR-indikátorba (OECD 2016) – áttekintjük. Feltételezzük: azok alkalmazása együtt jár a PMR heterogenitásának a csökkenésével. Fournier és munkatársai (2015) szerint a megreformált

EU-szenárió 3%-kal tudná emelni az Egyesült Királyság kereskedelmét, illetve 2%-kal az Egyesült Királyságba beáramló FDI-állományt. A kereskedelem az EU és az Egyesült Királyság között 4,5%-kal nőne, míg az FDI 3%-kal. A kereskedelem és az FDI előnye az egész EU-ban nagyjából hasonló lenne. A magasabb kereskedelem és FDI a GDP-t mind az Egyesült Királyságban, mind az EU-ban emelné.¹⁷⁷ E hatások nagyobbak lehetnek, ha az EU új szabadkereskedelmi és beruházási megállapodásokat kötne a világ többi részével.

A gazdasági tevékenységekre és a háztartásokra vonatkozó negatív hatás párhuzamos a legutóbbi többi tanulmányban foglaltakkal. A brexitet körülvevő nagyszámú bizonytalanság megnehezíti a gazdasági hatások számszerűsítését, ám a különféle modellspecifikációk konzisztens módon negatív eredményt mutatnak.¹⁷⁸

Az Egyesült Királyság gazdasága hosszabb távon is rosszabbul jár. Az EU elhagyásának nettó hatása valószínűleg negatív lesz a GDP alakulására. Annak mértéke az EU-val elért rendezés feltételeitől függően alakulhat.

- *A lecsökkent kereskedelmi hozzáférés* (reduced trade access) csökkenti a tőke megtérülését, a vállalatokat a beruházások mérsékelésére ösztönzi, s a reálbérek csökkenéséhez vezet.
- *Az alacsonyabb permanens jövedelem* alacsony reálbérekkel társulva lecsökkent fogyasztást eredményez.
- *Az exportkereslet állandósult mérséklődése* – a folyó fizetési mérleg egyensúlyának helyreállításához – *a reálárfolyam permanens leértékelődéséhez* vezet. Ez az importtermékeket megdrágítja. Az export versenyképesebbé válik, de ez nem ellensúlyozza a magasabb kereskedelmi akadályok miatt mérséklődő exportkereslet hatásait.
- *A kereskedelem csökkenése miatt mérséklődik a termelékenység és a külföldi befektetés dinamikája.* A befelé irányuló migráció korlátozása károsítja a munkaerő-kiáramlást, potenciálisan a képzettségi szinteket és a hatékonyságot.

A különféle tanulmányok különböző csatornákat foglalnak magukban. Ugyanakkor hasonló eredményekre jutottak. Mindez aláhúzza: *a brexit gazdasági veszteségeket okoz. Rövidebb és hosszabb távon egyaránt.*

A brexit következményei az EU és a globalizáció jövőjére

Hatvan évvel a Római Szerződés aláírása után az EU súlyos kihívásokkal szembesül: a globális pénzügyi válság utóhatásaival, keleti és déli határain geopolitikai instabilitással, valamint Európa-ellenes politikai erőkkel egyes tagállamokban stb. E kihívásokhoz adódik hozzá a brexit. Átgondolást igényel: mit jelenthet a brexit az EU, illetve még szélesebben: a globális gazdasági integráció jövője tekintetében. A válasz kereséséhez először a brit népszavazás mögött fellelhető tényezők azonosítása szükséges.

¹⁷⁷ OECD 2016.

¹⁷⁸ DHINGRA et al. 2016a; DHINGRA et al. 2016b; HM Government 2016; PwC 2016.

Brexitreferendum

A brexitnépszavazást csaknem negyedszázados EU-tagság elleni permanens kampány előzte meg az Egyesült Királyságban. Párhuzamosan a maastrichti szerződés aláírásával, a belső piac elindulásával, a közösségek EU-vá alakulásával. E kampány nem a nagy pártok, a konzervatívok vagy a Munkáspárt irányából indult, s maradt fenn. Annak főszereplői egyetlen ügy, a brexit támogatására alakult pártok: először a Referendum Párt, majd a Függetlenségi Párt (UKIP). E pártok szerint a politikai hatalom megosztása Brüsszellel nem kívánt kényszer az Egyesült Királyság szuverenitásával szemben. Különösen éles viták tárgyát képezte a munkaerő szabad áramlása és az Európai Bíróság joghatóságának az elfogadása.

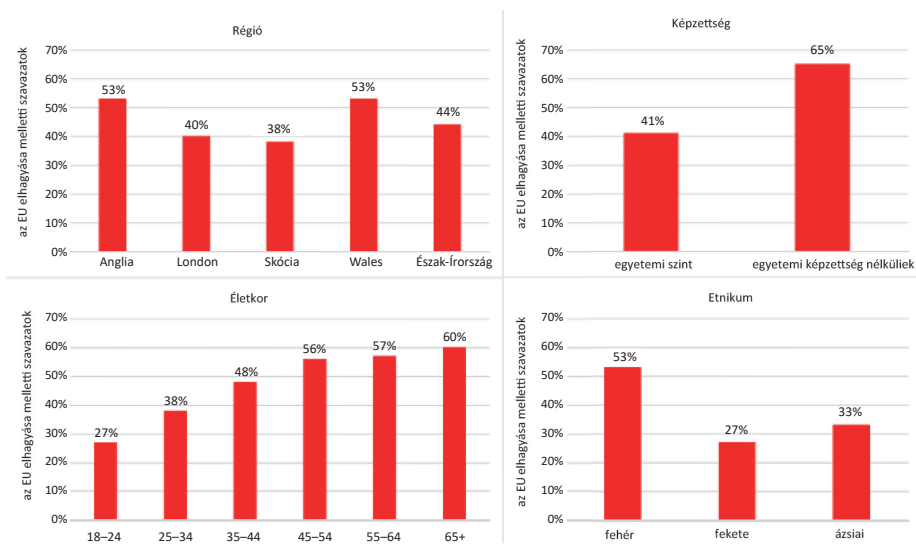
Az EU elhagyására irányuló mozgalom hatása Nigel Farage fellépése után jelentős mértékben megnőtt. Farage 2006-ban átvette a Függetlenségi Párt vezetését, s kiszélesítette a párt vonzerejét a munkavállalók körében. 2014-ben az európai parlamenti választáson az Egyesült Királyságban relatív többséget ért el: a briteket illető 73 helyből 24-et szerzett meg. Az UKIP, illetve az egyre euroszeptikusabbá váló Konzervatív Párt támogatóinak nyomása alatt az akkori miniszterelnök felajánlotta: ha a konzervatívok megnyerik a 2015. évi általános választásokat, akkor népszavazást tartanak az EU-tagságról. David Cameron az EU-tagság megőrzését támogatta. Kezdeményezésétől remélte: az megerősíti a konzervatívok támogatását a jobboldalon. Arra számított: a brit nép nem szavaz az EU elhagyására. A konzervatívok meglepő többséggel megnyerték a parlamenti választásokat. Cameron számítása tesztelésre kerülhetett. 2016. június 23-án 17,4 millióan szavaztak az EU elhagyására, s csak 16,1 millióan a maradásra. Cameron másnap lemondott a miniszterelnöki tisztségéről, s a Konzervatív Párt Theresa May-t választotta meg helyére.

Kik szavaztak a brexitre?

A referendum a brit választókat megosztotta, a lakóhely földrajzi fekvése, az életkor, a képzettség és a nemzetiség szerint (lásd: 25. ábra). Anglia és Wales a kilépésre szavazott, Skócia és Észak-Írország a maradásra. Ugyanakkor Londonban csak a szavazók 40%-a voksolt távozásra.

Az idősebb és kevésbé képzett szavazók valószínűbb módon szavaztak a kilépésre. A 18–24 évesek közül 27% szavazott a kilépés mellett, míg a 65 évesnél idősebbek között ez az arány 60% volt. Az egyetemi végzettséggel rendelkezők közül csak 41% voksolt a kilépésre, míg a végzettség nélkülieknek 65%-a. A fehér szavazók többsége (53%) ki akart lépni, míg az ázsiaiak közül csak 33%, a fekete szavazók közül pedig 27%. Meglepő módon az EU elhagyása a politikai spektrum legkülönbözőbb oldalairól támogatást kapott. A konzervatív szavazók erős többsége (58%) támogatta a kilépést. Ugyanakkor a munkáspárti szavazók 43%-a és a Skót Nemzeti Párt támogatóinak 36%-a szavazott a kilépés mellett.¹⁷⁹

¹⁷⁹ SAMPSON 2017.

25. ábra

A brexitnépszavazás egyes szavazati arányai

Forrás: SAMPSON 2017

Az EU elhagyására szavazókat a következő álláspontok jellemezték: nagyrészt konzervatív politikai profil, a kozmopolitizmus ellenzése, az a meggyőződés, hogy Nagy-Britanniában élni egyre rosszabb. A feminizmust rossznak tartók 74%-a, míg azt jó irányzatnak minősítők 38%-a szavazott a kilépésre. Hasonlóképpen: a globalizációt negatív irányzatnak minősítők 69%-a, illetve a multikulturalizmust elutasítók 81%-a voksolt a kilépés mellett. A maradást támogató szavazók 73%-a szerint ma Nagy-Britanniában jobb az élet, mint 30 évvel ezelőtt, ám a kilépésre szavazók 58%-a szerint az élet rosszabb, mint korábban.

Részletes ökonometriai módszertant alkalmazó tanulmányok a szavazás eredményéről terület szerint¹⁸⁰, illetve a szavazási szándékról egyéni szinten¹⁸¹ az egyedi szinttel társult demográfiai és gazdasági változókról gazdagabb képet nyújtanak.

Egyrészt a *képzettség és kisebb mértékben az életkor voltak a szavazói magatartás legerősebb demográfiai tényezői*. Például Becker és munkatársai (2017) szerint a felsőfokú képzettség 380 terület esetében önmagában 62%-ban magyarázza a kilépési szavazatok arányának megoszlását, ugyanakkor a 60 évnél idősebb korosztály magasabb aránya is a kilépés melletti szavazatok magasabb arányát eredményezte.

Másrészt az *átlagostól elmaradó gazdasági teljesítmény egyéni vagy területi szinten is a kilépési szavazatok esetében volt gyakoribb*. Ám a gazdasági változók a képzettségi különbségeknél kevésbé magyarázzák a kilépési szavazatok megoszlását. Goodwin és Heath (2016b) vizsgálatai szerint a kilépésre szavazók aránya 10%-kal magasabb a 20 000 font alatti

¹⁸⁰ GOODWIN–HEATH 2016a; BECKER–FETZER–NOVY 2017; COLANTONE–STARING 2016.

¹⁸¹ GOODWIN–HEATH 2016b; COLANTONE–STARING 2016.

jövedelemmel rendelkező háztartásokban, mint a 60 000 font feletti éves jövedelemmel rendelkező háztartások esetében. Ugyancsak magasabb ez az arány az alacsonyabb képzettségűek között, mint az egyetemet végzettek esetében (mintegy 30%-kal).

Colantone és Stanig (2016), illetve Autor és munkatársai (2013) munkáján nyugvó becslési stratégiát alkalmazott a kínai importverseny általi kitétség és a brexit támogatása közötti kapcsolat kimutatása céljából. E tényező mintegy 2%-kal növelte a brexit támogatottságát. A magasabb munkanélküliség is a kilépés nagyobb arányú támogatásával járt együtt¹⁸², ugyanakkor az egyetemet végzett népesség körében 5%-kal alacsonyabb volt az EU-ból történő kilépést támogatók aránya.

Végezetül a *kilépés támogatása erős kapcsolatot mutatott a bevándorlással történő szembenállással*. A bevándorlás témaköre központi szerepet játszott a brexitkampányban. Goodwin és Heath (2016b) szerint a bevándorlás csökkentését igénylő szavazók 88%-a a brexitet támogatta, ugyanakkor az EU-ból érkező bevándorlók magasabb aránya a kilépés melletti szavazatok alacsonyabb arányát eredményezte az érintett területeken. Egyes jelek szerint a bevándorlás növekedése, különösen a tizenkét, túlnyomórészt közép- és kelet-európai „új” tagállamból érkező bevándorlók esetében, a kilépésre leadott szavazatok magasabb arányával jár együtt. Ám e hatás viszonylag kicsi, s nem minden esetben mutatható ki.¹⁸³

A szavazási adatokból összefoglalóan kitűnhet: *a brexitet elsősorban azok a szavazók támogatták, akik úgy érezték: a modern Nagy-Britannia lemondott róluk*. Magukra hagyottnak érezhették magukat képzettségük, koruk, gazdasági helyzetük vagy értékeik és a szociális változások iránya közötti feszültség miatt. Szélesebb értelemben úgy tűnik: *a társadalmi és gazdasági kizártság (depriváció) alakult át a brexit támogatásává*.

Hobbot és De Vries (2016) szerint a következő három fő eleme lehet az európai integráció megítélésének: gazdasági költség-haszon számítások, értékek és identitások, végül a szavazók által hozzáférhető további információk. Mint az eddigiekből látható volt: *a brexit nem gazdasági költség-haszon elemzések racionális mérlegelésének az eredménye*. Az Egyesült Királyság gazdasága széles körű előnyökhöz jutott az európai integrációból.

Az EU-tagság következtében megnövekvő kereskedelem és migráció *disztribúciós hatásokkal* is járnak. Nincs empirikus bizonyíték, hogy a brexit mellett szavazók voksa korábbi elosztási helyzetük romlásának a következménye volna. Egyébként csekély közvetlen bizonyíték van az Egyesült Királyság és az EU közötti kereskedelem elosztási hatásaira. A kereskedelem hatással lehet a béregyenlőtlenségre az ágazatok közötti és az ágazatokon belüli képzettségi igények változása révén. Az ezt feltételező kvantitatív modellt alkalmazva Burstein és Vogel (2017) szerint az autarchia irányában történő elmozdulás csökkenti a béregyenlőtlenséget az Egyesült Királyságban. Ám ez utóbbi esetben mind a gyakorlott, mind a kevésbé gyakorlott dolgozók nehezebben boldogulnának. Következésképpen sem a magasan, sem az alacsonyan képzett dolgozók nem nyernek az EU-val folytatott kereskedelem csökkenéséből.

Az EU-tagság egyenlőtlenségre kifejtett hatása nem a kereskedelemre összpontosult, hanem az immigráció bérkövetkezményeire. Az Egyesült Királyságba irányuló immigráció az EU-tagállamokból az 1990-es évek végétől gyorsan nőtt: 1995–2015 között az EU-tagállamokból érkezők aránya a teljes népességben 1,5%-ról 5,3%-ra nőtt.¹⁸⁴ A kutatások nem

¹⁸² Lásd hasonlóan: BECKER–FETZER–NOVY 2017.

¹⁸³ COLANTONE–STANIG 2016; GOODWIN–HEATH 2016a; BECKER–FETZER–NOVY 2017.

¹⁸⁴ WADSWORTH et al. 2016.

találtak szignifikáns negatív hatásokat az immigráció tekintetében az Egyesült Királyságban születettek foglalkoztatását vagy bérét illetően. Az alacsonyabban fizetett dolgozók esetében azonban az immigráció hozzájárulhatott a bérek csökkenéséhez.¹⁸⁵ Wadsworth és munkatársai (2016) szerint az EU-ból induló immigráció 2004 és 2015 között – Dustmann és munkatársai (2013) becsléseit alkalmazva – a hazai dolgozók béreeloszlás szerinti alsó decilise esetében 10%-os bércsökkenést okozhatott. Nickell és Saleheen (2015) becslései szerint az alacsonyan képzett, illetve képzetlen munkát igénylő szolgáltató ágazatokban 0,7%-os bércsökkenés következhetett be. E veszteségek nagyságrendileg kisebbek, mint az EU-tagság révén a kereskedelem területén becsülhető nyereség.

A brexit tehát költségeket okoz sok támogatójának. Ez lényeges különbség a protekcionista kereskedelempolitikákhoz képest. (Például a dömpingellenes vámok vagy a mezőgazdasági import korlátozása, amelyek a szavazók bizonyos csoportjait védik a gazdasági integráció által okozott veszteségtől.) Ebben az értelemben a brexit támogatása eltérő természetű, mint a Kínával folytatott kereskedelem megkérdőjelezése az amerikai ipari dolgozók körében. Az érdemi gazdasági megfontolások hiánya a brexitszavazás magyarázatában negatív korrelációt jelez a képzettség és az EU elhagyását megszavazók között. A képzettség nagymértékben meghatározza a szavazók értékeit, identitását és információit. Mindez konzisztens azzal, hogy a gazdasági önérték kevésbé fontos az immigrációval szembeni magatartás magyarázatában, illetve az immigráció nemzet egészére gyakorolt feltételezett hatása miatti aggodalom tekintetében, mint a kulturális ragaszkodás.¹⁸⁶

Miért szavaztak az érintett szavazók a brexit mellett? Két hipotézis¹⁸⁷ kínálkozik:

A nemzetállam primátusa. A sikeres nemzetállami kormányzás a kormányzottak egyetértését és részvételét követeli meg. A brit emberek nem az Európai Unió, hanem az Egyesült Királyság polgárainak tekintik magukat. Ennek megfelelően az Egyesült Királyságot szuverén nemzetállamként szükséges kormányozni. A választópolgárok jó része szerint az EU-tagság erodálja a brit szuverenitást. Különösképpen akadályozza az Egyesült Királyságot az immigráció kézbentartásában, illetve rákényszeríti a briteket az EU által alkotott jog alkalmazására. E hipotézis szerint az EU elhagyására szavazók vissza akarják venni a határaik és országuk feletti ellenőrzést.

„Az EU a bűnbak”. Sok ember érzi úgy, hogy a modern Nagy-Britannia magára hagyta. Az érintettek idősebb, kevésbé képzett, szociálisan konzervatívabb, gazdaságilag kevésbé sikeres emberek. Számukra úgy tűnik: az élet romlik, nem javul. A globális pénzügyi válság óta az Egyesült Királyságban az átlagbér reálértékben csökkent.¹⁸⁸ Az EU elleni érzéseiktől befolyásolva, amelyeket az euroszeptikus erők kampánya tovább fokozott, az érintettek a migrációt és az EU-t okolták sok bajukért. E hipotézis szerint e szavazók azért támogatták a brexitet, mert úgy érezték: az EU-tagság hozzájárult helyzetükkel való elégedetlenségük kialakulásához. A nemzetállami hipotézis szerint a brexit a nemzeti identitás bizonyítása. A bűnbakképző hipotézis szerint pedig a brexit a szavazók félretájékozottságának következménye az EU-tagság, illetve annak megszűnése lehetséges következményeiről. Valószínűleg mindkét hipotézisnek lehet realitása. Ám a rendelkezésre álló bizonyítékok nem elégségesek az egyes lehetséges magyarázatok relatív hozzájárulásának meghatározásához. Ha a kilépésre szavazókat megkér-

¹⁸⁵ DUSTMANN–FRATTINI–PRESTON 2013; NICKELL–SALEHEEN 2015.

¹⁸⁶ HAINMUELLER–HOPKINS 2014.

¹⁸⁷ SAMPSON 2017.

¹⁸⁸ COSTA–MACHIN 2017.

dezik: miért szavaztak így, a nemzeti szuverenitás és a migráció a leggyakrabban idézett okok. E válaszok mindkét fentebb említett hipotézissel konzisztensek lehetnek. A szavazók szuverén nemzetállamukhoz való ragaszkodását, illetve a brexitért kampányoló újságok és politikusok nyelvét egyaránt tükrözhetik. Ugyanakkor a hipotézisek között fontos különbségek vannak. Ha a teljes szuverenitás visszaszerzéséért támogatták a brexitet, akkor – amennyiben hajlandóak vállalni az egységes piac elhagyásának gazdasági költségeit – a kilépést sikernek tekinthetik. *Ám ha a hibás információ vezetett a brexit támogatásához, az EU elhagyása nem eredményez semmit a szavazók elégedetlenségének enyhítése tekintetében.* Szélesebb értelemben pedig: a két hipotézisnek eltérő következményei vannak a politikus lehetséges válaszai, illetve az európai és a globális integráció jövője tekintetében.

A nemzetállam-hipotézis szorosan kapcsolódik Rodrik (2011) gondolatához: *a globális gazdaság politikai trilemmával szembeülv.* Rodrik szerint a nemzetállamok, a demokratikus politikák és a mély nemzetközi integráció egyidejűleg nem létezhetnek. Az egyes államok a három közül legfeljebb kettőt választhatnak. A nemzetállam-hipotézis a brexitszavazást valószínűleg demokratikus válasznak tekinti a brit szuverenitás – EU-tagságból eredő – erőijára. Ha e válasz helyes, akkor a mély, az EU által megvalósított, illetve megvalósítandó integráció nem kompatibilis a nemzeti demokráciával. Ahhoz, hogy Európa demokratikus maradjon, vagy Európa népeinek kellene saját nemzeti identitásuk mellett kollektív identitást kifejleszteniük, vagy az EU nemzetek feletti hatalmát volna szükséges csökkenteni. Egyébként a brexitszavazásból nyilvánvaló feszültség más országokban is felelevenedhet, és az EU több tagot is veszíthet.

A mély integráció két tényezője kézenfekvő célpontja lehet bármiféle korlátozásnak: a munka szabad áramlása és az EU-jog szupremáciája az egységes piac szabályozásában. A négy alapszabadság az Európai Unió fundamentális alapelve. Ám a gyakorlatban a migráció korlátozása lehetséges az áruk, a szolgáltatások és a tőke szabad áramlásával egyidejűleg. Hasonlóképpen: a gazdasági szabályozás harmonizációja gazdaságilag kívánatos. Ám ha a nemzetállami hipotézis érvényes, a nagyobb diverzitás az egyes tagállamok között az az ár, amelyet meg kell fizetni az Európai Unió fennmaradásáért. A nemzetállami hipotézis érvényessége sem fenyegetné a szerényebb, szabadkereskedelmet (vagy preferenciális vámokat, s a nem tarifális akadályok kiiktatását) célzó integrációs megállapodásokat. A brit kormány brexitszavazásra adott válasza is ezt tükrözi. A népszavazás eredményét úgy értelmezték, mint megbízást a migráció kézbe tartására és az egységes piac mélyen szabályozott integrációjából történő visszalépést. Egyidejűleg az Egyesült Királyság a szabad kereskedelem bajnokának tekinti önmagát, aki a kereskedelmi akadályok csökkentéséért és végső kiküszöböléséért munkálkodik, bárhol is találhatóak azok.¹⁸⁹ Az egységes piac elhagyása önmagában is ellentmond e célnak. A brit kormány a brexitet nem tekinti a protekcionizmus irányába történő elmozdulásnak. Ballard-Rosa és munkatársai (2017) bizonyítják: az Egyesült Királyságban messzemenően támogatják a szabad kereskedelmet és beruházást. Ugyanakkor a brexit támogatói és ellenzői különböző preferenciákkal rendelkeznek a migrációról és a szabályozásról.

Az előzetes hatáselemzések döntő többsége – mint e tanulmányban bemutattuk – egyértelműen jelezte a brexit várható jelentős költségeit. A szavazók ennek ellenére – kis

¹⁸⁹ Fox 2016.

többséggel – a brexit mellett szavaztak. E ténynek három magyarázata is lehetséges. E lehetséges magyarázatok az alábbiak:

- A szavazók teljesen tudatában voltak a tudományos egyetértésnek. Megértették: számukra a brexit *személyes gazdasági költséggel* jár. Ugyanakkor a teljes nemzetállami szuverenitás visszaszerzése megéri e teher viselését. Elvileg racionális, s egyben a demokráciában lehetséges átváltás (trade-off) lehet: valamiféle nem gazdasági előny érdekében a szabályozási alapú kooperáció csökken, annak csökkenése mérsékeli a piaci kereskedelmet, a kereskedelem csökkenése pedig az érintett állam és polgárai jövedelmének csökkenéséhez vezet. Az eredmény: (vélt) politikai előnyök¹⁹⁰ megszerzése reményében szegényebbé váló ország.
- A szavazók ugyan ismerték a többségi tudományos egyetértést a brexit várható hatásairól, ám egyszerűen *nem hitték el*, hogy a brexitnek komoly gazdasági hatása lesz. A legtöbb ember úgy gondolta: a brexit következtében nem kerülnek gazdaságilag hátrányosabb helyzetbe.¹⁹¹ A legtöbb szavazó ismerte a brit kormány pozícióját: a brexitnek lesznek gazdasági költségei. Kevésbé voltak tudatában a széles, e következtetést támogató tudományos egyetértésnek. Sokan úgy vélték, hogy ez nem számít. Michael Gove akkori igazságügyminiszter azt tanácsolta a választópolgároknak: ne vegyék tudomásul az előzetes tudományos kritikákat a brexit hatásairól. A szakértőket a náci tudósokhoz hasonlította, akik üldözték Einstein.¹⁹²
- Sok szavazó egyszerűen *nem tudta*: erős tudományos egyetértés van abban, hogy a brexit költséges. A társadalmi média információi gyakran megerősítik az előítéleteket. A brit lapok évtizedeken át jellemzően euroszkeptikusak voltak.¹⁹³ A televíziók (például a BBC) egyensúlyi értelmezéshez ragaszkodtak: a széles tudományos egyetértést képviselő közgazdászok szembekerültek a pro-brexit közgazdászok kicsiny csoportjával.

Ne legyen meglepő: valamely tudományos egyetértés rejtett maradhat. Például a széles körű tudományos bizonyítékok ellenére sok ember kételkedik a klímaváltozás létezésében. (Korábban hasonló volt a helyzet a dohányzás káros hatásai tekintetében.) Mindezekon túl a közgazdaságtudománynak jóval gyengébb kognitív megalapozottsága van, mint a fizikai vagy orvosi tudományoknak, amelyeken ezek az eredmények alapulnak. Többszörös oka van a brexit szavazási modelljének. A tudományos egyetértés a költségeket illetően csak egyetlen tényező abban.

A bűnbakhipotézis szerint a brexit támogatása nem az EU-tagságból következik, hanem *a modern élettel szemben elégedetlenek protest szavazata*. Colantone és Stanig (2016) szerint a kínai importnak kitétség a brexit melletti szavazatokat erősítette. Ez a bűnbakhipotézis mellett szól. A bűnbakhipotézis elfogadása nem fenyegeti az EU mint nemzetek feletti projekt ideáját. Nem nyújt azonnali okot a mély integráció kívánatosságának ismételt megfontolására. Más kihívást emel azonban a nemzetközi integráció jövőjével szemben. Amíg a földrajz fontos tényezője a csoportidentitásnak, a nemzetközi intézmények mindig sebezhetőbbek lesznek a népszerűségi támogatás elvesztésével szemben, mint a hazai intézmények. *A kívülállókkal*

¹⁹⁰ Nota bene: puha brexit esetén az Egyesült Királyságnak anélkül kellene a mindenkori belső piaci szabályokat alkalmaznia, hogy azok kialakításába beleszólhatna. E tekintetben az EU-tagság időszakához képest szuverenitása csökkenne.

¹⁹¹ COLLINSON 2016.

¹⁹² HUMPHRIES–RAWLINSON 2016.

¹⁹³ WREN–LEWIS 2016.

szembeni bünbakkeresés visszatérő jelenség a világtörténelemben. A brexit tanulsága szerint az korlátozhatja az integrációt.

Ha a bünbakkereső feltételezés bizonyul helyesnek, a politikusok számára az európai és globális integráció tekintetében két opció lehetséges. Az egyik szerint a népszerű ellenkezést más cél irányában kell becsatornázni. Másrészt a bünbak változhat. Például baloldali politikusok progresszív populistaként a pénzügyi ágazatot, a nagyvállalatokat és a gazdagokat hibáztathatják a globális pénzügyi krízist követő rossz gazdasági közérzetért.

Alternatív módon a politikusok az Egyesült Királyságban és máshol *a magukra hagyott szavazók elégedetlenségének valódi okaira is összpontosíthatnak*. A gazdasági és szociális kizárás kezelése nem könnyű kihívás. Ám a hátrányos helyzetű háztartások és régiók támogatására irányuló politikák, hozzáférés a magasabb minőségű oktatáshoz jó kiindulópontok lehetnek. O'Rourke (2017) szerint *az EU-nak kikötőnek kellene lennie a viharban a félénk választók számára*. A brexitre azzal kellene válaszolnia, hogy megújítja elkötelezettségét az európaiak sokkuktól történő védelmében. Részben a kormányok nagyobb rugalmasságával, részben új hatékony sokkelyelő politikák alkalmazásával.

Az Egyesült Királyság politikai opciói

Az Egyesült Királyság globális gazdaságban betöltött pozíciója szorosan kapcsolódik fekvéséhez. Az Egyesült Királyság sokat nyert az Európai Unió termék-, szolgáltatási, beruházási és munkapiaci szimultán integrációjából. Ha elveszíti belső piaci hozzáférést, valószínűleg lokációs előnyeinek csökkenésére és a nemzetközi értékláncban történő részvétele mérséklődésére kell számítani. Az Egyesült Királyságban jelen lévő vállalatok valószínűleg nem tudják azonnal áthelyezni működésüket más, a belső piacnak továbbra is részét képező országba. Az Ernst & Young 2017. januári áttekintése szerint a külföldi vállalatok 86%-a nem tervezte a következő három évben európai műveletei más országba történő áthelyezését, ám a beruházások és a további működőtőke-beáramlás lassulása várható közép- és hosszú távon. Nagyon valószínűtlen, hogy az EU-n kívüli piacok megfelelő mértékben helyettesíthetnék a belső piacot a termelési inputok elérése vagy a kibocsátás keresletként.¹⁹⁴ Következésképpen *nincsenek alternatív, a belső piac elhagyása gazdasági veszteségeit ellensúlyozó kereskedelmi opciók*.

A brexit negatív hatásai csökkentése érdekében *az Egyesült Királyságnak a kereskedelmi integráció, azon belül a vámmentes kereskedelem fenntartására kellene törekednie az EU-val*. Egyidejűleg el kellene kerülni a nem vámjellegű akadályok növekedését, különösen a szolgáltatások területén. Fontos szempontok:

- a globális értékláncban részt vevő, jelentős mennyiségű importált inputot felhasználó vállalatok esetében a származási szabályok betartása nagyon költséges, a brexit során nem vámjellegű akadályok keletkeznek, mindez csökkentheti az Egyesült Királyság vonzerejét termelési helyszíneként;
- lényeges az egyszerű és gyors vámeljáráások biztosítása;
- a brexit hatása a kereskedelem adminisztratív költségeit tekintve az egyes ágazatok között változik. Infokommunikációs, zenei és média szolgáltatások esetében jelenleg a nemzeti szabályozások a meghatározóak. Ezekben az ágazatokban a brexit

¹⁹⁴ BRAKMAN–GARRETSEN–KOHL 2017.

önmagában nincs jelentős hatással a kereskedelmi költségekre és beruházási döntésekre. Ha az EU tovább mélyíti e területek integrációját az Egyesült Királyság nélkül, e helyzet változhat.

Az *EGT-tagság* a belső piaci hozzáférés legmagasabb szintjét nyújtja. Az EGT-tagság esetén az Egyesült Királyság az egységes piac tagja maradna. Ehhez azonban el kellene fogadnia az EU gazdasági szabályozásait és a munkaerő szabad mozgását.

Az EU-ból kilépve, a WTO-tagság alapján lényegében az Egyesült Királyság jelenlegi kereskedelmi kapcsolatait tartaná fenn az Európai Unióval. Visszaállíthatja az Egyesült Királyság gazdasági szabályozása teljes szuverenitását. Lehetővé teszi, hogy az Egyesült Királyság korlátozza az immigrációt az Európai Unióból. Az Egyesült Királyságnak azonban nem lesz meg az EU-hoz történő jelenlegi piaci hozzáférési szintje. A termékkereskedelemben a legnagyobb kedvezmény elve (MFN) szerinti vám érvényesül. Új nem vámjellegű korlátozások jöhetnek létre. A szolgáltatások területén a brit szereplők elveszítik passporting jogukat. A lehetséges további politikai opciók (svájci modell, Liechtenstein-modell) a piacra jutás és a szuverenitás több közbülső szintjét nyújtják. (A különböző politikai opciókat a jövőbeli brit–EU kapcsolatokban, az azok mellett vagy ellenében szóló különböző tényezőket a 12. táblázat összesíti.)

Az EU elhagyása nagyobb szabadságot nyújt az Egyesült Királyság számára a *hazai politikák és szabályozások tervezését* tekintve. A brexit támogatói szerint mindez kiegyenlítheti a csökkenő kereskedelem és külföldi működőtőke-beáramlás kedvezőtlen hatásaiból származó költségeket. A brexitet követően az Egyesült Királyság áttervezheti a gazdaságpolitika összes, jelenleg az EU kompetenciájába vagy megosztott kompetenciába tartozó területeit (például nemzetközi kereskedelem, versenypolitika, regionális fejlesztés, kutatás, mezőgazdaság). Ugyanakkor bármely új – az EU- vagy a WTO-előírásokkal ellentétes – hazai támogatás vagy szabályozás további piaci korlátozások alkalmazását provokálhatja a globális kereskedelmi partnerek részéről. Az Egyesült Királyság és az Európai Unió közötti szabályozási eltérések növelik a brit vállalatok kereskedelmi költségeit: egyidejűleg kell teljesíteniük az eltérő hazai és az EU-ba irányuló export előírásait. Míg az EU-val történő politikai koordináció jövőbeli hiánya nagyobb szabadságot nyújt a hazai politika kialakításában, megnehezíti a brit vállalatok számára az egységes piacon történő kereskedelmet.

A nem EU-tag harmadik országokat illetően a helyzet a következő. A brexit után az Egyesült Királyság – a brit kormány álláspontja szerint – elhagyja a vámuniót, lehetővé téve önálló kereskedelem, politika kialakítását s új kereskedelmi megállapodások kitzárgyalását az EU-n kívüli országokkal. Független kereskedelem, politika révén az Egyesült Királyság saját érdekeire szabott kereskedelmi megállapodásokat köthet. Nem szükséges a tárgyalások során kompromisszumokat kötnie 27 további EU-tagállammal. Ugyanakkor az EU-nál jóval kisebb piac lévén kisebb alkuerővel rendelkezik a jövőbeli kereskedelmi tárgyalások során, mint az Európai Unió. Bizonytalan, mi történik azokkal a kereskedelmi megállapodásokkal (például a Dél-Koreával kötött szabadkereskedelmi megállapodással), amelyekben az Egyesült Királyság az EU tagjaként vesz rész. Az Egyesült Királyságnak helyettesítenie vagy újratárgyalnia szükséges a korábbi kereskedelmi megállapodásokat. Ahhoz költséges és hosszadalmas diplomáciai erőfeszítések szükségesek. Ráadásul nagy a bizonytalanság a közbeeső időszakban. A korlátozott tárgyalási kapacitásra is figyelemmel a nagyobb és közelebbi kereskedelmi partnereknek, az Európai Uniónak és az Egyesült Államoknak valószínűleg prioritást kell kapniuk a tárgyalások során.

11. táblázat

Lehetőségek az EU-n kívül álló Egyesült Királyság számára

	Mellette	Ellene
Európai Gazdasági Térség (EGT – EEA) – norvég modell	<ul style="list-style-type: none"> egységes piachoz tartozás nincs többé alávetve bizonyos EU-politikáknak (mezőgazdaság, halászat, igazságügy, külpolitika) kereskedelmi megállapodásokat köthet az EU-tól függetlenül 	<ul style="list-style-type: none"> egységes piaci politikák megvalósítása anélkül, hogy részt vehetne az EU- döntésekben meg kell felelnie az EU-ba irányuló exportban az eredetvédelmi szabályoknak, érvényesek rá az EU antidömping intézkedései hozzá kell járulnia az EU költségvetéséhez, Norvégia egy főre jutó hozzájárulása 17%-kal alacsonyabb, mint az Egyesült Királyságé
Kétoldalú megállapodások – svájci modell	<ul style="list-style-type: none"> a termékek szabad kereskedelme és a személyek szabad mozgása az EU-val önállóan, az EU-tól függetlenül tárgyalhat ki kereskedelmi szerződéseket az a' la carte megközelítés lehetővé teszi esetenként az EU-programokból történő kilépést 	<ul style="list-style-type: none"> EU-egyetértés szükséges a kétoldalú megállapodásokhoz EU-szabályok elfogadása a döntésben történő részvétel nélkül nincs az EU-val szolgáltatáskereskedelmi megállapodás az EU-programokban történő részvételért díjat kell fizetni, a svájci hozzájárulás egy főre számítva 60%-kal alacsonyabb, mint az Egyesült Királyságé
Kontinentális partnerség	<ul style="list-style-type: none"> EGT-tagság az áruk és a szolgáltatások szabad kereskedelmével az Európai Unióval korlátozott autonómia bevándorlási kvóták felállítására EU- állampolgárok tekintetében konzultációs lehetőség az EU-döntésekben 	<ul style="list-style-type: none"> EU-egyetértés szükséges a bevándorlási kvótákhoz EU-szabályok elfogadása a döntésekben történő szavazás joga nélkül EU-költségvetési hozzájárulás
Liechtenstein / Brüsszel modell	<ul style="list-style-type: none"> EGT-tagság az áruk és szolgáltatások szabad kereskedelmével az Európai Unióval 	<ul style="list-style-type: none"> EU-egyetértés szükséges védőintézkedésekhez EU-szabályok elfogadása a döntésekben történő szavazás joga nélkül EU-költségvetési hozzájárulás
EFTA	<ul style="list-style-type: none"> az áruk szabad kereskedelme az EU-val kereskedelmi szerződéseket tárgyalhat ki az EU-tól függetlenül nem kell elfogadnia az EU-politikákat és szabályozásokat nem kell az EU-költségvetéshez hozzájárulnia 	<ul style="list-style-type: none"> a személyek szabad mozgása az EU vonatkozásában hiányzik nincs jog az EU szolgáltatási piacára lépésre az EU-ba exportált áruknak meg kell felelniük az EU termékelőírásainak
WTO	<ul style="list-style-type: none"> az EU-tól önállóan tárgyalhat ki kereskedelmi megállapodásokat nem kell elfogadnia az EU-politikákat és szabályozásokat nem kell az EU-költségvetéshez hozzájárulnia 	<ul style="list-style-type: none"> kereskedelem az EU-val a WTO-megállapodások alapján (MFN-vámok, nem vámjellegű akadályok) a személyek szabad mozgása az EU vonatkozásában hiányzik nincs jog az EU szolgáltatási piacára lépésre az EU-ba exportált áruknak meg kell felelniük az EU termékelőírásainak

Forrás: DHINGRA 2017

Az új piacokon megvalósítandó exportbővülés önmagában is lassú és költséges. Jelenleg Kína fogyasztási és beruházási kereslete a brit export iránt a brit GDP 1%-át teszi ki, Kanadáé és Ausztráliáé egyenként 0,5%-át, Indiáé pedig 0,25%-át.¹⁹⁵ Adottnak tekintve a földrajzi tényezők fontosságát a kétoldalú kereskedelmi áramlások nagyságára, a kereskedelem növelését célzó törekvések például Kína és India esetében rövid távon csak nagyon korlátozott hatásúak lehetnek. A nemzetközi integráció mélyítése nem EU-tag országokkal egészen más kihívást jelent, mint az EU-tagság során tapasztaltak. Az európai gazdaságok az oktatás, a munkaköltség, a környezeti szabályozások tekintetében viszonylag hasonlóak az Egyesült Királysághoz. Következésképpen az EU-n belüli kereskedelem nyereségének nagy része a méretgazdaságosságon, továbbá a végtermékek és inputok szélesebb választékához történő hozzáféréseken alapul. A munkában bővelkedő gazdaságok (Kína, India) esetében a kereskedelmi nyereség technológiai különbségekből és faktorbőségéből származó komparatív előnyökből származik. Ezekkel az országokkal a mélyülő integráció kereskedelmi nyereséghez vezethet. Ugyanakkor a brit dolgozók reálbére egyidejűleg csökkenhet, különösképpen a kevésbé képzett munkát igénylő ágazatok esetében. Az alacsony munkabérrel rendelkező országokból származó import versenye növelheti az érintett fejlett országokon belül a béregyenlőtlenséget¹⁹⁶. Az alacsony jövedelmű országokkal történő további integráció – az EU-integrációhoz képest – növekvő igényhez vezethet a kereskedelem veszteségeinek kompenzálását célzó fiskális transferek iránt.

Az EU elhagyásáról szóló döntés jelentős gazdasági költségeket eredményez a megnövekedett politikai szuverenitás ellenében. A brexit pragmatikus forgatókönyve a veszteségek mérsékelésére irányulhat: *minél magasabb integráció megőrzése révén elkerülendő új kereskedelmi költségek kialakulása az EU tekintetében, egyidejűleg elő kell mozdítani a további integrációt az EU-n kívüli országokkal.* E törekvések *mérsékelhetnék a brexit gazdasági költségeit, ám nem lesznek elegendőek a negatív hatások ellensúlyozására.*

A brit kínálati oldali politikák szerepe

Noha a relatív növekedési teljesítmény az Egyesült Királyságban a globális krízis előtt javult, *hosszan fennálló gyengeségek jellemezték a brit kínálati oldali politikákat.*¹⁹⁷ Az innovációs politika hatékonyságát a K+F alacsony szintje tükrözi.¹⁹⁸ Az oktatási¹⁹⁹, az infrastruktúra-,²⁰⁰ a tervezési szabályozás²⁰¹, az adórendszer²⁰² szintén szignifikáns okot adnak az aggodalomra. Ugyanakkor a brit tőkepiacok rövid távúak, torzítóak a hosszú távú beruházásokat illetően.²⁰³

Az euroszeptikusok az EU által bevezetett szabályozások költségei ellen tiltakoztak, ugyanakkor az Egyesült Királyság folyamatosan kedvező teljesítményt nyújtott a fontos

¹⁹⁵ LOS–McCANN–SPRINGFORD–THISSEN 2017.

¹⁹⁶ AUTOR et al. 2013.

¹⁹⁷ CRAFTS 2015.

¹⁹⁸ Frontier Economics 2014.

¹⁹⁹ HANUSHEK–WOESSMANN 2012.

²⁰⁰ LSE Growth Committee 2013.

²⁰¹ CHOICE–HLBER 2008.

²⁰² MIRRLEES et al. 2011.

²⁰³ DAVIES et al. 2014.

OECD-indikátorok területén, így a termékpiazi szabályozások (PMR) vagy a foglalkoztatás-védelmi szabályok (EPL) területén.²⁰⁴ 2013-ban az Egyesült Királyság PMR-pontszáma 1,09, EPL-pontszáma pedig 1,12 volt, a második és a harmadik legalacsonyabb az OECD-ben.²⁰⁵ Figyelemreméltó, hogy a brexit során eltávolítani kívánt szabályozások nem tartalmaznak a termelékenységi teljesítményt korlátozó elemeket.²⁰⁶

Sok mindent lehet tenni a *kínálati oldali politikák javítása* érdekében az Egyesült Királyságban: az oktatás, az infrastruktúra, az innováció és az adórendszer területén. E reformokat az EU-tagság nem zárná ki. „A jobb politikák akadályai Westminsterben vannak, nem Brüsszelben, a brit politikára vonatkoznak, nem pedig az EU által hozott korlátozásokra. Míg 40 évvel ezelőtt a belépés segített a verseny erősítésével a kínálati politikát javítani, ma nincs olyan problémát okozó terület, amelyre a brexittől kéri a választ.”²⁰⁷

A „kemény” brexit a brit kilépés legsúlyosabb gazdasági veszteségeket okozó változata. Nagyrészt a határellenőrzés – EU-állampogárokra kiterjedő – szigorításának vágya áll annak háttérben. Az valóban nem összeegyeztethető a belső piaci tagsággal. Általános – a populista politikusok által is táplált – hit: az EU-tagállamokból történő migráció nagy negatív hatást gyakorol a brit dolgozókra. Az ellenkező irányú, meggyőző bizonyítékok visszhang nélkül maradtak. A „*tényeken túli*” világ számít. Hasonló irányzatok más fejlett országokban is tapasztalhatóak: a dolgozókat frusztrálja a pénzügyi és gazdasági krízisből történő lassú kilábalás.

Rendkívül fontos a tények tisztelete. A társadalom széles körét tisztességes, szakmailag megalapozott információkhoz szükséges juttatni az Egyesült Királyságban és másutt egyaránt. Szűkebb témánkhoz visszatérve: nagy figyelmet igényel a „kemény” brexit lehetséges hatásainak beható elemzése, s e Szenárió teljes árának pontos megmutatása. A *globalizáció és az integráció elleni populista lázadás éppen azoknak okozza a legnagyobb kárt, akik e megállíthatatlan folyamatokat a legerősebben korlátoznák.*

A politikai versengés viszonyai között felerősödött az érzelmekre, a médiamanipulációkra alapozott „*tényeken túli*” politikai befolyásolás igénye. (Felmerült, hogy immár maga a korszak is a „*tényeken túli* társadalom” – *post factual society* – fogalmával írható le.) Az aszimmetrikus információkon, a választók demagóg és manipulatív befolyásolásán nyugvó populizmus térhódítása nagy kihívás a demokrácia, egyúttal az európai nemzeteket egyesítő európai integráció számára is. A populizmusnak súlyos ára van.²⁰⁸ A tudomány felelőssége, hogy a társadalom számára a társadalmi és gazdasági alapkérdések tekintetében pontos és kiegyensúlyozott információkat nyújtson. Valamennyi EU-tagállamban alapvető jelentőségű, hogy a társadalom helytálló információkat kapjon az integráció tényleges és potenciális hatásairól.

Következtetések

A brexitnépszavazás a *megnövelt bizonytalanság elhúzódó időszakát* eredményezi. Annak következménye a *kibocsátás alapvonalnál kedvezőtlenebb alakulása.*

²⁰⁴ BARNES et al. 2011.

²⁰⁵ CRAFTS 2017.

²⁰⁶ BOOTH et al. 2015.

²⁰⁷ CRAFTS 2017, 3.

²⁰⁸ A brit választópolgárok jelenleg szembesülnek azzal, hogy elemi információk hiányában szavaztak a brexitről.

- A brexitre vonatkozó döntés után az Egyesült Királyságnak ki kell tárgyalnia kilépési feltételeit és új kapcsolatát az EU-val. (Ha nem kíván lemondani az EU-piac szabad eléréséről, s ha nem az általános – a kereskedelem növekvő akadályait eredményező – WTO-szabályokra kíván támaszkodni.) Az Egyesült Királyságnak egyidejűleg újra kell tárgyalnia a számos további országgal fennálló kereskedelmi megállapodásokat, vagy az általános WTO-szabályokat kell alkalmaznia.
- E problémakörök megoldása éveket igényelhet. A bizonytalanság és a kedvezőtlen kilátások hosszú ideig ránehezedhetnek a beruházásokra és a gazdasági várakozásokra. Mindez a kibocsátás csökkenésével jár. A fontos piacokon – minthogy azok alkalmazkodnak az új körülményekhez – megnőhetnek az ingadozások. A kibocsátásra és a jövedelmekre gyakorolt hatás nagyon bizonytalan. Mindezek ellenére az előzetes szimuláció limitált scenáriója viszonylag zavartalan átmenetre utal EGT-típusú kereskedelmi megállapodás esetén, rövidebb távú növekedési hatásokkal. (Az EGT politikai feltételei azonban nem álltak rendelkezésre az Egyesült Királyságban.) A kedvezőtlen scenárió viszont recesszióba taszíthatja a brit gazdaságot.

A brit kibocsátást és a jövedelmeket érintő hatások is valószínűleg negatívak és jelentősek lesznek.

- A kutatások egyértelműen hosszú távú veszteségeket mutatnak be. A megnövekedett korlátozások csökkentik a kereskedelmet, a közvetlen külföldi beruházást, a munkakínálat növekedését eredményező migrációt, a beruházást és a termelékenységet. A becslült veszteségek széles sávja az Egyesült Királyság EU-val, illetve a világ többi részével lehetséges jövőbeni gazdasági kapcsolataira vonatkozó feltételezéseket tükrözi.
- Jelentős a bizonytalanság e hatások nagyságrendjében. *A brexit hatását a különböző becslések az Egyesült Királyság egy főre jutó GDP-je 1–10%-ára teszik.*²⁰⁹ Az EU többi tagállamának vesztesége ennél nagyságrendileg kisebb. A brexit hatásai bizonytalan felmérésének két fő tényezője van. Egyrészt az alternatív kutatási stratégiák eltérő kvantitatív eredményeket nyújtanak, másrészt a lehetséges veszteség attól függ: milyen feltételekkel kereskedik az Egyesült Királyság az Európai Unióval a brexit után. A dezintegráció, s az annak során csökkenő kereskedelem valószínűleg jóval többre kerül az Egyesült Királyság gazdaságának, mint az EU közös költségvetésébe történő mérsékelt befizetés. A brit és az európai gazdaság számára egyaránt a további belső piaci részvétel lenne a legjobb választás. Ha az Egyesült Királyság elhagyja a belső piacot, a brexitköltségek minimalizálása tekintetében meghatározó a nem vámjellegű korlátok alacsony szinten tartása és a piaci hozzáférés biztosítása a szolgáltatások tekintetében. Nem tisztán a vámokra szükséges összpontosítani.
- A GDP 1%-a feletti kibocsátási veszteség nettó fiskális veszteséget eredményez az Egyesült Királyság számára. Az alacsonyabb kibocsátás eredményeként csökkenő bevétel eltünteti a közös költségvetésbe fizetett nettó hozzájárulás (a GDP kb. egyharmad %-a) megtakarításának a hatását.

²⁰⁹ A csökkenő kereskedelem, külföldi közvetlen beruházás és migráció dinamikus hatásait is számba véve a csökkenő kereskedelem, illetve a csökkenő brit hozzájárulás a közös költségvetéshez az egy főre jutó GDP 1,3–1,6% közötti csökkenését mutatja. Ha a brexit hosszú távú termelékenységi hatásait is figyelembe vesszük, az egy főre jutó jövedelem 6,3–10% között csökkenhet. Csak igen nagy egyéb – például szabályozási – előnyök ellensúlyozhatnák e hatásokat. Utóbbiak az eddigi elemzések szerint nem bizonyultak megalapozhatónak.

- Távoli és kétséges lehetőség a termelékenység növelése a szabályozások leépítése révén. Számos EU-szabályozást valószínűleg hasonló nemzeti szabályozással kell helyettesíteni. Továbbá a brit vállalkozások számára leginkább terhes szabályozások hazai eredetűek (például a tervezés területén).

A tovagyrűzéseket nagyrészt EU-tagállamok fogják érzékelni. A leginkább érintettnek tekinthető Írország, Ciprus, Málta, Hollandia és Belgium. Ám az EU-kiadások nettó recipiensei – nagyrészt a legutóbb csatlakozott államok – is érintettek lehetnek, hacsak nem növelik meg a közös költségvetésbe teljesítendő befizetéseket a brit kilépés ellensúlyozására.

A vizsgált három fő területen (kereskedelem, FDI, pénzügyi ágazat) az Egyesült Királyság jelentős előnyökre tett szert az EU-tagsága alapján. A brexit valószínűleg jelentős veszteségeket hozhat.²¹⁰ E veszteségek a vártnál még nagyobbak is lehetnek, ha az ágazaton belüli kereskedelem, az FDI és a pénzügyi integráció következményeit is figyelembe vesszük.²¹¹ E kölcsönhatások nagyok a kereskedelem és az FDI között (mivel az ágazaton belüli kereskedelem gyakran magában foglalja az FDI-t), a pénzügyi integráció és az iparágon belüli kereskedelem között (mivel az ágazaton belüli kereskedelem hitelintenzív²¹², valamint a pénzügyi integráció és az FDI között (mivel az FDI az Egyesült Királyságban pénzügyi szolgáltatásokban koncentrálódik).

További kutatásra van szükség e témakörök még inkább mély és sokoldalú feltárása érdekében. A domináló (nagyrészt kizárólagos) „Brit export az EU-ba és import az EU-ból” megközelítés jelentős mértékben aláértékelheti a brexit valódi potenciális költségeit.

A következő években a brexit valószínűleg sok kutatási lehetőséget kínál. Lehetőség nyíthat a kereskedelmi akadályok növekedése hatásainak a vizsgálatára. Lehetőségessé válik – még ha ez nem is ad okot öröme – a kereskedelmi deliberalizáció hatásainak, alkalmazkodási mechanizmusainak, a különböző nem vámjellegű akadályok relatív fontosságának a tanulmányozása. A további vizsgálatok egyik központi kérdése lehet: hogyan hatnak egymásra a kereskedelem, a külföldi közvetlen beruházások és a migráció.

Az idő megérett Churchill közismert parafrázisának átfogalmazására: lehet, hogy Európa az integráció legrosszabb formája, az összes többi kivételével.

A brexit különösen szigorú hatást gyakorolhat az Egyesült Királyság pénzügyi szektorára, s annak révén a kereskedelemre és az FDI-re. Erősödő törekvés mutatkozik az Egyesült Királyság mint az eurótranzakciók fő pénzügyi központja szerepének mérsékelésére. A brexit nyomán nagymértékben visszaeshet az Egyesült Királyság e döntésekre gyakorolt befolyása.

2015-ben az Egyesült Királyság fontos jogi csatát nyert az EKB ellen az euró clearing house-ok elhelyezését illetően. Ez nagyrészt az EU-tagságnak volt köszönhető. A brexit esetén e lehetőség is eltűnik.

A brit kilépés a korábban gondoltnál is összetettebb folyamat lehet, rengeteg bizonytalansági tényezővel. A népszavazás után a szigetországnak *jelentős sokkal, s strukturális bizonytalanságokkal* kell szembenéznie, beleértve az alacsonyabb növekedési kilátásokat, illetve a növekvő recessziós félelmeket. A különféle előzetes közgazdasági hatáselemzések

²¹⁰ OTTAVIANO et al. 2014.

²¹¹ CAMPOS–CORRICELLI 2016.

²¹² GIANETTI et al. 2011.

egyaránt súlyos negatív hatásokat tártak fel.²¹³ Ahogy a *Financial Times* írja: „Ritkán van olyan egyetértés a közgazdászok között, mint ami azt a kárt illeti, amelyet a brexit okoz a brit gazdaságnak.”²¹⁴ A Nemzetközi Valutaalap (IMF) szerint Nagy-Britannia recesszióba süllyedhet, s nincs gazdasági előnye az EU elhagyásának. A brexit következtében előáll tartós növekedési veszteség az OECD szerint „brexitadóval” terheli a brit háztartásokat.²¹⁵

Gazdasági szempontból alapvető kérdés, hogy az Egyesült Királyság a jövőben is az európai belső piac része maradhat-e. Annak hiányában az EU-val vámunió vagy a szabadkereskedelmi megállapodás jöhet szóba, szinte felmérhetetlenül nagyszámú problémát előidézve. Ennél nagyobb gondot csak az okozna, ha az Egyesült Királyság kilépése az EU-tagállamokkal kötött átfogó, s valamennyi lényeges kérdést kimerítően szabályozó megállapodás nélkül történne. A brexit gazdasági vonatkozásairól határozottan kijelenthető: a kilépés mellett kampányt folytató politikusok nem voltak tisztában annak gazdasági hatásaival, következményeivel. Egyfajta ördögi kör alakult ki: a populista politika felelőtlen, s nagyrészt hamis állításokon alapuló indulati offenzívája a népszavazáson a brexit többségét hozta, de az ország páratlan megosztottságát eredményezve. A brit politikai elit kereste a legkisebb fájdalommal és áldozattal járó megoldást; már kezdte felismerni a brexit sivár gazdasági kilátásait, azonban nem látott lehetőséget annak elkerülésére. A leglágyabb, Nagy-Britannia számára is a legkedvezőbb gazdasági forgatókönyv az EGT-tagokhoz hasonló státus elérése lett volna. (Ebben az esetben volna reálgazdasági értelemben a változás a leginkább mérsekelt.) A jelenlegi politikai hangulatban Nagy-Britanniában sokak számára hazaárulásnak tűnne a négy alapszabadság vagy a kohéziós transzferek fenntartása az EU irányában. Ezért aztán – s ez is az ördögi kör része – jóval nagyobb az esélye az EU és Nagy-Britannia számára egyaránt hátrányosabb konstrukciónak. Az előzetes hatásvizsgálatok szerint nem zéró végösszegű játékról van szó. Minden érintett fél veszteséget hozza a brit kilépés.

A bizonytalanságból eredő negatív politikai, gazdasági és társadalmi hatások viszont már a népszavazás óta érvényesülnek az Egyesült Királyságban, a tagállamokban és a közös európai intézményrendszerben is.

Irodalomjegyzék

- ABADIE, A. – GARDEAZABAL, J. (2003): The Economic Costs of Conflict: A Case Study of the Basque Country. *American Economic Review*, Vol. 93. No. 1. 113–132.
- AGHION, Ph. – BESLEY, T. – BROWNE, J. – CASELLI, F. – LAMBERT, R. – LOMAX, R. – PISSARIDES, C. – STERN, N. – VAN REENEN, J. (2013): *Investing for Prosperity: Skills, Infrastructure and Innovation*. London, London School of Economics, Centre for Economic Performance.

²¹³ Közülük – mások mellett – kiemlést igényel az OECD, illetve az IMF által készített átfogó tanulmány. Lásd: KIERZENKOWSKI–PAIN–RUSTICELLI–ZWART 2016.

²¹⁴ GILES 2016.

²¹⁵ Angel Guria, az OECD főtitkára szerint „Európa elhagyása a jövő generációra vet ki „brexitadót”. Forrás: www.oecd.org/economy/oecd-study-finds-britons-will-be-paying-a-heavy-brexit-tax-for-many-years-if-uk-leaves-eu.htm (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.) A szimuláció törzsváltozata szerint a brexit 2030-ban háztartásonként 3200 GBP, a kedvezőtlenebb szcenárió szerint háztartásonként évi 5000 GBP veszteséget okozhat Nagy-Britanniában.

- AHN, J. – DABLA-NORRIS, E. – DUVAL, R. – HU, B. – NJIE, L. (2016): *Reassessing the productivity gains from trade liberalization*. Elérhető: www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/31/Reassessing-the-Productivity-Gains-from-Trade-Liberalization-43828 (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- AICHELE, R. – FELBERMAYR, G. (2015): *Costs and Benefits of a United Kingdom Exit from the European Union*. Elérhető: www.bertelsmann-stiftung.de/fileadmin/files/BSSt/Publikationen/GrauePublikationen/NW_BREXIT_EN.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- ALFARO, L. – ANTRÁS, P. – CHOR, D. – CONCONI, P. (2015): *Make or buy decisions over upstream and downstream inputs: An investigation of firm boundaries along value chains*. Elérhető: www.voxeu.org/article/firms-organisational-choices-along-value-chains (A letöltés dátuma: 2017. 11. 14.)
- ANDERSON, J. E. – VAN WINCOOP, E. (2003): Gravity with gravitas: a solution to the border puzzle. *American Economic Review*, Vol. 93. No. 1. 170–192.
- ANDERSON, J. E. (2011). The gravity model. *Annual Review of Economics*, Vol. 3. No. 1. 133–160.
- Angela Merkel Pledges to Block brexit ‘Cherry Picking’ (2017). *Financial Times*. Elérhető: www.ft.com/content/724ee76a-dd95-11e6-9d7c-be108f1c1dce (A letöltés dátuma: 2018. 03. 24.)
- ARMSTRONG, A. (2016): EU membership, financial services and stability. *National Institute Economic Review*, Vol. 236. No. 1. 31–38.
- ARNOLD, J. – JAVORCIK, B. (2009): Gifted kids or pushy parents? Foreign direct investment and plant productivity in Indonesia. *Journal of International Economics*, Vol. 79, No. 1, 42–53.
- ATOYAN, R. – CHRISTIANSEN, L. – DIZIOLI, A. – EBEKE, C. – ILAHI, N. – ILYINA, A. – MEHREZ, G. – QU, H. – RAEI, F. – RHEE, A. – ZAKHAROVA, D. (2016): *Should they stay or should they go? Economic impact of emigration on eastern Europe*. Elérhető: www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2016/sdn1607.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- AUTOR, D. H. – DORN, D. – HANSON, G. H. (2013): The China Syndrome: Local Labor Market Effects of Import Competition in the United States. *American Economic Review*, Vol. 103. No. 6. 2121–2168.
- BADINGER, H. (2005): Growth Effects of Economic Integration: Evidence from the EU Member States. *Review of World Economics*, Vol. 141. No. 1. 50–78.
- BAIER, S. L. – BREGSTRAND, J. H. (2007): Do Free Trade Agreements Actually Increase Members’ International Trade? *Journal of International Economics*, Vol. 71. No. 1. 72–95.
- BAIER, S. L. – BREGSTRAND, J. H. – EGGER, P. – MCLAUGHLIN, P. A. (2008): Do Economic Integration Agreements Actually Work? Issues in Understanding the Causes and Consequences of the Growth of Regionalism. *World Economy*, Vol. 31. No. 4. 461–97.
- BAKER, S. R. – BLOOM, N. – DAVIS, S. J. (2013): *Measuring economic policy uncertainty*. Elérhető: www.nber.org/papers/w21633.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- BAKER, J. – CARRERAS, O. – PIGGOTT, R. – EBELL, M. – KIRBY, S. – MEANING, J. – WARREN, J. – HURST, I. (2016): *The short-term economic impact of leaving the EU*. Elérhető: www.niesr.ac.uk/sites/default/files/publications/National%20Institute%20Economic%20Review-2016-Baker-108-20%20%281%29.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- BALL, L. M. – LEIGH, B. D. – LOUNGANI, P. (2013): *Okun’s law: fit at fifty?* Elérhető: www.nber.org/papers/w18668.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- BALLARD-ROSA, C. – RICKARD, S. – SCHEVE, K. (2017): *Liberal Populism: Public Support for Globalization Post-Brexit United Kingdom*. London School of Economics. London, Mimeo.
- BALDWIN, R. – TAGLIONI, D. (2007): Trade Effects of the Euro: A Comparison of Estimators. *Journal of Economic Integration*, Vol. 22, No. 4, 780–818.

- BALDWIN, R. – DININO, V. – FONTAGNÉ, L. – DE SANTIS, R. – TAGLIONI, D. (2008): *Study on the Impact of the Euro on Trade and Foreign Direct Investment*. Tech. rep., Directorate General Economic and Financial Affairs (DG ECFIN), European Commission.
- BALDWIN, R. – LOPEZ-GONZALEZ, J. (2015): Supply-chain trade: A portrait of global patterns and several testable hypotheses. *The World Economy*, Vol. 38. No. 11. 1682–1721.
- Bank of England (2015a): *EU membership and the Bank of England*. Elérhető: www.bankofengland.co.uk/-/media/boe/files/report/2015/eu-membership-and-the-boe (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- Bank of England (2015b): *Financial Policy Committee Statement from its policy meeting, 23 March 2016*. Elérhető: www.bankofengland.co.uk/-/media/boe/files/record/2016/financial-policy-committee-meeting-april-2016 (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- BARLUET, A. (2016): Migrants, Brexit: l'avertissement de Hollande à la Grande-Bretagne. *Le Figaro*, 2016. 03. 03. Elérhető: www.lefigaro.fr/international/2016/03/03/01003-20160303ARTFIG00371-migrants-brexit-l-avertissement-de-hollande.php (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- BARNES, S. – BOUIS, R. – BRIARD, P. – DOUGHERTY, S. – ERIS, M. (2011): *The GDP Impact of Reform: a Simple Simulation Framework*. Elérhető: www.oecd-ilibrary.org/docserver/5kgk9qjnhkmt-en.pdf?expires=1552989216&id=id&accname=guest&checksum=4B7C6B1D450327D4701B9532C0D6A03C (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- BARRETT, A. – BERGIN, A. – FITZGERALD, J. – LAMBERT, D. – MCCOY, D. – MORGENROTH, E. – SIEDSCHLAG, I. – STUDNICKA, Z. (2015): *Scoping the possible economic implications of Brexit on Ireland*. Elérhető: www.esri.ie/system/files?file=media/file-uploads/2015-11/RS48.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- BASILE, R. – CASTELLANI, D. – ZANFEI, A. (2008): Location choices of multinational firms in Europe: The role of EU cohesion policy. *Journal of International Economics*, Vol. 74. No. 2. 328–340.
- BATSAIKHAN, U. (2016): Brexit and the UK's Euro-denominated market: the role of clearing houses. *Bruegel*. Elérhető: www.bruegel.org/2016/06/brexit-and-the-uks-euro-denominated-market-the-role-of-clearing-houses/ (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- BECKER, S. O. – FETZER, T. (2016): *Does Migration Cause Extreme Voting?* Elérhető: www.warwick.ac.uk/fac/soc/economics/research/centres/cage/manage/publications/306-2016_becker_fetzer.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- BECKER, S. O. – FETZER, T. – NOVY, D. (2017): *Who Voted for Brexit? A Comprehensive District-Level Analysis*. Elérhető: <http://cep.lse.ac.uk/pubs/download/dp1480.pdf> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- BEGG, I. (2016): The EU budget and UK contribution. *National Institute Economic Review*, Vol. 236. No. 1. 39–47.
- BELFIELD, C. – CRIBB, J. – HOOD, A – JOYCE, R. 2016: *Living Standards, Poverty and Inequality in the UK: 2016*. London, Institute for Fiscal Studies
- BENITO, A. (2006): Does job insecurity affect household consumption? *Oxford Economic Papers*, Vol. 58. No. 1. 157–181.
- BERDEN, K. – FRANCOIS, J. – TAMMINEN, K. – THELLE, M. – WYMENGA, P. (2009): *Non-Tariff Measures in EU–US Trade and Investment – An Economic Analysis*. Ecorys report prepared for the European Commission. Elérhető: www.i4ide.org/content/wpaper/ntm_book_final.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- BERDEN, K. – FRANCOIS, J. – TAMMINEN, K. – THELLE, M. – WYMENGA, P. (2013): *Non-tariff Barriers in EU–US Trade and Investment: An Economic Analysis, Technical Report*. Institute for International and Development Economics.

- BERGEAUD, A. – CETTE, G. – LECAT, R. (2014): Productivity trends in advanced countries between 1890 and 2012. *Review of Income and Wealth*, Vol. 62. No. 3. 420–444.
- BERGER, H – NITSCH V. (2008): Zooming Out: The Trade Effect of the Euro in Historical Perspective. *Journal of International Money and Finance*, Vol. 27. No. 8. 1244–1260.
- BERGIN, P. – LIN, C. (2012): The Dynamic Effects of a Currency Union on Trade. *Journal of International Economics*, Vol. 87. No. 2. 191–204.
- BERNANKE, B. S. (1983): Irreversibility, uncertainty, and cyclical investment. *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 98. No. 1. 85–106.
- BIS (2015): *Triennial central bank survey: 2013*. Elérhető: www.bis.org/publ/rpfx13.htm (A letöltés dátuma: 2018. 01. 25.)
- BLANCHFLOWER, D. G. – LAWTON, H. (2008): *The impact of the recent expansion of the EU on the UK Labour Market*. Elérhető: <http://ftp.iza.org/dp3695.pdf> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- BLANCHFLOWER, D. – SHADFORTH, C. (2009) Fear, Unemployment and Migration. *Economic Journal*, 119, F136–F182.
- BLOOM, N. – DRACA, M. – VAN REENEN, J. (2011): *Trade induced technical change? The impact of Chinese imports on innovation, IT and productivity*. Elérhető: www.nber.org/papers/w16717.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- BLOOM, N. – ROMER, P. – TERRY, S. – VAN REENEN, J. (2014): *A Trapped Factors Model of Innovation*. Elérhető: <https://pdfs.semanticscholar.org/9856/bf7bf6a5bcafa9f678777d798898fb654a2.pdf> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- BLOOM, N. – LEMOS, R. – SADUN, R. – SCURE, R. – VAN REENEN, J. (2014): The New Empirical Economics of Management. *Journal of the European Economic Association*, Vol. 12. No. 4. 835–876.
- BOUBTANE, E. – DUMONT, J. – RAULT, C. (2015): *Immigration and Economic Growth in the OECD Countries 1986–2006*. Elérhető: <http://ftp.iza.org/dp8681.pdf> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- BOOTH, S. – HOWARTH, C. – PERSSON, M. – RUPAREL, P. – SWIDLICKI, P. (2015): *What If? The Consequences, Challenges and Opportunities Facing Britain Outside EU*. Elérhető: <http://europas-krisen.zdf.de/media/downloads/brexit/150507-Open-Europe-What-If-Report-Final-Digital-Copy.pdf> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- BORCHERT, I. (2016): *Services Trade in the UK: What is at Stake?* Elérhető: <http://sro.sussex.ac.uk/id/eprint/65675/1/Briefing%20paper%206%20final.pdf> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- BRAKMAN, S. – GARRETSEN, H. – KOHL, T. (2017): Consequences of Brexit and Options for a ,Global Britain. *CESifo Working Paper Series*, No. 6448.
- BREINLICH, H. – DHINGRA, S. – OTTAVIANO, G. (2016): *The Impact of Trade Agreements on Consumers*. Centre for Economic Performance, Mimeo.
- BREINLICH, H. – DHINGRA, S. – OTTAVIANO, G. (2016): *How have the EU's trade agreements impacted consumers?* Elérhető: <http://cep.lse.ac.uk/pubs/download/dp1417.pdf> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- « Brexit »: « Les déserteurs ne seront pas accueillis à bras ouverts », prévient M. Juncker (2016). *Le monde*, 2016. 05. 20. Elérhető: www.lemonde.fr/europe/article/2016/05/20/juncker-la-france-a-des-choses-a-dire-sur-l-europe-qu-elle-les-dise_4923015_3214.html (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- BROU, D. – RUTA, M. (2011): Economic integration, political integration or both? *Journal of the European Economic Association*, Vol. 9. No. 6. 1143–1167.
- BRUNO, R. – CAMPOS, N. – ESTRIN, S. – TIAN, M. (2016): *Technical Appendix to 'The impact of Brexit on foreign investment in the UK' Gravitating towards Europe: an econometric analysis of the FDI*

- effects of EU membership*. Elérhető: http://cep.lse.ac.uk/pubs/download/brexit03_technical_paper.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 12. 31.)
- BUN, M. – KLAASSEN, F. (2007): The Euro Effect on Trade is not as Large as Commonly Thought. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, Vol. 69. No. 4. 473–496.
- BURRAGE, M. (2014): *Where's the insider advantage? A comparative study of UK exports to EU and non-EU nations between 1960 and 2012*. Elérhető: www.civitas.org.uk/pdf/insideradvantage.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- BRÜLHART, M. (2009): An account of global intra-industry trade, 1962–2006. *The World Economy*, Vol. 32. No. 3. 401–459.
- BURSTEIN, A. – VOGEL, J. (2017): International Trade, Technology and the Skill Premium. *Journal of Political Economy*, Vol. 125. No. 5. 1356–1412.
- BUSCH, B. – MATTHES, J. (2016): *Brexit – The Economic Impact, A Meta-Analyses*. IW-Report 10/2016. Elérhető: www.iwkoeln.de/studien/iw-reports/beitrag/berthold-busch-juergen-matthes-brexit-the-economic-impact-277405 (A letöltés dátuma: 2017. 10. 12.)
- BUSTOS, P. (2011): Trade Liberalization, Exports, and Technology Upgrading: Evidence on the Impact of MERCOSUR on Argentinian Firms. *American Economic Review*, Vol. 101. No. 1. 304–340.
- BUTLER, S. – MONAGHAN, A. (2016): UK turns to Canada for advice on striking post-brexit trade deals with EU. *The Guardian*. Elérhető: www.theguardian.com/politics/2016/jul/15/uk-canada-advice-post-brexit-trade-deals-eu-ceta (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- CALIENDO, L. – PARRO, F. (2014): Estimates of the Trade and Welfare Effects of NAFTA. *Review of Economic Studies*, Vol. 82. No. 1. 1–44.
- CAMPOS, N. F. – CORICELLI, F. – MORETTI, L. (2014): *Economic Growth and Political Integration: Estimating the Benefits from Membership in the European Union Using the Synthetic Counterfactuals Method*. Elérhető: <http://anon-ftp.iza.org/dp8162.pdf> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- CAMPOS, N. F. – CORICELLI, F. – MORETTI, L. (2015): *Deep Integration and Economic Growth: Counterfactual Evidence from Europe*. Elérhető: www.hnb.hr/documents/20182/783865/dec-22-campos-coricelli-moretti-growth-and-EU-Integr.pdf/e375a8b2-1cc2-4b5f-8b29-ada6454f2e1f (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- CAMPOS, N. F. – CORICELLI, F. – MORETTI, L. (2015): *Norwegian Rhapsody? The Political Economy Benefits of Regional Integration*. Elérhető: <http://ftp.iza.org/dp9098.pdf> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- CAMPOS, N. F. – CORICELLI, F. (2015): *Some unpleasant Brexit econometrics – Why did Britain join the EU? A new insight from economic history*. Elérhető: www.voxeu.org/article/some-unpleasant-brexit-econometrics (A letöltés dátuma: 2018. 02. 03.)
- Capital Economics (2016): *The economic impact of 'Brexit'*. Elérhető: <https://static.woodfordfunds.net/prd/2016/02/The-economic-impact-of-brexit.pdf> (A letöltés dátuma: 2018. 02. 03.)
- Centre for European Reform (2014): *The economic consequences of leaving the EU. The final report of the CER commission on the UK and the EU single markets*. Elérhető: www.cer.eu/sites/default/files/smc_final_report_june2014.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 01. 20.)
- Centre for Economic and Business Research (CEBR) (2015): *The Impact of the UK Being in the Single Market. Report for Britain Stronger in Europe*. Elérhető: www.cebr.com/reports/britain-stronger-in-europe/ (A letöltés dátuma: 2018. 02. 04.)

- CEPR (2013): *Trade and investment, Balance of Competence Review*. Elérhető: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/271784/bis-14-512-trade-and-investment-balance-of-competence-review-project-report.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- CIURIK, D. – XIAO, J. – CIURIK, N. – DADKHAH, A. – LYSENKO, D. – NARAYANAN, B. (2015): *The Trade-related Impact of a UK Exit from the EU Single Market*. Elérhető: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2620718 (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- COLLINSON, P. (2016): Brexit: Two-Thirds Foresee No Negative Impact on Their Finances. *The Guardian*, June 1.
- Confederation of British Industries (CBI) (2013): *Our Global Future, The Business Vision for a Reformed EU*. Elérhető: www.cbi.org.uk/cbi-prod/assets/File/pdf/our_global_future.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- CONGDON, T. (2014): *How Much Does the European Union Cost Britain?* Elérhető: www.timcongdon4ukip.com/docs/EU2014.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- COPSEY, N. – HAUGHTON, T. (2014): Farewell Britannia? ‘Issue capture’ and the politics of David Cameron’s 2013 EU Referendum Pledge. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 52. No. 1. 74–89.
- Costs and benefits of a United Kingdom exit from the European Union (2015). *Bertelsmann Stiftung*. Elérhető: www.bertelsmann-stiftung.de/en/publications/publication/did/costs-and-benefits-of-a-united-kingdom-exit-from-the-european-union/ (A letöltés dátuma: 2017. 12. 20.)
- COLANTONE, I. – STANIG, P. (2016): *Global competition and Brexit*. Elérhető: www.editorialexpress.com/cgi-bin/conference/download.cgi?db_name=RESConf2017&paper_id=315 (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- Confederation of British Industries (CBI) (2013): *Our Global Future, The Business Vision for a Reformed EU*. Elérhető: www.cbi.org.uk/cbi-prod/assets/File/pdf/our_global_future.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 12. 20.)
- COSTA, R. – MACHIN, S. (2017): *Real Wages and Living Standards in the UK*. Elérhető: <http://cep.lse.ac.uk/pubs/download/ea036.pdf> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- COSTINOT, A. – RODRIGUEZ-CLARE, A. (2013): *Trade Theory with Numbers: Quantifying the Consequences of Globalization*. Elérhető: <https://economics.mit.edu/files/9960> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- CRAFTS, N. (2016): *The Growth Effects of EU Membership for the UK: A Review of the Evidence*. Elérhető: www.smf.co.uk/wp-content/uploads/2016/04/SMF-CAGE-The-Growth-Effects-of-EU-Membership-for-the-UK-a-Review-of-the-Evidence-.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- CRAFTS, N. (2012): British Relative Economic Decline Revisited: the Role of Competition. *Explorations in Economic History*, Vol. 49. No. 1. 17–29.
- CRAFTS, N. (2015): UK Economic Growth since 2010: Is It as Bad as It Seems? *National Institute Economic Review*, Vol. 231. No. 1. 17–29.
- CRAFTS, N. (2015): *West European Economic Integration since 1950: Implications for Trade and Income*. Elérhető: www.warwick.ac.uk/fac/soc/economics/research/centres/cage/manage/publications/219-2015_crafts.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- CRAFTS, N. (2017): *Brexit: Lessons from history*. Elérhető: www.warwick.ac.uk/fac/soc/economics/research/centres/cage/manage/publications/67_crafts_17.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- CRESPO, C. – RITZBERGER-GRÜNWARD, J. D. – SILGONER, M. A. (2008): Growth, Convergence and EU Membership. *Applied Economics*, Vol. 40. No. 5. 643–656.
- CRISCUOLO, C. – MARTIN, R. (2009): Multinationals and U.S. Productivity Leadership: Evidence from Great Britain. *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 91. No. 2. 263–281

- DABLA-NORRIS, E. – GUO, S. – HAKSAR, V. – KIM, M. – KOCHHAR, K. – WISEMAN, K. – ZDZIENICKA, A. (2015): *The new normal: a sector-level perspective on productivity trends in advanced economies*. Elérhető: www.imf.org/en/Publications/Staff-Discussion-Notes/Issues/2016/12/31/The-New-Normal-A-Sector-level-Perspective-on-Productivity-Trends-in-Advanced-Economies-42730 (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- DAVIES, R. – HALDANE, A. G. – NIELSEN, M. – PEZZINI, S. (2014): Measuring the Costs of Short-Termism. *Journal of Financial Stability*, Vol. 12. No. 6. 16–25.
- DARVAS Zs. (2016): Single market access from outside the EU: three key prerequisites. *Bruegel*. Elérhető: www.bruegel.org/2016/07/single-market-access-from-outside-the-eu-three-key-prerequisites/ (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- DARVAS, Z. – EFSTATHIOU, K. – I. RAPOSO, G. (2017): Divorce Settlement or Leaving the Club? A Breakdown of the Brexit Bill. *Bruegel Working Paper*.
- DEE, P. – FRANCOIS, J. – MANCHIN, M. – NORBERG, H. – KYVIK, H. – NORDÅS, F. – VAN TONGEREN, P. (2017): *The Impact of Trade Liberalisation on Jobs and Growth: Technical Note*, Paris. Elérhető: www.oecd-ilibrary.org/docserver/5kgj4j4fj1nq2-en.pdf?expires=1553005800&id=id&accname=guest&checksum=BF9DD40AAD1AFDA5C1B7A20929F2A6E6 (A letöltés dátuma: 2017. 12. 06.)
- DE ROSA, D. A. – GILBERT, J. P. (2005): *Predicting Trade Expansion under FTAs and Multilateral Agreements*. Elérhető: www.piie.com/publications/wp/wp05-13.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- DENIS, S. – KANNAN, P. (2013): *The impact of uncertainty shocks on the UK economy*. Elérhető: www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2013/wp1366.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- DHINGRA, S. – OTTAVIANO, G. – SAMPSON, T. (2015): *Should we stay or should we go? The economic consequences of leaving the EU*. Elérhető: <http://cep.lse.ac.uk/pubs/download/EA022.pdf> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- DHINGRA, S. – OTTAVIANO, G. – SAMPSON, T. – VAN REENEN, J. (2016a): *The consequences of Brexit for UK trade and living standards*. Elérhető: http://eprints.lse.ac.uk/66144/1/_lse.ac.uk_storage_LIBRARY_Secondary_libfile_shared_repository_Content_LSE%20brexitVote%20blog_brexit02.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- DHINGRA, S. – OTTAVIANO, G. – SAMPSON, T. – VAN REENEN, J. (2016b): *The impact of Brexit on foreign investment in the UK*. Elérhető: <https://cep.lse.ac.uk/pubs/download/brexit03.pdf> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- DHINGRA, S. – HUANG, H. – OTTAVIANO, G. – PESSOA, J. P. – SAMPSON, T. – VAN REENEN, J. (2016c): *The Costs and Benefits of Leaving the EU: Trade Effects*. Elérhető: www.aeaweb.org/conference/2017/preliminary/paper/6A8BzBRr (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- DHINGRA, S. – HUANG, H. – OTTAVIANO, G. – PESSOA, J. P. – SAMPSON, T. – VAN REENEN, J. (2017): *The Costs and Benefits of Leaving the EU: Trade Effects*. Elérhető: http://cep.lse.ac.uk/pubs/download/brexit02_technical_paper.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- DJANKOV, S. (2017): *The City of London After Brexit*. Elérhető: <https://piie.com/system/files/documents/pb17-9.pdf> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- DRIFFIELD, N. – LOVE, J. – LANCHEROS, S. – TEMOURI, Y. (2013): *How attractive is the UK for future manufacturing foreign direct investment?* Elérhető: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/277171/ep7-foreign-direct-investment-trends-manufacturing.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- DUSTMANN, C. – FABBRI, F. – PRESTON, I. (2005): The Impact of Immigration on the British Labour Market. *The Economic Journal*, 115. (November), F324–F341.

- DUSTMANN, C. – FRATTINI, T. (2014): The fiscal impacts of immigration to the UK. *The Economic Journal*, Vol. 124. No. 580. 593–643.
- DUSTMANN, C. – FRATTINI, T. – PRESTON, I. P. (2013): The Effect of Immigration along the Distribution of Wages. *Review of Economic Studies*, Vol. 80. No. 1. 145–173.
- EATON, J. – KORTUM, S. (2002): Technology, Geography, and Trade. *Econometrica*, Vol. 70. No. 5. 1741–1779.
- EBELL, M. (2016): Assessing the Impact of Trade Agreements on Trade. *National Institute Economic Review*, Vol. 238. No. 1. 31–42.
- EBELL, M. – WARREN, J. (2016): The Long-Term Economic Impact of Leaving the EU. *National Institute Economic Review*, Vol. 238. No. 1. 121–138.
- EGGER, P. – LARCH, M. – STAUB, K. E. – WINKELMANN, R. (2011): *The Trade Effects of Endogenous Preferential Trade Agreements*. Elérhető: www.kevinstaub.com/ewExternalFiles/2011_aejep.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- EMMERSON, C. – JOHNSON, P. – MITCHELL, I. – PHILLIPS, D. (2016): *Brexit and the UK's public finances*. Elérhető: www.ifs.org.uk/uploads/publications/comms/r116.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- European Commission (2017): *White Paper on the Future of Europe: Reflections and Scenarios for the EU27 by 2025*. Elérhető: https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/white_paper_on_the_future_of_europe_en.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 03. 03.)
- European Council (2017): *European Council (Art. 50) Guidelines for Brexit Negotiations*. Elérhető: www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/04/29/euco-brexit-guidelines/ (A letöltés dátuma: 2018. 04. 29.)
- FELBERMAYR, G. – FUEST, C. – GRÖSCHL, J. – STÖHLKE, D. (2017a): Economic Effects of Brexit on the European Economy. *EconPol POLICY REPORT 042017*, November, Vol. 1.
- FELBERMAYR, G. – FUEST, C. – GRÖSCHL, J. – STÖHLKE, D. (2017b): Economic Effects of Brexit on the European Economy. *EconPol POLICY REPORT 042017*, November, Vol. 1.
- FEYRER, J. (2009): *Trade and Income Exploiting Time Series in Geography*. Elérhető: www.nber.org/papers/w14910.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- FIDRMUC, J. (2003): Disintegration and trade. *Review of International Economics*, Vol. 11. No. 5. 811–829.
- FIDRMUC, J. (2004): The endogeneity of the optimum currency area criteria, intra-industry trade and EZ enlargement. *Contemporary Economic Policy*, Vol. 22. No. 1. 1–12.
- FLAM, H. – NORDSTROM, H. (2003): *Trade volume effects of the euro: aggregate and sector estimates*. Stockholm University.
- FOX, L. (2016): *Liam Fox's speech to the World Trade Organization*. Elérhető: www.gov.uk/government/speeches/liam-foxs-speech-to-the-world-trade-organisation. (A letöltés dátuma: 2018. 02. 14.)
- FRANKEL, J. – ROSE, A. (1998): The endogeneity of the optimum currency area criteria. *Economic Journal*, Vol. 108. No. 449. 1009–1025.
- Frontier Economics (2014): *Rates of Return to Investment in Science and Innovation*. Elérhető: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/333006/bis-14-990-rates-of-return-to-investment-in-science-and-innovation-revised-final-report.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- FOURNIER, J. M. – DOMPS, A. – GORIN, Y. – GUILLET, X. – MORCHOISNE, D. (2015): *Implicit Regulatory Barriers in the EU Single Market: New Empirical Evidence from Gravity Models*. Elérhető: [www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote = ECO/WKP\(2014\)77&docLanguage = En](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote = ECO/WKP(2014)77&docLanguage = En) (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)

- FOURNIER, J. M. (2015): *The Negative Effect of Regulatory Divergence on Foreign Direct Investment*. Elérhető: www.oecd-ilibrary.org/docserver/5jrqqvg0dw27-en.pdf?expires=1552999658&id=id&accname=guest&checksum=31F9618C60B3CF5DF8C92758C9A00190 (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- FOURNIER, J. M. – DOMPS, A. – GORIN, Y. – GUILLET, H. – MORCHOISNE, D. (2015): *Implicit regulatory barriers in the EU single market*. Elérhető: www.oecd-ilibrary.org/docserver/5js7xj0xckf6-en.pdf?expires=1552999766&id=id&accname=guest&checksum=8D3BE6E07000E3D945F5B74A8828C8C1 (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- GIANETTI, M. – BURKART, M. – ELLIGSEN, T. (2011): What you sell is what you lend? Explaining trade credit contracts. *Review of Financial Studies*, Vol. 24. No. 4. 1261–1298.
- GIAVAZZI, F. – MCMAHON, M. (2012): Policy uncertainty and household savings. *Review of Economics and Statistics*, Vol. 94. No. 2. 517–531.
- GILES, C. (2016): Brexit in seven charts — the economic impact. How growth, trade, migration will be affected by a split with the EU. *Financial Times*, 2016. 06. 27. Elérhető: www.ft.com/content/0260242c-370b-11e6-9a05-82a9b15a8ee7 (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- GILPIN, N. – HENTY, M. – LEMOS, S. – PORTES, J. – BULLEN, C. (2006): The impact of freemovement of workers from Central and Eastern Europe on the UK labour market. *Department for Work and Pensions Working Paper*, No 29. London, Corporate Document Services.
- Global Counsel (2015): *BREXIT: the impact on the UK and the EU*. Elérhető: www.global-counsel.co.uk/sites/default/files/special-reports/downloads/Global%20Counsel_Impact_of_brexit.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 01. 29.)
- GOODWIN, M. – HEATH, O. (2016a): The 2016 Referendum, Brexit and the Left Behind: An Aggregate-level Analysis of the Result. *Political Quarterly*, Vol. 87. No. 3. 323–332.
- GOODWIN, M. – HEATH, O. (2016b): *Brexit Vote Explained: Poverty, Low Skills and Lack of Opportunities*. Elérhető: www.jrf.org.uk/report/brexit-vote-explained-poverty-low-skills-and-lack-of-opportunities (A letöltés dátuma: 2017. 09. 04.)
- GUADALUPE, M. – KUZMINA, O. – THOMAS, C. (2012): Innovation and Foreign Ownership. *American Economic Review*, Vol. 102, No. 7. 3594–3627.
- GULEN, H. – ION, M. (2016): Policy uncertainty and corporate investment. *The Review of Financial Studies*, Vol. 29. No. 3. 523–564.
- GURZU, A. (2016): Norway to Britain: Don't leave, you'll hate it. *Politico*. Elérhető: www.politico.eu/article/eu-referendum-look-before-you-leap-norways-pm-tells-brexiters/ (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- HADDOW, A. – HARE, C. (2013): *Macroeconomic uncertainty: what is it, how can we measure it and why does it matter?* Elérhető: www.bankofengland.co.uk/-/media/boe/files/quarterly-bulletin/2013/macroeconomic-uncertainty-what-is-it-how-can-we-measure-it-and-why-does-it-matter.pdf?la=en&hash=A607045F0DA716475FD8CCC9A2313F019394A264 (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- HAINMUELLER, J. – HOPKINS, D. J. (2014): Public Attitudes toward Immigration. *Annual Review of Political Science*, Vol. 17. No. 1. 225–249.
- HANDLEY, K. – LIMÃO, N. (2015): Trade and Investment under Policy Uncertainty: Theory and Firm Evidence. *American Economic Journal: Economic Policy*, Vol. 7. No. 4. 189–222.
- HANUSHEK, E. A. – WOESSMANN, L. (2012): Do Better Schools Lead to More Growth? Cognitive Skills, Economic Outcomes, and Education. *Journal of Economic Growth*, Vol. 17. No. 4. 267–321.

- HASKEL, J. – PEREIRA, S. – SLAUGHTER, M. (2002): *Does Inward Foreign Direct Investment Boost the Productivity of Domestic Firms?* Elérhető: www.nber.org/papers/w8724.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- HASKEL, J. – SONIA, E. – PEREIRA, C. – MATTHEW, E. – SLAUGHTER, J. (2007): Does inward foreign direct investment boost the productivity of domestic firms. *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 89. No. 3. 482–496.
- HEAD, K. – MAYER, T. (2015): *Brands in Motion: How Frictions Shape Multinational Production*. Elérhető: www.cepii.fr/PDF_PUB/wp/2015/wp2015-26.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- HENREKSON, M. – TORSTENSSON, J. – TORSTENSSON, R. (1997): Growth Effects of European Integration. *European Economic Review*, Vol. 41. No. 8. 1537–1557.
- House of Commons (2013): *Leaving the EU. Research Paper 13/42*. Elérhető: www.parliament.uk/briefing-papers/RP13-42/leaving-the-eu (A letöltés dátuma: 2018. 01. 04.)
- HM Government (2016): *Alternatives to Membership: Possible Models for the United Kingdom Outside the European Union*. Elérhető: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/504604/Alternatives_to_membership_-_possible_models_for_the_UK_outside_the_EU.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 03. 01.)
- HM Government (2016): *HM Treasury analysis: the long-term economic impact of EU membership and the alternatives*. Elérhető: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/517415/treasury_analysis_economic_impact_of_eu_membership_web.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 02. 10.)
- House of Commons Library (2013): *The economic impact of EU membership on the UK*. Elérhető: <https://researchbriefings.parliament.uk/ResearchBriefing/Summary/SN06730> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- HM Government (2016a): *The process for withdrawing from the European Union*. Elérhető: www.gov.uk/government/publications/the-process-for-withdrawing-from-the-european-union (A letöltés dátuma: 2018. 03. 14.)
- HM Government (2016b): *The best of both worlds: the United Kingdom's special status in a reformed European Union*. Elérhető: www.gov.uk/government/publications/the-best-of-both-worlds-the-united-kingdoms-special-status-in-a-reformed-european-union (A letöltés dátuma: 2017. 12. 31.)
- HM Government (2016c): *HM Treasury analysis: the long-term economic impact of EU membership and the alternatives*. Elérhető: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/517415/treasury_analysis_economic_impact_of_eu_membership_web.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 03. 29.)
- HM Government (2016d): *HM Treasury analysis: the immediate economic impact of leaving the EU*. Elérhető: www.gov.uk/government/publications/hm-treasury-analysis-the-immediate-economic-impact-of-leaving-the-eu (A letöltés dátuma: 2017. 09. 01.)
- HM Treasury (HMT) (2013): *European Union Finances 2013*. Elérhető: www.gov.uk/government/statistics/european-union-finances-2013 (A letöltés dátuma: 2017. 08. 28.)
- House of Commons (2013): *Leaving the EU*. Elérhető: <https://researchbriefings.parliament.uk/ResearchBriefing/Summary/RP13-42> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- HOBOLT, S. B. – DE VRIES, C. E. (2016): Public Support for European Integration. *Annual Review of Political Science*, Vol. 19. No. 1. 413–432.
- HOFMANN, C. – OSNAGO, A. – RUTA, M. (2017): *Horizontal Depth: A New Database on the Content of Preferential Trade Agreements*. Elérhető: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/26148/WPS7981.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)

- HUMPHRIES, W. – RAWLINSON, K. (2016): Gove's Nazi Jibe at Pro-EU Experts. *The Times*, June 22.
- HÜTTL, P. – MERLER, S. (2016): Brexit endangers London's status as a financial hub. *Bruegel*. Elérhető: www.bruegel.org/2016/03/brexit-endangers-londons-status-as-europes-global-financial-hub/ (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- International Monetary Fund (IMF) (2016): *Country Report No. 16/169*. United Kingdom Selected Issues, Washington, D.C.
- JAVORCIK, B. S. (2004) Does Foreign Direct Investment Increase the Productivity of Domestic Firms? In Search of Spillovers Through Backward Linkages. *American Economic Review*, Vol. 94, No. 3, 605–627
- JULIO, B. – YOOK, Y. (2012): Political uncertainty and corporate investment cycles. *The Journal of Finance*, Vol. 67. No. 1. 45–84.
- KAHANEC, M. – PYTLIKOV, M. – ZIMMERMANN, K. (2014): *The free movement of workers in an enlarged European Union: institutional underpinnings of economic adjustment*. Elérhető: <http://ftp.iza.org/dp8456.pdf> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- KEHOE, T. J. – RUHL, K. J. (2007): Recent great depressions: aggregate growth in New Zealand and Switzerland. In KEHOE, T. J. – PRESCOTT, E. C. eds.: *Great Depressions of the Twentieth Century*. Minneapolis, Federal Reserve Bank of Minneapolis. 335–372.
- KEHOE, T. J. – PUJOLAS, P. S. – ROSSBACH, J. (2016): *Quantitative Trade Models: Developments and Challenges*. Elérhető: www.nber.org/papers/w22706.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- KELLY, B. – PASTOR, L. – VERONESI, P. (2015): The price of political uncertainty: theory and evidence from the option market. *The Journal of Finance*, Vol. 71. No. 5. 2417–2480.
- KIERZENKOWSKI, R. – PAIN, L. – RUSTICELLI, E. – ZWART, S. (2016): *The Economic Consequences of brexit: A Taxing Decision*. Elérhető: www.oecd.org/economy/The-Economic-consequences-of-brexit-27-april-2016.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- KRUGMAN, P. (1979): Increasing Returns, Monopolistic Competition, and International Trade. *Journal of International Economics*, Vol. 9. No. 4. 469–479.
- Külön londoni övezet jön a Brexit-sokk enyhítésére? (2017). *Portfolio*. Elérhető: www.portfolio.hu/gazdasag/20170106/kulon-londoni-ovezet-jon-a-brexit-sokk-enyhitesere-242251?amp (A letöltés dátuma: 2018. 03. 24.)
- LANE, P. – MILESI-FERRETTI, G. (2007): The external wealth of nations mark II. *Journal of International Economics*, Vol 73. No. 2. 223–250.
- LEDUC, S. – LIU, Z. (2015): *Uncertainty shocks are aggregate demand shocks*. Elérhető: www.frbsf.org/economic-research/files/wp12-10bk.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 12. 10.)
- LEMONS, S. – PORTES, J. (2008): IZA DP No. 3756: New Labour? The Impact of Migration from Central and Eastern European Countries on the UK Labour Market. B.E. *Journal of Economic Analysis and Policy*, Vol. 14. No. 1. 299–338.
- LOS, B. – MCCANN, P. – SPRINGFORD, J. – THISSEN, M. (2017): The mismatch between local voting and the J. – local economic consequences of Brexit. *Regional Studies*, Vol. 51. No. 5. 786–799.
- LOSONCZ, M. (2017): *Az Egyesült Királyság kilépése az EU-ból és az európai integráció*. Budapest, BGE.
- LSE Growth Commission (2013): *Investing in Prosperity: Skills, Infrastructure and Innovation*. Elérhető: www.lse.ac.uk/researchAndExpertise/units/growthCommission/documents/pdf/GCReportSummary.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- LUCCHINO, P. – ROSAZZA-BONDIBENE, C. – PORTES, J. (2012): *Examining the relationship between immigration and unemployment using national insurance number registration data*. Elérhető: www.niesr.ac.uk/sites/default/files/publications/090112_163827.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)

- MANACORDA, M. – MANNING, A. – WADSWORTH, J. (2006): The Impact of Immigration on the Structure of Male Wages: Theory and Evidence from Britain. *LSE CEP Discussion Paper*, No. 754.
- MANACORDA, M. – MANNING, A. – WADSWORTH, J. (2012): The impact of immigration on the structure of wages: theory and evidence from Britain. *Journal of the European Economic Association*, Vol. 10. No. 1. 120–151.
- MAY, T. (2017): *The Government's Negotiating Objectives for Exiting the EU*. Lancaster House speech 17th January 2017. Elérhető: www.gov.uk/government/speeches/the-governments-negotiating-objectives-for-exiting-the-eu-pm-speech (A letöltés dátuma: 2017. 11. 25.)
- MARTIN, P. – MAYER, T. – THOENIG, M. (2012): The geography of conflicts and free trade agreements. *American Economic Journal: Macroeconomics*, Vol. 4. No. 4. 1–35.
- McGOWAN, A. M. – ANDREWS, D. (2015): *Labour Market Mismatch and Labour Productivity: Evidence from PIAAC Data*. Elérhető: www.oecd.org/eco/growth/Labour-Market-Mismatch-and-Labour-Productivity-Evidence-from-PIAAC-Data.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- MELITZ, M. J. (2003): The impact of trade on intra-industry reallocations and aggregate industry productivity. *Econometrica*, Vol. 71. No. 6. 1695–1725.
- MICCO, A. – STEIN, E. – ORDOÑEZ, G. (2003) The currency union effect on trade: early evidence from EMU. *Economic Policy*, 37. 316–356.
- Migration Advisory Committee (2014): *Migrants in low-skilled work, Migration Advisory Committee Summary Report*. Elérhető: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/333083/MAC-Migrants_in_low-skilled_work__Full_report_2014.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 09. 30.)
- Migration Observatory (2016): *Characteristics and outcomes of migrants in the UK labour market*. Elérhető: www.migrationobservatory.ox.ac.uk/resources/briefings/characteristics-and-outcomes-of-migrants-in-the-uk-labour-market/ (A letöltés dátuma: 2018. 01. 11.)
- MINFORD, P. (2015): *Evaluating European Trading Arrangements*. Elérhető: www.patrickminford.net/wp/E2015_17.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- MINFORD, P. (2016): Brexit and trade: what are the options? In *The Economy after Brexit*. 13–15. Elérhető: www.economistsforfretrade.com/wp-content/uploads/2017/08/Economists_for_brexit_The_Economy_after_brexit.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 12. 31.)
- MIRRELES, J. – ADAM, S. – BESLEY, T. – BLUNDELL, R. – BOND, S. – CHOTE, R. – GAMMIE, M. – JOHNSON, P. – MYLES, G. – POTERBA, J. (2011): The Mirrlees Review: Conclusions and Recommendations for Reform. *Fiscal Studies*, Vol. 32. No. 3. 331–359.
- MJEAN, I. – SCHWELLNUS, S. (2009): Price Convergence in the European Union: Within Firms or Composition of Firms? *Journal of International Economics*, Vol. 78. No. 1. 1–10.
- MRKAIC, M. (2016): *A firm-level analysis of labor productivity in the United Kingdom. United Kingdom: Selected Issues*, IMF Country Report No. 16/58. Elérhető: www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2016/cr1658.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- MULABDIC, A. – OSNAGO, A. – RUTA, M. (2017): *Deep Integration and UK–EU Trade Relations*. Elérhető: <http://documents.worldbank.org/curated/en/853811484835908129/pdf/WPS7947.pdf> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- NICKELL, S. J. – SALEHEEN, J. (2008): *The impact of immigration on occupational wages: British evidence*. Elérhető: www.nuffield.ox.ac.uk/users/nickell/papers/ImpactofImmigration-Apr08.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- NICKELL, S. J. – SALEHEEN, J. (2015): *The Impact of Immigration on Occupational Wages: Evidence from Britain*. Elérhető: www.bankofengland.co.uk/-/media/boe/files/working-paper/2015/

- [the-impact-of-immigration-on-occupational-wages-evidence-from-britain.pdf?la=en&hash=16F94BC8B55F06967EIF36249E90ECE9B597BA9C](#) (A letöltés dátuma: 2018. 01. 20.)
- OECD (1987): *Structural adjustment and economic performance*. Paris.
- OECD (2015): *METRO version 1 model documentation. Trade and Agriculture Directorate*. Elérhető: [www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=TAD/TC/WP\(2014\)24/FINAL&docLanguage=En](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=TAD/TC/WP(2014)24/FINAL&docLanguage=En) (A letöltés dátuma: 2018. 02. 14.)
- OECD (2016): *The consequences of Brexit: a taxing decision*. Elérhető: www.oecd.org/economy/The-Economic-consequences-of-brexit-27-april-2016.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- Office for National Statistics (2016a): *UK Balance of Payments, the Pink Book: 2016*. Elérhető: www.ons.gov.uk/releases/unitedkingdombalanceofpaymentsthepinkbook2016 (A letöltés dátuma: 2017. 12. 15.)
- Office for National Statistics (2016b): *UK National Accounts, the Blue Book: 2016*. Elérhető: www.ons.gov.uk/releases/uknationalaccountsthebluebook2016 (A letöltés dátuma: 2017. 10. 29.)
- Office for National Statistics (2017): *Preliminary Estimate of GDP Time Series Dataset. 26th July 2017*. Elérhető: <https://data.gov.uk/dataset/465adedf-48aa-4dc0-a250-a060c3946711/gross-domestic-product-preliminary-estimate> (A letöltés dátuma: 2018. 12. 04.)
- ONR (2012): *Official Norwegian Reports NOU 2012: 2, Outside and Inside, Norway's Agreements with the European Union*. Elérhető: www.regjeringen.no/globalassets/upload/ud/vedlegg/eu/nou2012_2_chapter27.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 11. 01.)
- ONS (2015): *How Important is the European Union to UK Trade and Investment?* Elérhető: www.gov.uk/government/statistics/how-important-is-the-european-union-to-uk-trade-and-investment (A letöltés dátuma: 2017. 10. 22.)
- Open Europe (2015): *What if ...? The Consequences, Challenges and Opportunities Facing Britain outside the EU*. Elérhető: <http://europas-krisen.zdf.de/media/downloads/brexit/150507-Open-Europe-What-If-Report-Final-Digital-Copy.pdf> (A letöltés dátuma: 2017. 09. 20.)
- Open Europe (2015): *The Top 100 Costliest EU-derived Regulations in Force in the UK*. Elérhető: <https://openeurope.org.uk/intelligence/britain-and-the-eu/top-100-eu-rules-cost-britain-33-3bn/> (A letöltés dátuma: 2018. 01. 03.)
- O'ROURKE, K. H. (2017): Brexit, Political Shock Absorbers, and the Three Rs" in Quo Vadis? In BECK, T. – UNDERHILL, G. eds.: *Identity, Policy and the Future of the European Union*. London, CEPR.
- OTTAVIANO, G. – PESSOA, J. P. – SAMPSON, T. – VAN REENEN, J. (2014a): *The Costs and Benefits of Leaving the EU*. Elérhető: https://cep.lse.ac.uk/pubs/download/pa016_tech.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- OTTAVIANO, G. – PESSOA, J. P. – SAMPSON, T. – VAN REENEN, J. (2014b): *Brexit or Fixit? The Trade and Welfare Effects of Leaving the European Union*. Elérhető: <http://cep.lse.ac.uk/pubs/download/pa016.pdf> (A letöltés dátuma: 2017. 10. 04.)
- Oxford Economics (2016): *Assessing the Economic Implications of Brexit, Executive Summary*. Elérhető: <https://eagni.com/wp-content/uploads/2016/03/Assessing-the-Implications-of-brexit-Executive-Summary.pdf> (A letöltés dátuma: 2017. 11. 06.)
- PADOA-SCHIOPPA, T. (1999): *Reflections on the Globalisation and Europeanisation of the Economy*. Göttingen, Lecture at the University of Göttingen. Elérhető: www.ecb.europa.eu/press/key/date/1999/html/sp990630.en.html (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- PAIN, N. – YOUNG, G. (2004): *The Macroeconomic Impact of UK Withdrawal from the EU*. Elérhető: www.niesr.ac.uk/sites/default/files/publications/1-s2.0-S0264999302000688-main.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)

- PASTOR, L. – VERONESI, P. (2013): Political uncertainty and risk premia. *Journal of Financial Economics*, Vol. 110. No. 3. 520–545.
- PELKMANS, J. – LEJOUR, A. – SCHREFLER, L. – MUSTILLI, F. – TIMINI, J. (2014): *The Impact of TTIP: The Underlying Economic Model and Comparisons*. Elérhető: www.ceps.eu/system/files/No%2093%20Appraisal%20of%20A%20on%20TTIP.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- PISANI-FERRY, J. – RÖTTGEN, N. – SAPIR, A. – TUCKER, P – WOLFF, G. B. (2016): *Europe after Brexit: A Proposal for a Continental Partnership*. Elérhető: <http://bruegel.org/wp-content/uploads/2016/08/EU-UK-20160829-final-1.pdf> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- PORTES, J. (2015): *The Bank of England's EU analysis: free movement and immigration*. Elérhető: www.niesr.ac.uk/blog/bank-englands-eu-analysis-free-movement-and-immigration (A letöltés dátuma: 2018. 03. 01.)
- PORTES, J. (2016): Immigration, free movement, and the EU referendum. *National Institute Economic Review*, Vol. 236. No. 1. 14–22.
- PORTES, J. – FORTE, G. (2017): The Economic Impact of Brexit-induced Reductions in Migration. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 33. No. 1. 31–44.
- PRITCHETT, L. – SUMMERS, L. H. (2014): *Asiaphoria meets regression to the mean*. Elérhető: www.nber.org/papers/w20573.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- PwC (2016): *Leaving the EU: Implications for the UK Economy*. Elérhető: www.cbi.org.uk/my-cbi/policy-focus/brexit-and-eu-negotiations/articles/leaving-the-eu-would-cause-a-serious-shock-to-the-uk-economy/ (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- RAMONDO, N. – RODRÍGUEZ-CLARE, A. – TINTELNOT, F. (2015): Multinational production: Data and stylized facts. *American Economic Review*, Vol. 105. No. 5. 530–536.
- RODRÍK, D. (2011): *The Globalization Paradox: Democracy and the Future of the World Economy*. New York – London, WW Norton.
- ROLFE, H. – HUDSON-SHARP, N. (2016): *The impact of free movement on the labour market: case studies of hospitality, food processing and construction*. Elérhető: www.niesr.ac.uk/sites/default/files/publications/Free%20movement%20-%20Final%20report.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- ROSA, D. A. – GILBERT, J. P. (2005): *Predicting Trade Expansion under FTAs and Multilateral Agreements*. Elérhető: <https://piie.com/publications/wp/wp05-13.pdf> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- SAMPSON, T. (2016): Dynamic Selection: An Idea Flows Theory of Entry, Trade and Growth. *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 131. No. 1. 315–380.
- SAMPSON, T. (2017): Brexit: The Economics of International Disintegration. *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 31. No. 4. 163–184.
- SANCHEZ, M. – LISENKOVA, K. (2014): The long-term economic impact of reducing migration in the UK. *National Institute Economic Review*, Vol. 229. No. 1. 22–30.
- SANTOS SILVA, J. – TENREYRO, S. (2006): The Log of Gravity, *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 88. No. 4. 641–658.
- SAPIR, A. (2011): European integration at the crossroads: A review essay on the 50th anniversary of Bela Balassa's Theory of Economic Integration. *Journal of Economic Literature*, Vol. 49. No. 4. 1200–1229.
- SAPIR, A. – SCHOENMAKER, D. – VÉRON, N. (2017): Making The Best Of Brexit For The EU27 Financial System. *Policy Brief*. Bruegel, Issue 1, February.
- Schäuble Warns of Single Market Access in Event of brexit (2016). *Spiegel*, 2016. 06. 10. Elérhető: www.spiegel.de/international/europe/german-finance-minister-schaeuble-warns-against-brexit-a-1096942.html (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)

- SPRINGFORD, J. – TILFORD, S. – WHYTE, P. (2014): *The Economic Consequences of Leaving the EU: The Final Report of the CER Commission on the UK and the EU Single Market*. Elérhető: www.cer.org.uk/sites/default/files/smc_final_report_june2014.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 12. 30.)
- Standard and Poor's (2015): *Brexit risk for the UK and its financial services: It's complicated*. Elérhető: www.spratings.com/documents/20184/908545/US_SV71_Webcast_art2.pdf/d7b4c197-1850-4164-8e88-9819d311a2b0 (A letöltés dátuma: 2018. 04. 04.)
- STEIN, L. C. D. – STONE, E. C. (2012): *The effect of uncertainty on investment, hiring, and R&D: Causal evidence from equity options*. Elérhető: <https://pdfs.semanticscholar.org/f594/a34b1-bae2cd00954e04209bc27e86e7f70e5.pdf> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- The City UK (2014): *Analysing the Case for EU Membership: How Does the Economic Evidence Stack Up?* Elérhető: www.thecityuk.com/assets/2014/Reports-PDF/9db709724b/Analysing-the-case-for-EU-membership-How-does-the-economic-evidence-stack-up.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 03. 12.)
- VITEK, F. (2015): *Macroeconomic analysis in the world economy: a panel dynamic stochastic general equilibrium approach*. Elérhető: www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2015/wp15227.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- WADSWORTH, J. (2015): *Immigration and the UK Labour Market*. Centre for Economic Performance Election Analysis. Elérhető: <http://cep.lse.ac.uk/pubs/download/EA019.pdf> (A letöltés dátuma: 2018. 03. 10.)
- WADSWORTH, J. – VAITILINGAM, R. (2015): *Immigration, the European Union and the UK labour market*. Elérhető: <https://cep.lse.ac.uk/pubs/download/pa015.pdf> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- WADSWORTH, J. – DHINGRA, S. – OTTAVIANO, G. – VAN REENEN, J. (2016): *Brexit and the Impact of Immigration on the UK*. Elérhető: <https://cep.lse.ac.uk/pubs/download/brexit05.pdf> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- WARD, M. (2017): *Statistics on UK-EU Trade*. Elérhető: <https://researchbriefings.parliament.uk/ResearchBriefing/Summary/CBP-7851> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- WARREN, J. – CARRERAS, O. – EBELL, M. – KIRBY, S. – MEANING, J. – PIGGOTT, R. (2016): *The long and the short of it: what price UK Exit from the EU?* Elérhető: www.niesr.ac.uk/blog/long-and-short-it-what-price-uk-exit-eu/#VzV9WvkguM8 (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- WINTOUR, P. (2016): Global trade deals will be bigger outside than in the EU, says David Davis. *The Guardian*. Elérhető: www.theguardian.com/politics/2016/jul/14/global-bilateral-trade-deals-bigger-eu-single-market-david-davis (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)
- World Bank (2017): *World Development Indicators*. Elérhető: <https://data.worldbank.org/products/wdi> (A letöltés dátuma: 2018. 02. 01.)
- WREN-LEWIS, S. 2016. The Media and Brexit Redux. *Mainly macro blog*, June 3.
- WYMAN, O. (2016): *The Impact of the UK's Exit from the EU on the UK-based Financial Services Sector*. Elérhető: www.oliverwyman.com/content/dam/oliver-wyman/global/en/2016/oct/brexit_POV.PDF (A letöltés dátuma: 2018. 01. 24.)

Elekes Andrea

Nemzetközi kereskedelem – mi várható a pénzügyi szolgáltatások területén?

A pénzügyi szolgáltatások területe a nemzetközi kereskedelem nagyon speciális területe. Mi indokolja a pénzügyi szektorra irányuló kiemelt figyelmet? A válasz meglehetősen összetett.

A bankoknak az elmúlt időszakban rengeteg változáshoz kellett alkalmazkodniuk. Jelentős szerkezetátalakításra kényszerültek a globális pénzügyi válság, illetve az azt követő bankszektort érintő szabályozási reformok miatt. Alapvető változásokat tettek szükségessé az összeolvadások, felvásárlások, valamint a működési és költséghatékonyság javítására irányuló törekvések is. A korábbi és a folyamatban lévő alkalmazkodási, változási folyamatok tapasztalatai azt mutatják, hogy a bankszektor alkalmazkodása nagyon idő-, költség- és erőforrásigényes folyamat.

A nagyobb bankok és pénzügyi intézmények szisztematikus jelentőséggel bírnak a globális pénzügyi rendszerben, ezért kulcsfontosságú, hogy hibák nélkül működjenek, ne veszélyeztessék a pénzügyi stabilitást, és eleget tegyenek az ügyfelek, a szabályozók és más piaci szereplők igényeinek. A bankok és pénzügyi szolgáltatók többsége erősen szabályozott környezetben működik, nagyon érzékeny ügyfél- és pénzügyi adatokat kezelve. Jelentősebb változásra csak a szabályozó hatóságok jóváhagyásával kerülhet sor. A rendszer működésére vonatkozó megfelelő információk, biztosítékok stb. szabályozó hatóságok számára történő bemutatása idő- és erőforrás-igényes folyamat. Az adatok biztonságos kezelése miatt új biztonsági protollokra lehet szükség, tovább bonyolítva a változás menedzselését. A nagy bankok, pénzügyi szolgáltatások ráadásul egyidejűleg általában több szabályozási környezetben működnek, ezért a változásokat úgy kell végrehajtaniuk, hogy valamennyi szabályozási környezetnek egyidejűleg feleljenek meg. A bankok nagyon komplex technológiai háttérrel hatalmas mennyiségű és értékű tranzakciót végeznek többnyire valós időben, azaz közel azonnal. A változást menedzselő programok ezért nem hagyhatják figyelmen kívül e technológiai háttér koordinált, kölcsönös függéseket is figyelembe vevő kezelését. Rengeteg időt igényel az új rendszerek megtervezése, tesztelése, majd komplex környezetben történő alkalmazása.

A pénzügyi szolgáltatások szektora nagy jelentőséggel bír az Egyesült Királyság gazdaságában. Kiemelt jelentőséggel bír a tárgyalások során, hogy milyen feltételeket fognak el e területen.

A tárgyalásokat, illetve a potenciális hatások felmérését nehezíti, hogy a brexittel kapcsolatos tárgyalásokra kritikus időben kerül sor: akkor, amikor jelentős reformok valósulnak meg a globális pénzügyi térben. A mélyreható szabályozási reformok végrehajtási határideje gyakran átfedést mutat a brexit keretében előírányzott egyes lépések határidejével.

A bankoknak ráadásul nemcsak a válságot követő szabályozási reformokkal kell megküzdeniük, hanem szembe kell nézniük a globális pénzügyi piacok másik nagy kihívásával, a *digitalizáció* nyújtotta lehetőségekkel és kihívásokkal is. A fintech és az olyan digitális megoldások, mint a blokklánc, az okos (tanuló) gépek, a határon átnyúló közösségi finanszírozás (személyek közötti – P2P – finanszírozás), a digitális fizetési megoldások és tranzakciók forradalmi változásokat hozhatnak a pénzügyi piacokon, lendületet adhatnak a határon átnyúló tranzakcióknak, alapjaiban változtathatják meg a pénzügyi kapcsolatok jellegét.

A brit pénzügyi szektornak tehát egyidejűleg kell alkalmazkodnia három nagyon fontos kihíváshoz: brexit, szabályozási reform és digitalizáció. A tanulmány célja röviden áttekinteni e kihívásokat, s a kihívásokra adható lehetséges válaszokat.

Az Egyesült Királyság és az egységes piac (pénzügyi szolgáltatások)

Az Egyesült Királyság (elsősorban London) globális piaci részesedése a pénzügyi szolgáltatások területén nagy és diverzifikált, akár a piacokat, akár a tevékenységeket vesszük alapul. Rengeteg külföldi bank központja, nagyon sok embert foglalkoztat.

Az *Egyesült Királyság az EU-n belüli pénzügyi szolgáltatási piac* (különösen a devizakereskedelem, a kamatderivatívák és a befektetésialap-kezelés területén) *egyik legnagyobb szereplője*. A tevékenységek köre meglehetősen széles: a komplex felelősségbiztosítástól a kötvények és más értékpapírok kereskedelmén át a megtakarítási és nyugdíjalapok menedzseléséig, valamint a fedezeti ügyletekig szinte mindent lefed.

Sok nagyvállalat európai központja is itt található. Az EU vállalati tőkebevonási tevékenységének vizsgálata alapján megállapítható, hogy a hitel-tőke és a vállalati értékpapírok révén történő tőkebevonás kb. kétharmada Egyesült Királyságbeli bankok révén valósult meg.¹

A sikerhez nagy valószínűséggel jelentős mértékben járult hozzá az EU-tagság, amely többek között az alábbi két fontos előnnyel járt: képzett munkaerőhöz való hozzáférés és a passporting, azaz termékek és szolgáltatások szabad értékesítése az egységes piac területén. Az Egyesült Királyság pénzügyi szektora erősen épít a *passporting rendszerére*. Közel 5500, az Egyesült Királyságban bejegyzett vállalat fér hozzá az EU piacához a passporting rendszerén keresztül. A brit bankok 2015-ben több mint 1000 milliárd euró értékben nyújtottak hitelt a passporting keretében, és kb. ugyanilyen értékben gyűjtöttek betétet.²

Az, hogy számos nemzetközi bank az Egyesült Királyságba telepítette európai központját, valószínűleg jelentős mértékben az egységes piachoz való hozzáféréssel magyarázható. Az Egyesült Királyságon kívüli központtal rendelkező bankok eszközállománya mindössze egyharmada az Egyesült Királyságban lévő vagyonnak. Az Egyesült Királyság volt a fő célpontja az Európai Unió kívülről a pénzügyi szolgáltatások területére érkező külföldi közvetlen beruházásoknak, valamint a globális pénzügyi intézmények tőkepiaci műveleteinek.³

¹ bővebben lásd: London Assembly Economic Committee 2016.

² London Assembly Economic Committee 2016.

³ London Assembly Economic Committee 2016.

A legutóbbi pénzügyi és gazdasági válság alatt és azt követően ugyanakkor az euró-zóna bankjainak visszavonulása figyelhető meg, nemcsak az egységes valutaövezeten belül, hanem például az Egyesült Királyság bankjaival kapcsolatos tevékenységüket illetően is. Az okok között megtalálhatóak az új szabályok, a gyakran nem nyereséges külföldi tevékenységek, de a részvényesek gyakorolta nyomás is.

A szabályozási reformok következtében a brit bankok is jelentős mértékben csökkenték külföldi kintlévőségeiket, leglátványosabban a bankközi hitelezés területén. Csökkent az Egyesült Királyságba áramló hitel és egyéb befektetés értéke, és a brit központú bankok is csökkentették külföldi hitelállományukat. London pénzügyi központjában elbocsátásokra is sor került.

A nemzetközi bankok alapvetően két módon fejtik ki nemzetközi tevékenységüket: külföldi pénz- és tőkeáramlással vagy a külföldi bankrendszerben történő fizikai jelenléttel. A nemzetközi pénzügyi szolgáltatás nyújtása az első esetben bankok hitelezési és betétgyűjtési tevékenységét, illetve biztosításkötését jelenti. A második esetben ugyanezeket a szolgáltatásokat egy külföldön lévő bank (leányvállalat, fiók) révén nyújtják. Az Egyesült Királyság esetében mindkét területen jelentős változások történtek az elmúlt években.

A határokon átnyúló tőkeáramlás visszaesése jelentős mértékben a határon átnyúló hitelezés és más befektetések visszaesésével magyarázható. A bankközi hitelezés visszaesésének hátterében a *kockázatok hirtelen átértékelése* állt. A válság kitörését követően a bankok egymás iránti bizalma jelentős mértékben csökkent, még a rövid távú kötelezettségeket illetően is. A bankközi piacot helyettesítve az EKB biztosított likviditást a bankoknak. A bankok ugyanakkor a bankközi piacok helyett a stabilabb betétalapú finanszírozás irányába mozdultak el, jelentős mértékben csökkentve a hitel/betét arányt a zóna országaiban. Jelentős mértékben esett vissza a lakossági hitelezés, illetve a külföldi leányvállalatok által nyújtott helyi hitelek összege is.

A külföldi jelenléttel rendelkező bankok aktivitása is csökkent. Külföldi tevékenységüket azonban jellemzően nem adták fel, csak jobban koncentrálták. A rosszul teljesítő eszközöket többnyire eladták. Ezzel párhuzamosan megnövelték a hazai hitelezés és egyéb hazai tevékenységek arányát.

A bankok visszavonulása részben a nemzetközi és nemzeti szabályok változására adott válasz, másrészt jelzi, hogy szerkezetváltásra van szükség a válság okozta károk enyhítése, kiküszöbölése érdekében. Több bank azért értékesítette külföldi eszközeit, hogy – az új jogszabályi feltételeknek megfelelően – emelhesse saját tőkéjét⁴ és/vagy növelje a rendelkezésre álló forrásokat. A szigorúbb előírások a bankok hatékonyabb fellépését teszik lehetővé ingadozó likviditás vagy a nem teljesítő hitelek hirtelen megugrása esetén. A szabályozók szempontjából pedig csökkenti a „túl nagy, túl komplex, hogy csődbe menjen” beavatkozás szükségességét. A biztonságnak ugyanakkor ára van. Különböző tanulmányok szerint a tő-

⁴ A globális pénzügyi válság kitörésekor a G20-kormányok és pénzügyminiszterek nyomására a Bázeli Bankfelügyeleti Bizottság megújította a Bazel II. szabályozást, ami Bazel III. néven vált ismertté. A Bazel III. megemelte a bankok által tartani szükséges tőke mértékét, és minimum értékeket határozott meg a tőke legfontosabb összetevőit illetően. A saját tőkét alkotó elsődleges (Tier 1) elemek értékének el kell érnie a kockázattal súlyozott teljes banki eszközérték legalább 4,5%-át. A Bazel III. egyfajta ütközőkészletként további 2,5%-kal emelte meg ezt az arányt, így annak teljes mértéke 7% (részletesen lásd: Basel Committee 2013).

kekövetelmény minden egy százalékpontos emelkedése 3,4–5,5%-kal csökkenti a határon átnyúló hitelezés hosszú távú növekedési ütemét.⁵

A globális és közösségi szabályozáson túl további kihívást jelenthet a bankok számára az addicionális nemzeti szabályozás. A nemzeti szabályok tovább növelhetik például a tőkekövetelményeket, ami közvetlen vagy közvetett módon a hazai hitelezést preferálhatja a külföldi hitelezéssel szemben. Ez történt például az Egyesült Királyságban is. 2012-ben a Bank of England olyan hitelfinanszírozási rendszert vezetett be,⁶ amellyel csökkentette a részt vevő intézmények finanszírozási költségét.⁷ A cél az volt, hogy a piacinál alacsonyabb kamatú forrásokat nyújtva a brit hitelintézeteknek, minden hitelképes brit ügyfél (nem pénzügyi szektorbeli üzleti ügyfél, illetve háztartások) hitelhez juthasson. A 2018 januárjáig működő rendszer célja tehát a hazai üzleti és lakossági szféra támogatása volt. Egy ilyen intézkedésnek azonban komoly hatásai lehetnek. Megváltoztathatják a bankok hitelezési szerkezetét: a bankok előnyben részesíthetik a hazai hitelezést a külföldivel szemben. Ez a határon átnyúló hitelezés jelentős csökkenését eredményezheti.

A britek a bankok tevékenységi körét is igyekeztek szabályozni.⁸ Arra ösztönözték a bankokat, hogy különítsék el alaptevékenységüket a kockázatosabb kereskedelmi vagy beruházási banki funkcióktól. Az ily módon „megtisztított” bankok számára magasabb saját-tőke-arányt, illetve azt kiegészítő ütköző (buffer) rátát írtak elő. A határon átnyúló hitelezés nem tartozik az alaptevékenységek közé, ezért azok finanszírozása is bonyolultabbá vált.

A külföldi tevékenységek visszafogása irányába hathattak az úgynevezett stressztesztek is, amelyeknek az alapvető célja az volt, hogy a jövőben ne legyen szükség adófizetők által finanszírozott bankmentőcsomagokra. (Bázel III. esetében a tőke- és likviditásszenderdek teljesítésének ellenőrzését szolgálják.) A stresszteszt során a kockázatok széles körét értékelik: hitel, piac, likviditás stb. A kockázatok csökkentése érdekében sok bank dönthet úgy, hogy értékesíti külföldi portfólióját, kötvényeit, egyéb értékpapírjait és ingatlanjait. A visszavonulás formája lehet az is, ha lejáratkor nem újítják meg a külföldi vállalatoknak nyújtott hiteleket, vagy akár teljes műveleteket (például a lakossági banki szolgáltatásokat) is felszámolhatnak.

Brexit – a pénzügyi ökoszisztémára gyakorolt potenciális hatások

A kilépés a határokon átnyúló pénzügyi szolgáltatások nyújtására vonatkozó (passporting) és a kölcsönös elismerés rendszerét egyaránt érinti. A tárgyalások eredményei alapvetően meghatározzák, hogy az Egyesült Királyság bankszektora milyen termékeket és szolgáltatásokat nyújthat az EU területén lévő ügyfeleknek, beleértve a hitelezést és betétgyűjtést, a beruházási banki szolgáltatásokat, valamint a kockázatok menedzselésére és fedezetére

⁵ a témáról bővebben lásd például: ATYAR et al. 2014; FORBES et al. 2016.

⁶ Lásd: www.bankofengland.co.uk/markets/funding-for-lending-and-other-market-operations (A letöltés dátuma: 2019. 04. 10.)

⁷ Hasonló programot vezetett be az EKB is, hogy likviditást biztosítson az euró-zóna bankjainak (hosszú távú refinanszírozási művelet, célzott hosszabb távú refinanszírozási művelet). A program keretében a bankok 3–4 éves lejáratú kamatmentes hitelt kaptak, amennyiben megfeleltek bizonyos követelményeknek.

⁸ Lásd: www.legislation.gov.uk/ukpga/2012/21/pdfs/ukpga_20120021_en.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 10.)

alkalmazott származékos termékeket. A következőkben a főbb scenáriók kerülnek áttekintésre.

EGT-tagság (soft brexit)

Amennyiben az Egyesült Királyság az EGT tagja lesz, az egységes piacra való bejutás alig változik, továbbra is élvezheti a határokon átnyúló pénzügyi szolgáltatások nyújtására vonatkozó (passporting) rendszer előnyeit. EGT-tagság esetén marad a szabad munkaerő-áramlás az Egyesült Királyság és az EU között, ezért a pénzügyi szolgáltató vállalatok kvóta- vagy vízumkorlátozás nélkül toborozhatnak szakképzett munkaerőt az EU tagállamaiból, és a brit munkavállalók is maradhatnak EU-bázisú vállalkozások foglalkoztatottjai.

Ahhoz azonban, hogy továbbra is élvezhessék a határokon átnyúló pénzügyi szolgáltatások nyújtására vonatkozó (passporting) rendszer előnyeit, meg kell felelniük az EU-szabályoknak (egyenértékű minősítést kell kapniuk, ekvivalencia). Úgy kell azonban megfelelniük, hogy a továbbiakban már nem tudják befolyásolni az elfogadásra kerülő jogszabályokat.

Szabadkereskedelmi megállapodás a határokon átnyúló pénzügyi szolgáltatások nyújtására vonatkozó passporting és a kölcsönös elismerés rendszerének megtartásával

Egy ilyen típusú megállapodás értelmében az Egyesült Királyság vállalatai nemcsak a harmadik országok számára elérhető passporting, hanem a teljes rendszer előnyeit élvezhetik, azaz hitelt nyújthatnak és betéteket gyűjthetnek, hozzájuthatnak más országok piaci infrastruktúrájához stb. A munkaerő mozgására vonatkozó szabályozás megállapodásonként eltérő, de általában tartalmaznak olyan rendelkezéseket, amelyek bizonyos üzleti célok esetén lehetővé teszik a munkaerő átmeneti mozgását. A nyújtható szolgáltatások köre tehát ennél az opciónál sem változik jelentősen. A megállapodás ugyanakkor előírja majd a jogszabályi megfelelést és az Egyesült Királyság piacaira történő kölcsönös bejutást.

A továbbiakban azonban már nem tudják befolyásolni az elfogadásra kerülő jogszabályokat, és nagy valószínűséggel elkerülhetetlen lesz az EU-rendszerekhez történő pénzügyi hozzájárulás.

Nincs megállapodás – a GATS-opció

Ebben az esetben az EU szempontjából az Egyesült Királyság harmadik országnak számít, ezért a nemzetközi kereskedelem szabályozása terén a WTO megállapodásai a mérvadóak. A pénzügyi szolgáltatások szektora a bankok és biztosítók/viszontbiztosítók szolgáltatásait fedi le, ezért e területek elsősorban a szolgáltatások kereskedelméről szóló általános egyezmény (General Agreement on Trade in Services, GATS) hatálya alá tartoznak. E területen a kereskedelem liberalizációja elég korlátozott.

A GATS a WTO egyik alapmegállapodása. Célja a szolgáltatáskereskedelem liberalizációja. Magát a szolgáltatást mint fogalmat nem definiálja, mindössze annyit tartalmaz, hogy kiterjed bármelyik szektorban nyújtott szolgáltatásra, a kormányzati szolgáltatások kivételével. A GATS keretében külön melléklet tartalmazza a pénzügyi szolgáltatásokat. E melléklet legfontosabb rendelkezése az úgynevezett körültekintő kiemelés (prudential carve-out). Ennek értelmében a tagállamoknak mindig tekintettel kell lenniük a befektetők védelmére és a pénzügyi rendszer stabilitására. Amennyiben egy intézkedés nem felel meg ennek az elvárásnak, az nem mentesíti a tagállamot a megállapodásból adódó kötelezettségeinek a teljesítése alól. A prudenciális intézkedések közé tartozhatnak például a tőkeigyelelési sztenderdek, a likviditásra vonatkozó szabályok stb. Az intézkedések minősítését illetően segítséget nyújthatnak a nemzetközi sztenderdek (például: Bázeli Bankfelügyeleti Bizottság, IOSO). A prudenciális intézkedések kölcsönös elismerése bilaterális megállapodásokon alapuló harmonizáción vagy autonóm lépésen keresztül valósulhat meg. A WTO keretében tehát nem előírás a prudenciális intézkedések kölcsönös elismerése.

További útmutatást tartalmaz a Pénzügyi szolgáltatások értelmezése (Understanding on Financial Services). E kiegészítés fejlett országok egy csoportjának kezdeményezésére jött létre. Nem külön megállapodásról van szó, hanem modellről, amelynek alkalmazásáról a tagállamok maguk dönthetnek. Önmagában tehát nincs jogi kényszerítő ereje. Kényszerítő erejűvé akkor válik, ha az érintett tagállam felveszi nemzeti kötelezettségvállalásainak a listájára a modell által lefedett területeket. Az EU és tagállamai elfogadták a pénzügyi szolgáltatások értelmezése által követett megközelítést. Megállapításra került egy status quo, azaz a kereskedelmi liberalizációnak az a szintje, amely alá nem mehetnek a tagállamok. A pénzügyi szolgáltatások értelmezésének megközelítésével ellentétes intézkedés csak az értelmezés elfogadása előtti időpontban keletkezhetett, azaz érvényesül a szerzett jogok rendszere.

A piacra jutási rendelkezések módosítják a piacra jutást korlátozó intézkedések tiltólistáját, illetve a nemzeti elbánás elve mellett biztosítja egyes biztosítási szolgáltatások (például tengeri szállítás, kereskedelmi repülés stb.) határon átnyúló kereskedelmének liberalizálását. A kiegészítő „megállapodást” elfogadó valamennyi WTO-tagállam engedélyezi a rezidensei számára, hogy bármelyik más WTO-tagállam területén a megállapodás hatálya alá tartozó biztosítási vagy banki szolgáltatást (betétgyűjtés, hitelezés, pénzforgalom vagy átutalás, értékpapírok, vagyionkezelés, tanácsadói szolgáltatások stb.) vegyenek igénybe.

A „megállapodást” elfogadó valamennyi tagállamnak bármelyik másik WTO-tagállam pénzügyi szolgáltatási számára biztosítania kell a letelepedés és terjeszkedés (akár meglévő vállalatok felvásárlása révén) jogát, a kereskedelmi jelenlétet. A kereskedelmi jelenlét ugyanakkor engedélyeztetési eljáráshoz köthető. A „megállapodást” elfogadó tagállamok engedélyezik a többi tagállam kereskedelmi jelenléttel rendelkező pénzügyi szolgáltatói (részletesen szabályozott területekről érkező) alkalmazottainak ideiglenes belépését.

A „megállapodás” értelmében minden tagállamnak biztosítania kell a területén letelepedett, más tagállamokból származó pénzügyi szolgáltatók számára az állami irányítás alatt álló fizetési és elszámolási rendszerekhez, valamint a normál üzletmenethez tartozó hivatalos alapkezelő és refinanszírozási lehetőségekhez való hozzáférést.

Az EU GATS-kötelezettségvállalásai⁹

A külföldi leányvállalatoktól eltérően az EU valamely tagállamának területén nem EU-tagállam által létrehozott fiókra EU-szinten nem harmonizált prudenciális szabályok vonatkoznak, az engedélyeztetés tehát tagállamonként történik. A szolgáltatások 1. és 2. módzata tekintetében több tagállam is korlátozásokat alkalmaz egyes biztosítói vagy biztosításhoz kapcsolódó szolgáltatásokat illetően. A határon átnyúló szolgáltatások tekintetében többnyire az EU területén telephellyel rendelkező biztosító általi viszontbiztosítási kötelezettséget írnak elő. A 2. módzat (külföldi fogyasztás) tekintetében pedig általában az adott tagállam területén működő vállalatokra korlátozódik a szolgáltatás szabadsága. Meglehetősen eltérő nemzeti szabályok vannak érvényben a kereskedelmi jelenlét mellett is. Ez utóbbi esetében minden tagállam külön vállalat alapítását írja elő a befektetési tevékenységek menedzselésére, és csak az EU-ban bejegyzett telephellyel rendelkező cégek kezelhetik a befektetési alapok vagyont.

Az EU külön kötelezettséget vállalt a GATS keretében a biztosítási és más pénzügyi szolgáltatások nyújtásával kapcsolatos kérelmek elbírálásának idejét illetően (jellemzően 6–12 hónap).

A GATS keretében megvalósuló liberalizáció lényegesen korlátozottabb, mint amit az egységes piac biztosít. Nem lehetséges, vagy engedélyezéshez kötött a fiókalapítás. A határon átnyúló szolgáltatás csak egyes nagy biztosítók és bankok tevékenységére korlátozódik, több tagállamban piacra jutási korlátozások vannak. A külföldi fogyasztásra a nemzeti elbánás elve alapján nem vonatkozik korlátozás, ám egyes tagállamokban korlátozott a piacra jutás. A természetes személyek jelenléte mutatja a legnagyobb tagállamonkénti eltérést, ez a terület a nemzeti bevándorlási törvények hatálya alá tartozik.

Megállapodás nélkül

Amennyiben nem lesz megállapodás az Egyesült Királyság és az EU között a piacra jutást illetően, akkor azt a harmadik országokra érvényes EU-szabályozás fogja meghatározni. A pénzügyi eszközök piacaira vonatkozó irányelv és rendelet alapján 2018-tól például EU-n kívüli pénzügyi intézmények is nyújthatnak határon átnyúló befektetési és vagyonkezelési szolgáltatásokat anélkül, hogy fiókot létesítenének az EU-ban. A pénzügyi intézmények azonban csak akkor jogosultak erre, ha regisztrálva vannak az Európai Értékpapír-piaci Hatóságnál (European Securities and Markets Authority – ESMA), és az Egyesült Királyság szabályozási rendszere egyenértékű és viszonyosságot biztosít (azaz azonos feltételek mellett biztosítja az EU-s pénzügyi intézmények brit piacra való bejutását). Az EU alternatív befektetési alapkezelőkről szóló irányelve értelmében az Európai Bizottság fontolóra veszi a határokon átnyúló pénzügyi szolgáltatások nyújtására vonatkozó rendszer (passporting) értékesítési elemének nem EU-s alapkezelőkre történő kiterjesztését is.

Ez az opció okozhat némi bonyodalmat, hiszen a passporting nem fed le minden banki alpműveletet. Nem vonatkozik többek között a hitelezésre és betétgyűjtésre, valamint

⁹ *Trade in Services – European Communities and their Member States – Schedule of Specific Commitments – Supplement 4 – Revision. GATS/SC/31/Suppl.4/Rev.1., 18 November 1999.*

a pénzforgalomra és más szabályozott piacokra. Amennyiben tehát az Egyesült Királyság azt szeretné, hogy bankjai és befektetési cégei továbbra is folytathassák tevékenységüket az EU piacán, az EU szabályozásával egyenértékű rendszert kell biztosítani. További kérdés, hogy mennyi időn belül sikerül megszerezni az ekvivalenciaértékelést, mert az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy meglehetősen hosszadalmas folyamatról van szó. Mindez átmeneti időszakot, átmeneti szabályozást tehet szükségessé, hiszen a Bizottság leghamarabb a brexit első napján kezdheti meg az ekvivalencia értékelését, hivatalosan ugyanis csak ettől az időponttól minősül az Egyesült Királyság harmadik országnak.

Pillanatnyilag úgy tűnik, hogy az ekvivalencia a MiFID II/MiFIR keretében harmadik országok intézményei által megvalósítandó befektetési szolgáltatások mechanizmusaként a legfontosabb. A hagyományos banki szolgáltatásokon kívüli területeken az ekvivalencia sokkal szélesebb körű, mint ami a tőkekövetelményekről szóló rendelet és irányelv (CRR/CRD) keretében lehetséges, és számos olyan eset van, amikor az ekvivalencia elismerése hozzájárulást biztosít az egységes piachoz.

E területen kiemelendő a 2018. január 1-jétől alkalmazandó MiFID/MiFIR, amely úgy biztosít hozzájárulást az egységes piachoz a passporting rendszerén keresztül harmadik országok befektetési vállalatának, hogy nem teszi kötelezővé az EU területén létrehozandó intézményt. Azaz a harmadik ország befektetési vállalata úgy fér hozzá az EU piacához, hogy tevékenységüket valójában saját nemzeti hatósága engedélyezi, szabályozza és felügyeli.

Különbséget kell azonban tenni a kisbefektetők és a professzionális befektetők között. Kisbefektetőknek nyújtott szolgáltatások esetén a harmadik országban telephellyel rendelkező fiók nem kaphat engedélyt pénzügyi szolgáltatások nyújtására. Kizárólag abban a tagállamban működhetnek, ahol fizikailag is jelen vannak, azaz telephellyel rendelkeznek. A piac megnyitásából adódó kockázatot az érintett tagállam viseli.

2018 januárjától ugyanakkor a MiFIR értelmében a befektetési vállalkozások és hitelintézetek harmadik országban lévő telephelyfiókjai bizonyos ekvivalenciafeltételeket teljesítve az egységes piac egészéhez hozzájárulhatnak, és az egységes piac egész területén nyújthatnak pénzügyi szolgáltatásokat professzionális befektetőknek. Ebből a szempontból fontos, hogy az Egyesült Királyság befektetési vállalkozásainak többsége jelenleg inkább a MiFID, és nem annyira a CRD hatálya alatt működik.

Fentiekén túl a harmadik ország vállalkozása (ideértve a befektetési szolgáltatásokat nyújtó vagy végző hitelintézeteket is) úgy is beléphet fizikai jelenlét nélkül az unió területére, hogy kizárólag professzionális ügyfeleknek nyújt szolgáltatást. Ehhez azonban teljesítenie kell bizonyos ekvivalenciafeltételeket, többek között regisztrálnia kell magát az ESMA harmadik országok vállalkozásai regiszterében. Az ESMA-regisztráció feltételei a következők:

- van érvényes bizottsági ekvivalenciahatározat a prudenciális és működési feltételeket illetően (MiFIR, MiFID, CRD egyenértékű);
- a vállalkozás központjának telephelye szerint illetékes hatóság engedélyezte a vállalkozás számára az EU területére irányuló szolgáltatások nyújtását és tevékenységek kifejtését, hatékony felügyelet mellett;
- az ESMA együttműködési megállapodást kötött a harmadik ország szabályozó hatóságával.

A MiFIR rendelkezései gyakorlatilag lehetővé teszik a határon átnyúló befektetési szolgáltatások harmadik ország vállalkozásai által történő nyújtását. A befektetési vállalkozások tehát dönthetnek úgy, hogy a MiFID/MiFIR keretében igényelnek piacra jutást, és ebben az esetben nem kell átesniük a CRR tőke/likviditás ekvivalenciaértékelési folyamatán. Az ilyen feltételekkel történő piacra jutás prudenciális szempontból nem feltétlenül jó. A MiFID II/MiFIR ekvivalencia-rendelkezései ezért nagyon fontosak lesznek a (határon átnyúló) befektetési szolgáltatások terén.¹⁰

Passport nélkül (kemény brexit)

Amennyiben ez az opció valósul meg, az Egyesült Királyságnak meglehetősen korlátozott lesz az EU-piacokra történő bejutása. Ez az opció jár tehát a legnagyobb változással. Amennyiben ugyanis továbbra is szeretnének szolgáltatásokat nyújtani EU-ügyfelek számára, azt csak az EU-n belüli kereskedelmi jelenléttel tehetik meg, amit viszont minden olyan tagállamban engedélyeztetniük kell, ahol ügyfelük van. Mindez szervezeti átalakítást és további jogi kötelezettségeket jelent. Amennyiben a pénzügyi intézmények központja az Egyesült Királyságban van, és tevékenységüket jelenleg fiókokon keresztül végzik az EU területén, a fiókokat leányvállalatokká kell alakítani. A helyi szisztematikus kockázatok kezelése érdekében a befogadó ország további követelményeket állíthat velük szemben a tőkére, a likvidításra, a jelentési kötelezettségekre stb. vonatkozóan. Ugyanez vonatkozik azokra az EU-központtal rendelkező pénzügyi intézményekre, amelyek továbbra is szeretnének az Egyesült Királyság piacán működni.

A vállalatok dönthetnek úgy is, hogy az Egyesült Királyságban lévő központjukat másik EU-tagállamba teszik át, és tevékenységüket az adott tagállamban engedélyeztetve tartják meg passporting jogosultságaikat. Ebben az esetben továbbra is egyetlen központból kiindulva élvezhetik az EU egész területére kiterjedő tevékenység előnyeit. Ez egyben azt is jelenti, hogy egyetlen jogszabályi csomagnak kell megfelelniük, s nem tagállamonként kell biztosítani az engedélyezés és jogszabályi megfelelés feltételeit. Ebben az esetben azonban önálló leányvállalatot kell létrehozni, ha továbbra is szeretnének pénzügyi szolgáltatásokat nyújtani az Egyesült Királyság területén.

A relokációs döntés során a vállalatok alapvetően két opciót vizsgálhatnak meg: a brit vállalatok vagy külföldi fióktelep, vagy leányvállalat EU27 területén történő létesítésével próbálják fenntartani a korábbi piacra jutási feltételeket. A két opcióra vonatkozó szabályozás egészen eltérő. Új leányvállalat esetén engedélyeztetés, regisztráció vagy befogadás szükséges. Az új külföldi fióktelep létesítésére külön szabályozás vonatkozik.

Az engedélyezés, befogadás vagy regisztráció terén nincs teljes harmonizáció, így a tagállamok gyakorlata változatos képet mutat. A szükséges relokációs döntést az érintett vállalatok valószínűleg még a brexit tényleges megvalósulása előtt meghozzák, így az érintett brit bázisú vállalatokra/bankcsoportokra a jelenleg érvényes EU-rendeletek fognak vonatkozni.

A befektetéssel foglalkozó vállalatok tevékenysége sokkal inkább a MiFID, és nem annyira a CRD hatálya tartozik. Jó néhány nagy befektetési vállalat központja található

¹⁰ bővebben lásd: European Banking Authority 2017.

jelenleg az Egyesült Királyságban, és többségüknél várhatóan felmerül a relokáció kérdése. Ebből a szempontból kiemelés érdemelnek az 1. osztályú befektetési vállalkozások, amelyek vagy szisztematikus jelentőséggel vagy a hitelintézetekhez hasonló kockázatokkal rendelkeznek. Az ilyen típusú vállalkozásokat az EBH szerint a bankokhoz hasonlóan kell kezelni.

A relokációs döntés a befektetési vállalkozások esetében nemcsak új, az EU27 területén működő vállalkozás létesítésére irányulhat, hanem kérhetik a tevékenységi kör bővítését is már az EU27 területén működő vállalkozás esetében. Az engedély során a tagállami hatóságok elsősorban azt vizsgálják, mekkora szisztematikus kockázatot jelent a területükön megjelenő befektetési vállalkozás. Engedélyezés esetén a hatóságoknak meg kell győződniük arról, hogy mind a CRD, mind a MiFID/MiFIR követelményei teljesülnek. A bankunió területén létrehozott 1. osztályú befektetési vállalkozások felügyeletét az EKB látja el, szoros együttműködésben a piaci hatóságokkal.¹¹

2017 júniusában jelent meg a Bizottság jelentése a pénzmosás és terrorizmusfinanszírozás belső piaccal és határon átnyúló tevékenységekkel kapcsolatos kockázatainak értékeléséről (szupranacionális kockázatelemzés, angol rövidítéssel: SNRA).¹² E jelentés is tartalmaz brexittel és az abból adódó relokációval kapcsolatos következtetéseket:

- Az illetékes hatóságnak ellenőriznie kell, hogy az Egyesült Királyságban engedélyezett vállalat rendelkezik-e az EU 2015/849. irányelvvel összhangban álló AML/CFT-rendszerrel és -ellenőrzéssel. Erre azért van szükség, mert az irányelv csak minimális harmonizációt ír elő, annak alkalmazása területenként eltérő. Az Egyesült Királyságban engedélyezett vállalat AML/CFT-rendszere ezért nem feltétlenül felel meg a központ új helyszínéül választott tagállam rendszerének.
- Az irányelv a rendszeres felügyeleti ellenőrzést is előírja. Ez azt jelenti, hogy minden olyan relokáció esetén, amikor magas ML/TF-kockázatú vállalatról van szó, az egyben a különleges felügyeleti erőforrások növelését is szükségessé teszi. Amennyiben a brexit eredményeként nagyszámú magas kockázatú vállalat viszonylag kevés tagállamban koncentrálódik, az adott tagállamok illetékes hatóságainak meg kell győződniük arról, hogy képesek a felügyelethez szükséges jelentős mennyiségű többleterőforrás biztosítására, felszívására.

Amennyiben az Egyesült Királyságból új telephelyre költöző vállalat továbbra is jelen kíván lenni az Egyesült Királyságban, az illetékes hatóságnak azt is vizsgálnia kell, hogy a vállalat AML/CFT-politikája és folyamatai alkalmasak-e a teljes vállalatcsoport harmadik országba irányuló pénzügyi szolgáltatásaiból adódó kockázatainak a kezelésére.

¹¹ bővebben lásd: European Banking Authority 2017.

¹² *Joint Guidelines under Articles 17 and 18(4) of Directive (EU) 2015/849 on simplified and enhanced customer due diligence and the factors credit and financial institutions should consider when assessing the money laundering and terrorist financing risk associated with individual business relationships and occasional transactions.*

A versenyképességre gyakorolt potenciális hatások

London a világ egyik vezető globális pénzügyi központja. Bár egységes definíció nincs, általában olyan országok esetében beszélhetünk pénzügyi központról, amelyekben a külföldi befektetési eszközök és tartozások értéke legalább az adott ország GDP-jének tízszerese. Pénzügyi központként jelentős mennyiségű külföldi tőkét vonzanak, amit a világ legkülönbözőbb részein fektetnek be.

London folyamatosan a Globális Pénzügyi Központ Index élén végez (lásd: 1. táblázat). A pénzügyi központok versenyképességével kapcsolatban a China Development Institution és munkatársai jelentése (2017) 5 fő területet vizsgál: üzleti környezet (politikai stabilitás és a törvény ereje; intézményi és szabályozói környezet; makrogazdasági környezet; adó- és költség-versenyképesség), humán erőforrás (szakképzett munkaerő; rugalmas munkaerőpiac; oktatás és fejlődés; életminőség), infrastruktúra (épített infrastruktúra; IKT infrastruktúra; közlekedési infrastruktúra és fenntarthatóság), pénzügyi szektor fejlettsége (klaszterek mélysége, kiterjedtsége; rendelkezésre álló tőke; piaci likviditás, gazdasági teljesítmény) és hírnév (a város, mint márka; innováció szintje; vonzerő és kulturális diverzitás; komparatív pozicionálás más városokhoz viszonyítva).

1. táblázat

London mint pénzügyi központ

Helyezés	Üzleti környezet	Emberi erőforrás	Infrastruktúra	Pénzügyi szektor fejlettsége	Hírnév
1.	London	New York	London	London	New York
2.	New York	London	New York	New York	London
3.	Hong Kong	Hong Kong	Hong Kong	Hong Kong	Szingapúr
4.	Szingapúr	Szingapúr	Szingapúr	Szingapúr	Hong Kong
5.	Toronto	Tokió	Tokió	Boston	Chicago
6.	Tokió	Chicago	Sanghaj	Tokió	Boston
7.	Chicago	Los Angeles	Beijing	Chicago	Tokió
8.	Los Angeles	San Francisco	San Francisco	Chicago	Sydney
9.	Montreal	Boston	Taipei	Washington	San Francisco
10.	Sydney	Sanghaj	Dubai	Sanghaj	Zürich

Forrás: China Development Institution – Financial Centre Futures – Z/Yen 2017.

Fontos kérdés, hogyan változik a brexitet követően London pénzügyi központ-profilja. A China Development Institution és munkatársai jelentése (2017) három fontos elemet különböztet meg a profilokat illetően: összekapcsoltság, diverzitás és különlegesség. Az összekapcsoltság arra utal, hogy mennyire ismerik a világon a kérdéses központot, és a nem rezidens szakmai körök mennyire vélik úgy, hogy az szorosan kapcsolódik más pénzügyi központokhoz. A diverzitás azt vizsgálja, hány jól működő pénzügyi szektor képviselteti magát az érintett központban. A különlegesség a következő területek mélységére vonatkozik: befektetésmenedzsment, banki szolgáltatások, biztosítás, professzionális szolgáltatások, valamint kormányzat és szabályozás. Az elemzések alapján Londont a globális vezetők közé sorolják, azaz mindhárom területen jól teljesít (lásd: 2. táblázat). Stabilitási elemzéseik azt mutatják, hogy London továbbra is az egyik legstabilabb globális pénzügyi központ.

2. táblázat

Az egyes szolgáltatási területekre vonatkozó indexek

Helyezés	Banki szolgáltatások	Befektetés-menedzsment	Biztosítás	Professzionális szolgáltatások	Kormányzat és szabályozás
1.	New York	New York	New York	London	New York
2.	London	London	Hong Kong	New York	London
3.	Hong Kong	Hong Kong	Szingapúr	Szingapúr	Szingapúr
4.	Szingapúr	Szingapúr	Tokió	Hong Kong	Hong Kong
5.	Tokió	Tokió	London	Tokió	Washington

Forrás: China Development Institution – Financial Centre Futures – Z/Yen 2017.

A brexit nemcsak London, hanem a többi központ szempontjából is bizonytalansági tényezőt jelent. A kilépés a versenyképességet meghatározó első három tényezőre (üzleti környezet, emberi erőforrás, infrastruktúra) gyakorolhatja a legerőteljesebb hatást.

Az üzleti környezet változása

A brexit alapvetően változtatja meg a brit bankok számára az üzleti környezetet, különösen az EU-tagállamokkal folytatott kereskedelmet illetően. A versenyképességre gyakorolt hatások összetettek és széles körűek, itt csak néhány lehetséges hatás kerül kiemelésre.

A pénzügyi ökoszisztémát nagyon magas szintű kölcsönös függőség jellemzi. Ezért bármilyen EU-megállapodástól történő eltávolodás jóval túlmutat a közvetlenül az EU-ügyfelekkel folytatott üzleten. Az a vállalat például, amelyik elveszíti EU-ügyfélkörét, a továbbiakban esetleg nem tudja kihasználni a *méretgazdaságosságból* származó előnyöket, ezért előfordulhat, hogy az Egyesült Királyságban sem tud jövedelmezően működni, a piac elhagyására kényszerülhet. Ez a piaci koncentráció növekedését eredményezheti.

Alapvetően változtathatják meg az üzleti környezetet a *relokációs döntések* is. Elég egyetlen kapcsolódó tevékenység szigorúbb (kedvezőtlen irányú) szabályozása ahhoz, hogy a tevékenységeket új helyszínre csoportosítva „elhagyják” a bankok az Egyesült Királyságot. Amennyiben bármely tevékenység vagy tranzakció korlátozás alá kerül vagy „migrál”, az minden a láncban utána következő tevékenységre jelentős hatással lehet. Amennyiben az ökoszisztéma részei kívánnak maradni, esetleg szintén el kell hagyniuk az Egyesült Királyságot. Még ha a központ ténylegesen az Egyesült Királyságban is marad, akkor is számolni kell a *jogi megfelelésekből* (EU szempontjából harmadik ország, EU által nem szabályozott területeken nemzeti szabályoknak történő megfelelés, korábbi EU – harmadik ország megállapodás helyett új bilaterális megállapodások stb.) és a szükségessé váló *szerkezetátalakításból* adódó többletköltségekkel. Mindez az eredményesség, a vállalati szintű megtérülés további csökkenését eredményezheti a szektorban.

A brexit arra kényszeríthet egyes brit intézményeket, hogy tevékenységük jelentős mértékben *kiszervezett szolgáltatásokra* épüljön. A kiszervezett tevékenységtől való növekvő mértékű függés (különösen a kritikus vagy fontos operatív tevékenységek

esetében) befolyásolhatja az egyes intézmények *kockázatkezelési és tőke-megfelelési képességét*.¹³

A versenyképesség szempontjából fontos, hogy több olyan EU-szabályozás is életbe lépett az elmúlt időszakban, amelyet a britek folyamatosan elleneztek. A legnagyobb ellenállást talán a biztosítók tevékenységét szabályozó Solvency II. váltotta ki. A brit kilépés azonban alapvetően új helyzetet teremt a 2018 januárjában bevezetésre kerülő MiFID szempontjából is. Az új szabályok egyik nem titkolt célja ugyanis éppen az volt, hogy elmélyítse a kapcsolatot London és Európa többi része között a pénzügyi szolgáltatások területén. A brit kilépéssel ugyanakkor a MiFID-szabályok nem lesznek kényszerítő erejűek a brit pénzügyi szolgáltatókra. A szigorú szabályok megkerülése a brit szolgáltatók irányába történő elmozdulásra készítheti az EU-n kívüli piaci szereplőket. Tovább erősíti London nemzetközi pénzügyi központi pozícióját az a tény is, hogy az Egyesült Királyság nagy, fejlett hazai pénzügyi piaccal rendelkezik, amit nem sok ország, illetve pénzügyi központ mondhat el magáról. London pozícióját erősíti a nyelv és jogrendszer is, hiszen a kereskedelmi szerződések és vitarendezések esetében többnyire az angol jog az elsődleges választás.

Az üzleti környezet változása tehát egészen biztosan mélyreható változásokat eredményez a brit pénzügyi szektorban. A már meglévő előnyök és az agglomerációs hatások következtében azonban elmondható, hogy az Egyesült Királyság versenypozíciója erős, nehezen kikezdehető. Az új körülmények azonban mindenképpen megnehezítik London dolgát, különösen az EU-piacok kiszolgálása terén.

Emberi erőforrás

A brexit miatt a brit pénzügyi intézményeknek (mint minden más foglalkoztatónak) úgynevezett „végezhet-e munkát az Egyesült Királyság területén” (right to work) ellenőrzést kell elvégezniük minden egyes munkavállalót illetően. Az eddig ismertté vált információk alapján úgy tűnik, hogy az Egyesült Királyságban dolgozó vagy ott dolgozni kívánó EGT-állampolgárok helyzete változhat a legnagyobb mértékben a brexitet követően.

Jelenleg azonnal munkavégzésre jogosultak¹⁴ a brit állampolgárok, valamint az EGT (Horvátország kivételével) és Svájc állampolgárai. Azonnal munkavégzésre jogosultak a Brit Nemzetközösség azon állampolgárai, akik tartózkodási joggal rendelkeznek. Jogosultságukat azonban érvényes útlevelben lévő engedéllyel kell igazolniuk. Egyes EGT-n kívüli országok állampolgárai időkorlátozás nélkül tartózkodhatnak az Egyesült Királyságban (állandó tartózkodás, letelepedés vagy leave to remain), ezért ők is azonnal

¹³ Ebben az esetben felmerülhet a fantomcégek tömeges létrehozásának kockázata. Elképzelhető, hogy az Egyesült Királyság bázisú intézmény csak azért hoz létre egy egységet az EU27 területén, hogy hozzáférjen az egységes piachoz, valódi helyi menedzsmentet azonban nem létesít. A tőkekövetelményi rendelet nem szabályozza a vállalatcsoporton belüli kereskedelmet és hiteleket, illetve a fantomcégek alapításának kérdését. A fantomcégek kockázata ilyenkor abból adódik, hogy a kitettség helyileg keletkezik, annak könyvelése is helyileg történik, ám a keletkező kockázat menedzselése egy harmadik országban lévő anyavállalathoz kerül, ami megnehezíti az EU felüyleti tevékenységet. Az ilyen típusú kockázat nem új jelenség, ám a tömeges relokáció és vállalatcsoporton belüli átszervezés következtében mindenképpen növekedhet a jelentősége.

¹⁴ Bővebben lásd: www.gov.uk/browse/visas-immigration/work-visas (A letöltés dátuma: 2019. 04. 09.)

jogosultak munkavégzésre az Egyesült Királyság területén. A vízummal, biometrikus tartózkodási engedéllyel vagy más hivatalos dokumentummal rendelkező, nem EGT-országból érkező állampolgárok ideiglenesen vállalhatnak munkát az Egyesült Királyság területén. Ez az időszak meghosszabbítható, vagy állandó tartózkodási engedély kérhető. A munkavégzési jogosultság egyes esetekben bizonyos foglalkoztatókra vagy meghatározott heti óraszámra korlátozódhat. A nem EGT-országokból származó, fentiekben nem említett munkavállalók nem vállalhatnak munkát az Egyesült Királyságban. Az e csoportba tartozó emberek vagy tengerentúlról érkezett, az Egyesült Királyság területén törvénytelenül tartózkodó emberek, vagy – bár tartózkodásuk törvényes – olyan tartózkodási engedéllyel rendelkeznek, amely munkavégzésre nem jogosít.

A munkaerő mozgására vonatkozó szabályok még nem ismertek. Néhány lehetőség azonban továbbra is egészen biztosan elérhető lesz az EGT-állampolgárok számára:

- Állandó tartózkodási engedélyt kérhetnek, ha legalább öt éve az Egyesült Királyság területén élnek.
- Akik még nem élnek ott öt éve, regisztrációs igazolást kérhetnek. Ugyanakkor a brexitet követően esetleg az összes korábban kiadott igazolást érvényteleníthetik.

A bevándorlási döntések alapja egyébként pontrendszer, amely alapján a bevándorlók öt csoportját különböztetik meg: különösen magas értékű bevándorlók, akik befektetést, vállalkozást vagy kiemelkedő tehetséget hoznak az Egyesült Királyságba (Tier 1); adott pozíciót betöltő vagy konkrét feladattal megbízott szakképzett munkaerő (Tier 2); alacsony képzettségű munkaerő (Tier 3), amely eddig még nem volt megnyitva, mert az egymást követő kormányok úgy vélték, hogy az EGT épp elegendő lehetőséget nyújt; hallgatók és gyerekek, akik tandíjköteles iskolákban tanulnak (Tier 4); ideiglenes bevándorlás különböző típusai (Tier 5).

A pénzügyi szektor szempontjából a Tier 1–2 szintek a meghatározóak. Tier 1 kategória esetén a tartózkodási engedély többnyire határozatlan idejű vagy meghosszabbítható, és általában azonnali munkavégzési jogosultságot jelent. A Tier 2 a foglalkoztató részéről kiadott támogatói igazoláshoz kötött ugyan, de 5–6 éves tartózkodási engedélyt biztosít, amely keretében a támogatói igazolást kiadó vállalatnál a munkavégzésnek nincs akadálya, az egyéb munkavállalásra azonban szigorú szabályok vonatkoznak.

E rendszer alapján nem igazán tűnnek indokoltnak azok a túlzott aggodalmak, amelyek szerint veszélybe kerülhet a brit pénzügyi rendszer tehetségekkel való ellátottsága. Még ha a brexitet követően ez a harmadik országokra vonatkozó rendszer kerül is alkalmazásra az EGT-állampolgárokra, jól látható, hogy a Tier 1–2 csoportokba tartozó egyének továbbra is viszonylag szabadon érkezhetnek az Egyesült Királyság területére. Az viszont kétségtelen, hogy az új rendszerre való átállás, az engedélyezési rendszer, a támogatói igazolás és az ellenőrzés jelentős többletköltséget eredményezhet a pénzügyi (és a többi szektor) számára. A versenyképesség szempontjából fontos humán erőforrás mennyiségi és minőségi összetétele tehát nem feltétlenül változik a brexitet követően, bár a korábbi szint fenntartásának magasabb költségvonzata lehet, ami hatással lehet a pénzügyi intézmények eredményességére.

Az emberi erőforrással kapcsolatos problémák másik vetülete az esetleges relokációs döntésekkel áll összefüggésben. Kérdés, hogy mi történik azokkal az alkalmazottakkal, akik az EU területére ki-/áthelyezésre kerülő területeken dolgoznak. Az EU várhatóan

viszonosságot vár el e területen, tehát az Egyesült Királyság állampolgárai olyan elbánásban részesülnek majd az EU területén, mint amilyenben az EGT-állampolgárok az Egyesült Királyság területén. Mivel a pénzügyi szektort illetően többnyire magasan képzett munkaerő áramlásáról van szó, valószínűleg az EU sem fogja igazán akadályozni az e területen történő viszonylag szabad munkaerő-áramlást. Az alacsonyabb szintű képzettséget igénylő területeken viszont mindenképpen többletköltséget eredményezhet a különböző engedélyek beszerzése vagy a korábbi brit munkaerő helyi munkaerővel történő kiváltása.

A relokációs döntések szempontjából fontos lehet a pénzügyi szolgáltatások javadalmazási stratégiája, illetve az arra vonatkozó EU-szabályozás. Az Európai Bankhatóság (EBA) adott ugyan ki útmutatást a javadalmazási politikákat illetően, a nemzeti implementáció mégis jelentős eltéréseket mutat. Ezek a különbségek befolyásolhatják a relokációs döntéseket, hiszen egyes javadalmazási rendszerek vonzóbbak lehetnek az alkalmazottak számára, vagy nagyobb rugalmasságot biztosíthatnak a költségek terén. Csak néhány tagállam enged meg például a javadalmazás fix és változó részének arányára vonatkozó korlátozástól való eltérést, vagy von ki bizonyos intézményeket, leányvállalatokat a rendelkezés hatálya alól. E lehetőségek feltárása segítheti a brexittel kapcsolatos költségek optimalizálását.

Infrastruktúra

A pénzügyi infrastruktúra szempontjából két területet mindenképpen érdemes kiemelni. Fontos kérdés, hogy a brexitet követően hogyan férnek hozzá a brit cégek, leányvállalatok, fiókok az EU-tagállamok pénzügyi infrastruktúrájához. Amennyiben a tárgyalások eredményeként az Egyesült Királyság továbbra is élvezheti a passporting előnyeit, jelentős változás e téren nem várható. Sokkal bonyolultabb a helyzet passporting nélkül, amikor a harmadik országokra érvényes szabályozás vonatkozik az Egyesült Királyságra is.

Az egyik legérzékenyebb és legtöbb vitát kiváltó terület a *klíringházak* (elszámolóházak) tevékenységének a szabályozása. A klíringházak a pénzügyi infrastruktúra egyik legfontosabb elemét képezik. A klíringház közvetítő szerepet tölt be a pénzügyi eszközök eladói és vevői között. Határidős ügyletekkel foglalkozó tőzsdeügynöksége vagy önálló vállalata, amely vezeti a kereskedelmi számlákat, elszámolja a kereskedelmet és adatot szolgáltat. A tagok minden kereskedési nap végén zárják számláikat, és akkora összeget helyeznek letétbe a klíringháznál, amely elegendő nettó pozíciójuk fedezésére. A klíringházak így javítják a piacok hatékonyságát, növelik a pénzügyi piacok stabilitását.

London az egyik legnagyobb piaci szereplő a dollár- és euróalapú határidős ügyletek elszámolása terén. A fő problémát itt az okozza, hogy az EU bankjai erősen függenek a brit központi szerződő felektől a derivatívák, értékpapírok és repo (visszavásárlási megállapodás keretében „forgalmazott”) termékek elszámolását illetően, ugyanakkor az EU-szabályozás nem terjed ki a harmadik országokban lévő központi szerződő felekre. Miközben az Európai Unióban egyébként is lépés történt a klíringházak tevékenységének szigorúbb központi felügyelete, szabályozása irányába, igyekeznek nyomást gyakorolni Londonra, hogy az euróalapú ügyletek elszámolása a brexitet követően az unió területére kerüljön át. Mivel a központi szerződő felek szisztematikus szerepe nemcsak EU-szinten, hanem globálisan is nagy, az EU erősen érdekelt abban, hogy együttműködjön a brit hatóságokkal.

A másik kiemelendő terület az innováció, a fejlesztés. A kezdeti előrejelzések azt sugallták, hogy a piac potenciális csökkenésével, a tevékenységek relokációjával nemcsak az értékesítés, hanem a pénzügyi technológiai fejlesztések terén is problémák lehetnek majd a brexitet követően.

Az innováció, a technológiai fejlődés azonban nem feltétlenül brexitkérdés. Sokkal inkább globális kihívásról van szó. A bankoknak ugyanis nemcsak a válságot követő szabályozási reformokkal kell megküzdeniük napjainkban. Szembe kell nézniük a digitalizáció nyújtotta lehetőségekkel és kihívásokkal is. A fintech és az olyan digitális megoldások, mint a block-chain, az okos (tanuló) gépek, a határon átnyúló közösségi finanszírozás (személyek közötti – P2P – finanszírozás), a digitális fizetési megoldások és tranzakciók, forradalmi változásokat hozhatnak a pénzügyi piacokon, lendületet adhatnak a határon átnyúló tranzakcióknak, alapjaiban változtathatják meg a pénzügyi kapcsolatok jellegét, brexittől függetlenül.

A felhasználóbarát alkalmazások és az online szolgáltatások, amelyeket a digitális platformok nyújtanak, megtörik a bankok monopolhelyzetét. A bankoknak alkalmazkodniuk kell a fogyasztói igényekhez: bármikor, bármilyen eszközről elérhető szolgáltatások, személyre szabott megoldások. Az új megoldások gyorsabb, alacsonyabb költségű határon átnyúló szolgáltatásokat tesznek lehetővé. Olyan hagyományos területeken is megjelentek a digitális piaci szereplők, mint például a jelzálogfedezetű hitelek nyújtása vagy a fizetési szolgáltatások. (Az ír központi banktól kapott e-pénz-engedély alapján a Facebook számára például már megnyílt a lehetőség, hogy az EU teljes területén elektronikus fizetési szolgáltatásokat nyújtson,¹⁵ igaz, ehhez az érintett tagállamok központi bankjainak jóváhagyása is szükséges.)

A pénzügyi szolgáltatások tekintetében három digitális megoldást érdemes kiemelni: digitális platformok, amelyek a pénzügyi tranzakciók új helyszínét jelentik; bloklánc (más néven elosztott főkönyvi technológia), amely jelentős előrelépést jelenthet a tranzakciók hatékonysága és biztonsága terén; valamint az okos gépek és a mesterséges intelligencia, amelyek kiterjesztik a döntéshozatal, az emberi tevékenység határait.

Záró gondolatok

A brexit a maga rögzített határidejével és a benne rejlő bizonytalansági tényezőkkel megnehezíti az alkalmazkodási folyamatot a pénzügyi szolgáltatók számára. A brexittárgyalások összetettsége miatt a bizonytalanság elkerülhetetlen. Minden olyan esetben, amikor nem egyértelműek a brexit utáni körülmények, a bankok a rendelkezésre álló információkon alapuló feltételezések alapján terveznek. Ez különböző alternatívák kidolgozását, a költségek többszöröződését eredményezheti.

A feltételek tárgyalását illetően komoly problémát okoz, hogy a brexittárgyalások és a kilépés lehetséges dátuma egybeesik több globális, EU-s, illetve nemzeti pénzügyi reform várható életbelépésével. 2018. január 3-án lépett életbe például a pénzügyi eszközök piacaira vonatkozó irányelv (MiFID). Várhatóan a brexit után lép életbe a Bizottság bankokra vonatkozó szabályozási csomagjának része, a bankok helyreállításáról és sza-

¹⁵ SULLEYMANN 2017.

nálásáról szóló irányelv (angol rövidítéssel: BRRD),¹⁶ valamint az Egységes Szanálási Mechanizmusról szóló rendelet (angol rövidítéssel: SRMR),¹⁷ amelyek a bankok hitelezői igények kielégítési sorrendjére vonatkozó megközelítését kívánják EU-szinten harmonizálni. 2019. január 1-jén lép életbe az Egyesült Királyság 2012. évi pénzügyi szolgáltatásokról szóló (bankreform) törvényének¹⁸ a fő rendelkezése, többek között az elhatárolással kapcsolatos előírások, valamint a betétesek preferenciájára vonatkozó szabály. 2019 és 2021 között kell végrehajtani a tőkekövetelményekről szóló rendelet és irányelv (CRD V és CRR II) miatt szükségessé váló módosításokat.

Egyelőre bizonytalan, hogy a kilépést követően az Egyesült Királyság meg kíván-e felelni ezeknek a szabályoknak. Elvileg törölheti az EU-rendeletekhez és irányelvekhez kapcsolódó szabályozás egy részét vagy egészét, vagy hozzáigazíthatja azokat az Egyesült Királyság szabályozási prioritásaihoz. Ám ez azt jelentené, hogy az EU piacán is működni kívánó vállalatoknak kettős sztenderdnek kellene megfelelniük, ami jelentős többletköltséget, a versenyképesség romlását eredményezné. (A brexittel némileg paradox helyzet állt elő, hiszen egyes – elsősorban a származékos termékek piacára vonatkozó – EU-rendeletek épp az Egyesült Királyság kötelezettségvállalásaiból származnak.)

A bankoknak tehát nemcsak maguknak kell változniuk, hanem változásban lévő környezethez kell igazodniuk. Nemcsak szabályozási reformok sorával kell megküzdeniük az elkövetkező két évben, hanem új, a brexitet követő piacra jutási feltételekhez igazodó működési modellt is ki kell dolgozniuk. Valójában nemcsak kidolgozniuk kell, hanem tesztelniük és bevezetésre kész állapotba kell hozniuk az új rendszereket. E folyamat jelentős mennyiségű erőforrást vonhat el az üzleti fejlesztéstől és innovációtól, holott az új piacra lépők (digitális szolgáltatók) miatt fokozódó verseny és az ügyfelek igényei egyre sürgetőbb változtatásokat, fejlesztéseket tesznek szükségessé.

Irodalomjegyzék

- AIYAR, S. – CALOMIRIS, C. W. – HOOLEY, J. – KORNIYENKO, Y. – WIELADEK, T. (2014): *The international transmission of bank capital requirements: Evidence from the United Kingdom*. Elérhető: www.bankofengland.co.uk/-/media/boe/files/working-paper/2014/the-international-transmission-of-bank-capital-requirements-evidence-from-the-uk.pdf?la=en&hash=84391E644DF3BF6E6D7C9AB46BA18AF085D6B8B5 (A letöltés dátuma: 2019. 04. 10.)
- Basel Committee on Banking Supervision (2013): *Global systemically important banks: Updated assessment methodology and the higher loss absorbency requirement*. Elérhető: www.bis.org/publ/bcb255.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 10.)

¹⁶ Directive 2014/59/EU of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 establishing a framework for the recovery and resolution of credit institutions and investment firms and amending Council Directive 82/891/EEC, and Directives 2001/24/EC, 2002/47/EC, 2004/25/EC, 2005/56/EC, 2007/36/EC, 2011/35/EU, 2012/30/EU and 2013/36/EU, and Regulations (EU) No 1093/2010 and (EU) No 648/2012, of the European Parliament and of the Council Text with EEA relevance.

¹⁷ Regulation (EU) No 806/2014 of the European Parliament and of the Council of 15 July 2014 establishing uniform rules and a uniform procedure for the resolution of credit institutions and certain investment firms in the framework of a Single Resolution Mechanism and a Single Resolution Fund and amending Regulation (EU) No 1093/2010.

¹⁸ Lásd: www.legislation.gov.uk/ukpga/2012/21/pdfs/ukpga_20120021_en.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 10.)

- China Development Institution – Financial Centre Futures – Z/Yen (2017): *Global Financial Centres Index 21*. Elérhető: www.montrealinternational.com/wp-content/uploads/2017/03/gfci_21.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 10.)
- Directive 2014/59/EU of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 establishing a framework for the recovery and resolution of credit institutions and investment firms and amending Council Directive 82/891/EEC, and Directives 2001/24/EC, 2002/47/EC, 2004/25/EC, 2005/56/EC, 2007/36/EC, 2011/35/EU, 2012/30/EU and 2013/36/EU, and Regulations (EU) No 1093/2010 and (EU) No 648/2012, of the European Parliament and of the Council Text with EEA relevance.*
- European Banking Authority (2017): *Opinion of the European Banking Authority on issues related to the departure of the United Kingdom from the European Union*. Elérhető: <https://eba.europa.eu/documents/10180/1756362/EBA+Opinion+on+brexit+Issues+%28EBA-Op-2017-12%29.pdf> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 10.)
- FORBES, K. – REINHARDT, D. – WIELADEK, T. (2016): *The spillovers, interactions, and (un)intended consequences of monetary and regulatory policies*. Elérhető: www.nber.org/papers/w22307.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 10.)
- Joint Guidelines under Articles 17 and 18(4) of Directive (EU) 2015/849 on simplified and enhanced customer due diligence and the factors credit and financial institutions should consider when assessing the money laundering and terrorist financing risk associated with individual business relationships and occasional transactions.*
- London Assembly, Economic Committee (2016): *EU exit and financial services*. Elérhető: www.london.gov.uk/sites/default/files/eu_exit_and_financial_services_report_final.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 10.)
- OECD (2015): *Base Erosion and Profit-Shifting Project – Explanatory Statement*. Elérhető: www.oecd.org/ctp/beps-explanatory-statement-2015.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 10.)
- Regulation (EU) No 806/2014 of the European Parliament and of the Council of 15 July 2014 establishing uniform rules and a uniform procedure for the resolution of credit institutions and certain investment firms in the framework of a Single Resolution Mechanism and a Single Resolution Fund and amending Regulation (EU) No 1093/2010.*
- SULLEYMANN, A. (2017): Facebook Messenger lets you pay friends and bug them for any money they owe you. *Independent*, 2017. 11. 06. Elérhető: www.independent.co.uk/life-style/gadgets-and-tech/news/facebook-messenger-payments-p2p-how-to-transfer-money-a8040361.html (A letöltés dátuma: 2019. 04. 10.)
- Trade in Services – European Communities and their Member States – Schedule of Specific Commitments – Supplement 4 – Revision*. GATS/SC/31/Suppl.4/Rev.1., 18 November 1999.
- WTO (1994): *General Agreement on Trade in Services*. Elérhető: www.wto.org/english/docs_e/legal_e/26-gats_01_e.htm (A letöltés dátuma: 2019. 04. 10.)
- WTO (1994): *Understanding on Commitments in Financial Services*. Elérhető: www.wto.org/english/docs_e/legal_e/54-ufins_e.htm (A letöltés dátuma: 2019. 04. 10.)

Kutasi Gábor

A brexit árfolyamhatása a nagy-britanniai magyar munkavállalók szemszögéből

Bevezetés

A brexit 2016 nyarán elindult folyamata bizonytalanságot szült, amelynek következtében nagyságrendileg 15%-os árfolyamingadozás történt az angol font leértékelődésének irányában, ha a font euróban kifejezett értékéből számítjuk. Ezzel párhuzamosan a globális folyamatok bővülő munkaerő-keresletet indukáltak a kelet-közép-európai gazdaságokban, amelyek a saját munkaerőtömegükhöz képest számottevő létszámú munkavállaló kivándorlásával pótolják a brit gazdaság hiányzó réteg munkaerő-kínálatát. A két folyamat két, összekapcsolható kérdést vet fel. Egyrészt hogyan reagál a külföldről Nagy-Britanniába bevándorolt munkaerő, ha a brit bér kevesebbet ér a származási ország valutájában az angol font leértékelődése miatt? Másrészt ez a munkavállalói reakció hozzájárulhat-e a származási ország munkaerőhiányának orvoslásához? E két kérdést vizsgáljuk Magyarországon esetében. Feltételezzük, hogy a külföldön munkát vállalók rendelkeznek valamilyen mértékű árfolyam-rugalmassággal, amely esetlegesen befolyásolja a földrajzi mobilitásukat.

Dustmann és Frattini (2014) a brexitet megelőzően, de témának mintegy elébe menve elemezte a brit bevándorlás hatását az Egyesült Királyság államháztartására. A tanulmány egyértelműen kimutatja, hogy az EU- és EGT-tagállamokból bevándorlók képzettségi szintje a brit hazai átlagot meghaladó mértékű, sőt az újabb EU-tagállamokból érkezők átlagosan messze felülmúlják a brit átlagot. Így némi leegyszerűsítéssel kijelenthető, hogy a kelet-európai – köztük magyar – bevándorlók egyértelműen termelékenységjavulást vittek eddig a brit gazdaságba, főképp, ha figyelembe vesszük a brit átlag alatti bérigényüket. A költségvetési egyenlegre vonatkozóan – figyelembe véve a szociális juttatásokat, egészségügy- és oktatásfinanszírozást, valamint a szociális bérlakáspolitikát – számításuk szerint 1995-től folyamatosan pozitív (többletet képző) hatással voltak a bevándorlók. Igaz ez mind az EU-ból, mind az azon kívülről érkezők esetében.

Ahogy Sampson (2017) megjegyzi, nehéz megjósolni, hogy pontosan milyen migrációs politikai korlátozásokat vezet be Nagy-Britannia, és nehéz megjósolni, hogy ennek pontosan milyen hatása lesz a brit bevándorlásra. Ugyanakkor hivatkozik Portes és Forte (2017) modelljére, amely úgy becsüli, hogy mérséklődni fog a bevándorlás, és ez a brit GDP-re is negatív hatással lesz. Alfano, Dustmann és Frattini (2016) megerősíti Dustmann és Frattini (2014) megállapításait a bevándorlás kedvező gazdasági hatásairól az Egyesült Királyság esetében, és kijelentik, hogy alig van arra bizonyíték, hogy a bevándorlók bármiben is rontották volna a brit hazai munkavállalók munkaerőpiaci pozícióját. Egyértelműen

kibocsátáscsökkenésre és hatékonyságromlásra számítanak, amennyiben a brexit számottevően visszaszorítaná a bevándorlást az országban.

Az elemzéshez felvázoljuk a migráció gazdaságelméleti hátterét, amely segít értelmezni a külföldön munkát vállalók motivációit, viselkedését és gazdasági reakcióit. A másik pillér az árfolyamelmélet, amely kifejtése szintén alátámasztja a tanulmány érvelését. E kettő összeér, és beépül a migrációs rugalmasság elemzésébe. Ezek után az árfolyam és a munkavállalás kapcsolatát vizsgáljuk brit–magyar összefüggésben.

A munkaerő-migráció gazdaságelmélete

Migráción tartós lakhelyváltogatást kell érteni, amelyet vezérelhet önkéntes munkavállalási szándék vagy valamilyen diszkriminációtól, üldöztetéstől való kényszervándorlás. Gazdasági értelemben viszont úgy is tekinthető, mint az emberi tőkébe való befektetés egyik formája, mert ott termel az egyén, ahol a leghatékonyabban megteheti.¹ A gazdasági vándorlás kezelése a gyakorlatban azon alapul, hogy a migráns vagy a menekült megítélése mindig politikai és morális kérdés. Megkülönböztethető egyéni és csoportos (családos, etnikai stb.) vándorlás, de a statisztikák nem mindig egyértelműek.

A kelet-közép-európai országokból történő munkaerő-migráció alapvetően a gazdasági racionalitáson és haszonmaximalizáláson alapul. Vándorlás akkor várható, ha a várható haszon felülmúlja a költségeket. Ha ehhez a háztartások stratégiáját is hozzávesszük, nagyban bonyolódik az áramlás mérése.

A munkaerő-migráció meghatározó tényezője a bérkülönbség, a munkanélküliség, a foglalkoztatási lehetőségek, a földrajzi és kulturális (nyelvi) távolság.² A bérkülönbséggel egyenes, míg a távolsággal fordított arányban nő a kivándorlási hajlandóság. Az álláslehetőségek változására, különbségére még érzékenyebben reagál a munkavállaló. Fontos, hogy a kereseteket vásárlóerő-paritáson érdemes összehasonlítani, vagyis hétköznapi nyelven a jövedelemből le kell vonni a megélhetési költségeket. Ezt a számítást azonban torzítja, hogy a bevándorló magasabb megtakarítási hajlandósággal rendelkezik, mint a hazai munkaerő, hiszen éppen többletjövedelem megszerzése céljából vándorol. Emellett kihasználhatja az árfolyamváltozásból adódó lehetőségeket is. A fenti tényezők hatását viszont torzítja a migrációs szabályozás mind a kibocsátó, mind a befogadó ország részéről.

Bizonyos neoklasszikus migrációs elméletek szerint a munkaerő-vándorlás szoros összefüggésben van a kereskedelemmel, mert ez is egy a termelési tényezők között, amely áramlással egyenlíti ki az előforduló ár(bér)különbségeket. Ezek az elméletek azt is megállapítják, hogy a termelési tényezők és az áruk áramlása helyettesítik egymást, köztük negatív korreláció áll fenn. Ezzel ellentétes elméletek viszont éppen a kereskedelmi kapcsolatok sűrűsödéséhez kötik a munkaerő-áramlásnak intenzívebbé válását, amit a termékek exportversenyképességének abból adódó javulásával magyaráznak, hogy a külföldi munkaerő miatt csökken a bérköltség. Egyéb elméletek az integráció elmélyülésével magyarázzák a migráció növekedését perifériák, félperifériák és a centrum között.³

¹ TAYLOR–YÚNEZ–GAUDE 1999.

² HÁRS 1998, 86.; FASSMANN–MÜNZ 1997, 49.

³ FASSMANN–MÜNZ 1997, 50–51.

A kivándorlást és a beilleszkedést segíti, ha külföldön baráti vagy rokoni kapcsolatokkal rendelkezik a migráns. A migrációs nyomás egyben a kapcsolati hálók kialakulásához, bővüléséhez vezet, amely a kibocsátó országban maradt munkaerő informáltságát növeli, és a kivándorlásra vonatkozó bizonytalanság- és kockázatérzetét csökkenti. Emellett az illegális munkaerő-áramlás mértéke az előbbieket miatt összefügg a legális munkavállalással. Egy-egy sokkhatás (válság, háború, munkaerőpiaci nyitás) nyomán felerősödhet a folyamat, de ennek elmúltával az áramlás visszaáll viszonylag állandó, egyensúlyi szintre. Aki igazán ki akar vándorolni, az a kezdeti években úgyis megteszi. Az így levezetett munkaerő-felesleg megszűnése pedig egyre inkább csökkenti az otthon maradtak kivándorlási hajlandóságát. Ez a kiegyensúlyozott folyamat „érett” migrációnak nevezhető, és ebben az esetben már a visszaáramlás is megfigyelhető.⁴

A migráció azonban nem mindig indul be csak azért, mert a fenti feltételek erre optimálisak, vagy mert a kint tartózkodásnak is van általában időkorlátja, illetve átlagos időtartama. Az egyéni döntés alapja lehet hazai státus megszerzéséhez szükséges jövedelem biztosítása is. Sok esetben azonban nem egyéni optimalizáción múlik a döntés, hanem a családi stratégián. Nem az egyéni jólét, hanem egy referenciacsoport – a család – jólétének biztosítása a fontos. A munkavállaló egyén nem akar hosszú távon külföldön maradni, éppen ezért a kilépés időszaki jellegű (1-2 hónap), de gyakran ismétlődő. Itt elsősorban a hazai kulturális minták a meghatározók, a befogadó közegnek nincs jelentős szerepe.⁵

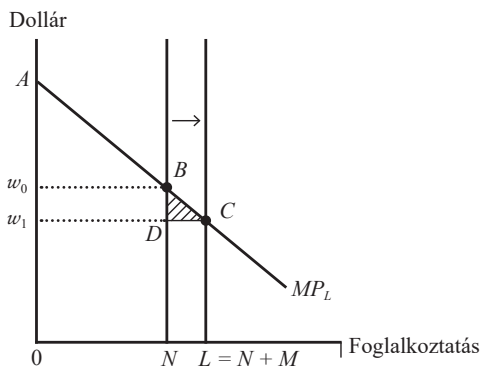
Az egyes országokban előforduló külföldiekkel szembeni előítéletes szemlélet, az idegengyűlölet vagy az erről szóló, ezt hangsúlyozó híráram is lehet visszatartó erő. De az idegenekkel szembeni ellenérzésre hatással van a gazdasági konjunktúra, a munkanélküliség feltételezett veszélyeitől való félelem is. Emellett a hagyományosan befogadó jellegű országokban, ahol nagyobb a bevándorlók aránya, és ez a befogadás a nemzetkép részévé vált, általában nagyobb a tolerancia, és kisebb a félelem a munkaerőpiaci hatásoktól. Az Európai Bizottság 2000-ben megállapította: a politikai, etnikai konfliktusok inkább generálnak tömeges vándorlást, mint a gazdasági tényezők.⁶ Példa erre a magyar kisebbségiek esete Magyarországon vagy a romák vándorlásának problémája európai viszonylatban. Ugyanez a jelentés arról is szól, hogy a kulturális és nyelvi korlátok, a nyelvismeret hiánya kiemelkedő módon akadályozzák a munkavállalókat a külföldi munkahelyek megszerzésében. Továbbá a helyi közösségi identitás is rontja a mobilitást, nemcsak nemzetközi szinten, de országhatáron belül is. Amennyiben az amúgy stagnáló hazai gazdaságra vonatkozó várakozások optimisták, ez szintén visszafogja a kivándorlást. Visszatartó erőként jelentkezhetnek az úgynevezett hazai régióspecifikus előnyök, mint a regionális helyismeret, az elért vállalati pozíció vagy szakmai elismertség, a kialakult családi vagy munkahelyi kapcsolatok, a lakóhely megszokottsága.⁷

⁴ HÁRS 1998, 88.

⁵ HÁRS 1998, 90–93.

⁶ European Commission 2000.

⁷ LUKÁCS 2002.

1. ábra
Migrációs többlet

Forrás: BORJAS 1995

A migráció gazdasági hatásait Borjas (1995) migrációs többlet elmélete modellezi és szám-
szerűsíti a befogadó gazdaság számára. Mint ahogyan azt az 1. ábra szemlélteti, a külföldről
érkező többletmunkaerő az alacsonyabb bérelvárása, illetve a brit esetben az alacsonyabb
hozzáadott értékű ágazatokba történő beáramlása következtében a befogadó gazdaságban
az átlagbér csökken. (Ez nem jelenti azt, hogy a helyi munkavállalók bére is csökkenne
automatikusan!) Az alacsonyabb átlagbér a csökkenő hozadékú foglalkoztatásbővítés
mellett is több munkahelyet, és így összességében több kibocsátást tesz lehetővé. Igaz
ugyan, hogy a külföldi munkavállalók megkapják az általuk megtermelt érték egy részét
munkabér formájában (az ábrán a DCLN téglalap), de a béren túl megtermelt hozzáadott
érték profit formájában a hazai vállalatok és tőketulajdonosok jövedelme lesz (az ábrán
a BCD-háromszög). E profit a migrációs többlet a Borjas-féle modellben. Ennek mértékéig
a befogadó gazdaság többletjövedelemre tesz szert a külföldi munkavállalók után a munkaerő
határtermelékenységétől – azaz a csökkenő hozadék csökkenésének mértékétől – és a be-
vándorló munkaerő által adott többletkapacitástól függően. Nem beszélve arról, hogy a kül-
földi munkavállalóknak kifizetett bér egy része is a befogadó gazdaságban csapódik le,
attól függően, hogy mennyibe kerül a megélhetésük, illetve milyen mértékben törekednek
hazautalni a jövedelmüket. Tehát a migrációs többlet kiegészül a külföldi munkavállalók
által helyben elköltött jövedelemmel, amely összességében a GDP bevándorlásból adódó
többletét képezi a befogadó gazdaságban.

Ha nagyobb a munka berrugalmassága, akkor a befogadó gazdaság több nyereségre
tesz szert a bevándorlásból. A berrugalmasság akkor nagy, ha a határtermelékenység gyor-
san csökken. Ennek magyarázata, hogy a tőke és a munkaerő egymás kiegészítője, így
önmagában a munkaerő-kínálat növekedése hamar a termelékenység romlásához vezet
tőkeberuházások nélkül. Ezzel szemben, ha a határtermelékenység nem nagyon csökken,
azaz a csökkenő hozadék törvénye alig érvényesül a foglalkoztatás – és a kapacitás – bővíté-
sekor, akkor az átlagbér nem fog jelentősen csökkenni, így a migrációs többlet nullához közeli
értéket vesz fel. Ez a Borjas-modell értelmezésében azt jelenti, hogy a határtermelékenység

nem csökken, mert a munkaerő és a tőkeeszközök szinte tökéletes helyettesítői egymásnak. Természetesen bonyolítja a modell értelmezését, ha a munkaerő-bevándorlással párhuzamosan tőkebeáramlás is történik.

A munkaerő-vándorlás a jövedelmi hatásokon és a belsőpiaci kudarcok ellentételezésén túl egyéb hatásokkal is jár.⁸ Először is kérdés, hogy a családot mennyire kényszeríti a jövedelmük megszerzési kockázata és az eladósodottságuk arra, hogy külföldi családtag jövedelmére legyenek ráutalva. Amennyiben erős az ilyen irányú kötöttség, akkor a készletelés is nagyobb lesz arra, hogy egy-egy családtagot külföldre küldjenek dolgozni. Másodszor, azok a háztartások is érintettek a termelékenység hatásokban, amelyek nem élnek a migráció adta lehetőségekkel, mert a többletjövedelem multiplikáló hatással van a kibocsátó gazdaságra. Harmadszor, a családok azért is helyezik egy-egy tagjukat távolabbi munkaerőpiacra, mert az ott megszerezhető jövedelem csak gyenge kapcsolatban áll a hazai régió, település gazdasági konjunktúrájával. Ily módon tehát a jövedelmi függőséget csökkentik. Negyedszer, a hazautalt jövedelem a hazai termelékenység javítására is fordítható, így növelheti a hazai kibocsátást. Ezt erősíti az is, hogy mivel a külföldi munkavállalás csökkenti a jövedelem-szerzés kockázatát, a kockázatkerülő hazai háztartás kisebb kockázat mellett bátrabban mer termelékenységi beruházásokba belevágni (például mezőgazdasági gép, szakképzés).

Árfolyamelmélet

Az állam számára nemcsak közvetlen korlátozások vagy a termékhez, illetve annak forgalmához kapcsolódó gazdaságpolitikai eszközök állnak rendelkezésre, hanem az árfolyampolitika eszközével is képes befolyásolni a kivitelt és a behozatalt, a termelési tényezők költségét. Ebből kiindulva feltételezhető, hogy a külföldi munkaerő, mint termelési tényező, valamekkora rugalmassággal reagálni fog az árfolyamváltozásra. Konkrétan, ha az árfolyamváltozás miatt egyre kevesebb pénz érkezik a hazautalt jövedelemből az otthon maradtaknak, valamint az országok közötti bérkülönbség az árfolyamváltozás miatt csökken, akkor kevésbé éri meg külföldön munkát vállalni, illetve azt folytatni. Ugyanez fordítva, ha az árfolyamváltozás növeli a hazautalt jövedelem hazai vásárlóerejét, illetve a nemzetközi bérdifferencia nagyobb lesz, akkor erre megnövekszik a hajlandóság a külföldi munkavállalás irányába, és a már külföldön dolgozókat megerősíti abban, hogy külföldön folytassák a karrierjüket.

Elméleti téren az alapvető nézeteltérés a monetarista és a keynesianus iskola között az árfolyam-politikát illetően az, hogy a monetaristák tagadják a monetáris politika hosszú távú hatásosságát, míg a keynesianusok bizonyos feltételek között eredményesnek tartják azt. A monetaristák semlegességet várnak el az árfolyam-politikától, amely aktívan csak addig folytatható, amíg a piaci trendhez közelíti a kilengő árfolyamot. A monetarista elmélet szerint a termékárbitrázs miatt a szabad termékáramlás azonos devizában mérve kiegyenlíti az árszínvonalat.⁹ Tehát bármilyen pénzpólitikai vagy árfolyam-politikai intézkedés hatása hosszú távon semlegesítődik az inflációra nézve. Ugyanakkor a pénzmennyiség változtatásával megváltozik maga az árfolyam.

⁸ TAYLOR–YÚNEZ-GAUDE 1999, 26–29.

⁹ Lásd: DARVAS–HALPERN 1998, 11.

A monetaristák által vallott mennyiségi pénzelmélet azt tartja, hogy a belföldi pénzkínálat növekedése leértékelődéshez, a külföldi pénzkínálat növekedése felértékelődéshez vezet.¹⁰ Így szabadon lebegő árfolyam esetén helyreáll az egyensúly. Ha azonban rögzített az árfolyam, akkor csak a fizetési mérleg kiigazítása révén juthat vissza a gazdaság az egyensúlyba.¹¹ A kettő ötvözésével is bekövetkezhet az egyensúly helyreállása, nevezetesen az irányított lebegtetés esetében: részben a le- és felértékelődéssel, részben a fizetési mérleg kiigazítása folytán. A monetarista felfogás szerint azonban a termékáramlás kiegyenlítő árhatása csak olyan termékek piacán megy végbe azonnal, amelyek konkurenciaként kapcsolatba kerülnek a külföldi termeléssel, míg a külfölddel nem versenyző termékek piacán a technológiai színvonaltól függően eltérő az inflációs szint.¹² Egyébként a jelenbeli árfolyam a monetaristák szerint a jövőbeni árfolyam várt értéke. Vagyis a várakozás meghatározó hatása az árfolyamra, míg a nemzeti jövedelem és a külkereskedelem okozta devizaáramlás nem.

A keynesiánusok felfogása szerint – akik korábban az árszintet másodrendű kérdésnek tartották, feltételezve, hogy a tökéletesen rugalmas kínálati függvény hatékonyan rögzíti az árakat, amiért a pénzpiacnak nincs jelentősége – a monetáris politika hatásos lehet, mégpedig lebegő árfolyamrendszer esetén jobban, rögzített esetében kevésbé, mint a fiskális politika, sőt rugalmasan alkalmazható, és nem jár költségekkel. A neokkeynesiánusok szerint az árfolyam-politika bevethető a gazdasági növekedés érdekében. „Importéhség” gerjesztése céljából felértékelésre, exportbővítés céljából leértékelésre van szükség. Az árfolyam-politika szerintük is csak akkor hatásos, ha érvényesül a neoklasszikus Marshall–Lerner feltétel, vagyis a leértékelés akkor javítja a külkereskedelmi egyenleget, ha az export és import keresleti ár rugalmasságának összege abszolút értékben nagyobb egynél.

A probléma tovább bonyolódik aszerint, hogy melyik részpiacról eredeztethető az árfolyamváltozás. A *vásárlóerő-paritás koncepciója* a hosszú távú árfolyam-alakulást a valuták inflációs rátáinak különbségével magyarázza. A koncepció alapja az egységes ár törvénye, vagyis az a követelmény, hogy a szabad verseny révén a nemzetközi kereskedelemben az azonos áruk azonos áron keljenek el a nemzetközi piacokon. Ha ez a kikötés igaz, akkor az árak egyszerűen összevethetők úgy, hogy megszorozzuk őket az árfolyammal: $P_A = P_B \cdot \text{árfolyam}_{A/B}$. Ebből adódik az egyensúlyi árfolyam is: $\text{árfolyam}_{A/B} = P_A / P_B$.

A vásárlóerő-paritás koncepciójának két változata van: az abszolút és a relatív vásárlóerő-paritás.¹³ Az abszolút vásárlóerő-paritás koncepciója egyszerűen veszi a két ország árszínvonalának hányadosát (P_A / P_B), ekképp közelítve az egyensúlyi árfolyamot. Ez csak azonos termékkörre vonatkoztatható. A másik – a gyakorlathoz közelebb álló – a relatív vásárlóerő-paritás. Eszerint a relatív árak változása megmutatja a várható árfolyamváltozást olyan időszakhoz képest, amikor az árfolyam egyensúlyban volt. Vagyis az árfolyamváltozás eszerint a valutaövezetek között eltérő mértékű inflációból adódik. Amíg az abszolút vásárlóerő-paritás csak monetáris tényezőket vesz figyelembe, addig a relatív változat a strukturális változásokat is (dinamikus modell).

¹⁰ Nem feledkezhetünk meg arról, hogy az elmélet szerint az árupiaci kereslet csökkenése leértékelődéshez vezet, és fordítva.

¹¹ Erről bővebben a fizetésimérleg-elméletek szólnak.

¹² Lásd Darvas és Halpern (1998, 13) hivatkozását Mussa. M. fejtegetésére.

¹³ Lásd bővebben: SZENTES 1999.

A vásárlóerő-paritás koncepcióját Gustav Cassel svéd közgazdásztól eredeztetik (1916). Miért van szükség a vásárlóerő-paritás külön számítására? A hivatalos árfolyam nem tükrözi a valós vásárlóerőt. Rögzített árfolyamnál vagy piszkos lebegtetés esetén az árfolyam nem vagy nem jelentősen módosul, így nem követi automatikusan a vásárlóerő változását, csak ha a gazdaságpolitika a leértékelés eszközához nyúl. Sőt, a gazdaságpolitika szándékosan is fenntarthatja a vásárlóerő-paritás és az árfolyam közti különbséget olyan céljai eléréséért, mint az export-versenyképesség javítása vagy az adósságfinanszírozás.

Lényeges elem a modellben az árszínvonal. Fontos kérdés, vajon milyen jószágkosarat, annak milyen áron számított aggregátumát kell alapul venni. A gyakorlatban nehéz meghatározni az árszínvonalat, ami a modellt bizonytalanság és hiba forrásává teszi. Cassel standard tömegtermékeket javasolt számba venni nagykereskedelmi áron, mert az viszonylag stabil. Nyilvánvaló, hogy ma, amikor a szolgáltatások a nemzeti jövedelem 60%-át teszik ki, továbbá az információ és a kapcsolódó immateriális termékek a gazdaság mozgatójává váltak, és a tömegtermelést kezdi felváltani a testre szabott gyártás (például gépjármű, gyógyszer, szoftver), másképp kellene megválasztani a reprezentatív árakat. Nem célravezető a nagykereskedelmi ár sem, hiszen a termékek nagy részét a végső fogyasztó vásárolja meg fogyasztói áron, de ha termelési eszközről is szó van, annak vételára értékcsökkenésként, anyagköltségeként beépül a fogyasztó terheibe. Az egyes országok árindexeit különböző fajta és különböző számú termékekre számolják a statisztikai hivatalok (például az USA-ban 2450, Németországban 1977, Dániában 1000, Norvégiában 1700, Franciaországban 524, Ausztriában 218, Belgiumban 135).¹⁴ Megkérdőjelezhető a különböző jószágkosarak összemérhetősége is. Továbbá súlyozási probléma is fennáll a termékosárban lévő termékek aggregálásánál, ugyanis két ország összemérésekor egyiket bázisnak választva a bázisország valutájának értéke magasabb, vagyis árszínvonala alacsonyabb lesz, mint ha a másik országot vennénk bázisnak. Az egységes ár pedig már csak azért sem érvényesül, mert a legtöbb nemzeti piacon ugyanazok a transznacionális vállalatok vannak ármeghatározó pozícióban. A különböző árrugalmasságú piacokon pedig a TNC-k igyekeznek az árrugalmasabb piacon magasabb árat meghatározni, és fordítva.

A *kamatparitás* koncepciója a pénzpiacok alapján vizsgálja az árfolyamok mozgását. Megállapítja, hogy a különböző valutában történt befektetések hozama kiegyenlítődik, ha a piacok zavartalanul működnek. Másképpen, ha a nemzetközi hitelpiacot nem korlátozzák, a hitel ára azonos lesz a különböző nemzetgazdaságokban. A beruházók a legmagasabb hozamot keresik, így a tőkeátcsoportosítás által megszűnik a különböző valutákban végrehajtott befektetések hozambeli különbsége.¹⁵ A következő képlet szolgál a hozam kiszámítására:

$$r_{\text{€}} = r_{\text{Ft}} + (\dot{A}_{\text{€}/\text{Ft}}^* - \dot{A}_{\text{€}/\text{Ft}}) / \dot{A}_{\text{€}/\text{Ft}}$$

ahol $r_{\text{€}}$ az euró éves kamatlába (jelen esetben a forintpiacon), r_{Ft} a forint éves kamatlába, $\dot{A}_{\text{€}/\text{Ft}}^*$ az egyéves határidős árfolyam, $\dot{A}_{\text{€}/\text{Ft}}$ a jelenlegi azonnali árfolyam.

A kamatparitás koncepciójának az a része érdekes számunkra, amely az azonnali és a határidős árfolyam között teremt kapcsolatot, és ezen keresztül magyarázza az ár-

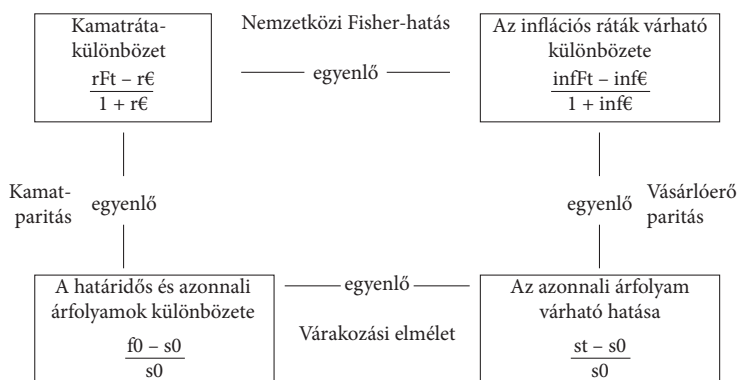
¹⁴ ERŐS 1998, 95–99.

¹⁵ A kamatparitás koncepciójának fogyatékoságáról lásd: SZENTES 1999.

folyamalakulást. A határidős prémiumot a mai azonnali árfolyam és a jövőbeni időpontra várt azonnali árfolyam határozza meg. Ha a határidős prémiummal korrigált kamatláb meghaladja a hazai kamatláb szintjét, külföldön érdemes beruházni, hitelt viszont a hazai piacon kell felvenni. Ennek nyomán olyan módosulások állnak be az árfolyam helyzetében (a valuta iránti kereslet alapján), amelyek a tőkeáramlás irányán változtatnak. Csökken ugyanis a külföldi kamatláb (mert a beruházás ott növekszik), és ez által gyorsan eltűnik a kamatarbitrázs, amelyben a tőkevonzó-képesség addig rejtett. Megjegyzendő, hogy a helyi tőkeforrások bevonására törekvő transznacionális társaságok számára a magasabb helyi kamatláb nem jelent nagyobb vonzerőt. A kamatparitás árfolyam szempontból úgy értelmezhető, hogy a kamatlábak különbsége határozza meg a valuták jövőbeli árfolyam-pozícióját:

$$r_{\text{€}} - r_{\text{Ft}} = (\dot{A}_{\text{€}/\text{Ft}}^* - \dot{A}_{\text{€}/\text{Ft}}) / \dot{A}_{\text{€}/\text{Ft}}$$

Ha a határidős árfolyam nem a kamatparitásnak megfelelően alakul, az magyarázható a sajátos pénz- és árupiaci várakozásokkal, vagyis a határidős prémium a várható árfolyamváltozáson túl jelentős kockázati prémiumot tartalmaz. Még inkább a pénzpiaci viszonyok befolyását hangsúlyozza a *portfóliókonceptió* (pontosabban a valutaárfolyam portfóliómérleg-szemléletű meghatározása), amely az árfolyamváltozás magyarázatába beépíti a kötvénypiaci relatív kereslet-kínálat alakulását is.

2. ábra

Az árfolyamelméletek közti kapcsolat

Forrás: BUCKLER 1995.

Az árfolyam valutaparitás szerinti értelmezéséből az következik, hogy a versenyképesség monetáris szempontból elsősorban az áruk olcsóságán múlik. Vagyis az export-import versenyképességéről van szó, ami által csupán a kereskedelmi versenyképességhez kanyarodunk vissza. Amennyiben azonban a kamatparitás vagy a portfóliómérleg koncepciója alapján közelítjük meg az árfolyam értelmezését, ahol a kamatlábak, hozamok, jövőbeni várt értékek szerepelnek, akkor a kamaton és hozamon keresztül már a tőkevonzó képességre is értelmezni tudjuk az árfolyam versenyképességi hatását. Ezt a két alapvető értelmezést viszont összekapcsolja a nemzetközi *Fisher-hatás*, amely szerint az országok közti kamatláb-különbséget alapvetően a várakozások, azon belül is az inflációs várakozások határozzák

meg. Tehát tulajdonképpen a kamatparitás képletében kifejezett árfolyam-várakozás az országok árszínvonalának különböző mértékű változását takarja.

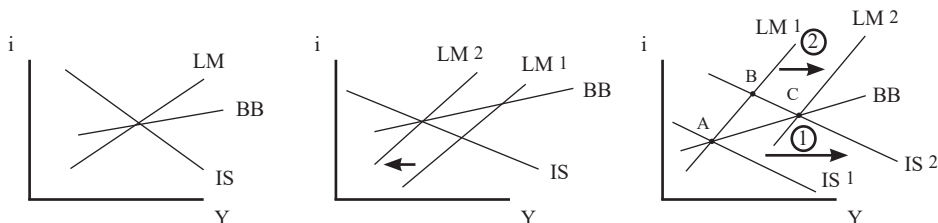
A Mundell–Fleming-modell jelentősége, hogy kísérletet tesz arra, hogy a belgazdasági egyensúly állapotát kiegészítse a külgazdasági egyensúllyal. Márpedig gyorsan növekvő nemzetgazdaság döntéshozói könnyen esnek abba a hibába, hogy a növekedés dinamikájának további gyorsítása érdekében megfélekednek a makrogazdasági alapokról. Ennek következtében előállhat az ikerdeficit állapota, amikor mind a folyó fizetési mérleg, mind a költségvetés egyensúlya felbomlik. A folyó fizetési mérleg részét képezik a hazautalt jövedelmek. Ezen keresztül modellezni lehet a brexit különböző munkaerőpiaci forgatókönyveinek és hatásainak leképeződését a munkaerőt kibocsátó és befogadó ország jövedelmére és külső egyensúlyára vonatkozóan.

A Mundell–Fleming-modell kiegészíti az IS-LM rendszert a fizetési mérleg egyenletével. Ha a fizetési mérleget a folyó fizetési mérleg és a tőkemérleg összegeként írjuk fel,

$$B = T(Y) + C(r),$$

ahol $T(Y)$ a jövedelemtől függő folyó fizetési mérleg, $C(r)$ a kamatlábtól és hozamtól függő tőkemérleg egyenlege, akkor a kamatláb és a jövedelem függvényében vizsgált rendszerben a $BB(r, Y)$ egyensúlyi pontok felírhatók a következő egyenlet formájában:

$$BB = dr/dY = - (dT/dY) / (dC/dr).$$

3. ábra

A gazdaságpolitika érvényesülése a Mundell–Fleming-modellben

Forrás: a szerző saját szerkesztése

Ezen keresztül vizsgálható a fiskális és monetáris expanzió és restriktió kérdése nyitott gazdaság esetében is. Monetáris expanzió esetén a kamatlábat csökkentik, vagy a pénzkínálatot növelik. Amennyiben a három egyenlet nem egy egyensúlyi pontban találkozik, akkor a bekövetkező tőkeáramlás hatására az LM-görbe balra mozdul. Így eljuthatunk a hármas egyensúlyi pontba.

Fiskális expanzió esetén vagy az adókat csökkentik, vagy a kormányzati kiadásokat növelik. Nyitott gazdaságban ez a folyó fizetési mérleg hiányához vezethet – az IS-görbe jobbra tolódik –, amit azonban túlkompenzál a tőkebeáramlás, hiszen a fentiek miatt a kamatláb is növekszik. A tőkemérleg többlete miatt megnövekszik a pénzkínálat, ami az LM-görbét

mozdítja jobbra. Így új hármas pontban helyreállhat a külső-belső egyensúly.¹⁶ Restrikció esetén fordítva játszódnak le a folyamatok.

Azonban fel kell hívni a figyelmet a következőkre: fiskális expanzió esetén a tőkebeáramlás csak időlegesen kompenzál, mert a kamatláb változása megfordul. A folyó fizetési mérleg hiánya, amennyiben a rugalmas kamatlábon képes csak reagálni a piac, felfelé nyomja a kamatokat. Csak tökéletesen mobil tőke eredményezhet egyensúlyt a kétféle expanzió esetén. A hazai beszerzésekre való hajlandóságot befolyásolja a külföldi eszköz elérhetősége és minősége. Ha nem tökéletesen rugalmas a kínálat, akkor a kereslet növekedésével az árszínvonal is emelkedik. Ez viszont az úgynevezett pénzillúzió (*money illusion*) miatt béralkalmazkodást is megkövetel, ami viszont mérsékelheti a kínálatot, vagy annak keresletarányos növekedését. Így megállapítható az is, hogy a fiskális expanzió keresletbővítő hatásának határt szab a folyó fizetési mérleg hiányának növekedése.

A fent ismertetett migrációs többlet alapján a brexit árfolyamhatása és az esetleges migrációs korlátozás következtében kiszoruló munkaerő úgy is értelmezhető, mint az áru-piaci megszorítás, illetve az aggregált kereslet csökkenése. E mechanizmus során kevesebb migrációs többlet jön létre, és így az aggregált kereslet is csökken Nagy-Britanniában. Ezzel párhuzamosan a munkaerőt kibocsátó gazdaságok felé áramló hazautalt jövedelem is csökken, amely esetükben szintén az aggregált kereslet csökkenéséhez vezethet. Utóbbi kockázatát azonban mérsékelheti, hogy ezek a migráns munkavállalók vagy más EU-tagállamban vállalnak munkát, vagy hazatérnek a munkaerőhiányos anyaországukba, és ott munkába állva termelnek valamekkora hozzáadott értéket.

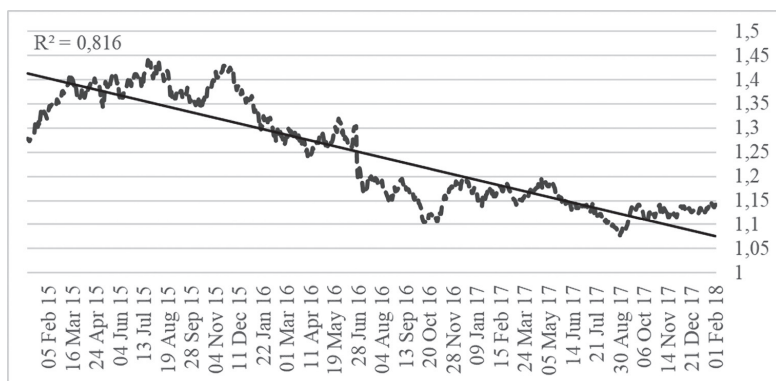
A fent ismertetett migrációelméleteket és az árfolyamhatást összevonva felvázolható a migrációs rugalmasság függvénye:

$$e_m = \beta_0 + \beta_1 * w_{diff} + \beta_2 * X_{ij}^{SOCPOL} + \beta_4 * D_{family} + \beta_5 * FX + \varepsilon,$$

ahol e_m a migrációs rugalmasság, w_{diff} a befogadó és a kibocsátó ország közötti bér-differencia. X_{ij}^{SOCPOL} a társadalmi és politikai változók mátrixa. A D_{family} egy dummy változó, amely 1, ha nem egyéni érdekből történik a külföldi munkavállalás, hanem a családi jövedelemoptimalizáció miatt, egyébként pedig 0. FX az árfolyamváltozás indikátora, ε a reziduum.

Az árfolyam hatása és a magyar munkaerőpiac helyzete a brexit árfolyamhatásának függvényében.

¹⁶ MUNDELL 1963; FLEMING 1962.

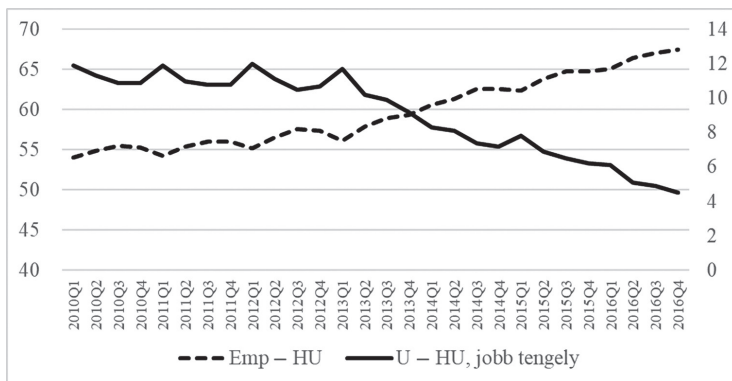

4. ábra

Az angol font árfolyama euróban (GBP/EUR), 2015. február 1. – 2017. február 1.

Forrás: Bank of England, Statistics: Exchange Rates

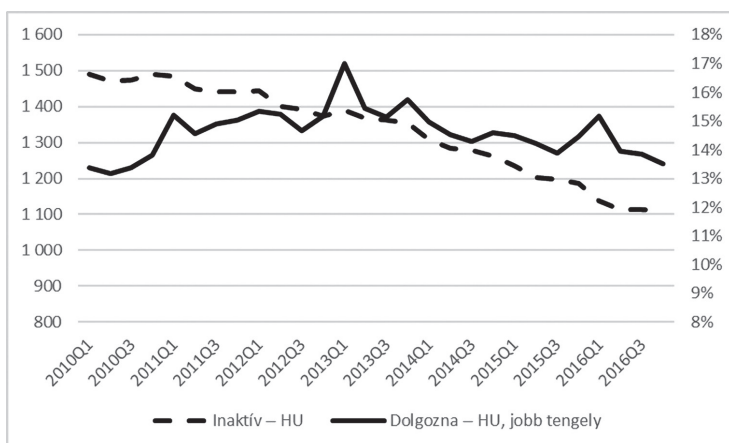
Az angol font esetében szignifikánsan kimutatható, hogy a brexit megszavazása és az utána eltelt másfél év bizonytalanságai a nemzeti valuta leértékelődését okozták. A 4. ábra árfolyamgörbéje és az erre jól illeszkedő trendvonal előbbieket egyértelműen elátamasztja. (R^2 , amely az illeszkedés jóságát mutatja, 0,816, közel az 1-hez, a jó illeszkedéshez.) Konkrétan 2017. február 1-jén 12,44%-kal kevesebb eurót ért egy angol font, mint 2016. június 23-án, a népszavazás napján. Ehhez képest a mélypont 2017. augusztus 29-én volt, amikor ugyannerre a bázisra számított leértékeltség 17,4%-os volt. Az első előfeltevés tehát, a font brexit hatására bekövetkező leértékelődése igazolódott.

5. ábra

Munkanélküliség és a 15–64 éves korcsoport foglalkoztatottsága, 2010–2016, negyedéves adatok (%)

Forrás: Eurostat 2017, Emp – HU = magyar foglalkoztatottsági ráta, U – HU = Magyar munkanélküliségi ráta

6. ábra

Inaktív népesség középfokú vagy felsőfokú végzettséggel (upper secondary, post-secondary and tertiary education), 15–64 éves korosztály (ezer fő) és dolgozni szándékozók aránya a teljes inaktív népességben belül, 15–64 éves korosztály (%)

Forrás: Eurostat 2017

Az ezzel párhuzamba állított magyar munkaerőpiaci helyzet pedig a következőképpen alakult. A magyar munkaerőpiacon 2016-ra azóta is tartó munkaerőhiány alakult ki. Pontosabban, növekvő kereslet jelent meg a munkaerőpiacon, amely megmutatkozott a foglalkoztatottság növekedésében, a munkanélküliség drasztikus csökkenésében, valamint a közmunkaprogram keretében foglalkoztatottak és az inaktívak mérsékelt csökkenésében (5. és 6. ábra). Utóbbiak arra utalnak, hogy a rejtett kapacitások is igen korlátozottak.

A két folyamat attól függően ér össze, hogy a brexit kapcsán milyen forgatókönyv valósul meg az addig szabadon beáramló európai uniós munkaerőre vonatkozóan. A *munkaerő-migráció* esetében a 2016-os kampánynak sarkalatos pontja volt ugyanis a kelet-európai bevándorlók kiszorítása a brit munkaerőpiacról. Ugyanakkor a gazdasági realitások ráébredtették a brit társadalmat arra, hogy az olcsó kelet-európai munkaerő nem nélkülözhető teljes mértékben. Ezért várakozásaink szerint a munkaerő-migráció tekintetében is a soft brexit fog megvalósulni.

A brexittel kapcsolatos népszavazás hatására az angol font jelentősen gyengült, amely felvetheti azt a kérdést, hogy az angol fontban megkeresett jövedelem vonzó marad-e továbbra is a bevándorolt munkaerő számára. A brit statisztikai hivatal (ONS) bevándorolt munkavállalókra vonatkozó becslései alapján megfigyelhető némi csökkenés a magyar munkaerőt tekintve. Azonban ez nem egészen 1% volt 2016-ban az előző évhez képest. A lengyelek például erőteljesebben reagáltak a brexitre, és 11,2%-kal csökkent az ONS által becsült létszámuk (2. ábra). Hasonló árfolyamsokk 2008-ban érte a Nagy-Britanniában élő külföldi munkavállalókat, de akkor épp csak lassítani tudta a beáramlást (7. ábra).

A soft brexit esetén nem tűnik valószínűnek, hogy a kilépést követően az Egyesült Királyságban dolgozó többszáz ezer magyarnak el kellene hagynia a brit munkaerőpiacot, és visszatérnie a hazai munkaerőpiacra, így az nem is fogja orvosolni az itthoni mun-

kaerőhiányt. A briteknek sem érdeke a munkavállalók kizárása a munkaerőpiacukról, sőt a jelenleg esélyes forgatókönyv alapján a további munkaerő-beáramlástól sem fog elzárkózni Nagy-Britannia.¹⁷ Mindezek alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a brexit várható kimenete nem fogja a magyar munkavállalókat a brit munkaerőpiac elhagyására kényszeríteni. Ugyanakkor a brexit miatt bekövetkező fontgyengülés esetében már árnyaltabb képet kell alkotni. A korrelációs számítások ugyanis a vizsgált, viszonylag kevés, tíz megfigyelést tartalmazó adatbázisra a következőket mutatták: ha a forint-font árfolyamváltozását és a nagy-britanniai magyar munkavállalók létszámát vizsgáltuk, bizonyos mértékű együttmozgás kimutatható ($\text{corr} = 0,73$) (1. táblázat). Ugyanakkor a kontrollváltozó lengyelek esetében a zloty-font árfolyam nagyon laza kapcsolatban áll a létszámmal ($\text{corr} = 0,39$). Viszont, ha a munkavállalók szempontjából sokkal relevánsabb átlagbér és a létszám közötti összefüggést vizsgáljuk, akkor szoros az összefüggés mind a magyar esetben ($\text{corr} = 0,85$), mind a kontrollként használt lengyel esetben ($\text{corr} = 0,75$). Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a brit átlagbér nem csak az árfolyamváltozás és a brexit miatt változhat. Ezt mutatja, hogy nem ugyanolyan szoros a kapcsolat az árfolyam és a fontban meghatározott átlagbér között, mint az árfolyam és a hazai valutában meghatározott árfolyam között.

1. táblázat

Korrelációs számítás a Nagy-Britanniában munkát vállaló magyarok és lengyelek árfolyam-érzékenységre és bérérzékenységre.

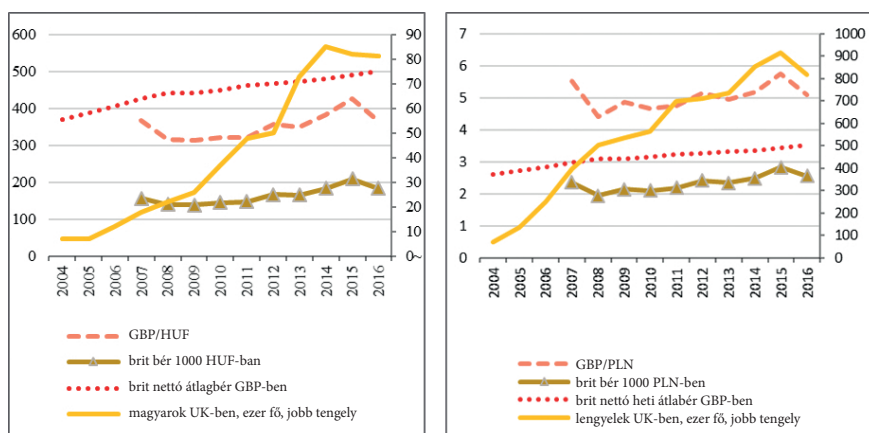
A korreláció két változója	Korrelációs együttható
Magyarok létszáma és GBP/HUF	0,727992
Lengyelek létszáma és GBP/PLN	0,394646
Magyarok létszáma és brit átlagbér forintban	0,852907
Lengyelek létszáma és brit átlagbér zlotyban	0,75331
Brit átlagbér forintban és GBP/HUF árfolyam	0,968881
Brit átlagbér és GBP/HUF árfolyam	0,861082
Brit átlagbér zlotyban és GBP/PLN árfolyam	0,886928
Brit átlagbér és GBP/PLN árfolyam	0,731891

Forrás: a szerző számítása az ONS statisztikáiból

A korrelációs számítások alapján kijelenthető, hogy a brit bér forintban számított leértékelődése a nagy-britanniai magyar munkavállalókra hatással van, ugyanakkor a másodlagos hatás szempontjából, nevezetesen, hogy a magyar munkaerőpiacra térnek-e vissza, nem adható kedvező válasz. Amennyiben ugyanis a munkavállalók árfolyam- és bérérzékenyek bizonyulnának, az egyéb fejlett EU-tagországbeli munkaerőpiacok 4-szeres vagy 5-szörös bérelőnye továbbra is eltéríti és elvonzza a nemzetközileg mobil magyar munkaerőt attól, hogy a magyar munkaerőpiacra térjen vissza, illetve ne vándoroljon ki onnan. Ehhez a hazai munkaerőpiacon lenne szükség termelékenységi felzárkózásra, bérnövekedésre és a bérhányad növelésére.¹⁸

¹⁷ KUTASI – KISS 2017.

¹⁸ Mindezek realitásáról részletesen lásd: HALMAI 2018a; GYÖRGY 2017.

7. ábra

A magyar (bal) és a lengyel (jobb) munkaerő-migrációt érintő árfolyamhatás

Forrás: ONS; bér = heti bér

Következtetések

A tanulmány arra kereste a választ, hogy a brexit következtében bekövetkező fontleértékelődés változtat-e a Nagy-Britanniában dolgozó vagy dolgozni vágyó magyar munkaerő külföldi munkavállalási hajlandóságán, és ennek következtében hazatérnek-e a magyar munkaerőpiacra enyhítve a hazai munkaerőhiányt. A téma felvezetéseként áttekintettük a migráció gazdaságtanát és az árfolyamelméleteket, amelyből összetettebb összefüggést is felvázoltunk a migrációs rugalmasságra vonatkozóan, és összefüggést teremtettünk az árfolyam és a migrációs hajlam között. Az empirikus irodalmak esetében áttekintettük a brexitre és a munkaerő-migrációra vonatkozó irodalmakat. Ezek alapján megállapítottuk, hogy a bevándorlás egyértelműen kedvezően hatott a brit GDP-re, termelékenységre és államháztartásra – sőt hozzátehető, hogy a demográfiai folyamatokra is.

Az empirikus elemzés során megállapítottuk, hogy az angol font esetében teljesül az az előfeltevés, hogy jelentősen leértékelődött a brexit és az általa okozott bizonytalanság következtében. Megvizsgáltuk a magyar munkaerőpiac állapotát, amely esetében kimutattuk, hogy a bővülő munkaerő-kereslet kielégítésre elfogyóban van a munkaerő-tartalék a szakképzettségi igényt is figyelembe véve. A nagy-britanniai magyar munkavállalók esetében kimutattunk korrelációt a létszám és a forint-font árfolyam, továbbá a létszám és a forintban számított brit átlagbér között. A kontrollcsoportnak használt lengyel munkavállalók esetében azonban csak utóbbi esetben, a létszám és a zlotyiban számított brit átlagbér között sikerült együttmozgást kimutatni.

Megállapítottuk, hogy habár az első kérdésre azt a választ tudtuk adni, hogy igen, van kapcsolat az árfolyam és a létszám között, illetve az átszámított bér és a létszám között, nem várható, hogy a külföldön dolgozó munkaerő tömegesen visszatérjen a magyar munkaerőpiacra. További számos fejlett EU-tagország, ahol továbbra is szabad a munkavállalás és a forint-euró árfolyam stabil, elvonzza a brit munkaerőpiacról esetlegesen kilépő mun-

kavállalókat. Így nem várható a brexit (árfolyamhatása) miatt a hazai szakképzett munkaerőhiány megoldása a brit folyamatoktól.

Irodalomjegyzék

- ALFANO, M. – DUSTMANN, C. – FRATTINI, T. (2016): *Immigration and the UK: Reflections After brexit*.
Elérhető: <https://pdfs.semanticscholar.org/8f3f/9f081738cd5a2b67462abbec846c3810d253.pdf>
(A letöltés dátuma: 2019. 04. 11.)
- BORJAS, G. J. (1995): The Economic Benefits from Immigration. *The Journal of Economic Perspectives*,
Vol. 9. No. 2. 3–22.
- BUCKLEY, A. (1998): *Bevezetés a nemzetközi pénzügyekbe*. Budapest, Panem.
- DARVAS Zs. – HALPERN L. (1998): *Árfolyamelmélet*. Budapest, Osiris.
- DUSTMANN, C. – FRATTINI, T. (2014): The Fiscal Effects of Migration to the UK. *The Economic Journal*, Vol. 124. No. 580.
- European Commission (2000): The free movement of persons and for pursuit of economic activity in the context of enlargement: Information note. In ILO CEET: *Employment and protection of migrant workers in Europe*, Budapest.
- Eurostat-adatbázis (2017). Elérhető: <http://ec.europa.eu/eurostat> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 11.)
- FASSMANN, H. – MÜNZ, R. (1997): A keleti nyitás következménye: munkaerő-vándorlás Kelet-Európából Nyugat-Európába. *Külgazdaság*, 41. évf. 10. sz. 39–60.
- FLEMING, J. M. (1962): Domestic financial policies under fixed and floating exchange rates. *IMF Staff Papers*, Vol. 9. No. 3. 369–379
- GYÖRGY L. (2017): *Egyensúlyteremtés – A gazdaságpolitika missziója*. Budapest, Századvég.
- HALMAI P. (2014): *Krízis és növekedés az Európai Unióban. Európai modell, strukturális reformok*. Budapest, Akadémiai.
- HALMAI P. (2018a): Az európai növekedési modell kifulladásá. *Közgazdasági Szemle*, 65. évf. 2. sz. 122–160.
- HALMAI P. (2018b): A Brexit lehetséges gazdasági hatásai. *Európai Tükör*, 21. évf. 2. sz. 7–32.
- HÁRS Á. (1998): A migrációs politika és a munkaerőpiac. *Európai Tükör*, 3. évf. 1. sz. 79–98.
- KUTASI G. – KISS I. (2017): BREXIT – politikai lehetőségek és gazdasági következmények. *Századvég*, 2017. 01. 31. Elérhető: <https://szadveg.hu/hu/kutatasok/a-gazdasagkutato-kutatasai/elorejelzesek-kozlemlenyek/brexit-politikai-lehetosegek-es-gazdasagi-kovetkezmények> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 11.)
- LUKÁCS E. (2002): Munkaerő-vándorlás és -mobilitás az Európai Unióban: Magyarország esélyei és lehetőségei a csatlakozás előtt. In FOGARASI J. szerk.: *Kutatások az integrációérettség témaköréből*. Budapest, ISM.
- MUNDELL, R. A. (1963): Capital mobility and stabilization policy under fixed and flexible exchange rates. *Canadian Journal of Economic and Political Science*, Vol. 29. No. 4. 475–485.
- PORTES, J. – FORTE, G. (2017): *The Economic Impact of Brexit-induced Reductions in Migration*.
Elérhető: https://academic.oup.com/oxrep/issue/33/suppl_1 (A letöltés dátuma: 2019. 04. 11.)
- SAMPSON, T. (2017): Brexit: The Economics of International Disintegration. *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 31. No. 4. 163–184.
- SZENTES T. (1999): *Világ gazdaságtan*. Budapest, Aula.

TAYLOR, J. E. – YÚNEZ-NAUDE, A. (1999): *Education, migration and productivity: An analytic approach and evidence from rural Mexico*. Elérhető: [www.oecd-ilibrary.org/docserver/9789264172852-en.pdf?expires = 1553075348&id = id&accname = oid053906&checksum = 94E5A660459DA2DB13F92A9CEBDA7646](http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/9789264172852-en.pdf?expires=1553075348&id=id&accname=oid053906&checksum=94E5A660459DA2DB13F92A9CEBDA7646) (A letöltés dátuma: 2019. 04. 11.)

Szarvas Erik

A brexit Kereskedelmi Világszervezetet érintő összefüggései

Bevezetés

Az Egyesült Királyságban 2016. június 23-án megtartott népszavazáson részt vevő állampolgárok többsége az Európai Unióból (EU) való kilépés mellett foglalt állást. Az Európai Unióról szóló szerződés (EUSZ) 50. cikke alapján 2017. március 29-én benyújtott hivatalos kilépési bejelentés¹ szerint az Egyesült Királyság az egységes piacból és a vámunióból is távozni kíván. Ez a tanulmány ezt a szándékot veszi alapul. A brit kormány azt is jelezte, hogy az unióval különlegesen mély és átfogó partnerségi megállapodás kialakítására törekszenek, amelynek kiemelkedően fontos eleme lenne egy ambiciózus preferenciális kereskedelmi fejezet. Theresa May brit miniszterelnök szeptember 22-én elmondott beszédében² emellett mintegy kétéves átmeneti időszak kialakítását javasolta, amely alatt az Egyesült Királyság és az EU közötti kereskedelmi és gazdasági kapcsolatok feltételei nem változnának.

A kilépés egyik fontos következménye, hogy az Egyesült Királyság az EU közös kereskedelempolitikájából is távozik. Ez gyakorlatilag az EU és az Egyesült Királyság közti jövőbeni viszonyrendszer tartalmától függetlenül igaz.

2018 elején még rendkívül bizonytalan, hogy a kilépésre rendezett módon, kilépési megállapodásban rögzített feltételekkel kerül-e sor, vagy az Egyesült Királyság a hivatalos bejelentést követő kétéves időszak lejártával (2019. március 30.) kilépési megállapodás létrehozása nélkül távozik az unióból.³ A bizonytalanság a jövőbeni viszonyrendszer tekintetében még jelentősebb, hiszen annak belátható időn belül történő létrehozása feltételezi a rendezett kilépést. Reálisan ugyanis nem várható partnerségi, preferenciális kereskedelmi feltételeket rögzítő megállapodás rövid időn belüli létrehozása az EU és az Egyesült Királyság között, ha nem sikerül megegyezni a válási feltételekről, különösen a pénzügyi elszámolásról és a szabad mozgás jogával élő állampolgárok szerzett jogainak megőrzéséről. Természetesen a kilépési megállapodás nélküli távozás esetén átmeneti időszak elfogadására se kerülhetne sor.

¹ Lásd: www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/604079/Prime_Ministers_letter_to_European_Council_President_Donald_Tusk.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 11.)

² Lásd: www.gov.uk/government/speeches/pms-florence-speech-a-new-era-of-cooperation-and-partnership-between-the-uk-and-the-eu (A letöltés dátuma: 2019. 04. 11.)

³ Az EUSZ 50.3 cikke szerint a kilépésről rendelkező megállapodás hatálybalépésének időpontjától, illetve ennek hiányában a kilépési bejelentéstől számított két év elteltével a szerződések az érintett tagállamra nem alkalmazhatók (kivéve, ha az Európai Tanács az érintett tagállammal egyetértésben egyhangúlag ennek a határidőnek a meghosszabbításáról határoz).

Az teljesen egyértelmű ugyanakkor, hogy az Egyesült Királyság a kilépés miatt megszűnik szerződő fél lenni az Európai Unió által kötött két- és többoldalú kereskedelmi megállapodásokban. Következésképpen nem terjednek majd ki rá az EU kereskedelmi védelmi intézkedésrendszere⁴ és a harmadik országok számára autonóm módon fenntartott preferenciális rendszerei sem (Általános Vámpreferenciák Rendszere;⁵ autonóm piacra jutási engedmények Ukrajna, illetve egyes nyugat-balkáni országok részére). Átmeneti időszak elfogadása e változások alkalmazását késleltetheti.

Az Egyesült Királyságnak a kilépést követően önálló kereskedelempolitikát kell majd kialakítania, amelynek keretében – a kereskedelemre vonatkozó nemzetközi normákkal összhangban – két- és többoldalú preferenciális megállapodásokat köthet, autonóm preferenciális rezsimeket hozhat létre, és kialakíthatja kereskedelmi védelmi intézkedésrendszerét. E feladatok mindegyike komoly szakmai és intézményi kapacitásokat igényel, amelyeket nem lesz egyszerű megteremteni.⁶

A jövőbeni brit kereskedelempolitika mozgásterét hosszú távon érdemben korlátozhatja, hogy a kilépést követően milyen tartalmú kétoldalú szerződéses viszony alakul ki az EU és az Egyesült Királyság között a jövőbeni kereskedelmi és beruházási kapcsolatok szabályozására. A korlátozó hatás rövid távon még jelentősebb lehet, ha a felek a kilépést és az új viszonyrendszer hatálybalépését összekötő átmeneti időszakra a jelenlegi (belső piaci és vámuniós) elbánás megőrzésében egyeznének meg. Ebben az esetben, az átmeneti időszak alatt az Egyesült Királyságnak továbbra is alkalmaznia kellene a belső piacra vonatkozó uniós joganyagot (beleértve a kilépést követően bevezetett módosításokat), alkalmaznia kellene az EU Vámkódexét,⁷ nem vezethetne be önálló vámtarifát, és nem kezdhethet meg a harmadik országokkal a kilépést követően kitérgyalt⁸ két- és többoldalú nemzetközi kereskedelmi egyezmények alkalmazását.

A kereskedelempolitika területén a brexit kapcsán első lépésként annak tisztázása szükséges, hogy a kilépés jár-e, és ha igen, milyen következményekkel az Egyesült Királyság Kereskedelmi Világszervezetben (WTO) meglévő kötelezettségeire, milyen lépések megtételét teszi szükségessé az Egyesült Királyság, illetve az Európai Unió részéről.

⁴ A kereskedelmi védelmi intézkedések közé az általános védintézkedés, a dömpingellenes intézkedések és a szubvencióellenes (kiegyenlítő) intézkedések tartoznak.

⁵ GSP, GSP+ és az EBA (a fegyvereken kívül mindent – *Everything But Arms*) az Európai Parlament és a Tanács 978/2012/EU rendelete alatt

⁶ A 2017. júniusi választásokat követően megalakult brit kormány jogalkotási programjában kiemelt helyen szerepel az önálló kereskedelempolitika kialakításához és gyakorlásához szükséges feltételeket megteremteni hivatott Kereskedelmi Törvény, valamint Vámtörvény elfogadása, Forrás: www.gov.uk/government/speeches/queens-speech-2017 (A letöltés dátuma: 2019. 04. 11.); A brit kormány 2017. október 9-én hozta nyilvánosságra a jövőbeni kereskedelempolitikával, valamint vámpolitikával foglalkozó fehér könyveket. Forrás: www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/lu/Documents/about-deloitte/CCS207_CCS0917000298-1_Preparing_for_our_future_UK_trade_policy_Report_H....pdf; www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/650455/customs_bill_white_paper_print.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 11.)

⁷ Az Európai Parlament és a Tanács 952/2013/EU rendelete (2013. október 9.) az Unió Vámkódex létrehozásáról.

⁸ Az Európai Unióból való kilépésig a közös kereskedelempolitika köti az Egyesült Királyságot, amely – ennek megfelelően – nem hozhat létre e politika tárgykörébe eső megállapodásokat, sőt hivatalosan még azok tárgyalását sem kezdhethet meg harmadik országokkal. Kivételt olyan kétoldalú beruházásvédelmi megállapodások képeznek, amelyek tárgyalására az Egyesült Királyság az Európai Parlament és a Tanács 1219/2012/EU rendelete (2012. december 12.) alapján felhatalmazást kért és kapott az Európai Bizottságtól.

E kérdéskör tisztázása azért is különösen fontos, mert a brit WTO-kötelezettségek szolgáltatják majd a kiindulópontot az önálló kereskedelempolitika alakításához, a brit fél által később létrehozandó kétoldalú preferenciális megállapodásokhoz, beleértve az EU-val szorgalmazott partnerségi megállapodást.

Abban az esetben pedig, ha a kilépésre rendezetlen módon – tehát kilépési megállapodás, átmeneti rendelkezések és új szerződéses viszonyrendszer nélkül – kerül sor, az EU és az Egyesült Királyság közti kereskedelem feltételeire 2019. március 30-tól a WTO-szabályok és a felek által a szervezetben tett áru- és szolgáltatás-kereskedelmi piacra jutási kötelezettségek lesznek irányadóak. Egyértelmű, hogy a gyakorlatban egy ilyen, rendezetlen kilépés eredményezné a „legkeményebb” brexitet, a legnagyobb mértékű feltételromlást az EU és az Egyesült Királyság közti kereskedelmi kapcsolatokban.

E tanulmány megvizsgálja az Egyesült Királyság státuszát a Kereskedelmi Világszervezetben, majd témakörönként áttekinti a kilépés kapcsán felmerülő és rendezendő WTO-kérdéseket. Az anyag arra is kitér, hogy az Európai Uniónak mely konkrét kérdésekben érdeke szerepet vállalnia a brit kilépés kapcsán a WTO-ban.

Az Egyesült Királyság státusza, jogai és kötelezettségei a Kereskedelmi Világszervezetben

Mindenekelőtt érdemes felidézni, hogy a kilépés pillanatáig az Egyesült Királyságot az Európai Unió tagsággal járó valamennyi jog megilleti, és minden abból fakadó kötelezettségének is eleget kell tennie. A kilépés pillanatáig a WTO-ban – ezzel összhangban – sem az Egyesült Királyság státusza, sem jogai és kötelezettségei nem változnak. E kérdésben teljes az egyetértés az EU, az Egyesült Királyság és a WTO-tagok között.

Az EU-ból való kilépési döntés kapcsán ugyanakkor már a brexitnépszavazás előtt vita kezdődött arról, hogy az EU-ból történő távozás jár-e, és ha igen milyen következményekkel az Egyesült Királyság WTO-státuszára, jogaira és kötelezettségeire.

Az egyik szélsőséges nézet szerint az Egyesült Királyságnak gyakorlatilag nulláról indulva, a WTO tagjaival folytatott részletes tárgyalásokon kell kialakítania piacnyitási kötelezettségvállalásait. Mindez *de facto* a szervezethez történő csatlakozási folyamat nehézségét és hosszú időigényét vetheti fel.⁹ A spektrum másik oldalán elhelyezkedő nézetek szerint az Egyesült Királyságnak a kilépést követően szinte semmit nem kellene tennie, WTO-kötelezettségvállalásai egyszerűen, érdemi tárgyalások nélkül megjeleníthetők nemzeti vállalási listákban.¹⁰ Még a kilépési népszavazás előtt a kérdésben megszólalt Roberto Azevedo WTO-vezérigazgató is. Egyfelől jelezte: az Egyesült Királyság a WTO tagja marad, ugyanakkor azt is kiemelte: újra kell majd tárgyalniuk WTO-beli kötelezettségeik jelentős részét, mert csak az Európai Unió részeként rendelkeznek specifikus piacnyitási kötelezettségvállalásokkal.¹¹

⁹ Például ECKHOUT, P. (2016): *Brexit and trade: the view over the hill*. Elérhető: www.londonbrussels.wordpress.com/2016/06/16/brexit-and-trade-the-view-over-the-hill/ (A letöltés dátuma: 2019. 04. 11.)

¹⁰ Például CONGDON, T. – MATTHEWS, K. – MINFORD, P. et al. (2016): *Bypassing tortorous trade talks in event of Brexit*. *Financial Times*. Elérhető: www.ft.com/content/b795d61e-233a-11e6-9d4d-c11776a5124d (A letöltés dátuma: 2019. 04. 11.)

¹¹ Roberto Azevedo WTO-vezérigazgató beszéde a londoni World Trade Symposium-on, 2017. június 7.

A fenti kérdés megválaszolásához érdemes áttekíteni a tényeket és a WTO vonatkozó rendelkezéseit. A Kereskedelmi Világszervezet létrehozó marrakeshi-i egyezmény¹² XI.1 cikke tartalmazza a szervezet eredeti tagjaira vonatkozó rendelkezéseket.¹³ A cikk szerint az általános vám- és kereskedelmi egyezménynek (GATT)¹⁴ szerződő felei közül azok lehettek a WTO eredeti tagjai, akik teljesítettek két feltételt: egyrészt ratifikálták a marrakeshi megállapodást és a kapcsolódó multilaterális kereskedelmi megállapodásokat, másrészt akik tekintetében a szervezet árukereskedelmi és szolgáltatáskereskedelmi megállapodásaihoz piacnyitási vállalási listákat csatoltak.

Az Egyesült Királyság 1948. január 1-jei létrehozásától fogva szerződő fél volt a GATT- megállapodásban. A marrakeshi megállapodást 1994. december 30-án ratifikálta,¹⁵ és tekintetében az Európai Unió¹⁶ áru- és szolgáltatáskereskedelmi vállalási listákat csatolt a megállapodáshoz. Egyértelmű tehát, hogy az Egyesült Királyság saját jogán – tehát nem kizárólag az Európai Unió részeként – tagja a WTO-nak, annak létrehozásában eredeti tagként vett részt.

Ezt az értelmezést a WTO Vitarendezési Egyetértése alatti esetjog is megerősíti. Az EU és egyes tagországai (köztük az Egyesült Királyság) ellen az Egyesült Államok által indított úgynevezett első Airbus-ügyben¹⁷ a vitarendezési panel kimondta, hogy az alperes EU-tagországok maguk is mindannyian WTO-tagok, és vonatkoznak rájuk a WTO-megállapodások alatti kötelezettségek.¹⁸

Megemlítendő, hogy a többi EU-tagországhoz hasonlóan az Egyesült Királyság is maga fizeti a WTO-tagsági díjat, amelyet a világkereskedelemből való részesedésük alapján állapítanak meg. A brit befizetés 2015-ben 7 579 535 svájci frank volt.¹⁹

A fentieknek megfelelően a WTO valamennyi tagja számára *erga omnes* kötelezettségeket és jogokat megállapító multilaterális kereskedelmi megállapodások betartása az unióból való kilépést követően is kötelező marad az Egyesült Királyság számára, és megilletik az e megállapodások alatti jogok is. E multilaterális megállapodások közé a WTO-t létrehozó marrakeshi megállapodás, a multilaterális árukereskedelmi egyezmények, az általános szolgáltatáskereskedelmi megállapodás (GATS), a szellemi tulajdonjogok kereskedelmi

¹² A Kereskedelmi Világszervezet létrehozó marrakeshi egyezményt és mellékleteit Magyarországon a 1998. évi IX. törvény hirdette ki.

¹³ WTO Megállapodás – XI. Cikk – Eredeti Tagság „1. A WTO eredeti Tagjaivá válnak, akik a jelen Egyezmény hatálybalépése napján a GATT Szerződő Felei, valamint az Európai Közösségek, amennyiben elfogadják a jelen Egyezményt és a Multilaterális Kereskedelmi Megállapodásokat, valamint Engedményekről és Kötelezettségvállalásokról szóló Listáikat a GATT 1994-hez, és Specifikus Kötelezettségvállalási Listáikat a GATS-hoz csatolják.”

¹⁴ Az 1947-ben létrehozott GATT-ot (GATT 1947) a marrakeshi-i megállapodáshoz csatolt GATT 1994 teljes egészében magában foglalja. Az egyszerűség kedvéért a tanulmány az egyezményre GATT-ként hivatkozik.

¹⁵ *Status of WTO Legal Instruments* (2015). WTO, 45.

¹⁶ Az egyszerűség kedvéért ez a tanulmány az Európai Unióra hivatkozik. Megjegyzendő, hogy a WTO létrehozásakor, majd azt követően egészen 2009-ig a szervezet Európai Közösségek néven vett részt a WTO tevékenységében.

¹⁷ DS316 – Nagyméretű polgári repülőgépek; www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds316_e.htm (A letöltés dátuma: 2019. 04. 11.)

¹⁸ A vitarendezési panel jelentésének (WT/DS316/R) 7.174. bekezdése: „Each of these five is, in its own right, a Member of the WTO, with all the rights and obligations pertaining to such membership, including the obligation to respond to claims made against it by another WTO Member.”

¹⁹ Lásd: www.wto.org/english/thewto_e/secure_e/contrib_e.htm (A letöltés dátuma: 2019. 04. 11.)

vonatkozásairól szóló megállapodás, a vitarendezés szabályairól és eljárásairól szóló egyetértés és a kereskedelempolitikai felülvizsgálati mechanizmus tartozik.

Valamennyi uniós tagország árukereskedelmi, illetve szolgáltatáskereskedelmi piacra jutási kötelezettségvállalásait is az EU engedményes listái tartalmazzák.²⁰ Az árukereskedelem területén az EU vállalásai teljesen egységesek (hiszen az EU vámuniót képez), az engedményes lista tagország-specifikus bejegyzéseket nem tartalmaz.²¹ A szolgáltatáskereskedelem területén a tagországi vállalások nem teljesen harmonizáltak. A vállalások tárgyi hatályában és feltételeiben levő különbségeket tagországi bejegyzések, úgynevezett nemzeti rezervációk teszik egyértelművé. Az Egyesült Királyság tehát jelenleg is rendelkezik piacra jutási kötelezettségvállalásokkal, amelyek az EU engedményes listáiban találhatóak.

A fentiekből következően az unióból való kilépéskor az Egyesült Királyságnak nem szükséges újra csatlakoznia a WTO-hoz, de piacra jutási kötelezettségeit saját engedményes listákban kell megjelenítenie. A listákat egyeztetnie kell a WTO tagjaival, de a partnerek e folyamat során nem rendelkeznek vétőjoggal. Az engedményes listák kialakításának folyamata jogilag a listák igazolására vonatkozó eljárás (*certification procedure*) sikeres lezárásával ér véget, de ez nem előfeltétele annak, hogy az Egyesült Királyság a kialakítandó nemzeti engedményes listák alapján kereskedjen a WTO-tagokkal, és élvezze a WTO-tagságból eredő jogait.²²

Fontos, hogy az önálló listák létrehozása jogilag szükséges, de a vállalások tartalma az Egyesült Királyság politikai szándékainak függvénye. A listák tartalma a brit kereskedelempolitika szándékolt irányától és attól függ majd, hogy mennyire kívánják leegyszerűsíteni a listák létrehozási folyamatát, különösen a WTO-tagokkal folytatandó egyeztetéseket. Az eddigi jelzések szerint nem törekszenek majd az EU-listákban tükröződő brit piacnyitási kötelezettségek tartalmi módosítására. 2016 végén Liam Fox nemzetközi kereskedelmi miniszter bejelentette, hogy a brit kormány szándéka az uniós engedményes listák lehetséges legnagyobb mértékben való reprodukálása.²³ 2017 januárjában hasonlóan nyilatkozott Julian Braithwaite brit WTO-nagykövet, aki kiemelte, hogy az EU-vállalások lemásolása kínálja a legjobb biztosítékot arra, hogy a brexit nem kelt majd zavart a WTO-tagok által folytatott kereskedelem feltételeiben. A nagykövet jelezte, hogy a folyamat hivatalos megkezdését megelőzően készek informális konzultációkat kezdeni a WTO-tagokkal az új engedményes listákra vonatkozó elképzeléseikről.²⁴

Az Egyesült Királyság vállalási listáinak kialakítása tehát nem a nulláról indul, és – ha valóban nem kívánnak módosítani a jelenleg rájuk vonatkozó WTO-kötelezettségeken – főként technikai jellegű tárgyalásokat igényel majd. Ez a megközelítés egyszerre minimalizálhatja

²⁰ Az EU bővítése miatt az EU vállalási listáiba fel kell venni az új tagországok kötelezettségvállalásait is. E folyamatot a vállalások konszolidációjának nevezzük. A vállalási listák megváltoztatását a WTO-tagokkal is egyeztetni szükséges. A konszolidációs folyamat, amint azt a 3.1 fejezet részletezi, az EU28 esetében jogilag még sem az áru-, sem a szolgáltatáskereskedelmi vállalási lista esetében nem fejeződött be.

²¹ Az Egyesült Királyság eredeti árukereskedelmi vállalási listája az EU-hoz való csatlakozást követően 1974-ben visszavonásra került, vállalásait ezt követően az EU listája tartalmazza.

²² Az igazolási eljárás akkor zárul sikeresen, ha a körözött engedményes listát a WTO többi tagja a körözéstől számított 3 hónapon belül nem kifogásolja. Ekkor a lista véglegessé és jogilag kötelezővé válik. Kifogásolás esetén konzultációk kezdődnek az érintett WTO-partner aggályainak feloldása érdekében. GATT „Procedures for Modification and rectification of schedules of tariff concessions”, L/4962, 1980. március 26.

²³ Fox 2016.

²⁴ BRAITHWAITE 2017.

az engedményes listák kapcsán folytatandó érdemi WTO-tárgyalások körét, gyorsítva ezzel a listák kialakításának folyamatát, és biztosíthatja, hogy a tervezett kétoldalú szabadkereskedelmi megállapodásokhoz az Egyesült Királyságnak megfelelő tárgyalási tartaléka marad. Ez utóbbi fontos szempont, mert a Theresa May kormányfő által 2017 januárjában meghirdetett „Global Britain” stratégia²⁵ jelentős mértékben támaszkodni kíván új szabadkereskedelmi egyezmények létrehozására.

A jelenlegi brit vállalások reprodukálása ezzel együtt fontos kérdéseket vet majd fel mindazon területeken, ahol az EU vállalásai mennyiségileg behatároltak. Ilyen kérdések, mint azt a következő fejezetek részletezik, elsősorban a mezőgazdasági piacra jutás és a kereskedelmet torzító belső agrártámogatási lehetőségek behatárolása során vetődnek fel. E területek az EU27 számára is tartogatnak megválaszolandó kérdéseket. Különösen annak elfogadhatósága kérdéses, hogy a brit kilépés miatt az EU-ban maradó tagországok WTO-beli piacnyitási kötelezettségei viszonylagosan megnövekedjenek. E területeken a WTO érintett tagjaival komolyabb viták várhatók, de a megfelelő megoldások kialakítása nem tűnik lehetetlennek.

Az Európai Unióból való brit kilépés kihatással lesz az Egyesült Királyság jogaira és kötelezettségeire a WTO Plurilaterális Kormánybeszerezésekről szóló Megállapodása (GPA) alatt. Mint a tanulmány később részletezi, e megállapodáshoz az Egyesült Királyságnak csatlakoznia kell majd, mert abban csak az EU részeként, tehát nem saját jogán tag.

Az árukereskedelem területe

Az engedményes piacra jutási listák tartalma

Az árukereskedelem területén a WTO tagjai külön engedményes listákkal rendelkeznek, amelyeket az általános vám- és kereskedelmi egyezményhez (GATT) csatoltak. Az engedményes listák vámsoronként meghatározzák a tagok által biztosítandó piacra jutási feltételeket, amelyeket a többi WTO-taggal folytatott tárgyalások eredményeként alakítottak ki, és amelyeket a WTO-tagok között megkülönböztetés nélkül (legnagyobb kedvezményes alapon) kell alkalmazniuk.

A WTO-tagok vállalási listái vámokat és vámkontingenseket tartalmazhatnak. A GATT XI.1 cikkével összhangban ugyanis a szervezet tagjai számára fő szabályként tilos a mennyiségi korlátozások alkalmazása az áruk behozatalára (és kivitelére).

Fontos, hogy az engedményes listákban szereplő kötelezettségek a WTO-tagokkal folytatott kereskedelemben alkalmazható vámok és hasonló terhek maximális szintjét rögzítik (szakszóval lekötik). Az EU és a fejlett WTO-tagok zöme esetében a lekötés a vámsorok teljes körére kiterjed. A gyakorlatban a WTO-tagok sok esetben eltérnek a lekötött vámszinttől, és alacsonyabb vámokat alkalmaznak. A fejlett WTO-tagok lekötött vámjainak szintje általában jóval alacsonyabb; esetükben az alkalmazott és a lekötött vámok szintje sok esetben egybeesik, vagy nagyon közel van egymáshoz.

A vámkontingensek mennyiségileg behatárolt piacra jutást tesznek lehetővé meghatározott vámszint mellett megjelölt időszak, általában egy naptári év alatt. A vámkvótán kívül is

²⁵ Lásd: www.planforbritain.gov.uk/a-global-britain/ (A letöltés dátuma: 2019. 04. 11.)

lehetséges a piacra jutás, magasabb importvám megfizetése mellett. Az engedményes listák megjelölik a vámkontingensek nagyságát, az azokon belüli vám mértékét és a WTO-tag vagy tagok részére fenntartott vámkvóta alatti importot.

A GATT XIII.2 cikke fő szabályként előírja, hogy a vámkvóták alatti szállítás lehetőségét a WTO-tagok számára diszkriminációmentesen szükséges biztosítani. A rendelkezés elvárásaként rögzíti tehát, hogy a vámkontingens alatti import olyan piaci részesedéseket tükrözzön, amelyek a normális – vámkontingens nélküli – kereskedelemben kialakulnának. A GATT XIII.2 (d) cikke ugyanakkor lehetővé teszi, hogy a vámkontingensek allokálásáról (a kvóták szállítók közti felosztásának rögzítéséről) a WTO-tagok egymás között megegyezzenek.

Az engedményes listák elsősorban a mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek esetében tartalmaznak vámkontingenseket. Ennek oka elsősorban az, hogy a WTO létrehozása előtt a mennyiségi korlátozások tilalma nem vonatkozott az agrárkereskedelemre. A Kereskedelmi Világszervezetet létrehozó úgynevezett uruguayi forduló (1986–1994) mezőgazdasági tárgyalásain egyetértés született a határon alkalmazott nem vámjellegű akadályok, így a mennyiségi korlátozások vámmokká alakításáról. Az úgynevezett vámosítás (*tariffication*) során kiszámították, hogy az alkalmazott nem vámjellegű korlátozások kereskedelmet korlátozó hatását milyen mértékű vám biztosítja, és a vámcsökkentési kötelezettségeket erre a vámszintre alkalmazták.²⁶ A kalkulált (és később csökkentett) vámszintek viszont esetenként prohibítív módon magasak lettek. Ezért a résztvevők a korábbi piacra jutási lehetőségeket megőrző, illetve minimális piacra jutást biztosító vámkontingensek megnyitására egyeztek meg.²⁷

Az uruguayi forduló és az azt követő csatlakozások eredményeként 2002-ben 43 WTO-tag engedményes listájában összesen 1425²⁸ mezőgazdasági vámkontingens szerepelt. A vámkontingensek közel 65%-át fejlett WTO-tagok tartották fenn, azok a fejlett WTO-tagok mezőgazdasági vámsorainak mintegy 20%-át fedik le. A legtöbb vámkontingenst Norvégia (243), a legkevesebbet Brazília (2), Indonézia (2) és Chile (1). 2002-ben az EU-nak 87 vámkvótája volt, az azóta csatlakozott tagországoknak összesen 349 (Lengyelországnak 109, Bulgáriának 73, Magyarországnak 70,²⁹ Szlovákiának és a Cseh Köztársaságnak 24–24, Szlovéniának 20, Romániának 12, Horvátországnak 9, Lettországnak és Litvániának 4–4). Az EU engedményes listájának bővítés miatti konszolidációja eredményeként 2017-re az EU vámkontingensek száma 124-re emelkedett, a WTO-listákban szereplő vámkontingensek száma pedig jelentősen, 1100 alá csökkent.

²⁶ Az így kiszámolt vámkvótákat a fejlődő országok tíz év alatt átlagosan 24%-kal, a fejlettek hat év alatt 36%-kal csökkentették. Vámsoronként a fejlett tagoknak minimum 15%-os, a fejlődőknek 10%-os vámcsökkentést kellett végrehajtaniuk.

²⁷ Ha a korábbi piacra jutást megőrző vámkontingens (*current access tariff quota*) nem érte el a WTO-tag adott termékre vonatkozó belső fogyasztásának 5%-át, további vámkontingenst kellett nyitni, amely ezt a minimális piacra jutást, a korábbi piacra jutást megőrző vámkontingenssel együtt garantálja (*minimum access tariff quota*).

²⁸ A bekezdésben szereplő adatok forrása a WTO, különösen a következő dokumentumok: G/AG/NG/S/7; TN/AG/S/5; TN/AG/S/26/Rev.1

²⁹ A 70 vámkontingensből 2000-től Magyarország 11-et nem alkalmazott, mert a kvótán kívüli legnagyobb kedvezményes vám (az uruguayi fordulón vállalt vámcsökkentési kötelezettség végrehajtásának eredményeként) alacsonyabb lett a kvótán belülinél.

Az EU és az Egyesült Királyság piacra jutási engedményes listája

Az EU vámuniót képez, ezért tagjainak árukereskedelmi vállalásai egységesek, és azokat az EU által a GATT-hoz csatolt engedményes lista részletezi.³⁰ A WTO létrehozásakor az EU akkori 12 tagját lefedő árukereskedelmi engedményes listát csatolt a GATT-hoz.

Az EU fokozatos bővítéseivel a csatlakozott tagországok árukereskedelem területén fenntartott engedményes listáit visszavonták,³¹ az uniós listát pedig konszolidálták, tehát kiterjesztették az új tagországokra, és kiigazították a vámunió bővítésére vonatkozó WTO-szabályoknak (GATT XXIV.6 cikk) megfelelően. E szabályok szerint azokban az esetekben, amikor a csatlakozó tagország az EU vámvállalásainak átvételével egyes vámsorokon saját korábbi engedményes listájában leköötött vámjai fölé emelte a fenntartható vámszintet, az EU-nak kompenzációt kellett nyújtania, piacnyitási vállalások (például csökkentett vámok vagy vámkontingensek) formájában. A szükséges kompenzációról a vámunió képviselői az érintett WTO-tagokkal folytatott konzultációk során egyeztek meg. A kompenzációs tárgyalások jellemzően technikaiak és komoly időigényűek. Lezárásukkor a kialakított eredménnyel kiigazított engedményes listákat igazolási eljárással véglegesítik.

A kompenzációs tárgyalások időigényét jól mutatja, hogy az EU 2004-es bővítését követően több mint 12 évig, 2016. december 1-jéig tartott az EU25 engedményes listájának³² kialakítása és igazolása. Jelenleg ez a lista az, amely az Egyesült Királyság kötelezettségvállalásait rögzíti. Az EU28 vállalási listáját az Európai Bizottság 2017 októberében nyújtotta be a WTO-ban igazolás céljából. Ennek az eljárásnak a sikeres lezárása esetén az Egyesült Királyság saját engedményes árukereskedelmi listájának kialakítása az EU28 vállalási listájának bázisán lesz lefolytatható.

Jelenleg az EU által alkalmazott, illetve az engedményes listában leköötött vámok mértéke átlagosan 5% és 5,2%, a mezőgazdasági termékek területén 11,1% és 11,9%, az ipari termékek esetében pedig 3,9%–4,2%.³³

Piacra jutás az ipari termékek területén

A WTO terminológiája szerint az ipari termékek körébe azok az áruk tartoznak, amelyekre a WTO mezőgazdasági megállapodása nem terjed ki.³⁴ E termékek közé tartoznak az iparcikkek mellett az üzemanyagok és bányászati termékek, a halak és halászati termékek, valamint az erdészeti és faipari termékek is.

A lefedett termékkörben az EU engedményes listája túlnyomórészt értékvámokat, kis számban pedig mértékvámokat tartalmaz, mennyiségi behatárolás nélkül. A lista

³⁰ Schedule LXXX. Elérhető: www.wto.org/english/tratop_e/schedules_e/eec.zip (A letöltés dátuma: 2019. 04. 11.)

³¹ Az Egyesült Királyság GATT alatti önálló engedményes listája (Schedule XIX, Section A, Parts I and II), EU csatlakozásukat követően, 1974. augusztus 1-jei hatállyal került visszavonásra.

³² Schedule CLXXIII; WT/Let/1220.

³³ Az EU vámprófilja, 2016-as adatok, WTO Secretariat. Elérhető: www.stat.wto.org/TariffProfiles/E28_e.htm (A letöltés dátuma: 2019. 04. 11.)

³⁴ A WTO-ban az e termékkört érintő piacnyitási tárgyalásokra általában nem mezőgazdasági piacnyitási tárgyalásként (non-agricultural market access – NAMA) hivatkoznak.

ugyanakkor magában foglal 11 vámkontingenst a halászati termékek és összesen 6 vámkvótát a faipari, textilipari, üvegipari és bányászati termékek területén. Az ipari vámkontingensek minimális szerepét jól szemlélteti, hogy azok az EU vámsorainak kevesebb mint 0,2%-át fedik le.³⁵

A halászati termékekre vonatkozó vámkontingensek közül számottevőnek a heringre (34 000 tonna) és tőkehalra (25 000 tonna) fenntartott kvóták tekinthetők, az uniós piac nagyságához képest a többi kontingens rendkívül szerény mennyiségeket fed le. A további vámkontingensek a fenyőfélékből készített vékony rétegelt falemezekre (650 000 m³), ferroszilíciumra (12 600 tonna) és ferro-szilícium-mangánra (18 550 tonna), ferrokrómra (2950 tonna), egyes üvegtermékekre (52 tonna) és lenfonalra (400 tonna) vonatkoznak. Amint a mennyiségek jelzik, az utóbbiak gazdasági értéke nem számottevő.

A vámkontingensek zöme vámmentes piacra jutást tesz lehetővé, a két kivételt kisebb jelentőségű, halakra nyitott vámkontingensek képezik (ezüstös tőkehal 2000 tonna), illetve maréna (1000 tonna). A vámkvóták egy kivételével *erga omnes* hozzáférések, tehát azok alatt bármely WTO-tag szállíthat. A kivételt egy kisebb (1816 tonna) elkészített vagy konzervált tonhal termékekre vonatkozó kontingens jelenti, amely alatt kizárólag Thaiföld exportálhat az unióba.

Saját WTO-engedményes listája kialakításakor az Egyesült Királyságnak az ipari termékek területén várhatóan kevés nehézséggel kell majd szembenéznie. Ha az unió vámvállalásait kívánja reprodukálni, azokon a vámsorokon, ahol az EU érték-, illetve mérték-vámokat alkalmaz, egyszerűen lemásolhatják az uniós listát. Ez nem igényel érdemi tárgyalást a WTO tagjaival. A mértékvámok esetében az sem jelent különösebb problémát, hogy a vámtétel nagysága az EU engedményes listájában euróban (például 2,6€/1000 kg) került meghatározásra. A WTO-tagok egy része nem saját valutájában határozza meg és köti le specifikus vámjainak nagyságát.

Az ipari vámkontingensek esetében várhatóan az agrárvámkontingensek esetében alkalmazandó megoldást fogják követni a megközelítés egységességének és könnyebb védhetőségének biztosítása érdekében. (E kérdéskörre, a várható megközelítés részleteire és motivációira a következő fejezet tér ki részletesen.)

Piacra jutás a mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek területén

Az EU engedményes listája a mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek területén érték-vámokat, mértékvámokat, vegyes vámokat és vámkontingenseket tartalmaz. Az EU engedményes listájának reprodukálása – a vámkontingensek kivételével – nem jelent majd érdemi problémát az Egyesült Királyság számára.

A vámkvóták jelentősége a mezőgazdasági kereskedelemben sokkal nagyobb, mint az ipari területen. Az EU konszolidált WTO-engedményes listája 124 agrárvámkontingenst tartalmaz. A vámkontingensek jelentős része több vámsort is magában foglal,³⁶ így

³⁵ Lásd: <http://tao.wto.org/report/tariffines.aspx?country = 643&year = 2016&ui = 1&duty = 02> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 11.)

³⁶ Például a gyümölcslelre fenntartott 7044 tonnás vámkontingens 22 vámsort, a tojássárgájára fenntartott 7000 tonnás vámkontingens 5 vámsort, az egyéb sajtokra vonatkozó 19 525 tonnás vámkontingens 35 vámsort fed le.

a 124 vámkvóta összességében az EU agrárvámsorainak 13,2%-át fedi le.³⁷ A vámkvóták egy része *erga omnes* alapon hozzáférhető, tehát azok alatt minden WTO-tag szállíthat. A jelentős hányada meghatározott WTO-tag vagy tagok számára fenntartott (allokált), tehát az azok alatti kedvezményes feltételekkel kizárólag a kedvezményezettek exportálhatnak az EU-ba.

A több vámsorra kiterjedő vámkontingensek esetében a vámkvótán belüli vámok vámsoronként különbözhetnek.³⁸ A vámkvótákon belüli vámok jelentősen szórnak. A kvótáknak ugyan csak kisebb hányada vámmentes (juh- és kecskehús, a sertés- és baromfihús vámsorok kisebb hányada, édesburgonya, hántolt és félig hántolt rizs, durum búza, kukorica-vetőmag, megmunkált zab, egyes állateledel-készítmények), a vámkontingenseken belüli vámok a lekötött és alkalmazott legnagyobb kedvezményes vámokhoz képest esetenként komoly engedményt kínálnak.

Az agrárvámkontingensek kereskedelmi értéke tehát jelentős. Azok a mezőgazdasági alaptermékek és élelmiszerek széles körét, köztük nagyszámú érzékeny terméket lefednek, és esetenként komoly mennyiségekre vonatkoznak. A következő táblázat³⁹ – a teljesség igénye nélkül – mutatja be a legfontosabb vámkontingensek nagyságát, és azt, hogy azok milyen hányada és mely WTO-tagok számára került elkülönítésre.⁴⁰

1. táblázat

A legfontosabb vámkontingensek elkülönítésének megoszlása

Termék	Vámkontingensek teljes mérete	Egyes WTO-tagoknak allokált mennyiség	Kedvezményezett WTO-tagok
Marhahús (<i>friss, hűtött vagy fagyasztott</i>)	218 405 tonna	101 702 tonna	Ausztrália, Argentína, Brazília, Kanada, Uruguay, Új-Zéland, USA
Sertéshús (<i>friss, hűtött vagy fagyasztott</i>)	78 013 tonna	9 596 tonna	Kanada, USA
Báránycsont (<i>friss, hűtött vagy fagyasztott</i>)	302 840 tonna	302 840 tonna	Argentína, Ausztrália, Chile, Grönland, Izland, Új-Zéland (228 254 tonna)
Baromfihús (<i>friss, hűtött vagy fagyasztott</i>)	82 632 tonna	47 647 tonna	Brazília, Thaiföld, USA
Baromfihús (<i>sózott</i>)	264 245 tonna	263 417 tonna	Brazília, Thaiföld
Baromfihús (<i>feldolgozott</i>)	468 762 tonna	468 762 tonna	Brazília, Thaiföld
Tojás	135 000 tonna	-	-
Sovány tejpor	68 537 tonna	-	-
Vaj	86 053 tonna	74 693 tonna	Új-Zéland
Sajtok	64 156 tonna	19 211 tonna	Ausztrália, Kanada, Új-Zéland

³⁷ Lásd: <http://tao.wto.org/report/tariffines.aspx?country=643&year=2016&ui=1&duty=02> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 11.)

³⁸ A friss, hűtött vagy fagyasztott baromfihúsról és belsőségekre fenntartott 16 655 tonnás vámkontingens például 39 vámsorhoz tartozó 21 különböző vámtételt fed le.

³⁹ A táblázat az EU25 engedményes listáján és a vámkontingensek 2016. évi kihasználásáról benyújtott EU-notifikáción alapul (G/AG/N/EU/37, 2017. március 17.)

⁴⁰ A táblázat egyes sorai esetenként több kontingenst összevonva tartalmaznak.

Termék	Vámkontingensek teljes mérete	Egyes WTO-tagoknak allokált mennyiség	Kedvezményezett WTO-tagok
Konzervgomba	34 782 tonna	34 782 tonna	Kína
Fokhagyma	71 810 tonna	71 810 tonna	Argentína, Kína
Mandula	90 000 tonna	-	-
Búza	3 462 030 tonna ⁴¹	3 112 030 tonna	Kanada, USA
Kukorica	2 777 988 tonna ⁴²	-	-
Árpa	306 215 tonna	-	-
Sörárpa	50 000 tonna	-	-
Rizs	238 975 tonna	201 978 tonna	Ausztrália, India, Guyana, Thaiföld, Pakisztán, USA
Cukor	2 085 625 tonna	2 075 625 tonna	Ausztrália, Brazília, Kuba, India,
Bor és vermut	73 810 hektoliter	-	-

Forrás: a szerző szerkesztése

Az EU engedményes listájában szereplő vámkontingensek a zöldségek és gyümölcsök széles körét (paradicsom, sárgarépa, uborka, paprika, manióka, édesburgonya, narancs, asztali szőlő, alma, körte, sárgabarack, cseresznye), valamint egyes feldolgozott agrártermékeket (csokoládé, tészták, kekszek, élelmiszer-készítmények, állateledel, gyümölcslé, tartósított gyümölcsök) is lefednek, de a mennyiségek a táblázatban szereplő termékekhez képest jóval kisebbek.

A vámkontingensek kihasználtsága változó. A kihasználási ráta jellemzően magas, sőt esetenként teljes, a friss, hűtött és sózott húсок (marha-, juh-, baromfihús), a kukorica, rizs, zöldségek és gyümölcsök, cukor, bor, élelmiszer-készítmények, tészta és gyümölcslé esetében.

A vámkontingensek esetében – abból kiindulva, hogy az Egyesült Királyság legkevesebb meg kívánja őrizni piacra jutási vállalásait a WTO-tagországok felé – elvileg három opcióból választhatnak:

- A vámkontingenseken belüli vámszinteket mennyiségi behatárolás nélkül illesztik az adott vámsorokon saját engedményes listájukba. Ez esetben egyoldalúan javítanák WTO-piacnyitási vállalásaikat, amelyről érdemi tárgyalást a tagsággal nem kellene folytatniuk.
- Ugyanakkora vámkontingenseket nyitnak, mint amekkorát az EU-lista tartalmaz az EU engedményes listájában szereplő vámszinteken. Ez esetben az Egyesült Királyság tekintetében vitathatatlanul megőriznék, de ténylegesen javítanák a piacra jutást, amelyet harmadik WTO-tagok az EU-vámkontingensek alatt jelenleg élveznek (az ugyanis gyakorlatilag kizárt, hogy egyetlen uniós vámkvóta alá tartozó teljes behozatal az Egyesült Királyságban kerüljön értékesítésre). Ez esetben sem kellene érdemi tárgyalást folytatniuk a tagsággal, mert nem lenne vitatható a piacra jutás megőrzése.

⁴¹ Ennek a mennyiségnek csak egytizede minőségi búza.

⁴² A vámkontingenshez kapcsolt feltétel, hogy az importból 2 000 000 tonnának Spanyolországba, 500 000 tonnának Portugáliába kell kerülnie. Az úgynevezett Abatimento vámkontingenst e két tagország uniós csatlakozása kapcsán folytatott konszolidáció keretében tárgyalta ki az EU.

- Az EU vámkontingensből az Egyesült Királyságra vonatkozó részt illesztik be saját vállalási listájukba. E mennyiségeknek a meghatározása érdemi egyeztetéseket tenne szükségessé a WTO érintett tagjaival. Utóbbiak egyértelmű elvárása, hogy piacra jutásuk összességében ne romoljon.

Az elvi opciókból az Egyesült Királyság valószínűleg egyértelműen a harmadikat fogja választani. Az első jelentős egyoldalú engedményeket jelentene, és számos szektorban rendkívüli importnyomás alá helyezné a brit agráriumot. Emellett jelentősen megnehezítené, hogy az Egyesült Királyság a kilépést követően preferenciális megállapodásokat hozzon létre egyes kereskedelmi partnereivel. Az ilyen megállapodásokban ugyanis a partnerek zöme a szolgáltatáskereskedelemben és az ipari termékek területén fennálló brit offenzív igények teljesítéséért jórészt agrárpiacnyitási engedményeket fog követelni. A második opció gazdasági következményeit tekintve gyakorlatilag az elsővel azonos hatást fejtene ki. Az EU- kontingensek akkorák, hogy egyes szektorokban megnyitásuk megrendíthetné a brit ágazatok életképességét.⁴³ A kétoldalú tárgyalási megfontolásokon túl a harmadik opció mellett szól az is, hogy az Egyesült Királyság megfelelő mozgásteret hagyjon az EU-ból való távozást követően kialakítandó új brit agrárpolitikának.

A brexit a vámkontingensek kapcsán az EU27 számára is kérdéseket vet fel. A legfontosabb ezek közül az, hogy politikailag és gazdaságilag elfogadható lenne-e a WTO-vámkontingensek változatlanul hagyása, vagyis az EU-t alkotó tagországok WTO-piacnyitási kötelezettségeinek relatív megnövekedése, a brit kilépés közvetlen következményeként. Az Európai Tanács által a brexittárgyalásokhoz 2017 áprilisában elfogadott iránymutatásból arra következtethetünk, hogy nem. Az EU27 egyértelmű elvárása, hogy az Egyesült Királyság az EU-tagság összefüggésében vállalt nemzetközi kötelezettségek rá eső részét teljesítse. Azok tekintetében az iránymutatás konstruktív párbeszéd kialakítását irányozza elő a partnerek és nemzetközi szervezetek felé történő közös fellépés érdekében.⁴⁴ Bár a szöveg általános megfogalmazású, és nem nevesíti a WTO-t, egyértelmű, hogy az elvárás kiterjed a WTO-kötelezettségekre. Ezt a gondolatot fejti ki tovább az Európai Bizottság számára a brexittárgyalásokhoz az Európai Unió Tanácsa által elfogadott tárgyalási mandátum,⁴⁵ amely mielőbbi, már a kilépési tárgyalások első szakaszában lefolytatandó

⁴³ A juhhús esetében például az EU vámmentes vámkontingensének nagysága gyakorlatilag akkora, mint a teljes brit termelés és háromszorosa a jelenlegi brit behozatalnak. A baromfihús esetében az EU-vámkvóták összesített nagysága megközelíti az Egyesült Királyság teljes termelésének felét, a marhahús esetében 25%-át, a tojás esetében a 20%-át, és mindhárom termék esetében megközelíti, illetve meghaladja az éves teljes brit behozatal nagyságát. Az összevetéshez használt adatok forrásai: *Agriculture in the United Kingdom* (2016) és Európai Parlament 2010.

⁴⁴ Az Európai Tanács által 2017. április 29-én elfogadott iránymutatás a brexittárgyalásokhoz (EUCO XT 20004/17) 13. bekezdés: „[T]he European Council expects the United Kingdom to honour its share of all international commitments contracted in the context of its EU membership. In such instances, a constructive dialogue with the United Kingdom on a possible common approach towards third country partners, international organisations and conventions concerned should be engaged.”

⁴⁵ Az Európai Unió Tanácsa által 2017. május 22-én elfogadott mandátum a brexittárgyalásokhoz (XT 21016/17 ADD 1 REV 2) 18. bekezdés: „[A] constructive dialogue should be engaged as early as practicable with the United Kingdom during the first phase of the negotiation on a possible common approach towards third country partners, international organisations and conventions in relation to the international commitments contracted before the withdrawal date, by which the United Kingdom remains bound, as well as on the method to ensure that the United Kingdom honours these commitments.”

egyeztetést ír elő nemcsak a harmadik országok és nemzetközi szervezetek felé való közös fellépésről, hanem annak módjáról is, hogy az Egyesült Királyság hogyan teljesíti majd e kötelezettségeit.

A fentiek alapján a legvalószínűbb forgatókönyv az, hogy az EU27 és az Egyesült Királyság formálisan kezdeményezni fogja a WTO-ban az EU vámkontingenseinek felosztását az Egyesült Királyság és az EU27 között. A vámkontingensek megosztása természetesen az uniós engedményes lista kiigazítását is maga után vonja majd.

Első lépésként a felek várhatóan kétoldalúan megegyeznek majd a vámkontingens-felosztásra vonatkozó megközelítés sarokpontjairól és a WTO-ban való közös fellépés szándékáról. Erre vonatkozó sajtóhírek⁴⁶ már 2017 augusztusában napvilágot láttak, és október 11-én megerősítésre kerültek, amikor az EU és az Egyesült Királyság nyilvánosságra hozta annak a közös levélnek a szövegét, amelyet a WTO-tagságnak küldtek.⁴⁷

A közös megközelítés kialakítását követően, amint azt a közös levél is megerősíti, a folyamat Genfben folytatódik a WTO-tagokkal lebonyolítandó informális egyeztetésekkel. Formálisan a brit engedményes lista kialakítása, valamint az EU-lista kiigazítása leghamarabb 2018 első felében, a megközelítés informális egyeztetések alapján történő finomítása után indulhat meg.⁴⁸ Az Egyesült Királyság nemzeti engedményes listája kialakításának céldátuma az unióból való brit kilépés pillanata. Ez a cél az EU kiigazított vállalási listája esetében is.

A közös megközelítés akkor vezethet sikerre viszonylag kisebb zökkenőkkel, ha a megosztás valóban megőrzi a WTO-tagok piacra jutását, és arra a WTO szabályainak megfelelő eljárással, egyszerű, objektív és általánosan, tehát minden vámkontingensre alkalmazott módszerrel kerül sor. Különösen fontos annak rögzítése, hogy az EU27 és az Egyesült Királyság a szétosztandó EU-kvóták keretében egymás piacára nem szállíthat. Ilyen jelzés hiányában az érintett WTO-tagok joggal támadhatnak a feleket, hogy a megosztás rontja exportlehetőségeiket. A piacra jutás teljes megőrzése azért is fontos, hogy az Egyesült Királyság és az EU27 elkerülje a kompenzációnyújtást a vállalásaik módosítása miatt.

A vámkontingensek megosztását valószínűleg érdemes a kilépéshez közeli, reprezentatív, három- vagy öt éves időszak kontingensek alatti importra vonatkozó statisztikai adataira alapozni. A vámkvótákon belüli importból a brit részarány egyszerű átlagolással kiszámolható. Potenciális nehézséget okozhat, ha valamely vámkvóta keretében a rögzített időszakban nem került sor importra. Ebben az esetben a megosztás támaszkodhat például az adott termék teljes uniós importjából való brit részesedésre vagy valamely hasonló termékre nyitott EU-vámkontingens keretében megvalósuló importarányokra. Módszertani nehézséget okozhat, hogy az EU-ban – különösen tengeri szállítás esetén – a végfelhasználás országa sok esetben eltér a behozatal helyétől. Ez az úgynevezett „Rotterdam-hatás” részlegesen kiszűrhető, ha a megosztásnál az Európai Bizottság Mezőgazdasági Főigazgatósága vámkontingensekhez kapcsolódó importengedélyezési adataira támaszkodnak.

Az EU-nak és az Egyesült Királyságnak valamennyi WTO-taggal egyeztetnie kell majd, de különösen azok aggályait kell majd elosztatniuk, akik allokált vámkontingenssel

⁴⁶ MARKS 2017.

⁴⁷ Lásd: www.ec.europa.eu/commission/publications/joint-letter-eu-and-uk-permanent-representatives-wto_en (A letöltés dátuma: 2019. 04. 11.)

⁴⁸ A kiigazítási tárgyalások lefolytatására az Európai Bizottságnak formális felhatalmazást kell majd szereznie a Tanácstól.

rendelkeznek. E partnerek egy része már jelezte, hogy az egyszerű megosztás sértené érdekeiket, mert jelenleg évről évre eldönthetik, hogy mely uniós tagországba exportálják a számukra fenntartott vámkontingensbe tartozó teljes mennyiséget. Steven Ciobo ausztrál kereskedelmi miniszter például ezért azt szeretné, ha az Egyesült Királyság minden EU-kvótát változatlan méretben megnyitna.⁴⁹ Előzetes jelleggel Lockwood Smith, Új-Zéland londoni nagykövete, korábbi kereskedelmi miniszter is rendkívül kritikusan nyilatkozott a juhúsra vonatkozó vámkvóták megosztására irányuló elképzelésekről.⁵⁰ Szeptember végén Argentína, Brazília, Kanada, Új-Zéland, Thaiföld az USA és Uruguay közös levélben jelezte aggályait az EU-kvóták megosztására vonatkozó elképzelésekkel kapcsolatban.⁵¹

A brexit kapcsán az EU-kvóták megduplázására vonatkozó igények egyértelműen megalapozatlanok. Az a logika ugyanis, hogy a teljes unióra vonatkozó kötelezettségek az EU valamennyi tagját egyenként is kötnék, a tagok számának megfelelően többszöröznék meg a kötelezettségvállalások összesített nagyságát, és abszurd következményeket eredményezne. Az EU-ból való esetleges távozásakor például Máltának, Ciprusnak vagy Szlovéniának egyes termékekben teljes agrártermelésük és agrárpiacuk sokszorosára rúgó vámkontingenseket kellene nyitniuk, miközben a vámkvóták kialakítása, amint azt a 3.1 fejezet jelzi, eredetileg a nem vámjellegű akadályok „vámosításához”, illetve annak keretében minimális (a piac 5%-ára rúgó) piacra jutás biztosításához kapcsolódott. Azért is furcsák ezek az igények, mert az EU bővítésénél ugyanezen WTO-tagok egyetlen alkalommal sem nyilvánítottak készséget arra, hogy a most fontosnak nevezett szállítási rugalmasság növekedéséért a maguk részéről is engedményt kínáljanak. Ráadásul Ausztrália és Új-Zéland mind az EU-val, mind az Egyesült Királysággal szabadkereskedelmi megállapodást kíván kötni. Brazília, Argentína és Uruguay pedig Mercosur-tagok, és már jelenleg is ilyen tárgyalásokat folytatnak, tehát vélhetően nem WTO-feltételekkel kívánnak kereskedni az EU-val.

A szakértők között vita van arról, hogy az Egyesült Királyság önálló engedményes listájának és az EU kiigazított kötelezettségvállalási listájának jogi véglegesítése mely, a WTO-ban használt eljárással történjen. Egyesek, különösen az Egyesült Királyságban, azt támogatják, hogy brit részről az úgynevezett kiigazítási (*rectification procedure*) eljárást használják, amely egyszerűbbnek tűnik, és akár három hónap alatt lebonyolítható.⁵² Mások ezt megkérdőjelezik. Érvelésük szerint az új engedményes listák kialakításához a kötelezettségvállalási listák módosítására szolgáló eljárást (GATT XXIII. cikk) kellene alkalmazni. Többek között azért, mert a GATT/WTO vitarendezési joggyakorlata ezt támasztja alá.⁵³ A módosítási eljárás mellett szólhat az is, hogy ez a főszállítókra szűkíti a kompenzációs konzultációkra jogosult WTO-tagok körét.⁵⁴

A két eljárás közül a WTO-tagokkal való informális egyeztetéseket követően érdemes határozni. Alapvető fontosságú, hogy a kiigazítási eljárás – az irányadó WTO-szabályoknak

⁴⁹ WRIGHT–BRUNSDEN 2017.

⁵⁰ LEROUX 2017; TIPA 2017.

⁵¹ SHAWN 2017; a levelet lásd: <http://im.ft-static.com/content/images/ec0a64b2-a95f-11e7-ab55-27219df83c97.pdf> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 11.)

⁵² BARTELS 2016.

⁵³ DOWNES 2017.

⁵⁴ Lásd: GATT XXVIII.1 cikk és Egyetértés a GATT XXVIII. cikkének értelmezéséről. Elérhető: www.wto.org/english/docs_e/legal_e/12-28.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 11.)

megfelelően⁵⁵ – kizárólag akkor alkalmazható, ha a változtatások nem érintik a vállalások tartalmát. Amennyiben az informális egyeztetések fényében az EU és az Egyesült Királyság mégis amellett döntene, hogy változtatnak vállalásaik tartalmán, egyértelmű, hogy a módosítási eljárást szükséges alkalmazniuk.

Az Egyesült Királyság számára a vámkontingensek területe a behozatal feltételei mellett a kivitel területén is kérdéseket vehet fel. A harmadik WTO-tagok által fenntartott, minden WTO-tag számára hozzáférhető (legnagyobb kedvezményes) vámkontingensek alatt a brit termelők természetesen az EU-ból való kilépés után is exportálhatnak majd. Hasonló a helyzet az Egyesült Királyság számára allokált vámkvóták esetében.⁵⁶ Kevésbé egyértelmű, hogy mi fog történni ugyanakkor a WTO-tagok által az EU számára allokált vámkontingensek alatt. Kérdéses, hogy a kilépést követően az érintett harmadik partnerek készek lesznek-e az EU számára allokált mennyiség egy részét a brit szállítók számára fenntartani. Ilyen kérdéseket vetnek fel például az Egyesült Államok által az EU számára különböző sajtokra meghatározott vámkontingensek.⁵⁷ A brit szállítási lehetőségek megőrzéséhez ezek esetében az USA és az EU egyetértését is meg kellene szerezni. Az utóbbit valószínűleg egyszerűbb lesz, tekintettel az uniós vámkontingensek EU27 és az Egyesült Királyság közötti felosztásáról leegyeztetett megközelítés logikájára.

Mezőgazdasági támogatások

A WTO mezőgazdasági megállapodása részletes szabályokat tartalmaz az agrárszektorban a WTO tagjai által nyújtható állami támogatásokra. A szabályozás alapvető célja a kereskedelmet torzító szubvenciók megkülönböztetése a kereskedelemre nem vagy csak minimális hatással levő támogatásoktól. Az utóbbi kategóriát *zöld dobozos* támogatásoknak nevezzük, amelyek ártámogatást nem tartalmazhatnak, és a kormányzatok által mindenféle korlátozás nélkül nyújthatók az agrártermelők számára.⁵⁸ A kereskedelmet torzító, úgynevezett *sárga dobozos* támogatások esetében a tárgyalók célja a nyújtható támogatások összegének behatárolása és csökkentése volt.

A mezőgazdasági megállapodás tárgyalásának résztvevői ennek érdekében – az 1986–1988-as időszak bázisán – megállapították azoknak az állami támogatásoknak a teljes összegét, amelyek az agrártermékek árának emelésével vagy csökkentésével, illetve a termelés növelésének ösztönzésével torzították a nemzetközi kereskedelmet.

⁵⁵ „Procedures for the modification and rectification of tariff concessions” GATT Általános Tanácsi Határozat (L/4962), 1980. március 26.

⁵⁶ Az Egyesült Államok engedményes listája (Schedule XX) például ilyen kontingenseket rögzít csokoládékra (összesen 3801 tonna).

⁵⁷ Az Egyesült Államok például a sovány sajtokra 22 256 tonnás, a kéksajtokra 2779 tonnás, a Cheddar sajtra 1313 tonnás, az Edam és Gouda sajtokra 5848 tonnás, az olasz típusú sajtokra 4082 tonnás, az emmentáli sajtokra 6700 tonnás kontingenst allokált az EU-nak.

⁵⁸ A zöld dobozos támogatások két legfontosabb kategóriáját a kormányzati szolgáltatások (például agrár- és környezetvédelmi kutatás, állat és növényegészségügyi programok, agrárképzési programok és tanácsadás, állategészségügyi ellenőrzések) és a közvetlen kifizetések (például jövedelemgarancia programok, természeti károk enyhítését szolgáló kifizetések, strukturális átalakítási programok) képezik, amelyek esetében a támogatások összege nem lehet kapcsolatban az agrártermelés mennyiségével és a piaci árakkal. (Ez a szétválasztás, decoupling).

Az így kiszámolt úgynevezett „összesített támogatási mutatót” (*Aggregate Measurement of Support – AMS*) a résztvevők beillesztették a vállalási listájukba. A megállapodás végrehajtása során az AMS-t a fejlett WTO-tagoknak 20%-kal, a fejlődőknek 13%-kal kellett csökkenteniük, 1995-től kezdve hat, illetve tíz év alatt. Az uruguayi forduló során, az Európai Uniót egynek számolva összesen 28 tag tett AMS-csökkentési kötelezettség-vállalást. A csökkentési kötelezettség teljesítését követően a vállalási listákban szereplő AMS-szint határozza meg azt a kereskedelmet torzító teljes támogatásösszeget, amelyet az AMS-szinttel rendelkező egyes WTO-tagok évente jogszerűen adhatnak.

A tárgyalásokon kialakított egyetértés alapján a tagok meghatározott minimális (*de minimis*) támogatási szintet csökkentési kötelezettség nélkül fenntarhattak, beleértve a kereskedelmet torzító támogatásokat is. E támogatás maximális szintjét a termelés arányában, fejlett tagok esetében 5%-ban, a fejlődő országok esetében 10%-ban határozták meg. Az AMS-vállalással nem rendelkező WTO-tagok kereskedelmet torzító támogatásokat kizárólag a *de minimis* szinten belül adhatnak.

Összesített Támogatási Mutató (AMS)

Az Európai Unió akkori 12 tagországának uruguayi forduló keretében tett AMS-vállalása a csökkentési kötelezettség előtt 71,479 milliárd ECU volt.⁵⁹ A 20%-os csökkentés az 1995-ben csatlakozott országok (Ausztria, Finnország, Svédország) AMS-szintjeinek hozzáadását követően 78,672 milliárd ECU-ból indult.⁶⁰ A tényleges kereskedelmet torzító agrártámogatások összege ekkor meghaladta az 50 milliárd ECU-t. A csökkentési időszak végére az AMS-szintje 67,159 milliárd euróra, a tényleges *sárga dobozos* támogatások összege 43,909 milliárd euróra csökkent.⁶¹

Az EU további bővítésével az EU AMS keretéhez hozzáadták a csatlakozó tagországok AMS-szintjeit, amely alapján az EU jelenlegi, kereskedelmet torzító agrártámogatási plafonja 72,378 milliárd euró.⁶² A 2004-ben csatlakozott országok közül Ciprus (88 millió euró), a Cseh Köztársaság (406 millió euró), Magyarország (134 millió euró), Litvánia (26 millió euró), Lengyelország (3,612 millió euró), Szlovákia (237 millió euró) és Szlovénia (62 millió euró) rendelkezett AMS-szinttel. A később csatlakozott országok közül Bulgáriának (550 millió euró) és Horvátországnak (134,1 millió euró) volt AMS-kerete.

Az EU által ténylegesen adott kereskedelmet torzító támogatások a közös agrárpolitika 2003-as reformját követően töredékükre csökkentek, és a 2013/14-es piaci évben már nem érték el a 6 milliárd eurót. Ennek megfelelően jelenleg az EU AMS-szintjének mindössze 8,3%-át használja ki.⁶³

A vámkontingensek megosztásához hasonlóan az Egyesült Királyság kilépésével összefüggésben az EU AMS-szintje is megosztásra kerülhet. Az EU bővítésével kapcsolatban

⁵⁹ Schedule LXXX – EC Part IV.

⁶⁰ G/AG/N/EEC/12/Rev.1.

⁶¹ G/AG/N/EEC/49/Rev.1.

⁶² G/AG/N/EU/34. Megemlítendő, hogy eddig az EU25 kötelezettségvállalási listájának konszolidálása fejeződött be, ebben 71,724 milliárd eurós AMS-szint található.; Schedule – CLXXIII – European Union Part IV;

⁶³ G/AG/N/EU/34; ez, a 2017 februárjában a WTO-ban benyújtott EU notifikáció tartalmazza a legfrissebb hozzáférhető adatokat.

a csatlakozó tagországok AMS-lehetőségei uniós szinthez adásának logikája is ezt támasztja alá.

Brit részről azért szorgalmazzák az AMS-plafon megosztását, mert a *de minimis* támogatási lehetőségen kívüli mozgásteret szeretnének kapni mezőgazdasági támogatási politikájuk kialakításához.⁶⁴ Az AMS-kötelezettség biztosítása garancia lehet arra, hogy a brit kormány be tudja váltani mezőgazdasági termelőinek tett azon ígését, hogy az EU jelenlegi hosszú távú pénzügyi keretének végéig (2020) nemzeti forrásból a kilépést követően is fenntartja a közös agrárpolitika alatt a brit agrártermelőknek járó kifizetések szintjét. A támogatási szint megőrzése alapvető fontosságú a brit agrártermelőknek, mert az uniós agrártámogatások 2016-ban átlagosan 86%-át adták a brit gazdák jövedelmének.⁶⁵ Az EU számára az AMS-szint Egyesült Királyság és EU27 közti megosztása az uniós plafon rendkívül alacsony kihasználási aránya miatt nem okozhat problémát. A vámkontingensek és a mezőgazdasági belső támogatási lehetőségek megosztása észszerű csomagot képez, amelynek első elemében főként az EU27, a másodikban az Egyesült Királyság érdekelt.

Fontos technikai kérdés, hogy az EU AMS-plafonból az Egyesült Királyság aránya milyen módszerrel számítható ki. A legegyszerűbbnek az EU által a közös agrárpolitika alatt nyújtott agrártámogatásokból (illetve ennek kereskedelmet torzító elemeiből való brit részarány), illetve az uniós agrártermelésből való brit részesedés alapul vétele tűnik. Ezek a megközelítések 7,0–7,5% körüli részesedést⁶⁶ eredményeznének, tehát 5,0–5,5 milliárd euró nagyságrendű brit AMS-szinthez vezethetnek.⁶⁷ E módszerek alkalmazását ugyanakkor a WTO-tagok könnyebben vitathatnák, mert a brit AMS-szintet a WTO eredeti tagjaitól eltérő időszakra vonatkozó, nehezen összehasonlítható adatok alapján határoznák meg.

Az EU AMS-szintjének megosztása kapcsán a WTO-partnerek irányában a legjobban védhető az uruguayi fordulón az eredeti kötelezettségek kialakításához alkalmazott számítási módszernek a használata lenne. Az EU12 kalkulációihoz használt 1986–1988 közötti brit alapadatok alapján elvileg most is kiszámolható, hogy önmagában az Egyesült Királyság mekkora AMS-szintet tarthatna fenn, ha kötelezettségeit az uruguayi fordulón külön határozza meg. Ez utóbbi, jóval bonyolultabb számítás várhatóan kicsit magasabb brit AMS-szintet eredményezhet, mert az uruguayi forduló követően csatlakozott uniós tagországok – különösen a kelet-európaiak – 1986–88 között fajlagosan kevesebb agrártámogatást nyújtottak, mint az EU12.

⁶⁴ Például George Eustice államtitkár (Department for Environment, Food and Rural Affairs), nyilatkozata a Lordok Háza Európai Uniói ügyek Bizottsága előtt, 2017. március 8., 84. kérdés. Elérhető: <http://data.parliament.uk/writtenevidence/committeeevidence.svc/evidencedocument/eu-energy-and-environment-subcommittee/brexit-agriculture/oral/48840.html> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 11.)

⁶⁵ DANESHKHU 2017;

⁶⁶ Az Eurostat adatai szerint az Unió agrárkifizetéseiből az Egyesült Királyság aránya 2014–2016 között 7,5–6,3% között mozgott. A brit agrárgazdaság a teljes uniós agrártermelésből 2015–2016-ban 7,1–6,8% volt.

⁶⁷ A Közös Agrárpolitika keretében az Egyesült Királyság 2016-ban összesen 3,973 milliárd euró támogatást kapott, amelynek 76%-a közvetlen kifizetés, 21,4%-a vidékfejlesztési támogatás volt.

Olajos magvak – a Blair House megállapodás

Az uruguayi forduló keretében az Egyesült Államok és az Európai Unió 1992-ben megállapodást⁶⁸ tárgyalt ki egyes olajos magvak (repce, káposztarepce, napraforgómag, szója) uniós termelése támogatásának feltételeiről. Az egyetértés pontot tett az olajos magvak területén a GATT szabályai alatt az USA által indított vitarendezési ügyek végére.⁶⁹ A megállapodás részévé vált az uruguayi forduló tárgyalási végeredményének, annak részleteit az EU12 engedményes listája tartalmazza.

A megállapodás szerint az EU bizonyos feltételekkel folytathatta a lefedett termékkört érintően nyújtott termeléshez kapcsolt agrártámogatásokat. A feltételek között a két legfontosabb a vetésterület bekorlátozására (EU12 számára 5,128 millió hektár)⁷⁰ és a területpihentetés keretében szubvencionált, nem élelmezési célú termelés mennyiségének 1 millió tonna szójaliszt egyenértékben való meghatározására vonatkozott. A közös agrárpolitika 2008-as állapotfelmérése kapcsán megszüntették az energianövények termeléséhez és a területpihentetéshez kapcsolt specifikus támogatásokat. Emiatt a vetőterület-megállapodás alatti behatárolása már nem jelent tényleges korlátozást.

A megállapodás ugyanakkor továbbra is hatályban van, és az EU számára – az abban foglalt feltételekkel – jogi lehetőséget biztosít kereskedelmet torzító támogatások nyújtására. Elképzelhető, hogy az Egyesült Királyság ennek a lehetőségnek egy részére is igényt tart, és azt saját engedményes listájában meg kívánja jeleníteni.

A termőterületből a brit részesedést a megállapodás végrehajtási rendelete⁷¹ 385 ezer hektárban rögzítette. Ez alapján az 1 millió tonna szójaliszt egyenértékből 75 ezer tonna esik az Egyesült Királyságra.

Exporttámogatások

A WTO-tagok uruguayi fordulón kialakított engedményes listái részletesen rögzítik az exporttámogatásban részesíthető agrártermékek körét, és termékenként megállapítják a nyújtható támogatások legmagasabb összegét. A támogatási szinteket 1986–1990 közötti adatok alapján határozták meg. A fejlett tagoknak hat év alatt 21%-kal kellett mérsékelniük a szubvencionált termékmennyiségeket, és 36%-kal az exporttámogatások értékét. A fejlődő tagoknak a mennyiségeket 14%-kal, az értéket 25%-kal kellett csökkenteniük. Az EU engedményes listája jelentős exporttámogatási lehetőséget tartott fenn, amelyet az unió a közös

⁶⁸ A megállapodást a Tanács a 93/355/EGK számú határozattal (1993. június 8.) hagyta jóvá.

⁶⁹ Oilseeds I (L/6627) Elérhető: www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/gatt_e/88oilsds.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 11.); Oilseeds II (DS28/R) Elérhető: www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/gatt_e/91oilsds.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 11.)

⁷⁰ A Blair House megállapodás speciális rendelkezést tartalmazott az EU bővítés figyelembevételére. A maximális termőterületet meg lehetett növelni a belépő országok által a lefedett termékek termelésére a belépést közvetlenül megelőző három évben átlagosan használt termőterülettel. Az EU 1995-ös bővítése után a vetésterület nagyságát 5,482 millió hektárra emelték fel, az EU25 engedményes listájának konszolidációja során pedig az 7,122 millió hektárra nőtt.

⁷¹ A Tanács 1994. január 24-i 232/94/EK rendelete

agrárpolitika reformja és a világgiazi árak 2000-et követő emelkedése miatt egyre kisebb mértékben használt ki.⁷²

2015 decemberében, a WTO 10. miniszteri értekezletén döntés született az export-támogatások teljes megszüntetéséről.⁷³ A fejlett tagoknak a megszüntetést a támogatások többsége tekintetében azonnal végre kellett hajtaniuk. Az EU a cukor esetében 2017. szeptember 30-ig kapott haladékot a végrehajtásra, a WTO vitarendezési eljárásában született ítéletekkel⁷⁴ összhangban.

Tekintettel a fentiekre e területen az Egyesült Királyság engedményes listájának kialakításakor nincs tennivaló. Az Egyesült Királyság sem tarthat majd fenn agrárexport-támogatást.

Szolgáltatáskereskedelem

A WTO szolgáltatáskereskedelem területére érvényes szabályait a szolgáltatások kereskedelméről szóló általános egyezmény (GATS) tartalmazza.⁷⁵ A GATS a WTO-t létrehozó marrakeshi egyezmény mellékletét képező multilaterális megállapodás, tehát annak elfogadása minden WTO-tag számára kötelező. A GATS szerves részét képezik a WTO-tagok engedményes listái, amelyek a megállapodás XX. cikkével összhangban szolgáltatáskereskedelmi szektoronként tartalmazzák a piacra jutási kötelezettségeket, a megnyitott szektorokban fenntartható nemzeti elbánási limitációkat és az úgynevezett addicionális kötelezettségeket, amelyek többnyire szabályozási jellegűek (képesítésekhez, normákhoz és engedélyezési kérdésekhez kapcsolódhatnak). Ugyancsak a GATS szerves részét képezik a WTO-tagok azon listái, amelyek – a megállapodás II. 2 cikkével és a II. cikkre vonatkozó melléklettel összhangban – rögzítik a legnagyobb kedvezményes elbánási kötelezettség (MFN) alól fenntartható kivételeket.

Piacra jutási kötelezettségvállalások

Az EU12 szolgáltatáskereskedelmi engedményeit közös engedményes lista tartalmazza.⁷⁶ A listát a GATS hatálybalépését követően folytatott szektorális szolgáltatáskereskedelmi tárgyalások eredményeként a pénzügyi szolgáltatások,⁷⁷ telekommunikációs szolgáltatások⁷⁸ és a természetes személyek mozgásával megvalósuló szolgáltatások (mode 4)⁷⁹ területén

⁷² Míg az EU 1999-ben az exporttámogatások értéke tekintetében lehetőségei 66%-át használta ki, ez az arány 2011-re 2% alá csökkent. G/AG/W/125.

⁷³ WT/Min(15)/45.

⁷⁴ Az EU ellen indított WTO vitarendezési ügyek: DS265 (Ausztrália), DS266 (Brazília), DS283 (Thaiföld).

⁷⁵ Lásd: www.wto.org/english/docs_e/legal_e/26-gats.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 11.)

⁷⁶ GATS/SC/31; a WTO-tagok szolgáltatáskereskedelmi engedményes listái a következő weblapon érhetők el: www.wto.org/english/tratop_e/serv_e/serv_commitments_e.htm (A letöltés dátuma: 2019. 04. 11.)

⁷⁷ GATS/SC/31/Suppl.4/Rev.1 – az EU-12 mellett tartalmazza Ausztria, Finnország és Svédország piacra jutási vállalásait a pénzügyi szolgáltatások területén.

⁷⁸ GATS/SC/31/Suppl.3 – az EU-12 mellett tartalmazza Ausztria, Finnország és Svédország piacra jutási vállalásait a telekommunikációs szolgáltatások területén.

⁷⁹ GATS/SC/31/Suppl.2 – tartalmazza az EU-12 mode 4 vállalásait.

kiegészítették. Az 1995 után csatlakozott uniós tagok piacra jutási kötelezettségeit jelenleg önálló engedményes listák tartalmazzák, mert a nemzeti listák közös EU-listába történő konszolidálásának folyamata még nem zárult le. Fontos, hogy az EU-tagországok kötelezettségei a GATS alatt nem harmonizáltak.

Az Egyesült Királyság kötelezettségeit az EU12 engedményes lista foglalja magában. A brit kötelezettségek tartalmát a listában szereplő EU és brit bejegyzések alapján lehet meghatározni. Az Egyesült Királyság kormánya megerősítette, hogy vállalási listájukat az EU12 engedményes lista bázisán, kötelezettségeik változatlanul hagyásával kívánják létrehozni.⁸⁰

A brit engedményes lista összeállítása emiatt alapvetően technikai jellegű folyamat lesz, és érdemi tárgyalást a WTO-tagokkal nem tesz majd szükségessé. Első lépésként az EU12 listából törölni kell a brit vállalatok tekintetében nem releváns bejegyzéseket (a más tagországokra fenntartott és a brit engedményekre nem vonatkozó feltételeket), majd a megszövegezésnél az EU-tagországokra és uniós joganyagra való hivatkozásokat célszerű átfogalmazni, hogy a szöveg az Egyesült Királyságra és a brit jogszabályokra utaljon.

A folyamat végén a brit engedményes listát igazolási eljárásban kell majd jogilag véglegesíteni.

A szolgáltatáskereskedelmi engedményes lista kapcsán egyes szakírók szerint⁸¹ jogi problémát képezhet az EU12 kötelezettségvállalási lista 1. bevezető megjegyzésének szűk értelmezése. A hivatkozott megjegyzés szerint az EU12 engedményes listája azon területre vonatkozik, amelyen az Európai Közösségeket létrehozó szerződések alkalmazandók.⁸² Ez a megjegyzés, mutatnak rá, akár úgy is értelmezhető, hogy az EU-ból való kilépést követően az Egyesült Királyság piacnyitási kötelezettségvállalásai érvényüket veszítik. Ez a vélemény jogilag is vitatható, hiszen a bejegyzés értelmezésénél nem hagyható figyelmen kívül, hogy a megfogalmazásnál nem feltételezték egy tagállam távozását az unióból. Ráadásul az Egyesült Királyság nem a WTO-ból, hanem az EU-ból kíván kilépni. Képviselői már jelezték,⁸³ hogy az EU12 engedményes listában szereplő szolgáltatáskereskedelmi piacra jutási kötelezettségvállalásaikat saját nemzeti listában kívánják megjeleníteni. Az idézett fenntartás tehát a gyakorlatban nem fog problémát jelenteni, azt az Egyesült Királyság engedményes listájának összeállításakor brit részről figyelmen kívül fogják hagyni. A WTO-partnereknek pedig nyilván nem érdeke annak megkérdőjelezése, hogy az Egyesült Királyság az EU-ból való távozást követően rendelkezik-e piacnyitási kötelezettségvállalásokkal a szolgáltatáskereskedelem területén.

A brit kilépést követően az Európai Unió kötelezettségvállalási listájából törlendő lesz valamennyi, az Egyesült Királyságra specifikusan vonatkozó bejegyzés. Erre várhatóan az EU27 engedményes listájának konszolidációs eljárása során kerülhet sor.

⁸⁰ HANDS 2017.

⁸¹ BARTELS 2016.

⁸² „The specific commitments in this schedule apply only to the territories in which the Treaties establishing the European Communities are applied and under the conditions laid down in these Treaties.”

⁸³ BRAITHWAITE 2017.

Kivételek a legnagyobb kedvezményes elbánási kötelezettség (MFN) alól

Az MFN kivételi listák szempontjából hasonló a helyzet, mint a szolgáltatáskereskedelmi piacnyitási kötelezettségek területén. Az EU12 MFN-kivételeit közös lista tartalmazza.⁸⁴ Az Egyesült Királyságra vonatkozó kivételek is ebben a dokumentumban szerepelnek. A kivételek egy része az EU12 tagországok mindegyikére, egyesek kizárólag egy-egy tagországra vonatkoznak.

Az Egyesült Királyság MFN kivételi listáját a brit szempontból nem releváns kivételek EU12-listából való törlésével egyszerűen elő lehet állítani. Egyes kivételek megfogalmazását értelemszerűen módosítani lesz célszerű (például a belvízi hajózás területén felesleges, sőt zavaró lenne a Rajna–Majna–Duna-kapcsolódásra való hivatkozás brit listában való szerepeltetése). Azon kivételek esetében (például számítógépes jegyfoglalási szolgáltatások), amelyek konkrét EU-jogszabályra hivatkoznak, célszerű lehet a megfelelő tartalmú brit joganyagra utalni. Ennek a megközelítésnek a követése nem tesz majd szükségessé érdemi tárgyalásokat a WTO-tagokkal.

A folyamat végén az Egyesült Királyság MFN kivételi listáját igazolási eljárásban kell majd jogilag véglegesíteni.

A brit kilépést követően az Európai Unió MFN kivételi listájából törlendő az Egyesült Királyságra specifikusan vonatkozó egyetlen MFN-kivétel.⁸⁵ Erre várhatóan az EU27 engedményes listájának konszolidációs eljárása során kerülhet sor.

Kormányzati beszerzések

A WTO Kormánybeszerzési Megállapodása (GPA) olyan többoldalú egyezmény, amelyben a WTO-tagok részvétele nem kötelező. Jelenleg 20 WTO-tag, köztük az Európai Unió részes fél a megállapodásban. Az EU GPA alatti vállalásai lefedik a tagországok kormányzati beszerzéseit, de a tagországok maguk nem szerződő felek a megállapodásban. Ebből következően az Egyesült Királyság GPA alatti kötelezettségei az Európai Unióból való kilépés pillanatában automatikusan megszűnnek, és a GPA-tagoknak e pillanattól nem kell majd biztosítaniuk közbeszerzési eljárásaikban a brit ajánlattevők számára az EU felé tett vállalásaikkal összhangban levő elbánást.⁸⁶

GPA alatti jogai megőrzéséhez az Egyesült Királyságnak tehát csatlakoznia kell majd a megállapodáshoz, amely komoly időigényű lehet. A csatlakozás során az Egyesült Királyságnak minden GPA-taggal, így természetesen az EU-val is egyetértésre kell majd jutnia. Jelenleg 10 WTO-tag csatlakozási tárgyalásai folynak⁸⁷ e tárgykörben. Kína

⁸⁴ GATS/EL/31.

⁸⁵ Ez azt rögzíti, hogy a Brit Nemzetközösség azon állampolgárai számára, akiknek egyik nagyszülője az Egyesült Királyságban született, a szolgáltatási ágazatokban való munkavállalás nem engedélyhez kötött.

⁸⁶ Az Egyesült Királyság az uruguayi fordulón kitérte a GPA-megállapodást aláírta, de – ellentétben öt uniós tagországgal – nem ratifikálta. A 2014 áprilisában hatályba lépett felülvizsgált GPA-t egyetlen EU-tagállam sem írta alá és nem ratifikálta.

⁸⁷ Albánia, Ausztrália, Kína, Grúzia, Jordánia, Kirgiz Köztársaság, Omán, Oroszország, Tádzsikisztán, Macedónia.

csatlakozási folyamata tíz éve kezdődött. A 2016-ban lezárult két csatlakozási folyamat 14 évig (Moldova), illetve 5 évig (Ukrajna) tartott.

A brit kormány már jelezte, hogy az EU GPA engedményes listájában rá vonatkozó vállalások fenntartásával szeretné minél hamarabb, lehetőség szerint a kilépés pillanatától biztosítani a GPA-tagsággal járó jogokat. Ez a brit cél nem tűnik egyszerűen teljesíthetőnek.

Egyes elemzők⁸⁸ felvetették, hogy az Egyesült Királyság a GPA alatti jogok és kötelezettségek megőrzése kapcsán hivatkozhatna az államutódlásra vonatkozó nemzetközi jogi szabályokra, különösen az 1978-as bécsi egyezményre a nemzetközi szerződések tekintetében való államutódlásról. Érvelésük több ok miatt sem meggyőző. Egyrészt az államutódlásra vonatkozó nemzetközi szabályok komoly vitákat váltanak ki. Nem meglepő, hogy az 1978-as bécsi egyezményt mindössze 22 ország ratifikálta, és 22 EU-tagország, köztük az Egyesült Királyság sem található meg az egyezmény részes felei között.⁸⁹ Másrészt az EU definitív értelemben nem állam, s a brit kilépéssel nem szűnik meg, mindössze tagjainak köre módosul.

A brit kilépést követően az Európai Unió GPA-kötelezettségei közül törlendők lesznek a specifikusan az Egyesült Királyságra vonatkozók. Ilyenek az engedményes lista 1. mellékletében található, amely tagországonként felsorolja a kötelezettségek által lefedett központi kormányserveket.

Megállapodás a polgári légi járművek kereskedelméről

A megállapodás a polgári légi járművek kereskedelméről olyan többoldalú egyezmény, amelyben a WTO-tagok részvétele nem kötelező. A megállapodás rendelkezik a polgári légi járművekre, hajtóművekre és egyéb részegységekre/alkatrészekre, valamint a repülőgépszimulátorokra és alkatrészeikre kivetett vámok és egyéb terhek teljes eltörléséről, és szabályokat tartalmaz többek között e termékek kormányzati beszerzéseire. A tagok engedményes listákat nem csatoltak a megállapodáshoz.⁹⁰

Az 1980-ban létrehozott megállapodásnak 32 tagja van, köztük az EU. Az Egyesült Királyság és 19 további EU-tagország saját jogán is tag. Az EU-ból való kilépéssel az Egyesült Királyság részes fél marad az egyezményben, a kilépés kapcsán érdemi tenni-valójuk nincs.

Vitarendezés

A WTO hatékony államközi vitarendezési mechanizmussal rendelkezik, amelynek szabályait és eljárásait a Vitarendezés Egyetértés (DSU) határozta meg. Az EU-tagországok

⁸⁸ WILLEMYNS–KOEKKOEK 2017.

⁸⁹ Az EU-tagországok közül csak Ciprus, a Cseh Köztársaság, Észtország, Horvátország, Szlovákia és Szlovénia részes fél. Forrás: https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXIII-2&chapter=23&clang=_en (A letöltés dátuma: 2019. 04. 11.)

⁹⁰ A lefedett termékek listáját a megállapodást módosító, 2001-ben elfogadott Jegyzőkönyv melléklete tartalmazza, (TCA/4). Elérhető: https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/DDFDocuments/49070/Q/PLURI/TCA/4.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 11.)

vitarendezési ügyekben közösen járnak el, közösen kezdeményeznek vitarendezési konzultációt, és képviselőtüket az Európai Bizottság látja el az offenzív és defenzív ügyekben is. A WTO-tagok természetesen nemcsak EU-szintű, hanem tagországi intézkedés kapcsán is indíthatnak vitarendezést.

Az Egyesült Királyság a WTO megszületése óta alperesként három vitarendezési ügyben⁹¹ volt érintett. Ezek közül még egy van folyamatban (DS316 – nagyméretű polgári repülőgépek). Az EU, Franciaország, Spanyolország, Németország és az Egyesült Királyság ellen az USA által 2004-ben elindított ügy gazdaságilag rendkívül jelentős, mert az Airbusnak adott állami támogatásokat, szerkezetátalakítási intézkedéseket, az Európai Beruházási Bank által adott hiteleket és kutatás-fejlesztési finanszírozást érinti. Jelenleg az ügyben 2011-ben született ítélet végrehajtását kifogásoló paneleljárásban született első fokú ítélettel kapcsolatban mindkét fél által 2016 végén benyújtott fellebbezések elbírálása folyik. Emellett az EU több nyitott ügyben felperes, amelyek komoly brit érdekeket érintenek.

A vitarendezés tekintetében az EU-ból való kilépés kevés érdemi kérdést vet fel. A brexitet követően induló offenzív vagy defenzív ügyekben az Egyesült Királyság egyedül jár majd el. Azokban a folyamatban levő ügyekben, amelyekben az EU a felperes, a kilépést követően az Európai Bizottság természetesen nem képviselheti közvetlenül a brit érdekeket. Az egyetlen komoly kérdés az, hogy amennyiben a DS316-ügy a kilépésig nem zárul le (erre kicsi az esély), illetve a hátralévő időben valamely WTO-tag valamely brit intézkedés ellen kezdeményez eljárást, és az a kilépés pillanatában folyamatban van, érdekei védelmét, beleértve az alkalmazandó védelem meghatározását, az Egyesült Királyság hogyan veszi át az Európai Bizottságtól.

A kilépéshez kapcsolódó esetleges átmeneti időszak kapcsán felmerülő kérdések

May brit miniszterelnök szeptember 22-én elmondott beszédében hozzávetőleg kétéves, a jelenlegi viszonyrendszer gazdasági tartalmát és feltételeit megőrző átmeneti időszakra tett javaslatot az EU-ból való brit kilépést követően. Ez vélhetően az Egyesült Királyság átmeneti bent maradását jelentené az egységes piacon és vámunióban, hiszen a miniszterelnök arra utalt, hogy az üzleti szereplőknek csak egyszer, az átmeneti időszak végén kellene a működési és kereskedelmi feltételrendszer változásához alkalmazkodniuk. Természetesen az átmenet feltételezi a rendezett kilépést, tehát azt, hogy a felek 2019 márciusáig kitérőleg tárgyalják és jóváhagyják a kilépési megállapodást.

A 2019 márciusáig hátralévő idő rendkívül rövid, ennyi idő alatt képtelenség – és közel két évre nem is érné meg – teljesen új vámuniós vagy szabadkereskedelmi feltételrendszer kialakítása. Fontos szempont az is, hogy az átmeneti időszakban az EU – Egyesült Királyság kapcsolatnak meg kell felelnie a WTO vonatkozó szabályainak.⁹²

Ennek megfelelően reális a jelenlegi feltételrendszer meghosszabbítása lehet, azaz, hogy az Egyesült Királyság kivonul az EU-intézményekből és -döntéshozatalból.

⁹¹ DS67 – számítógépes berendezések, felperes: USA; DS316 – nagyméretű polgári repülőgépek (Airbus case) – felperes: USA és DS 347 – nagyméretű polgári repülőgépek (Airbus II).

⁹² GATT XXIV. cikk és GATS V. cikk.

Az Egyesült Királyság WTO-beli helyzete és vállalási listái szempontjából ilyen, a belső piaci és vámuniós integrációt átmenetileg megőrző időszak a jelenlegi helyzethez képest minimális változást hozna. Az Egyesült Királyságnak ebben az időszakban minden tekintetben igazodnia kellene az EU közös kereskedelempolitikájához. Az önálló brit árukereskedelmi engedményes lista hatálybaléptetését el kellene halasztani az átmenet végéig, hiszen addig az uniós vámszabályokat kellene alkalmazniuk, és a vámunión belül megoldhatatlan lenne a vámkontingensek megosztott kezelése. A szolgáltatáskereskedelmi területen ilyen jellegű technikai akadály nem áll fenn, de az Egyesült Királyság önállóan sem kétoldalú formában, sem a WTO keretében nem köthetne, és nem alkalmazhatna kereskedelmi megállapodásokat.

Összefoglalás

A brexitet illetően a kereskedelempolitika területén először annak tisztázása szükséges, hogy a kilépés jár-e következményekkel az Egyesült Királyság WTO-ban meglévő kötelezettségeire, milyen lépések megtételét teszi szükségessé az Egyesült Királyság, illetve az Európai Unió részéről.

E kérdéskör tisztázása azért is fontos, mert *az Egyesült Királyság WTO-kötelezettségei szolgáltatják majd a kiindulópontot az önálló brit kereskedelempolitika alakításához*, a későbbi kétoldalú preferenciális megállapodások létrehozásához, beleértve az EU-val brit részről szorgalmazott partnerségi egyezményt. Ráadásul, ha a kilépésre rendezetlen módon – tehát kilépési megállapodás nélkül – kerülne sor, az EU és az Egyesült Királyság közti kereskedelem feltételeire 2019. március 30-tól a WTO-szabályok és a felek által a szervezetben tett áru- és szolgáltatáskereskedelmi piacra jutási kötelezettségek lesznek irányadóak.

Az Egyesült Királyság nem kizárólag az EU részeként, hanem saját jogán tagja a WTO-nak. Alapító tagja a WTO-nak, ratifikálta az azt létrehozó megállapodást, és tekintetében az Európai Unió áru- és szolgáltatáskereskedelmi engedményes listákat csatolt az egyezményhez.

Az Egyesült Királyságnak *nem kell újra csatlakoznia a WTO-hoz, de* az unióból való kilépéskor *saját WTO-kötelezettségvállalási listákat kell kialakítania* és egyeztetnie a WTO- partnerekkel. Az önálló engedményes listák tartalma az Egyesült Királyság politikai szándékának függvénye. Az eddigi jelzések szerint brit részről nem kívánnak módosítani az EU-listákban szereplő, jelenleg rájuk vonatkozó kötelezettségeken.

Emiatt az Egyesült Királyság *kötelezettségvállalási listáinak kialakítása nem a nulláról indul, és főként technikai jellegű tárgyalásokat igényel majd.* Az EU engedményes listáinak tartalmi reprodukálása egyszerre minimalizálhatja a listák kapcsán folytatandó érdemi WTO-tárgyalások körét, gyorsítva ezzel a listák kialakításának folyamatát, és biztosíthatja, hogy a tervezett kétoldalú szabadkereskedelmi megállapodásokhoz az Egyesült Királyságnak megfelelő tárgyalási tartaléka marad.

A WTO-ban komolyabb nehézségre a mezőgazdasági vámkontingensek nagyságának meghatározása és a kereskedelmet torzító belső agrártámogatási lehetőségek behatárolása során számíthat, de ezek sem tűnnek kezelhetetlennek. A szolgáltatáskereskedelmi területen az Egyesült Királyság teljes mértékben elkerülheti az érdemi tárgyalásokat.

Az *ipari termékek piacra jutása* területén az EU vámvállalásainak reprodukálása a legtöbb vámsoron a vámtételek egyszerű, a többi WTO-taggal érdemi tárgyalást nem igénylő lemásolását jelenti. Az EU vámsorainak kevesebb mint 0,2%-át lefedő, összesen 17 nem mezőgazdasági vámkontingens esetében brit részről várhatóan az agrárvámkvótákra alkalmazandó megoldást fogják követni a megközelítés egységességének és könnyebb védhetőségének biztosítása érdekében.

A *mezőgazdasági piacra jutás* területén valamivel bonyolultabb a helyzet, mert az *EU jelentős számú (összesen 124) vámkvótát tart fenn*, amelyek egy része komoly méretű és értékű. A fontosabb kvóták a mezőgazdasági alaptermékek jelentős részét, beleértve a húsokat (marha, sertés, baromfi, juh), tejtermékeket (tejpor, sajtok, vaj), gabonaféléket (búza, kukorica, árpa, rizs), a cukrot és egyes feldolgozott termékeket (például gyümölcslevek, borok) lefedik.

E területen a legvalószínűbb forgatókönyv az, hogy az EU27 és az Egyesült Királyság közösen fogja kezdeményezni a WTO-ban az EU vámkontingenseinek felosztását az Egyesült Királyság és az EU27 között. Az Egyesült Királyság e területen is meg kívánja őrizni piacra jutási vállalásait a WTO-tagok felé, de el akarja kerülni, hogy túl nagy importnyomás alá vonja agrártermelőit, illetve hogy egyoldalúan javítsa piacra jutási vállalásait a WTO-tagok felé. Az EU27 pedig politikai és gazdasági okokból is elkerülendőnek tartja, hogy a brexit következményeként a WTO-tagok felé tett piacra jutási vállalásai viszonylagosan megnövekedjenek. A közös megközelítés akkor vezethet sikerre, ha a megosztás valóban megőrzi a WTO-tagok piacra jutását, és arra a WTO szabályainak megfelelő eljárással, egyszerű, objektív és általánosan – tehát minden kontingensre – alkalmazott módszerrel kerül sor. Különösen fontos annak rögzítése, hogy az EU27 és az Egyesült Királyság a szétosztandó EU-kvóták alatt egymás piacára nem szállíthat.

A WTO-tagokkal folytatandó egyeztetések nem lesznek könnyűek, szeptember végén Argentína, Brazília, Kanada, Új-Zéland, Thaiföld az USA és Uruguay közös levélben jelezte aggályait az EU-vámkontingensek megosztására vonatkozó elképzelésekkel kapcsolatban.

A *mezőgazdasági belső támogatások* területén a vámkontingensekre vonatkozó megközelítés alkalmazása várható, tehát az EU27 és az Egyesült Királyság meg fogja osztani az EU úgynevezett AMS-vállalását, amely meghatározza az unió által nyújtható, kereskedelmet torzító támogatások legmagasabb szintjét. Brit részről ezt azért szorgalmazzák, mert megfelelő mozgásteret szeretnének kapni mezőgazdasági támogatási politikájuk kialakításához, arra is tekintettel, hogy 2016-ban az uniós agrártámogatások átlagosan a brit gazdák jövedelmének 86%-át adták. Az EU számára a megosztás az uniós AMS-szint (72,378 milliárd euró) rendkívül alacsony kihasználási aránya (8,3%) miatt nem okozhat problémát. Az AMS-szintből a brit részesedés 7–8% közötti (5–6 milliárd euró) lehet, függően a megosztás módszerétől. Brit igény esetén hasonló módon kerülhet megosztásra az olajos magvak területén nyújtott kereskedelmetorzító támogatások fenntartásához kapcsolódóan meghatározott maximális termőterület-nagyság.

A *mezőgazdasági exporttámogatások* területén külön brit kötelezettségvállalási lista kialakítására nincs szükség, 2015 decemberében a fejlett WTO-tagok elfogadták a közvetlen exporttámogatások teljes, azonnali felszámolását, és a brit kilépésig az EU-ra vonatkozó átmeneti rendelkezések is lejárnak.

A *szolgáltatásKERESKEDELEM* területén az EU nem rendelkezik teljesen harmonizált kötelezettségvállalásokkal. Az Egyesült Királyság piacra jutási engedményes listája a többi

EU-tagországra vonatkozó specifikus fenntartások uniós listából való törlésével egyszerűen előállítható. Ugyanez a helyzet a legnagyobb kedvezményes elbánás biztosítása alóli kivételeket felsoroló lista esetében. A WTO tagjaival az Egyesült Királyságnak egyik lista kapcsán sem kell majd érdemi tárgyalásokat folytatnia.

A *WTO kormánybeszerzési megállapodásában* (GPA) – amelyben a részvétel a WTO-tagok számára nem kötelező – kizárólag az EU szerződő fél, a tagországok abban saját jogon nem vesznek részt. A brexit eredményeként az *Egyesült Királyság automatikusan „kiesik” a megállapodásból*, nem vonatkoznak majd rá az EU kötelezettségei, és nem részesedik majd a megállapodás előnyeiből. Az egyezményhez később, a GPA-tagokkal, köztük az EU-val folytatott tárgyalások során kialakítandó feltételekkel csatlakozhatnak majd.

Az *Egyesült Királyság saját jogán tag a WTO polgári légitársasági megállapodásában, és státusza nem változik a kilépéssel*. Az egyezmény – többek között – a polgári légitársaságok és repülőgép-szimulátorok, valamint alkatrészeik vámmentességéről rendelkezik.

A *WTO-vitarendezés* tekintetében az EU-ból való brit kilépés által felvetett egyetlen komoly potenciális kérdés az, hogy ha a kilépés pillanatában folyamatban lenne valamely brit intézkedés ellen indított vita, az Egyesült Királyság hogyan venné át az Európai Bizottságtól érdekei védelmét.

Irodalomjegyzék

- ABBOTT, R. (2016): *The Trade Consequences of brexit: How I See the Situation*. Elérhető: <https://ecipe.org/wp-content/uploads/2016/12/Bulletin-0316.pdf> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- Agriculture in the United Kingdom* (2016). Elérhető: www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/629226/AUK-2016-17jul17.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- A Tanács 2017. 05. 22-i XT 21016/17 ADD 1 REV 2 irányelvei a brexittárgyalásokhoz. Elérhető: www.consilium.europa.eu/media/21766/directives-for-the-negotiation-xt21016-ad01re02en17.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- Az Európai Tanács 2017. 04. 29-i EUCO XT 20004/17 iránymutatása a brexittárgyalásokhoz. Elérhető: www.consilium.europa.eu/media/21763/29-euco-art50-guidelinesen.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- AZEVEDO, R. (2017): *Trade and Globalisation in the 21st Century: the Path to Greater Inclusion*. Beszéd, 2017. 06. 07. London. Elérhető: www.wto.org/english/news_e/spra_e/spra126_e.htm (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- Bar Council, Brexit Working Group (2017): *The Brexit Papers: WTO, Paper 21*. Elérhető: www.barcouncil.org.uk/media/575749/brexit_paper_21_-_wto.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- BARTELS, L. (2016): *The UK status in the WTO after Brexit*. Elérhető: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2841747 (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- BARTELS, L. (2016): *Understanding the UK position in the WTO after Brexit*. Elérhető: www.ictsd.org/opinion/understanding-the-uk (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- BEATTIE, A. – BRUNSDEN, J. (2017): UK and EU strike initial deal on WTO quotas in Brexit. *Financial Times*, 2017. 10. 03. Elérhető: www.ft.com/content/e30185c6-a83d-11e7-ab55-27219df83c97 (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)

- BRAITHWAITE, J. (2017): *Ensuring a smooth transition in the WTO as we leave the EU*. Elérhető: www.blogs.fco.gov.uk/julianbraithwaite/2017/01/23/ensuring-a-smooth-transition-in-the-wto-as-we-leave-the-eu/ (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- BRAITHWAITE, J. (2017): *Article 50 and Geneva*. Elérhető: www.blogs.fco.gov.uk/julianbraithwaite/2017/04/04/article-50-and-geneva/ (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- CONGDON, T. et al. (2017): Bypassing tortorous trade talks in event of Brexit. *Financial Times*, 2017. 10. 27. Elérhető: www.ft.com/content/b795d61e-233a-11e6-9d4d-c11776a5124d (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- Customs Bill: legislating for the UK's future customs, VAT and excise regimes* (2017). Elérhető: www.gov.uk/government/publications/customs-bill-legislating-for-the-uks-future-customs-vat-and-excise-regimes (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- DANESHKHU, S. (2017): UK farmers risk seeing incomes halve after Brexit. *Financial Times*, 2017. 10. 10. Elérhető: www.ft.com/content/cd9323b8-ad0e-11e7-beba-5521c713abf4 (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- DAWAR, K. (2017): *Brexit and Government Procurement*. Elérhető: <http://sro.sussex.ac.uk/67065/3/Final%20March%2010%20K%20Dawar%20UKTPO%20Briefing%20Paper%20on%20PP%20and%20brexit.pdf> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- DONNAN, S. – BRUNDSSEN, J. (2017): Trump rejects May's post-Brexit agriculture deal with EU. *Financial Times*, 2017. 10. 05. Elérhető: www.ft.com/content/92bb5636-a95b-11e7-ab55-27219df83c97 (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- DOWNES, C. (2017): The Post-Brexit management of EU agricultural tariff rate quotas. *Journal of World Trade*, Vol 51. No. 4. 741–762.
- EECKHOUT, P. (2016): *Brexit and trade: the view over the hill*. Elérhető: www.londonbrussels.wordpress.com/2016/06/16/brexit-and-trade-the-view-over-the-hill/ (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- Európai Parlament (2010): *The poultry and egg sectors: evaluation of the current market situation and future prospects*. Elérhető: www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2010/438590/IPOL-AGRI_ET%282010%29438590_EN.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- Eurostat (2015): *Agriculture, forestry and fishery statistics*. Elérhető: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/7158355/KS-FK-15-101-EN-N.pdf/79470e8c-abf3-43d3-8cd4-84880962cdd4> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- EUSTICE, G. (2017): *Nyilatkozat a Lordok Háza Európai Unió ügyek Bizottsága előtt. 84. kérdés*. Elérhető: <http://data.parliament.uk/writtenevidence/committeeevidence.svc/evidencedocument/eu-energy-and-environment-subcommittee/brexit-agriculture/oral/48840.html> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- FOX, L. (2016): *Written statement to the house of Commons: UK's commitments at the World Trade Organisation*. Elérhető: www.parliament.uk/business/publications/written-questions-answers-statements/written-statement/Commons/2016-12-05/HCWS316/ (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- FOX, L. (2017): *UK and EU set out proposals to WTO members for trade post-Brexit*. Elérhető: www.gov.uk/government/news/uk-and-eu-set-out-proposals-to-wto-members-for-trade-post-brexit (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- GREEN, D. A. (2017): Brexit and the issue of WTO schedules. *Financial Times*, 2017. 02. 28. Elérhető: www.ft.com/content/42b59126-794c-3a0b-b19a-6d4b0a11c990 (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)

- HANDS, G. (2017): *Válasz Kirsty Blackman brit alsóházi képviselő írásbeli kérdésére*. 2017. 03. 13. Elérhető: www.parliament.uk/business/publications/written-questions-answers-statements/written-question/Commons/2017-03-13/67537/ (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- HILLMAN, J. – HORLICK, G. eds. (2017): *Legal Aspects of Brexit*. Washington, Institute of International Economic Law. Elérhető: <https://perma.cc/9DLN-QS3A> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- House of Lords (2017): *Leaving the EU: WTO*. Elérhető: <https://researchbriefings.parliament.uk/ResearchBriefing/Summary/LLN-2017-0017> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- House of Lords, EU Committee (2016): *Brexit: the options for trade*. Elérhető: <https://publications.parliament.uk/pa/ld201617/ldselect/ldeucom/72/72.pdf> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- House of Lords, EU Committee (2017): *Brexit: Agriculture*. Elérhető: <https://publications.parliament.uk/pa/ld201617/ldselect/ldeucom/169/169.pdf> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- House of Commons, International Trade Committee (2016–17): *UK Trade options beyond 2019*. Elérhető: <https://publications.parliament.uk/pa/cm201617/cmselect/cmtrade/817/817.pdf> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- KIM, J. W. – KUELZOW, J. – STRONG, T. (2017): *The US response to Brexit_ Implications for International Trade Rights and Obligations under the WTO System*. Elérhető: <https://trade-lab.legal.io/guide/5958bf1c28d5ea0202000000/The+US+Response+to+brexit+Implications+for+International+Trade+Rights+and+Obligations+Under+the+WTO+System> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- LEROUX, M. (2017): New Zealand furious at Brexit plan to carve up lamb quotas. *The Times*, 2017. 08. 14. Elérhető: www.thetimes.co.uk/article/new-zealand-furious-at-brexit-plan-to-carve-up-lamb-quotas-kk83dg02b (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- MARKS, S. (2017): EU and UK zero in on their first Brexit agreement: Food quotas. *Politico*, 2017. 08. 25. Elérhető: www.politico.eu/article/eu-and-uk-zero-in-on-their-first-brexit-agreement-quotas/ (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- MAY, T. (2017): *A new era of cooperation and partnership between the UK and the EU*. Beszéd, 2017. 09. 22. Firenze. Elérhető: www.gov.uk/government/speeches/pms-florence-speech-a-new-era-of-cooperation-and-partnership-between-the-uk-and-the-eu (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- MAY, T. (2017): *Az Egyesült Királyság hivatalos bejelentése az EU-ból való kilépésről*. Levél, 2017. 03. 29. Elérhető: www.gov.uk/government/publications/prime-ministers-letter-to-donald-tusk-triggering-article-50 (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- Preparing for our UK Trade Policy* (2017). Elérhető: www.gov.uk/government/publications/preparing-for-our-future-uk-trade-policy (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- Procedures for the modification and rectification of tariff concessions*. L/4962 (1980). Elérhető: www.wto.org/gatt_docs/English/SULPDF/90970413.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- RABY, G. (2016): The EU's Ambiguous Legal Position in the WTO Reduces the Uncertainty over Britain's Post-Brexit Trading Relationships. *Policy Exchange*, 2016. 11. 19. Elérhető: www.policyexchange.org.uk/the-eus-ambiguous-legal-position-in-the-wto-reduces-the-uncertainty-over-britains-post-brexit-trading-relationships (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- SCHNEPF, R. (2005): *Agriculture in the WTO: Policy Commitments Made Under the Agreement on Agriculture*. Elérhető: www.nationalaglawcenter.org/wp-content/uploads/assets/crs/RL32916.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)

- TIPA, R. (2017): Brexit poses real risk for NZ meat exports, says Sir Lockwood Smith. *Stuff*, 2017. 08. 01. Elérhető: www.stuff.co.nz/business/farming/95324945/brexit-poses-real-risk-for-nz-meat-exports-says-sir-lockwood-smith (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- UNGPHAKORN, P. (2017): *UK, EU, WTO, Brexit primer — 1. WTO membership*. Elérhető: <https://tradebetablog.wordpress.com/2017/10/07/primer-1-wto-membership/> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- WILLEMYSNS, I. – KOEKKOEK, M. (2017): *The legal consequences of Brexit from an international law perspective*. Elérhető: https://ghum.kuleuven.be/ggs/publications/working_papers/2017/188willemysnskoeckoeck (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- World Trade Organisation (1994a): GATS/EL/31. Elérhető: https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/FE_S_S005.aspx (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- World Trade Organisation (1994b): GATS/SC/31. Elérhető: https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/FE_S_S005.aspx (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- World Trade Organisation (1995): GATS/SC/31/Suppl.2 . Elérhető: https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/FE_S_S005.aspx (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- World Trade Organisation (1997): GATS/SC/31/Suppl.3. Elérhető: https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/FE_S_S005.aspx (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- World Trade Organisation (1998): G/AG/N/EEC/12. Elérhető: https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/FE_S_S005.aspx (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- World Trade Organisation (1999): GATS/SC/31/Suppl.4/Rev.1. Elérhető: https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/FE_S_S005.aspx (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- World Trade Organisation (2000): *Tariff and other quotas*. G/AG/NG/S/7. Elérhető: https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_DownloadDocument.aspx?Symbol = G/AG/NG/S/7&Language = English&CatalogueId = 44671&Context = ShowParts (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- World Trade Organisation (2002a): *Tariff and other quotas*. TN/AG/S/5. Elérhető: <https://docsonline.wto.org/dol2fe/Pages/SS/DirectDoc.aspx?filename = t%3A%2Ftn%2Fag%2Fs5.doc&> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- World Trade Organisation (2002b): *WTO Members' tariff profiles*. /MA/S/4/Rev.1/Corr.1. Elérhető: <http://docsonline.wto.org/imrd/directdoc.aspx?DDFDocuments/t/tn/ma/S4R1C1.doc> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- World Trade Organisation (2005): *A Handbook on the GATS Agreement*. Elérhető: www.cambridge.org/core/books/handbook-on-the-gats-agreement/7F6DFEC87EE22860AE-BE2ECFC94772E5 (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- World Trade Organisation (2009): *WTO Handbook on Reading WTO Goods and Services Schedules*. Elérhető: www.cambridge.org/core/books/handbook-on-reading-wto-goods-and-services-schedules/5391C9FB994BACA1127DF9D958F58F74 (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- World Trade Organisation (2012): *WTO analytical index: guide to WTO law and practice*. Cambridge – New York, Cambridge University Press.
- World Trade Organisation (2015a): G/AG/N/EU/24. Elérhető: https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/FE_S_S005.aspx (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- World Trade Organisation (2015b): *Ministerial decision on Export Competition*. WT/MIN(15)/45. Elérhető: www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/mc10_e/nairobipackage_e.htm (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)

- World Trade Organisation (2015c): *Status of WTO Legal Instruments*. Elérhető: www.wto.org/english/res_e/booksp_e/wto_status_legal_inst15_e.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- World Trade Organisation (2016a): G/AG/N/EU/30. Elérhető: https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/FE_S_S005.aspx (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- World Trade Organisation (2016b): *The WTO Agreement Series: Agriculture*. Third edition. Elérhető: www.wto.org/english/res_e/booksp_e/agric_agreement_series_3_e.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- World Trade Organisation (2017a): G/AG/N/EU/34. Elérhető: https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/FE_S_S005.aspx (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- World Trade Organisation (2017b): G/AG/N/EU/35. Elérhető: https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/FE_S_S005.aspx (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- World Trade Organisation (2017c): G/AG/N/EU/37. Elérhető: https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/FE_S_S005.aspx (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- World Trade Organisation: Schedule CLXXIII. Elérhető: https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/FE_S_S005.aspx (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- World Trade Organisation: Schedule LXXX. Elérhető: https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/FE_Search/FE_S_S005.aspx (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)
- WRIGHT, R. – BRUNDSSEN, J. (2017): UK in 'live debate' over doubling of trade quotas after Brexit. *Financial Times*, 2017. 08. 26. Elérhető: www.ft.com/content/08b5d3bc-997a-11e7-a652-cde3f882dd7b (A letöltés dátuma: 2019. 04. 12.)

Szemlér Tamás

A brexit lehetséges hatásai az Európai Unió költségvetésére

Bevezetés

Az Európai Unió (EU) költségvetése hosszú idő óta rendszeresen (a középtávú pénzügyi perspektíva körüli viták kapcsán az érdeklődés homlokterébe kerül. A viták túlmutatnak magának a költségvetésnek a jelentőségén: az integráció iránti elkötelezettség, a szolidaritás, a kompromisszum- és reformkészség próbáit is jelentik.

Ezen önmagukban sem egyszerű próbák még bonyolultabbá válhatnak abban az esetben, ha az Egyesült Királyság a 2016 júniusában megrendezett népszavazás eredményének megfelelően kilép az EU-ból. A kihívások, amelyekkel szembe kell nézni a 2020 utáni pénzügyi perspektíva tervezése során, sok szempontból mások lesznek, mint eddig, s ez már önmagában is nehézségeket okozhat – ugyanakkor eddig még nem választott megoldási lehetőségekhez is megnyílhat az út.

A brexit pontos feltételei, hatásai, ezen belül a közös költségvetésre gyakorolt szám-szerű hatásai még közel sem ismertek. Pontos számokat a számos ismeretlen elem miatt jelen tanulmányban sem tudunk adni. Ezért a brexit EU-költségvetésre gyakorolt hatásainak várható mechanizmusait, irányait igyekszünk feltárni.

A tanulmányban elsőként bemutatjuk az Egyesült Királyság nagy nettó befizetői pozíciójának problémáját, a problémára nyújtott választ (a brit kedvezményt) s annak közvetlen és közvetett következményeit. Ezt követően már a jelenlegi helyzet ismeretében tekintjük át a brexit valószínűsíthető rövid és hosszabb távú, illetve közvetlen és közvetett hatásait a közös költségvetésre, zárásként röviden az EU-költségvetés átfogó reformjának lehetőségeit is bemutatva.

Az Egyesült Királyság nettó befizetői pozíciója

Az Egyesült Királyság belépésétől kezdve komoly feszültségeket okozott az országnak az EU költségvetésével kapcsolatban fennálló egyensúlytalanság (az ország kiugróan magas nettó befizetői pozíciója). Az alábbiakban ezen egyensúlytalanságot, az ennek orvoslására létrejött megoldást, végül e megoldás következményeit mutatjuk be.

A belépéstől Fontainebleau-ig

Az EU 1973-ban hajtotta végre első bővítését: az alapító hatokhoz ekkor csatlakozott Dánia, az Egyesült Királyság és Írország. A bővítés már önmagában is nagy jelentőségű esemény volt, hiszen először került sor ilyen lépésre az integráció történetében, s a tagok száma egyből a korábbi létszám másfélszeresére duzzadt.¹ Ezen túlmenően azonban az is nagy – és számos szempontból a létszámváltozásnál jelentősebb – változást jelentett, hogy a bővítéssel a közösséget addig jellemző (néhány jelentősebb, azonban az adott tagországon belüli eszközökkel kezelhetőnek gondolt területi egyenlőtlenséget leszámítva), viszonylag kiegyenlítettnek mondható gazdasági fejlettség a múlté lett: részben az átlagnál kevésbé fejlett, részben pedig a hatok gazdasági szerkezetétől jelentős mértékben eltérő struktúrájú területek csatlakozásának hatására.

A bővülés e következményei okozta feszültségek nyomán az akkori formájában még csak néhány éves múltra visszatekintő közös költségvetés körüli konfliktusok is mélyülni kezdtek. Már csak az ország gazdasági súlyánál fogva is a konfliktusok legélesebben az Egyesült Királyság taggá válása kapcsán jelentkeztek. A kiindulópont az Egyesült Királyságnak a közös költségvetéssel szembeni kiegyensúlyozatlan nettó pozíciója volt: befizetései messze meghaladták a közös költségvetésből származó bevételeit.

Ezen – abban az időben más tagországra nem jellemző – állapot legfontosabb oka strukturális jellegű volt: az Egyesült Királyság a közös költségvetés kiadásainak csak relatíve kis részéhez jutott hozzá, mivel az 1970-es évek elején-közepén a közös költségvetés messze legnagyobb kiadási tételét a mezőgazdaságra fordított közösségi pénzek adták. (Az összes kiadás több mint 70%-át.) A mezőgazdaság súlya – mind éghajlati, mind gazdaságtörténeti okokból – azonban az Egyesült Királyság gazdaságában jóval alacsonyabb volt, mint a kontinentális tagországokban, így az Egyesült Királyságnak nem volt esélye arra, hogy e kiadási tételhez kapcsolódóan jelentős összegeket kapjon a közös költségvetésből.

A fenti probléma megoldását sürgető további – ma már gyakran elfeledett, de épp ezért felidézni szükséges – fontos érv volt az, hogy az Egyesült Királyság (akkoriban) az egyik legkevésbé fejlett tagállam volt (az egy főre eső GDP² alapján), így nagymértékű, GDP-arányosan a többi tagországéval összemérve igen magas nettó hozzájárulása különösen túlzottnak tűnt.

Mennyire fontos a nettó pozíció?

Kengyel (2008) szerint³ az EU közös költségvetésének legfontosabb feladatai és funkciói az alábbiakban foglalhatók össze:

¹ Még nagyobb változás lett volna, ha – az eredeti terveknek megfelelően – Norvégia is csatlakozik; a sikeresen lefolytatott csatlakozási tárgyalásokat követően megtartott népszavazáson azonban a szavazatukat leadók többsége elutasította a csatlakozást. Kicsivel több mint két évtizeddel később ez a forgatókönyv megismétlődött. Bár az EU gazdaságának egészéhez képest Norvégia súlya viszonylag csekély, Európa egyik leggazdagabb országának kimaradása az integrációból hatással volt és van a jelen tanulmányban tárgyalt kérdéskör egyik fontos elemére, a közös költségvetés terheinek a tagországok közötti megosztására.

² GDP: gross domestic product, magyarul bruttó hazai termék.

³ A felsorolás eredeti formáját, illetve a felsoroltak részletes kifejtését lásd: KENGYEL 2008, 151–156.

Feladatok:

- A közös/közösségi politikák támogatása, (rész)finanszírozása;
- Az integrációból származó nyereségek és veszteségek kiegyenlítésének igénye;
- Hozzájárulás az EU országai és régiói közti gazdasági és társadalmi kohézió erősítéséhez;
- Szolidaritás + a tagállami be- és kifizetések viszonylagos egyensúlya.

Funkciók:

- Allokációs funkció;
- Disztribúciós funkció;
- Stabilizációs funkció;
- Szabályozó funkció.

A fenti felsorolásokból látható, hogy a nettó pozíciók problémaköre már a közös költségvetés feladatai között is megjelenik. Önmagában véve ez talán még akkor sem probléma, ha azt gondoljuk, hogy a másik három feladat szervezettebben kötődik az integráció céljaihoz; tekintettel a megvalósíthatóság követelményére, igazolható a negyedik feladatkör – a másik három feladatkör ellátása érdekében szem előtt tartandó – fontossága.

A komoly problémát immár évtizedek – gyakorlatilag az Egyesült Királyság belépése – óta, de az 1990-es évektől fokozódó mértékben az okozza, hogy a negyedik feladat a gyakorlatban (a pénzügyi perspektíváról folytatott tárgyalások során) rendre messze a legfontosabbnak bizonyul, háttérbe szorítva (sőt, az eredmények által jelentősen korlátozva) ezzel a másik három feladat megvalósítását, valamint a fent jelzett (részben más okokból is korlátozottan működő) funkciók működését.

A brit kedvezmény és következményei

Hosszú viták és erőfeszítések után az Európai Tanács 1984-ben Fontainebleau-ban tartott ülésén döntött az Egyesült Királyság túlzott mértékűnek ítélt nettó befizető pozíciójának korrekciójáról, az úgynevezett brit kedvezményről. A döntés lényege abban foglalható össze, hogy az Európai Tanács elismerte az Egyesült Királyság túlzott mértékű nettó hozzájárulását, és speciális, a brit kedvezmény kiszámításának alapját képező mechanizmust hozott létre annak érdekében, hogy orvosolja ezt az egyensúlytalanságot. A Fontainebleau-ban elfogadott brit kedvezménynek köszönhetően az Egyesült Királyság nettó hozzájárulása (a normál szabályok szerint számított értékének) körülbelül kétharmadával csökken; e csökkenés finanszírozása megoszlik az EU többi tagországa között.⁴

⁴ A brit kedvezményről – kiszámításának szabályairól, nagyságáról, finanszírozásának szabályairól és megoszlásáról a többi tagállam között – részletesen lásd: Európai Bizottság 2014; D'ALFONSO 2016.

1. táblázat

Az Egyesült Királyság „normál” (általános szabályok szerint számított) és végső bruttó befizetése az EU-költségvetésbe; a brit kedvezmény hatásai (1985–2014), millió ECU (1998-ig), millió euró (1999-től), (%)

Év	„Normál” bruttó befizetés	Brit kedvezmény	Brit kedvezmény / „normál” bruttó befizetés	Végső bruttó befizetés	Év	„Normál” bruttó befizetés	Brit kedvezmény	Brit kedvezmény / „normál” bruttó befizetés	Végső bruttó befizetés
1985	4 188,1	981,4	23%	3 206,6	2000	14 103,4	3 420,8	24%	10 682,6
1986	4 472,3	1 871,1	42%	2 601,2	2001	11 977,0	7 342,5	61%	4 634,4
1987	4 857,5	1 631,0	34%	3 226,4	2002	13 019,2	4 933,5	38%	8 085,7
1988	5 230,6	2 407,3	46%	2 823,3	2003	13 056,7	5 184,9	40%	7 872,1
1989	5 570,2	1 723,4	31%	3 846,9	2004	14 650,9	5 272,1	36%	9 378,9
1990	6 543,0	2 375,3	36%	4 167,6	2005	14 815,9	5 185,8	35%	9 630,2
1991	5 831,2	3 562,6	61%	2 268,6	2006	15 052,3	5 221,4	35%	9 830,2
1992	6 874,3	2 580,2	38%	4 294,1	2007	15 963,2	5 188,9	33%	10 771,9
1993	8 289,2	3 155,8	38%	5 133,4	2008	13 870,9	6 252,0	45%	7 613,8
1994	6 135,1	2 294,9	37%	3 840,2	2009	12 922,4	5 657,7	44%	7 264,6
1995	8 022,1	1 449,3	18%	6 572,8	2010	15 626,8	3 562,7	23%	12 064,1
1996	8 440,7	2 913,8	35%	5 526,9	2011	14 780,3	3 595,9	24%	11 184,4
1997	8 315,6	2 431,3	29%	5 884,2	2012	17 185,8	3 803,6	22%	13 382,2
1998	12 799,1	3 153,5	25%	9 645,5	2013	18 757,3	4 329,5	23%	14 427,8
1999	11 881,7	3 576,6	30%	8 305,2	2014	17 457,5	6 066,3	35%	11 391,2

Forrás: European Parliamentary Research Service az Európai Bizottság adatai (2008–2014-es Pénzügyi Jelentések) alapján (D'ALFONSO 2016, 2)

Amint azt az 1. táblázat adatai is mutatják, a Fontainebleau-ban kialakított megoldás már a következő évben jelentősen mérsékelte az Egyesült Királyság befizetéseit a közös költségvetésbe. (Fontos, hogy a bruttó befizetést, illetve a bruttó befizetés és a bruttó részesedés különbségeként adódó nettó befizetést ne keverjük össze – a táblázat a bruttó adatokat tartalmazza). A brit kedvezmény összege ezt követően gyorsan növekedésnek indult: a legmagasabb értéket (közel 7,5 milliárd eurót) 2001-ben érte el; 2010 és 2014 között durván 3,5 milliárd és 6,1 milliárd euró között mozgott.

A mechanizmus megoldotta (vagy legalábbis jelentősen csökkentette) az Egyesült Királyság problémáját – évente több milliárd ECU/euró visszaadásával –, azonban további problémák forrása lett. Az 1990-es évekre világossá vált, hogy más országok is olyan nettó befizetői pozícióba kerültek, amelyet szintén túlzottnak lehet nevezni. Nem csoda, hogy a nettó pozíciók körüli viták az 1990-es években látványosan élesebbé váltak. A – legalábbis átmeneti – megoldást 1999-ben találták meg a tagországok vezetői: az Európai Tanács berlini ülésén a tagországok megállapodtak a legnagyobb nettó befizetőknek a brit kedvezmény finanszírozásában élvezett kedvezményéről. A megállapodás szerint négy, GDP-arányosan magas nettó befizetéssel rendelkező tagállam (Ausztria, Hollandia, Németország és Svédország) a brit kedvezmény „normál” szabályok szerint rá eső finanszírozásából 75%-os kedvezményt élvez. A probléma azonban a fenti „megoldás” ellenére továbbra is fennáll (ennek megfelelően a befizetések korrekcióinak rendszere is tovább bonyolódott az elmúlt

csaknem két évtized során), sőt, azt tovább élezi, hogy a 28 tagú EU-ban az Egyesült Királyság mára már végképp nem nevezhető a legkevésbé fejlett tagországok egyikének.⁵

A brit kedvezmény finanszírozásának az EU tagországai közötti megoszlását a 2. táblázat (2013-as GNI-adatokon⁶ alapuló) adatai mutatják. A táblázatból jól látható, hogy a brit kedvezményen felül az előző bekezdésben említett négy nagy befizető országnak a brit kedvezmény finanszírozásából kapott 75%-os kedvezményét is a többi 23 ország finanszírozza.

2. táblázat

A brit kedvezmény finanszírozásának kiszámítása (a 2013. évi közös költségvetésben szerepeltetett GNI-becslések alapján)

	A GNI százalékos aránya	Százalékos arány UK nélkül	A (2) oszlopban szereplő DE-, NL-, AT- és SE-részesedések 3/4-e	A (3) oszlop felosztva az UK, DE, NL, AT és SE alkotta csoporton kívüli tagállamok között	Finanszírozási mérték
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5) = (2) + (3) + (4)
Belgium	2,95	3,47		1,51	4,98
Bulgária	0,30	0,36		0,16	0,51
Cseh Köztársaság	1,08	1,27		0,56	1,83
Dánia	1,95	2,29		1,00	3,29
Németország	20,93	24,59	-18,44	0,00	6,15
Észtország	0,13	0,15		0,07	0,22
Írország	1,02	1,20		0,52	1,72
Görögország	1,39	1,63		0,71	2,34
Spanyolország	7,86	9,24		4,03	13,27
Franciaország	15,97	18,76		8,19	26,95
Horvátország	0,16	0,19		0,08	0,28
Olaszország	11,87	13,94		6,09	20,03
Ciprus	0,12	0,14		0,06	0,20
Lettország	0,18	0,21		0,09	0,30
Litvánia	0,25	0,30		0,13	0,43
Luxemburg	0,25	0,29		0,13	0,42
Magyarország	0,72	0,85		0,37	1,22
Málta	0,05	0,06		0,03	0,08
Hollandia	4,65	5,46	-4,10	0,00	1,37

⁵ Az EU keleti bővítésével kapcsolatban az Egyesült Királyság kedvezménye korrigálásra került: az előcsatlakozási alapokhoz való hozzájárulást és az új tagállamok kiadásait az Egyesült Királyság kedvezményének kiszámításakor eltérően kezelik a „régii” kiadásoktól (a korrekció tehát „lefelé” történt, azaz a bővítés finanszírozására vonatkozóan az Egyesült Királyság nem kapta meg a „szokásos” kedvezményének teljes mértékét. Az Egyesült Királyság részesedése a bővítés finanszírozásában így „igazságosabbnak” tekinthető, mint e korrekció nélkül (European Commission 2014, 135.). Ugyanakkor – ahogyan azt a 2. táblázat adatai is világosan mutatják – továbbra is fennáll az a probléma, hogy jelentősen szegényebb tagállamok is hozzájárulnak az Egyesült Királyság kedvezményének és az ahhoz kapcsolódó kedvezményeknek a finanszírozásához.

⁶ GNI: gross national income, magyarul bruttó nemzeti jövedelem.

	A GNI százalékos aránya	Százalékos arány UK nélkül	A (2) oszlopban szereplő DE-, NL-, AT- és SE-részesedések 3/4-e	A (3) oszlop felosztva az UK, DE, NL, AT és SE alkotta csoporton kívüli tagállamok között	Finanszírozási mérték
Ausztria	2,42	2,85	-2,13	0,00	0,71
Lengyelország	2,93	3,45		1,51	4,95
Portugália	1,21	1,43		0,62	2,05
Románia	1,05	1,24		0,54	1,78
Szlovénia	0,26	0,31		0,14	0,44
Szlovákia	0,55	0,65		0,28	0,93
Finnország	1,52	1,79		0,78	2,56
Svédország	3,31	3,89	-2,92	0,00	0,97
Egyesült Királyság	14,89	0,00		0,00	0,00
Összesen	100,00	100,00	-27,59	27,59	100,00

Forrás: Európai Bizottság 2014, 7.

A kedvezményekről alkotandó teljes képhez hozzátartozik, hogy több nettó befizető ország más módon is részesül kedvezményben a közös költségvetésbe történő befizetéseit illetően. A hozzáadottérték-adó számított alapja utáni forrás (HÉA-forrás) esetében már a 2007–2013-as időszakban több országban alkalmaztak különleges (a normál lehvási kulcshoz képest alacsonyabb) lehvási kulcsokat; ezen országok mindegyike az EU költségvetésének nagy nettó befizetője volt (a befizetés/GNI arány alapján): a csökkentett lehvási kulcs Ausztria esetében 0,225%, Németország esetében 0,15%, Hollandiában és Svédországban pedig 0,10% volt. A 2014 és 2020 közötti időszakra Németország, Hollandia és Svédország esetében 0,15%-os csökkentett lehvási kulcsot alkalmaznak. A fentiek mellett a GNI-alapú befizetések terén is léteznek kivételek: 2007 és 2013 között Hollandia és Svédország, 2014 és 2016 között Ausztria, 2014 és 2020 között pedig Dánia, Hollandia és Svédország élvez(ett) kedvezményt a közös költségvetés e forrásához történő „normál” hozzájárulásából.⁷

A fent elmondottakból jól látható, hogy a brit kedvezménnyel elkezdődött, majd további kedvezményekkel, speciális elbánásokkal „gazdagodott” kivételrendszer mára meglehetősen bonyolulttá vált, ráadásul a szolidaritás számos esetben „kifordult” (a kedvezményekre vonatkozóan): kifejezetten gazdag tagországok kedvezményeit finanszírozza az összes többi (jelenleg 23) tagország, köztük az EU legszegényebb tagországai is. A brexit kapcsán jogosan felmerülő kérdés, hogy az Egyesült Királyság távozása esetén (amennyiben arra valóban sor kerül) hogyan változhat ez a helyzet, illetve e kérdéskörön túlmenően is milyen hatása lehet az Egyesült Királyság távozásának az EU közös költségvetésére.

⁷ European Commission 2014, 134–135.

A brexit potenciális hatásai

Az Egyesült Királyságban 2016 júniusában az ország EU-ból történő kilépéséről (brexit) tartott népszavazás eredménye alaposan meglepte a legtöbb elemzőt, s megrázta mind magát az Egyesült Királyságot, mind pedig az EU-t is. Ez nem csoda: e lépésnek (ha valóban sor kerül rá) nagyon fontos következményei lehetnek mind a tagságának több mint négy évtizede során az EU-ba gazdasági és politikai szempontból mélyen integrálódott Egyesült Királyság, mind pedig az integráció – a fennmaradó EU27 – számára. A következmények az élet számos területét érintik, ezek közül az EU költségvetése csak egyetlen – de ahogy általában: nagyon kézzelfogható és jól látható, ezért az érdeklődés előterében lévő – problémakör.

Közel másfél évvel a brexitről szóló referendum után is elmondhatjuk, hogy még mindig nem ismerjük a brexit részleteit, feltételeit. A tárgyalások elindulásakor leginkább csak néhány gyakran emlegetett forgatókönyvben („norvég modell”, „svájci modell”, vámunió, WTO-szabályok alkalmazása, szabadkereskedelmi megállapodás az EU és az Egyesült Királyság között) – vagy azok megghiúsulása esetén a megjósolhatatlanban – gondolkodhattunk.⁸ Mára sem feltétlenül vagyunk ennél sokkal könnyebb helyzetben: ugyan mindkét – brit és uniós – oldalról időről-időre felreppennek olyan hírek, amelyek alapján egyik vagy másik változatot kizártnak tarthatnánk, még 2017 végéhez közeledve sem tudunk biztosat mondani a megvalósuló forgatókönyvről (sőt, valójában még arról sem, hogy a brexitre valóban sor kerül – kisebb-nagyobb rendszerességgel ezzel kapcsolatos kétségek is megfogalmazódnak, időnként komoly nemzetközi szervezetek [mint például az OECD] részéről is).⁹

Természetes, hogy a fentiekben leírt körülmények között összecszerűen pontos hatásokról még egyáltalán nem beszélhetünk. A közös költségvetéssel kapcsolatban a brexit kapcsán legkonkrétabb formában felmerülő témakör egyelőre az, hogy az Egyesült Királyság teljesíti-e a jelen pénzügyi perspektívára vonatkozóan számára előírt kötelezettségeket – a válasz az, hogy igen, azonban arról vita van, hogy ezek a kötelezettségek mekkorák.¹⁰

A fent elmondottakra tekintettel is beazonosítható – még ha nem is számszerűsíthető – a brexit néhány lehetséges közvetlen és közvetett, akár viszonylag rövid távon is érezhető hatása az EU költségvetésére. Emellett mindenképpen érdemes átgondolni a brexitnek az EU-költségvetés reformjára gyakorolt esetleges hosszabb távú, potenciálisan katalizátor jellegű hatásait is.

⁸ E forgatókönyveket, valamint ezeknek megvalósulásuk esetén az Egyesült Királyság kilépésének a gazdaság számos aspektusára (többek között a kereskedelmi kapcsolatok alakulására, a tőkeáramlásokra, a munkaerő / a személyek szabad mozgására, az uniós projektekben való részvételre és az EU költségvetésére) potenciálisan gyakorolt hatásait lásd: 21st Austria Business Briefings 2016.

⁹ E kétségekre egyelőre (2017 novemberének végéig) elutasítóak a hivatalos brit reakciók. Az OECD részéről tett (aztán később finomított), a brexit esetleges elmaradásának hasznaira tett utalásra adott reakciók (lásd: INMAN 2017) e szempontból (egyelőre) tipikusnak tekinthetők.

¹⁰ Az elemzői becslések igen tág határok, nagyjából 20 és 110 milliárd euró között szóródnak; természetesen itt sem mindegy, hogy a bruttó vagy a nettó kötelezettségekre vonatkozó becslésekről beszélünk, ezek szétválasztása azonban egyelőre nem teszi sokkal tisztábbá a képet (D'ALFONSO et al. 2017, 30.).

A brexit lehetséges közvetlen hatásai a közös költségvetésre

A brexitnek számos közvetlen, már rövid távon is jelentkező (ezért valamilyen reakciót, megoldást is viszonylag gyorsan igénylő) hatásai az EU közös költségvetésére a következők lehetnek:

Az uniós költségvetés méretére gyakorolt hatások: még a jelenlegi kedvezmény alkalmazása mellett is az Egyesült Királyság az EU költségvetésének egyik legfontosabb (bruttó és nettó) befizetője. Ha a brit befizetés eltűnik, az nagyon komoly kérdéseket vet fel az uniós költségvetés méretével kapcsolatban. Az Egyesült Királyság éves bruttó befizetése 2010 és 2014 között 11,3 és 14,5 milliárd euró között alakult (lásd: az 1. táblázat adatait). A brit befizetés kiesésével a közös költségvetésbe történő tagállami befizetések összege ennyivel kisebb lehet – hacsak a maradó 27-ek nem pótolják ki a brexit nyomán kieső finanszírozást.¹¹

E következmény – és az erre talált megoldás – nyilvánvalóan nem közömbös a maradó 27-ek szempontjából. Pótlás esetén a közös költségvetés nettó befizetőinek az eddiginél mélyebben kell a zsebükbe nyúlniuk – a 2000-es évek eddigi költségvetési keretterveinek tárgyalásai nem azt mutatták, hogy ők erre nagymértékben nyitottak lennének.¹² Ha viszont a pótlásra nem kerül sor, abban az esetben a közös költségvetés nettó haszonélvező országai járhatnak rosszul. Ez utóbbi lehetőség akár illeszkedhet is egy többbességes Európa tervébe – az EU egészének 2017-ben megfogalmazott reformtervei¹³ között ilyen lehetőség hangsúlyosan szerepel –, azonban rendkívül rossz üzenettel bírna a (közös költségvetéssel szembeni) helyzetük romlását megélt országok felé: a szolidaritás elve gyakorlati érvényesülésének további csökkenésének, az EU több belső „klubra” szakadásának érzetét erősítené.

Abban a – minden bizonytalanság ellenére mondhatjuk – jelenleg valószínűtlennek tartott esetben, ha az Egyesült Királyság és az EU27 között vámok kerülnének bevezetésre, a közös költségvetés forrásai a vámunió határainak megváltozása okán bővíthetnének. Ha ugyanis az EU27 és az Egyesült Királyság közötti kereskedelemre vámok kerülnének bevezetésre, akkor a tagországokba érkező brit export vámkötelessé válna, a beszedett vámok pedig (eltekintve a beszedési költségek fedezésére a beszedő tagállamnál maradó hányaduktól)¹⁴ a közös költségvetés bevételeit gazdagítanák. Ez abban az esetben is így alakulhat, ha a vámok – a nemzetközi kereskedelem elméleteivel és gyakorlati tapasztalataival összhangban – a két partner közötti kereskedelem volumenének csökkenéséhez vezetnének.

Megjegyzendő, hogy a vámok természetesen nemcsak az Egyesült Királyságból az EU27-be irányuló forgalomra, hanem az EU27-ből az Egyesült Királyságba irányuló

¹¹ Természetesen itt is figyelemmel kell lenni a bruttó és a nettó befizetések megkülönböztetésére; ahogy azt korábban már jeleztük, a tárgyalások, illetve a szakértői becslések között is mindkettő típusú adat előfordul.

¹² Ennek legfrissebb, egyben leglátványosabb bizonyítéka az, hogy a 2014–2020-as pénzügyi perspektívában – noha az a korábinál nagyobb EU-ra készült – a tervezett teljes összeg nemcsak relatíve (GNI-arányosan), de abszolút mértékben is csökkenést mutat az előző időszakra rendelkezésre álló keret nagyságához képest; korábban ilyenre nem volt még példa.

¹³ Az EU egészére vonatkozó reformtervek (Európai Bizottság 2017a) 2017. márciusi publikálását követő hónapokban az Európai Bizottság tematikus vitaanyagokat is megjelentetett, ezek közül a közös költségvetés szempontjából közvetlenül is fontos elemeket tartalmaz a Gazdasági és Monetáris Unió jövőjével foglalkozó anyag (Európai Bizottság 2017b); expliciten a közös költségvetés jövőjének forgatókönyveit járja körül (Európai Bizottság 2017c).

¹⁴ E hányad 2000-ig 10%, 2001 és 2013 között 25% volt, 2014-től 20% (European Commission 2014, 134.).

kivitelre is hatással lennének. E hatásból adódóan reálisan elképzelhető az Egyesült Királyságba irányuló uniós kivitel csökkenése, amely áttételes hatásokon (például a GNI, ennek következtében a GNI-alapú forráscsökkentésén) keresztül ellentétes irányú hatást fejthetne ki a közös költségvetés bevételeire (csökkenthetné azokat).¹⁵

A brit kedvezmény (és a kapcsolódó kedvezmények) eltűnése: az Egyesült Királyság kilépése esetén kikerül a közös költségvetés finanszírozási rendszeréből az 1984 óta (időről időre változtatásokkal, de) folyamatosan ott lévő, rendszeresen feszültségeket okozó brit kedvezmény. A brit kedvezmény megszűnésével nyilvánvalóan az ennek finanszírozásában való szerepvállalásra vonatkozó jelenlegi kedvezmények is okafogyottá válnak.

A fenti változások miatt a nettó pozíciók egyensúlytalanságának kérdése nyilvánvalóan a jelenlegitől jelentősen eltérő feltételek között lesz tárgyalható. Első ránézésre azt mondhatnánk, hogy a kérdés jelentősen leegyszerűsödik, ám ez csak annyiból igaz (bár ez sem lebecsülendő szempont), hogy az egyik főszereplő határidő nélkül biztosított kedvezménye kikerül a rendszerből. Ez megoldja az EU-ban közel négy és fél évtizede jelen lévő alapproblémát. Ugyanakkor, ahogy azt már említettük, az elmúlt évtizedek során több ország is „felzárkózott” az Egyesült Királyság mellé a közös költségvetés nagy nettó befizetőinek táborába. Az egyes finanszírozási részletekben (és nem kizárólag a brit kedvezmény finanszírozási arányában) megmutatkozó különleges kezelésük szabályai eddig minden esetben meghatározott pénzügyi perspektívára vonatkoztak. Ez természetesen a továbbiakban is elképzelhető ily módon, azonban tartalmi szempontból (a nagy nettó befizetők GNI-arányos befizetéseinek kiemelkedő voltát tekintve) nyilvánvalóan új helyzetről van szó. Könnyen elképzelhető, hogy a „megoldás” az immár megszokott, átmeneti időszakra szóló „barakácslás” lesz, ugyanakkor az sem kizárt, hogy – az EU átfogó reformja keretében – erre a problémára is új szemléletű megoldás születhet.

A brexit lehetséges közvetett hatásai a közös költségvetésre

Az előzőekben bemutatott, a közös költségvetést közvetlenül érintő hatásokon túlmenően a brexitnek több közvetett, de a brit kilépés bekövetkezése esetén viszonylag gyorsan érzékelhető hatása is elképzelhető. Ezek a közvetett hatások a következők lehetnek:

Az EU-n belül a régiók és az országok viszonylagos gazdasági fejlettségi szintjének változásai, ennek következtében a regionális és kohéziós transferekre vonatkozó jogosultsági/támogathatósági küszöbök módosulása, ebből adódóan pedig a tagállamok EU-költségvetéssel szembeni nettó pozícióinak változása. Nyilvánvaló, hogy olyan, az EU-átlagnál fejlettebb gazdasággal (ezen belül: magasabb egy főre jutó GDP-vel) rendelkező, ráadásul az EU gazdasági kibocsátásában jelentős súlyt képviselő ország, mint az Egyesült Királyság kiválása érzékelhetően befolyásolja e határokat.

A brit kilépés kapcsán azzal számolhatunk, hogy az EU átlagos egy főre eső GDP-je valamelyest csökken; ez egyértelműen a támogatásra való jogosultság felső fejlettségi határához közel eső régiókat (a Kohéziós Alap támogatásai esetében országokat) érint. Az így érintett országok nettó pozíciója romolhat, s mivel erre nyilván felkészülnek, a kompenzáció kérdése szükségszerűen felmerül majd a következő pénzügyi perspektíva

¹⁵ Az áttételes hatásokat részletesebben később tárgyaljuk.

kialakítása során. A kérdés jó eséllyel nem önmagában fog megjelenni, mivel a brit befizetések kiesése a források nagyobb mértékű csökkenéséhez vezethet; amennyiben a kiesett forrásokat a tagországok nem pótolják, úgy jó eséllyel e kérdéskörrel, amennyiben pótolják, úgy valószínűleg e pótlás feltételeivel együtt kerülhet az asztalra a jogosultsági határok változása. A megoldásra utat mutathat az a gyakorlat, amelyet az EU a keleti bővítés hasonló (igaz, nagyobb mértékű) hatásainak kezelésére alkalmazott: meghatározott időszakra (például a következő pénzügyi perspektívára) vonatkozóan köztes (phasing-out) kategória jöhet létre az érintett területek részére, a támogatások fokozatos csökkentésével, majd megszüntetésével.

A gazdasági növekedés ütemének a brexit miatt bekövetkező lassulása.¹⁶ Tekintettel arra, hogy az EU közös költségvetésének saját forrásainak mennyisége – közvetlenül vagy közvetve – a gazdasági növekedéstől is függ, a gazdasági növekedés ütemének csökkenése az uniós költségvetés finanszírozására is hatással lehet. A költségvetés főösszegének változatlansága esetén a bevételek és a kiadások egyensúlyát rugalmassága révén biztosítani hivatott GNI-alapú forrás súlyának növekedése várható.¹⁷

Fontos megjegyezni, hogy a gazdasági növekedési ütem lassulása többféleképpen is hathat a közös költségvetésre: egyrészt a hagyományos saját forrásoknak és a számított hozzáadottérték-adó alapjának csökkenésén keresztül, másrészt azonban közvetlenül a GNI csökkenésén keresztül. A két hatás egymást erősíti abban a vonatkozásban, hogy mindkettő a GNI-alapú forrás lehívási kulcsának emelkedése irányába mutat.

Amennyiben ilyen elmozdulás valóban bekövetkezik, az újabb feszültségeket eredményezhet a nettó pozíciók körüli vitákban. Miközben a gazdasági teljesítménnyel egyre inkább arányos (bruttó) hozzájárulás önmagában a méltányos teherviselés nagyobb mértékű megvalósulásához vezethet, a nettó pozíciók esetében valószínűsíthető a jelenleg is meglévő különbségek (és az ezekből adódó feszültségek) növekedése. Nagy kérdés, hogy e problémákat az utóbbi közel két évtized gyakorlatának megfelelően eseti kivételek biztosításával, vagy pedig valódi, érdemi reform részeként sikerül majd kezelni.

A megváltozott erőviszonyok hatása a következő többéves pénzügyi keretről folytatott tárgyalásokra. Az, hogy egy nagy ország (ráadásul egy olyan ország, amely a közös költségvetéssel kapcsolatban folyamatosan problémák forrása volt, amely bő három évtizede jelentős (és lejárát nélküli) kedvezményt élvez e költségvetésbe történő befizetési terén, s amely e kedvezmény csökkentését egészen mostanáig rendszeresen az egyik legnagyobb kiadási tétel (a közös agrárpolitika kiadási) csökkentéséhez kötötte, nem lesz ott a tárgyalóasztalnál, nyilvánvalóan jelentős változás.

¹⁶ A növekedési hatásokra számos, egymástól eltérő feltételezéseket és számítási módszereket alkalmazó becslés létezik; ezek mind az Egyesült Királyságra, mind az EU27-re (illetve egyes tagállamokra) vonatkozóan próbálják a hatásokat kimutatni. Ami különbségeik ellenére közös bennük, az az, hogy negatív növekedési hatásokat jeleznek előre (nagyobb mértékben az Egyesült Királyság, kisebb mértékben az EU27 számára). Konkrét becslésekért lásd: 21st Austria Business Briefings 2016; WYPLOSZ 2016.

¹⁷ Az EU közös költségvetése úgynevezett igényalapú költségvetés: a meghatározott kiadásokból kiindulva határozzák meg az egyes forrástípusok pontos nagyságát, illetve súlyát a finanszírozásban. Alacsonyabb gazdasági növekedési ütem esetén a hagyományos saját források (vámbevételek és illetékek), illetve a számított hozzáadottérték-adó alapja kisebb összeget tudnak biztosítani; a „lyukat” az adott évben minden országra egységes kulccsal, de minden évben a költségvetés egyensúlyának biztosításához elegendő jövedelmet generáló, más-más kulccsal lehívható GNI-forrás hivatott „betömni”. A brexit következtében (változatlan főösszeg mellett) a GNI-forrás lehívási kulcsának emelkedésére számíthatunk.

E változás kihatással lehet a közös költségvetésnek mind bevételi, mind kiadási oldalára. A változások hatása – kombinálva a növekedési hatásokkal, valamint a brit befizetések kiesésével – a költségvetés főösszegének csökkenését valószínűsítheti, amennyiben a nagy nettó befizetők továbbra is az EU GNI-jének meghatározott (és nem növekvő, azaz a jelenlegi 1) százalékában szabnák meg az EU-költségvetés méretének számukra elképzelhető felső határát. Természetesen nem kizárható ellentétes irányú hatás sem, ám annak realis esélye a jelenlegi keretek között nem nagy; reális esély a közös költségvetés főösszegének növekedésére az EU egészének reformja keretében megvalósuló átfogó költségvetési reform keretében kínálkozhat.

Tágabb horizont: a brexit és a közös költségvetés átfogó reformja

Az uniós költségvetés átfogó reformja immár három évtizede¹⁸ az európai integrációs folyamat megoldatlan (pontosabban: ad hoc megoldásokkal elodázott) problémái közé tartozik. A brexit perspektívája – kényszerűen – rég nem látott lendületet adott az EU jövőjéről folyó reflexiónak, s e gondolkodás részeként az EU költségvetésének jövőjére vonatkozó elképzelések is napvilágot láttak, mind az Európai Bizottság, mind tagállami vezetők részéről.

Természetesen fontos leszögezni, hogy átfogó reform megvalósulása nem tekinthető a brexit függvényének. Ugyanakkor tény: a brexit katalizátorként szolgálhat a közös költségvetés immár közel három évtizede nem látott mértékű reformjához.

Az Európai Bizottság vitaanyagában¹⁹ részletesen felvázolta az egyes (a 2017. márciusi fehér könyvben²⁰ általánosságban bemutatott) forgatókönyvek költségvetési vonzatait; az eredményt – a vitaanyag összefoglaló táblázatában foglaltakat átvéve – a 3. táblázat mutatja. Láthatjuk, hogy egyes forgatókönyvek esetében a maihoz hasonló, mások esetében azonban attól jelentős mértékben eltérő közös költségvetéssel számolhatunk – például a Gazdasági és Monetáris Unióval kapcsolatos kiadások itt vázolt²¹ jövőbeni fejlődési lehetőségei, adott esetben saját költségvetés, illetve egy Európai Valutaalap felállítása kapcsán.

¹⁸ A rendszer egészére vonatkozó átfogó reformnak a Delors I. csomagot tekinthetjük; az azóta végrehajtott kisebb-nagyobb változtatások a rendszer működőképességének fenntartásához elegendőek voltak, a felmerült feszültségeket azonban hosszú távon nem orvosolták, s összességükben rendszerszerűnek sem tekinthetők.

¹⁹ Európai Bizottság 2017c.

²⁰ Európai Bizottság 2017a.

²¹ A Gazdasági és Monetáris Unió jövőképeit – amelyek az itt vázolt forgatókönyvekhez is alapul szolgáltak – az Európai Bizottság (2017a) vázolja fel.

3. táblázat

Az Európai Bizottság forgatókönyvei és a közös költségvetés főbb kiadási területeire gyakorolt várható hatások

	1. forgatókönyv: Megy minden tovább	2. forgatókönyv: Kevesebbet együtt	3. forgatókönyv: Néhányan többet tesznek	4. forgatókönyv: Gyökeres átalakulás	5. forgatókönyv: Sokkal többet együtt
Szakpolitikai prioritások	A jelenlegi reformprogram folytatása	Elsősorban az egységes piac-hoz szükséges funkciók finanszírozása	Az 1. forgatókönyv szerint; egyes tagállamok kiegészítő költségvetési forrásokat mozgósítanak azokon a területeken, ahol a nagyobb szerepvállalás mellett döntöttek	A nagyon magas uniós hozzáadott értékű prioritások finanszírozása	Sokkal nagyobb szerepvállalás a szakpolitikai területeken
Volumen	Nagyjából változatlan	Lényegesen kisebb	Valamivel nagyobb	Kisebb	Lényegesen nagyobb
Versenyképesség	Enyhén nagyobb részarány	Az 1. forgatókönyv szerint, ám lényegesen kisebb összeggel	Az 1. forgatókönyv szerint	Nagyobb részarány	Nagyobb részarány
Gazdasági, társadalmi és területi kohézió	Kisebb részarány	Alacsonyabb összeg	Az 1. forgatókönyv szerint	Kisebb részarány	Magasabb összeg
Mezőgazdaság	Kisebb részarány	Alacsonyabb összeg	Az 1. forgatókönyv szerint	Kisebb részarány	Magasabb összeg
Biztonság, védelem, migráció	Nagyobb részarány	Nincs finanszírozás	Nagyobb részarány, amelyet részben az arra kész tagállamok fedeznek	Lényegesen nagyobb részarány	Lényegesen nagyobb részarány
Külső tevékenység	Nagyobb részarány	Alacsonyabb összeg	Nagyobb részarány, amelyet részben az arra kész tagállamok fedeznek	Lényegesen nagyobb részarány	Lényegesen nagyobb részarány
Gazdasági és Monetáris Unió			Az euróövezeti tagállamokra vonatkozó makrogazdasági stabilizációs funkció		Makrogazdasági stabilizációs funkció és egy Európai Valutaalap
Bevételek	A jelenlegi rendszer kedvezményeinek nélkül; más bevételi források vagy díjak finanszírozzák az EU költségvetését	A jelenlegi rendszer kedvezményeinek nélkül	Az 1. forgatókönyv szerint; emellett az új szakpolitikákat kizárólag a résztvevő tagállamok finanszírozzák	Az 1. forgatókönyv egyszerűsített változata; új saját források	A 4. forgatókönyvön túlmutató, mélyreható reform; az uniós költségvetés jelentős részét új saját forrásokból finanszírozzák

Forrás: Európai Bizottság 2017c, 38.

Valódi átfogó reform szükségessé teszi az EU költségvetésével kapcsolatos viták súlypontjának megváltoztatását: a nettó pozíciók helyett a korszerű közös politikák kell hogy a viták középpontjába kerüljenek. Az ilyen politikák közösen (újra, az 1950-es évek helyett immár a 2020-as évek kihívásaiból, szükségleteiből és lehetőségeiből kiindulva) meghatározott együttese alapján kellene megfelelő méretű költségvetést (vagy adott esetben a különböző integrációs körök vagy sebességek figyelembevételével költségvetéseket) és annak kiadási tételeit elfogadni. Természetesen a kiadások finanszírozás nélkül nem realizálhatók: a finanszírozás terén a cél a közös politikákhoz szorosan kapcsolódó, közös és autonóm források átlátható rendszerének (újra) kialakítása.

Ezen célok kitűzése nem kis kihívást jelent, elég csak a Delors I. csomag (a közös költségvetés eddigi egyetlen igazi átfogó reformja) óta eltelt közel harminc év nehézségeire, reformkezdeményezéseire és (legalább részleges) reformkudarcaira gondolni. A túlzott optimizmus tehát a korábbi tapasztalatok alapján nem indokolt.

Ugyanakkor, ahogy azt jelen írásban bemutatjuk, amennyiben a brexitre valóban sor kerül, az több szempontból megváltoztatja a közös költségvetés körüli viták eddigi kereteit: az újragondolásra elkerülhetetlenül sor fog kerülni. Ez a kényszerehelyzet formálható lehetőséggé abban az esetben válhat, ha – az EU átfogó reformjának részeként – az európai vezetőkben meglesz a hajlandóság arra, hogy a minimálisan szükséges (ahogy láhattuk, önmagukban is kihívást jelentő) alkalmazkodáson túlmenően elszánják magukat a közös költségvetés alapvető átalakítására.

Radikális reformnak a brexit tartalmilag természetesen nem oka, sokkal inkább apropója lehetne. E „katalizátor” szerep rendkívül fontos (nemcsak a közös költségvetés, hanem az EU átfogó reformja körüli intenzív gondolkodás elindításában), ugyanakkor, ahogy azt a problémák összetettségéből (és az Egyesült Királyság korai problémáin ma már messze túlmutató voltából) láhattuk, a brexit önmagában nem jelent garanciát az uniós költségvetés átfogó átalakítására.

Irodalomjegyzék

- 21st Austria Business Briefings (2016): *EU Strategies in the Face of Brexit*. Elérhető: <https://wiiw.ac.at/files/news/businessbriefing-brexit-sept-n-171.pdf> (A letöltés dátuma: 2017. 10. 15.)
- D'ALFONSO, A. (2016): *The UK 'rebate' on the EU budget. An explanation of the abatement and other correction mechanisms*. Elérhető: [www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/577973/EPRS_BRI\(2016\)577973_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/577973/EPRS_BRI(2016)577973_EN.pdf) (A letöltés dátuma: 2016. 11. 12.)
- D'ALFONSO, A. – POPTCHEVA, E. – MCELLOWNEY, J. – TILINDYTE, L. (2017): *The Brexit negotiations: Issues for the first phase*. Elérhető: [www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2017/607267/EPRS_IDA\(2017\)607267_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2017/607267/EPRS_IDA(2017)607267_EN.pdf) (A letöltés dátuma: 2017. 11. 29.)
- Európai Bizottság (2014): *A Bizottság Munkadokumentuma az Európai Unió saját forrásainak rendszeréről szóló 2014/xxx/EU, Euratom tanácsi határozat 4. és 5. cikkével összhangban az Egyesült Királyságot érintő költségvetési egyensúlyhiány korrekciójának („brit korrekció”) kiszámításáról, finanszírozásáról, kifizetéséről és a költségvetésbe történő bevezetéséről*. Brüsszel, 2014. 05. 14. COM(2014) 271 final. Elérhető: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A52014DC0271> (A letöltés dátuma: 2016. 11. 14.)

- Európai Bizottság (2017a): *Fehér Könyv Európa jövőjéről. A 27 tagú EU útja 2025-ig: gondolatok és forgatókönyvek*. Brüsszel, 2017. március 1. Elérhető: https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/feher_konyv_europa_jovojerol_hu.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 10. 14.)
- Európai Bizottság (2017b): *Vitaanyag a Gazdasági és Monetáris Unió elmélyítéséről*. Brüsszel, 2017. május 31. Elérhető: https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/reflection-paper-emu_hu.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 11. 26.)
- Európai Bizottság (2017c): *Vitaanyag az Európai Unió pénzügyeinek jövőjéről*. Brüsszel, 2017. június 28. Elérhető: https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/reflection-paper-eu-finances_hu.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 11. 26.)
- European Commission (2014): *European Union Public Finance*. 5th edition, Luxembourg, Publications Office of the European Union.
- INMAN, P. (2017): UK Treasury rejects OECD's call for second Brexit referendum. *The Guardian*, 2017. 10. 17. Elérhető: www.theguardian.com/business/2017/oct/17/keep-close-to-the-eu-after-brexit-or-face-long-term-decline-oecd-warns-uk (A letöltés dátuma: 2017. 11. 23.)
- KENGYEL Á. (2008): *Kohézió és finanszírozás*. Budapest, Akadémiai.
- WYPLOSZ, C. ed. (2016): *What To Do With the UK? EU perspectives on brexit*. Brussels, CEPR Press. Elérhető: www.sfp.sk/wp-content/uploads/2016/10/EU_perspectives_brexit_ebook.pdf (A letöltés dátuma: 2017. 11. 17.)

Kutasi Gábor – Regős Gábor

A brexit exportra gyakorolt hatása brit és magyar szemszögből

Bevezetés

A 2016-ban elindult brexitfolyamat az EU egységes piacától való részleges eltávolodást fogja eredményezni egyfajta dezintegrációs folyamatként. Habár a kilépést támogatóknak semmilyen kifogásuk nem volt az áruk és szolgáltatások szabad mozgásával, csupán a személyek szabad mozgását kívánták korlátozni. Mégis, az egységes piacból való kilépés óhatatlanul maga után vonja azt, hogy a kilépési folyamat lezárulta után már nem lesz érvényes a fizikai, fiskális és technikai korlátok nélküli kereskedelem, az Egyesült Királyság és a maradék EU között, ugyanis e korlátok hiánya egyszerre teszi szabaddá a négy tényező (árúk, szolgáltatások, tőke és személyek) szabad mozgását. Ha az egyiket korlátozzák, akkor az kihatással lesz a többire is. A személyek mozgása ellenőrzésének és munkavállalói vízummal történő engedélyezésének újra bevezetése szükségessé teszi a fizikai határellenőrzést, és ennek következtében az áruk mozgását is korlátozza. Azoknak a szolgáltatásoknak a szabad áramlása pedig nem teljesülhet, amelyeknek az exportjához a vevők vagy a szolgáltató személyek szabad mozgása szükséges.

A téma felvezetéséhez szükséges értelmezni a világkereskedelmi versenyképesség és az integráció-gazdaságtan elméleti megközelítéseit, amelyek segítenek megérteni a kereskedelmi dezintegráció folyamatát. Ehhez módszertani háttérként társul a kiszámítható általános egyensúlyi (CGE) modell és az erre épülő gravitációs modell. E modellek mentén kerültek összegyűjtésre a brit gazdaságra vonatkozó becslések, valamint ezekre alapozva került kiszámításra a tanulmányban a brexit magyar külkereskedelmre gyakorolt várható hatása.

A tanulmány célkitűzése, hogy számszerűsítse a brexit kereskedelmi hatását a brit és a magyar gazdaságra. Ezt forgatókönyvek alapján tettük meg, tekintve, hogy a kilépési tárgyalások vége előtt nem ismert, milyen mértékig távolodik el az Egyesült Királyság az egységes piaci integrációtól.

A kereskedelmi dezintegráció politikai gazdaságtani kontextusa

Ahogy a világgazdaság sohasem volt állandó szerkezetű, a 21. század elején is számos strukturális átalakulás zajlik. A jövedelemtermelési lehetőségek újraosztásával a gazdasági hatalom is átstrukturálódik. A kétpólusú világrend vége után az Egyesült Államok tíz-tízennöt év elmúltával már nem egyértelmű hatalma a világrendnek. Egyre inkább többpólusú

(*multi-polar* vagy *multi-power*) rendszerről van szó.¹ Ebben a többpólusú világrendben keresi helyét Nagy-Britannia.

A multipolaritással párhuzamban a világrend a multilaterális megoldások irányába mozdul, amely azt jelenti, hogy alapvetően a nemzetközi gazdaságdiplomáciai és biztonságpolitikai kérdések többoldalú tárgyalások útján dőlnek el. Ezért van jelentősége az európai egységes piacnak is, amelytől Nagy-Britannia távolodik a brexittel, illetve kivonja magát a világkormányzás (*global governance*) bizonyos európai gazdasági területeiről.

A szerkezeti változások párhuzamosan zajlanak mind globális és regionális szinten, mind makrogazdasági és mikroökonómiai szinten. A második világháború után létrejött világrend fő célkitűzése, a békés együttműködés fenntartása a 21. században is érvényes. Az együttműködést pedig a gazdasági kapcsolatok intenzívvé tételén keresztül kívánják megvalósítani. Azaz a szabad kereskedelmen és szabad tőkeáramláson keresztül minél inkább érdekeltté tenni az államokat a gazdasági kapcsolatok fenntartásában a háborús konfliktusok választása helyett. Ha a brexit kereskedelemszűkítő hatással jár, akkor ez az európai országokkal való békés együttműködéstől távolítja el egy apró lépéssel Nagy-Britanniát. Ugyanakkor, mint az számos regionális és globális válságból kiderült: ez a világgazdasági intézményrendszer nem tökéletes, nem képes megelőzni a krízishelyzetek kialakulását teljes mértékben. A globális nyitás folyamatával párhuzamosan regionális együttműködések is kialakulnak, amelyek részben gyengítik, részben erősítik a globális folyamatokat.² A brit elégedetlenség és euroszkeptizmus részben ezeknek az európai intézményi kudarcoknak a következménye.

A felgyorsult globalizáció korának világgazdasági környezetében, ahol a nemzetközi-esedett nagyvállalatok rendelkeznek az árukereskedelem, az erőforrások és a közvetlen beruházások jelentős része felett, és az egyes regionális piacok folyamatai gyorsan áttevődnek más régiókra, a gazdaságpolitika és tágabb értelemben az állam mozgásteréje és feladata megváltozott a külkereskedelem terén is. Ez az országokra nézve azt jelenti, hogy a stabil üzleti környezet megteremtésével és az emberi erőforrás, illetve a technológiai infrastruktúra mint háttérerőforrások fejlesztésével képesek hosszú távon megalapozni a gazdasági növekedést és felzárkózást, függetlenül attól, hogy az európai gazdasági integrációs környezetben valósítják-e meg mindezt.

Gazdaságpolitikai téren tehát a döntéshozók versengenek egymással, hiszen stratégiai döntéseik eredménye az, hogy az export- és beruházási versenyben a tényleges riválisokhoz képest milyen külkereskedelmi teljesítményt ér el az általuk irányított nemzetgazdaság.

Az állam külgazdasági szerepe többször változott a piacgazdaság fejlődésének történelme során. Az eredeti tőkefelhalmozás és a korai gyarmatosítás időszakában a merkantilizmus ideológiájára alapozva az állam meghatározó szerepet töltött be, majd a monopolizáció és tőkekivitel időszakában a klasszikus és a később erre épülő neoklasszikus elméletek úgy vélték, hogy a piac és a láthatatlan kéz mindent megold, ahol az állam csupán a magángazdaságok és piac általános működési feltételeinek és biztonságának őrzője. A „későn jövő” és a legfejlettebbek utolérésére törekvő országokban viszont az államnak és intézményeinek protekcionista tevékenysége az erőforrások mobilizálása és felhalmozása terén mindig is jelentős maradt, és a felgyorsult globalizáció időszakában is tapasztalható.

¹ IKENBERRY 2008.

² SZENTES 2002.

A vállalatok transznacionalizálódása óta pedig elsősorban a TNC-k számára kedvező üzleti és gazdaságpolitikai háttér megteremtése az elsődleges, a korábban már említett TNC-bázissá válási szempontok miatt.

Miben ragadható meg tehát az országok versengése? Chikán és munkatársai (2002) a következőképpen határozzák meg a nemzeti versenyképességet: „a nemzetgazdaság azon képessége [...], hogy a nemzetközi kereskedelem támasztotta követelményeknek megfelelően úgy képes létrehozni, termelni, elosztani és szolgáltatni termékeket, hogy közben saját termelési tényezőinek hozadéka növekszik.” A piacgazdaság és a nemzetközi verseny keretei között megkerülhetetlen a versenyképesség olyanfajta értelmezése, hogy az a vállalati szférára épül. Hiszen sok esetben az egyes kifejlesztett technológiákat, szabadalmakat, szakmai ismereteket, tapasztalatokat piacgazdasági keretek között jellemzően vállalatok, esetleg magánszemélyek, és nem a gazdaságpolitika irányítói birtokolják. Emellett azért a gazdaságpolitikával mint költségtényezővel is érdemes foglalkozni. A gazdaságpolitika a vállalatok számára környezeti adottság, fontos erőforrást újraelosztó szereplő és egyben alapvető szolgáltató partner is. A kormányzati politika szelektál az ágazatok között a támogatási és fejlesztési politikán keresztül. Erőforrások átcsoportosításával vagy minőségi szabályozással befolyásolhatja a vállalati szféra versenyképességét. A nemzetközi gazdasági térben akár a hazai, akár a külföldi vállalatok kereskedelmi és beruházási pozíciójára meghatározó tevékenységet folytathat. Ellenkező irányba pedig közvetíti a nemzetközi intézmények és szerződések versenyképességi hatásait. Továbbá az állam alapvetően képes befolyásolni a társadalmi és kulturális tényezőket, amelyek kihatnak az emberi erőforrásra mint inputtényezőre.

Porter (1990, 71.) a komparatív előnyök elmélete helyett a kompetitív (versenyképes) előnyök szerint ajánlja a gazdasági szerkezet kialakítását. Az egyes nemzetek (országok) előnyeit 4+2 körülmény (termelési tényezők, kereslet, támogató és kapcsolódó iparágak, piaci versenyhelyzet, gazdaságpolitika és az adódó lehetőségek, avagy szerencse) alakítja a szerző szerint. Ezek hatnak az egyes nemzetgazdasági ágazatok adottságaira, emellett pedig egymásra is.

Szentes (2002, 193.) szerint a felgyorsult globalizáció korában nem a nemzeti vállalatokban érdemes egy kormányznak gondolkodnia, hanem egyre inkább azt jelenti a nemzeti versenyképesség, hogy mennyire képes egy ország szervesen beépülni a transznacionális vállalati (TNC) hálózatokba, továbbá, hogy a kormányzat, a társadalom és a TNC-k hármasa által milyen kompetitív előnyök teremthetők.

Tehát az *országok világgazdasági versengése*³ nem csupán a termékek és szolgáltatások világgazdasági versenyét jelenti. Versengést jelent a fejlődési folyamatok előrehaladásában, a kedvezőbb világgazdasági pozíciókért végrehajtott világgazdasági alkalmazkodásban, a dinamikus gazdasági szektorbeli pozíciókért a vállalati szektor támogatásában, a külső erőforrások megszerzésében és a transznacionális hálózatokba való bekapcsolódásban.

Halmi (2018a, 2018b) elemzése, amely az európai gazdasági modell részleges kudarcáról szól, a korszerű növekedési modellek alkalmazásával lényegében feltárja azt, hogy a gazdasági növekedés szempontjából miért visszahúzó tényező a technológiai, illetve termelékenységi növekedési potenciállal bíró brit gazdaság számára az európai egységes piac. Az EU ugyanis több olyan országocsoportot is tartalmaz a keleti és a déli térségében, amely a termelékenység terén nem bír jelentős javulási potenciállal a teljes tényezőtermelékenység indikátora alapján. A növekedésméletek evolúcióján keresztül Halmi felépíti azt a hipotézist, hogy ha

³ SZENTES et al. 2005, 120–121.

csak a tőke és munkaerő ide-oda csoportosíthatására koncentrál a gazdaságpolitika (mint az eredeti Solow-modell),⁴ azzal csak helyben toporog, nem fog hosszú távú felzárkózási és növekedési pályára állni a gazdaság. Ennek oka a csökkenő hozadék törvényében keresendő. Ahhoz, hogy a két fenti termelési tényező termelékenységé ne romoljon, sőt javuljon, megkerülhetetlen a technológia beillesztése a termelési függvénybe (Solow–Swan-modell).⁵ Sőt, korunk technológiai ciklusainak rövidülése következtében lehetőség van a technológiai hatások befolyásolására, ahogy Halmai is idézi az endogén növekedésmélethez Arrow „csinálva tanulunk” jelmondatát, Lucas tovagyrúzó tudásra vonatkozó megállapításait vagy Romer azon növekedési modelljét, amely a felhalmozódó tudást is beépíti a növekedési tényezők közé.⁶ Mindezek azt hangsúlyozzák, hogy a tapasztalatnak, a tudásnak és nem utolsósorban a „tanulásnak kedvező politikai környezetnek” döntő szerepe van a fenntartható növekedésben. „Azok az országok, amelyek elszigetelődnek a gondolatok szabad áramlásától, stagnálni fognak, mert a kereskedelempolitikák és a nyitottság befolyásolják az innovációt és a növekedést.”⁷

A brexit közgazdaságilag dezintegráció, tehát a Palánkai (2011) és Halmai (2014) által áttekintett integráció-gazdaságtan modelljeit érdemes visszafelé végiggondolni. A neoklasszikus közgazdaságtani megközelítés alapján például a kereskedelmi akadályok növelése (azaz az importeljárás újbóli bevezetése) közvetlen jóléti veszteséget okoz mind a brit, mind a maradék uniós gazdaságban, amennyiben feltételezzük a kereskedelem és szakosodás kölcsönös előnyösségét. Utóbbit természetesen mindenféle korlátok között, ahogyan azt Haberler (1950), Vanek (1968) vagy Krugman (1980) feltételezi. Ahogyan Bulmer (1993), Jones (2001) vagy Wallace (2000) látja az integrációs folyamatokat az intézményi közgazdasági megközelítésből, a kereskedelmi és gazdasági integrációk létrejöttét az motiválja, hogy intézményileg jobb megoldás jöhet létre nemzetközi szinten. Ha azonban ez az optimalizáció nem teljesül, a hatékonyság pedig megkérdőjelezhető, mint történt ez a brit szavazók és politikusok szerint, nem szükségszerű az integráció folytatása. Sőt, logikusnak tűnhet a visszafordítása, azaz a kilépés. Ebben a megközelítésben a kereskedelem dezintegrációjának jóléti veszteségét más szempontú, intézményi hatékonyságjavulás ellentételezheti azzal, hogy több hatáskör kerül vissza a nemzeti kormányzati szintre.

A Viner-féle vámunió-elméletből kiindulva, amely felvázolja a kereskedelemteremtés, a kereskedelemeltérítés és a kereskedelemhelyettesítés fogalmát⁸, a brexit dezintegrációs folyamatában leginkább a kereskedelemhelyettesítésre érdemes fókuszálni, azaz, mennyivel mérséklődik a kereskedelem Nagy-Britannia és a maradék EU között. Felvethető továbbá a kereskedelemeltérülés lehetősége is, amennyiben a brit export és import növekvő hányada talál unióon kívüli partnerországot. Az importeljárás újbóli bevezetése Nagy-Britannia és az EU között gyakorlatilag megfeleltethető áremelésként, amelynek az áremelkedési hatás mértékétől és az árugalmasságtól függően importkiszorító hatása lesz. Ahogyan azt az 1. ábra szemlélteti, az importeljárás mint költség árszínvonal-növelő tényezővé válik, amely a neoklasszikus vámhatás modellezése alapján⁹ importkiszorító hatással jár az uni-

⁴ SOLOW 1956.

⁵ SWAN 1957.

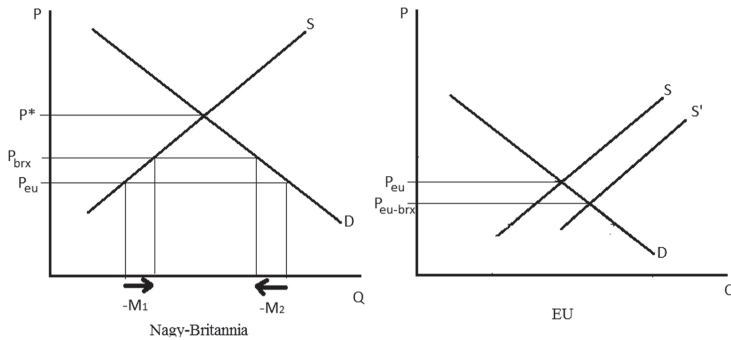
⁶ ARROW 1962; LUCAS 1988; ROMER 1986.

⁷ HALMAI 2014, 37.

⁸ VINER 1950.

⁹ KRUGMAN és OBSTFELD 2002.

óból származó termékekre nézve. Ezzel együtt a brit gazdaságban ez áremelő hatású. (Itt megjegyezzük, hogy bár van lehetőség kereskedelemeltérítésre nem uniós térségek felé, az európai integráltság a kereskedelem liberalizáció legmagasabb foka volt a brit gazdaság gyakorlatában, ezért az újra bevezetésre kerülő importeljárás a nem uniós termékekre eddig is érvényes volt modellünkben.) Ezzel párhuzamosan a maradék EU piacon jelenik meg a kiszorult termék, így ott kínálatbővülést okoz, amint azt a jobboldali grafikonon S görbéje S' görbébe tolódása szemlélteti.

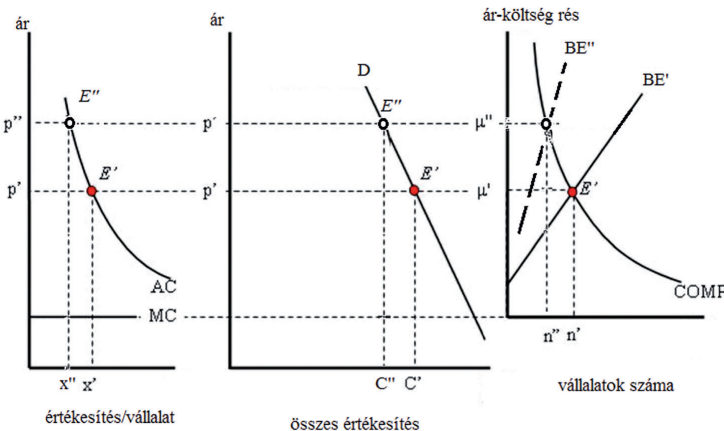

1. ábra

Az importeljárás bevezetésének hatása a kereskedelemre

Megjegyzés: P^* a zárt brit gazdaság egyensúlyi árszínvonala, P_{eu} az EU egyensúlyi árszínvonala a Brexit előtt, P_{brx} a brit egyensúlyi árszínvonal a Brexit után, P_{eu-brx} az EU egyensúlyi árszínvonala a Brexit után, $-M_1$ és $-M_2$ a brit importkereslet csökkenése uniós termékek iránt, D a keresleti görbe, S a kínálati görbe, Q a volumen.

Forrás: a szerző saját szerkesztése

2. ábra

Forrás: a szerző saját szerkesztése, HALMAI 2014, 71–78. alapján

Ezt a levezetést megerősíti a Krugman-féle BE–Comp-modellen keresztüli kereskedelem-liberalizációs hatáselemzés is. Ezt megfordítva, a kereskedelem-liberalizációból történő bármekkora léptékű visszalépés bizonyos mértékben az árszínvonal emelkedését és a versenyintenzitás csökkenését okozza. Ebben a modellben a dezintegráció még akár átmeneti nyereségnövekedéssel is járhat az áremelkedésből következően. A 2. ábra szemlélteti a dezintegráció hatását, ahogyan az (‘) értékek elmozdulnak a (‘’) értékek felé.¹⁰

Módszertani háttér

Mint azt eddig tárgyaltuk, a nemzetközi kereskedelem-liberalizációs egyezmények gazdaságtana számol lehetséges kereskedelemteremtéssel és -eltérítéssel is. Felbermayr és munkatársai (2013b) is felhívják a figyelmet arra, hogy a kereskedelmi hatások becsléséhez szükséges a közgazdasági matematikai modell és a lehetséges forgatókönyvek felvázolása. A szinte kizárólag alkalmazott módszertani eszköz a CGE-modell, amely az általános makroökonómia többszektoros modelljére épül: háztartási szektor, kormányzati szektor, vállalati szektor. A CGE elméleti modellje kifejtésre kerül az alábbi tanulmányokban: Zalai (1998), Felbermayr et al. (2011), Felbermayr et al. (2013a), Baldwin és Francois (1997), Berden et al. (2009), Francois et al. (1996), Francois (2013). Ahogyan Halmi (2014, 61.) is utal rá, a CGE-modell széles körben alkalmazott eszköz a kereskedelmi hatások becslésére.

A CGE-modell, ahogy Zalai (1998, 1069.) írja, a piaci verseny és a racionális gazdasági szereplők viselkedésének absztrakt egyensúlyi modellje. Igaz ugyan, hogy a CGE-modell a neoklasszikus egyensúlyi elméleten alapul, de Zalai szerint (1998, 1073.) a modellben endogenizált változókkal bármilyen megközelítésű ökonometriai függvény választható. Mivel a CGE-modell elsősorban a külkereskedelmi termékek keresleti ár rugalmasságán keresztül becsüli a várható kereskedelmi hatásokat, ezért nagyon fontos módszertani előnye, hogy a neoklasszikus egyensúlyi ármeghatározástól eltérő árképzési függvények is beilleszthetők a modellbe. A CGE-modellek ideológiai függetlenségére Zalai (1998, 1075.) Taylor és munkatársai (1980) példáját idézi arra vonatkozóan, hogy milyen ideológiai megközelítés alapján zárható le egy árelőrejelzésre szolgáló CGE-modell:

- „– neoklasszikus lezárás: a megtakarítások külsőleg meghatározottak (az utolsó egyenlet a külkereskedelmi vagy a fizetési mérleg előírt egyenlege), s így a beruházások szintje az utóbbiak által meghatározott;
- keynesi lezárás: a beruházások szintje külsőleg meghatározott, és a megtakarítások ehhez alkalmazkodnak a modellben (még inkább keynesivé tehető a modell a munkabérszint rögzítése és a foglalkoztatási szint egyidejű változóvá tételével);
- egy marxi ízű lezárást kapnánk, ha a lakossági (szükséges) fogyasztás szintjét rögzítenénk.”

Mindehhez tegyük hozzá, hogy mindegyik fenti közgazdasági elméletnek megvan a maga egyensúlyi mechanizmusa. Ha nem is ragaszkodunk feltétlenül a neoklasszikus ármechanizmusokhoz, akkor se feledkezzünk el róla, hogy a kritikai elméletek esetében Keynesnél

¹⁰ KRUGMAN 1997, hivatkozva HALMAI 2014, 72.

a jövedelem kiigazodása, Marxnál a túlzott tőkeeszköz-felhalmozás okozta válság térít vissza az egyensúlyba.¹¹

A nemzetközi kereskedelmi egyezmények hatáselemzése kapcsán a CGE-modellek lényege, hogy különböző forgatókönyveket ellenőrizve képes a kereskedelem szabályozás lehetséges makrogazdasági hatásait megbecsülni a növekedésre, a beruházásra vagy a foglalkoztatásra nézve. Francois (2013) megfogalmazásában a CGE-modell kereskedelem politikai haszna, hogy megválaszolja a „mi lenne, ha?” jellegű kérdéseket különböző értékeket felvevő független változó esetén, piaci egyensúly mellett, azáltal, hogy az ár-, jövedelem- és helyettesítési hatásokat modellezi.

A valóságnak megfelelő becsléshez ezeknek a modelleknek figyelembe kell venniük az adott kereskedelmi szabályozás gazdasági, piaci és földrajzi körülményeit. Például Arkolakis és munkatársai (2012) modelljére építve Felbermayr és munkatársai (2013a) CGE-modelljéből különböző forgatókönyvek vizsgálhatók az azonos vagy eltérő piaci preferenciák, a versenyző vagy monopolisztikus piaci struktúrák, az eltérő termelékenységi szintek és kereskedelmi költségek és természetesen a különböző vámszintek alapján. A földrajzi távolság problematikáját a kereskedelem elemző modellek az úgynevezett jéghegy kereskedelmi költség metaforát használják arra, hogy érzékeltessék, ahogyan a szállítási távolság növekedésével „elolvad” a nyereség vagy az olcsó import vonzereje.

A fenti tényezőkön alapuló úgynevezett gravitációs modellekkel meghatározható, hogy adott ágazatok vagy termékek esetében milyen piacokra és milyen távolságokra nyereséges a kereskedelem, azaz melyek a kereskedelem természetes határai. Áttételesen tehát az is meghatározható, hogy valóban a vámok és a kereskedelem szabályozás korlátozza-e a kereskedelmet, vagy netán már nélkülük is lehatárolják a nemzetközi cserefolyamatokat a természetes földrajzi távolságok és az eltérő piaci preferenciák vagy struktúrák.

A CGE-modellek kulcseleme a rugalmasság alapján történő becslés. A kereskedelmi előrejelzések esetében általában árrugalmasság, kereskedelem rugalmasság, a távolsági szállítás költség rugalmassága (vagy nevezik a jéghegy kereskedelmi költség rugalmasságának is), vámköltség-rugalmasság fogalmak kerülnek előtérbe. A fent említett Arkolakis és munkatársai (2012) által ismertetett, az importhányadból és a kereskedelem rugalmasságából számítható formula számos modell esetén jól méri a kereskedelem növekedésének makrogazdasági szintű jövedelemre gyakorolt hatását. Ez azon a megfigyelésen alapul, hogy bizonyos feltételek mellett az import arányának növekedése minden esetben növeli a jövedelmet. Mint azt Kutasi, Rezessy és Szijártó (2014) kifejti: „A széles körű alkalmazhatóság mögötti elgondolás az, hogy egyrészt a jólét változása az egyes országokban csak a cserearányok megváltozásától függ, másrészt a cserearányok megváltozása levezethető az egyes árucikkek relatív keresletének megváltozásából az egyes országokban. Ezen összefüggés segítségével megmutatható, hogy – a fenti feltételezések teljesülése esetén – a reáljövedelem változása meghatározható a hazai felhasználás és a kereskedelmi rugalmasság segítségével.” Balistreri és Rutherford (2011) összefoglalja azokat a modelleket, amelyek a piaci tökéletlenségeket is figyelembe veszik a számított egyensúlyi elméletek keretében. Armington (1969) figyelembe vette, hogy a különböző földrajzi térségek nem tökéletes helyettesítői egymásnak. Krugman (1980) a monopolisztikus verseny beépítésével javított a CGE háttérül szolgáló kereskedelem elméleten, amit tovább finomított Melitz (2003)

¹¹ lásd: SZENTES 1999, V. rész.

azzal, hogy figyelembe vette a vállalati szektor heterogenitását, az egyéni vállalati szereplők specializációra, differenciálásra való törekvését.

Ahogy azt Aichele és munkatársai (2014) kifejtik, a kereskedelmi liberalizáció hatást vizsgáló általános egyensúlyi modell azt vizsgálja, hogy a vámcsökkentésen keresztül vagy a nem vámjellegű szabályok összehangolása révén megváltozó kereskedelmi költségek milyen relatív változást idéznek elő más makrogazdasági mutatókban. Az általuk is hivatkozott Dekle és munkatársai (2008) és Caliendo és Parro (2014) modellje alapján különböző forgatókönyvek elemezhetők összgazdasági és ágazati szinten akár vámok, akár szabályozás, akár bármilyen más kereskedelemhez kapcsolódó költség (például bér) változását feltételezve.

Mennyiségi alapú módszer az úgynevezett gravitációs regressziószámítás, amellyel megbecsülhető, hogy mekkora költségterhet jelent az adott típusú szabályozás a kereskedelem számára. A gravitációs modell abból indul ki, hogy a kétoldalú kereskedelemben meghatározó a partnerország gazdasági mérete. Ezt úgy kell értelmezni egyrészt, hogy a nagyobb gazdaságnak várhatóan nagyobb az abszolút importigénye, másrészt, hogy egy nagy gazdaság nagyobb valószínűséggel talál vevőt vagy beszállítót a hozzá hasonlóan nagy gazdaságokban – már csak tömegtermelési okok miatt is. Ezenkívül a kereskedelemszabályozás növekedése csökkenti a kereskedelemből származó hasznokat a modell feltételezései szerint. Berden és munkatársai (2009) a kereskedelemszabályozás lebontásának elemzésekor felhívják a figyelmet arra, hogy ez elsősorban az EU és az USA között teremthet pozitív folyamatokat, míg az EU-n belül, illetve a NAFTA-n belül a kizorító hatásokra kell odafigyelni. Ezek módszertani kifejtése megtalálható az alábbi tanulmányokban: Anderson és Wincoop (2004), Berden et al. (2009), Ferrantino (2006), Ferrantino (2010), Fugazza és Maur (2008), Bora et al. (2002). Továbbá Anderson és Wincoop (2004), Berden et al. (2009), Kee et al. (2009), Shepherd (2006), Bouët et al. (2008) vagy Francois (2013) becslései használhatók a TTIP-becslés esetében.

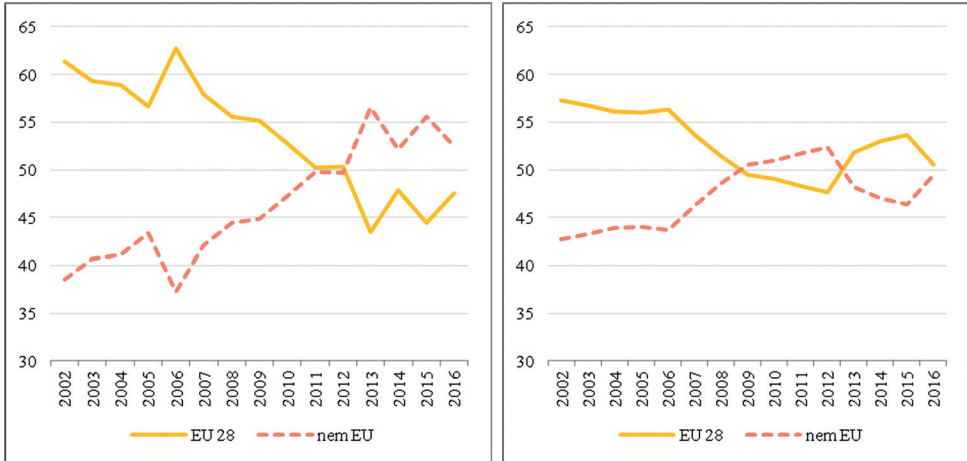
Mint már kihangsúlyozásra került, a CGE-modellek forgatókönyveket vizsgálnak. A brexit kapcsán érdemes azokat a forgatókönyveket vizsgálni, amelyekben a nem vámjellegű korlátozások megnövekednek – azaz az importeljárások újra bevezetésre kerülnek.

Hatás a brit kereskedelemre

A brexit növekedési hatása függ attól, mely forgatókönyv valósul meg. Ha a WTO-szerződés lépne életbe, az elemzők között konszenzus van, hogy abban az esetben gazdasági visszaesés következne be, amit 10 éves távlatban 1,2 és 9,5% közötti GDP-veszteségre becsülnek különböző elemzések, amelynek következtében a brit gazdaság tartósan letér az eddigi növekedési pályájáról.¹² E tanulmányok közül egyik a szabadkereskedelmi megállapodás esetében is negatív, 3,5%-os visszaesést jósol. Egy másik közülük még a norvég modellhez hasonló, tehát az Európai Gazdasági Térség tagsága esetén is GDP-veszteséget vetít előre az Egyesült Királyság számára. Nem véletlen, hogy az OECD brexitadónak nevezi a jövedelmi veszteséget, amely a brit háztartásokon fog lecsapódni.

¹² Lásd részletesen HALMAI 2018b.

A becslő modelleken túl azonban a brit külkereskedelemben már a 2000-es évek elején beindult egy dezintegrációs folyamat az EU vonatkozásában. Mint azt a 3. ábra szemlélteti, mind az export, mind az import tekintetében trendszerűen csökkent az EU súlya a brit külkereskedelemben, és értelemszerűen emelkedett az EU-n kívüli gazdaságok súlya. Az Egyesült Királyság számára a Brit Nemzetközösséghez és az észak-atlanti (angolszász) gazdaságokhoz fűződő kapcsolatrendszere mindig is alternatív lehetőséget jelentett, amely tompíthatja a fenti kedvezőtlen növekedési előrejelzéseket.

3. ábra

Kereskedelmi dezintegráció, a brit export (bal) és import (jobb) megoszlása EU28 és nem EU-országok között

Forrás: Eurostat (<https://ec.europa.eu/eurostat>)

A CGE-modellekkel készült becslések nem teljesen azonos becsléseket adtak a brit export-visszaesésre vonatkozóan, de alapvetően trendjében és léptékében azonos következtetésre jutnak. Mindegyikre jellemző, hogy két fő forgatókönyvben gondolkodnak: az optimista verzió a szabadkereskedelmi megállapodás (amely megfelel a norvég/svájci EGT-jellegű forgatókönyvnek, míg a pesszimista a WTO-egyezmény életbelépését jelenti. A PwC (2016) tanulmánya szerint a szabadkereskedelmi forgatókönyv esetén csupán a GDP 0,5%-ával csökken a brit export, míg a WTO-forgatókönyv esetén a GDP $-1,7\%$ és $-2,1\%$ közötti mértékét kitevő hatás várható. A Dhingra és szerzőtársai (2016) által írt CEP-elemzés a GDP $-1,37\%$ -ára teszi a szabad kereskedelembe való visszalépés hatását, míg a WTO-forgatókönyv esetén $-2,92\%$ -os GDP-arányos exportcsökkenésre számít.

Rojas-Romagose (2016) tanulmánya 2030-ig előre vetítve vizsgálta a kereskedelmi eltéréseket, és úgy találta, hogy a brit export és import nagyságrendileg 12–13%-kal lesz kevesebb a szabadkereskedelmi forgatókönyv esetén, és 23%-kal kevesebb a WTO-forgatókönyv esetén a 2011-es kereskedelmi adatokhoz képest. (A 23%-os kereskedelemcsökkenés a brit GDP 4,1%-ának felel meg.)

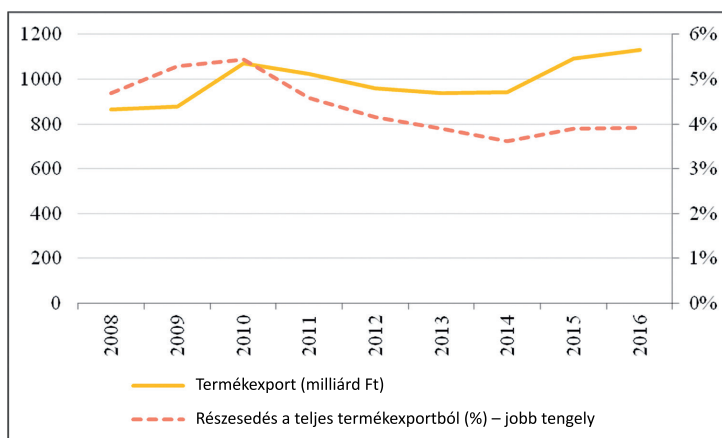
Regionálisan is történt becslés a brexitet nem támogató Skóciára nézve. Rolfé–Hudson–Sharp (2016) CGE-alapú becslése Skóciára vonatkozóan mutatott ki komoly várható kereskedelemvisszaesést. A szabadkereskedelmi állapot fenntartása esetén is 11–22%-os

exportvisszaesést vizionál optimista és pesszimista forgatókönyvekre lebontva. Az optimista forgatókönyv 2 és 2,7% közötti skót GDP-csökkenéssel, a pesszimista 3,1 és 3,9% közötti visszaeséssel számol, attól függően, hogy a norvég vagy a svájci modell formájában jön létre a szabadkereskedelmi társulás az Egyesült Királyság és az EU között. A WTO-forgatókönyv esetén 25%-os exportvisszaesést várnak Skócia EU-ba irányuló exportjában.

Exporthatás előrejelzése

A következőkben azt vizsgáljuk, hogy a brexit hatása – közvetlenül – milyen hatást vált ki a magyar exportra. Az exportra gyakorolt hatás vizsgálatát a közvetlen hatásra, vagyis az Egyesült Királyságba történő exportra korlátozzuk. Amennyiben ugyanis a brexit befolyásolja például a német gazdaság teljesítményét, akkor az közvetve – a Németországba irányuló exporton keresztül – is befolyásolja a magyar kivitel volumenét.

A termékek exportja szempontjából az Egyesült Királyság 2016-ban a 9. legfontosabb célszágunk volt. Az export értéke 1133 milliárd forintot tett ki, míg az importé 498 milliárd forint volt. Az elmúlt időszakban az Egyesült Királyságba irányuló termékexport meglehetősen hullámzóan alakult: 2010 és 2014 között csökkent, majd növekedésnek indult. 2008 és 2016 között azonban csökkent az Egyesült Királyság szerepe a teljes magyar termékexporton belül: míg 2008-ban súlya 4,7% volt, addigra ez 2016-ra 3,9%-ra csökkent (4. ábra).

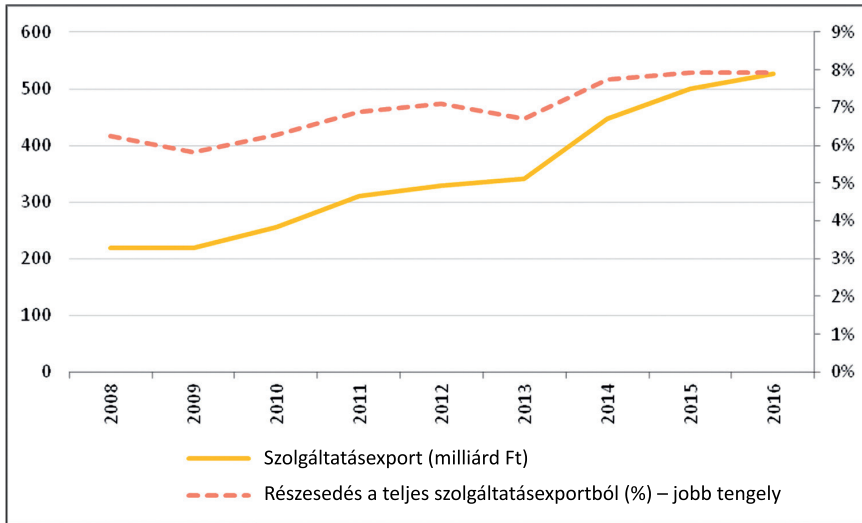

4. ábra

Az Egyesült Királyságba irányuló magyar termékexport

Forrás: KSH (www.ksh.hu)

Ezzel ellentétes tendenciák tapasztalhatók a szolgáltatások exportjánál. 2008 és 2016 között majd minden évben növekedett az Egyesült Királyságba irányuló szolgáltatásexport értéke, és a brit piac részaránya a teljes exportból is bővült: míg 2008-ban még csak 6,2% volt, addig ez 2016-ra 7,9%-ra nőtt. A szolgáltatások tekintetében az Egyesült Királyság 2016-ban a 3. legfontosabb exportpartnerünk volt: a kivitel értéke 526, a behozatalé 324 milliárd forint volt (5. ábra).

5. ábra

Az Egyesült Királyságba irányuló magyar szolgáltatásexport

Forrás: KSH (www.ksh.hu)

Az elemzés során tehát arra készítünk becslést, hogy milyen hatása van a magyar exportra, ha az Egyesült Királyság az unióban maradás helyett a soft brexit, illetve a hard brexit opciót választja. A számításokat az úgynevezett gravitációs egyenlet segítségével végezzük el. A gravitációs egyenlet állítása szerint két ország közötti külkereskedelmi forgalmat pozitívan befolyásolja a két ország mérete, míg negatívan a két ország közötti távolság. A gravitációs egyenlet a közgazdasági irodalomban régóta ismert, azonban fontos hangsúlyozni, hogy az ökonometriai egyenlet elméletileg is megalapozható, amint azt több szerző (például Anderson 1979, Bergstrand 1985, valamint Anderson és van Wincoop 2003)¹⁷ is megmutatta. Magyarországra vonatkozóan becsült gravitációs modellt például Jakab és szerzőtársai (2000).¹⁸ A brexit hatásainak elemzéséhez is használtak már gravitációs egyenletet, lásd például Gudgin és szerzőtársai (2017).¹⁹

Bergstrand (1985)²⁰ a következő formában írta fel a gravitációs egyenletet:

$$PX_{ij} = \beta_0 (Y_i)^{\beta_1} (D_{ij})^{\beta_2} (A_{ij})^{\beta_3} u_{ij}$$

ahol:

- PX_{ij} mutatja az i országból a j országba irányuló export értékét
- Y_i az i ország nominális GDP-je
- D_{ij} az i és j ország távolsága
- A_{ij} a kereskedelmet befolyásoló egyéb tényezők
- u_{ij} pedig a hibatag.

Mivel elemzésünk során a magyar exportot vettük számításba, és csupán a 2016-os év adatait vizsgáljuk, ezért a magyar GDP-t felesleges szerepeltetni az egyenletben, annak értéke állandó lesz.

Az egyéb tényezők között két dummy változót szerepeltettünk: az egyik változó 1, amennyiben az adott ország EU-tag, és 0, ha nem. A másik dummy változó értéke 1, ha az adott ország tagja az Európai Szabadkereskedelmi Társulásnak, de az uniónak nem, míg 0 egyébként.

Az egyenlet logaritmusát véve a következőt kapjuk:

$$\ln(PX)_i = \alpha_0 + \alpha_1 \ln Y_i + \alpha_2 \ln D_{iHU} + \alpha_3 EU_i + \alpha_4 EFTA_i + u_{ij}$$

A becslés során tehát az eredményváltozó az i országba menő export logaritmus, a magyarázó változók között pedig a Magyarországtól vett távolság, az i ország GDP-je és a dummy változók szerepeltek.

A külkereskedelmi adatok esetében a KSH 2016-ra vonatkozó exportadatait használtuk fel. A számításokat egyaránt elvégeztük a termékek és a szolgáltatások exportjára vonatkozóan. Az egyes országokra vonatkozó GDP-adatok a Világbank adatbázisából származnak. A számítások során azon országok adatait vettük figyelembe, ahol a termékexport értéke éves szinten elérte az 1 milliárd forintot.

A becslési eredményeket mutatja a következő táblázat.

1. táblázat

A gravitációs egyenlet becslési eredményei

	Termék	Szolgáltatás	Összeg
Konstans	8,824***	5,737***	8,605***
GDP	0,874***	1,107***	0,891***
Távolság	-1,222***	-1,300***	-1,189***
EU	0,473*	1,412***	0,683***
EFTA	-0,670	1,617**	-0,165
R ²	0,857	0,821	0,871

Forrás: saját számítás

A táblázatban ***-gal jelöltük, ha egy változó szignifikáns 1%-os szinten, **-gal, ha 1%-os szinten nem szignifikáns, de 5%-os szinten igen, míg *-gal ha 5%-os szinten nem szignifikáns, de 10%-os szinten igen.

Amint a táblázatban látható, a GDP, valamint a távolság együtthatója mind a három esetben szignifikáns és az elméletnek megfelelő előjelű. Az EU-tagságot leíró dummy változó együtthatója a termékek esetében csupán 10%-os szinten, míg a szolgáltatások esetében minden szignifikanciaszinten szignifikáns.

Így a hard brexit esetében mind a termékek, mind a szolgáltatások exportja szignifikánsan visszaesne. Fontos azonban felhívni a figyelmet arra, hogy a kapott együtthatók óvatosan kezelendők: bár a hatás irányát az együtthatók egyértelműen meghatározzák, annak nagyságát bizonyosan eltúlozzák, hiszen míg az EU-n kívüli többi ország eddig nem volt tag, tehát a gazdasági kapcsolatok nem alakultak ki, addig az Egyesült Királyság

esetében ezek a kapcsolatok már kialakultak, tehát inkább csak azok fennmaradása, illetve megszűnésének mértéke a kérdés.

Mi a helyzet a soft brexit esetében? Modellünk szerint ekkor az EU változó értéke 1-ből 0 lesz, míg az EFTA változóé 0-ból 1. Mint látható, a termékek kivitele és a teljes export esetében ez az eset nem különbözik a hard brexittől, hiszen az EFTA-változó nem szignifikáns, azaz eredményeink szerint a soft brexit is visszaveti a termékek exportját.

A szolgáltatások esetében meglepő eredményt kaptunk: az EFTA-változó együtthatója nagyobb, mint az EU változóé, amiből az következne, hogy a soft brexit után a szolgáltatások exportjának volumene még nőhet is az Egyesült Királyság irányába. Érdekes azonban a két együtthatót behatóbban is megvizsgálni. A Wald-teszt segítségével azt a nullhipotézist vizsgáltuk, miszerint a két együttható azonos, tehát hogy a soft brexitnek nincs hatása a szolgáltatások exportjára. A Wald-teszt a nullhipotézisünket nem tudta elutasítani, ami azt jelenti, hogy becslési eredményeink szerint a soft brexit és a hard brexit hatása között a szolgáltatások exportjában lehet leginkább különbség. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy mivel az EFTA-tagországok száma alacsony, ezért ezen országok országspecifikus jellemzői torzíthatják az eredményeket.

Irodalomjegyzék

- AICHELE, R. – FELBERMAYR, G. – HEILAND, I. (2014): *Going Deep: The Trade and Welfare Effects of TTIP*. Elérhető: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2550180 (A letöltés dátuma: 2019. 04. 15.)
- ANDERSON, J. E. (1979): A Theoretical Foundation for the Gravity Equation. *American Economic Review*, Vol. 69. No. 1. 106–116.
- ANDERSON, E. – VAN WINCOOP, J. E. (2003): Gravity with gravitas: a solution to the border puzzle. *The American Economic Review*, Vol. 93. No. 1. 170–192.
- ANDERSON, J. E. – VAN WINCOOP, J. E. (2004): Trade Costs. *Journal of Economic Literature*, Vol. 42. No. 3. 691–751.
- ARKOLAKIS, C. – COSTINOT, A. – RODRÍGUEZ-CLARE, A. (2012): New Trade Models, Same Old Gains. *American Economic Review*, Vol. 102. No. 1. 94–130.
- ARMINGTON, P. S. (1969): A theory of demand for products distinguished by place of production. *Staff Papers-International Monetary Fund*, Vol. 16. No. 1. 159–178.
- ARROW, K. J. (1962): The Economic Implications of Learning by Doing. *Review of Economic Studies*, Vol. 29. No. 3.
- BALDWIN, R. E. – FRANCOIS, J. (1997): *Transatlantic Trade Liberalization – A Computable General Equilibrium Analysis, a report for the United Kingdom*. London, Foreign and Commonwealth Office.
- BALISTRERI, E. J. – HILLBERRY, R. H. – RUTHERFORD, T. F. (2011): Structural estimation and solution of international trade models with heterogeneous firms. *Journal of International Economics*, Vol. 83. No. 2. 95–108.
- BARRO, R. J. – SALA-I-MARTIN, X. (2004): *Economic Growth. 2nd edition*. Cambridge, MIT Press. Elérhető: http://sgpwe.izt.uam.mx/files/users/uami/atm/Libros/Robert_J._Barro_Xavier_Sala-i-Martin_Economic_gBookFi.org.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 15.)

- BERDEN, K. – FRANCOIS, J. F. – TAMMINEN, S. – THELLE, M. – WYMENGA, P. (2009): *Non-Tariff Measures in EU-US Trade and Investment—An Economic Analysis. Final Report for EC DG-Trade*. Elérhető: www.i4ide.org/content/wpaper/ntm_book_final.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 15.)
- BERGSTRAND, J. H. (1985): The Gravity Equation in International Trade: Some Microeconomic Foundations and Empirical Evidence. *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 67. No. 3. 474–481.
- BORA, B. – KUWAHARA, A. – LAIRD, S. (2002): *Quantification of Non-Tariff Measures. Policy Issues in International Trade and Commodities Studies Series*. Elérhető: <https://web.wtocenter.org.tw/WTO/14773/Quantification%20of%20Non-Tariff%20Measures.pdf> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 15.)
- BOUËT, A. – DECREUX, Y. – FONTAGNÉ, L. – JEAN, S. – LABORDE, D. (2008): Assessing Applied Protection across the World. *Review of International Economics*, Vol. 16. No. 5. 850–863.
- BULMER, S. (1993): Governance of European Union: A New Institutional Approach. *Journal of Public Policy*, Vol. 13. No. 4.
- CALIENDO, L. – PARRO, F. (2014): Estimates of the Trade and Welfare Effects of NAFTA. *Review of Economic Studies*, Vol. 82. No. 1. 1–44.
- CHIKÁN A. – CZAKÓ E. – ZOLTAYNÉ P. Z. (2002): *Vállalati versenyképesség a globalizálódó magyar gazdaságban*. Budapest, Akadémiai.
- DEKLE, R. – EATON, J. – KORTUM, S. (2008): Global Rebalancing with Gravity: Measuring the Burden of Adjustment. *IMF Staff Papers*, Vol. 55. No. 3. 511–540.
- DHINGRA, S. – OTTAVIO, G. – SAMPSON, T. – REENEN, van J. (2016): *The Consequences of Brexit for UK trade and Living Standards*. Elérhető: http://eprints.lse.ac.uk/66144/1/_lse.ac.uk_storage_LIBRARY_Secondary_libfile_shared_repository_Content_LSE%20brexitVote%20blog_brexit02.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 15.)
- FELBERMAYR, G. J. – SCHMERER, H. J. – PRAT, J. (2011): Globalization and labor market outcomes: Wage bargaining, search frictions, and firm heterogeneity. *Journal of Economic Theory*, Vol. 146. No. 1. 39–73.
- FELBERMAYR, G. J. – JUNG, B. – LARCH, M. (2013a): *Icebergs versus Tariffs: A Quantitative Perspective on the Gains from Trade*. Elérhető: www.econstor.eu/bitstream/10419/72254/1/741295857.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 15.)
- FELBERMAYR, G. J. – LEHWALD, S. – HEID, B. (2013b): *Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP). Who benefits from a free trade deal? Part 1: Macroeconomic Effects*. Elérhető: www.bertelsmann-stiftung.de/fileadmin/files/BSt/Publikationen/GrauePublikationen/TTIP_1-en_NW.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 15.)
- FERRANTINO, M. (2006): *Quantifying the Trade and Economic Effects of Non-Tariff Measures*. Elérhető: www.oecd-ilibrary.org/docserver/837654407568.pdf?expires=1553083734&id=id&accname=guest&checksum=66EBDD5708AB94E697A10053214F7DB3 (A letöltés dátuma: 2019. 04. 15.)
- FERRANTINO, M. (2010): Methodological approaches to the quantification of non-tariff measures. In MIKIC, M. – WERMELINGER, M.: *Rising Non-Tariff Protectionism and Crisis Recovery*. United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific (ESCAP). Elérhető: www.unescap.org/sites/default/files/tipub2587.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 15.)
- FRANCOIS, J. (2013): *Reducing Transatlantic Barriers to Trade and Investment: An Economic Assessment*. London, Centre for Economic Policy Research.

- FRANCOIS, J. – McDONALD, B. – NORDSTRÖM, H. (1996): *Liberalization and Capital Accumulation in the GTAP Model*. Elérhető: www.gtap.agecon.purdue.edu/resources/download/40.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 15.)
- FUGAZZA, M. – MAUR, J. C. (2008): *Non-Tariff Barriers in Computable General Equilibrium Modelling*. Elérhető: https://unctad.org/en/Docs/itcdtab39_en.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 15.)
- GUDGIN, G. – COUTTS, K. – GIBSON, N. – BUCHANAN, J. (2017): *The Role of Gravity Models in Estimating the Impact of Brexit*. Elérhető: www.cbr.cam.ac.uk/fileadmin/user_upload/centre-for-business-research/downloads/working-papers/wp490.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 15.)
- HABERLER, G. (1950): Some Problems in the Pure Theory of International Trade. *The Economic Journal*, Vol. 60. No. 238. 223–240.
- HALMAI P. (2014): *Krízis és növekedés az Európai Unióban. Európai modell, strukturális reformok*. Budapest, Akadémiai.
- HALMAI P. (2018a): Az európai növekedési modell kifulladásá. *Közgazdasági Szemle*, 65. évf. 2. sz. 122–160.
- HALMAI P. (2018b): A Brexit lehetséges gazdasági hatásai. *Európai Tükör*, 21. évf. 2. sz. 7–32.
- IKENBERRY, G. J. (2008): The Rise of China and the Future of the West. Can Liberal System Survive? *Foreign Affairs*. Elérhető: www.foreignaffairs.com/articles/asia/2008-01-01/rise-china-and-future-west (A letöltés dátuma: 2019. 04. 15.)
- JAKAB M. Z. – KOVÁCS M. A. – OSZLAY A. (2000): A külkereskedelmi integráció – becslések három kelet-közép-európai ország egyensúlyi külkereskedelmére. *Közgazdasági Szemle*, 47. évf. 9. sz. 719–740.
- JONES, A. R. (2001): *The Politics and Economics of the European Union*. Cheltenham, Edward Elgar.
- KEE, H. – NICITA, A. – OLARREAGA, M. (2009): Estimating Trade Restrictiveness Indices. *Economic Journal*, Vol. 119. No. 1. 172–199.
- KRUGMAN, P. (1997): *Development, Geography and Economic Theory*. Cambridge, MIT Press.
- KRUGMAN, P. (1980): Scale Economies, Product Differentiation, and the Pattern of Trade. *American Economic Review*, Vol. 70. No. 5. 950–959.
- KRUGMAN, P. – OBSTFELD, M. (2002): *International Economics: Theory and Practice. 6th edition*. Boston, Pearson.
- KRUGMAN, P. (1980): Scale Economies, Product Differentiation, and the Pattern of Trade. *American Economic Review*, Vol. 70. No. 5. 950–959.
- KUTASI, G. – REZESSY, G. – SZIJÁRTÓ, N. (2014): Az USA-EU kereskedelmi tárgyalások várható hatása a magyar növekedésre. *Külgazdaság*, 58. évf. 7-8. sz. 58–85.
- LUCAS, R. (1988): On the mechanics of economic development. *Journal of Monetary Economics*, Vol. 22. No. 1. 3–42.
- MELITZ, M. J. (2003): The Impact of Trade on Intra-industry Reallocations and Aggregate Industry Productivity. *Econometrica*, Vol. 71. No. 6. 1695–1725.
- PALÁNKAI T. – BENCSZES I. – KENGYEL Á. – KUTASI G. – NAGY S. Gy. (2011): *A globális és regionális integráció gazdaságtana*. Budapest, Akadémiai.
- PORTER, M. E. (1990): *The Competitive Advantage of Nations*. New York, The Free Press.
- PwC (2016): *Leaving the EU: Implications for the UK economy*. Elérhető: www.pwc.co.uk/economic-services/assets/leaving-the-eu-implications-for-the-uk-economy.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 15.)

- ROJAS-ROMAGOSA, H. (2016): *Trade Effects of Brexit for the Netherlands*. Elérhető: www.cpb.nl/sites/default/files/omnidownload/CPB-Backgroud-Document-June-2016-Trade-effects-of-brexit-for-the-netherlands.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 15.)
- ROMER, P. M. (1986): Increasing Returns and Long Run Growth. *Journal of Political Economy*, Vol. 94. No. 5. 1002–1037.
- SHEPHERD, B. (2006): *EU Standards Database*. Elérhető: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.460.9374&rep=rep1&type=pdf> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 15.)
- SOLOW, R. (1956): A Contribution to the Theory of Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 70. No. 1. 65–94.
- SWAN, T. W. (1956): Economic Growth and Capital Accumulation. *Economic Record*, Vol. 32. No. 2. 334–361.
- SZENTES T. (1999): *Világ gazdaságtan*. Budapest, Aula.
- SZENTES T. (2002): A Világ gazdaság az ezredforduló elején. In BLAHÓ A. szerk.: *Világ gazdaságtan II. Globális fejlődés, gazdaságdiplomácia*. Budapest, Aula.
- SZENTES T. et al. (2005): *Fejlődés – versenyképesség – globalizáció I*. Budapest, Akadémiai.
- TAYLOR, L. – BACHA, E. L. – CARDOSO, E. A. – LYSY, F. J. (1980): *Models of Growth and Distribution for Brazil*. Oxford, University Press. Elérhető: <http://documents.worldbank.org/curated/en/275661468743788902/pdf/multi0page.pdf> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 15.)
- VANEK, J. (1968): The Factor Proportions Theory: The N-Factor Case. *Kyklos*, Vol. 21. No. 4. 749–756.
- VINER, J. (1950): *The Customs Union Issue*. New York, Carnegie Endowment for International Peace.
- WALLACE, H. (2000): Collective Governance. In WALLACE, H – WALLACE, W. eds.: *Policy Making in the European Union*. Oxford, Oxford University Press.
- ZALAI E. (1998): Általános egyensúlyi modellek alkalmazása gazdaságpolitikai elemzésekre. *Közgazdasági Szemle*, 45. évf. 11. sz. 1065–1081.

Vákát oldal

A Dialóg Campus Kiadó a Nemzeti Közszolgálati Egyetem könyvkiadója.

Ludovika Egyetemi Kiadó Nonprofit Kft.

Székhely: 1089 Budapest, Orczy út 1.

Kapcsolat: info@ludovika.hu

A kiadásért felel: Koltányi Gergely ügyvezető igazgató

Felelős szerkesztő: Karácsony Fanni

Olvasószerkesztő: Győri József

Korrektor: Tar Krisztina

Tördelőszerkesztő: Stubnya Tibor

Nyomdai kivitelezés: Pátria Nyomda Zrt.

Felelős vezető: Orgován Katalin vezérigazgató

ISBN 978-615-6020-11-6 (nyomtatott)

ISBN 978-615-6020-12-3 (PDF)

ISBN 978-615-6020-13-0 (EPUB)

Az Egyesült Királyság EU-tagságának megszűnése a többi tagállam és az Európai Unió helyzetére, további fejlődésére is jelentős hatással lesz.

Az NKE-n hazánkban az elsők között kezdték meg e témakör kutatását *A modern állam gazdasági szerepének legújabb dimenziói* elnevezésű Ludovika Kutatóműhely keretében. Kötetünk a brit kilépés lehetséges scénárióit és hatásait tárgyalja. Elemzi e folyamat legfontosabb területeit, áttekinti a politikai vitákat, a kilépés jogi vonatkozásait, a leginkább részletes elemzésekben pedig a brexit gazdasági összefüggéseit tárja fel.

A kötetben szereplő tanulmányokból világosan kitűnik: a dezintegráció sem a brit, sem az európai érdekek tekintetében nem ígér előnyöket. Nagyon fontos ugyanakkor a brexit okainak feltárása is: annak tisztázása, hogyan kerülhetett sor az egyértelműen jelentős gazdasági hátrányokkal fenyegető változásra?

Az olvasók fontos új ismeretekhez, az integráció és dezintegráció kérdésének objektív megítéléséhez szükséges szempontokhoz juthatnak a kötetben foglalt tanulmányok figyelmes olvasása nyomán. Az események előrehaladása ellenére egyértelműen aláhúzható: a tanulmányok tartalma változatlanul időszerű.

A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” című projekt keretében jelent meg.

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE